

4

BIBLIOTHECA INDICA:
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS
PUBLISHED BY
THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 352, 353.

THE
AKBARNÁMAH
BY
ABUL-FAZL I MUBA'RAK I 'ALLA'MI,
EDITED BY
MAULAWÍ 'ABD-UR-RAHÍM,
CALCUTTA MADRASAH.
VOL. II., FASCICULUS I.

CALCUTTA:
PRINTED BY C. B. LEWIS, AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
1876.

تصحیح غلطی چند اہم کہ ہنگام انطباع سرزدہ

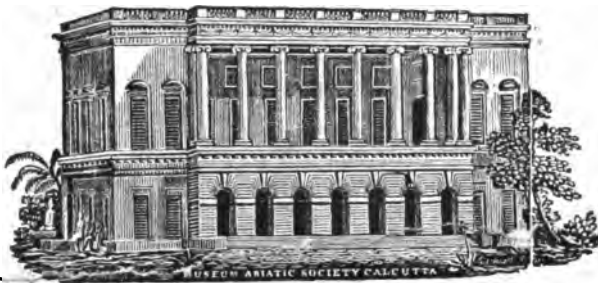
صفحہ	غلط	سطر	صفحہ
۶	ارس	۱۲	۶
۷	ارست	۱۷	۷
۸	است	۱۴	۸
۱۱	متعذر	۲۳	۱۱
۱۹	اگرچہ	۶	۱۹
۲۲	بعض نسخہ	۲۷	۲۲
۳۷	اعتضاد	۱۸	۳۷
۳۹	گوئی	۱۸	۳۹
۶۳	تختل	۱۸	۶۳
۶۷	کدہ	۱۸	۶۷
۷۱	تذہا	۶	۷۱
۸۸	ازانجا	۶	۸۸
۸۸	آخر مجلس	۱۹	۸۸
۹۴	بقلائی	۲۷	۹۴

تصحیح غلطے چند اہم کہ ہنگام انطباع سرزدہ

صحیح	غلط	سطر	صفحہ
بینیم	بینیم	۴	۹۹
لہذا	لہذا	۲۴	۱۰۰
کار	کار	۱۶	۱۰۲
اکبر	اکبر	۵	۱۰۶
پیش	بیش	۱۲	۱۰۸
بالجملہ	با جملہ	۲۰	۱۰۹
متاثر	متاثر	۲۶	ایضاً
میںمود (میںمود	۱۷	۱۳۱
گذشتہ	شندہ	۲۳	۱۳۶
چون [خلافت	چون خلافت	۲۴	۱۴۴
میکند کہ	میکند] کہ	ایضاً	ایضاً
پتہ	پتہ	۱۵	۱۴۸
درآمد	د، آمد	۱۸	ایضاً
سجری	سنجری	۱۰	۱۵۴
سگری	سنگری	ایضاً	ایضاً
باستلام	باستلاہ	۲۵	۱۶۸
سرائی	سای	۹	۱۸۱
تولک	تولک	۱۰	۱۸۵

BIBLIOTHECA INDICA:
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS
PUBLISHED BY
THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 411, 412

THE
AKBARNĀMAH
BY
ABUL FAZL I MUBARAK I 'ALLĀMI,
EDITED BY
MAULAWĪ 'ABD-UR-RAHĪM,
PROFESSOR, CALCUTTA MADRASAH.
VOL. II., FASCICULUS III.

CALCUTTA:

PRINTED BY G. H. ROUSE, AT THE BAPTIST MISSION PRESS.

1878.

تصحیح اغلاط چند اهم که هنگام انطباق راه یافته

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۹۷	۲	نسخیر	نسخیر
۲۰۸	۲۷	ترب	ترب
۲۲۶	۷	بنصائم	بنصائم
ایضاً	۱۹	نبد	نبد
۲۲۸	۲۷	بمدارزان	بمدارزان
۲۳۳	۱۶	اخر	اخر
ایضاً	۲۶	راستی	راستی
۲۳۶	۶	بالجملة	بالجملة
۲۴۸	۱۳	بیک	بیک
ایضاً	۱۸	حکم	حکم
۲۵۶	۲۶	سوانم	سوانم
۲۶۳	۷	برداشتنه	برداشتنه
۲۷۴	۱۳	میزا	میزا
۲۸۵	۱۳	بصله	بصله

BIBLIOTHECA INDICA:
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY
THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 431, 432.

THE
AKBARNÁMAH
BY
ABUL-FAZL I MUBARAK I 'ALLAMÍ,
EDITED BY
MAULAWÍ 'ABD-UR-RAHÍM,
PROFESSOR, CALCUTTA MADRASAH.
VOL. II., FASCICULUS IV.

CALCUTTA:
PRINTED BY G. H. ROUSE, AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
1879.

۱۵۹ - ۱۶۰ - ۱۸۱ - ۱۸۲ - ۱۸۵ - ۱۸۶ - ۱۹۰	۲۸۰ - ۲۵۰ ..	قصبة نيمكار (پرگنه نيمكار)
۱۹۱ - ۱۹۳ - ۱۹۴ - ۱۹۵ - ۱۹۷ - ۲۰۱ - ۲۰۲	۲۵۰	قلعه نيمكار
۲۰۳ - ۲۰۸ - ۲۰۹ - ۲۱۱ - ۲۱۵ - ۲۱۷ - ۲۴۲	۳۵۰	نيونه
۲۴۳ - ۲۴۶ - ۲۴۷ - ۲۴۸ - ۲۴۹ - ۲۵۳ - ۲۶۴	* حرف واو *	
۲۷۸ - ۲۸۶ - ۲۸۷ - ۳۰۲ - ۳۰۶ - ۳۰۷ - ۳۰۹	۱۲۶	وخش
۳۲۰ - ۳۲۴ - ۳۳۴ - ۳۴۱ - ۳۴۶ - ۳۴۷ - ۳۵۱	۱۹۳ - ۱۹۲ - ۱۹۱ - ۱۹۰ - ۱۸۹	ولايت گجرات
۳۵۳ - ۳۵۸ - ۳۵۹ - ۳۶۸ - ۳۷۱ - ۳۷۳ - ۳۷۴	۲۶۳	ونوري
۳۷۵	* حرف هاء *	
۱۴	۱۵۴	هارون از توابع نيشاپور
۷۸ - ۱۹۲	۷۸	هنگانت
۱۳۸ - ۱۶۷ - ۲۳۰ - ۲۸۰ - ۲۸۱	۲۰۹	هريا
۲۸۴	۳۵۹	هرهاري (تلوندي راي علاء الدين)
۳۰۲	۲۰۹	هميرپور
۳۵۰	۲۰ - ۱۹ - ۱۷ - ۱۳ - ۱۲	هندوستان (هند)
۱۹۳	۲۱ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۳۵	
* حرف ياء *		
۲۳۸	۳۶ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۸ - ۳۹ - ۵۱ - ۵۲	
۳۰۷ - ۳۴۹ - ۳۵۳ - ۳۷۳ - ۳۷۴	۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۶۳ - ۶۴ - ۷۰	
يونان	۷۱ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۱ - ۹۷ - ۱۰۱	
	۱۰۲ - ۱۱۷ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۴۵ - ۱۵۳ - ۱۵۵	

* تمام شد *

۲۰۹	مہوبہ	۳۱۳	قلعہ ماندل
۴۸ - ۴۶ - ۲۰ - ۱۴	سرکار میوات - ولایت میوات	۳۲۴	قصبہ ماندل
۳۳۴ - ۳۲۸ - ۱۵۷ - ۱۵۵ - ۱۰۴	..	۳۶۳ - ۳۶۲	قلعہ مانیلہ
۲۸۰ - ۴۶ - ۴۵	میان دوآب	۲۰۰ - ۱۸۹	منہرا
۱۶۱ - ۱۵۷	ولایت میرتھہ	۲۶۶ - ۲۶۵	محمد آباد
۱۶۶ - ۱۶۲ - ۱۶۱ - ۱۶۰	قلعہ میرتھہ	۱۲	مدینہ محترمہ
۲۹۰	میانہ	۲۰۱	مدرستہ ماہم انگہ
* حرف نون *		۲۷۵	مزرع اشرف
۳۲۹ - ۱۹۹ - ۲۰	نارنول	۱۳۹	مسجد سلطان حسین شرقی
۱۱۸ - ۱۰۴ - ۱۰۱ - ۵۳ - ۴۶	سرکار ناگور	۱۳۲ - ۱۱۴	مشہد اقدس (مقدس)
۳۷۲ - ۳۵۷ - ۳۳۳ - ۱۹۶ - ۱۹۵ - ۱۵۵ - ۱۲۸	..	۷۶	مصر
۳۷۶ - ۳۷۳	۱۸۵	قریہ معمورہ
۲۲۲ - ۱۴۴	قلعہ نور	۳۵۰	معز آباد
۳۳۱ - ۲۱۲ - ۱۶۷	آب نربدہ (دریای نربدہ)	۲۰۴ - ۱۹۴ - ۳۱	مغلستان (مغولستان)
۲۱۲	نرہی	۱۹۸ - ۱۸۹ - ۱۲	مکہ معظمہ
۲۴۹ - ۲۴۶ - ۲۴۴ - ۲۴۳ - ۲۳۵ - ۲۲۱	نرور	۲۰۹	مگدھہ
۲۶۷	قصبہ نظام آباد	۲۳۹ - ۱۸۷ - ۱۱۹ - ۱۱۵ - ۶۲ - ۵۳	ملتان
۲۳۲	قصبہ نعلچہ	۳۵۹ - ۳۱۰ - ۲۹۶
۳۷۰ - ۲۰ - ۱۲	نگرکوٹ (قلعہ نگرکوٹ)	۳۴۱	ولایت ملیبار
۲۳۶	نگرچین (نام سابقش عالی ککوالی)	۳۵۶ - ۳۵۰ - ۱۵۴ - ۸۰	منڈھاگر
۲۷۵ - ۲۷۳ - ۲۷۲ - ۲۶۹ - ۲۵۵ - ۲۳۹ - ۲۳۷	..	۲۲۹ - ۲۲۵ - ۲۲۴ - ۱۶۹ - ۱۳۸	ولایت مندو
۱۶۹	ندون	۳۳۱ - ۳۱۳ - ۲۷۹ - ۲۳۶ - ۲۳۲ - ۲۳۱
۳۶۰ - ۱۳۰ - ۱۰۲	نوشہرہ (قصبہ نوشہرہ)	۱۳۸	مندسور
۱۰۲	نورپور	۲۰۹	منڈلا
۲۷۵ - ۲۴۰ - ۲۳۸ - ۵۵ - ۲۳	نیلاب (آب نیلاب)	۲۳۱ - ۲۲۹ - ۲۲۵	قلعہ مندو
۲۷۷ - ۲۷۶	۲۶۶ - ۶۳	قصبہ مرؤ
۷۶	دریای نیل مصر	۲۹۰	قصبہ موہان
۱۵۴	نیشاپور	۱۱۹	پرگنہ مہم

۲۰۹ لانجی
 ۳۱۸ - ۳۱۶ .. دروازہ لاکھوتہ قلعہ چیتور
 ۳۳۳ قصبہ لال سوت
 ۳۱۲ لبنان
 ۲۵۲ - ۲۵۰ - ۲۴۹ - ۱۹۲ - ۸۲ - ۵۶ سوکار لکھنؤ
 ۳۶۸ - ۳۳۶ - ۲۸۹
 ۱۸۸ لمغانات
 ۶۶ قصبہ لودھیانہ
 ۲۲۶ - ۲۲۵ لوانی

• حرف میم •

صوبہ مالوہ - ولایت مالوہ ۱۴ - ۷۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۷
 ۱۴۳ - ۱۴۰ - ۱۳۹ - ۱۳۵ - ۱۳۴ - ۱۳۳ - ۹۸
 ۲۲۰ - ۲۰۸ - ۱۶۹ - ۱۶۸ - ۱۶۶ - ۱۶۵ - ۱۵۲
 ۲۷۱ - ۲۳۱ - ۲۲۹ - ۲۲۵ - ۲۲۳ - ۲۲۱
 ۳۳۰ - ۳۲۹ - ۳۱۳ - ۳۰۲ - ۳۰۱ - ۳۰۰ - ۲۸۰
 ۳۵۸ - ۳۳۳ - ۳۳۱
 ۱۹۳ - ۱۲۷ - ۱۲۵ - ۸۳ - ۶۸ - ۱۳ مالوہ النہر
 ۲۰۵
 ۴۷ - ۲۲ (قلعہ مانکوٹ - حصار مانکوٹ)
 ۵۹ - ۵۸ - ۵۷ - ۵۶ - ۵۵ - ۵۴ - ۵۲ - ۵۱ - ۵۰
 ۸۳ - ۷۵ - ۶۳ - ۶۰
 ۱۳۱ - ۱۱۶ - ۷۵ - ۷۳ .. ماچھیوارہ
 ۱۵۵ ولایت مازوار
 ۱۸۳ ماما خاتون
 ۲۸۳ - ۲۶۸ - ۲۵۶ - ۲۵۲ - ۲۵۰ - ۲۴۹ مانکپور
 ۲۹۷ - ۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹
 ۲۵۰ قلعہ مانکپور
 ۲۶۳ پرگنہ مالیز

ولایت گدھہ کنگہ (گدھہ) ۲۰۸ - ۲۰۹ - ۲۱۱
 ۲۵۶ - ۲۵۵ - ۲۵۳ - ۲۵۰ - ۲۴۳ - ۲۱۶ - ۲۱۲
 ۳۳۶ - ۲۷۲ - ۲۷۱
 ۲۵۸ گذر چوسا
 ۲۶۷ - ۲۵۲ گذر نرہن
 ۵۳ گومسیر
 ۲۳۹ گرہ
 ۲۵۳ - ۲۵۲ - ۱۳۸ - ۸۳ (آب گنگ)
 ۲۶۸ - ۲۶۷ - ۲۶۵ - ۲۶۴ - ۲۶۰ - ۲۵۹ - ۲۵۸
 ۳۰۰ - ۲۹۹ - ۲۹۷ - ۲۹۲ - ۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹

۳۲۶
 ۳۰۹ کنگہ
 ۲۱۹ - ۱۹۲ - ۷۷ - ۵۷ قلعہ گوالیار
 ۲۳۵ - ۲۲۲ - ۱۸۱ - ۸۹ - ۸۸ - ۵۷ گوالیار
 ۳۳۹ - ۳۰۱ - ۲۹۰ - ۲۴۶ - ۲۴۳
 ۱۱۲ - ۱۱۱ گوناچور
 ۱۳۸ دریای گومتی
 ۲۰۸ گوندوانہ
 ۲۱۲ آب گور
 ۳۰۰ قصبہ گورکھپور

• حرف نام •

لاہور (دارالسلطنہ) ۱۷ - ۱۶ - ۱۴۷ - ۱۴۸ - ۱۴۹ - ۵۱
 ۹۵ - ۷۴ - ۶۴ - ۶۳ - ۶۲ - ۵۹ - ۵۸ - ۵۵ - ۵۴
 ۱۱۵ - ۱۱۰ - ۱۰۸ - ۱۰۲ - ۱۰۱ - ۹۹ - ۹۸ - ۹۷
 ۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۷۳ - ۱۸۹ - ۱۱۹ - ۱۱۶
 ۳۶۳ - ۳۵۹ - ۳۳۲ - ۲۸۸ - ۲۸۴ - ۲۸۲ - ۲۸۱
 ۲۷۶ - ۹۸ قلعہ لاہور
 ۱۲۹ لالی کھوکھر

۲۴۶ - ۲۴۴ - ۲۴۳	کرهه	۷۹ - ۵۳	قلعه قندهار
۲۹۷	قلعه کوه	۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۶۲ - ۲۵۱ - ۲۴۹		سرکار قنوج
۳۵۰	کرهه	۳۳۳	
۱۹۳ - ۱۲۹ - ۱۲۸ - ۱۰۲	کشمير	* حرف کاف *		
۳۰۶	بيت كعبه محترمه	۲۳ - ۲۳ - ۲۲ - ۱۷ - ۱۴		ولايت كابل - كابلستان
۱۸۹ - ۳	كلانور	۹۷ - ۹۵ - ۷۱ - ۵۵ - ۵۴ - ۴۸ - ۴۲ - ۳۴ - ۲۹		
۳۵۰ - ۱۵۵	كلولي	۱۸۵ - ۱۸۴ - ۱۸۳ - ۱۸۰ - ۱۷۹ - ۱۲۲ - ۱۱۴		
۳۷۰	كنبايت	۲۰۰ - ۱۹۹ - ۱۹۴ - ۱۸۹ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۸۹		
۱۴	كول جلالی	۲۰۸ - ۲۰۷ - ۲۰۶ - ۲۰۵ - ۲۰۴ - ۲۰۲ - ۲۰۱		
۹۴	كول	۲۴۲ - ۲۴۱ - ۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸ - ۲۳۷ - ۲۱۷		
۲۸۶	كور كهيت	۳۳۲ - ۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۷۳		
۳۰۳	قصبه كونه	۳۵۹	
۳۰۳	قلعه كونه	۲۶۹ - ۱۴۷ - ۱۳۸ - ۸۲ - ۴۵ - ۱۴		سرکار كالمی
۳۱۵	كوملیز	۲۰۴ - ۱۹۵ - ۱۹۴ - ۲۱	كاشغر
۳۵۷	..	كوترا تلو - شكر تلو (كولا ب)	۲۰۶ - ۱۸۷ - ۱۸۶ - ۲۴ - ۲۲		قلعه مابل - حصار كابل
۱۷	كهرد	۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۴ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۳۹ - ۲۳۸		
۱۰۲	كهاوره	۳۴۱ - ۳۴۰	قلعه كالجیر
۲۳۲ - ۲۲۴	قصبه كهيرار	۲۰۸	كننگه
۳۵۰	كهارندي	۲۰۹	كنهولا
۳۵۷	كيداني (كولا ب)	۲۷۵ - ۲۳۸	كنل هندو كوه
* حرف گاف *			۳۴۱	كچلي
۳۳۰ - ۳۱۳ - ۳۰۳ - ۱۴۱ - ۱۴۰		قلعه ماگرون	۳۵۰	كچيل
۲۱۳	ماگرون	۳۳	كرونده
۸۹ - ۸۸ - ۸۶ - ۶۶ - ۲۰ - ۱۲		ملك گجرات	۳۸	قصبه كرناں
۲۷۰ - ۲۳۰ - ۲۲۹ - ۲۱۷ - ۱۹۸ - ۱۳۱ - ۱۰۳			۲۵۰ - ۲۱۶ - ۱۸۲ - ۱۵۰ - ۱۳۸ - ۷۸		سرکار كوه
۳۶۹ - ۳۶۸ - ۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۵ - ۳۱۳ - ۲۸۴			۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۳ - ۲۷۰ - ۲۶۹ - ۲۵۹		
۳۷۲ - ۳۷۰		۲۹۸ - ۲۹۷	
۲۱۳	قلاع گجرات	۲۰۹	كرولا

* حرف عین *				
۱۳	عرب
۳۳۶	-	۱۹۳	-	عراق
۲۳۸	علي مسجد
* حرف غین *				
۲۹۸	-	۲۶۵	..	غازي پور
۲۶۵	قلعہ غازی پور
۲۳۸	غریب خانہ
۷۰	-	۵۵	-	غزنین (ولایت غزنین - غزنی)
۳۰۸	-	۲۴۱	-	۱۸۹
۲۷۵	-	۲۷۳	-	غور بند
۲۰۷	-	۱۸۵	..	آب غور بند
* حرف فاء *				
۳۷۴	-	۱۸۱	..	ملک فارس
۱۵۴	-	۷۸	..	دارالخلافہ فتحپور - سیکری (شف سین)
۳۶۵	-	۳۶۴	-	۳۵۰
۳۷۰	-	۳۶۹
۵۳	قرہ
۱۲۱	-	۱۱۹	..	فیروز پور
۱۲۱	حصار فیروزہ - حصار (شف حام)
* حرف قاف *				
۷۰	قدم گا
۲۷۴	-	۲۷۳	..	قریہ قراپاغ
۱۹	قزوبین
۳۵۹	قصبہ قصور
۱۶۷	قلعہ نزد آمیر
۸۶	-	۷۹	-	قندھار
۳۳۶	-	۲۷۹

۳۳۱	-	۳۳۰	-	۳۱۳	..	قلعہ سورت
۳۷۰	ولایت سورنہیہ
۱۱۴	-	۱۱۳	-	۹۹	-	سہرنہ
۲۸۹	-	۱۲۱
۱۰۲	-	۴۷	سیالکوٹ
۴۵۴	-	۵۳	سیستان
۲۳۳	-	۲۳۲	-	۲۲۱	-	۹۰
۱۸۳	قصبہ سیری (سیری)
۱۸۳	پشنہ میاں منگ
۲۳۴	قلعہ سیری
۲۶۲	سید آب
۳۰۳	-	۳۰۲	قلعہ میوی سوپر
۳۴۳	قصبہ سیکری - فتحپور (شف فاء)
* حرف شین *						
۱۸۹	شاہ پور
شرق - ممالک شرقیہ - حدود شرقیہ - بلاد شرقیہ						
دیار شرقیہ - ولایت شرقی						
۴۷	-	۴۶	-	۲۷
۱۴۶	-	۱۴۰	-	۱۱۵	-	۸۲
۳۶۸	-	۳۵۶	-	۳۴۰	-	۲۸۹
۲۷۳	شکر درہ
۲۷۹	-	۲۷۸	ممالک شمالی
۳۵۷	شمس تلو (کولب)
۱۹۴	-	۷۹	شیراز
۲۸۹	قلعہ شیر گدھہ
* حرف ضاں *						
۱۸۵	-	۱۷	ضحاکی
* حرف طاء *						
۱۹۴	طرفان
۳۰۸	طوس

۲۹۷ - ۲۸۹ - ۲۴۹ - ۸۳ ..	قصبتے سرھر پور	۳۳۹ - ۳۳۸ - ۳۳۷ - ۳۳۶ - ۳۳۵ - ۳۳۴ - ۳۳۳	
۲۰۷	سرپل (برآب غور بند)	۳۴۱ - ۳۴۰	
۲۶۰ - ۲۵۷	ولایت سروار	۳۳۶ - ۳۳۳ - ۱۵۷	رتھپور
۲۶۷ - ۲۶۶ - ۲۶۵	آب سروار	۲۲۳	قصبتے رنود
۲۸۶	سرای دولت خان	۳۳۷ - ۳۳۵	رن (کوچہ)
۲۹۸	سرگ دواری	۳۷۳	رنی
۹۴	قصبتے سکندره	۴۴ - ۱۳	ملک روم
۲۹۰ - ۱۶۳	قصبتے سکتیہ	۱۹۴	رود خانے سنگ یشب
۲۹۶	قرینے سکاوال (فنجپور)	۲۸ - ۲۷	آب رهب
۷۵	قلعے سلیم گدھ	۱۱۹	رھتک
۱۶۶	سلطان پور	۲۵۷ - ۲۵۳ - ۲۴۳ - ۲۱۹	قلعے رھتاس
۲۰۹	سلوانی	۲۵۶ - ۲۵۳ - ۲۴۳	رھتاس
۱۹۴ - ۱۵۴	سمرقند		
	آب سند معروف بہ نیلاب - دریای سند - سند ساگر		
۲۷۷ - ۲۳۹ - ۱۹۱ - ۱۸۹ - ۱۴ (شف نون)		۱۸۳	زمہ
۵۶ - ۴۵ - ۲۷ - ۱۴ (صوبے سنبل)	سراگر سنبل	۳۲۵ - ۲۶۷ - ۲۲۰	زمانیہ
۳۳۲ - ۲۸۰ - ۲۷۹ - ۱۰۴ - ۹۷			
۶۸	قصبتے سنڈیلہ		
۲۰۴	سند	۲۶۳ - ۶۷	سامانہ
۲۷۸ - ۲۷۵	سنچد درہ	۱۴۳ - ۱۴۱ - ۱۴۰ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۶	سارنگپور
۲۸۰	قصبتے سنپت	۳۳۱ - ۲۳۲ - ۲۲۴ - ۱۶۹ - ۱۴۴	
۲۸۱ - ۲۸۰	قلعے سنٹواس	۳۷۱ - ۳۵۰ - ۱۵۶	قصبتے سانگانیر
۲۸۱	سنٹواس	۱۵۷	قصبتے سانبھر
۲۹۱	پرگنہ سنکرور	۳۵۰	ساکھون
۱۸ - ۱۷ (کوهستان سوالک)	کوه سوالک - ہماچل	۵۵	کدل ستارہ
۱۱۸ - ۱۱۷ - ۱۱۶ - ۵۹ - ۵۰ - ۴۹ - ۲۰		۱۶۹ - ۱۱۷ - ۱۱۱ - ۶۶	دریای سنلج (آب سنلج)
۳۷۰ - ۱۸۰	پرگنہ سورت	۳۵۹ - ۲۷۷	
۳۲۵ - ۲۱۹	دریای سون	۳۳۱ - ۷۸	سرونج

• حرف زاء •

• حرف زے •

• حرف سین •

۳۶۹ - ۳۵۱ - ۳۳۴	۱۸۳	خواجہ رواش
۵۰ - ۳۹ - ۱۹	قصبہ دھری	۱۸۸	خواجہ رسنم
۶۹	قلعہ دہلی	۲۳۱	خواجہ ریواج
۱۸۸	دہ غلامان	۲۶۱ - ۲۵۸ - ۱۸۹	پرگنہ خیواباد
۱۶۹	دھرسو	* حرف دال *				
۲۲۵	دھار	۵۳ - ۵۲	زمین داور
۲۳۳	دھندھیرہ	۱۸۰ - ۱۰۸	دامن کوہ
۲۴۸	دہ منار	۱۳۰	قلعہ دایوہ
۳۰۲ - ۳۰۱ - ۲۹۴	دھولپور	۲۰۹	دانکی
۲۹۱	دہ شیخان	۳۷۰	دابر
۴۶	قصبہ دیوتی ماچاری	۷۶	آب دجلہ
۴۶	قصبہ دیسوہ	۱۸۵	دروازہ آہنیں کابل
۳۶۳ - ۱۰۲	دیپالپور (دیپال پور)	۱۲۵	دشت چولہ
۱۵۶	قصبہ دیوسہ	۲۷۲ - ۲۳۰ - ۲۰۸ - ۱۲	دکن - جنوب (شف جیم)
۲۰۹	دیوہار	۱۱۱	پرگنہ دکدو
۳۵۰	دیسہ	۲۳۸	دکھ
* حرف راء *				۲۱۲	دسویہ
۸۶	رادھن پور	۳۷۰	دندوتہ
۱۳۰ - ۱۲۹ - ۱۰۲	راجوری	۳۱۵ - ۲۳۱ - ۹۰	دونگر پور (دونگر پور)
۲۰۹ - ۲۰۸ - ۱۳۶	رایسین	۲۴۰	دولت آباد پیشاور
۲۰۹	راتھہ	۳۷۰	دولقہ
۲۸۳	دریای راوی	۲۰ - ۱۷ - ۱۴ - ۱۲	دار الملک دہلی (ولایت دہلی)
۲۹۰	قصبہ رای بریلی	۴۶ - ۴۴ - ۴۲ - ۳۵ - ۳۱ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۷ - ۲۶	
۳۱۵	رام پور	۷۳ - ۷۰ - ۶۹ - ۶۷ - ۶۶ - ۶۴ - ۵۸ - ۴۸ - ۴۷	
۳۲۳	دروازہ رام پور قلعہ چیتور	۱۰۳ - ۱۰۱ - ۱۰۰ - ۹۶ - ۹۵ - ۹۴ - ۷۶ - ۷۵	
۱۲۵	رابط میجر روزہ دار	۱۲۲ - ۱۲۱ - ۱۱۹ - ۱۱۱ - ۱۱۰ - ۱۰۷ - ۱۰۵	
۲۰۸	رتن پور	۲۱۹ - ۲۰۱ - ۲۰۰ - ۱۹۸ - ۱۸۳ - ۱۷۷ - ۱۵۵	
۳۳۰ - ۳۲۹ - ۳۰۳ - ۱۴۰ - ۸۷	قلعہ رتنپور	۲۹۶ - ۲۸۸ - ۲۸۳ - ۲۸۰ - ۲۷۹ - ۲۷۶ - ۲۲۴	

چورا گدده (قلعه چورا گدده) ۲۰۸ - ۲۱۴

۲۵۵ - ۲۵۳ - ۲۵۰ - ۲۱۵

آب چوسا ۲۹۸

چهارباغ ۱۸۸

قلعه چیتور ۳۰۰ - ۳۰۴ - ۳۱۳ - ۳۱۴ - ۳۱۵

۳۱۶ - ۳۱۷ - ۳۱۸ - ۳۱۹ - ۳۲۰ - ۳۲۱ - ۳۲۲

۳۲۳ - ۳۲۴ - ۳۲۵ - ۳۲۶ - ۳۲۷ - ۳۲۹ - ۳۳۰

۳۳۱ - ۳۳۲ - ۳۳۴

چیتوری (کوشچه) ۳۱۹

هرگار چیتور ۳۲۴ - ۳۲۹

* حرف حاء *

قصبه حاجی پور ۱۱۷ - ۱۹۹ - ۲۵۳

قلعه حاجی پور ۱۹۹

هجاز ۲۳ - ۷۰ - ۸۶ - ۱۰۳ - ۱۰۴ - ۱۰۵ - ۱۱۶

۱۱۸ - ۱۳۱ - ۲۱۷ - ۲۷۰ - ۲۷۲ - ۲۸۰ - ۳۳۶

۳۶۸

حرمین شریفین ۱۰۴ - ۲۴۴ - ۳۲۹

حصار - حصار فیروزه (شف فاه) ۶۶ - ۱۲۳

۱۲۴ - ۱۸۹ - ۲۰۰ - ۳۶۴

* حرف خاء *

ولایت خاندیس ۱۳۷ - ۱۹۹ - ۱۶۷ - ۲۳۰ - ۳۳۰

خانوه ۳۵۰

ختا (خطا) ۱۹۵

خراسان ۱۳ - ۱۲۴ - ۱۲۵ - ۱۵۴ - ۱۹۳ - ۲۷۹

خرید ۵۹

قصبه خرجه ۹۴

خلم ۱۲۳

خواجه میاران ۱۸۴

دریای جون ۷۵ - ۷۶ - ۹۲ - ۹۴ - ۱۲۲ - ۱۲۳

۱۴۸ - ۱۵۱ - ۲۱۷ - ۲۴۷ - ۲۵۱ - ۲۵۲

جونپور ۸۲ - ۸۴ - ۱۳۸ - ۲۱۶ - ۲۲۰ - ۲۴۳

۲۵۲ - ۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۵ - ۲۵۶ - ۲۵۷ - ۲۶۳

۲۶۴ - ۲۶۵ - ۲۶۶ - ۲۶۷ - ۲۶۸ - ۲۷۱ - ۲۷۲

۲۸۰ - ۲۸۳ - ۲۸۹ - ۲۹۷ - ۲۹۸ - ۳۲۵ - ۳۵۶

قلعه جونپور ۱۳۸

قلعه جوده پور ۱۹۷

دریای جونپور ۲۶۵

جونه (جونه گدده) ۳۵۰ - ۳۷۰

دره جهابین ۸۷

جهر ۱۰۱ - ۱۰۳ - ۱۰۴

پرگنه جهنجهون ۲۰۰

قلعه جهنجهون ۲۰۰

ولایت جهاز کهند ۲۰۸

جهاک ۳۵۰

قلعه جیتارن ۶۶

جیسلمیر ۳۵۸ - ۳۶۲

* حرف چے *

چاردرة ۱۰۲

چاریکاران ۱۸۴ - ۲۰۷

چشمه گازران ۱۲۴ - ۱۲۵

قصبه چیمباری ۴۷

چنادة ۲۷ - ۲۶۵

چندیری ۱۳۶

قلعه چنادة ۱۴۹ - ۱۵۰ - ۲۶۴ - ۲۸۳

دریای چندل ۲۲۱ - ۲۴۴

چول زردک (موسوم به سان چاریک) ۱۲۴

۱۹۳	نوکستان
۲۰۳	نرمذ
۲۹	تعلق آباد
۷۵	قصبہ تلوندي
۱۱۶	تلوار
۲۶۸ - ۳۰۹ - ۲۸۷	نوران
۲۵۰	نودہ
۲۸۷ - ۲۸۹ - ۳۱	قصبہ تھانيسر
۱۱۰	نہارہ

• حرف تے •

۳۶۲ - ۳۶۱ - ۲۷۸	تھہ
-----------------	----	----	----	----	-----

• حرف جيم •

۳۳ - ۲۶ - ۲۶ - ۲۱	قصبہ (پرگنہ) جالندھر
۱۸۹ - ۲۱۱ - ۱۱۰ - ۶۷ - ۶۶ - ۶۵ - ۳۹ - ۳۶	قلعہ جالندھر
۱۲۰	جالور
۲۰۲ - ۱۹۸ - ۱۹۶ - ۱۳۲	جانپانير
۳۷۰ - ۲۳۰ - ۲۲۸	جام
۳۰۹	قلعہ جانپانير
۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳	جگہلک
۳۳۱	جگناتھ
۱۸۸ - ۱۸۷ - ۲۸۳ - ۵۵	جلال آباد (نزد کابل)
۲۷۵ - ۲۴۱ - ۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸ - ۲۰۶	قصبہ جليسر
۹۳	قلعہ جلال آباد
۲۳۱ - ۲۳۰ - ۱۸۸	قلعہ جلو پارہ
۲۹۶	قلعہ جمر
۷۵	سلک جنوب - دکن (شف مال)
۱۳۵	

• حرف پے •

۳۹ - ۳۸ - ۳۷ - ۳۵	قصبہ پانی پت
۱۸۵	پای منار
۳۳۳	قصبہ پالم
۳۵۹ - ۱۵۴ - ۱۰۲	صوفع پٹن (نزد کشمير)
۳۶۱	پٹن گجرات (نہروالہ)
۳۷۰ - ۱۳۲ - ۱۳۱	پٹن پٹن
۱۳۳	پٹن پٹن
۳۲۶	پٹن پٹن
۱۶۳ - ۱۶۲	پرونگہ
۱۹۸	پرگنہ پرمور
۲۱۵	پراگدھ
۲۴۲	آب پرون
۱۸۶	پشتہ سیاہ سنگ
۲۸۸	پلول
۹۵ - ۶۳ - ۶۰ - ۵۱ - ۳۸ - ۳۷ - ۳۱	پنجاب
۱۱۶ - ۱۱۰ - ۲۰۹ - ۱۰۵ - ۱۰۴ - ۱۰۱ - ۹۸	
۲۰۳ - ۱۹۳ - ۱۸۹ - ۱۶۹ - ۱۴۹ - ۱۲۱ - ۱۱۹	
۲۸۴ - ۲۸۳ - ۲۸۰ - ۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۷۵ - ۲۳۹	
۳۷۰ - ۳۵۹ - ۳۳۳ - ۳۳۲ - ۲۸۹ - ۲۸۵	
۱۰۲	پنج
۱۴۸	سلک پٹن (ولایت پٹن) (پٹن - پٹن - پٹن)
۳۴۰ - ۲۲۱ - ۲۱۰ - ۲۰۹ - ۲۰۸ - ۱۸۲ - ۱۸۱	
۳۵۰	پہول محل
۲۷۵ - ۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸	پیشاور
۳۷۳	پیلود

• حرف تاء •

۱۰۹	قلعہ تہرندہ
-----	----	----	----	----	-------------

۳۵۰	قصبه بساور	۲۹۹ - ۲۹۸	قلعه اوده
۱۵۴ - ۷۶	بغداد	۳۰۹ - ۲۳۷ - ۱۷۰ - ۷۹ - ۷۸ - ۵۳ - ۳۰	ایران
۳۶۳ - ۳۶۲ - ۲۱۷ - ۱۰۳	بکر	۱۲۴	ایبک
۱۸۹ - ۱۸۸	بکرام	۲۷۵	ایسا
۲۵۸	بکسر	• حرف باء •			
۳۵۸	بکلانه	۷۶	بادل گدهه (در آگره)
۳۶۳	قلعه بکر	۱۰۲	بارهموله
۲۷۵ - ۱۸۴ - ۱۲۴	بلخ	۱۸۳	قلعه باندھو
۲۱۹ - ۵۸ - ۲۷ - ۱۲	ولایت بنگ (بنگاله)	۱۸۵	بامیان
۳۲۶ - ۳۲۵ - ۲۵۵ - ۲۵۴ - ۲۵۳ - ۲۴۳	۲۲۶	موضع باغ
۲۳۸ - ۷۱	بنگش	۲۳۸	آب باران (شف الف)
۱۳۹	بند شینج بهلول	۲۳۸	کوه باران
۲۹۸ - ۲۹۷ - ۲۹۶ - ۲۹۷ - ۲۹۵ - ۲۹۴	بنارس	۲۷۶	باغ مهدی قاسم خان
۳۴۰	بنگالی محل (در آگره)	۳۰۱	پرگنه باری
۳۲۵ - ۲۴۳ - ۲۱۹ - ۵۹	ولایت بهار	۳۱۷	باره
۹۴	سرای بهنکیل	۲۴۵	بیانوه
۲۷۶ - ۹۵	ببیره	۲۴۶	حصار بیانوه
۱۴۵ - ۱۰۰	قصبه بهرایج	۳۲۶	بتخانه جگناته
۳۶۰ - ۱۲۹ - ۱۰۲	بهنبهر	۲۷۵	بجرا
۱۹۱	دریای بهت	۱۵۴	بخارا
۲۸۸	قصبه بهوجپور	۴۸ - ۲۶ - ۲۵ - ۲۳ - ۲۲ - ۱۴	ملک بدخشان
۳۶۵ - ۱۰۳ - ۱۰۰ - ۹۳ - ۱۴	بیانه	۲۱۷ - ۲۰۸ - ۲۰۷ - ۲۰۶ - ۱۲۶ - ۱۲۵ - ۱۲۴
۲۸۱ - ۱۰۳ - ۱۰۱ - ۸۶	قلعه بیانه	۳۱۰ - ۲۷۸ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۳۸ - ۲۳۷
۳۵۸ - ۱۱۰ - ۱۰۹ - ۱۰۵	پرگنه بیکانیر	۱۶۷ - ۱۳۷	برهان پور
۱۶۹ - ۱۱۷ - ۱۱۱	دریای بیاه	۲۳۰	ولایت برار
۱۲۶	بیابان محمود	۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳	قلعه بروج
۱۶۷ - ۱۶۶	قلعه بیجاگدهه	۳۷۰ - ۳۳۰	بروج
۱۶۹	پرگنه بیر	۳۷۰	بروده

منظر دوم در استناء مواقع و قلعات و آبها و غیره *	
پرگنه اتاره (سرکار اتاره)	۱۸۷ - ۱۱۵ - ۱۰۰
اتهنکینه	۲۱۸ - ۲۷۰ - ۱۸۹
آبک بنارس (نزد کابل)	۲۳۰
اجپور شریف	۱۵۷ - ۱۵۵ - ۱۵۴ - ۱۶۱ - ۱۵۶ - ۱۶۵
	۲۳۹ - ۲۲۸ - ۲۲۷ - ۲۲۵ - ۱۹۶ - ۱۹۵
	۲۷۲ - ۲۷۲ - ۲۷۱ - ۲۶۴ - ۲۵۳ - ۲۵۰
اجپور	۲۱۳ - ۲۸۰ - ۲۷۲ - ۲۶۵ - ۲۶۱ - ۲۴۸
	۲۳۰ - ۲۲۹ - ۲۲۸ - ۲۲۷ - ۲۲۶ - ۲۲۵ - ۲۲۴ - ۲۲۳
قلعه اجپور	۲۷۱ - ۲۵۶ - ۱۹۶
حصار اجپور	۲۳۰
اجمد آباد	۲۷۰ - ۲۳۰ - ۱۳۲
بایپور	۲۱۵
ولایت آدیبه	۲۲۳ - ۲۲۵ - ۲۵۴
اعظم پور	۲۸۱ - ۲۷۵
اکویدور	۱۰۲
سرکار الور (قصبة الور)	۱۰۰ - ۹۸ - ۹۹ - ۹۵
	۲۳۴ - ۲۲۹ - ۱۰۳
آله آباد (الهاباس - الهاباد)	۲۵۶ - ۲۵۸
اندري	۱۸۹
اندهیاری باری	۲۱۹
قلعه اندهیاری باری	۲۱۸
قصبة انباله	۲۸۷
سرکار اوده	۲۵۰ - ۲۵۸ - ۲۶۰ - ۲۸۹ - ۲۶۹
* حرف الف *	
در الخلافه آگره (مستقر خلافت - مستقر سلطنت - مستقر اورنگ سلطنت - مرکز اورنگ خلافت)	۱۳
	۸۹ - ۸۰ - ۷۸ - ۷۷ - ۷۶ - ۶۰ - ۵۷ - ۴۵
	۱۲۱ - ۱۰۷ - ۱۰۱ - ۱۰۰ - ۹۷ - ۹۶ - ۹۴
	۱۳۳ - ۱۳۰ - ۱۳۹ - ۱۳۲ - ۱۳۰ - ۱۲۳ - ۱۲۲
	۱۵۲ - ۱۵۰ - ۱۴۸ - ۱۴۷ - ۱۴۶ - ۱۴۵ - ۱۴۴
	۱۷۰ - ۱۶۶ - ۱۶۳ - ۱۶۰ - ۱۵۸ - ۱۵۷ - ۱۵۴
	۲۰۰ - ۱۹۸ - ۱۹۵ - ۱۹۴ - ۱۹۰ - ۱۸۰ - ۱۷۳
	۲۲۱ - ۲۳۰ - ۲۲۹ - ۲۲۱ - ۲۱۷ - ۲۰۳ - ۲۰۲
	۲۵۷ - ۲۵۱ - ۲۴۶ - ۲۴۳ - ۲۴۲ - ۲۴۰ - ۲۳۹
	۲۷۲ - ۲۷۱ - ۲۷۰ - ۲۶۹ - ۲۶۸ - ۲۶۷ - ۲۶۶
	۲۸۶ - ۲۸۵ - ۲۸۴ - ۲۸۳ - ۲۸۰ - ۲۷۹ - ۲۷۶
	۳۰۱ - ۳۰۰ - ۲۹۸ - ۲۹۶ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۸
	۳۲۲ - ۳۲۱ - ۳۲۹ - ۳۲۸ - ۳۱۵ - ۳۱۳ - ۳۰۴
	۳۴۹ - ۳۴۶ - ۳۴۱ - ۳۴۰ - ۳۳۹ - ۳۳۸ - ۳۳۳
	۳۶۶ - ۳۶۵ - ۳۶۲ - ۳۵۰
آب بارن (شف بام)	۲۶ - ۲۵
قلعه آگره	۲۵۷ - ۲۴۹ - ۱۵۱ - ۱۲۲
آوس (اواس)	۱۶۶
آسیر	۱۶۷
قلعه آسیر	۲۳۱ - ۱۶۷
آلی	۲۲۸
قصبة آنپور (انپور)	۲۷۳ - ۲۳۹ - ۱۵۵

۱۹۸ - ۱۹۷ - ۱۹۶	يار علي بلوچ	۳۲۶	هاشم خان
۱۸۸	ياري تواجي پاشي	۲۹۱	هنوٽه ميوره
۲۴۴ - ۲۴۸	يار محمد آخوند	۳۵۸	راول هرراي
۲۸۰	يار شاهي خواهرزادہ حاجي خان سيستاني	۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۲۶	قوم هزارجات (هزاره)
۲۹۷	يار علي	۲۷۹
۳۱۷	يار بيگ	۱۰۲	هسوت
۳۶۰	يادگار حسين پسر قبول خان	۱۵	هيٽون پادشاه مرحوم جهانباني جنت آشياني
۲۹۷	يعقوب بخشي	۳۰ - ۲۸ - ۲۷ - ۲۴ - ۲۳ - ۲۲ - ۲۱ - ۲۰ - ۱۶	
۳۱۷	يزدان قلي	۹۳ - ۹۳ - ۵۳ - ۵۲ - ۵۱ - ۳۸ - ۳۷ - ۳۲	
۱۱۳ - ۱۱۱	يعقوب سلطان (همداني)	۷۹ - ۷۵ - ۷۴ - ۷۱ - ۷۰ - ۶۷ - ۶۶ - ۶۵	
۱۳۹	يعقوب خان افغان	۱۱۸ - ۱۰۷ - ۱۰۶ - ۱۰۲ - ۹۳ - ۸۹ - ۸۳	
۱۰۲	يوسف کشميري	۲۰۳ - ۱۸۷ - ۱۸۴ - ۱۷۲ - ۱۷۱ - ۱۷۰ - ۱۲۶	
۱۲۹ - ۱۰۲	يوسف چک	۲۹۷ - ۲۹۶ - ۲۷۹ - ۲۷۷ - ۲۴۳ - ۲۱۷ - ۲۱۶	
	يوسف محمد خان گولتاش پسر شمس الدين محمد	۳۵۲ - ۳۳۳ - ۳۲۸	
۱۷۶ - ۱۲۰ - ۱۱۳ - ۱۱۲ - ۱۱۰	خان انگه	۸۶ - ۸۵ - ۲۳	ميرزا هندال
۲۷۲ - ۲۵۲ - ۲۳۴ - ۲۲۳ - ۱۹۰	۳۵	هندوستانيان
۲۵۰	يوسف ثغائي	۱۱۶	قوم هنود
۲۶۱	استاد يوسف	۲۶۲	هندو بيگ مغل
۳۷۰ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۷۱	ميرزا يوسف خان	۱۵۱ - ۱۵۰ - ۱۴۸	هوائي (فيل)
۲۹۰	حاجي يوسف	۳۲ - ۳۵ - ۳۱ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۶ - ۲۲	هيمو
۲۹۶	شيخ يوسف چولي	۳۶ - ۳۵ - ۳۴ - ۳۳ - ۳۲ - ۳۱ - ۳۰ - ۲۹ - ۲۷	
۳۵۳	يونانيان	۸۳ - ۸۲ - ۶۶ - ۵۳ - ۴۹ - ۳۷	
۳۶۷	يوسف ولد سليمان اونگ	۱۲۰	هيٽ خان
			• حرف پاء •
		۱۳۲	يادگار حسين

۳۵۸	نظام الملک دکنی	۳۳۸ - ۳۵۶	میدانیان
۳۷۴	نعمت خواجه میرزا	۳۴۱	قوم میانه
۶۴	خواجه نقشبند	۳۴۴	میان یوگاری رومی
۳۷۵	نور (مظفر شاه) حاکم گجرات	۳۵۹	میرخان غلام سلطان محمد رفیق
۳۶۵ - ۳۶۳ - ۳۶۱	مولانا نور الدین ترخان	۳۶۵ - ۳۵۶	مهرزا بیگ قاتشال
۶۵	میرزا نور الدین محمد پدر سلیمه سلطان	۳۸۸ - ۳۸۵ - ۳۶۸	مهرزا میرک رضوی مشهدی
۳۸۴	نور محمد ولد شیر محمد	۳۹۷	
۳۰۸ - ۳۰۷	حضرت نوح عم	۳۷۸	میرزایان قندهار
۳۹۵	نوی مکه (نیل)	۳۹۷	میرشاه بدخشی
	• حرف وار •	۳۱۵ - ۳۱۳	میرزایان (یعنی پسران محمد سلطان)
۳۱۱ - ۳۱۰	وزیرخان برادر آصف خان	۳۷۰ - ۳۳۱ - ۳۲۹	
۳۱۶ - ۳۱۳ - ۳۰۳ - ۲۷۲ - ۲۵۶		۳۱۷	میرک خان کولابی
۳۹۳	وزیر جمیل (شف جیم)	۳۱۷	میرزا بلوچ
۳۳	ولی بیگ (ذو القصر) پدر حسین قلی بیگ		• حرف نور •
۱۹۹ - ۱۹۷ - ۱۹۶ - ۱۹۴ - ۱۹۳ - ۹۷ - ۹۲		۳۹ - ۳۶	ناصر الملک - پدر محمد خان (شف ج)
۲۱۷ - ۲۱۶ - ۱۹۰ - ۱۴۳ - ۱۳۳		۷۰	
۷۹ - ۷۸	ولی خلیفه شاملو	۳۶۲ - ۳۶۱	ناصر قلی اوزبک
۱۸۶ - ۱۸۴	شاه ولی اتکه (عادل شاه خان)	۳۹۷	شاه ناصر خواجه
۲۰۵ - ۱۸۷		۳۶۲ - ۳۶۱	ناید بیگ دختر قاسم خان کوکه
	میرویسی بیگ (سلطان ویسی قیچاق) پدر حرم	۱۲۹	نجی ریبا (زیبا)
۳۲۹ - ۱۲۶ - ۲۳	بیگ	۱۵۳	شیخ نجم الدین کبری
۲۷۹	سلطان ویسی میرزا بن بایقرا	۱۷۷	بی بی نجیبه بیگم مادر دستم خان
	• حرف هاد •	۳۶۱	میرزا نجات خان
۳۲۹ - ۱۷	میر هاشم برادر ابو المعالی	۳۲۹	نصرت خان کشمیری
۱۶۳	هادیه برهمن	۲۰۱ - ۲۵۳	شیخ نظام الدین اولیا
۲۳۹	هارون شنولری	۳۰۳ - ۲۹۳ - ۲۱۳ - ۲۱۱	نظر بهادر (نظر محمد)
۲۶۰	میر هادی	۲۹۰	نظام آقا
۲۸۰	خواجه هادی خواجه کلان	۳۰۹	نظامی گنجوی (شاعر)

۳۷۰ - ۱۳۱	موصی خان فولادی امیر گجرات	۷۷	مقصود علی سلطان
۱۵۴	خواجہ سرود چشتی	۲۲۷ - ۲۲۵ - ۱۱۴	مقیم خان (شجاعت خان)
۱۱۰ - ۹۸ - ۹۵ - ۶۴ - ۴۸ - ۲۷	مہدی قاسم خان	۲۲۹	
۲۷۶ - ۲۷۲ - ۲۷۱ - ۲۳۹ - ۱۹۳ - ۱۱۹ - ۱۱۲		۲۱۹ - ۲۱۸ - ۱۶۴	مقبل خان
۳۳۶ - ۲۸۰ - ۲۷۷		۲۸۱ - ۲۸۰ - ۲۳۰	مقرب خان دکنی
۳۷۲ - ۱۳۶ - ۱۳۵	مہر علی خان مندوز	۲۳۹	مقصود جوہری
۱۸۸	قبیلہ مہمند	۳۶۲	مقیم میرزا پسر میر ذوالنون
۲۰۲	مہوہ (نام سنگ مادہ کہ قصہ غریب دارد)	۲۵۵	راجہ مکنت دیو راجہ آریسہ (شف راہ)
۲۰۷	مہدی خواجہ	۱۲	ملک شاہ سلیق
۲۱۴	مہارکھہ بزہمن	۱۴۲	خواجہ ملک
۲۵۵ - ۲۵۴	مہاپاتر	۱۶۶	ملک محمد
۲۶۱	مہر علی ولد استاد یوسف	۲۱۹	فلو خان
۳۲۳	مہادیو	۲۲۲	ملا کتابدار
۳۳۸	مہتر خان	۳۵۹	مظان ملیح
	میر منشی - میر محمد منشی - اشرف خان (شف	۲۶ - ۲۵ - ۲۴ - ۱۷ - ۱۴	منعم خان خانان
۲۵۹ - ۱۸۰ - ۱۱۶ - ۳۲	(الف)	۱۱۵ - ۱۱۴ - ۹۵ - ۷۱ - ۷۰ - ۵۵ - ۵۴ - ۳۵	
۳۷	مینکل خان (منکلی خان) سردار ہیمو	۱۴۰ - ۱۲۶ - ۱۲۳ - ۱۲۲ - ۱۱۸ - ۱۱۷ - ۱۱۶	
۴۳	میر آتش	۱۷۹ - ۱۷۸ - ۱۷۶ - ۲۷۴ - ۱۶۴ - ۱۴۹	
۱۹۳ - ۹۵	میر محمد خان - خان گلان (شف خاہ)	۲۲۲ - ۲۰۰ - ۱۸۹ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۸۳ - ۱۸۰	
۳۳۳ - ۲۸۶ - ۲۸۵ - ۲۷۶ - ۲۴۲ - ۲۴۰ - ۲۳۹		۲۵۶ - ۲۵۲ - ۲۵۱ - ۲۳۷ - ۲۵۷ - ۲۳۵ - ۲۲۴	
۱۱۴	میر محمد نیشاپوری	۲۶۸ - ۲۶۶ - ۲۶۵ - ۲۶۴ - ۲۶۰ - ۲۵۹ - ۲۵۸	
۱۲۴	میرزا بیگ بولاس	۲۸۸ - ۲۸۴ - ۲۸۰ - ۲۷۹ - ۲۷۶ - ۲۷۰ - ۲۶۹	
۳۱۷ - ۱۹۶ - ۱۳۵	مینرک بہادر	۳۲۷ - ۳۲۶ - ۳۲۵ - ۲۹۸ - ۲۹۷ - ۲۹۶ - ۲۹۰	
۱۳۵	میرم ارغون	۳۶۸ - ۳۶۷ - ۳۵۲	
۱۶۷ - ۱۶۶	میران مبارک شاہ والی خاندیس	۲۷۶	مختورین باقرا
۲۳۱ - ۲۳۰		۳۳۴	مٹسکھ (فیل)
۱۸۶	میرم بہادر جویش شاہ ولی	۸۴ - ۸۳	نویذ بیگ دولدی پسر عبد الرحمن بیگ
۱۹۸	میر علی کولابی	۱۰۲	نوسرت

مطلب خان ۱۹۰ - ۲۲۸ - ۲۵۷ - ۲۶۱
 مظفر خان شروانی وکیل حاجی خان ۱۴۶
 خواجہ مظفر علی تریبی (مظفر خان) دیوان ۱۰۵
 ۱۰۹ - ۱۹۷ - ۱۹۸ - ۲۲۹ - ۲۴۸ - ۲۵۲ - ۲۶۵
 ۲۶۶ - ۲۷۰ - ۲۷۱ - ۲۸۳ - ۲۸۶ - ۲۹۰ - ۲۹۹
 ۳۱۹ - ۳۲۳ - ۳۳۸ - ۳۳۹ - ۳۶۵ - ۳۶۸
 مظفر مغل ۱۹۷ - ۲۹۰
 مظفر حسین ملازم میرزا کوکھ ۳۶۴
 خواجہ معین پسر خواجہ خاوند محمود و پسر میرزا
 شرف الدین حسین ۲۱ - ۱۹۳ - ۱۹۵
 خواجہ معین الدین احمد خان فرخودوی (معین خان)
 ۱۱۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۱۹۷ - ۲۵۲ - ۲۶۸
 خواجہ معین الدین چشتی قوس سرخ ۱۵۴ - ۱۵۵
 ۱۵۷ - ۲۲۴ - ۳۳۹ - ۳۵۰ - ۳۵۶ - ۳۵۹ - ۳۶۴
 ۳۷۳ - ۳۷۶
 سلطان معز الدین سلم ۱۵۴
 معصوم بیگ صفوی ۱۷۰ - ۱۷۲
 معصوم خان کابلی ۱۸۶ - ۲۷۳ - ۲۷۷ - ۲۷۸
 خواجہ معظم بڑا پسر مریم مکانی ۲۱۶ - ۲۹۲ - ۲۹۸
 ۲۹۳
 میر معز الملک ۲۲۳ - ۲۲۵ - ۲۲۸ - ۲۲۷ - ۲۲۹ - ۲۵۷
 ۲۸۵ - ۲۹۱ - ۲۹۳
 معصوم خان فرخودوی ۲۲۵ - ۲۲۸ - ۲۵۷ - ۲۶۲
 معلم اول (حکیم ارسلان الدین) ۳۰۵
 مغلان ۱۰۲
 میر معین الدین نیشاپوری ۱۸۴
 مقدم بیگ ۲۶
 ملا معصوم بنگالی ۵۵

محمد قلی خان (دیگر) ۲۳۹ - ۲۴۰ - ۲۷۲
 محمد یار برادر زادہ سکندر ۲۶۲
 محمد سلطان میرزا (شاه میرزا) بن یغ میرزا
 (شف شین) ۲۷۹
 محمد سلطان میرزا بن سلطان ویس ۲۷۹
 محمد حسین میرزا بن محمد سلطان (شف خاں)
 ۲۸۰ - ۲۷۹
 سید محمد موجی ۲۹۰
 سلطان محمود گجراتی ۳۱۳ - ۳۳۰ - ۳۶۹ - ۳۷۰
 شیخ محمد بخاری متولی روضہ معینہ ۳۳۴
 ۳۴۳ - ۳۴۳
 مدهکر (فیل) ۳۴۳ - ۳۴۳
 مدن کلی (نام چیتہ) ۳۶۳
 مریم مکانی (مہر مقدس) مادر بکیر پادشاه ۲۶
 ۵۴ - ۵۵ - ۵۹ - ۶۴ - ۲۱۳ - ۲۱۷
 محمد مزاح خان ۲۱۱ - ۲۱۳ - ۲۳۰ - ۳۳۱
 امیر مرتضیٰ حید (شریفی) ۲۲۰ - ۲۲۱ - ۲۶۸
 مراد بیگ ۲۲۸
 مراد خواجہ ۲۳۸
 خواجہ مراد بیگ ترویخی ۲۹۵
 مرتضیٰ قلی ۲۹۲
 شاه مراد (شاهزادہ) پسر اکبر ۳۱۱ - ۳۵۵ - ۳۵۳
 ۳۵۴ - ۳۵۵ - ۳۵۶
 سالار مسعود غازی (ولی) ۱۴۵
 مسکین قوچین ۲۸۵
 مسعود حسین میرزا بن محمد سلطان ۲۷۲
 مسکین تورخان ۳۶۲
 مہاحب بیگ پسر خواجہ کلان بیگ ۶۹

سلطان محمود میرزا بن سلطان ابوسعید میرزا ۱۴	۱۵۲ - ۱۴۹ - ۱۴۳ - ۱۴۲ - ۱۴۱ - ۱۳۲ - ۱۲۰
۶۵ - ۶۴	۲۰۱ - ۱۷۷ - ۱۷۶ - ۱۷۴ - ۱۵۷ - ۱۵۵ ..
محمد قلی خان برلاس ۷۰ - ۵۵ - ۵۳ - ۱۷	۱۵۸ - ۱۵۷ مانسنگه پسر راجه بهگونت داس
۲۹۹ - ۲۹۸ - ۲۹۰ - ۲۸۰ - ۲۳۹ - ۱۸۷ - ۱۱۵	۳۵۸ - ۱۹۷ - ۱۹۲ - ۱۹۰ .. رای مالدیو
سلطان محمد خان والی بنگاله ۹۰ - ۵۸ - ۲۷	ماہ چوچک بیگم (مہد علیا) والدہ میرزا محمد حکیم
۳۲۵	۲۰۶ - ۲۰۵ - ۲۰۴ - ۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۸۳ ..
محمد خان ملازم علی قلی ۲۷	۱۹۹ ماوراء النہریان
محمد امین دیوانہ (شف الف) ۱۳۲ - ۱۰۰ - ۲۷	۲۱۱ مان برہمن
محمد خان جلاہر ۸۲ - ۳۳	۳۱۰ مانی نقشبندہ
سید محمود بارہہ ۱۸۰ - ۷۸ - ۶۶ - ۴۶ - ۳۳	۳۴۳ مادر سلطان سلیم
۳۷۲	۸۲ - ۵۸ - ۵۷ - ۵۶ - ۴۸ - ۲۷ مبارز خان عدلی
خواجہ محمد حسین بخشی ۸۶	۳۲۵ - ۱۹۲ - ۱۴۷ - ۱۳۸ - ۹۰
شیخ محمد ہندی برادر شیخ بہلول ۸۹ - ۸۸	۱۳۱ - ۳۵ مبارک خان (نوحانی) ملازم ہیمو
۱۵۰	۹۸ مبارک دیوان مہدی قاسم خان
محمد خان ماہری کشمیری ۱۰۲	۳۰۳ - ۲۹۶ - ۱۵۳ شیخ مبارک ناگوری پدر مولف
محمد قلی شغالی ۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۴ - ۱۲۵	۳۹۲ - ۳۸۸ - ۳۸۷ - ۳۷۷ - ۳۰۶ - ۳۰۴ ..
محمد قلی خان توتبای ۳۷۲ - ۱۹۶ - ۱۳۴	۲۱۳ مبارک خان بلوچ
محمد خواجہ کشتی گیر ۱۳۶ - ۱۳۵	۲۳۸ مبارز خان ملازم میرزا سلیمان
محمد حسین شیخ ۱۶۲ - ۱۵۷	۳۶۳ مبارک خان خاصہ خیل سلطان محمود
مولانا محتشم ۱۶۶	۳۷۰ سید مبارک امیر گجرات
محمد میروکاتب ۱۶۶	۲۹۱ - ۱۰۴ مفرہین
شیخ محمد غزنوی ۱۷۶	۳۰۵ مترجم ثانی (ابونصر)
محمد خان خواجہ سرا - اعتماد خان (شف الف)	۳۰۹ متنبی (شاعر عربی)
۱۷۹	۱۰۴ - ۴۵ - ۳۳ - ۲۰ مچنون خان (قاتشال)
محسن خان برادر شہاب الدین احمد خان ۲۰۶	۲۵۳ - ۲۵۲ - ۲۵۱ - ۲۵۰ - ۲۴۹ - ۲۱۹ - ۱۳۸
محمد علی خان ۳۹۱ - ۳۲۶ - ۲۹۳ - ۲۹۱ - ۲۱۱	۲۹۳ - ۲۹۲ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۳ - ۲۶۶ - ۲۵۹
۳۶۳ - ۳۶۲	۳۴۱ - ۳۴۰ - ۲۹۴
سلطان محمود بکری ۳۶۳ - ۳۶۲ - ۲۷۸ - ۲۳۷	۳۶۳ - ۳۶۲ مچاہہ خان پسر محمد علی خان

گلهران (قوم) ۵۱ - ۱۰۲ - ۱۸۹ - ۱۹۰ - ۱۹۱

۱۹۳ - ۱۹۲

گلچیره بیگم همشیره جهانبانی همایون ۲۳ - ۵۶

گلبدن بیگم همشیره همایون ۲۳ - ۲۹ - ۵۶

گلبرگ بیگم صبیحة بابر شاه ۶۵

راجه گنیش (گنیش) ۱۱۶ - ۱۶۶

قوم گوند ۲۰۸

گوبند داس کچهوا ۲۱۱

گوبند میام ۳۲۲

میرگیسو ۱۹۹

گیتی متانی بابر شاه (شف باد) ۳۶۲

• حرف لام •

لچمن مین سابق ۱۲

لشکری گنهر پسر سلطان آدم گنهر ۱۹۳ - ۱۹۴

لشکر خان ملازم اکبر ۲۲۸ - ۲۴۴ - ۲۶۱ - ۲۷۰

۳۶۴

لطیف خان ملازم علی قلی ۲۷

میر لطف (لطف) ۱۱۰ - ۴۶

لعل خان (بدخشی) ۲۹ - ۳۳ - ۳۶ - ۳۹ - ۳۲۶

لقمان حکیم ۳۰۶

لکنه - لکنه (فیل) ۶۰ - ۷۳ - ۲۲۲

لنگ ساریان ۱۰۷

لوهروانکر (وانکری) ۱۰۲ - ۱۲۹

لونکر ۱۶۱ - ۱۶۲

لودی افغان ۳۲۵ - ۳۲۶

• حرف میم •

ماهه انگه مادر ادهم خان (والد) ۵۵ - ۶۰ - ۶۴

۸۵ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۹ - ۱۰۰ - ۱۰۵ - ۱۱۰

۱۰۲ - ۱۳۸ - ۱۹۱ - ۱۹۲ - ۱۹۳ - ۱۹۴ - ۲۳۹

۲۳۰ - ۲۳۱ - ۲۷۷

کمالرتی خواهر درگوتی ۲۱۵

کنگار پسر جگمال ۱۵۵ - ۱۵۷

کنور کلیان بکھیلا ۲۱۳

کوراک جلاد ۱۲۶

کوچک بهادر ۱۲۹ - ۱۳۰

میرزا کوکه - خان اعظم - میف خان (شف خا

و مین) ۱۹۰ - ۲۹۱ - ۲۹۳ - ۳۳۳ - ۳۶۴

کولایان ۲۰۷

کوه پاره (فیل) ۲۲۰

کوچک علی خان ۲۵۹ - ۳۲۶

کهرجی ۲۰۹

قوم کهرجی ۲۰۹

کهاندی رای (فیل) ۲۳۲ - ۲۳۴

کهیری سنگ (فیل) ۲۳۳

کهان ۳۵۸

کیچک بیگم مادر میرزا شرف الدین ۲۱

کیسو پوزی ۲۸۷

• حرف کاف •

گم بهونر (فیل) ۳۷ - ۲۹۴

گجراتیان ۲۱۸

گجگچن (فیل) ۲۲۹ - ۲۸۶

گچ پنی (فیل) ۲۳۵

شیخ گدائی کنبو (صدر) پسر شیخ جمالی ۲۰

۶۶ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۹ - ۹۳ - ۹۷ - ۱۰۵ - ۱۰۶

گدا علی تولکچی ۲۵۰

گود باز دهوگر (فیل) ۳۲۱

۸۲ - ۷۷ - ۵۷ - ۴۵ - ۲۹ - ۹۴	قیبا خان کنگ	۱۹۴	..	خواجه قاسم برادر خواجه معین
۱۴۳ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۶ - ۱۳۴ - ۱۰۰ - ۹۵		۲۰۵	..	قاضي زاده خبیث ماوراء النهر
۲۹۰ - ۲۶۲ - ۲۶۱ - ۲۵۷ - ۲۵۱ - ۱۶۸	..	۲۰۶	..	محمد قاسم برادر حیدر قاسم
۱۳۴ - ۱۱۲	قیبا خان صاحب حسن	۲۳۸	..	قاسم بیگ پورانیچی
* حرف کاف *				
۲۰۵ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۸۴ - ۲۶ - ۲۴	کابلان	۲۶۵	..	قاسم علي خان
۲۷۷ - ۲۷۴ - ۲۴۲ - ۲۴۱ - ۲۳۷ - ۲۰۸ - ۲۰۷		۳۲۵	..	قاسم مشکي
۹۴ - ۶۳ - ۵۷	میرزا کامران	۳۶۲	..	قاسم خان کوکه
۱۲۹	کاجی چک پندر غازی خان	۷۹		قبول خان رفاص محبوب شاه قلی محرم
۲۵۸	کالا بهار	۳۶۰	..	قبول خان
۲۷۳	کاکر علی خان	۲۰۲		قتلی فولاد (این کس بر اکبر تیر انداخته بود)
۳۲۲ - ۳۲۱	کادریه (فیلی)	۳۷۲ - ۲۶۲ - ۲۲۸ - ۲۲۶ - ۲۱۸		قتلی قدم خان
۳۳۸	کانتیه سجاوت	۲۸۱ - ۲۸۰	..	قدم خان برادر مقرب خان
۳۱۷ - ۳۱۶	کبیر خان	۱۳۰ - ۱۲۹ - ۱۲۸ - ۷۵		مهرزا قرا بهادر کاشغری
۷۵	راجه کپور چند	۲۳۲
۱۹۳	راجه کپور دیو	۲۰۵ - ۱۸۴ - ۱۲۲ - ۱۰۹		قواچه خان قرا بخت
۱۵۵	الوس کچهواہ	۱۶۳	..	قواناق میر شگار
۲۶۱	کرمتی	۲۳۸	..	قوا تدم
۲۸۷ - ۲۸۶	گر (قوم از سناسیان)	۱۰۷	..	قرلباش (قوم)
۳۰۹	گومانی (شاعر)	۳۵۹ - ۱۵۴		خواجه قطب الدین اوشی اندجانی (ولی)
۱۳۰ - ۲۲۹ - ۱۲۸ - ۱۰۲	کشپریان	۲۴۰ - ۲۳۹ - ۱۹۳ - ۱۶۱		قطب الدین محمد خان
۱۰۱ - ۱۷	پهلوان کلکز	۳۳۳ - ۲۸۵ - ۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۴۲ - ۲۴۱		..
۳۷	کلی بیگ (فیلی)	۲۸۶	..	قطب خان محبوب مظفر خان
۱۸۸ - ۶۶	خواجه کلان بیگ	۲۹۰ - ۳۶ - ۳۳		میرزا قلی چولی (اوزبک)
۳۵۸ - ۱۰۵	رای کلیان مل	۲۸۲ - ۲۵۷ - ۲۵۶ - ۲۴۳ - ۲۲۸ - ۲۲۶		قلیح خان
۱۲۵	کل کافر	۳۷۲ - ۳۳۹ - ۲۹۷ - ۲۹۰
۱۸۳	کل بابا	۲۶۲	..	قلیاق بهادر
۸۲ - ۷۸ - ۲۲	گمال خان گکهر پسر سلطان سازنگ	۲۴۲ - ۲۴۰ - ۲۳۹	..	قنبر
		۱۹۹	..	قوم خان پسر شجاعت خان

۵۳ .. فرخ حسين پسر خواجه قاسم هزاره
 ۱۱۲ فرخ خان
 ۲۷۵ - ۱۱۴ فریدون ثنائی میرزا محمد حکیم
 ۲۷۶
 ۳۶۱ - ۳۵۹ - ۲۵۵ - ۱۵۴ شیخ فرید شکر گنج
 ۲۹۸ - ۱۷۵ فرخت خان
 ۲۶۶ فرخ حسین خان
 ۳۰۸ - ۳۰۶ نوره‌وسی (شاعر) سخن آفرین طوس
 ۳۱۰ فرزدق (شاعر عربی)
 ۳۵۹ فرخ شاه کاپلی
 ۱۸۵ - ۱۸۳ - ۱۱۴ فضیل بیگ برادر منعم خان
 ۲۰۵ - ۱۸۷ - ۱۸۶
 ۳۳ - ۳۷ نوح بدار - مدار (فیل)
 ۲۳۳ - ۲۳۸ نیروز
 ۳۰۷ فیضی (ابو الفیض) برادر مولف (شف الف)

• حرف قاف •

۲۷۸ - ۲۳۸ - ۲۵ - ۲۴ قاضی خان بدخشانی
 ۲۹ قاسم مخلص
 ۳۶ - ۳۶ - ۳۴ محمد قاسم خان فیشارپوری
 ۲۲۴ - ۱۲۲ - ۱۱۹ - ۱۱۳ - ۱۱۲ - ۱۱۰ - ۹۹
 ۲۲۸ - ۲۲۷ - ۲۲۶ - ۲۲۵
 ۵۳ خواجه قاسم هزاره
 ۵۹ محمد قاسم خان موجی
 ۲۴۷ - ۱۸۰ - ۱۱۴ محمد قاسم خان میر پرو بصر
 ۳۳۶ - ۳۱۹ - ۳۱۶
 ۲۳۶ - ۲۳۱ قاسم ارمان
 ۱۸۰ قاسم علی میسنانی
 ۲۰۶ - ۱۸۸ قاسم خان

• حرف غین •

۳۷ غالب جنگ (فیل)
 ۱۰۴ - ۹۸ - ۵۱ غازی خان تلوری ملازم سکندر
 ۱۸۳ - ۱۸۲ - ۱۳۸
 ۱۳۰ - ۱۲۹ - ۱۰۲ غازی خان حاکم کشمیر
 ۱۶۲ شاه غازی سلطان
 ۲۳۸ غازی خان
 ۲۳۶ حاجی غالب بیگ
 ۲۹۵ غلام غالب
 ۱۸۳ - ۱۸۳ - ۱۸۰ - ۱۲۲ غلی خان پسر منعم خان
 ۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۸۵
 میر (خواجه - میرزا) فیاض الدین علی قزوینی
 ۲۲۳ - ۱۹ (نقیب خان) پسر میر عبد اللطیف
 ۳۳۱ - ۲۹۰ - ۲۵۹ - ۲۵۸ - ۲۴۴
 ۲۷ فیاض الدین ملازم علی قلی

• حرف فاء •

۲۱۷ بی بی فاطمه
 ۲۳۰ - ۲۳۹ فاضل محمد خان
 ۱۰ فتح الله شیرازی عضو الدوله
 ۶۰ فتحا (فیل)
 ۸۶ فتح خان بلوچ
 ۱۴۹ - ۱۰۲ فتح چک
 ۲۵۳ - ۲۳۳ - ۲۱۹ - ۱۳۹ فتح خان پگنی (افغان)
 ۲۵۷ - ۲۵۶
 ۳۷۰ - ۲۶۹ - ۲۵۷ - ۱۵۰ - ۱۳۹ فتو سردار افغان
 ۲۱ فخر جهان بیگم صبیحہ سلطان ابو سعید
 ۲۰۵ فخر نسا بیگم همشیره میرزا حکیم
 ۳۷۲ - ۲۸۸ - ۲۳۳ - ۲۲۷ - ۲۲۵ شاه شکر الدین

۲۱	میر علاء الملک ترمذی پدر کیچک بیگم ..	۲۳۷	عبد الرحمن بیگ پسر میر نولک قدیمی
۲۹	علی دوست خان	۲۳۸	خلیفه عبد الله
۱۱۲ - ۱۱۰ - ۳۳	علی قلی خان اندرابی ..	۲۶۸ - ۲۴۸	شیخ عبد النبي صدر
۵۳	علی یار بیگ افشار	۲۴۸	شیخ عبد القدوس
۶۴	میرزا علاء الدین پدر میرزا نور الدین ..	۲۹۵	عبد الله پسر خواجه مراد
۶۴	خواجه علاء الدین نقشبندی	۳۶۲	عبید الله خان
۶۵	علی شکر بیگ جد سیوم بیرام خان ..	۳۶۸	عبد الله خان اوزبک فرمانروای توران
۷۹	علی قلی سلطان حاکم شیراز	۱۵۴	شیخ عثمان هارونی
۱۰۲	علی شیر	۳۰۷	عراقیان
۲۶۱ - ۲۲۷ - ۲۲۳ - ۱۹۰ - ۱۳۸	میر علی اکبر	۲۲۴ - ۲۲۳ - ۱۲۰	میرزا عزیز محمد کولکناش
۱۶۵	علاول خان فوجدار	۲۸۲ - ۲۷۲ - ۲۳۴ - ۲۲۷
۲۳۸ - ۱۸۶ - ۱۸۳	علی محمد اسپ	۳۳۱ - ۳۳۰	میرزا (میر) عزیز الله
۲۱۹	مولانا علاء الدین لاری	۱۴۵	عساکر غزنویه
۲۲۱	علامه جرجانی	۲۹۷	میرزا عسکری
۳۱۶	قاضی علی بغدادی	۳۰۹	عطار فرید الدین (شاعر)
۳۵۹ - ۳۳۹ - ۳۲۳	سلطان علاء الدین	۳۲۲	عظمت خان
۲۳۹	قاضی عماد	۱۴	علی قلی خان شیبانی - خان زمان (شف خا)
۲۶۹	عماد پدر سلیمان	۴۰ - ۳۸ - ۳۶ - ۳۳ - ۳۲ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۷	
۲۷۹	عمر شیخ بن صاحبقران تیمور	۶۹ - ۶۸ - ۶۷ - ۵۷ - ۵۶ - ۵۲ - ۴۶ - ۴۵	
۳۷۰	عماد الملک امیر گجرات	۱۰۲ - ۹۹ - ۹۷ - ۸۹ - ۸۴ - ۸۳ - ۸۲ - ۷۰	
۵۵	خواجه عنبر ناظر	۱۹۲ - ۱۴۸ - ۱۴۷ - ۱۴۶ - ۱۳۹ - ۱۳۸ - ۱۰۳	
۱۲۹	عیدی ریئا	۲۵۰ - ۲۴۹ - ۲۴۸ - ۲۴۳ - ۲۲۰ - ۲۱۹ - ۲۱۶	
۱۸۸ - ۱۸۶ - ۱۸۳	پهلوان عیدی سرمست کونوال	۲۵۸ - ۲۵۷ - ۲۵۵ - ۲۵۴ - ۲۵۳ - ۲۵۲ - ۲۵۱	
۲۰۶	۲۶۶ - ۲۶۵ - ۲۶۴ - ۲۶۳ - ۲۶۱ - ۲۶۰ - ۲۵۹	
۲۷۱ - ۲۳۰ - ۲۲۸ - ۲۰۲	حکیم عین الملک	۲۸۰ - ۲۷۲ - ۲۷۱ - ۲۷۰ - ۲۶۹ - ۲۶۸ - ۲۶۷	
۳۴۳	۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۸ - ۲۸۵ - ۲۸۴ - ۲۸۳ - ۲۸۱	
۲۰۲	حضرت عیسی عم	۲۹۷ - ۲۹۶ - ۲۹۵ - ۲۹۴ - ۲۹۳ - ۲۹۲ - ۲۹۱	
۳۶۲ - ۲۷۸	میرزا عیسی ترخان	۳۶۷ - ۳۲۵ - ۳۰۰ - ۲۹۸

۲۱ خواجه عبد الباري نقشبندی
 ۲۱ خواجه عبد الكافي پسر خواجه عبد الهادي
 ۲۱ خواجه عبد الهادي پسر خواجهان خواجه
 ۴۲ خواجه عبد الصمد شیرین قلم
 مولانا (ملا) عبد الله سلطانپوری (شیخ الاسلام
 مستخدم الملك) ۴۷ - ۱۱۷ - ۲۱۹ - ۲۶۸
 عبد الرحيم پهریبرام خان ۴۸ - ۱۰۹ - ۱۳۲
 میرزا عبد الله مغل .. ۵۷ - ۱۱۰ - ۲۱۷
 عبد الرحمن پسر سکندر افغان .. ۵۹
 خواجه عبد الله پسر خواجه محمد زکریا ۷۵
 عبد الرحمن بیگ پسر (برادر) مویده بیگ دولمی
 ۸۳ - ۸۴
 میر عبد الله بخشی ۸۶
 خواجه عبد المجید آصف خان (شف الف) ۱۱۱
 ۱۴۸ - ۱۵۰ - ۱۸۲ - ۲۰۸
 خواجه عبد المنعم خواجه پادشاه مریض ۱۱۳
 مولانا عبد الباقي صدر ۱۱۳
 مولانا عبد القادر ۱۱۴
 عباس سلطان ۱۲۳
 خواجه عبد الشید ۱۲۷
 خواجه عبد الله - خواجهان خواجه (شف خاد) ۱۲۷
 ۱۹۴
 خواجه ناصر الدین عبید الله - خواجه اهرار (شف خاد)
 ۱۲۷ - ۱۹۴
 عبد المطلب پسر شاه بداغ ۱۵۷ - ۱۶۲ - ۲۶۲
 ۲۹۰
 خواجه عبد الله .. ۲۲۶ - ۲۲۸ - ۲۹۱
 سید عبد الله ۲۲۶ - ۳۷۲

• حرف فان •

۳۲۴ ضرب علي توچی

• حرف طاء •

۳۶ طاهر محمد خان (محمد طاهر) میر فراغت

۲۱۸ - ۱۰۷

۲۳۴ محمد طالب

۲۵۰ شاه طاهر بدخشی

۳۰۹ طیبسی (شاعر)

۲۳۹ طوفان اوجی

۲۳۷ - ۱۷۰ شاه طهماسب صفوی فرمان روى ایران

۳۰۹ طیفور (یعنی بایزید بسطامی)

• حرف ظاء •

۳۰۹ ظهیر (شاعر)

• حرف عین •

۲۲۸ - ۱۳۴ عادل خان پسر شاه محمد تندهاری

۳۲۹ - ۳۲۸ - ۳۱۵ - ۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۵۸ ..

عادی عفریت پیکر - ادهم خان (شف الف) ۱۷۵

عارف بیگ ۲۳۰

میرزا عاقل حسین بن محمد سلطان میرزا ۲۸۰

خواجه عالم خواجه سرا ۲۹۷ - ۲۹۶

عالم شاه بدخشی ۲۹۷

عبد الله خان اوزک (شجاعت خان) ۱۴ - ۲۹ - ۳۳

۳۸ - ۴۵ - ۸۴ - ۱۰۷ - ۱۳۴ - ۱۳۶ - ۱۳۸

۱۴۷ - ۱۶۵ - ۱۶۸ - ۱۶۶ - ۲۲۱ - ۲۲۴ - ۲۲۵

۲۲۶ - ۲۲۷ - ۲۲۹ - ۲۳۰ - ۲۷۰

میر عبد اللطیف قزوینی .. ۱۶۰ - ۱۰۱

عبد الرشید خان والی کاشغر بن سلطان سعید خان

۲۱ - ۱۹۴

۱۵۴	شیخ شهاب الدین سهروردی	۲۰۵	شادمان
۲۹۵ - ۲۵۸	شهریار کل	۲۷۹	شاه میرزا بن محمد سلطان
۲۸۸	شهاب الدین خان ترکمان		شاه میرزا (محمد سلطان) بن الغ میرزا (شف میم)
۳۷۱ - ۳۶۴ - ۲۹۵ - ۲۹۱	شهباز خان	۲۸۰
۲۹۷	شهاب خان	۳۱۷	شاه علی ایشک آقا
۳۷۱	شهاب الدین غوری	۹۰ - ۸۹	شجاعت خان (سچاول خان)
۸۹ - ۵۷ - ۴۵ - ۳۷ - ۲۰	شیر خان افغان پادشاه	۲۵۶ - ۲۵۲ - ۱۹۹ - ۱۹۰	شجاعت خان ملازم اکبر
۲۴۳ - ۱۹۲ - ۱۷۸ - ۱۳۱	۳۵۲ - ۳۲۰ - ۳۱۶ - ۲۹۸ - ۲۹۱
۲۸۴ - ۲۶۴ - ۲۶۳ - ۱۰۹	شیر محمد دیوانه	۹۳ - ۸۶ - ۲۲ - ۲۱	میرزا شرف الدین حسین
۱۳۹ - ۱۳۸	شیر خان پسر مبارز خان عدلی	۱۶۰ - ۱۵۷ - ۱۵۶ - ۱۵۵ - ۱۲۸ - ۱۲۷ - ۱۰۴
۱۹۲ - ۱۵۰ - ۱۴۷	۱۹۸ - ۱۹۷ - ۱۹۶ - ۱۹۵ - ۱۹۴ - ۱۶۲ - ۱۶۱
۲۶۱	شیر سلطان	۲۰۲ - ۱۹۹
۳۱۷	شیر بیگ یساول باشی	۴۴	مولانا شرف الدین علی یزدی
۳۷۰ - ۳۵۸	شیر خان فولادی	۳۳۳ - ۲۷۶ - ۲۹۳	شریف خان
• حرف صاد •		۳۵۹	قاضي شعيب (لزاجداد شيخ فرید)
۱۳۴ - ۱۰۴ - ۷۸	صادق خان (محمد صادق خان)	۱۸۴ - ۱۲۲ - ۱۱۴	شگون محمد پسر قروچه خان
۳۳۰ - ۱۹۹ - ۱۹۶ - ۱۴۰ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۶	۲۰۵
۳۷۲ - ۳۵۹ - ۳۳۱	۳۲۴	شگونه قراول
۳۰۹	صاحبقران (شاعر)		شمس الدین محمد - انگه خان - خان اعظم (شف
۳۲۱ - ۳۲۶	صاحب خان	۱۱۰ - ۹۵ - ۶۲ - ۵۵ - ۱۷	الف و خا)
۳۱۷	محمد صالح پسر میرک خان کولابی	۱۷۴ - ۱۴۹ - ۱۱۴
	صدر خان (جلال الدین) پسر محمد خان (شف	۱۰۲	شمسی ملک
۵۸	جیم)	۲۱۸ - ۱۹۰	شمال خان
۲۶۲	صد رحمت اوزبک	۲۱۳	شمسی خان میانه
۳۰۹	صفاهانی (شاعر)	۲۳۹	شزاری (قوم)
۳۳۰	صفدر خان	۱۰۰ - ۹۹ - ۹۶ - ۹۵ - ۹۴	شهاب الدین احمد خان
۳۰۹	صفعانی	۲۰۶ - ۱۸۷ - ۱۷۸ - ۱۷۶ - ۱۷۴ - ۱۱۰ - ۱۰۳
۱۳۶	صوفی ملازم باز بهادر	۳۳۳ - ۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳ - ۲۷۶ - ۲۷۱ - ۲۱۹

۱۶۲ - ۱۵۵	..	سوجا (سوجه) پسر پورنمل	۲۵۳ - ۲۴۳ - ۲۱۹	ملیماں کررانی حاکم بنگالہ
۲۱۵	..	مرومناہہ فہلبان	۳۲۶ - ۳۲۵ - ۳۲۳ - ۲۵۷ - ۲۵۵ - ۲۵۴	..
۴۲	..	میر سید علی مصور	۲۵۷	حلیم خان ملازم اکبر
۱۰۷	..	سید قلی میرزا	۲۵۸	ملیماں متکلی
۱۷۲ - ۱۷۰	..	سید بیگ بن معصوم بیگ صفوی	۲۵۸	سلطان محمد میرآب
۱۸۳	..	سپونج سیدی ماسی	۲۵۹	سلطان محمد رفیق
۲۳۸ - ۱۸۶	..	میروندوک (سہوندک)	۲۶۹	ملیماں پسر عماد
حیف خان کولکاش - میرزا کوکہ - خان اعظم (شف)				ملتانعلی نویسنده (لشکرخان) ملازم میرزا حکیم
۲۹۱ - ۲۲۷ - ۲۲۳ - ۱۹۰	..	کاف و خاہ	۲۷۶	..
۳۲۰	..	قوم مسیوریہ		محمد سلطان میرزا پسر ابراہیم حسین میرزا
• حرفہ شہین •				
۱۶۸ - ۷۹ - ۷۸ - ۱۴	..	شاہ محمد قلانی	۳۱۳ - ۳۰۰ - ۲۸۱	.. (شف میم)
۱۷	..	میرزا شاہ	۳۰۰	ملیماں قلی اوزبک
۳۰ - ۳۷ - ۳۶ - ۲۸ - ۲۷	..	شادی خان	۳۰۹	ملیماں (شاعر)
۳۱ - ۳۰ - ۳۹ - ۳۸ - ۳۳	..	شاہ قلی خان محرم	۳۴۲ - ۳۱۱	شاہزادہ سلطان حلیم - پسر اکبر یاد شاہ
۱۱۷ - ۱۱۱ - ۱۰۴ - ۸۷ - ۷۹ - ۷۸ - ۶۶ - ۴۶	..		۳۵۰ - ۳۴۸ - ۳۳۵	..
۳۷۲ - ۲۲۸ - ۲۲۶ - ۲۲۵	..		۳۶۵ - ۳۵۳ - ۳۴۳	شیخ ملیم (ولی)
۲۷۳ - ۱۰۷ - ۳۷	..	شاہ قلی خان نارنجی	۳۶۷	ملیماں افغان
۱۳۶ - ۱۳۴ - ۵۳ - ۵۲	..	شاہ محمد قندھاری	۳۶۷	ملیماں اوزبک
۳۲۹ - ۳۲۸ - ۳۰۳ - ۲۵۳ - ۲۲۸	..		۳۳۰ - ۲۲۶ - ۱۳۶ - ۱۳۵ - ۳۶	میانی خان
۶۷	..	شاہم بیگ - مباربان پسر - محبوب علی قلی خان	۲۲۹	صحن (فیل)
۸۴ - ۸۳ - ۸۲ - ۶۹ - ۶۸	..		۳۷	منکرام خان - ملازم ہیرو
۶۹	..	شاہ بدایغ بلاتی	۱۷۵	منکرام ہوسناک
۳۴۰ - ۲۵۹ - ۲۵۰ - ۱۳۸ - ۸۲	..	شاہم خان جلیبر	۱۸۷	میرزا منچہر پسر خضر خان هزارہ
۲۵۰ - ۲۰۰ - ۱۶۲ - ۱۵۷ - ۱۰۴	..	شاہ بدایغ خان	۲۰۹	سنگین داس
۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳ - ۲۹۰ - ۲۶۲ - ۲۶۱ - ۲۵۷	..		۲۱۱	منکرام شاہ - امن داس (شف الف)
۳۷۲	..		۲۸۹	منامیان
۲۶۲ - ۱۳۶ - ۱۳۵	..	شاہ فنائی	۳۰۸	حکیم سنائی (صاحب حقیقہ)
			۳۴۰	منکرام (نام بندوق)

۲۰	سکندر خان سور افغان - اسکندر (شف الف)	۱۵۱	رن باگه (فیل)
۱۰۴ - ۶۳ - ۵۹ - ۵۸ - ۵۱ - ۴۷ - ۴۶ - ۳۱		۱۳۷	روپ متي (زن)
۳۴ - ۳۸	سکندر خان اوزبک - اسکندر (شف الف)	۱۵۶	روپسي
۲۷۱ - ۲۶۷ - ۲۶۰ - ۲۵۷ - ۲۵۰ - ۱۳۸ - ۱۴۷		۲۰۰	رومي خان
۳۶۸ - ۳۶۷ - ۲۹۹ - ۲۸۰	* حرف زاء *				
۱۴۵ - ۱۴۷	سکندر ذوالقرنین	۳۷۲ - ۲۲۶	مير زاده علي خان
۱۸۷	سکندر پسر ميرزا سنجر	۷۵	خواجه محمد زکريا پسر خواجه دوست خاوند
۲۱۰	سلطان سکندر لودي	۲۱۸ - ۲۱۷	زهره آغا دختر فاطمه
۲۴۲	سکينه بانو بيگم همشيره ميرزا حکيم	۹۴	حکيم زينل (زينل - زينيل)
	سکندر ميرزا (الغ ميرزا) بن الغ ميرزا (شف الف)	۳۷۱	امام زين العابدين
۲۷۹	* حرف سين *				
۳۰۲	سکت سنگنه پسر رانا اديسنگه	۱۲	سالباهن سابق
	ميرزا سليمان بن خان ميرزا بن سلطان محمود بن	۱۹۲ - ۲۲	سلطان سارنگ گهر پدر کمال خان
۲۶ - ۲۴ - ۲۳ - ۲۲ - ۱۴	سلطان ابو سعيد	۲۰۹	راجه سالباهن
۱۲۶ - ۱۲۵ - ۱۲۴ - ۱۲۳ - ۸۳ - ۵۴ - ۳۴		۲۱۳	سارمان (فیل)
۲۳۹ - ۲۳۸ - ۲۳۷ - ۲۰۸ - ۲۰۷ - ۲۰۶ - ۱۲۷		۲۴۰	ساتي ترنابي
۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۴۰		۳۱۶	ساندا سلاحدار
۳۰	خواجه سلطانعلي - افضل خان (شف الف)	۳۲۲ - ۳۲۱ - ۱۴۸ - ۵۷	سبدليا - سبدليه (فیل)
۱۱۶ - ۳۲	۱۱۱	سبز تلخ
	سليم خان افغان پادشاه - اسلام خان (شف الف)	۳۰۷	سحبان (اديبه معروف)
۱۷۸ - ۱۳۱ - ۹۰ - ۸۹ - ۸۷ - ۵۷ - ۵۱ - ۳۷		۱۴۰	رای سرجن (سورجن) حاکم قلعه زندهپور
۲۴۳ - ۲۱۹ - ۱۹۲	۳۳۸ - ۳۳۷ - ۳۳۵ - ۳۰۳
۵۶	سليمه سلطان بيگم خواهرزاده هميون پادشاه	۲۵۸	سرو قد بي بي (زن)
۶۵ - ۶۴	۱۲۷	مولانا سعيد ترکستاني
۱۳۷ - ۱۳۶	سليم خان خامه خيل ملازم باز بهادر	۱۹۴	سعيد خان حاکم کاشغر
۱۳۹	سید سليمان	۲۵۷ - ۲۳۴	سعيد خان بدخشي
۱۳۹	سليم خان کهروار (افغان ديگر)	۲۳۸	سعيد خان
۲۵۰ - ۱۶۴	سلطانعلي (سلطان قلي) خالدار	۳۰۹	سعدی رح (شاعر)

۲۰۹	راجة هریا	۷۵	خواجه دوست خاوند
۲۰۹	راجة سلواني	۱۲۹ - ۱۰۲	دولت چک کشميري
۲۰۹	راجة دانكي	۱۲۲	خواجه دوست
۲۰۹	راجة كنهولا	۲۶۱	دولت خان فوجدار
۲۰۹	راجة مگدهه	۲۶۳	مير دوست محمد
۲۰۹	راجة مندلا	۲۸۶	دولت خان
۲۰۹	راجة ديوهار	۳۳۰	دوست خان سهارى
۲۰۹	راجة لانجي	۳۳۷	دوده پسر سورجن
۲۱۵	راجة پراگدهه	۴۰۰	دهرم چند راجة نگرکوت
۲۲۸	راجة آلي	۱۶۲ - ۱۶۱ - ۱۶۰	ديوداس راجپوت
۲۴۴	راني - يعني درگوتي (شف دال)	۳۴۹	ديوسلطان پسر دربار خان
۲۵۴	راجة جگنانهه				
۲۲۷ - ۲۲۵ - ۲۵۴	راجة آديسه	۳۶۲	مير ذوالنون
۲۶۲	رايسال درباري				
۳۱۳	راوت بلوى مولنگي				
۳۲۱	راتهورين قوم				
۳۴۲ - ۳۴۱	راجة كجلي	۳۳۷ ۳۲۳ - ۳۲۲
۳۷۳	راني - زوجة راجه بارهمل	۴۶	رانا زميندار بزرگ پسر راناي سابق
۲۹۹ - ۲۲۸	رحمن قلي خان	۴۶	رانا سابق پدر رانا
۱۲۹ - ۲۹	رستم مجستاني پسر دستان (يعني زال)	۵۷	راجة رام ساه
۳۰۸	۳۵۸ - ۱۰۵	راي رايستگه پسر راي كليان مل
۳۳۱	رستم خان غلام تری	۱۸۳ - ۱۸۲ - ۱۸۱ - ۱۳۸	راجة رام چند راجة پنه
۲۱۷	خواجه رشيدى	۳۴۱ - ۳۴۰ - ۲۱۰ - ۱۹۳
۱۷۵	رفيق صاحب چار منصب	۱۵۷ - ۱۵۵	راج سنگه پسر اسكون
۳۰۹	رفيع لنباني (شاعر)	۱۸۷	راجة اتاره
۵۶ - ۲۷	رکن خان نوهاني	۱۹۷	رام راي پسر مالديو
۳۶	رميه خواهرزاده هيمو	۲۰۹	راجة گدهه
۱۲۹	رمكي چک	۲۰۹	راجة كرولا

• حرف ذال •

• حرف راء •

خواجه جهان - امین الدین (شف الف) ۹۹ - ۱۰۰	۲۲۶ - ۲۲۸	خاکسار سلطان
۱۱۷ - ۱۴۰ - ۱۴۷ - ۲۲۹ - ۲۵۲ - ۲۵۹ - ۲۶۰	۲۳۸	خاکی گله بان
۳۳۹ - ۲۹۱ - ۲۷۰ - ۲۶۵	۲۵۰	خان قلی ساریان
۱۲۲ - ۱۱۴ خواجه محمد حسین	۳۰۸ - ۳۰۶	خاقانی (شاعر)
۱۷۴ خوشم اوزبک	۳۴۹	خانم دختر اکبر پادشاه
۲۸۴ - ۲۷۶ - ۲۷۵ - ۲۲۸ خوشخبر خان	۳۶۲	خان بابا
۲۳۸ خواجه خضریان (قوم)	۳۶۸ - ۳۶۳	خان اعظم . سیف خان - میرزا کوکه (شف سین و کاف)
* حرف دال *					
۱۶۶ دایم کولتاش	۲۳۱ - ۱۷۴	خدا بر دی
۲۰۰ دانا قلی	۲۹۲ - ۲۹۱	خدا بخش (فیل)
۲۶۲ داؤد خان فوجدار	۱۵۷ - ۸۷ - ۷۸ - ۴۶	خرم سلطان (خان)
۳۱۰ دارا (پادشاه سابق)	۳۷۲ - ۲۲۸ - ۲۲۶
۳۱۱ شاهزاده سلطان دانیال پسر اکبر پادشاه	۱۱۴	ملا خرد زرگر
۳۷۴ - ۳۷۳ - ۳۷۲	۳۰۷	خراسانیان
۳۷۳ شیخ دانیال یکی از معتکفان روضه معینیه	۳۱۲	پیر خرقانی
۳۷۳ حضرت دانیال پیغمبر عم	۱۲۴	خسرو بلخی
۱۱۹ - ۱۰۹ - ۱۰۵ درویش محمد بیگ خان اوزبک	۱۵۵	امیر خسرو
۱۹۷ - ۱۲۲	۱۶۷ - ۱۶۶	خسرو شاه
۲۱۳ - ۲۱۲ - ۲۱۱ - ۲۰۹ درگاوئی - رانی (شف راه)	۳۰۹	خسرو (شاعر)
۲۱۵ - ۲۱۴	۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۷	میرزا خضرخان هزاره
۳۴۹ - ۳۳۹ - ۲۹۱ - ۲۲۶ - ۲۲۵ - ۲۲۳ دربار خان	۲۰۲ - ۶۰ - ۴۷ - ۴۶ - ۳۱	خضر خواجه خان
۲۱۸ - ۱۹۰ - ۱۷۷ - ۱۶۴ دستم خان (رستم خان)	۳۰۷	خضر عم
۳۲۸ - ۲۹۱ - ۲۲۸ - ۲۲۵	۱۸۸	قبیله خلیل
۱۶۴ - ۱۴۸ - ۷۴ - ۵۷ ولسنکار (فیل)	۲۵۰	شاه خلیل الله
۱۴۸ دلپل - دلپل (فیل)	۶۶ - ۳۲	خنجر بیگ
۲۱۱ - ۲۰۹ دلپت پسر اصن داس	۲۱	خواجهگان خواجه - عبدالله (شف عین)
۲۹۱ دالور خان	۲۱	خواجه اهرار ناصر الدین - عبید الله (شف عین)
۷۵ دمودر (فیل)	۲۹۷ - ۹۷	خوشحال بیگ

۲۳	حیدر بیگ برادر حرم بیگم	۲۲۵	محمد حسین تور بیگی عبدالله خان
۲۹	حیدر بخشی	۲۵۵ - ۲۵۴ - ۲۳۱	حسن خان خزانچی
۶۰	حیدران (نام اسپ)	۳۵۸ - ۳۱۵
۱۲۹ - ۱۲۸	میرزا حیدر کورگان	۲۳۶	میرزا حسن ولد اکبر
۱۳۴	حیدر قلی خان	۲۳۶	میرزا حسین ولد اکبر
۲۰۶ - ۱۸۷	حیدر قاسم خان کوه بر	۲۷۳ - ۲۴۳ - ۲۴۲ - ۲۳۸	خواجه حسن نقشبندی
۳۱۷	حیات سلطان	۲۷۵
* حرف خاء *		۲۳۹	حسن صوفی سلطان
خان میرزا بن سلطان محمود بن سلطان ابو سعید		۲۶۱	حسن آخته
۱۴	۲۷۹	سلطان حسین میرزا سابق
۱۹۴ - ۲۱	خواجه خاوند محمود	۲۸۱	محمد حسین میرزا (شف میم)
۴۷	خالق برهوی بیگ	۳۳۰ - ۳۱۳
۴۸	خانان میوات	۳۱۶ - ۲۸۸	حسن چغتایی
۳۶۰ - ۳۲۰ - ۷۸	خانجهان - حسین قلی (شف هاء)	۳۱۰	حسان (شاعر)
۷۸	خان زمان علی قلی (شف عین)	۳۴۸	خواجه حسین مروی
خان اعظم - شمس الدین محمد - آنگه خان (شف		۳۵۰	شیخ حسین متولی روضه معینیه
۱۱۹ - ۱۱۶	شین و الف)	۳۷۱	سید حسین خنگ سوار
۱۳۰	خالدین	۱۱۴ - ۵۵ - ۱۴	میرزا محمد حکیم برادر اکبر
۱۹۳ - ۱۶۹	خان کلان - میر محمد خان (شف میم)	۲۰۵ - ۲۰۴ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۸۵ - ۱۸۳
۳۷۲ - ۳۵۷ - ۳۳۲	۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸ - ۲۳۷ - ۲۰۸ - ۲۰۷ - ۲۰۶
۱۸۳	خواجه خاص ملک خواجه سرا - اخلاص خان	۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۷۳ - ۲۴۲ - ۲۴۱
۲۰۶ - ۱۸۷	۳۷۰ - ۳۳۲ - ۲۸۸ - ۲۸۵ - ۲۸۰ - ۲۷۸
۱۹۹	خانزاده محمد (شاه لوندان) برادر ابوالمعالی	۲۱۸ - ۱۹۰	حکیم الملك
۲۰۷	خانزاده بیگم	۱۸۴	حمزه عرب
۲۱۴	خان جهان دکتی ملازم درکاوئی	۲۲۳	امیر حمزه (صاحب قصه)
۲۹۷ - ۲۳۰ - ۲۲۵	خان قلی اوزیک	۲۸۲	حمید بکری
۲۲۸ - ۲۲۶	خان عالم - سکندر نه - این دیگر است	۱۸۷ - ۱۲۲ - ۳۳ - ۲۶ - ۱۴	حیدر محمد خان
۳۱۹ - ۳۱۵ - ۲۹۱ - ۲۶۲	۳۷۲ - ۲۵۹ - ۱۸۸

۳۳۲ - ۳۱۵ - ۱۹۹ - ۱۹۷ - ۱۹۶ - ۱۳۲ - ۱۱۱
 ۳۷۰ - ۳۶۴ - ۳۳۸ - ۳۳۳
 ۳۷ حسن خان فوجدار هيٺو
 ۴۸ حسن خان ميواني
 ۱۳۹ - ۵۶ حسن خان بچگوٺي
 ۶۴ حسين خان خواهرزادو مهدي قاسم خان
 ۲۸۱ - ۲۸۰
 ۶۵ - ۶۴ خواجه حسن خواجه زادو چغانيان
 ۶۴ خواجه حسن عطار
 ۸۲ - ۶۹ - ۶۸ سلطان حسين خان چلابر
 ۱۱۶ - ۱۰۰
 ۷۵ ميرزا حسن ترمذي
 ۷۹ - ۷۸ سلطان حسين ميرزا پسر بهرام ميرزا
 ۷۸ حسين بيگ انچک اغلي استجلو
 ۱۱۳ - ۱۱۱ - ۱۰۴ حسين خان ملازم بهرام خان
 ۲۵۷ - ۱۱۴
 ميرزا حسن خان خويش (برادر) شهاب الدين
 احمد خان ۲۰۶ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۱۰ - ۱۷
 ۳۶۲ - ۲۹۰ - ۲۷۶
 ۱۲۹ حسن چک برادر کاچي چک
 ۱۴۱ شيخ حسام بزرگ
 ۱۳۶ سلطان حسين شرقي
 ۱۵۰ حسن علي خان ترکمان
 خواجه حسن پدر خواجه معين الدين چشتي
 ۱۵۴ قدس سره
 ۱۸۷ شاه حسين خان نکدري
 ۲۴۳ - ۲۲۰ - ۲۱۹ حسن خان پٺني برادر فتح خان
 ۲۵۸ - ۲۵۷ - ۲۵۳

۲۵۰ چلمه نواچي
 ۲۹۷ چلمه خان کوکو ميرزا عسکري
 ۳۵۸ - ۱۹۷ چندر سين پسر مالديو
 ۲۰۹ قوم چنديل
 ۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۵ - ۳۱۳ - ۲۷۰ - ۲۳۰ چنگيز خان
 ۳۵۸
 ۳۵۹ چنگيز خان ترکي
 ۳۷۰ چنگيز خان پسر عماد الملک
 ۳۲۱ قوم چوهانان
 * حرف خاء *
 ۴۵ - ۲۰ حاجي خان مردلا غلام شير خان
 ۶۶ - ۴۶
 ۸۷ - ۸۲ - ۷۷ - ۴۷ حاجي محمد خان سيستاني
 ۲۶۰ - ۲۵۴ - ۲۵۳ - ۲۲۸ - ۱۱۸ - ۱۱۷ - ۹۶
 ۳۱۳ - ۲۹۰ - ۲۸۰
 ۳۲۹ - ۲۴۳ - ۵۶ حاجي بيگم زوجة همايون
 ۱۲۹ - ۱۰۲ خواجه حاجي کشميري
 ۳۰۹ حافظ (شاعر)
 ۳۶۲ حاجي بيگم دختر مقيم ميرزا
 ۳۷۰ سيد حامد نبيرو سيد مبارک
 ۱۶۸ - ۱۴۳ - ۱۳۴ - ۸۷ - ۷۷ حبيب علي خان
 ۷ پير حبيب الله
 ۲۳۸ قبيلة حبيب
 ۲۳ حرم بيگم زوجة ميرزا سليمان و مادر ابراهيم
 ۲۷۴ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۳۸ - ۲۰۸ - ۲۰۶ - ۱۲۹
 ۲۹ زاي حسين جلواني
 حسين قلبي بيگ خان (خانجهان) پسر ولي بيگ
 (شف خاء) ۱۰۷ - ۱۰۵ - ۱۰۴ - ۳۹ - ۳۸ - ۳۳

۱۱۷ - ۱۱۶	جمال خان غلام ييرام خان	۲۵۹ - ۲۲۸ - ۱۸۸ - ۱۸۷	تيمور خان بگه
۲۵۳ - ۲۲۸	وزير جميل (شف وار)	* حرف جيم *	
۲۵۸	جمال خان بلوچ	۲۳۹ - ۱۹۳ - ۱۶۹ - ۱۲۰	جان محمد بهسودي
۳۱۷ - ۲۹۱	ميد جمال الدين	۲۸۸ - ۲۸۵	جان باقي خان
۲۸۴ - ۲۶۹	جنيد كوراني	۳۰۹	جامي (شاعر)
۳۲۱	جنگيا (فيل)	۳۱۷	جان بيگ
۳۷	جور بنيان (فيل)	۱۸۸	جبار بودي بيگ
۱۳۹	جوهر خان	۳۲۰	جبار قلي ديوانه
۲۱۰	جوگي داس	۸۷	چهار خان غلام سليم خان
۲۱۵	جوهر بهوج كابتنه	۱۶۵ - ۱۶۴	چهار خان فوجدار
۳۴۱	فرقه جوگيان	۳۳۱	چهار خان حبشي
۷۵	جهليه (فيل)	۲۶۵	جعفر خان تكلو
۱۹۶ - ۱۶۲ - ۱۶۱ - ۱۵۶	جيميل پسر روپسي	۱۴۸	جگ موهن (فيل)
۱۶۶	جي ديوانه	۱۵۷ - ۱۵۵	جگناتنه پسر بهاريل
۲۹۷	جي نواچي	۱۹۶ - ۱۶۱ - ۱۶۰ - ۱۵۵	جگمال
۳۲۱ - ۳۲۰	جيميل سردار	۲۳۳	راجہ جگمن
* حرف چ *		۳۲۶	جگناتنه (صنم معروف آديسه)
۳۷	چاپن فيليان هيپو	۳۴۹	جگمال پنوار
۳۴۹	مولانا چانده منجم	۷۰ - ۵۵ - ۱۷	خواجه جلال الدين محمود
۲۹۴	چتراننده (فيل)	۵۶	جلال خان سور افغان
۳۷۱	چترنجن (نام چينه)	۷۱	جلال الدين مسعود
۲۸۷	چروهاي هندوستان	۸۲	جلاليران (قوم)
۱۵۴	سلسله چشديه	۳۱۹ - ۳۱۸ - ۲۷۱ - ۱۸۱	جلال خان تورچي
۱۱۷	چغتائي (قوم)	۱۹۴	مولانا جلال الدين محمد دواني
۲۲۸ - ۲۲۶ - ۱۵۶ - ۱۵۵	چغتاي خان	۳۲۵	جلال الدين حاكم بنگاله
۲۱۴	چكرمان كهرجلي	۳۶۰	جلال زميندار بهنبر
۲۵۷ - ۲۲۳ - ۸۲	چلمه خان خان عالم	۲۰	شيخ جهالي دهلوي
۱۸۸	چلمه حصاري	۴۸	جهال خان عمزاده حسن خان زميندار

۲۷۵ - ۱۲۵ - ۱۲۴ ..	بیر محمد خان حاکم بلخ ..	۱۳۸ - ۱۳۲ - ۱۳۱ - ۱۳۰ - ۱۲۲ - ۱۲۱ - ۱۲۰	
۲۱۸	پیشرو خان	۲۷۰ - ۲۶۳ - ۲۴۰ - ۲۱۷ - ۱۹۷ - ۱۷۲ ..	
• حرف تاء •			
۳۲۵ - ۲۷	تاج خان کرانی	۲۱۰	
۱۹۴ - ۴۸	تاجیک (قوم)	۲۱۵ - ۲۱۳ - ۲۱۱ ..	
۲۰۰ - ۱۶۵ - ۱۰۸ - ۹۸	تقار خان (تقار خان)	۲۳۹	
۲۸۸ - ۲۸۰	۳۷۲ - ۳۵۹ - ۲۵۷ (بیگ نورالدین)	
۱۳۶	تاج خان خاصه خیل ملازم باز بهادر	۳۷۰ - ۳۴۲	
۱۸۱	تان سین کلانوت	۳۶۳	
۶۳	تختمل برادر تختمل	۳۷۲	
۱۱۲	تخت روان (فیل)	• حرف پے •	
۲۹ - ۲۸ - ۲۷ - ۲۰ - ۱۴	تودی بیگ خان	۲۳۱ - ۱۳۹ - ۱۳۵ - ۱۱۴	
۱۶۸ - ۱۱۶ - ۱۱۴ - ۵۵ - ۳۵ - ۳۲ - ۳۱ - ۳۰	۱۵۴	
۳۰۴ - ۲۰۸ - ۱۹۴ - ۴۸ ..	قوم ترک - ترکمان	۳۱۶ - ۲۹۸ - ۲۶۲ - ۲۲۸ ..	
۵۳	قوم ترکمان	۲۸۷	
۲۵۱ - ۱۵۷ - ۱۱۸ - ۹۷ - ۹۶	توسون محمد خان	۳۲۲ - ۳۲۰	
۱۹۶	ترخان دیوانه	۲۱۰	
۲۰۶	تردی محمد میدانی	۲۵۵	
۱۲۳	تمر خان حاکم حصار	۶۵	
۲۳۷ - ۲۲۵	تنگری بردی	۱۴۸	
۱۸۵ - ۱۸۴ - ۱۶	تولک خان قوچین	۲۸۶	
۱۰۳ - ۱۰۲	تولک نوکر بهادر خان	۱۵۵	
۲۹۰ - ۲۶۲ - ۲۶۱ - ۲۲۸ - ۱۷۰	راجہ نودرمل	۲۸۷ - ۲۸۶ ..	
۳۳۶ - ۳۱۹ - ۳۱۶ - ۲۹۹ - ۲۹۸	۳۳۸	
۲۳۷	میر تولک قدیمی	بیر محمد خان شروانی - ناصر الملک (شف نون)	
۱۷۱ - ۱۴۴	تیمور (نمر خان) صاحبقران	۵۰ - ۴۹ - ۴۵ - ۳۲ - ۳۰ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۰	
۳۰۷ - ۲۷۹	۱۰۴ - ۱۰۳ - ۸۷ - ۸۶ - ۸۵ - ۵۹ - ۵۸ - ۵۷	
۶۳	تیمور خان جلایر	۱۶۶ - ۱۵۲ - ۱۴۳ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۵ - ۱۳۴	
		۱۶۸ - ۱۶۷	

۲۱۹ - ۱۳۸ - ۱۳۸ - ۱۱۵ - ۱۰۷ - ۱۰۳ - ۱۰۲	محمد باقی ولد میرزا میسر ترخان ۲۷۹ - ۲۷۸
۲۶۱ - ۲۶۰ - ۲۵۷ - ۲۵۲ - ۲۵۰ - ۲۳۹ - ۲۲۰	۳۶۲
۲۸۸ - ۲۸۵ - ۲۸۳ - ۲۶۷ - ۲۶۶ - ۲۶۵ - ۲۶۲	۲۷۹ بایقرا بن منصور
۲۹۵ - ۲۹۴ - ۲۹۳ - ۲۹۲ - ۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹	۲۷۹ بایقرا بن عمر شیخ
۲۹۸ - ۲۹۶	۲۹۵ باتو فوجدار
۷۷ - ۵۷	۳۲۶ بایزید پسر سلیمان حاکم بنگاله
۷۸	۳۳۷ بیاداس سکروال
۷۸	۳۴۰ بجلی خان پسر خوافد بهار خان
۱۳۹ - ۸۹	۶۳ بختمل برادر بختمل
۱۶۵ - ۱۶۴ - ۱۵۸ - ۱۵۶	۱۲۸ بخشی بانویگم همشیره اکبر
۳۵۹ - ۳۵۸ - ۳۳۹ - ۳۳۷ - ۳۲۰ - ۲۹۱ - ۲۶۵	۲۶۶ - ۲۵۷ - ۲۲۰ بخت بلند (قیل)
۲۰۹	۲۳۷ - ۲۰۷ - ۱۹۹ - ۲۳ بدخشیان
۲۳۵ - ۲۳۴	۲۷۵ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۳۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸
۲۳۸	۲۷۸ - ۲۷۷
۳۷۲ - ۳۳۰ - ۲۸۳	۳۷۰ - ۱۶۵ راجه بدیچند (بدیچند)
۳۲۵	۶۹ برج علی نوکر خانزمنان
۳۳۷	۲۱۰ برسنگهدیو جد رام چند
۳۳۸	۱۳ - ۱۲ - ۱۱ راجه بکرماجیت سابق
۳۴۰	۲۱۴ قوم بکویلا
۳۵۸	۶۲ قوم بلوچان
۲۹ - ۲۱ - ۲۰ - ۱۵ - ۱۴ - ۵	۲۳۸ - ۱۶۳ پنده علی
۵۵ - ۵۲ - ۴۹ - ۴۸ - ۴۶ - ۴۱ - ۳۸ - ۳۳ - ۳۲	۲۹۵ بنسی داس کنیو
۶۷ - ۶۶ - ۶۵ - ۶۴ - ۶۳ - ۶۲ - ۶۰ - ۵۹ - ۵۷	۴۵ - ۲۰ (بارهمل - بارهمل)
۸۶ - ۸۵ - ۷۹ - ۷۸ - ۷۵ - ۷۴ - ۷۱ - ۷۰ - ۶۹	۳۷۳ - ۱۵۸ - ۱۵۷ - ۱۵۶ - ۱۵۵
۹۵ - ۹۴ - ۹۳ - ۹۲ - ۹۱ - ۹۰ - ۸۹ - ۸۸ - ۸۷	۳۵ بهادر خان ملازم هیمو
۱۰۴ - ۱۰۳ - ۱۰۱ - ۱۰۰ - ۹۹ - ۹۸ - ۹۷ - ۹۶	۴۰ بهگوانداس ملازم هیمو
۱۱۲ - ۱۱۱ - ۱۱۰ - ۱۰۹ - ۱۰۸ - ۱۰۶ - ۱۰۵	۵۳ - ۵۲ بهادر خان برادر علی قلی خانزمنان
۱۱۹ - ۱۱۸ - ۱۱۷ - ۱۱۶ - ۱۱۵ - ۱۱۴ - ۱۱۳	۱۴۰ - ۹۹ - ۹۸ - ۹۷ - ۹۰ - ۸۹ - ۷۸ - ۶۲

۱۲۵ - ۱۲۳	قوم اوزبک - اوزبکیه - اوزبکان	۲۶۱ - ۲۳۱ - ۲۲۷ - ۲۲۶ - ۲۲۵ - ۲۲۴ - ۱۷۸	اعتماد خان خواجه سرا - نامش خواجه بهلول ملک
۳۰۰ - ۲۹۸ - ۲۹۷ - ۲۷۵	۲۶۲	محمد خان - ملازم سلیم خان بود (شف میم)
۱۵۴	شیخ اوحوالدین کرمانی	۳۷۰ - ۳۳۰ - ۳۱۵ ..	اعتماد خان گجراتی
۲۹۴	اودیه (فیل)	۷۸ - ۵۶ - ۵۲ - ۴۷ - ۳۶ - ۲۷	افغانان
۲۹۹	حاجی اوغلان	۱۳۸ - ۱۳۲ - ۱۳۱ - ۹۷ - ۸۹ - ۸۷ - ۸۲	
۳۰۹	اومانی (شاعر)	۲۳۹ - ۲۲۰ - ۲۱۹ - ۱۸۲ - ۱۵۰ - ۱۴۷ - ۱۳۹	
۱۲۴	ایماق (قوم)	۳۲۶ - ۳۲۵ - ۳۰۰ - ۲۵۸ - ۲۵۴ - ۲۵۳	
۳۲۱	ایسرداس چوهان	۳۶۷ - ۳۴۰	
* حرف باء *			
۱۸۶ - ۱۸۳ - ۱۷	بابوس	۲۹	افضل خان - خواجه سلطان علی (شف سین)
	بابر شاه - گیتی ستانی فردوس مکانی (شف کاف)	۲۴۳	الامان میرزا فرزند همایون پادشاه
۱۹۴ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۶۵ - ۴۶ - ۴۴ - ۲۳		۲۷۹	الغ میرزا بن محمد سلطان
۲۷۹ - ۲۵۸		۳۱۳ - ۲۸۰	الغ میرزا - سکندر میرزا (شف سین)
۲۷	بابا سعید قبیچاق	۳۶۸	حاجی الشمس
۱۳۲ - ۹۴ - ۸۵	باقی خان بقلاتی خسر ادهم خان	۲۵۰ - ۷۸	امیرخان
۸۹	باز بهادر حاکم دکن پسر شجاعت خان		خواجه امین الدین محمود خواجه جهان (شف خاء)
۱۴۲ - ۱۴۰ - ۱۳۷ - ۱۳۶ - ۱۳۵ - ۱۳۴ - ۹۰		۹۶ - ۸۶	
۲۳۱ - ۲۱۱ - ۱۶۹ - ۱۶۸ - ۱۶۷ - ۱۶۶ - ۱۴۳		۱۸۳	میرامانی
۳۵۸		۲۰۸	امید علی امیر میرزا سلیمان
۱۳۲ - ۱۱۷	بابای زنبور	۲۱۰ - ۲۰۹	امن داس - منکرام شاه (شف سین)
۱۳۲	باقی محمد خان پسر ماهم انگه	۲۶۲ - ۲۵۷ - ۲۵۰	محمد امین دیوانه (شف میم)
۱۸۵	بابای قوچین	۲۸۸ - ۲۸۴	
۲۵۹ - ۲۰۰ - ۱۸۸	بایزید بیگ	۳۷۰	امین خان غوری
۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۴۱ - ۲۳۸ - ۲۰۶	باقی قاقشال	۲۲۵	انسان بخشی
۲۹۳ - ۲۵۹ - ۲۱۱	بابای قاقشال (بابا خان قاقشال)	۲۸۷	انند کر
۳۷۰ - ۳۳۰		۳۰۹	انوری (شاعر)
۲۶۲ - ۲۶۱ - ۲۵۷	باقی خان	۳۳	اوزان بهادر
۲۹۳ - ۲۹۱ - ۲۶۰	بال سمندر - بان سمندر (فیل)		

۲۲۲	ادهم پسر ملا کتابدار	۲۳۸	ابن حسین کابلی
۲۱۰ - ۲۰۹	ارجن داس	۲۸۰ - ۲۷۹	ابراهیم حسین میرزا بن محمد سلطان
۲۱۳	ارجن داس بیس فوجدار	۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳ - ۲۸۱
۲۹۵	ارزانی هندو		شیخ ابوالفیض فیضی برادر بزرگ مولف (شف فاء)
	اسکندر خان اوزبک - خان عالم - سکندر خان (شف سین)	۳۸۴ - ۳۸۳ - ۳۰۴ - ۳۰۳
۲۶۲ - ۲۵۲ - ۲۴۹ - ۱۰۷ - ۴۵ - ۳۳ - ۲۹ - ۱۴			انگه خان شمس الدین محمد خان اعظم (شف شین)
۳۰۰ - ۲۹۸ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۵			وخاء (۵۹ - ۱۱۱ - ۱۱۲ - ۱۱۳ - ۱۱۵ - ۱۲۰)
	اسکندر خان سور افغان - سکندر خان (شف سین)	۱۷۹ - ۱۷۸ - ۱۷۷ - ۱۷۶ - ۱۷۵ - ۱۵۱	
۱۰۸ - ۹۸ - ۵۰ - ۴۹ - ۴۲ - ۲۶ - ۱۷		۳۳۲ - ۲۳۹
۲۹	اسفندیار ملایق	۳۳۳ - ۳۳۲	انگه خیل قبیلہ
۴۶	اسمعیل بیگ دولدی	۲۶۰	اچپله (فیل)
۹۸	اسمعیل خان پسر ابراهیم خان	۲۰۰ - ۱۹۹ - ۱۱۴ - ۱۱۳	احمد بیگ
۱۰۴ - ۷۸	اسمعیل قلی بیگ خان پسر ولی بیگ	۱۲۷	مولانا احمد جنید
۳۳۳ - ۱۹۹ - ۱۹۶ - ۱۱۴ - ۱۱۳ - ۱۱۱		۳۱۷	سید احمد سید بارهه
۱۵۵	اسکرن	۳۷۰	سلطان احمد گجراتی
۱۸۵	اسفندیار پسر تولک خان	۳۷۲	سید احمد خان
۲۰۰ - ۱۹۹	اسکندر بیگ	۳۷	اختیار خان سردار هیمو
۲۶۶	اسلام خان - سلیم شاه (شف سین)	۳۰۹	اخیسکتی (شاعر)
۳۰۹	اسفرنگی (شاعر)	۳۱۶	اختیار خان فوجدار
۳۱۹	اسمعیل سردار		ادهم خان - عادی عفریت پیکر (شف سین)
۳۲۵	اسدالله خان	۱۰۴ - ۹۴ - ۹۳ - ۸۹ - ۸۵ - ۷۸ - ۵۵ - ۵۲ - ۵۱	
	اشرف خان - محمد اصغر - میرمنشی (شف اصغر و میم)	۱۴۰ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۵ - ۱۳۲ - ۱۱۱ - ۱۱۰	
۲۲۷ - ۲۲۵ - ۲۲۴ - ۱۷۸ - ۱۱۷ - ۳۰ - ۲۹		۱۷۳ - ۱۶۶ - ۱۵۷ - ۱۵۲ - ۱۴۳ - ۱۴۲ - ۱۴۱	
۳۳۱ - ۳۳۰ - ۲۶۷ - ۲۶۴ - ۲۵۰ - ۲۴۹		۱۷۹ - ۱۷۸ - ۱۷۷ - ۱۷۶ - ۱۷۴	
۳۷۲		۱۶۹ - ۸۷ (اودیسنگه)	رانا اودیسنگه
	محمد اصغر - میرمنشی - اشرف خان (شف میم)	۳۲۰ - ۳۱۹ - ۳۱۵ - ۳۱۴ - ۳۱۳ - ۳۰۲	
۱۱۴	واشرف خان	۳۵۸ - ۳۲۳
۱۶۶	اعتماد خان ملازم باز بهادر	۲۱۴ - ۲۱۲ - ۲۱۱	ادهار کایت

• بسم الله الرحمن الرحيم •

فهرست نامهای مردمان و مواضع و قلعه‌جات و آبها و غیره (که در دو عمین دفتر اکبرنامه اندراج یافته‌اند)
 بترتیب حروف هجاء مرتب بر دو منظر - اولین برای مردمان - و دومین برای مواضع و غیره • • شعر •
 • حسبی آله العالمین فائده • مولیٰ حسیب قادر و نصیر •

• منظر اول در اسامی مردمان و قبائل و اقوام و غیره •

شاه ابوالمعالی	حرف الف •
۱۰۰ - ۷۰ - ۱۷ - ۱۶ - ۱۵	سلطان آدم گنهر برادر سلطان سازنگ ۶۳ - ۲۲
۲۰۱ - ۲۰۰ - ۱۹۹ - ۱۹۸ - ۱۰۳ - ۱۰۲ - ۱۰۱ ۱۹۴ - ۱۹۳ - ۱۹۲ - ۱۹۱ - ۱۸۹
۲۳۷ - ۲۰۷ - ۲۰۶ - ۲۰۵ - ۲۰۴ - ۲۰۲	آرام جلن (زن لوی) ۸۴ - ۸۳
۳۲۶ - ۲۴۲	آدم ملازم باز بهادر ۱۳۶
میرزا ابراهیم پسر میرزا سلیمان ۱۲۳ - ۲۳ - ۲۲	آدم پسر فتح خان ۱۳۹
۱۲۶ - ۱۲۵ - ۱۲۴	میرزا آفاق ۱۶۶
ابراهیم افغان سور ۲۵۵ - ۲۵۴ - ۸۲ - ۲۶	آصف خان عبدالمجید (شف عین) ۲۰۹ - ۱۸۳
۳۲۷ - ۳۲۶ - ۳۲۵	۲۲۸ - ۲۱۶ - ۲۱۵ - ۲۱۴ - ۲۱۳ - ۲۱۲ - ۲۱۱
سلطان ابراهیم والی سابق هندوستان ۹۴	۲۵۶ - ۲۵۵ - ۲۵۳ - ۲۵۲ - ۲۵۱ - ۲۵۰ - ۲۴۴
ابوالقاسم برادر محمد قاسم خان ۵۹	۲۹۲ - ۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۳ - ۲۷۲ - ۲۷۱
ابراهیم خان اوزبک ۲۴۹ - ۲۱۹ - ۱۳۸ - ۶۸	۳۲۴ - ۳۱۸ - ۳۱۶ - ۳۱۴ - ۳۱۳ - ۲۹۳
.. ۳۲۶ - ۲۸۹ - ۲۶۰ - ۲۵۹ - ۲۵۰ ..	آق محمد ۲۱۳ - ۲۱۱
میرزا ابوالقاسم پسر میرزا کامران ۹۶ - ۹۴	آواز خان پسر سلیم شاه ۲۶۶ - ۲۱۹
ابوالفتح پسر فضیل بیگ و برادرزاده منعم خان ۱۱۴	آپ روپ (فیل) ۲۲۹
.. ۲۰۵ - ۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۸۵ - ۱۲۲ ..	آهوی حرم توچی ۲۵۹
ابوالقاسم برادر مولانا عبدالقادر ۱۱۴	امام ابوالحکام غزنوی ۷
شیخ ابراهیم مجذوب قندوزی ۱۵۴	ابوالفضل مولف پسر مبارک ۱۱۴ - ۸۰ - ۴۳ - ۱۰
ابراهیم ادهم ۱۵۴	.. ۳۹۲ - ۳۷۷ - ۲۹۶ - ۲۳۳ - ۱۵۲ - ۱۴۵ ..
امام ابواللیث سمرقندی ۱۵۴	سلطان ابومعید میرزا پدر سلطان محمود ۱۴
خواجه ابراهیم بدخشی ۱۶۳	۶۴ - ۲۱
ابوالمعالی توچی ۱۸۸	

گرم همت امید داری دهد * فلک فرصت و بخت یاری دهد
باین جنبش کلک گردون خرام * ببایان برم این گرامی کلام

• تمام شد •

تاریخ طبع دفتر دوم از اکبرنامه

• قمری هجری *
۱۲۹۶
• تمت بعون القوی العلیم •

• دیگر •

صد شکر بدرگه الهی • پذیرفت مهین سخن تناهی
اندیشه دوان ز بهر سالش • برگشت ز ماه تا ماهی
۱۲۹۶
ناگه ز خرد نده بر آمد • بین لعل سخن زکان شاهی

• دیگر ظاهراً و باطناً *
۱۲۹۶

• ماه شوال سنه دوازده صد و نود و شش •

• شمسی عیسوی *
۱۸۷۹
• انقبت بتفریق الموفق الواصل •
۱۸۷۹
• و تمت بفضله عزوجل •

• دیگر •

بفضل خداوند رب الانام • دوم دفتر نامه چون شد تمام
۱۸۷۹
یکایک ز هانتف بر آمد ندا • ببحر بلاغت درے بے بها

• دیگر ظاهراً و باطناً *
۱۸۷۹

• سپتمبر هزار و هشتصد و هفتاد و نه •

که گوناگون سرورِ عالم در محنت‌کده او راه نیابد - رجائی گشاده پیشانی که بغراخو انبساط
غمگساری جهانیان بردوش همت برگیرد - آن تیز رو هشیار خورم که از گلشن بیم و بستانچه امید
و تابشگاه بستگی و نزهت‌جای گشادگی فرا ترک شده پلی‌بنده شادی و غم نبود - هر لحظه منشور
اقامت بمنزل میرسد - و هنوز جای گرم نکرده از در دیگر میخوانند *

* مصرعه * * من بر قلمون روزگر خورشیم *

با چنین آریزش درونی بحکم ارادت ملتزم نگاشتن گرامی نامه است - و مخلصان بزم عقیدت
بکار دیگر نمی‌گذارند - و چرا نباشد - و چگونه شکفت نماید - از پوستاری ملک آگهی زخارف دنیا
در میزان همت وزنی ندارد - و رنگ آمیزی عالم صورت را در پیشگاه بینش قهر نه - ناگزیر
بمپاس موهبت کبری کلک سرائی کرده جوش مدحت میزند - و دل را لختی بگذارش داستان
حقیقت جلالت تازه می‌بخشد - نه آنکه هوسندان آب بهریزن می‌پیماید - و بک بهاون می‌گوید
همان بهتر که سرپوش خاطر بهو العجب بر نگرفته راز درون بر ما نیندازد - و آنچه گوش زمانیان
بر نتابد و بچشم عادتیان درنگنجد و آگوه نسازد *

* شعر *

گر بگویم آنچه از اندیشه در جان منست * یا چو من حیوان بمانی یا نداری بازم

ابوالفضل مبارک ضمیر دانش پزوه از زمزمه پنهانی و گفتار خاموشی چرا سیر آمد - حال خویش
ببارگاه ظهور می‌آری - و در خلوتگاه دل راه بیگانه می‌دهی - چشمه بینش از صفتکده باطن
تراوش میکند - شراب را سرانجام دادن آئین کدام هوشیار است - بر همان نطع بندگی پای همت
افشوده نیایش ایزدی در ستایش پادشاهی بجای آور - و راز گوئی تقدس بدستان سرائی تعلق
برگذار - پیام حقیقت دل را از هرزه گواهی باز آورد - عزیمت را تفومندی داد - نیروی کار افزود
و گوهر فطرت را فروغ دیگر بخشید - لله المنة كتابة (که از پیشطاق سرنوشت من روزگار بر خواند
و رهی را رهین منست گرداند) آنست که مرا بسته فتراک دولت ابدی اعتصام ساخته سوانح نگار
بدائع طراز دارد - و از حسن طالع این کوکب افق معلوف و اختر آسمان معانی (آنچه بزبان قلم
می‌آید - و بر صحیفه بیان رقم می‌پذیرد) روز بروز بصبع همایون میرسد - و دست آویز آفرین
روز افزون و نوازش گوناگون می‌گردد - سعادت‌منه بنده که خدمت او پسند شاهنشاه افتد
و نشان قبول از درگاه یابد *

* شعر *

بحمد الله این داستان نخصت * بطرز فریبنده کردم درست

درین دم که دوران سخن خواد بود * سخن از من و همت از شاه بود

همانا لعبت آرائع آن خودستای خویشتن بین است - و رَبِّبَةً وَاوَا اَنَسْتِ مُحَمَّدت گوی را (که سرمایه رعونت انتظام میدهد) بآئین دشمنان پیش آید - و نکوهنده عیب نمای را بدوستی بردارد بو که بدین طرز آگهی بر فراز مقصود جای گیرد - و از گزند دشمن دانای خانگی رستگاری یابد بدستیاری فطرت و پای انشاری دل به کمتر زمانے ازان نفرت باز آمده با خود در آویخت و جنگ بے آشتی در میان آورده کار از سر گرفت *

* شعر *

دست و گریبان بخودم چون کنم * سر ز گریبان که بیرون کنم

چاک زدم پرده سامان خویش * بو که زدم دست بدامان خویش

و همواره لطمه نکوهش بر خویشتن میزند - و بسینه زبانی نفرین خود می سراید - [هرگاه یکتا شاهد وجود (که باستانیان به نیروی شهودی دریافته اند) ترا از سعادت منشی و بیدار بختی بچراغ^(۱) دلیل روشن] چگونه و چرا تنگدلی - از که گریخته کنج خمول میطلبی - و کرا مانده کجا دست خواهش میگشائی - گرفتم ازان آگهی نصیبه نداری یا نیر شناسائی فروغ کردار نمی بخشد از نیک اختری و تفرمندی دل آن حق بزوهی و فراخ حوصلگی کرامت فرموده اند که در بارگاه معامله آرائی و فصل خصومات درست و دشمن آشنا و بیگانه یکمان نسبت دارند - نا خوشنودی عالم و ناراضمندی جهانے دران عزیمت غبار نقراند انگیخت - دوستکان بآزرم جوئی کام بر نتواند گرفت - تا بدبگران چه رسد - بملک تفهائی شنانتن چیدست - و از کم نامی چه می اندوزد^(۲) چه گوید - و چه نویسد *

* شعر *

دل دامن و آستین بلا را * چو وامق سر زلفِ عدرا گرفته

ز آمیزش عالم و اهل عالم * همان نفرت طبع عنقا گرفته

حقیقت کار آنست که تکاپوی آدمی سودمند نیاید - تا نکاشند پیشطاق سرنوشت چه بود و گردش انجم و افلاک بر چه رفته باشد - به نیرنگی آمیزد اجرام علوی و اجسام سفلی علاجے نتواند اندیشید - تیراندازی آسمان را سپر نتوان دوخت *

* شعر *

زان سوی جوشن است کشاکش خدنگ چرخ * خود را بهره از چه بجوشن در آورم

اکنون با نفس هزار فنه معركة مصارعت آراسته دارد - و هوا خواهان یکدیگر پای حمایت افشوده اند زمان زمان شعبده بازی تازه بکار میبرد - و آفت و خیزشگرف چهره عبرت می افروزد - نمیداند که انجام کار چه خواهد بود - و آسایش در کدام منزل روی نماید - و ازین سه تن ایزد شناس با که جاوید پیوندی دست دهد - و شاد خواب واپسین بکدام افسانه قرار گیرد - خوفی گره بر ابرو

(۲) نسخه [ز] قندیل (۳) نسخه [ب] و لیکن چه گوید *

از انجا (که عزیمت درست بود - و عقیدت پایدار) حیلۀ اندوزانِ نافرجام زبان زده چهار سوی صورت و معنی گشتند - و بر حقیقتِ حال آگهی پذیرفته در خوی شرمندگی فرو شدند - آنروز (که نا آشنای نشیب و فرازِ عالم صحبتِ این طایفه میخواست) راهِ نفرت می سپردند - اکنون آن گروه غفودۀ خرد بدلجوئی حیران آرمیده آرزوی خدمت در سر دارند - و او در بارِ استنکاف - درین تیرگی و حشمت نیرِ سعادت بدرخشید - و از دمِ گیرای گیهان خدیو بنزهنکاهِ صلح کل درآمد - نفسِ شوریده در صفوت جای آرامش نشیمن ساخت - و برین ترانه حقیقت دامنِ نشاط برگرفت - اگر جهانیان ترا نکوئیده پیغوله دشمنی می گزینند باندازه دانش راهِ عبادت می سپردند - تو چرا فهمیده میخروشی - و اگر نیک دانسته آن هنجار پیش می گیرند همانا بیمارِ حسد اند - از رنجور کارتند درست چه میجوئی - از نقصانِ بشری و کوتاهی امکان از سراپای خاطر زمزمه خواهش سرائیده و جوشِ این آرزو از درونۀ سر برزده - چه بود که دشمنِ نارسا^(۳) دریافته که چه مایه آسوده ام - و دل از باد افرا چگونه واپرداخته - تا تنِ چاپلوس و زبانِ لابه گر بعدر خواهی بفرستاده - و برون هم رنگ درون ساخته از کشاکشِ دورویی باز رسته - کاش خیر اندیشی (که در حق بدخواه دارم) یا هده پرستی مرا (که راهِ مداهنه نداند)^(۴) دوستِ طفلِ مشربِ حقیقت مدانِ من بدانسته - تا بنقد از دوستی رنج نبرده •

آتش بدو دستِ خویش در خرمنِ خویش • چون خود زده ام چه نالم از دشمنِ خویش

کس دشمنِ من نیست منم دشمنِ خویش • ای وای من و دستِ من و دامنِ خویش

در حالِ ستایش کنندگان و بدگویانِ خویش از دم منزل گذشته بسیوم گزاره میکند - امید که دیگر باز نگردد - و بقللوزی بختِ بیدار بر نزهتگاهِ چهارم شرفِ اختصاص یابد - و دمِ آسایش برگیرد و از انباز گیری ایزد بر همال یکسو شود - بیشتره با نختین گروه درستی وززند - و با پسینیان برخلافِ آن گرایند - طایفه صورت را در ظهورِ این درویش بشادی و اندره بیالیند - به ثناگری درون را نشاط آموذ گردانند - و بتکوهش آزدگی را پرورش دهند - برخه تائید یافتگانِ سماوی را نیرنگی ابداع در نظر آید - آن هر دو را یکسان انگاشته پذیرای دگرگونگی نشوند - و بسا باشد که نفسِ بوقلمون اشکله در میان آرد - و چنان را نماید که ناسزا گوئی تو (که راهِ حق می سپری) ناخوشنودنی ایزدی با خود دارد - ناچار فریب خورده بکین تباہ سراپان برخیزد - و از شاه راهِ سعادت بر کناره افتد و چون امّاره نویسی روزگارِ خویش کند پدید آید که بسا باطل اندوزانِ بدکار تر را آریزشه ندارد

(۲) نسخه [ز] تیرگی نیرسعادت (۳) در [بعضی نسخه] ناساز (۴) نسخه [ب] ندادند

(۵) نسخه [ز] برخلاف گرایند •

بدوستنداری برخاست - و اختلاف گروه‌گروه مردم دل را از شغل شگرف باز نتوانست داشت و در نزهتگاه باطن گرد فتورے نیارست انگیخت - چندی در همایون محفل کشور خدای هندگامه دانائی گرمی پذیرفت - تنقیح مقاصد و تشخیص دلائل را روز بازار دیگر شد - از ناشناسائی مراتب حکمت و تهی دستی علوم حقیقی سخن سرایان روزگار را (که بتزویر پیشگی و چرب زبانی در پایه بلند آگهی جای داشتند) کار دشوار گشت - گاه بخاموشی زبان و جنبش ابرو و گردش چشم حیل می اندرختند - و گاه به تعمیم گوئی و همزه درائی پاسخ می آراستند - از نیروی تأییدات آسمانی چنان کاربند شده که آن طلسم بدگوهری درهم شکسته - ناگزیر دست ازان باز داشته ببقاعه گذاری پیش آمدند - معقولات را مخالف دین شمرده برخی ساده لوحان ترک نژاد را راه روند و از یاری آن ناشناسان بیخرد بچیره دستی سر بر آوردند - بدستگیری روشن ستارگی گشاده پیشانی ازان پایه والا فروتر شده در سرائر منقول دقیقه سنج و نکته سرای آمد - و بائین آن گروه در قراردادهای پریشان و اندوختهای ناسره ناخن زدن گرفت - گفت و گوی مذهب و ملت دراز شد باز پرس اشتباهات را مکام معتقدات پنداشته بکین توزی نشستند - چندی برین تلبیس عبرت بد نفسی میگردند - کهن آشنایان و دیرین دوستان دامن اختلاط برچیدند - و در شهرستان خود گرد آمد غربت گشت - گاه ازین خلوت در کثرت ترانه نشاط برکشیدند - و نتیجه خیر بسیجی دانسته در نیایش ایزدی افزوده - و گاه از کوتاهی امکان و تنگی حوصله باخود سرائیدند که این چه بوالعجبی ست - با جهانیان بساط نیک اندیشی و خیر سگالی گسترده دارد - و باخود حریفانه نقش ششدر می اندازد - عالمیان در کمین دشمنی چرا نشسته اند - از تأیید آسمانی و روشن ستارگی یا شگرفی روزگار و ناروائی حق پزهی سرزنشهای آشنا و بیگانه و یافه سرائی دور و نزدیک و آویزش بدگوهران کوتاه بین تفرقه در جمعیت آباد ضییر نینداخته - از بازار کسادئی حقیقت تازه شادی

چهره نشاط افروخته *
 * شعر *

بصدف مانم و خندم چو مرا در شکنند * کار خامان بود از فتح و ظفر خندیدن

چون سپهر گردان چندی برین بگذشت درهلی دولت گشودند - و چهره اعتبار را افروختگی دیگر پدید آمد - زربندگان دنیا ستیزه حسد را ببغض دینی فروخته باندیشه تباه فرو رفتند - و از تنگچشمی و ناتوان بینی به پیکار ایزد توانا برخاسته خسراں جارید اندرختند *
 * شعر *

این دوسه بدنام کن مه خویش * می شکنند همه چون عهد خویش

من بصفت چون مه گردون شوم * نشکنم ار بشکنم افزون شوم

(۲) نسخه [ز] مشرت (۳) نسخه [۵] با شگرفی *

با جهانیان پیوند آمیزش گسیخته داشته - و از ناروائی دکانچه دنیا ناخواسته بسیج تجرد گزینان دل گرفته - و اندیشه غربت گرائی بشورش تازه رهنمون گشته - سراسیمگی جنون نبوده که از فرمان خرد سرتابیده به راهه شتابد - آشفتنگی بیمرتوی نداشت که راه آزار خدایان مجازی سپرد - در نشیب آباد اندوه و شادی با دل پرمان و خاطر درم بسر می برد - و تخیل آزادی لخته با سایش می درآورد از پست فطرتی (که در من بود) و کم همتی (که در نهاد خود داشتم) با کمال دل گرفتگی از مدینه و فرط بیابان دوستی بلند پایگی نگر خانه سیمیائی آشوب درون آمده - و از نیرنگی کشاکش باطنی در شگفت زار افتاده - نا رهامندی پدر نورآگین بدان پرواکنده خواهشها بس نزدیک - و بازماندن شوریده ازلن سکالهای باهم اخشیج بسیار دور - نفس نفس فرمان پذیرئی آن یکنای ملک آگهی در افزونی - و زمان زمان کششهای گوناگون را نیروی دیگر *

بخته نه که با دوست در آمیزم من • صبر نه که از عشق بهره یزم من

دسته نه که با قضا در آریزم من • پائز نه که از میانه بگریزم من

تا آنکه آسمان در محفل همایون شاهنشاهی داستان مرا بر خواند - و ستاره بخت بیداری از افق اقبال بدرخشید - چارشان دولت پی هم رسیدند - و فرمان طلب شکوه سطوت انداخت از نیرنگی نفس ابوالبدائع نقش اعتبار پژوهی از پیشطاق ضمیر سترده شد - و بسیج تجرد چیره دستی نمود - و نزدیک آمد که سر و پا برهنه دشت دیوانگی در نوردد - و دیوار بند آمیزش درهم شکسته راه آزادی پیش گیرد - آن روحانی طبیب (چون پادشاه روزگار را قاعله سالار ایزد پرستان میدانست و از سر نوشت چهره کشایان تقدیر قدره آگهی داشت) بچاره گری روی آورد - و بدرس آموزی تعلق درج گوهر بر گشود - بسحر طرازی و جادو نفسی رهنمای طریقت بدبستان دولت شناخت و بسجده آستان لورنگ نشین فرهنگ آرای ناهیه بخت مندی جلا افزود - به آنکه دوا در حرص اندوزی دامن آلی همت شود و در فراخنای آستان قدم جست و جوی فرساید و پیشتر از آنکه شرمسار انتظار آید و آبرو بر درها ریخته گردد به میانجی سفارش آن و این و منت پذیرئی فلان و بهمان الطایف شاهنشاهی مرا فرو گرفت - و از نشیب گاه گمنامی بر فراز بلند پایگی بر آورد کیمیای نظر خداوند صورت و معنی همت را فروغ دیگر بخشید - و دل را فراغ تازه پدید آورد از ان بیماری دشوار دوا (که پدر با آن سترگ پژوهی چاره نتوانست کرد) لخته رهائی یانت از نیروی آگهی با عالیان نطع بجهتی و یکسان نمبئی^(۲) گسترده در کمین خویش منافقانه نشست بسا عیوب نغمائی چهره اثر رخت - و توانائی سترده بر خه بدست افتاد - و در رستخیز دشمنی

فراهم آوردن کامها و به سپردن حواصت ستاره گزین کج گرامی ست - بزبان حق سرایان تعمیمه گو
ازو بکنیز این عریده آرای بے وفا ایما رود *

بر صدر نشینان محفل انصاف پیدا است که حال جویای آرامیدگی در شورش گاه (که
خوی گزیده‌های او چنین بود) چگونه باشد - اگر در نمایش این گفتار آگهی از گروه‌گروره باستانی
و گوناگون زمانیان نویسد کار برخند فراهم آید - و قلم ره گرامی را در اولین منزل پای تکاپو فرسوده گردد
اکنون از داستان من لخته برگیر - و در چاره گزینی خود پای همت بیفشار *

• شعر •
حدیث خربش اگر گویم ز آغاز * روم چندان که نتوان آمدن باز

پدر بزرگوار بگوشه انزوا خرسندی داشت - و از آشوبگاه دنیا برکناره میزیست - و بامن نظر عاطفت
افزون تر از برادران کرده - و به نیروی دانش و کردار از سر آغاز نشو و نما بکج گرایان دامن آلود
راه نداده - و همواره بصفای باطن و نظافت ظاهر و زبان فصیح و بیان دلکش باندرزهای حقیقت
یتاق داری نموده *

• بیت •

ز ابتدا سرمامک و بابک نبازیدم چو طفل * زانکه هم مامک زقیم بود و هم بابای من
و چنانکه علوم مکتبمی نقاب جمال معنوی داشت از مهر گزینی شوریده را نیز بدان نمط خواسته
و مرا از پنج سالگی روی در حیرت بود - و بدان گفت و شنود هیچ گونه خاطر فرود نیامده - همانا
رهبری آن رهبر منزل طلبان کمال شمس پیشطاق فطرت بوده باشد - و خطرهای سترگ بادیه سردرگم
(که مردان مرد را از پای در آرد) بصفتکه باطن جایگیر - چون سال می افزود و شعور میباید
نفرت دلگزا افزایش می یافت - و زمان زمان آویزش بے آشتی گرمتر میشد - و از همه را پرداخته
بدمساری چون راه نشاط می سپرد - و بخیل فرو شدن دم آسایش بر میگرفت - کشش درونی
قائله سار حقیقت آشفته بے سر و دل را پای بند دانشگاه رسمی گردانید - و در پانزده سالگی
(که همگان را گران خواب غفلت دارد) عرصه پهنای حکمت و فراخنای قرار داد چندین گروه
پیموده آمد - مدارج شناسائی رعونت افزود - و مستی آگهی شورش افزای گشت - با چنین
رهنمای تنومند و دیدبان بردوام سرکشی نفس اماره افزونی گرفت - بطرزهای گوناگون چهره آرای
هنگام خود بینی شد - بمیامن سرچشمه نظر^(۵) و اله بسیار اسرار اشرافیان و نوادر خفایای صوفیه
و بدائع شناختهای مشائین اندرخت - هنگام آن بود که با چنین دانش بزرگ نخوت افزائی
آن نیرنگ ساز بوقلمون روی در کمی نهد - بر همان آئین خویشتن نمائی و خود پرستی افزود

(۲) نسخه [ب د] لطافت (۳) در [بعضی نسخه] رهزنی (۴) در [بعضی نسخه] نفس نفس

سرکشی نفس اماره (۵) در [چند نسخه] و ناله - والله اعلم *

قدم فراترک نهاده) در پرستش ایزدی گرم روی دارد - و از گریه اطافات و نسبت بیرون شده
بپایه والای آگهی آرامش گزیند - و از کشاکش این دیولخ جانگزا برآمده بخلوتگاه تقدس جاردانی
عشرت اندوزد • شعر •

رخت بردار زین سرای که همت • بام سوراخ و ابر طوفان بار
کلبه کاندرو نخواهی ماند • سالِ عمرت چه ده چه صد چه هزار
پرده بردار تا فرود آرد • هودج کبریا بصفه بار

لیکن در هوای این بلند آشیان تیز پروازان عرصه شناسایی را بال همت فرساید - تا بهوس گزینان
خوبشتن دوست چه رسد - از خارستان راه خطرناک گوید - یا از شر رهزان بادیه پر آشوب
اندوه ناپاکت ماندگان مراحل مراد نگارد - یا درد شتردلی همراهان خود بین - در نگارین سرای
اسباب خرد بکنج خمول - و طبیعت بر فرازگاه ظهور - رنگ آمیزی جهان صورت دل شکر - و انفس
پرهک پرده گزین - و جانگزان بد گوهراں فرومایه سرباری - تخت بچرب زبانی و برخه بخاموشی
نکوهدگی را به نیکوکاری فروخته در لباس رهنمونی رهنمی کنند - و بیشتر از فریب خوردگی
مکراندوزی بکار یکدیگر برند - و آزردهن آدمیان (تا بدیگر جانوران چه رسد) سرمایه افتخار
دانند - دلدادهای عشوه این جاف جاف دانا ربای تهنن مال را کجا شماره - شعبده ناک
و فسون سازی کارشناسان زبان اندوز که اندازه تواند برگرفت - مهین ایشان پست فطرته ست
که بگروگانی مهر این دوست کش دشمن نواز پای بند است - در اقبال این موج سیمایی سراب
کامروای خرسندی و غفلت آمد شادمانی ست - در ادبار این گندم نمای جو فروش پایمال
اندوه و دست فرسوده غم نباشد - ازین جهت او را فروهیدگان فرهنگ امروز در رموزستان شناسایی
پدر آن لعیت باز زود زوال خوانند - دوم آن به مایه دانسته که بشد آمد این پیر فرتوت گسیخته رشته
تمیز و انصاف حیرت زده شادی و اندوه است - نه از بسیاری لذات این نمودار به بود حوصله
نشاط او سیر - و نفس آرزوی او در نشیمن آرام - و نه از کمی این نیست هست نما معده ماتم او پر
و پای خواهش لنگ - این را در معمای حقیقت به پسر می آن بوتلمون معربد گذارش دهند
سیوم آن کم بین فرومایه که با تیرگیهای پیشین در گرد آوری خواستهای اینجهانی (که در رهگذر
تند باد فنا افتاده) از شاه راه راستی برکناره نمیشود - و در چاره سگالی ناملایم روزگار تزییر آمد
دست بدامان مکر و خیله میزند - و بدستان سرایی خود را بساحل رستگاری میسرساند - او را بزرگان
در اشارات خویش بنده آن نیرنگ ساز هزار فته گزیند - چهارم آن غنوده بخت شوریده رای که در

از غیر و پرداخته بود - و درون سو به نیایش دادار به همال دل ظلمت آمد را چراغ در پوزه میگرد
 و تازک نیاز بر عقبه کبریای الهی نهاده توفیق سرانجام خواهش میطلبید - ناکاه صبح دولت^(۳)
 چهره برافروخت - و لمعه نور دران کاخ بے روزن روشنی افزود - چون تامل بکار رفت و حیرت رخت
 بر بست شگاف قلم مشرق ضیا و مطلع نور یافت - نشاط سترگ در گرفت - و عیش شگرف روی آورد^(۴)
 گره در هم بسته گشایش پذیرفت - تن مهرگان سوخته قبای بهار در پوشید - و قلاوڑ مقصود پدید آمد
 دل با هنگ کار افزائی برخاست - و خامه بے دست و پا بپرنگ نیرنگی زد - و سر سرای بیان را
 کار پردازان عزت^(۵) بدست افشانی سماع برانگیختند - در کمتر فرصت گنجور گنجینه سخن سرائی
 گردانیده مژشر بلند نامی کرامت فرمودند - و خطاب نادرالکلامی شمس پدشطاق گویائی گشت
 لخته سخنان دلاویز آهوی بدل نشین روشه ناکشته شد - و شکر نعمت رسیدگی پدرايه تحسین یافت
 ارمغان سخن شناسان حق پزوه گوهرین دفتر انتظام پذیرفت - و دولت سترگ چهره افزود
 سعادت آمد •

• شعر •

بخت درید و در دولت گشاد • بیشتر از خواهش من هدیه داد
 بلبل نطق از گل طبعم پرید • پرده غیب از سر کلکم درید
 فوج بفرجم زمعانی حشر • خوانده و ناخوانده برآمد ز در
 پیش دویدند بتان ضییر • خامه درون خواند بلحن صریر

جای آنست که ترانه نشاط بر سازد - و زمزمه شادمانی در گیرد - لیکن آنرا (که همت در نگارش
 احوال فراوان قرون آویخته باشد) بنکاشتن حال یک چگونگی ناهار شکنی تواند کرد - و بکدام دست مایه
 دل بخرسندی نهاده طرب پیرای گردد - خاصه امروز بسرنوشت آسمانی تازه شورشی در سر افتاد
 و خاطر سراسیمه را بسیج دیگر پدید آمد - تن مدنی - و جان صحرائی - اندیشه سفر واپسین
 علاقه گسل - نارسائی برادران روزگار در زبان بندی و دل خموشی - و شیفتهگی^(۶) باطن در گذارش
 اقبالنامه روز افزون •

• شعر •

دردا که غم کوه بگاہ افتاد است • معشوق دل مورچه ماه افتاد است
 این واقعه طرفه براه افتاد است • درویش بعشق پادشاه افتاد است

همگی تکاپوی اندیشه آنست که (چون نیرنگی قرنی چند ناکشته قلم سوانح نگار آید - و حق گذاری
 بائین خواهش سرور جاوید بخشد) بدستیاری کردار سعادت پرتو (چنانچه از پرستاران دنیا

(۲) در [بعضی نسخه] کبری (۳) در [بعضی نسخه] سعادت (۴) نسخه [ک] بینش (۵) نسخه [ک]

عشر (۶) نسخه [ک] شکفتگی •

دیده آهو شناس بدست آمد - و سر بجیب شرمگینی فرو برد - در سر آغاز جریده اقبال بهیچ خاطر آن بود که (چون داستان داستان نگاشته آید) به پیرایش آن پیشوای سخن سراپان غزوه حسن انجام بر گیرد - ناگاه مصیبت جان گزا روی آورد - و مرا آن پیش آمد که کس را روزی مشواد - چنانچه از بے مایگی و کم حرصگی صغیرے بپهشانه زد - و برخامکاری خود آگهی داد • • شعر •

سخن پناها در خامی سخن منگر • که سوخته دلم از مرگِ قدوة الحکما

شکسته دل تر از ان ساغر بلورینم • که در میانه خارا کنی ز دور رها^(۲)

تا سال دهم نگاه برنگاشته هیچمدان محفل دانائی فرموده بودند - لیکن نه چنان که دل آسمان پیوند ایشان تسلی داشت - و این حیران دبستان هوشمندی خرسند - که زمانه چنین نیروگی نمود و بروز جانگاہی نشاند - مرا زندگی دشوار و دل از رنگینی اسباب افسرده تر گشت - افسوس مهربانی خدیو آگهی و طلسم دانائی قاتله سالار صورت و معنی از ان رمیدگی باز گرفته از سر پای بند تعلق گردانید - و با شورش ضمیر و برهمزدگی باطن بنکاشتن گوهریں نامه همت بر گماشت - لیکن از دشوارکاری و تلخ کامی زمان تازه پریشانی دل شوریده را پراکنده تر ساخت - و نونو سراسیمگی شهرستان اندیشه را بوبرانی آورد - چرا گرد تفرقه برنجیزد - و عزیمت را پای نلغزد - با گوناگون آشفنگی و اختلاف عزائم والا دانش (که از همه رو چیره دستی نماید) ناپدید - و همزیان (که در مراتب آگهی نسبت نه دهی داشته باشد) نقاب گزین - کاشکی در قسط سال مردمی دستیارے بوده که زمان افسردگی خاطر و شولیدگی خاطر و شولیدگی دل^(۳) صفحه توانست نکاشت که آلوده رسم زار پیشین نباشد و اگر این مایه دانش نبود شناسنده ناگزیر که در فوشتهای دل پراکنده ناخن بند کند - و بر ستردن نقشه و آوردن لفظ و پیدا ساختن معنیے توانا باشد - و اگر زمانه باین هم زفتی کند چنین کسی ناگزران که از فروغ آگهی و نیروی دلیری آهوشناس گرداند - (هرگاه در مکمل ضمیر آهنک و ارستکی روز افزون - و گوناگون مشاغل باهم اخشیج هنگامه آرای صورت - و دمساز مهرآمود پرده نشین) آنچه دل بدست سپارد و او بقلم باز نویسد چه مایه ارج داشته باشد - از انجا (که اندیشه صافی بود و سپس ایزدی در افزایش - و ارادت درست - و همت شاهنشاهی دستگیر) دران تیرگی کشاکش نیز اقبال پرتو انداخت - و نیروی گرم روی کرامت فرمود • • شعر •

اینکه مرا هست بخاطر درون • نقد معانی ز نهایت برون

فی ز خود این ملک ابد یافتم • کز نظر منعم خود یافتم

غزوه آذرماه سال چهارم آگهی کدورتکده خویش را در فراز کرده برون سو در نگاشتن گرامی نامه

(۲) در [بعضی نسخه] زد دست (۳) در [بعضی نسخه] لکمه لکمه (۴) در [بعضی نسخه] باطن •

و بسیج خود ستائی نه) همان بهتر بیکر غرور آسا از صفحۀ هستی بزود آید - و باطن صافی
باین ناسزا گفت دامن آلود نگرود •
* شعر *

مشو غرق آب هنرهای خویش • نگهدار بر جایگه پای خویش

درین ورطه کشتی فروشد هزار • که پیدا نشد تختۀ بر کنار

حقیقت سربان گوهر سنج درست عیاری سخن و والا رنگی او دران دانند که درین بارگاه شگرف
بنج چیز گران ارز فراهم آید - نخست فروغ معانی از آسمان تقدس بردل صافی پرتوانداخته
نزول صعودی فرماید - دوم گزیده پیوند اخشیجی بود گیان صغوت سرای ضمیر را به پرنیان حرورف در آورد
و آن روحانی نژادان را باین عنصری بیکر طرز بر آمیزد که بسان جان و تن بوالعجب معجزه
آغشته گردد - سیوم تازه نمط دلدیر غم زدا گوش را بر افروزد - و جان را ببالاند - چهارم نخلبندی
و مرتبه آرائی معنی را بگزیده جای باز دارد - و لفظ پهلو جریا فرا گذارد - و داستان را به بایستگاه آورد
و آرایش صورت و معنی شاهد سخن را پیرایه بندد - پنجم لفظ پیرائی عبارت را از دیر فهم و نکوهیده
تکرار دور دارد - و خنک رو و گران بیکر دران انجمن راه نیابد - و همچنانکه دست فرمود روزگار نباشد
بگرم خوئی و آشغاروئی گلگونه آرید - و این هنگامه نیکوئی زمانه انتظام گیرد و سخن را والا پایگی
وقته دست دهد که عزم درست و یکتائی اندیشه و جستجوی سخت و یاری تفرمندی خرد
یکجای فراهم آیند - و نیازمندی بردرام و عنایت دادار به همال دوشادوش باشد - و هر کدام
شرائط بسیار و لوازم فراوان با خود دارد - شماره آن این گرامی نامه برنتابد - و گذارش آن در تفنگنای
فرمت ننگد - لیکن دمجاز دستیار ناگزیران وقت که از فروغ آگهی بنظر دشمنی پژوهش عیب نماید
و از راه دوستی بچاره سکالی همت گمارد - همانا صحبت چنین فروریده مرد اکسیر دانائی و یکجا هاز
آن شش گوهر گرانمایه تواند شد - امروز (که دل پراگنده - و خاطر کرد هزار جا - و گذارنده بطرز فارسی
کم آشنا - و رهنمای حقیقت نایاب) چگونه آرزوی دل بانجام رسد - و کجا امید شایستگی داشته آید
خاصه درین هنگام که معانی آفرین سخن طراز میزان دانش قسطاس حقائق مهین برادر شیخ ابوالفیض
فیضی (که پایه بدری داشت) ازین آشوبگاه عنصری بآرامگاه قدسی چالش فرمود - و ناظره
سخنوری بمرگواری نشست - مرا حال سراسیمه تر شد - و دل سلسله هوشمندی گسیخت - از پیام
ایزدی بیداری روی نمود - و در پشیمانی دراز افتاد •
* شعر *

وای برین دانش اندیشه پیچ • سینه پر از علم و ز معلوم هد

هیچم و اندیشه من هیچتر • نیست ز من گرچه سخن بیچ تر

در جان گاهی و دل گزائی نشستند - و زبان طعن^(۲) گشوده غبار آملی ساده دلها گشتند • • شعر •
 من خاکِ ره گهر شناسان • کامروز برفسِ ناسپاسان
 این گنجِ گهر چو برگشادند • انصاف گزین نظر گشادند

دیده وزه را با من نظر خیر اندیشی بود - و بچشمِ درستی نگریستم - بانداز گوئی درآمد - و از روی
 مهربانی برگفت - چندین زحمت چه می بری - و سخن بدین گونه چرا می نگاری - از هزاران
 یکم پدید آید که این شکرنامه درست بر خواند - و به نیرنگی تازه نط آگاهی پذیرد - تا نیروی
 حقیقت شناسی از که امید داشته آید - و کی دانای بلند پایگی پرده از روی کار بردارد - همان بهتر
 که این نوآئین بساط در نور دیده بزبان روزگار سراید - و مایده افضل برای عموم مردم سرانجام دهد
 ازین کار شناسی نفس بر آسود - و ازان مهر گزینی جوش نشاط بر زد - فرخه ذات او مرا به پاسخ آورد
 درج حقیقت برگشادم - راتبه خواران عوام را روزی فراوان است - قدسی نزل برای یگانه وقت
 آماده میگردد - مرا با هنگامه چه کار - کالای آسمانی از مغازی یکنای ملک آگهی آرایش می یابد
 با گروهی عامه چه پیزند • • بیت •

غلیوازا را با کبوتر چه کار • به باز ملک درخور است این شکار

گذارد حکمت پژوهان دیده در نیز یاور می افتد - و عزیمت را سترگ تنومندی می بخشد - مردم زاهد
 از چهار گونه نکند - نخست آن عذاب گزین ظلمت آموه که واگوبه را آمیخته شنوایی نگرداند
 و از در بچه گوش بصورتکده دل نبرد - و اگر راه یابد پذیرای آن نگردد - و اگر بپذیرد بکارکرد نیامیزد
 دوم آن تیره سرشت بدگوهر که بیدانشی خود را دانایی انگارد - و در رنجوری دشوار دروا مشرت تغذی رستی
 نماید - سیوم آن روشنی جوی سعادت منش که از دیوبند ناتوان بینی و سیه چال نادانی وارسته
 بدره جوپائی تنومندی دارد - لیکن از او رونق بخت و نیلکاری اختر ادراک معانی بلند نتواند
 و پردگیان شبستان خرد بدو کمتر روی نمایند - چهارم آن فروهیده مرد فرخنده طالع که با ذخیره
 شناسائی فطرت بالادست و همت عالی دارد - و بزرگائی در یافت پیشاپیش میبرد - دانای روزگار
 با آن سه کم جز خموشی نگزیند - و درج گویائی جز بدین جوهری حقیقت پژوه نگشاید
 تا چراغ دانش افروخته گردد - و فروغ آگهی همگان را در گیرد - پور خرد چه ژاژ می خانی - و هرزه
 چرا می در آئی - ازین (که سخن را بدست باقی تازه در آورده - و نه بر عیار زمانیان سرانیدی)
 این همه زبان فروشی چیست - و سر استکبار بر افراشتن چرا - (هر چند راستی گذارش می یابد

(۲) در [بعضی نسخه] طنز (۳) نسخه [ز] بلند طرح پایگی - اما اغلب که این از نسخ کاتب است

و صحیح طرح بلند پایگی است •

هین که رسید آن نفسِ جان نواز • کان نفس از جان شودم جلوه ساز
 بیشتر حرف گذارانِ باستانی و بعبارتِ زمانیانِ خامه پرداز را (که زبانِ یکتائی دارند
 و سخن سرائی بیک آئین نهاده طرز دست فرسودِ روزگار و نمایند) همگی بسیج بر آرایشِ الفاظ باشد
 و معنی را پیرو لفظ دانسته بوارون روی تکاورود - و سجع گوئی و فاصله آرائی را سرمایه فصاحت
 اندیشند - و همان یادگار شعر را پیرایه نثر شمارند - و بر تناسبِ الفاظ و صنعتِ اشتقاق و آئینِ ترصیع
 و روشِ تجنیس مدار باشد - و باختیارِ اقتباس و براعتِ اهتلال و نگارشِ تلمیح و ایرادِ تعمیمه
 و گذارشِ اطراد^(۴) گرمیِ انفاس بگذرد - محسناتِ بدیعی را دست مایه بلند پایگی سخن انگارند
 و بر مزایای بلاغت و جلائل معانی نظر نیفتد - بر خه قدم فراترک نهاده در جزلانگه معنی
 چالش نمایند - و تدقیقاتِ خیالی و تخیلاتِ واهی نخچیر آن عرصه پندارند - و پیچش عبارت
 و دوری استعارت (که نشانِ نکوهیدگی شناسندگانِ مراب اندیش باخود دارد) پیرایه کلام اندیشند
 و دشوار فهمی تازه طرح (که اکسیر داناتی ازان بر سازند) از نخستین^(۵) مشکل شناسی باز ندانند
 گروهها گروه عامه غیر از سخنانِ دست زده زود فهم ننویسند - و بر هر دو طرز دیر آشنا زبان بیغاره
 برگشایند - بفرمایشِ دل و یاروی همت و تنومندی بخت بیدار درین همایون نامه سخن سرائی را
 کاغ دیگر بر افراخت - و گذارش را خرامش تازه پیش گرفت - و بآموز گاری خود و رهنمون
 روشنای ابداع گزین روشی دست بافِ فطرت آمد - گوهر خود را بصیر فیان دیده در رسانید - و تفته دوان
 بادیه جوئی را قطره آبه تراوش نمود •

• شعر •

طلسمِ خویش را درهم شکستم • بهر حرفِ طلسم باز بستم

بدان تا هر که دارد دیدنم دوست • به بیند مغزِ جانم را درین پوست

اگر من جانِ محجوبم تن اینست • و گریوسف شدم پیراهن اینست

ستایش و نکوهش را انجمها آراسته شد - و آفرین و نفرین را روز بازار دیگر پدید آمد - آنان (که ره زده
 پندار و غارت کرده تقلید نمودند - و چشم بینا گشوده در جهت وجوی سخن دلپذیر و دل سخن پذیر
 خاک بیزی نمودند - و از کشش روزگار و درازی زمانه در تکاپو افسردگی راه ندادند)
 دست مزد خود گرفته هنگامی شادکامی بر افراختند - و آفرینها نموده غرقه خوی شرمندگی
 گردانیدند - و درماندگانِ خار زار طبیعت از نارسائی فطری و همنشینگی گروه (که نقد خویش
 بگروگانوی دکانچه مالوف داده اند) سر بهشورش برداشتند - و کالا شناسان ناتوان بین بشکنجه حسد

(۲) در [بعضی نسخه] بین (۳) در [اکثر نسخه] خامه پرداز زبان یکتائی دارند (۴) در [اکثر نسخه]

اطرا (۵) نسخه [د] از تحسین (۶) در [بعضی نسخه] خرد •

سرانجام یابد - و سپس آن سلسله چند (که پای بند باد پیمای سیمایی تواند شد) فراهم آید و خدا جویانِ محالِ پژوه را از کاهش روز افزون بر کفاره مانده نیروی پدیده نفس نیرنگ ساز دست دهد - و خدایانِ بهیچ خرسند از اندیشه نا روا باز آمده بنا بر سائنی گرایند - و شذا سا گردند که آستانه کبریای ایزدی بالاتر از انبست که طایران بلند پرواز اوج امکانی با هنگ آن بال گشایند و معامله اندوزان چهار سوی دنیا سود و زیان را بران اساس نهاده از سراسیمگی بی سرو بن برآیند و پا از کلیم حوصله بیرون نهاده هرزه کار و یانه درآ نشوند - لیکن از هشیار خرامی و زمانه سازی (که ناگزیر سعادت پژوهان بیدار بخت است) با خود می سرائید - هفت هزار سال سپری شد که شورش بی تمیزی بلندی گرای است - و آشوب ناشناسانی که و مه را سرگردان دارد - امروز (که سر آغاز دوره دیگر است) بزم آرای ابداع برسم پیش نقاب بانای گروهها گروه میکند - یا پرده بیداری برداشته رهنمای فرهنگه حقیقت میگرد - از مزاج آسمان و زمین استشمام خواهش مینمود - و از کتاب روزگار نقش آگهی میجست - نگاه خط نومیدی از ناهیه زمانه بر خواند و در پیشگاه بینش چنان نمودند که سپهر مشعبد را در رے چند دیگر در کار است - از کج گرائی و فرازی امل در کمین آنوقت نشست - نگاه نیر سعادت پرتوانداخت - و خاطر از هرزه سکالی باز آمد - روشن شد که عموم حق پذیر پی خامه نگار تقدیر نگشته - و مرا پز شک خود گردانیده اند ناگهان طبیعت گفت چون خموشی تپ میانی و هشیاری جنون آسا حلقه خای در است - هوش (که کلید کاردانی خطاب اوست) قفل درلخانه حق پژوهی و سعادت هر گروه در گروه اندیشه درست و نیت خیرسگال او - خاطر از ان بسیج برگرفته در خیال آن شد که (اگر همت یاری نماید و زمانه فرصت دهد) بر مزاج زمانیان نامه بر طراز - و رموز حقیقت بزبان گومگو برگزارد بو که آویزه گوش صاحب دل گردد - و توتیای چشم سرانجام یابد •

• شعر •

بود در اندیشه من دیر باز • کز دل داننده اندیشه ساز

حکمت پوشیده بصحرا نهم • رخت گرانمایه بسودا دم

ببخبران را دم آگاهی • تازه کدم شرط نکو خواهی

درین هنگام فرمانروای اعظم شاهنشاه عالم بناگارش گرامی احوال دولت جاوید طراز اشارت فرمود دل را بال و زبان را نیرو پدید آمد - و بطرز دلخواه مکنون ضمیر از دریای خاطر بر ساحل کاغذ افتاد آداب فرمان پذیری بجای آمد - و لختی سپس نعمت رسیدگی گذارش یافت •

• شعر •

گرچه همی خواست سخن کام خویش • لیک گرو بود بهنگام خویش

پژوهش نماید - بدین هنگامه داستان طرازی (که بهین دست‌آویز تعلقیان است) کجا فرود آید و چگونه حسن مطلق را در مظاهر علائق نظارگی شود - امروز (که از آویزش درونی باز داشته بنزوهنگاه صلح کل می‌برند - و از نشیب‌لاخ تقیید بر فرازگاه اطلاق میخوانند) اگر نوید شناسائی بگوش سعادت درآید چه دور باشد - و دل ازان رمیدگی باز ایستد چه شگفت *

حقیقت کار آنست (هرچه دل بزبان گذارد - و خامه بکاغذ سپارد) همه زادگان ابوالآبایی عقل اند - و نیرنگی این بیرنگ بدائع نگار - لیکن آن گوهر نورانی تکوین را بسرنوشت آسمانی از همنشین خشم و آرزو هم آغوش غفلت (که فرزند رشید این دو غول راه سعادت است) زنگهای ابدی منشور تو بر تو نشست - و می‌نشیند - و ازین نکوهیده آمیزش جانگزا گوناگون نامها بر آورده حیرت‌آمیز آسوده دلها گشت - و میگردد - آن تیرگی گاه از دیدن حق باز دارد و گاه نیر در یافت را پرده باف نتواند شد - لیکن کارگران کردار را از پای افکنند - آنچه زاده عقل زده زنگ است و ستردگی دران پایه (که پردگیان شبستان تقدس دریابد - و از صفای گوهر و فروغ دل بینای سرائر آید) آن نتایج عقل را مکشوف شمردند - و اگر زنگ زدائی بآن متابه (که نیرنگ آبی علوی و آسمات سفلی بگفت و گوی دلپذیر گزین مجمل بر خواند - و چون و چرا را در بایستگاه آن بشایستگی برگذارد) بزبان روزگار آنرا معقول نامند - و ثمرات رنگین خرد را منقول نام نهاده از پیشگاه اعتبار بیرون افکنند - هیات خاک دره امکان را کدام نیرو که دست تصرف برگشاید - و عقل بندگی پژوه را کجا یازا که از خلوت سرای سلطانی باز گوید - شگرفکاری ایزد به همال و رنگ آمیزی چهره کشای تقدیر است - هشوار مرد شناسد که شر و خیر برابر - و شر غالب بسان شر خالص در خلوتکده محال باشد^(۴) - هستی (که خیر محض و نور بخت است) جز بر خیر غالب نتابد - خاطر سوادئ کج گرای ازان اندیشه بر آمد - و زبان هبزه لای را بشگرف پای بندی باز داشت *

پس از درازی داستان و کتبهی سخن خاطر از گوناگون آویزش قدرے آرمیده تنگی حوصله را چاره‌گر آمد - و ازان نفرت بر کناره شده به پزشکی مردم روی آورد - و بمشاطگی صورت و معنی پای همت افشرد - و ستردن نقش ناسزا ناگزیر وقت اندیشید - عزیمت چنان بود که در آئین دانش آموزی نمطه چند پرداخته آید - تا شناسائی فروشان و آگهی طلبان هنگامه گفت و شنود را بدان بر آریند - و ریاضت کیشان زنجیر جوی نفس معرود را نخست گزین اسباب آهنگری

(۲) نسخه [د] و زبان بخامه و خامه بکاغذ (۳) در [اکثر نسخه] فروغ دیدگان دل بینای سرائر

(۴) حاصلش اینکه شرخالص و شرغالب معدوم است - و خیر خالص و خیر غالب موجود *

بر آلایند) راه بے دانشی می سپری - و زرف نگهی بکار نمیبرد - اگر فروغ حکایت و پرتو نقل نبوده چندین چراغ دانش کجا افروخته شده - و قدسیان عقلی خرد پژوهان باستانی بما کی رسیدند سخن (که نقشه ست بر هوا - و بادے ست گره زده) کوتاه عمر بوده - و فیض سابق بلاحق پیوند نیافتند - کار شناسان دور بین از مشغله نیایش این والا بخشش بران عیوب نگاه نیفکنند تا بگفت و شنود چه رسد •

کمال صدق و محبت به بین نه نقص گناه • که هرکه بے هنر افتد نظر بعیب کند و چرا بر پیشگاه خاطر (که چشمه سار فیض ایزدی ست) ^(۲) سر آمیختگی محقول با منقول پوشیده مانده و هشیار دل ملال برگرفته زبان بیخاره برگشاید - آگاه ننگ که همت بلند و فطرت عالی پیوسته کمیاب - بل حکم نایاب دارد - اگر در اساطیر پیشینان ^(۴) همگی دور دست حقائق ناکشسته آمده میانه روان دشت دریافت و واپس ماندگان بادیه جوئی (که جهان هستی مالمال ازین گره است) چاشنی لذت بر نگرفتند - و باستانی نوشتها در نهانخانه خمول فرسوده گشته - همانا نادره پرداز ایجاد چنین شگرف آمیزش بر روی کار آورد - و نیرنگ ساز قدرت بر تخته ابداع چنان بیرنگ دلفریب نقش بست - تا هم خال عین الکمال حورا نژادان ^(۵) معنوی باشد - و هم راحله روی پردگیان غیبی تواند شد - مدارج بزم و رزم و مراتب جد و هزل و اقسام لطف و قهر و انواع پیروها در شناخت آدمی و طرق معموری ملک و راست بینیهای دانایان و اغلوطهای دانشوران و نشیب و فراز گوناگون عالم و سلیم دلیهای بزرگان روزگار و حلقه اقبال نامکن جنبانیدن و بهیچ خرسند بودن بسیاری از دودمان عقل و شهادت و سایر طرفگیهای جهان بوالعجب و فراوان آزمون بگذارش روح افزا و روش دلنشین تاریخ نامها باز گوید - اگر دیده روی بکار رود و نگاه بسزا کرده آید عمر دوم (که دانش پژوهان کردار دوست در آرزوی آن فرو شده اند) بدست افتد - و سرمایه جاوید زندگانی فراهم آید - و نیز شاهد عرفان اگرچه بے فروغ خرد بر منصفه پیدائی نه نشیند و پردگی شبستان معنی بے پرتو آن گوهر شب تاب رخ برگشاید لیکن آن کار پرداز حقیقت مایه روشنی از راه حواس برگیرد - خاصه از دریچه چشم و روزنه گوش پذیرای فراوان نور گردد - و از دید و شنود آثار پیشینان افروزش یابد - و پیرایه حسن روز افزون اندوزد - و نیز در عطار خانه روایت گوناگون در مان ملال و داروی نم بدست افتد - و چنین معجون دلگشا ناگزیر نشاء تعلق - همانا سرتابی همت از آن بود که بوالعجب خاطر همواره جوش و ارستگی برزند - و دست تهی و دل خالی

(۲) در [بعضی نسخه] بر آمیختگی (۳) در [اکثر نسخه] برگشاه - و بران تقدیر مانده نیز بصیغه

مانعی باغد (۴) در [بعضی نسخه] همگی همت دور دست (۵) در [چند نسخه] حور نژادان •

ناسزا فرود - آزمندان تباہ سرشت و هرزه لایان شوریده سر بکامروائی خود نادرست گفتارها در آوردند - و شرم از روشن ابداع برگرفته بدانستگی حق را باطل آمیز گردانیدند - و پزیشان ناآزمون و چاره گزینان بے سرانجام در پذیرائی نیکوئی و پرهیز از تباہ کاری داستانهای بیم و امید بر ساختند - تلخ داری ناراستی و آمیزه زهرگیای نادرستی مداوای نفس بوقلمون و مالخولیای اخشیجی انگاشته در فراخنای غم درآمدند - و بسا کتب گرفتاران خیال پرست اندیشههای تباہ را واردات آسمانی پنداشته بامه درای آمدند - و از تاراج آگهی و شورش دراز نفسی تخیلات بے آزم بگفتار دلریز حقیقت بر آمیختند - و فراوان راستی پیشگان سعادت آموذ و ساده لوحان خیراندیش سخن سرا سر زلف دژم گذاشته از کوتاه بینی و ناشناسائی یاوه سرائی نمودند - و بتکاپوی سلیم دلان^(۱۴) حق شناس حکایتهای ترفند در میان آمد - و از سپری شدن دورها و کهن گشتن نامها و پیغوله گزینی خرد و هنگامه آرائی طبیعت طوفانهای فتنه برخاست - و سیلابهای آشوب برجوشید گروهها گروه مردم و گوناگون آدمی از بر خواندن فرسوده کتابهای باطل آمیز نکالهای سترگ اندوختند و در زبان زدگی جاوید افتادند - و از غنودگی بخت و خوابیدگی خرد بجای گوهر یکتای شناسائی (که شورش گاه صورت و معنی از آرام پذیرد - و تیرگیهای ظاهر و باطن از فروغ او روشنی فرا گیرد) آمیزه تباہ برگزیدند - و بخش پوشی و خاک افشانی آن نیر نور افروز را غبار اندود ساخته مصر سعادت خراب گردانیدند - و شگفت تر آنکه دران تفسیده دشت بے تمیزی (که بناه آرامش پدیدار نیست) بجواشے سخت سموم جان فرسای او را سرمایه شادخواب می سازند - و در ظلمتگاه غفلت فرو شده بنیاد شادی و غم را بر خوابهای پریشان می نهند • شعر *

هیبت چگونہ سر کند کس • ره برده تیغ و پای از خس

هم باشده ریش و هم کف آماس • چون پای نهم بدشت الماس

درین تیرگی دل و کشاکش خاطر کوکب حقیقت بدرخشید - و بیاورئی فطرت گوش هوش گشوده آمد طنز آسمانی لطمه بر نفس کج گرای زد - و بزبان بے زفانی اندرز سرائی فرآیدش نهاد - پور مبارک ترا (که در آرمستان نیک اندیشی گزین منزله داد؛ اند) در سر چه افتاد - و چشم آهو بین چرا باز شد - تا چند خرده گیری - و ناسزا گوئی - و گوهر نیکوئی خاکپوش ناشناسائی گردد - ازینکه در صنعتگری دسته نیست عامه وار (هر چه ندانند بکین توزی بر خیزند - و زبان و دل بنگوهش

(۲) نسخه [ب ج د] ماخولیای - و هر دو صحیح است (۳) نسخه [ب] سرزلف گذاشته (۴) نسخه

[د] لغیم - و در [اکثر نسخه] سلیم دلان شناس (۵) نسخه [ب] دایره تباہ - و نسخه [د] آمیزش

تباہ (۶) نسخه [د] که ای پور مبارک (۷) نسخه [ج ه] درین •

و بالجمله بعد فراغ از مراسم سپاس گذاری این عطیة کبری روز اسفندارمذ پنجم مهر ماه الهی موافق چهارشنبه نهم جمادی الاولی نهضت مرکب شاهنشاهی شد - و ظاهر تصبیه ناگور مضرب خیام معلی گشت •

• خاتمه •

المنّة لله هفتم اردی بهشت سال چهل و یکم الهی مطابق جمعه بیست و هفتم شعبان (۱۰۰۴) هزار و چهار شکرگزاری قرنی از دولت ابدی اعتصام و برخه نیرنگ سازی اقبال سی مائه کشور خدای •

شمع شش طاق و شاه نه خرگاه • پادشاه زمانه اکبر شاه

کز رخس روز بخت روشن باد • وز بهارش زمانه گلشن باد

به نیروی اندیشه سخن سنج و تکاپوی خامه آسمانی خرام حسن انجام پذیرفت - بسا فرمانروایان والا شکوه را بطفیل آن یکتای آنرینش یاد آورده بصتانیچۀ داستان سرائی شاداب گردانید - و آسودگان شاد خواب نیستی را زندگانی جارید چهرۀ نشاط افروخت •

• شعر •

صد شکر که این نگارخانه • بگرفت نگار جاودانه^(۳)

آنرا که سرے بنگه دانی ست • داند که چه ریزش معانی ست

اگر نگاه بینش شوریده بخویشتن افتاده خود را شایان این کار بزرگ ندانمتی - و گفتار دانا پذیرفته از سر انجام شغل شگرف دل برگرفته •

• شعر •

چو طبع نداری چو آب روان • مبر دست زی نامه خسروان^(۴)

دهان گر بماند ز خوردن تپه • از آن به که ناساز خوانی نپه

لیکن فرمایش شاهنشاهی و نیرنگی والا اخلاص نظر فطرت را بر مناظر اقبال گشودند - و بچیره دستی مرا از من برگرفتند - آغاز آهلی بتازی زبان خوی گرفت - زبان پارسی کمتر سرائیدے - گلگشت^(۵) بهار معنوی و تماشای سربستان حکمت نظری و عملی^(۶) از همه پرداخته حل گردانید - خامه از شغور دیوانه های کهن بر گزاره زیستن - و نقد حال بنمیهای فرسوده دادن زبان سترگ اندیشیدے - دران فروغ شناسانی کاخستان نقل خراب در نظر آمد - و فراخنای تاریخ سزاوار جولانگاه فارسان حقیقت چه که شایسته نگاه سعادت گزینان عالم صورت نمی نمود - ناگزیر مردم زاد آنست که جواهر گرانیمایه انفلس رایگان از دست ندهد - و سپنج سرای زندگانی بفرمان پذیرد خدایگان خرد آباد دارد - نه آنکه روزگار بدمستی گذارد - و به بها گوهر زندگی بخزف ریزهای

(۲) نسخه [۵] ماه (۳) در [بعضی نسخه] جاودانه (۴) زی بمعنی صوی و جانب (۵) نسخه

[۵] و به گلگشت (۶) نسخه [۵] عملی پرداخته از همه دل بگردانیدے •

زايجه طالع سعادت افزا بحساب خرد پژوهان هندوستان

<p>خانۀ دوم ۲ جدي خانۀ سيوم ۳ مشتري دلو ذنب</p>	<p>خانۀ اول ۱ قوس</p>	<p>خانۀ دوازدهم ۱۲ عقرب خانۀ يازدهم ۱۱ ميزان</p>
<p>خانۀ چهارم ۴ حوت</p>		<p>خانۀ دهم ۱۰ زحل سنبله</p>
<p>خانۀ پنجم ۵ حمل خانۀ ششم ۶ ثور</p>	<p>خانۀ هفتم ۷ زهرة شمس عطارد جوزا</p>	<p>خانۀ نهم ۹ مريخ اسد خانۀ هشتم ۸ قمر سرطان</p>

احوالِ هدايت انتمای حضرت شاهنشاهی مرا از قلم من بیقرار تر میدارد (صورت زایچه سعادت ارقام
 این مولود مسعود را بحساب یونانی و هندی درین دیباجه اقبال نگاشته خامه تحقیق کرده
 استخراج احکام آنرا بر دیده دران دقائق اخترشناسی میگذارد •

زایچه طالع اقبال رقم بطور حکمای یونان و فارس

<p>خانۀ دوم^۲ مشتري دلو زنب</p> <p>خانۀ سوم^۳ حوت</p>	<p>خانۀ اول^۱ جدي</p>	<p>خانۀ دوازدهم^{۱۲} قوس</p> <p>خانۀ یازدهم^{۱۱} مقرب</p>
<p>خانۀ چهارم^۴ حمل</p>		<p>خانۀ دهم^{۱۰} زحل میزان</p>
<p>خانۀ پنجم^۵ ثور</p> <p>خانۀ ششم^۶ شمس جوزا</p>	<p>خانۀ هفتم^۷ زهرة عطارد سرطان</p>	<p>خانۀ نهم^۹ مریخ سنبله</p> <p>خانۀ هشتم^۸ قمر اسد</p>

آن عفت سرشت بر نومی تابید - تیمن و تبرک جسته خانه اشرف منتسبانِ روضه معینه^(۳) و اعز معتکفان بقعه قدسیه دانیال نام (که نور صلاح و فلاح از ناصیه حال او می نامت) خالی ساخته در آنجا گذاشته بودند - مرکب اقبال پیوند در حوالی پیلود از مضافات رنی^(۴) از سرکار ناگور نزول اجلال فرموده بود که قاصدان خجسته مقدم از اجمیر رسیدند - و نوید نصرت بخش مسرت افزای آوردند که بعد از گذشتن چهل و یک پل از شب آسمان بیست و هفتم شهریور ماه الهی موافق شب چهارشنبه دوم جمادی الاولی بحسب رویت و شب سیوم بحسب امر اوسط (بطالع حمل بحسابه حکمای یونان - و بطالع حوت بحساب دانایان هندوستان) در خطه فیض انتمای اجمیر (که طولش صد و یازده درجه و پنج دقیقه - و عرضش بیست و شش درجه است) دادار جان آفرین جهان آرا حضرت شاهنشاهی را فرزند بلند اختر کرامت فرمود - و بطالع این کوکب نورانی منت بر انفس و آفاق نهاد - گیهان خدیو از استماع این نوید سرور پیشانی صبح پرتورا زمین سای سجد شکر فرموده بسپاس و ستایش الهی کامیاب دولت گشتند - و ظهور این امر را مبشر فتوحات بے اندازه دانسته و جشنهای عالی ترتیب داده انجمن پیرای عشرت شدند - خلائق بصلای عام نشاط تازه از سر گرفتند - و نقود افصال در دامن آمال عالم ریخته آمد *

• شعر •

گلے بشکفت جان پرور درین باغ • که بویش صد گلستان را کند داغ
ازین شمشاد بن کاراد برخاست • ز هفت اختر مبارکباد برخاست
خدیو از سر طرب را بال و پر داد • صلی می بهفت اقلیم در داد
نشاط آویخت از تار ترانه • نوا پیچید در مغز زمانه
کرم کز همت والا نظر داشت • تمنا را حجاب از پیش برداشت

مولد گرامی را (که خانه شیخ دانیال بود) منظور داشته و استمداد تأیید از حضرت دانیال اکبر در نظر مقدس آورده نام نامی آن نونهال گلشن اقبال را سلطان دانیال بر لوح دولت نقش بستند شعرای نکته پرداز تهفیت نامهای دلپسند^(۶) در رشته نظم کشیدند - و تاریخهای نادر بر زبان ارباب فهم گذشت - و کامیاب صلات گشتند - و حکم اقبال پیوند شرف نفاذ یافت که (چون آن کوکب آسمان قدس یک ماهه شود) مهد دولتش بقصبه آنبیر برده بحضانت سعادت منش رانی کوچ راجه بارهمل در آرد - امید که این سرورین خلافت تا امتداد ادوار در ظلال تربیت و عاطفت شاهنشاهی شاداب دولت ابد پیوند باشد - اکنون (که توفیق ازلی بدرقه راه من حیران انجمن هستی گشته در شرح

(۲) در [اکثر نسخه] نمی نامت (۳) نسخه [۱] معینه (۴) نسخه [۱] پیلو - و نسخه [۵] پیلود

(۵) نسخه [ی] آرای (۶) در [بعضی نسخه] دلپذیر *

نظر بر شهرت ظاهر انداخته استمداد همت فرمودند - و روز روز امرداد ماه الهی موافق سه شنبه دوم ربیع الثانی خان کلان را با بسیاری از امرا (چون اشرف خان و شاه قلی خان محرم و شاه بدافع خان و سید محمود خان و قلیچ خان و صادق خان و شاه فخرالدین و حیدر محمد خان آخته بیگی و سید احمد خان و قنلق قدم خان و محمد قلی خان ترقبای و خرم خان و بیگ نورین خان و بیگ محمد خان و محمد قلی خان داماد خان کلان و مهر علی خان سلدوز و سید عبدالله خان و میرزاده علی خان و بهادر خان) برسم منقلای بصوب گجرات رخصت فرمودند - و روز فروردین نوزدهم شهریور ماه الهی موافق دوشنبه بیست و دوم ربیع الثانی خود بدولت و اقبال از خطه فیض اسلس اجمیر نهضت فرمودند - تا هم انبساط شکار بتقدیم رسد - و هم امرای پیش در کار طلبی جوهر خویش را بهتر ظاهر کنند - و هم گجرات بزود ترین اوقات در حیطة تصرف اولیای دولت در آید - و به بهترین وجه تدارک احوال ستم رسیده های آن دیار صورت بدهد - مواکب نصرت لوا در دو منزلی ناگور رسیده بود که نوید ولادت فرزند والا گوهر رسید - و نوید فتح و فیروزی رساند *

ولادت سعادت افزای گلدسته بهار اقبال شاهزاده سلطان دانیال

بر ضمائری دقیقه سنجان ضوابط عناصر و اجرام و باریک بینان روابط اصلا و ارحام مخفی نیست که ناظران سلسله علوی و سفلی (چون گیتی خدیوے را باقبال روز افزون و دولت ابد پیوند اختصاص بخشیده کامیاب مطالب صوری و معنوی و سعادت پذیر مقاصد دینی و دنیوی گردانند) هر صبح تازه گله همیشه بهار از حدائق امید او بشگفانند - و هر شام خجسته اخترے عالم افزون از مشارق آرزوی او طالع سازند - از آنجا [که نائید یزدانی در باره شاهنشاه عالم افزون از اندازه دریافت بشری ست - چه ایزد تعالی جمیع مکارم و معالی را (که در مکام مشیت ازلی ست) فراهم آورده در کنار اقبال قدسی اعتصام او نهاده است] ناخواسته چندین عطیات کبری مخصوص ذات مقدس او ساخته - خواستها را چه گنجایش آنکه پرده نشین جالباب توقف گردن و لهذا (چون باطن اقدس طالب فرزندان رضامند حق جوی حقیقت شناس بود) ایزد توانا این نعمت بے انتزاع و دولت بے انقطاع را (که ایجاد مثل عبارت از انست) بموجب دلخواه مکرمت فرمود و مرتبه مرتبه گوهرے بے بها از محیط بطون بر ساحل ظهور جلوه گر میکند *

دران هنگام (که مواکب معلی از اجمیر نهضت میفرمود) یکی از پردگیان سراق عصمت را زمان دولت ولادت و وقت انکشاف صبح سعادت نزدیک رسیده بود - و نقل و حرکت را مزاج

(۲) نسخه [۵ د] و روز امرداد (۳) در [چند نسخه] خدیورا (۴) نسخه [ح ط] جلوه گری *

ازین عدالت آنکه شهباز خان (که امیر ترک بود) در ترتیب یسال اهتمام میکرد - آن ترک معامله مدان نخوت مند باو در افتاده بدرشتی پیش آمد - چون بمسامع آن نخل پیرای گلستان خلافت رسید بجهت تادیب او و اصلاح سایر براهه روان سیاست عظیم فرمودند - و بیک توجه شاهنشاهی در چنین لشکر بزرگ (که بچندین صاحب اهتمام کار گذار پدرو ترک شایسته بدشواری پدید آید) باسانی تحقق گرفت *

و از سوانح عشرت افزای غرابت بخش آنکه درین هنگام (که قصبه سانگانیر مضرب لوی ظفر قرین شد) بدستور معتاد به نشاط شکار توجه فرمودند - و (دران ایام چون بشکار چینه عشرت افزای بودند) هر گروه را چینه داده رخصت نمودند - و خود با بعضی از خاصان بساط قرب بعزیمت شکار روان شدند - اتفاقاً در شکارگاه چترنجن نام چینه خاصه را باهوتی سردادند - ناگهانی در پیش جرّ پیدا شد که پهنای آن بیست و پنج گز بود - آهو مقدار یک و نیم نیزه بر هوا شده خود را ازان جرّ پهنار گذرانید - چینه نیز از روی غیرت بهمان وتیره بچستی و چالاکي ازان خندق گذشته آهورا درر بود - از نظاره این حالت شگرف غریب از ناظران بارگاه حضور برآمد - و باعث تعجب غریب و انبساط بلیغ گشت - و خدیو عشرت دوست پایه آن چینه را افزوده سردار چینه گردانیدند و حکم مقدس شد که برای عزت گزینی او و عشرت مردم در پیش او نقاره می نواخته باشند و روز کوش چهاردهم امرداد ماه الهی موافق شنبه پانزدهم ربیع الاول باین مقرر از یک منزلی اجمیر پیاده شده متوجه طواف روضه معینیّه شدند - در انسانی راه قراران عرصه شکار خبر آوردند که درین نزدیکی شیرست قوی هیکل که همواره در کمین متردنان این راه بوده قصد می نماید از آنجا (که استیصال آزار رسانان لازم آئین سلطنت است) شهریار شیر شکار متوجه دفع او شدند و بروی دل گزین آن درنده قوی پیکر را شکار فرموده متوجه آن خطه دلگشا شدند - از برکات قدوم شاهنشاهی رونق تازه یافت - و آداب نیاز مندی و رسوم زیارت بتقدیم رسید - و دریای افضال بجوش آمد - و طبقات مردم از عطایای بزرگ بهره وافر برگرفتند - و روز دیگر بتماشای قلعه اجمیر (که بر قلّه کوه واقع است) متوجه شدند - و دران عالی مقام بزیارت سید حسین خنگ سوار (که در زبان عوام از اولاد امام زین العابدین است) پرداخته تبرک جستند - و تحقیق آنست که سید از ملازمان شهاب الدین غوری ست - هنگامیکه فتح هندوستان کرده مراجعت نمود او را بشقداری اجمیر گذاشت - و او آنجا نقد حیات سپرد - و بمرو ایام و هجوم عوام بولایت مشهور گشت - و تربتش مطاب عالمان شد - و حضرت شاهنشاهی (که پیروسته درد طلب پیرامون خاطر مقدس میگرد)

آمراي آن ديار خصوصاً سيده مبارک و اعتماد خان و عماد الملک در خود کامي شدند - و براي آنکه بمعني حکومت ايشان باشد يکي از نوزندان سلطان احمد پيدا کرده اسم سري برو اطلاق کردند و چون او بمس رش رسيد از هم گذرانيدند - و نونام^(۲) پسرک بے جوهر را (که از اراذل زادهای آن ديار بود) برداشته بفرزندش سلطان محمود شهرت دادند - و خطاب مظفر شامي بنگام او بسته در لوازم خواهش طبيعت اهتمام نمودند - احمد آباد (که دارالملک گجرات است) و کنديت و بسيارت از ولايت بتصرف اعتماد خان درآمد - و سرکار پتن بموسی خان و شیرخان فولادي قرار گرفت - و سورت و بروج و بروجه و جانهانير بچنگيز خان پسر عماد الملک مقرر شد - و دندوکه و دولقه و غير آن به سيده حامد نبیره سيده مبارک رسيد - و چونه گداه^(۳) و ولايت سورته به بامین خلن غوري معين گشت - و اعتماد خان بگوربت آن سفله خرد سل را پيش خود داشته روزی ميکنرانيد و آن ملک از استيلاي متغلبه مورد انواع ظلم گشت - و با يکديگر اين هراي بے سر مفاصمت کردند درينوا (که چنگيز خان در گذشت) باغواي شیرخان فولادي نواز احمد آباد گريخته بيتن آمد و شیرخان فولادي با جمع از لوباش بگرفتن احمد آباد لشکر کشيد - اعتماد خان در احمد آباد محصی شده بيدرزبان النجا آورد - و هنگام شورش گرم شد - و بازار فتنه و فساد رواج گرفت خاطر مقدس شاهنشاهي تسخير گجرات را اهم مهم دانسته در انتظام اسباب اين بورش توجه عالي گماشت - ميرزا يوسف خان و نقو و راجه بيهبر و جمع کثير را به پنجاب فرستادند - که کمک حسين قلي خان بوده آماده کار باشند - که مبادا حکيم ميرزا باغواي کونه اندیشان مرکب مقدس را درر دانسته از اندیشه شورش جوهر دماغ خود را فاسد گردانند - و فرمان قطاع باسم حسين قلي خان شرف نفاذ يافت که مگر کورگرا مستخلص ساخته براجه بيهبر حواله نمايد که راجه بدلهچند^(۴) زميندار آنجا از بد خدمتي و بد نيتي مقود است - و (اگر مردم او متانت قلعه و استحکام بجارا سرمايه نخوت خود گردانند) با اکثر مساکر اقبال (که دران ناحيت تعيين اند) محاصره نموده بزور گيرد و همچنين بهر ناحيتي مردم هوشمند اخلاص گزيي جد آور تعيين فرموده روز بهرام بيستم تير ماه الهي موافق سمنده بيستم صفر از دارالخلافه فتحپور بتسخير گجرات نهضت عالي فرمودند - حوالی دابر مخيم مرادقات نصرت گشت •

و از معدلتهاي (که درين روز ظهور يافت) تذيبه فرمودن بابا خلن قاتشال است - و مجمله

(۲) نسخه [ح] بنو (۳) در [بعضی نسخه] دوده - و در [بعضی] دوار (۴) در [بعضی نسخه] چوناکده

(۵) نسخه [ج ی] سورته (۶) نسخه [ج] بدنجه - و در [چند نسخه] بدنجه (۷) نسخه

[۵ و] دابر - و نسخه [ح] دابره - و نسخه [ی] دائره

اغراض بشری آسایش خود را در آسودگی جهانیان میدانند - و همواره اهم را از مهم شناخته در فراهم آوردن پراگندگیهای روزگار توجه والا میگرداند - و در تسخیر بلدان و تفتیح ممالک اندیشه نخستین غوررسی و غمخواری ستمرسیده‌های روزگار میفرماید - و لهذا در هر ناحیه (که فرمانروایان آنحدود بهشیدار دلی و رعیت پروری همت گماشته اند) با وجود حصول اسباب تسخیر آن دل دران نمی‌بندد - و هر چند بر پیدشگاه خاطر اقدس (که جلوه‌گاه حقیقت است) پیدا ست (که هر مقدار وسعت در ملک افزایش هر آئینه کثرات جهان روی در وحدت قهرمان یکی از والا نژادان داد گر در آرد - و عبادت کبری این نشأه بمنصه اعلان شدابد) لیکن (وجه همت حقیقت اساس چون تیمار حال عموم برابا و شمول خصوص خلایق است - که ودائع بدائع ایزدی اند) باین عبادت توجه نمیفرماید - اما (چون ایزد بیچون در افزایش دولت و ارتفاع مبدائع سلطنت است) مرتبه بمرتبه ولایات را از فرمانروایان عدالت دوست خالی میگرداند - تا شهریار حقیقت پژوهه بآنصوب توجه پادشاهانه گمارد - و آن حدود را بفروغ معدلت خویش روشنی بخشد - تا هم نفسیدگان بادیه حوادث در ظلال عاطفت در آیند - و هم وحدت قهری (که توأم وحدت ارادی ست) دلخواه صورت بندد - و هم در ظاهر بینان (که عالم ازان پُر باشد) مشعل اخلاص افروخته گردد - چه در استعدادات طبقه انام تفاوت عظیم دست نهاده قدرت ایزدی ست جل جلاله - طایفه از دیدن فروغ خردمندی و طرز نشمت و خاست و بخشش و بخشایش و اغماص نظر از زلات مردم و آگاه دلی بی بزرگی خدیو جهان برده او را یکنه درگاه الهی می‌شمارند - و خدمت او را عبادت ایزدی شمرده در عقیدت و اخلاص می‌افزایند - و گروهی را (که نظر برین کردارها نمی‌افتد) از فروزی سطوت صوری و افزایش ملک ظاهری بزرگی معذوم او گرویده کمند ارادت در گردن جان انداخته خود را از زمره مخلصان جان سپار میگردانند - و لهذا درین هنگام (که ملک دهلی از غبار مگس طینتان شور انگیز پاک شد - و کوزدان نغزه اندوز در گو نیستی و ناکامی فرو شدند) همت جهانگشای شاهنشاهی در تسخیر ملک گجرات و اصلاح نقرات آنحدود مصمم شد - که ستمزدگی عموم رعایای آن دیار بکمال رسیده بود *

ازان باز [که سلطان محمود از بی پروائی دشمنان چرب زبان هنگامه آرای را بدوستی برگرفت - و از بد درونی ملازمان تیره رای (که سود خود را در زبان صاحب و منعم میدانند) رخت هستی بر بست - چنانچه مجله ازان در حال صوبه گجرات نگاشته قلم تحقیق شده است]

(۲) در [چند نسخه] قسری (۳) در [اکثر نسخه] از بخشش (۴) در [چند نسخه] طبیعتان

و در [بعضی] طبعان *

بسجده عبودیت نورافزای نامیده سعادت شد - و بذریعه شفاعت او جرائم ارباب ندامت بخشیده آمد و بنوازش شاهنشاهی اختصاص گرفتند - و در اندک زمانه خانخانان را بفنون عواطف محفوف ساخته رخصت ممالک شرقیه از زانی داشتند - و سکندر خان را سرکار لکهنو مکرمت فرموده همراه او گردانیدند *

و از سوانح این ایام (که بهار اقبال و دولت است) آنکه فرمانروای توران عبدالله خان از بیک از صیت سطوت و شکوه این سلطنت عظمی حاجی التمش را برصالت بدرگاه والا فرستاد و او با نامه ضراعت و محبت و تنسقات آن دیار سعادت بار یافت - همگی مضمون آن مغایره آنکه رابطه خویشتن باستانی را بیداد داده دوستی جدید پیرایه آن گرداند - تا بنقده از استظهار چنین فریبزدی با سلاطین توران چیره دستی روی دهد - و ثانیاً از صدمات افواج گیتی گشا بر بام عاقبت خواب گوارا تواند کرد - و برای مزید احتیاط و اهتمام بجهت منعم خان خانخانان و خان اعظم میرزا کوکه تحف و هدایا نیز ارسال داشته بود - تا این منظور درگاه خسروانی در تاسیس میانی مودت و ترمیمی آن توجه گمارند - شهریار هشیار خرام دور بین فرستاده را نوازش فرموده کامروا رخصت از زانی داشت - و از نفائس هندوستان برسم ارمغانی همراه گردانید *

و از سوانح از نظر افتادن مظفر خان است - در هر زمانه با وجود طلوع نیر هدایت شاهنشاهی بمقتضای شیده کریمه پرده یگانگی بر جمال جهان آرای خویش فرومی هلند - درین ایام بساط چوپربازی را نقاب حسن معنوی گردانیده معرکه نشاط را گرم ساخته بودند - و آئینهای خاص درین بازی (که مد حکمت در ضمن آن مندرج است) انتظام فرموده جمع از ملازمان عتبه اقبال را پیوسته برای این کار حاضر میداشتند - و جشنهای عالی و بزمهای دلکش ترتیب می یافت - اگرچه بظاهر بازار بازی گرم بود اما در معنی عیار مردم گرفته میشد - و خدیو دانش در لباس لعب و هزل کار جد کرده شناسای جوهر طبقات مردم میکشند - روز مظفر خان از بد مستی دنیا و تنگ حوصلگی درین معرکه بازی (که معیار حوصلها بود) از بسیاری پای دادن و دوام حضور مصدر حرکات روستائیان شد - آنحضرت او را از پایه اعتبار انداخته رخصت سفر حجاز فرمودند - تا در خمار بے اعتباری و غربت حل فساد یافتند او باملاح انجامد *

نهضت موکب جهان نورد شاهنشاهی بتسخیر دیار گجرات

گیتی خدیو خداپرست پیوسته نظام نشاء ظاهر را پیرایه ملک معنی دانسته بے غبار آورد

(۲) نسخه [ب] پای دادن در حضور - و نسخه [د] پای دادن دوام حضور (۳) نسخه [ه] بے غبار افروزی *

بادِ سحر مهت وزیدن گرفت * غنچه لبِ صبح مکیدن گرفت
 دایره بستند صبوحی کشان * شیشه گشادند شکر آتشان
 نکبت گل فتنه گلزار شد * بلبل ازین رایحه بیدار شد
 جنبش سنبل شکن اندر شکن * جلوه نسرین چمن اندر چمن
 بوی گل صد چمن انگیخته * خمکده در کام قدح ریخته
 میکرده در میکرده مستان عشق * دایره در دایره دستان عشق

زنگ‌زدای آسمان و زمین و روشنی افزای نشیب و فراز بعد از انقضای دو ساعت و سه دقیقه
 از شب شنبه بیست و پنجم شوال (۹۷۹) نهمد و هفتاد و نهم ظلّ نور ببرج حمل انداخت
 و آغاز سال هفدهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی یعنی سال امرداد از دور دوم شد - امید
 که بمیامین عدالت شاهنشاهی این دور بقرون و دهور پیوند یابد *

از سوانح (که در آغاز این سال خجسته بظهور آمد) آوردن منعم خان خانانان است
 سکندر خان را بدرگاه والا - و بموجب التماس او تقصیرات او را بخشیدن - در داستانهای پیشین
 گذارش یافت که سکندر خان اوزبک از بے سعادتئی ذاتی (که طالع وازگون خوانند) ازین دولت
 خدا داد روی گردانید - و با علی قلی خان بد نهاد همدستان شده سر بشورش برداشت - (چون
 علی قلی را آن پیش آمد که نگاشته شد - و آن شورش فرو نشست) اسکندر خان از تبه رانی
 و بد سرشتی پیش سلیمان افغان رفت - و چند گاه در آن حدود بسر می برد - افغانان کوه حوصله
 بودن او را در میان خویش مناسب ندانسته در کمین او شدند - او از اندیشه این گروه آگاهی یافته
 بمنعم خان خانانان التجا آورد - که از من بنادانستگی شد آنچه شد - ازان خجالت زده ام
 افغانان نا درست پیمان سلیمان اوزبک را از هم گذرانیدند - اکنون در خیال من اند - اگر شفاعت
 این عاصی سیه بخت را بدرگاه والا نمایند هم حیات این جهان و هم زندگانی باقی بدست می افتد
 منعم خان نوشته او را با عرضداشت خویش بپایه سریر اعلی ارسال داشته استمزاج نمود - خدیو
 عالمیان از فرط عاطفت منشور امتنان فرستاده او را امید وار گردانید - خانانان (که از بزرگی گناه
 امید بخشش و بخشایش نداشت) ازین رافت عالی سجد شکر بجای آورد - و اسکندر خان را
 پیش خود طلب داشت - سکندر خان ازین نوید سعادت یوسف ولد سلیمان اوزبک را همراه گرفته
 بے خبر افغانان بایلغار از میانه ایشان برآمد - خانانان لوازم اکرام و احترام بجای آورد - و برای
 تسلی خاطر این پناه یافته را همراه گرفته عزیمت درگاه مقدس نمود - و در اوائل تیر ماه الهی

(۲) نسخه [د ط] اطمینان (۳) در [اکثر نسخه] بظهور آورد *

بخشند - و اورا باین عاطفتِ والا مباحاتِ موبد کرامت فرمایند - چون این داعیه دولت افزا بموقفِ عرضِ مقدس رسید (از آنجا که کام بخشی و بنده نوازی شیمه کریمه شاهنشاهی ست) ملتسم او رفعتِ قبول گرفت - و روزِ دیدارِ بیست و سیومِ دی ماهِ الهی از فتحپور متوجه دارالخلافه آگره شدند - و منازلِ او بمیامینِ قدومِ شاهنشاهی نور افزای صورت و معنی گشت - و مراسم پیشکش و نثار بتقدیم آمد - افزایشِ انبساط شد - و نشاط در بالش آمد - و از آنجا معاودت فرموده بفتحپور معدلتِ روانی شدند - و مستعدانِ هفت اقلیم بدرگاهِ والا رسیده بے سفارشِ احدی کامیابِ صورت و معنی شدن گرفتند - لله الحمد که دور بینی و ژرف نگاهی و کمال آگاهی خدیوِ معلی بازارِ بد گوهراں طبع اندوز را در کساد دارد - هم این گروه بد نهاد بگو بے اعتباری فرو میشوند و هم طایفه (که بجزیبِ زبانی راه سخن پیدا میکنند) نوبت بسخنِ اینها نمیرسد - بلکه نیک ذاتانِ سعادت سرشت را (که محض از برای ارتقای دولت سفارشِ اربابِ استعداد میکنند) فرطِ توجه شاهنشاهی نیز بے کار دارد - و از فروغِ نورِ جهان افروزِ خاطرِ مقدس گیتی خدیو دکانچه ربا و بازارچه تزویر کساد یافته - چرا گویم که آن گروه بچنین مشعلِ هدایت بر حقیقت بد کرداری خود آگاهی یافته در سلکِ سعادت منشان درآمده اند - و طبقاتِ عالم از شریف و وضع بهایه حالتِ خویش رسیده بدعایِ دوامِ دولتِ روز افزون قیام دارند - و شهر یارِ خرد پزوه بفرایحی حوصله و وسعتِ دانش خود در هر مرتبه باندازه هر کس سلوک فرموده سلطنتِ صوری را با ولایتِ معنوی همراز ساخته اند •

• شعر •

همچو روان ناگزیر همچو خرد کام بخش • همچو قضا کامران همچو قدر کامکار

آغاز سال هفدهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال امرداد از دور دوم

درین وقتِ سعادت پرتو (که زمان افزایشِ معنی داشت) بالشِ صورت نیز روی نمود کوبهٔ موکبِ بهار زنگ زدهای آئینهٔ زمین و زمان شد - و نور روزِ جهان افروز اعتدال بخشِ شب و روز گشت - فیضِ ربیع در رگ و ریشهٔ حیات سراپت کرد - نسیمِ صبح بارواجِ نباتی هم آغوشی نمود سایبانِ ابرِ مدارِ بطنابِ بادِ سبکهای از چهار طرف کشیده آمد - لشکرِ ریاحین از گردِ راه رسیده بر جویدارِ افضالِ آبرو یافت - هوای گلستان کیفیتِ باده در طبائع انگیخت - زمزمهٔ مرغانِ چمن سامعه را از زخمهٔ بریشم زنان آزاد ساخت •

• شعر •

(۲) نسخه [د] کامریز •

نظرِ دوربینِ او را از مراتبِ بزرگی باز دارند - و تشنگیِ رضامندیِ الهی^(۲) افزون پدید آید - و از فراخیِ حومه و فرطِ عطشِ معنویِ دریایِ محیطِ او را سرابِ و نموده جویایِ سرچشمهٔ مقصود سازند و باین طرزِ حق پسند از فیضِ بی‌منتهایِ مبدایِ فیاضِ هر زمان او را راتبهٔ تازه رسد - چنانچه این حالتِ والا طرازِ حالِ گیتیِ خدیوِ زمانِ ماست - و بعد از تقدیمِ مراسمِ داد و دهش و کامروائیِ منتظرانِ این روضهٔ روح افزا بصوبِ دارالخلافه توجّه فرمودند - و به همراگیِ دولت و همعنائیِ اقبالِ لفظِ آسمان بیست و هفتمِ امرداد ماهِ الهیِ موافقِ پنجشنبه هفدهمِ ربیع‌الاول ظاهرِ فتحپور مهبطِ انوارِ ظلِّ اللّٰهی گشت - و آنحضرت خود در منازلِ شیخ سلیم نزولِ برکات فرمودند - طبقاتِ انام (که ستم رسیده انتظارِ دریافتِ آستانِ بوس بودند) کامیابِ سعادت گشتند •

و از سوانحِ دولت افزا آنست که سیکری را (که از مضافاتِ بیانه بود) مصرِ جامع ساختند خدیوِ جهان که معمارِ عالمِ صورت و معنی ست (چنانچه پیوسته ارتقایِ مدارجِ افرادِ انسانی فرموده اسلَسِ معدلت را استحکام می بخشد - و مستعدانِ زمان را کامیابِ دولت میگرداند) همچنان در افزونیِ رونقِ زمین کوشیده هر جا را باندازهٔ حالِ آن تربیت فرموده زمین و زمان را افزایش میفرماید - ازان باز (که فرزندانِ رفعت پیوند در سیکری سعادتِ ولادت یافتند - و نفسِ عارفِ ربّانی شیخ سلیم گیرا شد) خاطرِ اقدس میخواست که این سرزمین را (که میمنتِ معنوی دارد) عزتِ صوری بخشد - درینولا (که ایاتِ جهان گشا درین مقامِ گرامی رسید) همان عزیمتِ سابق پیش نهادِ همتِ والا شد - و حکمِ مقدّس بنفاز پیوست که کار پردازانِ سلطنتِ عماراتِ عالی و منازلِ دلکش برایِ خاصهٔ شاهنشاهی اساس نهند - و جمیعِ طبقاتِ امرا و طوائفِ انام برایِ خود نشیمنها و منزلها ترتیب دهند - و حصارهٔ آسمانی ارتفاع بر دور آن از سنگ و آهک کشند - در اندک فرصتِ شهره بزرگ شد - و قصرهایِ دلکش و خانهایِ نشاط افزا اساس یافت و بقاعِ خیر از خانقاه و مدرسه و حمام انتظام گرفت - و بازارهٔ بزرگ سنگین احداث شد - و باغهایِ نظر فریب در اطرافِ شهر صورتِ ابداع پذیرفت - و سوادهٔ اعظم درهم آمد که رشکِ معمورهٔ عالم گشت - آنحضرت نامِ آنرا فتحِ آباد خیال فرموده بودند که بر زبانِ عالمیان بفتحپور اشتهار یافت و بتصحیحِ شاهنشاهی بلند آوازه شد •

و از سوانحِ آنکه مظفرخان را این آرزوی بلند در سرافتاد که حضرتِ شاهنشاهی در منازل او (که دران نزدیکی اتمام یافته حیرت افزای مشکل پدیدان بود) ورودِ دولت فرموده میمنت

(۲) نسخه [ی] شایستگی (۳) در [چند نسخه] ارتفاع (۴) در [بعضی نسخه] و رونق

(۵) نسخه [ی] سوانح این ایام •

انتظام یافت - و مظفر حسین (که در سلک ملازمان میرزا بود) این مصرعه تاریخ این هنگامه شادی افزا یافت * مصرع * میهمانان عزیزند شه و شهزاده *
 و از آنجا متوجه پیش شدند - و شکار کنان و معدلت آریان روز خرداد ششم خرداد ماه الهی موافق پنجشنبه بیست و دوم ذی الحجه ظاهر دارالسلطنه لاهور مستقر ریات اقبال گشت - حسین قلی خان لوازم بندگی و مراسم اخلاص بتقدیم رسانید - و بموجب التماس او آنحضرت بمنازل او (که بتازگی ساخته بود) قدم گرامی ارزانی داشتند - و سرمایه افتخار جاودانی او را میسر شد و چون مهلت این ملک در پرده هیر و شکار بآئین شایسته سرانجام یافت خاطر اشراق مآثر شاهنشاهی خواست که از راه حصار عزیمت فرمایند - تا بذریعه ورود عساکر اقبال و عبور خدیو معدلت آن دیار مورد انوار امن شود - و هم درین سیر حقیقت مناط طواف^(۲) روزه معینیه بتقدیم رسد بنابراین داعیه حق اساس اواخر خرداد ماه الهی موافق اوائل محرم سال (۹۷۹) نصد و هفتاد و نه هلالی متوجه آنصوب شدند - و روز ماه دوازدهم تیر ماه الهی موافق یکشنبه غره صفر حوالع حصار فیروزه مضرب خیام مقدس گشت *

و از سوانح آنکه معدلت شاهنشاهی سیاست لشکر خان فرمود - و باوجود منصب میربخشی و میر عرفی و دیگر مناصب شهریار عدالت پژوه را محض حقانیت ازان باز نداشت - و مجله ازین سانحه هدایت بخش آنست که لشکر خان را مستی دنیا از منجم اعتدال باز برد - و مصدر اعمال ناخوش گشت - و از بیخردی در روز روشن مست بدرگه عالی (که ملاذ هوشیاران هفت اقلیم است) آمده عربده ناگی بظهور آورد - چون حقیقت حال بمسامع قدسیه رسید خاتان عدالت پژوه برای هدایت او و انقباه دیگران او را بدیم اسپ بسته گردانیدند - و بچندین نکوهش بزندان فرستادند - و بر شهباز خان نظر تربیت انداخته مناصب لشکر خان را باو مکرمت فرمودند و از آنجا (که مدارج تربیت شاهنشاهی ست) در اندک فرصت آن مسجون اعمال خویش در دارالخلافت فتحپور بوسیله شفاعت مقبولان درگه خلاصی یافت - و خدیو عالم با آنکه موسم باران بود هر روز بمقتضای عزائم پادشاهانه کوچ میفرمودند - و شکار کنان بصوب اجمیر می شتافتند روز رش یازدهم امرداد ماه الهی موافق سهشنبه غره ربیع الاول بان خطه دلگشای نزول اقبال فرمودند - و از فرادانی حق طلبی و حق اندیشی بطواف روزه معینیه توجه فرموده استمداد همت نمودند - و ایزد خویش را پرستش خاص کرده نیازمندی را با سر بلندی همقرین گردانیدند مبدعان قضا و قدر چون نیک اختر را خواهند (که دولت صوری و معنوی او را روز افزون گردانند)

محبّ علی خان و مجاهد خان زیاده از دو بیست کس همراه نداشتند - و سلطان محمود تا دو هزار کس را سرانجام نموده فرستاده بود - بتائید ایزدی (که کابل مهمات منسوبان این دولت ابد پیوند است) این گروه اندک بعد از گرمی هنگامه پیکار نصرت یافتند - و آن شکست یافتها رفته بقلعه مذکور متحصّن شدند - و این بهادران فیروز مند بمحاصره آن پرداختند - و درونیان از سطوت عظمت این دولت^(۲) والا امان گرفته برآمدند - و (چون آن قلعه به نیروی شجاعت بهادران اخلاص مند بدست آمد - و اسباب جمعیت منظم گشت) کمر همت بسته متوجه تسخیر بکر شدند اقبال شاهنشاهی تفرقه در جمعیت مخالفان انداخت - از انجمله مبارک خان خاصه خیل سلطان محمود (که مدار معامله او بود) با هزار و پانصد سپاهی محبّ علی خان را آمده دید - و باعث صوری آن بود که بدنزادان آن دیار بیگ اوغالی پسر او را بیک از خانوتیان حرم سرای سلطان محمود منّم گردانیدند - و آن ساده لوح بے تشخیص معامله در مقام استیصال خاندان او شد - او را اخلاص درست نبود - از عرض و ناموس اندیشیده مفارقت جست - و محبّ علی خان بطمع مال و منزل او را از هم گذرانید - و مردم او را (که سگ مکسان آرایش بودند) تسلی نموده بمحاصره بکر پرداخت - و بمحض انتساب این دولت روز افزون آن قلعه مفتوح گشت - چنانچه در جای خود مجملے نگاشته آید •

و چون قدرے مزاج مقدّس شاهزاده شاه مراد از منہج اعتدال انحراف داشت چند روز دران شهر فیض اساس توقف فرمودند - و چون بیامین توجهات شاهنشاهی صحت روی داد روز خرداد ششم اردی بهشت ماه الهی موافق دوشنبه بیستم ذی قعدة کوس مراجعت بلند آرازه کردند - هر روز بطرزه خاص طرح شکار میشد - و بروش مخصوص در نقاب مسرت آئین عبادت بجای می آمد - روزی در اثنای راه قراولان خبر چینه چند آوردند - خاطر عشرت پیرای شاهنشاهی متوجه شکار آنها شد - و هر شش چینه را آنروز بطریق شکار کهنه در دام قید در آوردند از انجمله مدن کلی بود که سرآمد چینههای شاهنشاهی گشت - و چون رایات اقبال بحدرد دیپالپور نزول اقبال فرمود خان اعظم میرزا کوکه (که این محال بجایگیر او مقرر بود) التماس قدری عالی نمود - شهریار جهان آرای ملتمس آن پروردگار جویدار عقیدت را بموقف قبول داشته منزل او را مورد نور و مهبط سرور گردانیدند - و او بمقتضای اخلاص خویش در آرایش جشن و افزایش پیشکش تکاپوی نمود - و از انجا (که درستی نیت طراز عقیدت او بود - و میدانست که ضیانت بندهای معامله دان عبارت از انصاف که اندک از داده او را پیش او آوردند) این بزم عشرت دلخواه

(۲) نسخه [د] دولت ابد پیوند •

محبّ علی خان بود) رخصت گرفته بدیدن والده خود حاجی بیگم شنانت - پیشتر از وصول او میرزا عیسی رخت هستی بر بسته بود - و محمد باقی بجای او انتظام ده آن دیار بود^(۲) - از غفلت فطری (که قدر نفسی از نتایج اوست) قدوم بیگم را مغنم ندانست - بلکه بحاجی بیگم سلوک ناملائم کرد - بیگم آزرده شد - و بد گهران آن دیار (که عمده آنها خان بابا و مسکین تر خان باشند) با تفتی بیگم در مقام گرفتن محمد باقی شدند - او ازین آگاهی یافته در استیصال این طایفه کوشید خان بابا و حاجی بیگم بدست افتادند - خان بابا را بگو نیستی فرستاد - و حاجی بیگم محبوس شد تا در گذشت - و ناهید بیگم بدلاوری و تدبیر از انجا برآمده^(۳) بیگم شنانت - و سلطان محمود بکری سخنان یکجتهی در میان آورد - و گفت اگر محبّ علی خان و مجاهد خان پسر او باندک کس باین حدود آیند من همراه میشوم - و نه مسخر اولیای دولت میشوند - بیگم سخنان مدارائی دفع الوقت را راست انگاشته بدرگاه والا آمد - و التماس رخصت این نام بردها نمود - چون الحاح بسیار کرد رخصت یافته متوجه تته شدند *

ناهید بیگم دختر قاسم خان کرکه است که از درستخ اخلاص فدای حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی شد - همانا که در محاربه عبید الله خان^(۵) (که دران زمان ظهور مطالب در جلوه گاه باقی بود - و بظاهر برای امری بزرگ آینده) زمان مساعدت نمود - حضرت فردوس مکانی بدست غنیم می در آیند - این مردانه حقیقت مند پیش آمده میگردد که پادشاه منم - این نوکر مرا بچه تقریب گرفته اید - باین نیرنگ وفا پادشاه را ازان خطرگاه جان خلاص می سارند - چون ناسپاسان او را از هم گذرانیدند آنحضرت اهل و عیال او را در ظلال عاطفت در آوردند - حاجی بیگم (که دختر مقیم میرزا پسر میر ذوالنون است)^(۶) بمیرزا حسن پیوست - و بعد ازان بمیرزا عیسی و دختر او را بعواطف بزرگانه تربیت فرمودند - و بمحبّ علی خان میر خلیفه (که مخلصانه آداب خدمت بجای آورده) عقد یگانگی بستند *

القصه چون نزدیک بکر رسیدند سلطان محمود پیغام فرستاد که حرفه بود بر زبان رفته درین کار همراهی نمی توانم کرد - معادرت نمایند - و اگر بجهتند (که به تته روند) از راه جیسلیر متوجه شوند - محبّ علی خان را حال دگرگون شد - نه روی برگشتن بود - و نه یاری پیش شدن (چون سعادت در نهاد شان بود - و اعتضاد چنین بزرگ تسلی بخش) همت در تسخیر بکر و دل در محاربه با سلطان محمود بستند - و در حدود قلعه ماتیله^(۸) هر دو لشکر بهم پیوستند - کدام دو لشکر

(۲) نسخه [د] شد (۳) در [اکثر نسخه] جان بابا (۴) در [بعضی نسخه] بیبکر (۵) در [چند نسخه]

عبداللهخان (۶) نسخه [هی] پسر ذوالنون (۷) در [اکثر نسخه] و نه رای (۸) نسخه [ب] ماتیله *

در خرابی آن تهر نهادان نخرتمند کوشش نمودند - و آن گل زمین را از خس و خاشاک اهل فساد پاک کردند *

آغاز سال شانزدهم الهی از جلوس اقدس شاهنشاهی یعنی سال تیر از دور دوم

درین خجسته وقت اقبال پیرای مویک بهار در رسید - و نوید بالش بطبائع و امرجه در داد فیوض علوی بارواج و اشباح تازه بتازه روی آورد - مزاج زمانه شکفتگی گرفت - طبیعت روزگار باعتدال گرائید - ^(۲) سحاب افضال چون دیده مشتاقان بباریدن درآمد - ینبایع احسان چون دل عارفان جوشیدن گرفت - سبزه بساط ضمیرانی گسترده - چمن با طیلسان ریحانی جلوه نمود - غنچه‌های زمردین رنگ گل‌های بسدین نام بیرون دادند *

ابر با برق جهانتاب رسید * سبزه را تا بکمر آب رسید

سرو با رایب کاؤس نمود * لاله با افسرداراب رسید

گل بباغ آتش گوگرد افروخت * آب لغزیده چوسیماب رسید

و بعد سپری شدن هشت ساعت و دوازده دقیقه از روز یکشنبه چهاردهم شوال (۹۷۸) نهصد و هفتاد و هشتم عطیه بخش کون و مکان نور افزای زمین و زمان پرتو محاذات بپرچ حمل انداخته جهان را چون باطن عشرت‌گزین شاهنشاهی طراوت بخشید - و جو ^(۳) فلک چون اخلاق طیبه کیتی خدیو عطر آگین گشت - و آغاز سال شانزدهم الهی از جلوس ابدپیرند (یعنی سال تیر از دور دوم) شد - و در اوائل این سال بهجت افزا ظاهر پتن مخیم سراقات اقبال گشت - و خدیو خدا پرست باکین بزرگان بروضه قدسیه شیخ فرید و زود سعادت فرموده استمداد همت نمودند - و بمنسوبان آن مبارز نفس آماره و ساکنان آن حواشی فنون افضال و احسان بتقدیم آمد - و چندروز برای افاضات صوری و معنوی و استفاضات ظاهری و باطنی در ساحت این قصبه فیض بخش معدلت آرای بودند - و از امور (که درینولا موجب انبساط خاطر مقدس شد) دیدن شکار ماهی ست که ماهی گیران آنحدود از تیز دستی بآب فرو شده - و بدست و دامن گرفته - و از آهن سیخچه ترتیب داده بودند که آنرا بے خطا بماهی زده - و از آب برآوردند *

و از سوانح رخصت گرفتن محب علی خان میر خلیفه بتسخیر تده است بسعی ناهید بیگم و شرح این برسم اختصار ^(۴) آنست که پیشتر ازین عفت قباب ناهید بیگم (که در حباله عقد

(۲) در [چند نسخه] صحائب (۳) نسخه [ب] جوف (۴) در [چند نسخه] دهن (۵) نسخه [ی] اجمال *

و در پی آن می‌شناختند - چنانچه سیزده گورخر را آنروز شکر فرمودند - در هر مرتبه (که یک شکر میشد) دیگران دورتر میشدند - درین هنگام عطر بر مزاج مقدّس غالب آمد - از آب نشان پدید نبود - چون پیاده عزیمت نخچیر اتکنی داشتند نزدیکان شکر حضرت را قریب خیال کرده از ملاحظه میدگاه قدم از جایگاه خود برداشته بودند - و خدیو جهان چندین کوره راه آمده بار یافتهای حضور هر چند تکلم می‌نمودند نه از آبداران خاصه شاهنشاهی خبر می‌یافتند - و نه از آب نشان - غریب حالتی پدید آمد - و ضعف تشنگی بجائی رسید که ذات مقدّس را یاری گفتار نماند - و در چنین هنگام (که زهره مخلصان آب میشد) راه نمایان بارگاه تقدّس آبداران خاصه را در بیابان بی‌سر و بین رهنمونی کردند - و سپس ایزدی بتقدیم رسید - و دل مخلصان بنشاط آمد - و همانا که پیغام الهی بزبان حال خاطر نشان خدیو آگاهی ساخت که شناسای مراتب ذات مقدّس گشته پاسبان خودیش بهتر ازین نمایند که آن در معنی نگاهبانان عموم خلائق بلکه سپس نعم ایزدی و محافظت مطایبی الهی است •

نخستین فطرت بحسب شمار • توئی خویشتر را بباری مدار
 و از سوانح آنکه قبول خان را جلال زمیندار ^(۲) بهنبر از روی بدطینتی از هم گذرانید - او بفروغ شمشیر متمرّدان آن ناحیت را ایل ساخته بود - و این زمیندار از حيله اندوزی که داشت خود را دولتخواه را نمود - و آن ترک ساده لوح (بی آنکه نگاه ژرف در معامله او نماید - و تفرّس دور از خطرات پیشانی او کند) بمجرّد حرفهای زرانند بیکانهای آشنا رو از راه رفت - و صلاح دید آن زمیندار سپاهیان او بجاهای دور رفتند - و یادگار حسین پسر او بمحدود نوشهره رفت - هر چند دور بیابان راست بین گفتند (که همه مردم را از خود جدا نباید کرد) چون امری مقدر بود سوومند نیامد - پسر او را از راه گریز از نوشهره به تنگائی برد - و مخالفان سرنگی گرفته بسیاری از مردم را عرضه تلف گردانیدند - و یادگار حسین زخمی در حساب مردها افتاد - زمینداره مهربانی کرده او را در حمایت خود پرورش داد - و همان زمان (که آن مردم درین بلیّه گرفتار شدند) جلال مذکور بر سر قبول خان آمد - و او (از شجاعتی که داشت - و تدبیرے که نبود) کثرت غنیم و قلمت خویش را منظور نداشته روز رام بیست و یکم بهمن ماه الهی موافق چهارشنبه پنجم رمضان از جای خود برآمد - و مردانه فرود شد - و چون این معنی بموقف عرض مقدّس رسید بخان جهان منشور والا عزّ اصدار یافت که همت در استیصال آن بد نهادن گماشته فوج از بهادران کاروان نبرد دوست تعیین نماید - بموجب حکم معلّی پیکار گزینان چابکدست بآن ناحیت شناخته

(۲) در [چند نسخه] نبر (۳) در [اکثر نسخه] شناختند •

عاطفت خسروانی اختصاص داشت) باین خدمت رخصت یافت - و در هنگام مراجعت ازین جانب راجه این کار را بانجام رسانده ناصیه‌سای عتبه دولت گشت - و آن قدسیه نیک اختر در حرم سرای عزت^(۲) افتخار دایمی پذیرفت - و چون خاطر جهان آرای خدیو معدلت^(۳) ازین حدود فراهم آمد از فرط ایزد شناسی و اخفای جمال جهان آرای خویش عزیمت زیارت روضه فیض بخش شیخ فرید شکر گنج (که در پتن پنجاب است) مصمم شد - صادق خان و بیگ نورین خان^(۴) و جمعی کثیر از ملازمان درگاه را رخصت بودن این حدود نموده بآن صوب نهضت فرمودند *

ذکر مجملی از احوال حضرت شیخ فرید شکر گنج قدس سره

شیخ از مرتاضان روزگار و از ممتازان سرشکن نفس اماره بود - گویند از اولاد فرخ شاه کابلی ست که اورا شاه کابل گفتند - در زمان خان بزرگ و قآن والا چنگیز خان یک از اجداد ایشان قاضی شعیب نام بلاهور آمد - و در قصبه قصور اقامت کرد - و سلطان ملین^(۶) مقدم ایشان را گرامی داشته احترام نمود - شیخ بملتان شتافته بعلوم متعارفه دیار هند اشتغال داشت - خواجه قطب الدین اوشی خلیفه خواجه معین الدین را (که از کتابت بمکتوب و از نقش بنقاش روی آورده بود) گذر برو افتاد - و نصائح ارجمند در نکوهش علوم رسمی و نیایش معارف حقیقی فرموده و براه ساختند - شعله طلب افروخته و زبان شوق افراخته گشت - دست از همه بار داشته دل در ملازمت خواجه بست - از میامین اخلاص و دوام خدمت مظهر شرافت کرامات و مورد خوارق عادات شد - و خدیو خدانشناسان (بظاهر نشاط شکار در سر - و بباطن شوق خدانشناسی در دل) متوجه مقصد شدند *

در اثنای راه در حدود تلوندی رای علاؤ الدین نزدیک دریای ستلج (که آنرا دران سرزمین هر هاری نامند) سانحه عبرت بخش روی داد - و مجملی^(۷) از آن قصه آنست که قراولان خیر گله گورخر آوردند - شهریار خیر شکار با سه چاره از شکاریان خاص متوجه هید انکنی شدند - چون آن صحرا نزدیک رسید پیاده شده توجه فرمودند - و بیخطا در اول بار یک گورخر را زدند - از صدمه صیت بندوق آن گله رمیده بدر دست شتافت - آن جهان پهلوان الهی بندوق در دست پیاده با همان سه چاره قراول در صحرای تفسیده رهگین گرم رفتن شدند - و باقدام همت در اندک فرصتی آن افروخته ریگستان را طی فرموده خود را بآن گله رسانیدند - و یک یک را به بندوق از هم میگردانیدند

(۲) در [چند نسخه] عشرت (۳) نسخه [ب] دولت (۴) نسخه [ای] نوری (۵) در نسخه

[ج د ه ی] این عنوان نیست (۶) در [بعضی نسخه] ملین (۷) نسخه [ه] قضیه *

چون مرکب معلی شاهنشاهی نظام بخش و معدلت آرای این نواحی گشت بزرگان و زمینداران این حدود بفرق ادب شتافته بسجده درگاه مقدس سربلندی یافتند - از آنجمله چندرسین پسر مالدیو (که از اعظم زمینداران هندوستان است) باین دولت والا رسیده مورد الطاف خسروانی گشت - و رای کلیان مل رای بیکانیر با پسر خود رای رایسنگ نیز از سعادتندی که داشت ادراک این عطیه کبری نمود - و در ظلال عاطفت شاهنشاهی آسودگی و بزرگی یافت - و از بختوری بوسیله بار یافتهای سخن معروض داشت که نظر بر عموم عاطفت شاهنشاهی و عقیدتندی خویش آرزو آنست که صبیته برادر من کهان داخل پرستاران عصمت سرای پادشاهی گردد - خدیو سلطنت برای انبساط خاطر او و اطمینان گروه انبوه ملتس او بحال قبول پیوستند - و آن هودج نشین عفت را بآئین بزرگان بسرادات عصمت در آوردند *

و از سوانح محرت افزا آنکه باز بهادر بنارک اقبال شتافته زمین بوس عبودیت بتقدیم رسانید - و بتوجهات شاهنشاهی از گرد آلودی ادبار برآمده پرتو سعادت یافت - بلکه او را ولادت تازه روی نمود - آزان باز که از مالوه برآمد (چون روی از اقبال برتافته بود) آبروی او ریخته آمد و عمره در بدر شد - اول پیش بهرجی زمیندار بکلانه رفت - و از آنجا پیش چنگیزخان شد بعد آزان بشیرخان فولادی توسل جست - و از پیش او بنظام الملک دکنی روی امید آورد و از همجا خمران زده برانا پناه برد - و (چون سرگردانی و خاکساری این خمار آلود باد و دنیا بمسامع شاهنشاهی رسید) عاطفت ذاتی بران داشت که یکی از ملتزمان عبده حضور را فرستاده او را طلب فرماید - بنا بران حسن خان خزانچی باین خدمت مامور شد - و بنفید عواطف پادشاهی امیدوار ساخته بدرگاه مقدس آورد - و محفوف انواع مراجع خسروانی گشت *

و از سوانح آنکه یکی از بار یافتهای محفل مقدس بموقف عرض همایون رسانید که راول هررای بزرگ جیسلمیر غایبانه نطق ارادت بر میان جان بسته خواهش آن دارد که دختر او (که پرده نشین عفت است) در سلک خدمت گزینان مشکوی اقبال سربلندی یابد - و (چون خود بواسطه موانع سعادت حضور را احراز نمی تواند نمود) خاطر عقیدت پیوند او آن میخواهد که یکی از منظوران بارگاه معلی رخصت یابد - تا بان دیار رسیده او را بنفید توجه و التفات کامروای دولت گرداند - و آن خلوت گزین عصمت را بآئین بزرگی بدولت سرای تقدیس آورد - فرهنگ افزای اورنگ نشین را (از آنجا که کامروائی حاجتمندان و گره گشای بسته کاران خوی و عادت است) این ملتس بدرجه قبول رسید - و راجه بهگونت داس (که از ثابت قدمان بزم عقیدت بمزید

(۲) نسخه [و] بهرجو (۳) در [چند نسخه] جلیبر *

که در آئینه خیال مهندسان جادوکار تمثال آن صورت نتواند بست - و حضرت شاهنشاهی بعد از طرح اساس این عمارت شگرف بجهت مصلحت ملک و نیت معدلت و دریابیت حقائق احوال و مالش ستمکاران و غمخواری مظلومان و برآوردن مستعدان و معموری عالم (که خلاصه عبادات نشاء تعلق است) سیر و شکر را پرده این کار ساخته روزرام بیست و یکم آبان ماه الهی موافق جمعه چهارم جمادی الاخری بدولت و اقبال نهضت والا فرموده متوجه صوب ناگور گشتند - و روز اردی بهشت سیوم آذرماه الهی موافق چهارشنبه شانزدهم جمادی الاخری عرصه شهر ناگور را مخیم اجلال ساختند - و خان کلان حاکم آن ناحیت مقدم شاهنشاهی را سرمایه سعادت دانسته بلوازم خدمت و مراسم فیانت پرداخت - و آنحضرت نوازش فرموده منزل او را بورود مقدس سربلندی دادند - و گنجینه مباحات دایمی در دامن آرزوی او نهادند *

و در همان روز نظر دریاگشای حضرت شاهنشاهی بر کولای افتاد - بعضی از اعیان شهر (که بدولت استقبال برآمده بودند) وقت یافته بموقف عرض رسانیدند که معموری این شهر بسه کولاب باز بسته است - یک کیدانی نام دارد - و دیگره شمس تلو - و این بکوکر تلو مشهور است و چون بمروز ایام اکثره بخاک انباشته شد در هنگام کمی آب بهیاره از اهل شهر مساکین خود گذاشته باطراف میروند - بنا بر عموم شفقت حکم مقدس بر حفر کوکرتلو (که در اصل فصحت تمام داشت) شرف نفاذ یافت - بخشیار سعادت اساس باتفاق کاردانان دولت پیوند مساحت آن نموده باسرا و سایر ملازمان درگاه قسمت نمودند - و دانشوران جد آور باهتمام این کار تعیین شدند و بذره توجه خاطر دریا مقاطر آن چشمه سراب دریائے شد که اردوی عظیم را سیراب تواند کرد و آن منبع عذب را شکر تلو نام نهادند - و وجه تسمیه اول آنست که کوکرتلو بزبان هندی سگ است و این حوض را باو نسبت کنند - و سرگذشت او چنین گویند که هوداگره از تنگی معیشت آن سگ را (که پیکر هوش بود) پیش یکی از دولتمندان گرو گذاشته قدم بغربت نهاد تا بتکاپوی همت اسباب بهروزی آماده و ابواب رزی گشاده گردد - فرصت دراز بران گذشت - روزی آن سگ از مردمی که داشت بر سر راه رفت - و از اتفاقات حسنه آنکه آن تاجر کامیاب ثروت گشته بدان سرزمین رسیده بود - آن سگ آگاهی یافته لابه کندان در قدم صاحب خود آمد - و از غایت شوق جان فشانی نمود - و بحقیقت و وفا مشهور آفاق گشت - و آن سوداگر از حقیقت مندی دران زمین حوضه اساس نهاده بآن منسوب گردانید *

(۲) در [اکثر نسخه] طرح و اساس (۳) نسخه [د] مغلوبان (۴) نسخه [ج ه] عرصه ناگور را

(۵) نسخه [ا] مساحت آن پیموده (۶) در [چند نسخه] دریاچه شد *

و بجهت تقدیم آداب تهنیت و انصرام مهمات ممالک شرقیه درین ایام منعم خان خانخانان از جونپور بطریق ایلغار دولت آستان بوس دریافت - و بلوازم عبودیت پرداخت *

نہضت موکب شاہنشاهی بصوب اجمیر

و دیگر سوانح اقبال مآثر

[چون در اواخر ایام بہار (کہ ہفتوز روائج ریاحین در گریبان روزگار پیچیدہ بود - و نسائم بساتین از دامان سپہر آویختہ) گلبنے نو از سراہستان سلطنت شکفت - و سرو بفر تازہ از بہارستان خلافت بردمید] بجهت اتمام مراسم شکر گذاری این عطیہ عظمیٰ زیارتِ روضہ مقدسہ خواجہ معین الدین (قدس سرہ) مصمم ضمیمہ مقدس شاہنشاهی شد - و روز آبان دہم مہر ماہ الہی موافق شنبہ بیست و دوم ربیع الثانی بعزم دریافت این کرامت نہضت موکب معلیٰ روی نمود و موضع منداکر مخیم اقبال شد - و منعم خان خانخانان برای انتظام مهمات دیار شرقی رخصت یافت - و خدیو معلیٰ ازان منزل تا اجمیر کامیاب بدائع نشاط خصوصاً عشرت پیرای شکار بودہ منزل بمنزل بوادی و مراحل بقدم شرق طی میفرمودند - چون عرصہ اجمیر بظلل چتر اقبال شاہنشاهی نور پذیر شد روزے چند آداب زیارت بتقدیم رسانیدہ معتکفان آن حواشی و منتسبان آن دیار را بجلائل ادرار و انعام توانگر ساختند - و صلائی افضل چنان عام شد کہ هیچ فردے ازین ساط احسان محروم نماند *

و در ہمین ایام سعادت انتظام حکم رفعت اساس بایجاد و احداث حصارِ شہر اجمیر از مکمن الہام شرف ارتفاع یافت - بنائیان کاردان و معماران دانشور طرح عالی کشیدہ بنظر سپہر صعود در آوردند - و در ساعت مسعود (کہ نبات کار را شایستہ باشد) آن عمارت والا را از سنگ و چونہ بنیاد نهادند - و تمام منازل و مساکن خواص و عوام شہر را احاطہ نمودہ در اندک فرصتہ کار بسیار پیش بردہ مورد آنرین شاہنشاهی گشتند - و بجانب شرقی شہر دولتخانہای فلک اساس ابداع یافت - و بفرخی و فیروزئی در عرض سه سال جمیع عمارات قلعه و منازل شاہنشاهی صورت اتمام یافت - و در سال آیندہ (کہ درین شہر نزولِ اجال فرمودند) آن منازل رفعت پیوند بوررد مقدس شاہنشاهی مطارح انوار قدسی شد - و همچنین بموجب حکم معلیٰ جمیع اعیان دولت و ارکان خلافت و سایر ملتزمان رکاب نصرت اعتصام بقدر اندازہ و دستگاہ منازل و بساتین ساختند - و از میامن قدوم اشرف در فرصتہ قلیل چنان شہرے عظیم صورت نمود پیدا کرد

زائچہ دیگر بطرز دیگر

<p>خانہ دوم ۲</p> <p>جدي</p> <p>خانہ سیدوم ۳</p> <p>مشتری</p> <p>دلو</p> <p>ذنب</p>	<p>خانہ اول ۱</p> <p>قوس</p>	<p>خانہ دوازدهم ۱۲</p> <p>عقرب</p> <p>میزان</p> <p>خانہ یازدهم ۱۱</p>
<p>خانہ چهارم ۴</p> <p>حوت</p>		<p>خانہ دهم ۱۰</p> <p>زحل</p> <p>سنبله</p>
<p>خانہ پنجم ۵</p> <p>حمل</p> <p>خانہ ششم ۶</p> <p>ثور</p>	<p>خانہ هفتم ۷</p> <p>زهرة شمس عطارد</p> <p>جوزا</p>	<p>رأس</p> <p>خانہ نهم ۹</p> <p>مریخ</p> <p>اسد</p> <p>خانہ هشتم ۸</p> <p>قمر</p> <p>سرطان</p>

(۲) نسخہ [۵] زائچہ عالی بطور اہل ہند •

زائچہ طالع شامزادہ شاہ مراد بطور یونانیان

<p>خانہ دوم^۲ مشتري دلو ذنب</p> <p>خانہ سوم^۳ حوت</p>	<p>خانہ اول^۱ جدي</p>	<p>خانہ دوازدهم^{۱۲} قوس</p> <p>خانہ يازدهم^{۱۱} عقرب</p>
<p>خانہ چهارم^۴ حمل</p>		<p>خانہ دهم^{۱۰} زحل ميزان</p>
<p>خانہ پنجم^۵ ثور</p> <p>خانہ ششم^۶ شمس جوزا</p>	<p>خانہ هفتم^۷ زهرة عطارد سرطان</p>	<p>خانہ نهم^۹ مریخ سنبله</p> <p>خانہ هشتم^۸ قمر اسد</p>

و بر چهار رکن عالم و شش جهت کون اشعه این معنی ثابت که ایند بیچون شاهنشاه ممالک
 بختیاری را بجمیع سعادات و صنوف عطیات شرف اختصاص بخشید که هیچ فردی از افراد
 اکمل سلاطین را در خواص اطوار و اوضاع از غور^(۳) در حقائق دنیا و دین و مراتب حق پرستی
 و خداشناسی رتبه مشارکت و حدّ مشابهت نیست - از انجمله درین سال خجسته بعد از گذشتن
 پنجاه و دو پل از شب آسمان بیست و هفتم خرداد ماه الهی موافق پنجشنبه سیوم محرم (۹۷۸)
 نهمد و هفتاد و هشت هلالی مطابق بیست و نهم خرداد ماه سال (۴۹۲) چهار صد و نود و دو
 جلالی ملکی^(۴) مصادق هفدهم آبان ماه سال (۹۳۹) نهمد و سی و نه قدیمی یزدجودی مرابط
 هشتم حزبروان سال (۱۸۸۱) یک هزار و هشتصد و هشتاد و یک رومی بطالع جدی بطرز حکمای
 یونان و قوس بطور دانیان هند فرزندی فرخنده اختر نور گستر (که انوار بخت بلندی از لوحه
 پیشانی او هویدا بود) در منازل اقبال ورود جوار گرامی ولایت انتباه شیخ سلیم در فتحپور
 شرف ولادت یافت - و گله تازه از بهارستان خلعت شکفت - و در ساعت سعادت پرتو نام نامی
 آن شاهزاده بلند اقبال شاه مراد بر صحیفه دولت مثبت شد - و بشادمانی طلوع این کوکب اقبال
 جشنهای عالی (که در آئینه خیال روزگار صورتش انطباع نیابد) ترتیب یافت - و به نشاط عالم
 ملای عام در دادند - و بنقد مراد دامن ایام گرانبار ساختند •

• شعر •

ازین عشرت که دوران را ز سر شد • طرب را روز بازارے دگر شد
 بهار آمد بعشرت پای کویان • ز باد صبحگاهی جای روبان
 بیفزود آسمان را سور بر سور • جهان زد سگه نور علی نور
 صبا بهر مبارکباد برخاست • که از جیب سمن شمشاد برخاست
 بهار شادمانی آبرو یافت • که آب از چشمه سار آرزو یافت
 اصل از هفت دریا آب میخورد • که قفل گنج گوهر تاب میخورد
 ز عطر افشان که هوش از دست میشد • طرب میجست و عشرت مست میشد

سخن آفرینان نکته سنج در تهنیت و تاریخ این مولود مسعود نظمهای دلکش گفته مورد صلوات
 گشتند - و زانچه سعادت ارقام طلوع این اختر اقبال برسم یونانی و هندی رقم پذیر میگردد •

(۲) در [اکثر نسخه] کمل (۳) نسخه [ج د] از غرر در حقائق - و در [چند نسخه] از غرر و در حقائق

(۴) در [بعضی نسخه] نیست •

است) توجه فرموده عبوت پذیر گشتند - و برخاک نشینان آن اطلال زرنشانی کردند - و از آنجا بزیارت مرقد معطر حضرت جهانبانی جنت آشیانی (که قبله گاه ارواح و اشباح پاکان است) عنان توجه یافته استغاضه انوار ملک و ملکوت نمودند - و از همان منظر قدسی عزیمت دارالخلانگه آگوه نموده از دریای جرون عبور دولت فرمودند - و ساحت قریات و قصبات آنروی آب جولانگه مرکب معلی شد - و چندین مرتبه دران راه نشاط پیرای در مهتاب شکار آهو فرمودند - و بهزاران شوق و انبساط قطع منازل میشد - تا آنکه روز باد بیست و دوم اردی بهشت ماه الهی موافق روز سه شنبه بیست و ششم ذی قعدة دارالخلانگه آگوه مورد سریر اقبال گشت - و اهل شهر بظلال دولت بساط عشرت گسترند - و در مفتوح این سال فرخنده آثار شجاعت خان (که از اعظم امرا^(۴) بشرائف قرب اختصاص داشت) وسائل دولت انگیزنده داعیه ضیانت شاهنشاهی نمود و باین طریق طلبگار آئین بزرگی شده پایه اعتبار خود افزود - و چون امنیت او بمسامع اجال رسید (از آنجا که بنده نوازی و کام بخشی سچی علیّه شاهنشاهی ست) قبول مسئول فرموده در زمان مسعود منزل او را مطرح انوار اقبال ساختند - و از سجدات اخلاص بتقدیم رسانیده در آداب انجمن آرائی نهایت اهتمام نمود - و از فرط عقیدت و اخلاص جشن دلپذیر ترتیب داد - و آنحضرت یک شب و یک روز دران مجلس بهار آئین بعیش و عشرت صوری و معنوی کام ستان بودند و به بخشش و نوازش پرداختند *

ولادت سعادت افزای واسطه عقد دولت و رابطه

سلک اقبال شاهزاده شاه مراد^(۵)

از آنجا (که آباء علوی و امهات سفلی در کامروائی حضرت شاهنشاهی اند) در هر بهاره گله تازه از چمن اقبال می شکند - و در هر دوره اختر سعادت گستر از افق خلانت طلوع میکند چون شهنشاه مفضل (که ابوالآبای دولت و اقبال است) خواهش فرزندان رفعت پیوند داشت ایند بیچون در این عطیه را گشوده رافت خاص بظهور آوردن گرفت - و تواتر و توالی این نعمت رز افزون (که اعظم عطیات آسمانی ست) بهجت پیرای باطن اقدس شد - و تازه بتازه اعتضاده قوی و استظهار عالی (که معین سلطنت و ظهیر خلانت تواند بود) از منظر قدس ارتفاع فرمود

(۲) نسخه [ی] عشرت (۳) نسخه [ه] مطهر (۴) نسخه [ب] امرا بود و بشرائف قرب (۵) نسخه

[ی] سلطان شاه مراد *

و استکشافِ احوالِ نفس الامر گماشته ثقات و عدول را بران داشتند که از قرار واقع تحقیق نموده بعرض اشرف رسانند - بعد از پیرویی بسیار ظاهر شد که دعوی فرزندی اصلی نداشت - بنابراین تولیت آن محلّ مقدّس بشیخ محمد بخاری (که از اکابر سادات هندوستان بدانش و عقیدت ممتاز بود) تفویض فرمودند - و در تنسیقِ منازم بقعه متبرکه و ترویجِ مآثرِ مراعاتِ آینده و رونده اهتمام تمام فرموده عمارتِ عالی بنا از مسجد و خانقاه دران حواشی طرح انداخته اساس عبادت نهادند - و بالجمله بعد از فراغِ خاطر از مستودعاتِ نذور قدم عزیمت در مسالکِ مراجعت نهاد بهزمِ طوافِ مراقبِ اولیایِ دهلی رایتِ نهضت انراختند - و عنانِ توجه بصوبِ آن دارالملک معطوف گردانیدند - و در اسفندارمذ ماهِ الهی موافقِ رمضان این سال ظاهرِ دهلی مخیمِ سردقاتِ اردوی عالی گردید - و چند روز دران خطّه دلگشا بزیارتِ اولیا داد و دهش شغل فرموده مسرتِ پیرایِ خاطر خورش و بیگانه شدند *

آغاز سال پانزدهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال خرداد از دور دوم

درین هنگام فیض ارتسام (که مرکبِ مقدّس شاهنشاهی در عرصه دهلی استغاضه انوار غیبی و استناره فیوض سماوی می نمود) بهارِ جان پرور در رسید - و نوروزِ فیض گستر پُرده از چهره بر انداخت - اعتدالی هوا روح تازه بکالبدِ خاک در دمید - قوتِ نامیه نورسیدگانِ عالم نباتات را ببالش در آورد - بادِ صبحگاهی چون دمِ روشن ضمیرانِ هدایت اثر بگوشائی دلها جنبید - ابرِ بهاری چون سینّه دریا دلان والا گوهر بترشچ فیضِ علوی غبارِ ساحتِ جانها فرو نشاند * * شعر *

کدام گل بشکفت و چه مرغ ناله کشید * که جان بچشم درید و نظر بگوش آمد
اسیرِ نشاء مرغ که در نظاره گل * دمه زهوش برفت و دمه بهوش آمد
معاشرانِ چمن را چه جای پیغام است * که با هزار زبان وقت در خروش آمد

و بانوارِ سعادت بعد از انقضای دو ساعت و بیست و سه دقیقه از روزِ شنبه سیومِ شوال (۹۷۷) نهصد و هفتاد و هفتم سلطان جهان آرای خاور ظلّ تحویل بر برجِ حمل انداخت - و سالِ پانزدهم الهی از مبدایِ جلوسِ شاهنشاهی (که سالِ خرداد است از دور دوم) آغاز شد - و اقبال را روز بازارِ دیگر بتازگی نمودار گشت - و درین عنفوانِ بهار بجهتِ تقدیمِ حق گذاری و ادای سپاسداری بتفوّج و نظاره منازل و مبانیّه (که در سوائف ازمنه اساس نهاد فرمانروایان خیر اندیش

متبرکه خواجه معین‌الدین چشتی (که از مقریان درگاه الهی اند) رفته لوازم طاعت ایزدی بتقدیم رسانند - و مقرّر بود در رجب (که ماه عرس گرامی ایشان است) این نیت از مکامن قوت بفعل آید - و (چون آنچنان گوهر شب تاب درج خلافت بساحل امید آمد) ایفای نذر از شرائط حق گذاری و وفا بعهد از لوازم سپاسداری شناخته در روز آبلان دهم بهمن ماه الهی موافق روز جمعه دوازدهم ماه شعبان از دارالخلافت آگره پیاده قدم در وادی مرحله پیمائی و بیابان نوردی نهادند - و بادیه شوق را روزه ده دوازده کوره کم و زیاده قطع میفرمودند *

تفصیل منازل قدسیه شاهنشاهی باین تنسیق و ترتیب بود - از دارالخلافت آگره (که کوچ ریایات اقبال شد) در ساحت موضع مندهاگر نزول اجلال فرمودند - و از آنجا به فتحپور اتفاق منزل افتاد - و از آنجا از خانه گذشته نزدیک بجزوه مضرب خیم اقبال گشت - و از آنجا بمنزل کوره (۳) نزول ریایات دولت شد - و از آنجا بقصبه بساور (۴) ورود مرکب جلال روی نمود - و از آنجا بمنزل توده فرود آمدند - و از آنجا موضع کلاری (۵) محل اردوی معلی گشت - و از آنجا به کهارندی اتفاق نزول افتاد - و از آنجا بدیسه آمدند - و از آنجا از هنس محل گذشته نزدیک پهل محل مهبط ریایات اجلال شد - و از آنجا سانگانیر (۷) مورد خیم ظفر ارتسام شده نزدیک نیوته نزول دولت شد - و از آنجا بموضع جهاگ نزدیک محرابان عساکر فیروزی مآثر آسایش گردید - و از آنجا ساکون مخیم سردقات اقبال شد - و از آنجا بموضع کجبیل (۸) ورود مرکب اقبال گشت - و از آنجا ببقعه قدسیه خواجه (که در اجمیر واقع است) توجه فرموده هم از گرد راه بمرقد مذکور رسیدند و هم جبیر اخلاص بران سرزمین آسانی رفعت رسانیده استمداد همت فرمودند - و روزه چند دران مقام کرامت شرائف اوقات را بعبادات و مبرات معمور داشته بفیض تیقظ و انتباه مقنن بودند - و زمره عاکفان زوایای مرقد اطهر را بصلات و ادرارات بهره مند میگردانیدند - و [چون همواره در اوقات تقسیم نذورات (که مبلغ وافر بود) جمع (که دعوی فرزندی خواجه داشتند و عهد تولیت بایشان مفوض بود - و ریاست این طایفه شیخ حسین داشت) تمام زرهای نذر را متصرف میگشتند] میان او و مجاوران آن رفیع مقام مناقشه و نزاع بهم رسید - و منجر بآن شد که مشائخ مزار را (که متصدی تولیت روضه و اوقاف بودند) در دعوی فرزندی تکذیب کردند - و این گفت و شنید مدتی در میان بود - و آنحضرت خاطر اشرف را بر تحقیق حق

(۲) در [چند نسخه] نزدیک به بجزوه (۳) در [بعضی نسخه] کرده - و در [بعضی] گداهه (۴) نسخه

[ج] بساور - و نسخه [ی] بساور (۵) نسخه [اب ی] کلونی (۶) نسخه [ه] از آنجا کهارندی (۷) در

[چند نسخه] بیکانیر (۸) در [چند نسخه] کجیل - و در [بعضی] کجیل (۹) نسخه [د] سالکان *

بعبادت حقیقی اشتغال میفرمایند - از انجمله بشکار چینه بیشتر خاطر اقدس توجه دارد - و بجهت صید کردن او دیها ترتیب یافت - و روش چنان بود که (چون خبر افتادن چینه در اودی می رسید) در ساعت بر گلگون باد سرعت سوار شده بآن سر منزل شوق می رسیدند - و بآنین مناسب چینه را ازان مغاک بر آورده بمهران این فن می سپردند - درینولا بیضاط نشاط خیر رسانیدند که اودیئی (که در حدود گوالیار است) چینه زبردست دران افتاده - روز اورمزد غره آذر ماه الهی موافق روز یکشنبه چهارم جمادی الاخری برسمند دولت سوار شده تا گوالیار عنان توجه باز نکشیدند - و بر سر چاه اودی رفته خود بنفس نفیس آن چینه را بسته بیرون آوردند و هم درینولا خبر رسید که در حرم سرای مقدس دختره والا گوهر خجسته اختر روز دیبازر هشتم آذر ماه الهی موافق یکشنبه یازدهم جمادی الاخری از بارگاه کمون بفزعت سرای ظهور آمد نام آن خجسته ورد را خانم نهاده مسرتها و شادیا فرمودند - امید که آثار سعادت او روز افزون باشد و موجب زیادتى عمر و دولت خدیو عالم گردد - و بعد از چند روز (که انبساط شکار فرموده نشاط پیرای خواص و عوام شدند) رایت معارفت بمعترف سلطنت افراشتند - چون موکب مقدس بحوالی دارالخلافه آگره رسید بعرض اقدس رسانیدند - که دیو سلطان پسر دربار خان (که چون دیو و دد بخونریزی و فتنه انگیزی انگشت نما بود - و همواره مورد شرارت و فساد گشته بنصیحت و تادیب صلاح پذیر نمی شد) در حدرد قبر پدر خود (که ممر رایات عالی بود) مسلح و مکمل در کمین نشسته اندیشه تباه در سر دارد - بموجب حکم جهان مطاع در همان نواحی گرفتار ساخته بجگال پنوار سپردند - و در محبس بعدمخانه شنافت - و عالمیان از شر او نجات یافتند و بساعت مسعود دارالخلافه آگره مورد نزول مقدس گشت - و اورنگ آرای جهان صورت و معنی بداد و دهش اشتغال نموده در لوازم جهانبانی و آداب جهانداری اهتمام فرمودند *

توجه فرمودن حضرت شاهنشاهی پیاده از دارالخلافه باجمیر - و کامیاب شدن

آن شهسوار عرصه اقبال بمطلب صوری و معنوی

چون شعار اقدس پادشاهی استمداد همت از بزرگان است دران هنگام (که جویای فرزند ارجمند بودند) معامله با ایزد خود رفته بود که (چون این امنیت بحصول انجامد) از ابواب شکر عملی (که بنفس مقدس متعلق شود) آن بوده باشد که از دارالخلافه آگره پیاده بزیرت روضه

(۲) در [چند نسخه] گیتی مطاع - و نسخه [ز] بموجب حکم مطاع (۳) نسخه [د ه] از شرارت او

(۴) در [بعضی نسخه] مشغول بوده *

مطابق این عطیة دولت بخش گردانید - و خواجه حسین مرزوي قصیده بنظر اقدس در آورد که مصراع اول هر بیت آن گرامی انتظام تاریخ جلوس شاهنشاهی ست - و مصراع آخر تاریخ ولادت این گوهر درج سعادت - و باوجود التزام چنین دو تاریخ غریب سلک نظمش خالی از جودت نبود - بیته چند ازان نوشته آمد *

۹۷۷

لله الحمد از پی جاه و جلال شهریار • گوهر مجد از محیط عدل آمد در کفار
 طایره از آشیان جاه وجود آمد نرود • کوکبه از اوج عز و ناز گردید آشکار
 گلبنی این گونه نمودند بر دور چمن • لاله زمین گونه نگشود از میان لاله زار
 شاد شد دلها که باز از آسمان عدل و داد • باز دنیا زنده شد کز مهر ایام بهار
 آن هلال برج قدر و جود و جاه آمد برون • وان نهال آرزوی جان شاه آمد ببار
 شاه اقلیم وفا سلطان ایوان صفا • شمع جمع بیدان کام دل امیدوار
 عادل کامل محمد اکبر صاحب قران • پادشاه نامدار کام جوی و کامکار
 کامل دانای قابل عدل شاهان بدهر • عادل اعلیٰ^(۴) عاقل بیعدیل روزگار
 سایه لطف اله آن لایق تاج و تکیه • پادشاه دین پناه آن عادل عالم مدار
 مجلس ویرا سما چارمین دان عود سوز • مویک ویرا سماک راح آمد نیزه دار
 نیر برج وجودی گوهر دریای جود • از هوای اوج دلها شاه باز و جان شکار
 پادشاه سلک لولوی نفیس آورده ام • هدیه کان گرامی باز جویان گوشدار
 کس نیارد هدیه زمین به اگر دارد کسی • هرکه آرد گو بیجا چیزی که دارد گو بیار
 مصراع اول ز وی سال جلوس پادشاه • از دویم مولود نور دیده عالم برآر
 تا بود باقی حساب روزهای ماه سال • وان حساب از سال و ماه و روز دوران پایدار
 شاه ما پاینده باد و باقی آن شهزاده هم • روزهای بیحساب و سالهای بیشمار
 و از سوانح بهجت افزا توجه فرمودن حضرت شاهنشاهی بشکار چیده است - گیتی خدیو
 همواره در مدارج مختلف و مشارب متنوع اگرچه بظاهر مسرت پیرای خاطر اقدس خود می باشند
 لیکن بباطن پرستش ایزد را اسباب سرانجام میفرمایند - هم عیار جوهر مردم گرفته میشود - و هم
 خبایای ملک منکشف میگردد - و بجهت این نیت (شکار را وسیله چندین شناسائی ساخته)

(۲) در همین رسم خط تاریخ می برآید - اما املائی صحیح بوقت اضافه چنین است (اعلیٰ) (۳)

این چنین رسم خط مساعدت تاریخ میکند - اگر چه خلاف اختیار جمهور است (۴) ازین مصراع (۹۷۸)

برآید - و در عبارات زیادتی پاکم یک یا دو جایز است نه در وقتیکه •

زایچه طالع مسعود بروش اهل هند^(۲)

خانه دوم ^۲ عقرب خانه سیوم ^۳ مشتری قوس	خانه اول ^۱ میزان	راس خانه دوازدهم ^{۱۲} زحل سنبله خانه یازدهم ^{۱۱} شمس عطارد اسد
خانه چهارم ^۴ جدی	خانه دهم ^{۱۰} زهره مریخ سرطان	خانه نهم ^۹ جوزا
خانه پنجم ^۵ دلو خانه ششم ^۶ حوت ذنب	خانه هفتم ^۷ قمر حمل	خانه هشتم ^۸ ثور

و در تهنیت این عیش ابدی شعرا قصائد پرداخته صلات بزرگ یافتند - یکی از دانش مذشان * ع *
 • در شهر لجه اکبر * تاریخ این ولادت میمنت ابتسام^(۳) یافت - و شخصی از فضلا^(۴) (دری برج
 شاهنشاهی) را موافق این لایحه بهجت بخش اندیشید - و عزیزه (گوهر درج اکبر شاهی) را

(۲) در [اکثر نسخه] زایچه دیگر بطرز دیگر (۳) نسخه [ج ۵] انسام - و در [اکثر نسخه] ارتسام
 (۴) در [جملي نسخه] چنین است - اما سنه ۹۷۷ (که مطلوب است) ازان نمی براید - غالباً از کتاب
 مسعودی اثبات راه یافته است - کاش چنین بود (نوماله برج^{۹۷۷} شهنشهی) تا تاریخ صحیح برآمده
 (۵) نسخه [اب ح ط ی] زایچه *

و دانایان صداعت تنجیم (قوای آهای علوی و مواد امهات سفلی بروجه احتیاط ارتباط داده)
 زایچه طالع همایون بموقف عرض مقدس رسانیدند - و (چون در میان منجمان یونان و هندوستان
 بقدر اختلافی در اصول و فروع نجوم واقع است) بهر دو روش زایچه سعادت امتزاج را رقم زده کلک
 سخن آرا می سازد - اگر وقت وفا کند و روزگار مهلت دهد و خاطر همچنان گرم نشاء تعلق باشد بفرمان
 مقدس شاهنشاهی و بقوت دریافت خود از سرنو استخراج زایچه مذکور نموده بموجب قوانین
 یونانی و هندی احکام این دیباجه سعادت را سال بسال مرقوم سازد - تا دستورالعمل زایچه نویسان
 روزگار شود - و اکنون [که بفرض وقت و واجب فطرت (که خدمت حضرت شاهنشاهی ست)
 (با آنکه شباروزی اوقات خود مصروف آن دارد) چنانچه دل میخواهد نمی تواند پرداخت]
 کجا فرصت آنست که بمشافل دیگر پردازد - و چون زایچه (که مولانا چاند منجم موافق قوانین
 یونانی استخراج نموده است) اعتماد را شایسته تر بود او را بیشتر ابراد نمود *

زایچه طالع مسعود بطور اهل یونان

خانه دوم عقرب خانه سوم قوس	خانه اول زحل میزان	خانه دوازدهم شمس عطارد سنبله راس خانه یازدهم زهره اسد
خانه چهارم مشتری جدی		خانه دهم مریخ سرطان
خانه پنجم دلو خانه ششم حوت ذنب	خانه هفتم حمل	خانه نهم جوزا خانه هشتم قمر ثور

(۲) در [اکثر نسخه] و او عطف نیست *

از بس که فشاند بر جهان دُر * شد دامن و جیب آسمان پُر
از جمله مآثر شکر این نعمت ابد پیوند (که در روز تهنیت بظهور آمد) آن بود که جمیع زندانیان
ممالک محروسه (که بجلال جرائم بحبس ابدی مسجون قلاع بودند) برات اطلاق از سلسل قیود
یافتند - عشرت را روز بازار دیگر پدید آمد - اقبال را چشم و چراغ تازه بر افروخت - و دانش
بزرگ آنست که باطبقات انام و طوائف عالم در خور فهم و دریانت هر کس سلوک واقع شود
تا عالم بنظام آید - و بلاغت (که رعایت مقتضای حال مخاطب است) ظهور گیرد - و هر که
از باستانی نامها آگاهی یافته میداند که بیشتر باعش شورش جهان آن بوده است که فرمانروایان
عالم و بزرگان روزگار اندازه دانش مخاطب را فراموش کرده فراخور عقل دور بین خود با جمهور عالم
سلوک فرموده اند - و عامه از نتایج عقل بزرگ این بزرگ منشان خبری نداشته اند - و الحق آن بدائع را
کس کمتر می دریابد - و ازین جهت در نکال و وبال ابد گرفتار میگردند - و لله المنة که حضرت شاهنشاهی
بمحض تأیید الهی (در هجوم کوتاه اندیشان ظاهر پرست بوده) ببدارقه ترفیق ازلی بر مقتضیات دانش
خداناد خود نرفته با هر طایفه بل با هر فردی در خور دریانت او داد سخن داده بساط می آرایند^(۵)
چنانچه بر تیز فهمان هر طبقه اشتباه میشود چون گویم بلکه یقین آن گره میگردند که خسرو جهان را
جز این دریانتی و معرفتی نیست - و لهذا درینولا (که ایزد متعال چنین عطیة والا کرامت فرمود)
بایستی که بسرعت هر چه تمامتر رفته بانوار دیدار فیض بخش خویش آن مولود مسعود را پذیرای
غورانیّت فطری (که ردیعت نهاد دست غیب است) گردانید - لیکن [چون عموم خلایق
این دیار را رسیده ست قدیم که (هرگاه ایزد جان بخش بعد از تمدنی انتظار چنین فرزندی سعادت پیوند
کرامت فرماید) او را دیرتر بنظر گرامی پدر بزرگوار می آرند] آنحضرت اندازه دریانت عامه را
منظور داشته در توجه بفتحپور توقف فرمودند - و آن نوباره چمن اقبال را دران مولد شریف
داشته بزرگان با عقل و حوصله را بسربراهی مهمات آن عاقبت محمود گذاشتند - و بمناسبات
معنوی و صوری این گوهر والای بحر سعادت را سلطان سلیم نام نهادند - امید که سلامت صوری
و معنوی در کذب حضور اشرف شاهنشاهی یافته در رضامندی حضرت (که نشان خشنودی
الهی ست) کامیاب باشند - و ببرکات انفاس قدسی شاهنشاهی به پیری صوری و معنوی رسید
در بهارستان دولت سرسبز و شاداب شوند - و بموجب اشارت عالی اختر شناسان حکمت گزین

(۲) در [بعضی نسخه] محبوس (۳) در [اکثر نسخه] بر باستانی (۴) نسخه [ه ح] و لله الحمد و المنة
و در [بعضی نسخه] و لله الحمد - و در [بعضی] و المنة لله (۵) در [اکثر نسخه] نشاط - و نسخه [ب]
هنگامه نشاط می آریند (۶) نسخه [ی] تدبیر است - و در [بعضی نسخه] فی بی ست *

فرزنده چند منابت کرده برای هزاران حکمت (که یکی از آن قدرهائی و افزونی شوق در تحصیل آن گوهر به بها باشد) برگرفته بود - و عوام تهمت آنرا بر مکان انداخته حوفا سوائی و هرزه درائی میکردند [آن پیشوای ملک صوری و معنوی خواست که بتغییر مقام و تبدیل مکان مهر خموشی بر زار خایان هنگامه عام نهاده آید - بنابراین اندیشه نظام بخش حق اساس (چنانچه بخاطر اقدس راه یافته بود) تحقیق پذیرفت - و همواره از خدای بسیار بخش خود امیدوار بوده انتظار مقدم درامت افزای آن گوهر یکتای خلافت می بردند - تا آنکه در دارالخلافت فتحپور بطالع بیست و چهار درجه میزان بعد از گذشتن هفت کهری^(۳) از روز روشن هیزدهم شهریور ماه الهی این سال فرخنده موافق غره ماه آب سال (۱۸۸۰) یکهزار و هشتصد و هشتاد و هشتاد رومی مطابق یازدهم بهمن ماه سال (۹۳۸) نهمصد و سی و هشت قدیم یزدجردی مصادق روز دین بیست و چهارم شهریور ماه سال (۹۹۱) چهارصد و نود و یک جلالی و موافق سال (۹۷۷) نهمصد و هفتاد و هفت هلالی (که روز بیست و نهم روز غره غرای دولت و اقبال بود) بساعت سعادت اندوز گوهر یکتای خلافت از نهان خانه هدف بطون بساحل وجود قدم نهاد - و اختر سعادت از افق اقبال طلوع نمود • شعر •

بباغ مجد و معالی گل نشاط شکفت • نهال دولت و دین را برے پدید آمد

مفهمان اقبال و مبشران فرخ فال این نوید دولت انوار را در دارالخلافت آگه بمصاح عز و جلال رسانیدند
روزگار صلاى نشاط عام در داد - و نغمه انبساط در مغز زمانه پیچید • شعر •

دوران بنشاط مجلس آراست • ساقی بنشست و همیشه برخاست
بزم زبنای عمر خوشتر • ساقی ز حریف جرعه کش تر
بمکنند بروزگار آئین • شد انجمن بهار آئین
گل سرزد و بوستان برافروخت • شمع آمد و دودمان بر افروخت
شد بخت چومغز عقل هشیار • برخاست جهان به بخت بیدار
چنبیده صبا بگل نشانی • برخاست زمین باسانی
شاه آمد و دستکم بنشست • در بزم بنقل و جام بنشست^(۴)
هم تاج بر آسان بیفکند • هم نامیده کرد بر زمین بند
در داد صلاى کامرانی • بر خواند جهان بیپیمانی
ساقی سر آبگینه بگشاد • گنجسور سر خزینه بگشاد

(۲) در [چند نسخه] تحقیق (۳) نسخه [ج د ه ی] گری بلهجه فارسی (۴) نسخه [ح] با همیشه و رود و جام بنشست •

برای هایستکوع خطاب خود (که در ملک تعلق ازان گزیر نباشد) جویای فردے از بنی نوع شد هر چند بیشتر جست و جوی نمود کمتر یافت - مبشران عالم باطن و مخبران جهان ظاهر هر کدام بزبان خاص در وقت مخصوص آگاه گردانیدند که این چنین شخصی (که همزبانی آن خلاصه مکونات را سزد) از خود پدید باید آورد - و بتکپوی همت از ایزد جان بخش جهان آرا فرزندے التماس کرد - تا هم رموز دان بزم مقدس شاهنشاهی گشته خطاب مستطاب را در خور باشد و هم دریای فیض ایزدی (که از چندین هزار ادوار تربیت یافته انظار قدسیه الهی بذات اقدس پادشاهی رسیده است) سر در ملک تکون نهد - و این سلصال افضال چشمه بچشمه و جدول بجدول همواره روان باشد - و طبقات انام در خور استعداد خود از مواند فوائد صوری و معنوی بهره مند گشته در عادات و عبادات سرگرم باشند - پادشاه خدا پرست (که از ایزد جز او مسألت نمودے) در مقام خواهش این عطیه والا شد - دادار بزرگ (که ناخواسته ملک صورت و معنی کرامت فرموده - و آنچه در حوصله روزگار ننگند باین یکتا بنده خود بخشیده است) دانای دوربین داند که این چنین یگانگ جهان اگر ازان همه دار مهربان خود طلبد چگونه گوهرے والا کرامت خواهد فرمود در اندک زمانے دلائل حصول این مقصد بلند بظهور آمد - و از آنجا که شیمه کریمه این شاهنشاه حقائق پناه آنست [که باوجود گنجوری خزائن بے منتهای معرفت ایزدی از درویشان و تجرد گزینان و خدا شناسان (که دست از همه باز داشته عمدہ مرطیبات الهی را در نکوهش نفس خود دانسته در ریاضات و مجاهدات اهتمام دارند) استمداد می فرمایند - و لوازم نیاز مندی (که از بزرگان گوهرے ست گرامی) بجای آورده همواره گرد دلهای غبار آلود صحرای طلب گشته هنگامه بغاضه و استفاضه را گرم دارند] درینولا [چون انوار خدا شناسی و ایزد پرستی و ریاضت کشی^(۵) و حقیقت ورزی شیخ سلیم در قصبه سیکری (که از فر مقدم شاهنشاهی دارالخلافه گشته مسس بقنچپور است) می یافت - و بوسیله شیخ محمد بخاری و حکیم عین الملک و جمع دیگر از مقربان سرپر خلافت (که رله سخن دلشند) بمسامع اقبال رسیده بود] رای جهان آرای بران قرار گرفت که مطلع نیر اقبال را با بعضی از منسوبان سردقات عصمت در قنچپور برده در قرب و جوار شیخ آرامش دهند - و دران فضای رفیع محل پادشاهی اساس عالی یابد - تا شیخ بزرگوار نیز همت چسسته در حصول این دولت عظمی متوجه مبدای فیاض شود - و برکات قرب و جوار او در ظهور این مطلب معین گردد - و نیز [چون حضرت راهب العطایا جلت آله پدشتر ازین شهریار داد گرا

(۴) نسخه [د] سر در ملک کمون نهد - و نسخه [ه] سر در کمون نهد (۳) نسخه [ی] کون

(۴) نسخه [ی] در عبادت و طاعات (۵) در [بعضی نسخه] کیشی •

آخر کار خواهی نخواهی آن سعادت مند بهزار گونه سعی رخصت گرفته متوجه شد - راجه گفت اگر چه بهترین متاع عالم (که اخلاص حقیقی ست) بران درگاه میرسانی لیکن ادای حقوق^(۲) نشاء تعلق ناگزیر است - و اگر تمام جواهر و اموال مرا بدان درگاه برند چه نماید - و چه قدر داشته باشد - خصوصاً آنچه (تو درینصورت تحفه توانی برداشت - و از مهالک و اخطار طریق محفوظ ماند) چه مقدار خواهد بود - لیکن پیش من کاردهست ساخته حکمای پیشین این دیار که بطلسمات و نیرنجات کار پردازها کرده آنرا بانجام رسانده اند - اگر چه بحسب ظاهر نموده و مالیت ندارد اما خاصیت او آنست که هرگاه او را بآما می مساس نمایند دفع شود - این نادره وقت را بتو می سپارم که در جوب عصا مخفی کرده همراه بری - تا وسیله یاد کرد من گردد آن ایلیچی حق گذار بآن راه آمد - و مدتها دور دور بساط عزت می بود - و راه عرض نمی یافت تا آنکه بوسیله راجه بیربر حقیقت او بعرض اقدس رسید - و آن معکین نواز غریب پرور او را طلبداشته کامروا ساخت - و او بعد از زمین بوس عبودیت و عرض اخلاص خود آن تحفه را بنظر اقدس در آورد - و محفوف عاطفت گشت - و بعد ازان رخصت گرفته متوجه موطن شد - و آن کار امروز در خزینه عامره موجود است - و بارها از زبان اقدس شاهنشاهی شنیده ام که میفرمودند از دیویمت کس متجاوز اند (که کارشان بمردن افتاده بود) بسبب مساس این کار صحت یافتند و مبدع جهان آرا چنین قدرت کامله خویش را بارقه ظهور بخشید - کس را (که نیت والا و همت عالی باشد) ایزد جهان بخش جان آفرین آرزو (که در باطن فیض مآثر او نرسد) بے منت کس در کنار دولت او نهد - چه جای دولتی که خواهان آن باشد - دانا داند که چگونه آن مراد را آراسته باین بزرگ صورت و معنی روزی گرداند - چنانچه وجود سعادت افزای فرزند گرامی ست که شهریار گیتی آرا همواره به نیت نیامندی از درگاه الهی درپوزه می نمود - و درین سال آن فرخنده امنیت بظهور آمد - و خدیو جهان و جهانیان کامیاب خرمی و شاد کامی شدند *

ولادت سعادت پرتو دربی جهان افروز برج دولت و اقبال

گوهر شب تاب درج عظمت و اجلال

شاهزاده عالمیان سلطان سلیم

خدیو جهان نگارنده صورت برآزنده معنی چون نشاء ظاهر و باطن را کامروا گشت

(۲) در [چند نسخه] حق (۳) نسخه [د] اسباب و اموال (۴) نسخه [ب] ترکیبات (۵) در [بعضی نسخه]

وطن (۶) در [چند نسخه] جان بخش جهان آفرین (۷) در [بعضی نسخه] به بیعت نیامندی *

محصوره کردند - و کار بر قلعه نشینان تنگ گرفتند - چنانچه هیچ یکی سر از قلعه بیرون نمی توانست کرد چون طنطنه فتح قلعه چیتور و رنتهپور در گوش کردن کشان آفاق پیچیده بود هر کرا دیده دور بین بتویلی هوش قدرے بینائی داشت بغیر از آنکه سر استنبار بر زمین اطاعت نهد گزیر نبود راجه رام چند (که پرتو از جوهر شعور داشت) خبر وصول مرکب مقدس بمسقطر خلافت شنیده امان طلبید - و قلعه را بملازمان عتبه اقبال سپرد - و مقالید قلعه را با جائل پیشکش مصحوب و کلامی معتمد بآهتان معلی ارسال داشته آداب مبارک باد فتوحات عالیه (که بتازگی از مکن غیب روی نموده بود) بتقدیم رسانید - و این دور اندیشی و پیش بینی او بموقع استحسان پیوست و کلامی راجه مشمول الطاف گشتند - و حکومت و حراست آن قلعه بمجنون خان قاقشال مقرر شد و بمیامی اقبال شاهنشاهی اینچنین قلعه (که عقاب اندیشه فرمانروایان پیش هرگز بر فراز کنگره علوا و نشسته) بے محنت نبرد و پیگار مسخر اولیای دولت شد •

و از سوانح آنکه رسول راجه کچلی (که در اقصای هندوستان بفرزیک ولایت ملیبار است) بزمین بوس درگاه والا سر بلند شد - و انواع اخلاص مندی آن را بموقف عرض مقدس شاهنشاهی رسانید - این راجه بمال و ملک در میان زمینداران آن ناحیت علم تفرد افراشته (بواسطه آنکه وقتی از تجرد نژادان عالم انفراد بیکی از فرقه جوگیان سعادت یافته است) در ساله یکبار بلباس آن گروه درآمد در احترام این طبقه اهتمام میکند - این راجه در عالم مثال شکوه صوری و معنوی حضرت شاهنشاهی را مشاهده نموده در سلک مخلصان و معتقدان درآمد پیوسته از مسافران احوال گرمی پرسید - و همواره در مقام آن بود که نفائس اسباب آن دیار و خلاصه اموال خویش را بدرگاه معلی فرستاده عرض عقیدت نماید - لیکن بواسطه بعد مسامت و توسط جزائر و جبال و سفک راه شدن مدعیان و اعدا او را این امنیت دست نداد - و کسی از مردم او این سفر دور را (که در میان دشمنان براه آزار رود) اختیار نکود - درینولا وزیرزاده او از درست بینی و بے تعلقی به هستی موهوم خویش این خدمت را متکفل شد - که اگرچه بسامان و سرانجام و اسباب و اموال قطع این راه بالفعل صورت نمی یابد اما مجردانه همت درین کار می گمارد و بتکاپوری هر چه تمامتر خود را بآن درگاه می رسانم - هم حق خدمت صاحب خود گذارده شرح ارادت او میکنم - و هم خود را بنظر حقیقت اساس شاهنشاهی رسانده اسباب سعادت جاوید سرانجام میدهم - چون وزیرزاده پیش پدر و مادر عزیز بود رخصت عزیمت نمیدادند

(۲) نسخه [۵] پرتو (۳) نسخه [۶] کچلی (۴) در [بعضی نسخه] ملبار (۵) نسخه [ی]

به همت (۶) در [بعضی نسخه] رخصت غربت - و نسخه [ح] رخصت نمیدادند •

شاهنشاهی گشتند - ایزد سبحانه این شهنشاه مخلص نواز اخلاص دوست را بقرون و دهور برمسند دولت و اقبال داشته غبار ملال پیرامون ضمیر همیشه بهار او نگذارد^(۲) • شعر •

خدایا تا مدار است آسمان را • مکن زمین پادشاه خالی جهان را
فلک چون خاتمش زپرنگین باد • کلید عالمش در آستین باد

و بالجملة بعد از طیبی منازل و قطع مراحل روز سی و یکم اردی بهشت ماه الهی موافق چهارشنبه بیست و چهارم ذی القعدة بردار الخلاء آگره ظلال جلال گسترده - و در مرکز ارگ شهر در بنکالی محل (که مجدداً اساسش بمعماری همت بلند سر بفلک کشیده - و ارکانش بمهندسی حکم معلی مرصوص البنا گشته بود) نزول اقبال فرمودند - و ابواب معدلت و مکومت بو عالمیان گشوده بهجت آرای گشتند •

تسخیر قلعه کالنجر بدستیاری اولیای دولت قاهره

نسائم نصرت (که از مهیب اقبال وزیدن گیرد) گلهای بستاین مراد در تبسم آید و اغصان فتح باثمار افضال گران بار شود - و اذواق عشرت کامیاب گردد - از چهار رکن دولت منادی کنند - و از شش جهت اقبال نوید شادی رسانند - و مصداق این معنی آنکه در روز سی و دوم امرداد ماه الهی موافق سه شنبه بیست و نهم صفر (۹۷۷) نهصد و هفتاد و هفت منبیدان اقبال نوید فتح قلعه کالنجر بمسامع اجلال رسانیدند - و آن قلعه ایست برکوه اساس یافته در رفعت و متانت بانیلی حصار سپهر همسنگ • شعر •

راه جوید اجابت از پی آن • بر فرازش اگر کنند دعا

تا ببالا ز رفعتش ببینند • همه امروزش از پس فردا

و این قلعه را راجه رام چند والی ولایت پنه متصرف بود - در ایام ادبار افغانان از بجلی خان پسر خوانده بهار خان بنفده گران مغد بدست آورده در تحت تلگ و تسلط خود داشت درینوا (که افواج ظفر لوا بتسخیر قلعه رفتهبور نهضت میفرمود) فرمان گیتی مطاع بنام مجنون خان قاتشال و شام خان جلابر و دیگر امرا (که بسمت شرق جایگیره بودند) رفعت نفاذ یافت که باستظهار اقبال جهان گشای شاهنشاهی بهمت عالی و خاطر خرسند تسخیر قلعه کالنجر نمایند - آمرای دولت ابد پیوند امتثال منشور مقدس نموده باهتمام عظیم قلعه را

(۲) نسخه [ح] نگراند (۳) در [چند نسخه] مراد است (۴) در [بعضی نسخه] سی و یکم

(۵) نسخه [ط] یکشنبه - و در [چند نسخه] شنبه (۶) در [بعضی نسخه] بهادر خاں •

میسر نشده بود - و سلطان علاؤالدین یکسال مشقتِ عظیم بتقدیم رسانیده دستِ تصرف بران یافت)
حضرت شاهنشاهی را بتائید اقبال در عرض یک ماه مفتوح شد - روز دیگر آنحضرت سوارِ دولت
بران قلعه تصاعد فرموده بچتر اقبال سایه گستر شدند - و غلغلِ الله اکبر دران کوه فلک شکوه پیچید
و نوای مبارک بادی از مقدسانِ عالمِ علوی بلند شد •

در هر طرف (که چشم گشائی) نشان فتح • در هر طرف (که گوش نهی) مزده ظفر
(چون بدستباری اقبال از قاعِ علم فتح و رایتِ ظفر بارج عیوق رسید - و از نظامِ مهماتِ قلعه
زنهپور و انتحاقِ آنحدود بر طبقِ مراد صورت بست) بموجب حکمِ کینتی مطاع خواجه جهان
و مظفر خان باردوی بزرگ از راه راست روانه مستقرِ خلانت شدند - و حضرت شاهنشاهی
خود بدولت و اقبال باخامان رکابِ قدس روی توجه بخطه اجبیر و زیارتِ روضه منوره فیض بخش
معینیه آوردند - و هر روز بنشاطِ شکار پرداخته نهضت میفرمودند - تا آنکه عرصه دلگشای آن شهر
متبرک بمیامن نزلِ اجال مورد وفود برکات شد - و آنحضرت بآداب انکسار زیارتِ مرقد مقدس
نموده استفاضه انوار فرمودند - و نقود گرامی در دامن احتیاج مجاوران آن بقعه شریفه ریختند
و همچنین تا یک هفته (که موکب معلی دران دارالکرامت بود) هر روز بزیارت و استمدادِ همت
توجه میفرمودند - و در ذهاب و ایاب غایت تعظیم و اکرام بتقدیم میفرسایند - بعد از ادای مراسم
زیارت و لوازم داد و دهش عنان مراجعت بسبت دارالخلافه آکره تافتند •

چون عرصه قصبه آنبیر مهبطِ انوارِ جلال شد راجه بهگونت داس (که آن قصبه موطن
و مسکن او بود) بقدم اخلاص پیش آمده بقواعد فیانت پرداخت - و بجلائل پیشکش سر بلند
سعادت گشت - و موکب معلی ازان منزل کوچ بر کوچ نهضت اقبال فرمود - در اثنای راه
خبر پدرو کردن دربار خان جهان گذران را بمسامع اجال رسید - در هنگام توجه بصوب اجبیر
از اشداد بیماری رخصت دارالخلافه گرفته بود - بسزوشست آسمانی دران مصر اقبال در گذشت
و از انجا (که باطن اقدس آنحضرت معدن مروت و مردمی ست - و فطرت اشرف بقدر دانی
مراتب اخلاص مجبول) ازین سانحه بغایت اندوهگین شدند - و بر خاطر مهربان گران آمد
(چنانچه در عالم تجرد و تفرّد صبر و سکون در امثال این امور شایسته است) همچنین
ناشکیبائی و بی آرامی در عالم تعلق پسندیده - آنکه از چنین پادشاه بعیار مخلص هر آئینه
این معنی ننگ زدای جوهر عقیدت است^(۳) - و آن مخلص و فاکیش نزدیک بهای سنگ پادشاهی
(که سابقاً گنبد بر سر آن بنا یافته بود) بموجب وصیتش مدفون شد - و فرزندان او مشمول عواطف

(۲) نسخه [ج] روضه متبرکه منوره (۳) در [اکثر نسخه] شد •

درآمد که کار من سهل است - آشنای یکدیگریم - ازین شورش بگذر - که غلط دانسته - و کم رفتۀ آن عریضه کار درین مرتبه بار مقید نشده بجانب دولتخانه پادشاهی دوید - و پورنمل پسر کانتیه سجاوت^(۲) را شمشیر رساند - و پک دو کس دیگر را نیز زخمی ساخت - و شیخ بهاء الدین مجذوب بدانوی را (که دران حواشی از نظارگیان جمال اقدس بود) بزخم شمشیر دو نیم کرد - درین اثنا یکی از نوکران مظفرخان رسیده او را از هم گذراند - حضرت شاهنشاهی را سنج این قضیه موجب تعجب شد - پسران سورجن اگرچه تقصیر نداشتند و معاتب نشدند اما لغت در بار گران خجالت فرو رفتند - و همان زمان مشمول عواطف شاهنشاهی شده مبتهم و مسرور پدش پدر شتافتند - و بپشارت اقبال گوش هوش او را شاهراه قوئل سرور ساختند - سورجن حومه خواهش خود فراخ دیده برای آنکه گرانبار عزت گردد معروض داشت که (اگر یکی از خاصان بساط قرب دست اطینان بر فرق عبودیت من نهاده مرا بتولت آستان بوس سربلند سازد و کلاه گوشه^(۳) مرا از حوض مذلت باوج عزت رساند) موجب افتخار روزگار من خواهد بود حضرت شاهنشاهی نظر بر عواطف ذاتی فرموده ملتمس او را بموقف قبول بلندی بخشیدند و حسین قلی خان را باین خدمت مامور ساختند - حسین قلی خان چون نزدیک بقلعہ رسید سورجن باستقبال شتافته دریانت - و بآئین آداب بخانه خود برده لوازم اکرام بجای آورد - و بالتفات شاهنشاهی استمالت یافته روز ماه دوازدهم فروردین ماه الهی موافق سه شنبه سیوم شوال از قلعه برآمده ناصیه نهار باستان معلی آورده - و پیشکش گران با کلیدهای قلعه (که از زروسیم ساخته بود) نثار درگاه معلی ساخت - و مشمول جلال الطاف شاهنشاهی شده در حصار امن و امان درآمد و بوسیله خاصان بساط عزت التماس نمود که سه روز در قلعه بماند و بار خود برآورد - آنگاه حصار را بملازمان درگاه سپرد و بسامان و سرانجام لیل تارک امید براه دارالخلافت گذارد - و درین مرتبه فرزندان او ملازم رکاب مقدس باشند - آنحضرت بنده نوازی فرموده اراده او را بسمع رضا مقرون ساختند - و بتقوای تفقدات دامن آرزوی او را گران ساخته رخصت فرمودند - و حکم معلی به برخاستن صاکر نصرت اعتصام فاقه شد - و سورجن لبریز دعا و ثنا بقلعہ درآمد تا سه روز اموال و احوال و منتسبان خود را بیرون کشیده قلعه را بانبارها و جمیع آلات و ادوات قلعه داری^(۴) بموجب حکم معلی بمهتو خان (که از خاصان عقبه عبودیت است - و در سلک امرای عظام انتظام دارد) سپرد - و تسخیر چنین قلعه سپهر ارتفاع (که فرمان رویان والا شکوه را بامتداد ایام و شهر

(۲) در [بعض نسخه] سجاوت - و در [بعض] سجاوت (۳) در [چند نسخه] کلاه گوشه سعادت مرا

(۴) در [چند نسخه] احوال منتسبان •

محکوم حکم معلی گشت - کار پردازان کارگاه دولت سابطه رفیع نزدیک دره رن بنیاد نهادند بقایان چابک دست و خارا تراشان سخت بازو و حدادان و نجاران و سایر عمله و فعله عمارت کمر همت درین کار بستند - و در اندک فرصت بدست یاری همت این دو اخلاص پیشه سعادت گزین کار بسیار پیش رفت - و رفعتش بحصار دست و گریبان شد - و ضرب زنه های بزرگ (که هر یک را بر زمین مسطح بدویست جفت کار بهزار جر ثقیل کشیدن مشکل بود - و هر کدام سنگ شصت منی و غلوه هفت جوش سی منی می خورد) در چنین کوهستان پر نشیب و فراز بآن راههای ماری پیچ (که به پیچ و تاب سخن تعبیر نپذیرد) بهمت عالی حضرت شاهنشاهی (که عده گشای صوری و معنوی ست) کهاران آهنین بازو و حمالان سنگین درش برده بر بالای کوهچه رن (که مورچل پادشاهی بود) محاذی قلعه نگاه داشتند - و بموجب حکم معلی آغاز انداختن کردند - و عزیمت بنیاد بر انداختن نمودند - در هر انداختن صدا در کوه پیچیده صخره صما را گوش باز میکرد و در هر مرتبه رخنه در دیوار قلعه می افتاد - و خانها بگرم میرفت *

سورجن را از صورت این حال دود حیرت از دماغ هر خاست - و گرد از دمار او سر برزد آبروی غرور او ریخته شد - و آتش پندار او فرو نشست - و در سلخ ماه رمضان (که غره فتح بود) بر زبان مقدس شاهنشاهی گذشت که (اگر اهل قلعه امروز بزمین بوس نیامدند) فردا که عید است قبلی ما قلعه خواهد بود - سورجن از سطوت عظمت دل بای داد - و توسل بشفاعت مقربان بساط اقدس جسته پسران خود دوده و بهوج را بدرگاه معلی فرستاد - و اینها بوساطت بعضی از اعیان بارگاهی بمعادت زمین بوس کامیاب گشته جبهه ضراعت بر آستان صدق گذاشتند - و استدعای عفو جرائم پدر کرده التماس سجده درگاه نمودند - و از اجا (که محیط بخشش شاهنشاهی همواره در جوش است) گوش امید ایشان بجواهر مکارم گران شد - و خلعت عفو پوشیده کامیاب آمال پیش پدر شتافتند - و از غرائب امور (که در آن روز بظهور آمد) آنست که (چون پسران سورجن را خلعت پوشانیدن از پرده سرای پادشاهی بیرون آوردند) یکی از راجپوتان خون گرفته (که همراه آنها بود) خیال تنگ ضمیمه سودای ذاتی او شده باندیشه باطل چنان دریافت که مگر پسران سورجن را حکم گرفتن نفاذ یافته است - از هواخواهی بشورش در آمده در مقام کشیدن شمشیر شد - بپاکداس ^(۵) سکروال ^(۶) نوکر راجه بهگونت داس نزدیک بود - در مقام منج و نصیحت شد - آن اجل رسیده شمشیر باو حواله کرد - آن سره مرد از جای نرفت - و بموعظت

(۲) نسخه [د] گولوه (۳) نسخه [ج] بهودج - و نسخه [ط] بهوجراج (۴) نسخه [ح] خلعت

پوشانده (۵) در [بعضی نسخه] پیاکداس (۶) در [بعضی نسخه] سکر اول *

و از سوانح ایام محاصره آمدن مهدی قاسم خان است بدرگاه معلی از سفر حجاز - او از شورش دمانی که پیدا کرده بود بجهت عالی از ولایت گذشته (که حکومت آنجا داشت) این سفر اختیار کرد - و خجست زده از راه عراق بغداد آمد - و از آنجا در حوالی رنجهور بدولت بمط بوس استعاده یافت - و اسپان عراقی و دیگر نفاخس امتعه بنظر اقدس در آورد - و از آنجا (که شیده کریمه حضرت شاهنشاهی آنست که در برابر گناهگران خود شرمگین می باشند) آثار سروت و فتوت بظهور آورده بتفقدات گرامی خلعت امتیاز بخشیدند - و سرکار لکهنو و آنحده بجایگزیر او مقرر ساخته باز مرتبه امارت بار مفوض داشتند *

آغاز سال چهاردهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال اردیبهشت از دور دوم

درین هنگام (که رایات اشراق پذیر شاهنشاهی در محاصره قلعه رنجهور بود) کوبه لشکر بهار بلند شد - و عطرنوروز عالم را فرو گرفت - دهن غنچه باز شد - و آتش گل شعله نشان گشت *

نوبهاره چو طبع برنایان * تازه تر از دماغ دانایان

آتش افشان ز گل حصار چمن * تازه جولان سپاه سرو و صمن

سنبلستان ز هر طرف انبوه * طرب انگیز تر ز سایه کوه

لاله در دشت چون بدست لرا * رعد در ابر چون بکوه صدا

باد لبریز فیض صبحکهان * عطر پیچیده در دماغ جهان

از میامین شاهنشاهی ملک ظاهر طرارت و نزاهت عالم باطن گرفت - و نیز اعظم عطیه بخش عالم بعد از هفت ساعت و نه دقیقه از شب جمعه بیست و دوم رمضان (۹۷۶) نهد و هفتاد و ششم شعله شگفتگی بعرف گاه انداخت - و سال چهاردهم (که سال اردیبهشت الهی است از دور دوم) بخرمی و خجستگی آغاز شد - و نسیم بهار از شگفتن گل اشارت نوید فتح بعالمیان در داد مرغان چمن بمرغوله نشاط فتحنامه اقبال بر خواندند - چون بعد از تعمق و امعان نظر یقین شد که صعود بر مدارج فتح و عروج بر معارج نصرت جز بتوسل ساباط (که سرکوب کردن کشان باشد) امکان پذیر نیست باندیشه اقبال اساس قاسم خان میر بر و بحر بتاسیس مبانی آن عمارت مامور شد و راجه تودرمل (که حل و عقد وزارت باو مفوض بود) نیز بجهت مزید اهتمام این امر خطیر

(۲) نسخه [۵] که در حل و عقد وزارت بود *

روزانیران سیم بهمن ماه الهی موافق سه شنبه بیست و یکم شعبان ساحت ظاهر قلعه رننجهور را مخیم سردقات اقبال ساختند - و این قلعه در میان کوهستان واقع شده - و باین تقریب میگویند که همه قلعهها برهنه اند - و این جوشن پوش - و نام اصل این قلعه رننجهور است - و رن نام کوچه ایست بلند سرکوب آن - و باین ترکیب نامزد زبان شهرت گشت - و این قلعه ایست در غایت رفعت و رصانت که کمند اندیشه بکنگره ارتفاع او نرسیده - و منجینیق و هم بدیوار تصاعد او کارگر نیفتاده •

یک کوه دیدند سر بر سماک • نه از رنج دست کس و آب و خاک
 برو بر حصاره که از روزگار • نکرده برو مرغ فکرت گذار
 ثریا درو پایه اولین • ندیده بگیتی حصاره چنین^(۴)
 و دران ایام رامی سرچن هادا بران قلعه دست تسلط داشت - و بانواع وجوه و جهات استحکام آن نموده و سامان و سرانجام آن داده و از تبه رائی آماده جنگ شده مدار نخوت خود را بران سنگ پاره نهاد، بود - حضرت شاهنشاهی روز دیگر از نزول اجلال از بیرون تنگی (که مضرب خیام اقبال بود) برآمده با معدودے از مقریان بساط قدس بتماشای کوهستان توجه فرمودند - و بر بالای آن شتافته فراز و نشیب قلعه را بچشم دوربین نظاره کردند - و صورت فتح آن را در آئینه خیال در آورده نطای همت بر تسخیر آن بستند •

چنین گفت خاتان روشن روان • که ای نامور یادگار جهان
 بتوفیق یزدان جان آفرین • در اندازم این حصن را بر زمین
 و بموجب حکم گیتی گشای بخشیان کار آگاه دورگه آن کوه را (که قلعه بر قلعه آن اساس یافته بود)
 مورچل بمورچل بر عساکر فتح تقسیم نمودند - و دریای لشکر محیط دار آن دوره را گرد کرده موج خیزی و سیلاب ریزی نمودن گرفت - و راه درآمد و برآمد بر اهل قلعه بحدّه بسته شد که باد را دران تنگنای مجال گذر نبود - متحصنان سرگرم توپ اندازی شدند - هنگامه آتشبازی گرمی پذیرفت - و صواعق قهر بر خرمن هستی مخالفان سیه بخت اشتعال گرفت •

(۲) نام این قلعه پیش ازین حسب تحقیق جناب بلخمن صاحب رننجهور نوشته آمد اما ازینجا معلوم میشود - که رننجهور است - زیراکه میگویند که رن نام کوچه ایست سرکوب آن قلعه - پس قلعه اسفل آن کوه واقع است - لهذا رننجهور میگویند - یعنی شهریکه نه کوه رن است - و بعد ازین هر جا که تذکره نام این قلعه خواهد آمد رننجهور نگاشته خواهد شد (۳) در [بعضی نسخه] بد (۴) در [اکثر نسخه] جز این (۵) نسخه [ی] تصرف (۶) در [چند نسخه] بالای رن شتافته •

زمان زمان عرصه دلگشای هندوستان از خس و خاشاکِ مفسدانِ تَمردِ پیشه صافتر جلوه می نماید (چون قلعه رفعت اساس چیتور بسطوت سلطنت مفتوح شد - و سرکشانِ فتنه سرشت فیل مالِ عساکر اقبال گشتند) توجه اسنی بر تحخیر قلعه رننجهور که عدیل اوست پرتو انداخت - و [چون مکرر امرای نصرت اعتصام بفتح آن تعیین شده بودند - و هر مرتبه امرے (که سبب توقف این کار شگرف باشد) پیش آمد - و همانا که مسببانِ کارگاه تقدیر عطیة فتح آنرا بنهضتِ موکبِ مقدس شاهنشاهی باز بخته بودند] لاجرم بالهام دولت نیر این مطلب ارجمند درین هنگام سعادت پیوند از مطلع توجه آنحضرت سر برزد - و روز آذر نهم دی ماه الهی موافق دوشنبه غره رجب نهضتِ رایاتِ عالیہ بتسخیر این حصار والا شکوه اتفاق افتاد - و بجهت استمدانِ همت از بواطنِ خلوتیانِ حظائرِ قدس مرور از راه دارالملکِ دهلی روی نمود - و دران امکانه متبرکه استفاضه انوار فرمودند - خصوصاً بمقرع سریر نشین سلطنتِ صوری و معنوی حضرت جهانبانی جنت آشیانی مشرف شده معتقدانِ حواشی آن مکانِ معلی را تفقداتِ خسروانه فرمودند و همچنین مجاورانِ جمیع مراقد و بقاع رفیعہ را بجزائلِ خیرات و مبرات امتیاز بخشیدند - و دامانِ امید تھی دستانِ شهر را بعطایایِ نبیله گرانبار ساختند - و در حوالی قصبه پالم (که در نواحی شهر واقع است) طرح شکر قمرغه فرموده بصید عشرت پرداختند - و دران عرصه نشاط مورد انواع انبساط گشته داد شکار صوری و معنوی دادند - و از انجا شکار کنان برای ولایت میوات نهضت فرمودند و در شهر الور ظلالِ معدلت گسترده سمنک نهضت پیشتر جولان دادند *

و از قضایایِ عبرت بخش آنکه در حدرد قصبه لال سوت فیلِ منسکه^(۲) (که از فیلان نامی حلقه خاصه بود) بر فیلِ شیخ محمد بخاری از روی مستی درید - و آن فیل را بدر دندان خود چنان برداشت که موجب تعجبِ نظارگیان شد - و اثر زور بسینه آن فیل نامی رسید - و بعد از دو روز رخت هستی بر بست - ماده فیل او تا سه روز آرزین واقع گرد آب و دانه و علف نکشت هر چند سعی بیشتر شد میل او کمتر یافتند - تا آنکه روز سیوم از فرط اندوه جهائی صاحب خود جان داد - رابطه را هرگاه در حیوانات این چنین تاثیر باشد در آدمی خود چه کارها که بظهور نیاید اما که را سلسله قیاس بآدم صورتان بی معنی نکشد - که این گروه را پایه از جمادات فرود تراست و بالجمله ارباب معنی را از دید این سانحه چراغِ هوش افروخته شد - و سادہ لوحانِ مکتب خانہ اخلاص را لوحِ تعلیم عقیدت بدست افتاد - و حضرت شاهنشاهی بعد از طی منازل و قطع مراحل

(۲) در [بعضی نسخه] منسک (۳) در [اکثر نسخه] ازین روگرد (۴) در [چند نسخه] در چنین

حیوانات این تاثیر باشد *

بجایگیر میر محمد خان اختصاص گرفت - و سرکار مالوه بقطب الدین محمد خان مکرمت شد و سرکار قنوج به شریف خان مخصوص گشت - و جمیع نوزندان رفعت پیروند و منتسبان این قبیله جلیله را بجایگیرهای شایسته ممتاز ساختند - و چون میرزا کوکه پیوسته ملازم بازگاہ حضور بود جایگیر او را در پنجاب بحال خود گذاشتند - و آن ولایت را بحکومت حسین قلی خان مقرر ساخته از سرکار ناگور طلب فرمودند - در آن هنگام (که موکب جهانگشای بعزیمت فتح قلعه رننجهور داعیه نهضت داشت) از گرد راه رسیده غبار آستان معلی را سرمه دیده اقبال خود ساخت - و درین پورش دولت افزای بدوام خدمت همعنان سعادت بود - و چون موکب مقدس بعد از فتح قلعه و تسخیر آن ولایت بمستقر سرپر خلافت ورود اقبال فرمود او را با برادرش اسمعیل قلی خان بانظام بخشی پنجاب رخصت فرمودند *

و درین سال اقبال پیرای شهاب الدین احمد خان بموجب حکم مقدس از سرکار مالوه رسیده دولت زمین بوس دریافت - و رای جهان آرای چنان اقتضا فرمود که (چون مظفر خان را اشتغال مهمات ملکی و مالی از اندازه اقتدار بیرون است) بخالصات شریفه چنانچه باید نمی تواند رسیده لایق دولت آنست که یکم از کاردندان رعیت پرور و دیانت مند جد آور را مخصوص این خدمت عالی گردانند - که همگی همت را مصروف این کار ساخته انتظام شایسته نماید - بنا برین اندیشه دولت افزا شهاب الدین احمد خان را (که از صفات مذکوره بهره عظیم داشت) بحکومت خالصه نامزد فرمودند - و او بسعی شایسته این خدمت را دلخواه انتظام داد - و (چون خالصات بسیار و دیانت کیشان بل عنان گرفتاری کم تصرف کم پیدا میشوند) او ضبط هرساله را (که متضمن اخراجات فرادان و مشتمل تصرفات مردم بود) بر طرف ساخته نمقی قرار داد - و بجزو وا رسیده متغلبان را از پای انداخت *

نهضت موکب مقدس شاهنشاهی بتسخیر قلعه رننجهور

مالش گردن کشان عصیان سرشمت (که کلاه گوشه استکبار کج نهاده دماغ شوریدگی در سردارند) چون تربیت فرمان برداران اطاعت منس (که زیر بار انقیاد خمیده قامت گرم رفتار اند) بر ذمه اقتدار سلاطین والا شکوه (که در انتظام عالم کمر اجتهاد بسته اند) گزیده ترین عبادات نشاء تعلق است - و المنه لله که خاطر ملک آرای مملکت پیرای شاهنشاهی این دیدن ستوده را همواره پیش نهاد همت جهانگشای دارد - چنانچه بمیاس اقبال روز افزون آنحضرت

(۲) در [بعضی نسخه] آئین *

و از سوانح آنست که امرای اتکه خیل را از حدود پنجاب تغییر داده دارائی آن دیار به حسین قلی خان (که از نیکو خدمتی بخان جهانی ممتاز شده بود) تفویض فرمودند - بر ضمایر دیده وران دور بین سختی نماند که فخلبندان معانی پادشاهی را بیباغبانی نسبت داده اند چنانچه [باغبان آرایش باغ را به پیرایش درخت و برداشتن آن از جائی و نشاندن بجای دیگر و ناپسندیدن انبوه و شاداب داشتن بقدر اعتدال و کوشیدن بنشو و نما بمقدار صالح و استیصال اشجار بد سرشت و قطع اغصان ناراست و تفریق دو حات عظیمه و پیوند کردن بعضی بیعضی و تمتع گرفتن بمیوهای گوناگون و گلهای رنگارنگ و استظلال نمودن در هنگام حاجت و امثال آن] (که در علم فلاحت مقرر شده) انتظام می بخشد [همچنان پادشاهان دوربین دادگر بتهدیب (۳) و تادیب و سیاست مراعات احوال ملازمان فرموده چراغ حکمت می افروزند - و لوی هدایت می افروزند - هر گاه (جمع با هم یک دل و یک زبان بوده فراهم آیند - و کثرت هجوم و وفور ازدحام ظاهر شود) اولاً بجهت اصلاح احوال خود شان و ثانیاً بجهت رفاهیت عموم سکنه ملک آن اجتماع را متفرق می سازند - هر چند امری ناملازم از آن کثرت معلوم و مظنون نباشد این تفرقه سرمایه جمعیت است - چه از آشوب باده مرد افکن دنیا و بدمستی تنگ شرابان این خمخانه هوش ربا ایمن نتوان نشست - خصوصاً وقتی که فتنه اندوزان و سخن سازان و تبه کاران فراوان باشند - و غفلت در نهاد بشریت مرکز - بنابراین تمهید دانش تائید رای مملکت آرای شاهنشاهی اقتضای آن فرمود که امرای اخلاص منش اتکه خیل را (که مدتی مدید در پنجاب فراهم آمده انتظام بخش آنکسود بودند) تغییر محال نموده و بدولت بساط بوس سر بلند ساخته بانتظام و لایق دیگر کامیاب سازند - هر چند [در موافق ایام (چه در آن وقت که خان کلان بکابل رفته بود - و چه در آن زمان که میرزا حکیم با معدودے محاصره لاهور نموده) سخنان غریب در باره این عقیدتمندان مذکور ساختند] در پیشگاه باطن مقدس (که جام جهان نما می اسرار کونی و الهی است) همگی آن سخنان بفروغ صدق روشنائی نه پذیرفت - لیکن بمقتضای همان قانون (که واجب دین سلطنت است) قرار یافت که مجموع امرای پنجاب و جایگیر داران آن سرکار را طلبیده دارائی آن ولایت را بمعده بعضی دیگر از مخصوصان بساط قرب تفویض فرمایند - در آن هنگام (که مرکب مقدس فتح قلمه چیتور کرده بمستقر اورنگ سلطنت رسید) منشور اقبال بطلب امرای پنجاب شرف اهدار یافت و این سعادت اساسان بتارک ادب شتافته در شهر پور ماه الهی موافق ربیع الاول (۹۷۶) نهصد و هفتاد و شش در دارالخلافه آگره بسعادت زمین بوس کامیاب شدند - و بعد از اندک فرمتی سرکار سنبل

(۲) نخته [ب ج] همچنین (۳) نخته [ی] بتهدید

عنان تاب گشتند - و در عین اشتداد باران عرصه پیمای همت شدند - و حضرت شاهنشاهی چندی از امرای گرامی مثل قلیچ خان و خواجه غیاث الدین علی قزوینی را (که ببخشی گریخت جنود اقبال اختصاص یافته بود) از بساط حضور جدا ساخته ضمیمهٔ عساکر نصرت‌تقرین فرمودند •

چون افواج قاهره بسرونج رسید شهاب الدین احمد خان (که جایگیردار آنجا بود) بسامان شایسته بامرا پیوست - و در سازنگپور شاه بداع خان (که حکومت آنجا داشت) ملحق شد و میرزایان از استماع سطوت افواج قاهره پای نمکین از دست داده و دست از پای نشناخته بروز و روزگار سیاه مند رویه فرار نمودند - مرادخان و میر عزیزالله دیوان و سایر امرای عظام همت بتعاقب مصروف داشتند - میرزایان از صیت قدم لشکر منصور از مندو برآمده سراسیمه خود را بآب نریده زدند - و جمعی کثیر از همراهان آن گروه ادبارمند رخت زندگانی بموج خیز فنا دادند - و دران نواحی خبر قتل چنگیزخان بغدر جبهارخان حبشی و تفرقه گجرات شنیده آنرا مقرهٔ عظیم خیال کرده روی ادبار بآن سمت آوردند - امرای نصرت پیوند تعاقب نموده بر ساحل نریده رسیدند - و چون تسخیر گجرات در گرد وقت دیگر بود بے حکم مقدس زیاده برین اقدام نموده طریق مراجعت پیمودند - جایگیرداران مالوه بجایگیر خود ماندند - و دیگر امرای (مثل اشرف خان و قلیچ خان و صادق خان و خواجه غیاث الدین علی) همعنان نصرت و اقبال متوجه آستان بوس مقدس شدند - و در دارالخلافت آگره به زمین بوس معلی سربلندی یافتند و بواسطه آنکه بمسامع علیه رسانده بودند (که در رفتن و تعاقب نمودن مخالفان تکاسل و تساهل نموده اند) روزی چند معاتب گشتند - و چون پرتو ظهور یاقوت (که سخن سازان فتنه اندوز خبر غیر واقع اشتها داده بودند) مشمول مراجع خسروانی شدند - و میرزایان رانده و مانده همعنان جوق اوباش بگجرات رسیدند - و ولایتی از حاکم خالی یافته قلعهٔ جانپانیر و سورت را بے جنگ و جدل گرفتند - و ابراهیم حسین میرزا بقلعهٔ بروچ رسید - رستم خان غلام ترک (که خواهر چنگیزخان در خانهٔ او بود) قلعه را مضبوط ساخته متحصن شد - و اهل فتنه محاصره کرده نادر سال بر دور آن نشستند - و رستم خان همواره از قلعه برآمده می تاخت - و کارنامه‌های رستمی بجای آورد - چون بے سر بود و از امداد و اعانت ناامید در صلح زده قلعه داد - و بغدر و مکر ارباب شرارت چانش نیز از حصار بدن برآمد - و ماجرای میرزایان و عاقبت کار این هرزه درایان درین شکرنامهٔ اقبال بجای خود رقم توشیح و نقش توضیح خواهد پذیرفت •

(۲) نسخه [۱] بروزگار سیاه (۳) نسخه [ا ح] مقرهٔ عظیم - و در [بعضی نسخه] فوز عظیم

(۴) در [بعضی نسخه] کاهل و تساهل •

نبوده اند - یا دیر تر رسیده (بتسخیر قلعه رتنبهپور (که سنگ راه موکب امن بوده) نامزد فرمایند بمقتضای این اندیشه صایب صادق خان و بابا خان قاقشال و سماجی خان و مقدر خان و بهادر خان و دوست خان سهاری و دیگر امرای عظام را بسر کردگی اشرف خان باین خدمت دولت پیرای رخصت فرمودند - عساکر اقبال قدرے راه طی کرده پیش و پس میرفت - مسرعان جهان نورد خبر آوردند که ابراهیم حسین میرزا و محمد حسین میرزا جمعی کثیر از ارباشان پراکنده را فراهم آورده از دیار گجرات بمملکت مالوه رسیده اند - و حصار آجین را (که معظم امصار آن ولایت است) در محاصره دارند - و ازین ممر بغبار تفرقه از ساحت جمعیت آن بلاد سر بر کرده *

و سرگذشت این مشتے شرارت انگیز آنکه [چون در هنگام نهضت موکب مقدس بتسخیر قلعه چینور از نواحی قلعه کاگرون شهاب الدین احمد خان را با بسیاری از امرای عظام (مثل مراد خان و شاه بدافع خان) بر سر میرزایان فرستادند] میرزایان نهیب کرکبه اقبال شاهنشاهی شنیده و مصاف با فوج قاهره از حوصله طاقت خود بیرون دیده بصوب گجرات شتافتند - و بچنگیز خان غلام سلطان محمود گجراتی (که بعد از شهادت سلطان بر قلعه جانپانیر و سورت و بروج کوس تسلط و استقلال میزد) پیوستند - و او در آن وقت قصد گرفتن احمد آباد کرده بر سر اعتماد خان میخواست لشکر کشد - آمدن میرزایان را مغنم دانسته بجمعیت تمام بر سر او رفت - و در حوالی شهر معرکه نبرد گرم کرد - و اعتماد خان را شکست داده احمد آباد را متصرف شد - چون از میرزایان درین پیکار کارهای نمایان سر برزد چنگیز خان تفقد نموده در حوالی بروج ایشان را بجایگیرهای مناسب ممتاز ساخت - و چون آب و گل اینها بغبار فتنه سرشته بود آنجا نیز دست تطاول دراز کردند - و از خود سری بعضی محال و مواضع تصرف نموده آن عرصه را بقدم باعتدالی پیمودن گرفتند - چنگیز خان بدفع اینها لشکرے گران فرستاد - در مصاف بر لشکر غلبه نمودند و چون تاب مقابله بچنگیز خان نداشتند گرد حوادث انگلیخته بولایت خاندیس رسیدند - و آنجا هم بساط امنیت نوردیده بقصد مالوه برآمده در حواشی آجین نطح فتنه گسترده - مراد خان جایگیردار آجین و میرزا عزیز الله دیوان سرکار مالوه پیش ازان بدو روز بر مفاصد خیال ارباب فتنه اطلاع یافته در تعمیر و تاسیس قلعه آجین اهتمام نموده پای ثبات محکم کردند *

چون خبر این فتنه و فساد بموقف عرض رسید بمقتضای شکوه سلطنت و قانون عدالت منشور اقبال از مکن عظمت اصدار یافت که افواج قاهره (که بتسخیر قلعه رتنبهپور پیش شتافته اند) دفع این فتنه را مقدم داشته متوجه مالوه شوند - امر کار بند حکم پادشاهی شده بصوب مالوه

ملازمانِ رکابِ معلی شده - از عقب حضرت او هم تیر و کمان در دست روان شد - شیر متوجه عادل گشت - چون نزدیک رسید عادل به تیر درآمد - و بمقتضای سرفروشت خطا کرد - شیر آمده دو پنجه خود برو انداخت - آن زبردست توانا نیز حمله کرده بشیر در آویخت - و دست چپ خود را در دهن او انداخته دست دیگر بخنجر برد - چون تقدیر در امری دیگر رفته بود خنجر به بند نیام مستحکم شد - تا گسیختن بند شیر دست عادل فرو خائید - بعد ازان خنجر کشیده دوزخم بر دهن شیر انداخت - بار دم دست راست او را بدهن گرفت - درین اثنا دلاوران بساط حضور از هر جانب شتافته بشمشیر کار شیر تمام ساختند - و درین میان بعادل هم زخم شمشیر رسید - و آن بهادر شیر دل مدت چهار ماه بریستر زنجوری افتاده در جانکندن بود - عاقبت بهمان زخمهای عذیف و سرایت سمیت باعضای رئیس در دار الخلافه آگوه در گذشت - و همانا که این مکافات بے ادبی ست ^(۲) که با پدر خود کرده بود - و مجمل ازین سرگذشت آنکے بے حفاظ با زین دیوان پدر سرور داشت - و آن عفت مذش دل بمرگ نهاده تن باو نمیداد - و پدر او را ازین کار ناشایسته باز میداشت - روزی آن بے اعتدال از نصیحت پدر بشورش در آمده شمشیر بے حواله کرد - فی الواقع اگر در باز پرس الهی و در انصاف گاه ایزدی عادل بهمین سزا از وبال آن کردار برآید سود برداشته باشد - آنچه ان جرم عظیمه را کجا امثال این امور پاداش تواند شد •

القصة بعد فراغ از انبساط شکار اردوی معلی را (که در نواحی الورد نزل سعادت فرموده بود) روانه ساختند - و خود بدولت و اقبال از راه نازنول جولان اقبال فرموده بمعسکر اقبال پیوستند و از آنجا شکار کفان روز اسفند آمد پنجم اردی بهشت ماه الهی موافق چهارشنبه پانزدهم شوال ظلال اجلال بردار الخلافه آگوه انداختند - و جهانیان بنشاط ابد و عشرت پاینده کامیاب صورت و معنی گشتند - و درین سال فرخنده قدسی القاب حاجی بیگم بعد از زیارت حرمین شریفین و ایصال خیرات و مبرات عظیمه بمسکقان آن امکان گرامی رجوع بممالک محروسه نموده بدیدار مقدس قبله جان و دل و پادشاه صورت و معنی مسرت انزای شدند •

و از سوانح انتهای عساکر منصوره است بتسخیر قلعه رننجهور (که در رصانت و استحکام ثانی اندین قلعه چیتور تواند بود) و بموجب حکم مقدس از میان راه عنان تاب شدن و بدفع فتنه میرزایان رو بولایت مالوه آوردن - و تفصیل این سرگذشت اقبال طراز آنکه (چون موکب جهانگشای بعد از فتح قلعه چیتور بمركز خلافت رجوع فرمود) بر ضمیر مقدس شاهنشاهی بالهام دولت چنان پرتو انداخت که بعضی از سوان و سرداران را (که در یورش چیتور بسعادت خدمت دولت پذیر

(۲) نسخه [ح] بے اعتدالی ست •

(که سال اول است از دور دوم) شد - امید که هزاران دور و قرن بعد از این خدیو صورت و معنی خاصیت بهار داشته باشد - آنحضرت بدولت و اقبال بعد از اتمام لوازم طرف و انصراف جشن نوروزی روز اسفندارمذ پنجم فروردین ماه الهی موافق روز دو شنبه پانزدهم رمضان لوای مراجعت از خطه اجبیر بمستقر آرنک سلطنت ارتفاع دادند - و از راه میوات بانبساط شکار نهضت فرمودند در اثنای شکار قراولان رکاب اقبال نشان بیشه شیر دادند - سلسله شوق حضرت شاهنشاهی بشکار آن مقترس بجنبش درآمد - شیر شکارانه توجه فرمودند - چون نزدیک نیستان رسیدند ناگاه شیری مهیب بیرون دوید - مقربان بساط عزت عنان اختیار از دست داده بحدنگ جانستان بزمین دوختند حضرت شاهنشاهی آن تیز دستی را نه پسندیدند - و حکم فرمودند که دیگر هر درنده (که از بیشه برآید) بے حکم مقدس کس گرد او نگرود - حضرت درین حرف بودند که شیری دیگر بهزار سهمگینی شیر نخستین برآمده رو بروی حضرت خرامنده گشت - ملتزمان رکاب دولت را از مشاهده این حل موی بر تن علم شد - اما بموجب حکم مقدس هیچکس یارای اقدام بر دفع او نداشت و آنحضرت سواره بچشم شیر نگر بسته تیره برو زدند - و شیر از فرط تهور زخمی شده همچنان بصلابت خرامان خرامان بر بلندی برآمده خشمگین نشست - آنحضرت از اسپ فرود آمده ایستادند - و دلاوران شیر افکن بر دور او دایره کشیدند - و حضرت بندو قمر سر راست کرده بجانب او انداختند که بکنج دهان خورده از بناگوش او پوست مال رفت - درینوقت شیر خشمگین شده پیش آمد - آنحضرت در هدد آن شدند که تیره دیگر حواله کنند - و قابو می طلبیدند و بهرجانب (که آنحضرت توجه میفرمودند) شیر همان جانب نگاه میکرد - و قابو چنانچه باید دست نمی داد •

از زبان مقدس شاهنشاهی شنیدیم (که از حضرت جهانبانی جنت آشیانی نقل میفرمودند) که عادت ایزدی چنان رفته جمعی (که بشکار شیر برآمده اند) هرکس (که تقدیر بران رفته است که از دست او شیر شکار شود) پیوسته نگاه شیر بجانب او می بود - میفرمودند چندین مرتبه (که بنفس مقدس متوجه شکار شدیم) این معنی مشاهده شد - و بتجربه پیوست - القصة چون قابو بدست نمی افتاد بدستم خان فرمودند که پیشتر رو - تا به نگاه کردن بجانب تو قابو بدست افتد - عادل پسر شاه محمد قندهاری (که معاتب شده بود) دانست که همانا حکم پیش رفتن

(۲) در [چند نسخه] دوره (۳) در [چند نسخه] طواف (۴) در [بعضی نسخه] از شیر نخستین

(۵) در [چند نسخه] بچشم شیر شکار (۶) نسخه [۱] میگردید (۷) نسخه [ح] حضرت شاهنشاهی

(۸) نسخه [د] معاتب بود •

بفریب گرفت - و راجه آنجا را ببد عهدی کشت - و ابراهیم مذکور (که نه عقل درست داشت و نه بخت بلند - و سرگردان تیره حیرت گشته براجمه مذکور پناه برده اندیشه سروری بخود می برد) بقسم و تزییر او را بچنگ آورده بعدم خانه فرستاد - و منعم خان نیز بخاطر مطمئن بانتظام معاملات خود پرداخت *

آغاز سال سیزدهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال فروردین از دور دوم

* شعر *

ای دیده گشای دور بیغان * سرمایه ده تپه نشینان

دسته که فتاد نفس خود رای * در مطرح سیل بے سرو پای

بیاریق اقبال روز افزون سخن بدیجا رسید - و لخته بار دل بسبکی روی آورد - امید که بغرغ افزائی صبح سعادت دل را روشنی تازه و زبان را نیروی نو پدید آید - و نفس نفس فیوار (۳) دشوار آسانی و شایستگی پذیرد *

* شعر *

مرا چون هاتف دل دید دمساز * بر آورد از رواق همت آواز

بهار نو بر آر از چشمه نوش * سخن را دست باف تازه درپوش

درین هنگام عشرت ابتسام (که مویس مقدس شاهنشاهی بعد از فتح قلعه چیتور در عرصه اجبیر فیض بخش عالمیان بود) مویس نو روز سعادت افزوز رسید - و رایت جهان آرای نیر اعظم در شرفخانه حمل ارتفاع گرفت - و حصون غنچه بتیز دستی نسیم بهار (۴) گشوده شد - و عساکر نباتات چمن آرای روضه اعتدال گشتند *

* شعر *

بگسترده فرشی ز دیبای چین * بر و پیکر هفت کشور زمین

دران بزمگه شادی آراستند * مهان را بخواندند و می خواستند

نمودند مهر و فزودند کام * گزیدند یار و گرفتند جام

بعد از گذشتن سه ساعت و نه دقیقه از شب پنجشنبه یازدهم رمضان (۹۷۵) نهد و هفتاد و پنج هلالی تحویل سعادت اکلیل روی نمود - و آغاز سال سیزدهم الهی یعنی سال فروردین

(۲) در [نسخه ز] این عنوان را بعد (سخن را دست باف تازه درپوش) آورده - و در [بعضی نسخه]

مبارک عنوان چنین است آغاز دور دوم از جلوس اقبال ابد پیوند شاهنشاهی یعنی سال فروردین سیزدهم

سنین الهی (۳) فیاول بروز سزاوار بمعنی کار و صنعت و پیشه (۴) در [بعضی نسخه] بهاری (۵) نسخه

[ح] جهان را - یعنی همگی اهل دنیا را (۶) نسخه [ی] بار *

(که رایات جهانگشا بتسخیر قلمه چندین مرتبه بود) بوسیله لودی محرک سلسله یکجہتی شد کہ خاطر ازو جمع سازد - و طرح مصافحت انداخت - و بعد از مرسلات اتحاد و مغالطات یکنادلی قرار داد کہ خانخانان بدین او آید - تا در مراجعہ اساس رابطہ را استحکام دہد - و خطبہ و سکہ را بالقاب کرامت شاهنشاهی مزین گرداند - خانخانان را رای بران قرار گرفت کہ پیش سلیمانی رفتہ سررشتہ ظاہر را انتظام بخشد - ہر چند خیرخواہان فریبین ازین اندیشہ ناصواب ممانعت نمودند گوش نکردہ با بیہ صد کس گزیدہ خود و محبت علی خان و ابراہیم خان اوزبک و لعل خان بدخشی و کوچک علی خان پسر میر سلطان ویس قباچاق و میرہاشم برادر ابراہیم عالی و ہاشم خان و متعلقان این مردم (کہ مجموع ہزار کس باشند) بہ پتہ روان شد - لودی آمدہ رسم تعظیم و احترام بجای آورد - و بعد از ان بایزید پسر کلان سلیمان آمد - و پنج شش کروزہ (کہ از پتہ ماند) سلیمان باستقبال آمدہ با احترام دریافت - اول خانخانان جشن داشتہ سلیمان را بمنزل خود طلبید - و محفل آراستہ ترتیب داد - روز دیگر سلیمان لوازم مهمانی بجای آورد و منبر را بنام مقدس سر بلند گردانید - و نقود را بسکہ اقدس افتخار بخشیدہ پیشکشہای لبق داد و جمع از اہل او شور انگیز بودہ تحریک گرفتہ منعم خان کردند - کہ رایات عالی بتسخیر چندین مشغول است - و اکثر امرای بزرگ در خدمت حضور اندہ - خانخانان را (کہ کارش بانجام رسانیدیم) تا پای تخت کہ (کہ مدافعہ نماید) نیست - لودی چون ازین غدر آگاہی یافت سخنان ہوش افزا در میان آوردہ گفت کہ با چنین صاحب القہار (کہ سال بسال لمعات دولت افزای او بر ممالک می تابد) در مخالفت زدن از عقل دوراندیش دور است - و دیگر آنکہ خانخانان یک از بندہای تربیت کردہ او ست - بزرگان تائید یافتہ از لودی امروز ہر ہر مسکین (کہ نظر عاطفہ اندازند) خانخانان میشود - از قصد این مردم معدود چہ گشاید - دیگر مثل ابراہیم مخالف در کمین داریم - چگونہ این ارادہ تمسیت خواهد یافت - اگرچہ سلیمان پذیرای نصیحت شدہ بود اما سایر افغانان (کہ مدہوش بادہ جہل بودند) این سخن گوش نکردہ در فتنہ میزدند - منعم خان این خیر شنیدہ بلطائف الجیل اردوی خود گذاشتہ بکنکش لودی با معدودے جریدہ برآمد بعد از آنکہ بسیاریہ از راہ طی شد افغانان تیرہ رای اطلاع یافتند - و چون کار از دست رفتہ بود بغیر از طرز ملائمت کارے دیگر پیش نرفتند - بایزید و لودی جریدہ پیش خانخانان آمدہ اعزاز و اکرام بجای آوردہ برگشتند - و منعم خان از آب گنگ گیشہ دوسہ منزل آمدہ بود کہ فتح نامہ چندین رسید - و موجب ہزارگونہ تقویت اولیای دولت شد - و سلیمان با دل جمع روی بہنگالہ آوردہ در انصرام مهمات خود اشتغال نمود - و ملک آدیسہ (کہ بتخانہ جگناتہہ در آنجا ست)

حاکم بنگاله بتازگی خطبه بنام نامی حضرت شاهنشاهی خواند - و بمنعم خان خانخانان ملاقات نموده گرگ آشتی کرد - و شرح این سرگذشت آنست که ازان باز [که مبارز خان (که بعدلی نامزد زبان شهرت است) کافر نعمتی نموده مدعی فرمانروایی شد] تاج خان کرانی با برادران گریخته به بهار آمد - و (چه دران ایام که محمدخان حاکم بنگاله سر شورش داشت - و چه بعد از در زمان بهادر) پیوسته گریخت و نفاق را رواج بخشیدے - تا آنکه بعد از کشته شدن عدلی در جنگ بهادر بعد از مدتی بهادر نیز بمرگ طبعی در گذشت - و برادر خرد او جلال الدین دعوی ریاست بنگاله و بهار کرد - تاج خان و برادر او گاه در مخالفت و گاه در موافقت بسر می بردند - و طرح آشتی و آشنائی بخان زمان انداخته نفاق آرای بودند - و بعد از سرگذشت بسیار جلال الدین نیز در گذشت - و ریاست بنگاله و بهار بتاج خان قرار گرفت و بعد از اندک فرصتی (که بفتون رنگ و ریو تاج خان بر ولایت بنگ و بهار استیلا یافته بود) رخت هستی بر بست - و سلیمان برادر خرد او بحکومت بنگاله و بهار و آنحدر استقلال یافت و با خان زمان طرح دوستی انداخته در ثبات کار خود کوشید - و استقلال غریب بهم رساند افغانان بے سر همه گرد او فراهم آمدند - و خزینہ جمع کرد - و فیل فراوان بدست آورد و چون خان زمان بکردارهای خود گرفتار آمده بمزرا رسید - و حضرت شاهنشاهی حکومت جونپور و آن نواحی بمنعم خان خانخانان مکرمت نموده معاودت فرمودند - چنانچه پیش ازین نگاشته قلم وقائع نویسی شده) زمانیه (که اساس نهادۀ خان زمان بود) اسد الله خان حراست آن از جانب خان زمان داشت - درینولا (که کرسی حیات او ریخته شد) اسد الله از سخافت رای کس پیش سلیمان فرستاده حاکم طلبداشت - که زمانیه را باو سپرده خود دو حرام نمکی فرو شود - خانخانان چون برین معنی اطلاع یافت کسان فرستاده او را مستمال گردانید - و چون از سعادت ذاتی بهره داشت نصیحت پذیر گشته آنجا را بقاسم مشکی گماشته خانخانان سپرد و خود پیش خانخانان آمد - و لشکر افغانان (که بخیل زمانیه آمده بود) بے بهره باز گشت کردی (که بعقل و تدبیر و سعادت در زمره افغانان مذکور امتیاز داشت - و وکیل مطلق سلیمان در کنار آب سون بود) چون خانخانان را مرد آهسته صلاح جوی مصالحه طلب دانست طرح دوستی افکنده ایمنی ملک خود را از آسیب صدمات افواج شاهنشاهی باین رنگ اندیشید و میان او و منعم خان بتحف و هدایا و رسل و رسائل مبنای رابطه رسمی استحکام گونه یافت و درین وقت (که ریاست جهانگشا به تسخیر چیتور نهضت فرمود) سلیمان در مقام استیصال راجه آدیسه و ابراهیم شد - و چون از منعم خان خانخانان خاطر جمع نداشت در چنین هنگام فرصت

و کردن کشان هندوستان را یکبارگی سردای نخوت از سر بدررفت - و بررشته خاص بندگی از سر گرفتند - و از عساکر اقبال درین روز بغیر از ضرب علی توچی^(۲) هیچ یک جام شهادت نکشیدند و حضرت شاهنشاهی ادای سجدات شکر نموده همچنان نصرت و همکامی فتح بعد از نیمروز باردوی مقدس متوجه شدند - و تا سه روز دیگر بتقریب انتظام بعضی امور توقف نموده تمامی آن سرکار را به خواجه عبد المجید آصف خان مکرمت فرمودند - و چون در مبادی این عزیمت والا نذر فرموده بودند [که بعد از حصول فتح پیاده متوجه روضه منوره خواجه معین الدین چشتی قدس سره (که در اجمیر نورگستر است) توجه فرمایند] زمانه (که از قلعه چیتور مراجعت فرمودند) پرتو ضمیر آن شهسوار دولت بایفای ندره (که از صدق عقیدت مرکوز خاطر اقدس بود) نافت و تا اردوی ظفر قرین پیاده آمدند - و روز فروردین نوزدهم اسفندارمذ ماه الهی^(۳) موافق شنبه بیست و نهم شعبان کوس مراجعت بلند آوازه ساخته از اردوی معلی همچنان پیاده قدم صدق در راه نهادند و منزل بمنزل در شدت حرارت هوا و نفسیدگی ریگ بیابان بقدم شوق راه قطع میشد - و با آنکه حکم عالی بود (که عساکر اقبال سواره می آمده باشند) اما مقربان بساط اخلاص را از سعادت موافقت گزیر نبود - چندی از خاصان حریم عزت در سایه حضرت پیاده میرفتند - چون قصبه ماندل مضر بخیام اقبال شد شکونه قزاول (که پیشتر باجمیر رفته نوید آمدن ربابت اقبال را رسانیده بود) بسرعت آمد - و از منزویان تجرد گزین آن روضه مقدسه عرائض بدرگاه جهان پناه آورد که حضرت خواجه در خواب درآمده فرمودند که پادشاه صورت و معنی از حق اندیشی و خداپرستی حسن ظن بمن مسکین کرده پیاده عزیمت زیارت دارد - بهر روشی (که دانند) آن قافله سالار راه حقیقت را ازین اندیشه باز دارند - که اگر او قدر بزرگی خود دانسته کجا نظر بر من خاک نشین کوی طلب انداخته - چون این عرائض بمصاح اقبال رسید آنحضرت از آن منزل سوار دولت شدند و روز آسمان بیست و هفتم اسفندارمذ ماه الهی^(۳) موافق یکشنبه هفتم رمضان خطه اجمیر از ورود اقدس مطلع اقبال گشت - و از یک منزلی پیاده بدستور معهود متوجه زیارت شدند - و به آنکه بدولت سرای مخیم اقبال نزول فرمایند از گرد راه بطواف روضه قدسیه توجه فرموده آداب زیارت بتقدیم رسانیدند - و جمیع مجاوران و معتکفان آن حواشی قدس را بمراسم اشفاق و افضال کامیاب ساختند - و تا ده روز در آن خطه فیضانتما متوجه مبدأ فیاض بوده باستفاضه انوار صوری و معنوی استلذاز داشتند *

و از جمله سوانح اقبال (که در ایام محاصره قلعه چیتور روی نمود) آن بود که سلیمان

(۲) نسخه [۱] حرب علی (۳) در [همگی نسخها] سه شنبه - اما همه غلط مینمایند *

و نائید اصنام قدم افشوده منتظر جانفشانی بودند - و بعضی در مساکن و منازل خود بر سر جهل ایستاده ترصد هلاک میبردند - و جمعی شمشیرهای برهنه علم کرده و نیزه‌های کوتاه گرفته رو بغازیان نصرت پیوند می‌آوردند - و این بهادران غزا پیشه بنازک دلدوز و تیغ معرکه‌سوز و سفان صف شکاف کار آن سیه‌بخشان را تمام می‌ساختند - و جمعی (که به بتکدها و خانها قدم جهل را ثبات داده بودند) غازیان اقبال مند را دیده بپای تهور بیرون میدویدند - و به بهادران فارسیده بصدقات قهر بخاک و خون برابر میشدند *

چنین رزمها در جهان کس ندید • نه از کاروانان گیتی شنیده
چه گویم ازان جنگ و آن کارزار • که یک شمه نتوانم از صد هزار
و از اول صبح تا نصف النهار (که وقت زوال این بد اختران بود) بسطوت قهرمان کبریا ارواح
و اشباح این مدبران میسوخت - و قریب سی هزار کس بر خاک هلاک افتادند - و سبب
بسیار گشته همدن آن بود که در زمان پیش بتاریخ سیوم محرم هفتمند و سیوم هلالی (که سلطان
علاؤالدین در شش ماه و هفت روز گرفته بود) چون رعایا بجنگ نمی پرداختند از قتل ایمن
مانده بودند - و درینولا نهایت ستیزه و پرخاش بتقدیم رسانیدند - بعد از ظهور تباشیر استیلا و غلبه
معذرت این گروه فایده مند نیامد - حکم قتل عام شد - و جمعی کثیر در بند هم افتادند *

و از غرائب آنکه قهر شاهنشاهی به بندر قچیان قدر انداز کم خطای قلعه فراوان بود - هر چند
تفحص بسیار شد ازانها نشانی نیافتند - آخر چنان روشن گشت که آن بدکاران بلباس مکر و تزویر
از قلعه جان بسلامت برده اند - و طریق برآمدن چنان بود که (چون عساکر نصرت اعتصام دست غارت
گشاده در بستن و تاراج کردن اهل حصار سرگرم شدند) این بندو قچیان (که تا هزار کس بودند)
اهل و عیال خود را چون اسیران مقید ساخته روانه شدند - و بر جویندگان آنها حقیقت حال پوشیده ماند
و چنان دانستند که پیادهای عساکر اقبال بند کرده جمعی را میبرند - و در چنان هنگام چنین
تدبیر شایسته کرده نجات یافتند - اگرچه دران روز هیچ خانه و هیچ کوچه و هیچ گذر نبود (که
از کشتهها پشتها نداشت) اما در سه جا مخالفان بسیار کشته شدند - جمعی کثیر از راجپوتان در خانه
رانا (که دران قلعه بود) گرد آمده فرو شدند - و این بدنهادان دفعه دفعه دود و سه سه کس برآمده
جانفشانی میکردند - و جمعی انبوه در بتخانه مهادیو (که معبد و مقصد بزرگ ایشان بود)
اجتماع نموده تن بشمشیر سپردند - و در دروازه رام پوره نیز گروهی انبوه شده گرد هستی خود
بر باد دادند - و فتح عظیم (که طراز فتحهای دولت افزای تواند شد) از مکمن اقبال بظهور آمد

در گذشت - تاسی کسِ مردانۀ نامی را پیشتر از شمشیر رهیدن انداخته بود - و بانزده کس را بعد از زخم رسیدن - و از فیلِ مدهکر نیز کارهای شگرف پدید آمد - و مردانگیهای غریب کرد و از غرائبِ امور آنکه فیلِ کادره^(۲) چون درونِ قلعه درآمد اضطراب نموده از شهر و غوغا گریخت و از اتفاقاتِ حسنه آنکه روبروی جمعی کثیر از خمن گرفتار (که تن بهلاکت داده بجانب شکافه می آمدند) دوید - کوچه تنگ بود - همه را بحالِ تباہ پایمال کرده متفرق ساخت - و بتائید غیبی چنین موهبتی عظیم روی داد - و عظمت خان (که برو سوار بود) زخمی شد - و بعد از چند روز ازان زخم درگذشت - حضرت میفرمودند که درین هنگام بالای دیوارِ قلعه ایستاده نظارگی تائیداتِ ایزدی بودیم - فیلِ سبدلیه درونِ قلعه درآمد در کشتن و انداختنِ راجپوتان متوجه شد راجپوتی بجانب او دریده شمشیر انداخت - اندک بروی رسید - و او پروا نکرده او را بخراطوم پیچیده انداخت - در همین اثنا دیگر روبروی او شد - و سبدلیه باو روی آورد - و شخصِ اول از چنگال او خلاص شده باز از روی تهور شمشیر از عقب او انداخت - و الحق بسیار خوب جنبید و آنحضرت میفرمودند که در عین زد و گیر از بهادران (که من او را نمی شناختم) بنظر درآمد که راجپوتی از مفاصله دیوار خرد او را بجنگِ خرد طلبید - و او نیز گشاده پیشانی متوجه او شد یکی از دلوران لشکر منصور (که آنرا هم نمی شناختم) بمعانیت و امداد آن بهادر دیگر روان شد - و او باهتمام منع کرد که رسمِ دلوری و آئینِ مروت نیست که او مرا به پیکار خواسته باشد - و تو بمدد کاری من بیایی - بصد اهتمام او را از آمدن باز داشت - و خود کارزار نموده کار او را تمام کرد - میفرمودند که هر چند ازین مردانۀ با مروت نشان جستم پدید نیامد - همانا که از مردانِ غیب بود که بتائید این بزرگ صورت و معنی پیکر جسمانی پوشیده بخدمت قیام داشت - اوائل فتح تا پنجاه فیل و او آخر تا سصد فیل درونِ حصار درآمد اعدا را پایمال ساخت - میفرمودند که نزدیک به بتخانۀ گویند سیام رسیده بودیم که فیلبانے فیل سوار شخصی را پایمال فیل ساخته و در خرطوم پیچیده بحضور اقدس آورد - و بعرض اشرف رسانید که نام این را نمیدانم - اما از سران این حصار می نماید جمعی کثیر در گرد او جانفشانیها کردند - آخر ظاهر شد که پتا بود - که پایمال مذلت و هلاکت گشت - درین هنگام (که بملازمت آورده بودند) رمق باقی مانده بود - بعد از زمانے درگذشت راجپوتان جنگ جوی (که دران قلعه فراهم آمده بودند) قریب بهشت هزار کس بودند - اما از رعایا (که آنها هم در مراسم نگاهبانی و خدمت گذاری دقیقه فرو گذاشت نمی کردند) از چهل هزار کس زیاده بودند - زمانے (که رابات والا بقلعه درآمد) اهلِ قلعه بعضی در بتکدها بخیمال شرافت مقام

(۲) نسخه [۵ ز] کادره - و نسخه [۱ ح] کادره •

و در خانه رانهوران (که سردار صاحب خان بود) و در منزل چوهانان بسرکردگی ایسرداس جوهر عظیم شد - و تا سه صد زن در آتش ادبار آن سرکشان سوخت - و (هر چند آن شب در شگانگه کمه نمود - و از کشته شدن چیمل هریک دل از دست داده خود را بکنج ادبار کشید) اما لوازم احتیاط مرعی داشته بهادران صف شکن و غازیان جان بناموس ده را از هر طرف آماده ساخته فرمودند که هنگام ظهور بوارق صبح باعتضاد جنود اقبال درون قلعه درآیند - و چون سفیده سحر دولت دمید از اطراف مورچلهای خود جوانان کار طلب و دلیران نبرد درست درون قلعه درآمده در کشتن و بستن کوشش نمودند - و راجپوتان سر رشته تدبیر از دست داده جنگ کرده^(۲) کشته میشدند - و حکم معلی بغفاق پیوست که از مقابل سباط فیلان چابک دست آزموده را درآورند - اول گردباز^(۳) دهوکر تا سردیوار آمده ایستاد - و بعد ازان مدهکر درآمد - و پس ازان فیل جنگیا و سبدلیه و کادره درآمدند و هر کدام کاره چند کرد که از خیال بیرون باشد *

* شعر *

دو لشکر سنانها بر افراختند * کمینها گرفتند و صف ساختند
همه آهنین چنگ و فولاد خای * همه نامداران آهن قبای
یلانرا ز خون لعل تیغ ستیز * یکم جان سپار^(۴) و یکم درگریز
بپاشید خرطوم فیلان به تیغ * توگفتی همی مار بارد زمیغ
سپهدار بر ژنده پیل دمان * همی تاخت آورد بر زه^(۵) کمان
به تیغ و سنانها یکم کینه توخت * گهم دل درید و گهم سینه سوخت
ز خنجرش لاله نگارنده بود * ز درع یلان حلقه بارنده بود

و هنگام سفیده سحری (که صبح اقبال اولیای دولت و شام ادبار اعدا بود) حضرت شاهنشاهی بر فیل آسمان شکوه سوار دولت متوجه قلعه شدند - و چندین هزار کس از جانفشانان دلاور در رکاب عزت پیاده بودند - و از غرائب آنکه ایسرداس چوهان (که از دلیران قلعه بود) فیل مدهکر را دیده پرسید که این چه نام دارد - چون نامش گفتند در ساعت متهورانه تیز دستی نموده بیک دست دندان او گرفت - و بدست دیگر جمدهرز - و گفت مجرای من پیش آن قدر دان جهان آرای خواهید کرد - و از فیل جنگیا کارنامها بظهور آمد - از انجمله راجپوتان دویده شمشیر بخرطوم او انداخته قلم کرد - و او با وجود خرطوم بروده (که زندگی دشوار است) عربدهای آسمانی برانگیخته

(۲) در [چند نسخه] کرده کرده (۳) در [بعضی نسخه] گرد باز و هکر - و در [بعضی] گردباز و هوکر
(۴) نسخه [ج و] سپارد یک - و نسخه [ی] سپارد و دگر - و نسخه [ب ط] سپارد دگر (۵) در [بعضی نسخه] زه بر کمان - و در [بعضی] و برزد کمان *

جا کرده تماشای دلیرانِ پُردل و شیرانِ زنجیر گسل میفرمودند - و درین دوشب و یک روز این شجاعت‌مندان بمنابۀ مشغولِ پیکار بودند که خواب و خور پیرامونِ شان نمی‌گشت - و طاقتِ مترددانِ طرفین طاق شده بود - تا آنکه سحرِ دی‌بمهر پانزدهم اسفندارمذ ماهِ الهی موافقِ صبحِ سه‌شنبه بیضت و پنجم شعبان آن قلعه فلک‌اساس مفتوح شد - و شرح این سانحه بهجت بخشِ دولت افزا (که فتح‌نامه اقبال تواند بود) آنست که در شب گذشته (که صبحِ نصرت در پی داشت) از اطراف و جوانبِ قلعه هجوم آورده جنگ انداختند - و چندین جا رخنه در دیوارِ قلعه افتاد - و علامتِ شکستِ حصار ظاهر شدن گرفت - و نزدیکِ ساباطِ دلیران صف‌شکن از لشکر منصور پیدوستی کرده بهیارے از دیوارِ استوارِ قلعه را ویران ساختند - و دادِ جانفشانی و جان‌ستایی دادند - و نصفی از شب گذشته بود که متحصنانِ قلعه در شکافِ دیوارِ هجوم آورده یکطرف جان ببادِ فنا می‌دادند - و یکطرف کرباس و پنبه و هیزم و روغن آورده پُر می‌ساختند که در حین رسیدنِ غازیانِ تند خوری آتش داده نگذارند که کسی عبور تواند کرد - درین اثنا بنظرِ اقدس آمد که شخصی جیبۀ هزار میخی در بر (که علامتِ سرداری باوی بود) دران شکاف‌گاه آمده اهتمام می‌نمود اما معلوم نمیشد که کیست - دران هنگام حضرت شاهنشاهی بندوق سنکرام نام (که از بندوقهای خاصه است) گرفته بجانب او انداختند - و بشجاعت خان و راجه بهگونت داس فرمودند که من از شادی و سبکی دست (که در حینِ زدنِ نخچیر ظهور می‌یابد) در می‌یابم که غالباً بندوقِ من باین مرد رسیده باشد - خانجهان بعرضِ اشرف رسانید که این مرد امشب مکرر اینجا آمده اهتمام میکند - اگر باز امشب نیاید ظاهر میشود که از هم گذشته است - ساعتی ازین واقعه نگذشته بود که جبار قلی دیوانه خبر آورد که دران فرجه از مخالفان کسه نمائنده است و مقارنِ این حال از درونِ قلعه از چند جا آتش برخاست - ایستادهای پایه سریرِ اعلی دران باب خیالها میگردند - راجه بهگونت داس معروض داشت که این آتش جوهر است - چه رسمه ست در هندوستان که (چون کارے چنین پیش می‌آید) خرمن از صندل و عود و غیر آن در خورِ مکنت سرانجام میدهند - و اقسامِ همیشه خشک و روغن مهیا می‌سازند - و معتمدانِ سخن شفو و سفکدانِ دل بر جا را بر عوراتِ خود میگذارند - همین (که شکست متیقن میشود) مردان کشته میشوند و آن سنگین جانان آن بے‌گناهان را در آتشِ آن آتشکده خاکستر می‌سازند - و احق آن صبح (که نسیم فتح و دولت وزید) مشخص شد که بندوقِ شاهنشاهی بجیمیل سردارِ قلعه رسیده و کار او و قلعه ساخته بود - و آن آتش جوهر بود - و در خانه پتا از قوم سیسودیه از خاصانِ رانا

و از میان گوشت او گذشت - و چندان آسید نرسید - بر زبان مقدس حضرت شاهنشاهی گذشت که جلال خان آن قدر انداز خود بنظر در نمی آید - اگر خود را بنماید انتقام ترا ازو بکشیم - و بجانب بندوق او (که از روزنه ظاهر بود) بندوق سراسر کرده انداختند - و فرمودند که عجالة الوقت انتقام ترا از بندوق او میگیریم - انداختن همان بود و از آن روزنه گذشته باو رسیدن همان - اگرچه در آن وقت بیقین نه پیوست (که آن بندوق بآن بندوقچی رسید) لیکن از طرز فروهستن بندوق رسیدن بصاحب او قیاس میکردند - و بعد از کوش احوال بظهور پیوست که بندوق پادشاهی کار آن مدبر را ساخته بود - و آن بندوقچی اسمعیل نام سردار بندوقچیان بود - و باقبال روز افزون اهل آن مورچل ازین کارنامه پادشاهی آسردند - و همچنین همواره آنحضرت بسیاری از نامداران حصار را از پای انداخته بخراب آباد هلاکت می فرستادند - و روزی در مورچل جانب چیتوری (که کوهچه ایست نزدیک قلعه) بنفس مقدس آمده اهتمام اتمام کار داشتند - و در محال (که بندوق و توپ کلان می آمد) آهسته آهسته میگذشتند - چون اعتماد کلی بر محافظت و معارفت ایزدی بود غبار اندیشه بخاطر اقدس راه نمی یافت - ناگاه توپ بزرگ نزدیک آنحضرت افتاد که بآن توپ بیست کس از مجاهدان صفوف اقبال بشهادت رسیدند - روزی بندوق بخان عالم (که نزدیک آنحضرت ایستاده بود) رسید - و از جیب^(۲) او گذشته چون بجامه پایان رسید بصیانت الهی از رطوبت عرق سرد شد - و موجب تقویت بواطن ارباب جهاد گشت - و روزی بندوق مظفرخان رسید - و بخیر انجامید - و درین شغل دولت پیرای بسیاری از امثال این حمایت دادر جهان بظهور آمد که باعث هدایت ساده لوحان انجمن ظاهر شد - و سرمایه مزید عقیدت اصحاب اخلاص گشت •

چون همت عالی مفتاح معاهد مقصود و مصباح مکامن تقدیر است علی الخصوص هرگاه چنین صاحب اقبال دل در کاره دشوار بندد هر چند از اندیشه اهل روزگار بیرون باشد بیلمین بدائع قضا و قدر آن کار باسانی بر آید - از انجمله بمقتضای همت والی شاهنشاهی (که ترجمان تائید ازلی ست) کار سابط باهتمام راجه تودرمل و قاسم خان میر برو بحر بخوبترین وجه اتمام یافت - و بر بالای سابط منازل و مواقف دلگشا ساخته شد - آنحضرت پیش از اتمام آن دو شب و یک روز در همانجا بوده بتوجهات عالی اهتمام میفرمودند - و مجاهدان اقبال مند دل بر قلعه گشائی بسته دیوار قلعه را ویران میکردند - و از انجانب نیز دلیران دلارزها می نمودند و آنحضرت بنفس مقدس^(۳) دل در پیگر بسته داد بندوق اندازی می دادند - و بنشین سطح سابط

(۲) در [چند نسخه] جیبه جامه او (۳) نسخه [ح] نفیس - و نسخه [ط] نفیس مقدس •

قویب چهل کس (که در دره‌های کوه برای خود پناه اندیشیده فرصت جوی بودند) خاک و خشت بسیار از قلعه جدا شده آن تنگنای را گرفت - و بعد از فتح قلعه ظاهر شد که این بهادران چنین از هم گذشتند - و از جانب مخالف بآتش قهر ایزدی سوخته نزدیک چهل کس بخاکستان^(۲) عدم برابر شدند - و چون بدیگر مبارزان نبرد آرای^(۳) این ساخته معلوم شد خود را رسانده در زد و گیر گشادند - و مخالفان تیره رای از یکطرف جان می سپردند - و از راه دیگر در بر آوردن دیوار جهد مینمودند - تا آنکه در اندک فرصتی دیواره عریض بهمان ارتفاع بر آوردند - و در همین روز در مورچل آصف خان نقب افروختند - آتش خوب در گرفت - و از مخالفان تاسی کس بعدم فروشدند و بهادران لشکر اقبال را اگرچه آسیب نرسید اما کاره هم نتوانستند از پیش برد - هر چند جای آن بود (که قلعه نشینان ادبار چشم عبرت کشوده توسل بعجز و زاری نمایند) لیکن [چون در لشکر اقبال امری (که بظاهر سرمایه شمانت کوتاه بیفان تواند شد) بوجود آمده بود] این معنی را دستاویز نخوت و استکبار ساختند - و همت خسروانی این را باعث مزید توجه دانسته بیشتر از پیشتر توجه فرمود - این طبقه اگرچه در نفس امر باجل خود فروشدند و پیمانته هستی این کوه بر شده بود اما پایه اخلاص و رتبه سعادت ایشان افزود - اگرچه اهل قلعه شمانتها بظهور آوردند اما توجه حضرت شاهنشاهی (که در گرفتن آن قلعه نه بتدبیر و تدبیر بود) اطینان پذیرفت و نیز نیز جلوان معسکر اقبال را هدایتی شد - که نیز دستی در امثال این امور بر نتابد - صبره و سرانجامه باید - چه مضبوطی آن کوه والا یکطرف - و محکم قلعه یک جانب - و آذوق یکسر و مردان جنگی جدا - رای شاهنشاهی بانظام مهام سابط (که بهترین روشهای قلعه گیری ست) قرار گرفت - و بیشتر از پیشتر در اتمام آن کار شگرف اهتمام رفت - و آنحضرت بارها بسابط و نزدیک بقلمه شناخته بندوق اندازی فرموده - و نمایان نمایان زده - از آنجمله روزه آن شیر بیشه عظمت گرد حصار میگشت - چون نزد مورچل لکهوره عبور اقدس انتقال غازیان نصرت اعتصام پناهها ساخته لوازم محاصره بتقدیم میروسانیدند - آنحضرت در پناه دیواره ایستاده از روزههای دیوار بندوق اندازی میفرمودند - و ملازمان عتبه دولت کمر خدمت بسته شرف حضور داشتند - و بدو واسطه جلال خلی ایستاده بود - و سپهر خود را بر دیوار پناه نهاده از زیر سپهر نگاه قدر اندازان قلعه میکرد و فدائیان درگاه (که دران مورچل اهتمام داشتند) از قدر اندازی و کم خطای یکی از توپچیانی قلعه (که در مقابل دلیرانه سرگرم کار خود بود) شکوه میکردند - که بس از غازیان این مورچل را آسیب رسانده است - ناگاه همان بندوقچی کم خطا سر جلال خان را پیش نظر داشته بندوق انداخت

(۲) در [چند نسخه] زمای (۳) در [بعضی نسخه] مرخود را (۴) نسخه [ج] نیست .

میکوشیدند - و از دیگر طرف نقیچیان فولادچنگ کار پیش برده از دو جا نقب را بهای حصار رسانیدند - و از قلعه دو جا را متصل باهم مجوف ساختند - در یک مجوفه صدوبیست من داری تفنگ انداخته بودند - و در مجوفه دیگر هشتاد من - و حکم مقدس بنغاز پبوست که مجاهدان خدمت گزین و بهادران کار طلب مسلح و مکمل مترصد بایستند - که (چون آتش در دهند - و دیوار از هم باشد) تیز دستی نموده قلعه را بتصرف درآرند - روز اسفندارمذ پنجم دی ماه الهی موافق چهارشنبه پانزدهم جمادی الاخری بارتها را آتش دادند - آن برج از بیخ و بنیاد کذده با تمامی سپاه آن سیه بخنان (که بر سر آن بجنگ سرگرم بودند) هوا گرفته متفرق و متلاشی شد - و فتیله مجوفه دوم آتش نگرفته بود که افواج ظفر پناه دیوار قلعه را پراکنده دیده بے تشخیص و ملاحظه از پیش رو برو گرفته بر منفذ آن دویدند که خود را اندرون اندازند - بیکبار در مجوفه دوم نیز آتش در گرفت - و آن فوج سعادت پیوند (که روی بدر آمدن قلعه داشت) و گروهی از مخالفان تبه رای (که آماده مدافعه بودند) همه یکبارگی در آن صدمات در آمدند و از تند باد حادثه تفرقه در جمعیت آبدار ارواح و ابدان شان افتاد - و سر رشته انتظام اعضا از یکدیگر گسیخته روی در پراکندگی آورد - و سنگها بفرسنگها رفت - و آواز این قلع عنیف تا به پنجاه کوه و بیشتر رسیده موجب تعجب مستمعان شد - و منشای این خطا آن بود که راه فتیله این دوجای مجوف یک ساخته از یکجا آتش دادن قرار داده بودند - و همچنان کردند - یک دیر تر آتش خورد و بهادران نبود سر رشته ملاحظه از دست داده تاختند - و پیشتر از آن (چون حقیقت مهیا شدن نقب بمسامع علیه حضرت شاهنشاهی رسید) بر زبان اقدس گذشت که مناسب آن بود که جای آتش دادن هم دو تا ساخته شود - مبادا فتیله بیک دیر تر رسد - و آسیبی روی نماید - و همین قضیه مستقبله را بچشم دور بین دیده بودند - کبیر خان و سایر متصدیان این مهم اندیشیده خود را تصویر نمودند - و بسرعت از یکجا بدو محل آتش دوید - لیکن در وقت کار چون تقدیر برین رفته بود تدبیر سود مند نیامد - و روی داد آنچه روی داد - قریب دویست کس از لشکر منصور عروج بملک تقدس نمودند - از انجمله صد کس نامی بوده باشند - و ازین صد کس نزدیک بیست کس پادشاه شناس و از ناموران این مردم سید جمال الدین پسر سید احمد از سادات بارهه بود - که از منظوران نظر عاطفت اثر آنحضرت امتیاز داشت - دیگر میرک بهادر و محمد صالح پسر میرک خان کولابی که در عنقراب جوانی در جرأت شعله آتش بود - دیگر حیات سلطان و شاه علی ایشک آقا ویزدان قلی و میرزا بلوچ و جان بیگ و یار بیگ برادران شیر بیگ یسارل باشی و میرک بهادر - و جمعی

(۲) نسخه [ب ح] جلال الدین (۳) نسخه [ز] که از .

قلعه را از نه برج و دیوار مجوف سازند - و پُرداری تفنگ ساخته آتش درزند - و برج و دیوار را بر باد هوا داده مردان کار طلب درآیند - و از یک طرف به ثبات تدبیر اساس سابط نهند فرمان پذیران بارگاه سلطنت باین دو امر بدیع کمر همت بستند - اگرچه مورچل بسیار بود (چنانچه در آن را غازیان عقیدتمند جدا جدا پناه برای خود ساخته احاطه کرده بودند) لیکن سه مورچل عمده بود - اول مورچل خامه حضرت شاهنشاهی که محاذی دروازه لاکهوت بود و صاحب اهتمام این مورچل حسن خان چغنا رای پترداس و قاضی علی بغدادی و اختیار خان فوجدار و کبیرخان بودند - و نقابان خارا تراش ازین طرف بازوی همت بنقب قوی ساختند و مورچل دیگر بگردانی شجاعت خان و راجه تودرمل و قاسم خان میربرو بحر مقرر بود - و درین مورچل از یک تیرانداز مسافت در عین بازندگی از کمر کوه (که قلعه بر قلعه آن بود) اساس سابط نهادند - و مورچل سیوم بعهدۀ اهتمام خواجه عبدالمجید آصف خان و وزیر خان و جمع دیگر از بهادران سعادت منش نامزد بود - و (چون در آوردن دیگهای بزرگ از محال خود کار بطول میکشید) دیگ بزرگ (که نیم من غلوطه او بود) بحضور اشرف ریختند - چون [اهل قلعه بران حال (که هرگز در وهم و خیال ایشان نگذشته بود) مطلع شدند] درد حیرت در دماغ آشفته ایشان پیچید - و دانستند که اساس استیصال ایشان است - که روز بروز سامان می پذیرد - بناچار دست در حیل و تزویر زدند دفعۀ ساندۀ سلاحدار و مرتبۀ صاحب خان را فرستاده آئین تصریح و زاری پیش گرفتند - که خود را در سلک فرمان برداران درگاه معلی دانسته پیشکش هر ساله قرار میدهیم - بعضی لولایی دولت را این سخن مستحسن آمده بعرض اقدس رسانیدند - و باین قرارداد عنان ازین شغل نغتن صلح دیدند لیکن غیرت سلطنت قبول این معنی نفرموده خلاصی را منحصر در آمدن رانا ساخت - هر چند (بزرگان اردوی معلی از تردد دایمی بتنگ آمده در برخاستن ازین مهله کوشش نمودند) فایده مند نیفتاد - و آن بد نهادان قدر دولت ملازمت ندانسته با تمام اسیران سجن قلعه بر بالای برج و باره جمع شده هنگام نبرد گرم ساختند - توپچیان چابک دست در میان ایشان فراوان بودند همواره بر سر گلکاران و مزدوران تیر باران میکردند - و کار گزاران سپرها از چرم خام تعبیه پناه کرده در ساختن سابط تیز دستی و بخته کاری می نمودند - و با این همه احتیاط هر روز قریب دو بیست نفر بخاک فنا می افتاد - روز بروز سابط پیش می بردند - و نقب سرانجام میدادند - و فعله و عماله این اساس نصرت را نفوذ انعام در دامن امید میریختند - و زروسیم خاک بها شده بود - و از دو طرف بطوریکه توپ کار نکند دیوار گلین مریض مار پیچ برآورده برای هلاک آن انعامی منشان عقارب سرشت

با جمع از آمو بر شهر رام پور تعیین فرمودند - و او رفته آنرا بکلید تیغ بگشود - و مورد آفرین شاهنشاهی گشت - و چون رانا را بجانب آدیپور و کوملیز نشان میدادند حسین قلی خان را بالشکره گران بدستگیر کردن او فرستادند - حسین قلی خان بشهر آدیپور (که دارالایالت رانا بود) رسیده بقتل و نهب دمار از روزگاری کردن کشان بر آورد - و هر جا اندوه از متمرّدان در نواحی آدیپور و کوهستان کوملیز شنید بصاعقه شمشیر آتش بار سوخت - و غنیمت فراوان بدست آورد و در جست و جوی رانا تکابوی عظیم نمود - چون ازان کم گشته تیه ادبار نام و نشان نیامت بموجب حکم معلی مراجعت نموده بدرات بساط بوس سر بلند شد *

و درینفولا (که مرکب والا بمحاصره قلعه اهتمام داشت) بمسامع عزّ و جلال رسید که اعتماد خان گجراتی از چنگیز خان و میوزایان شکست یافته بدونگر پور آمده - و مقارن آن حال عرضداشت اعتماد خان با پیشکشهای لایق بپایه سربر اعلی رسید - از انجمله فیل دریائی بود که گوشهای دراز مفرط داشت - و حرکات عجیب ازو سر میزد - حضرت شاهنشاهی آیندهارا بفوازش تلقی فرموده حسن خان خزانچی را بامنشور استمالت همراه آن جماعت ساخته رخصت دادند - و درینوقت او را سعادت راهبری نکرد که بدولت آستانبوس کامیاب گردد - و حسن خان در دارالخلافه آگره از گجرات رسیده بزمین بوس سعادت پذیر شد *

چون [عزیمت خسروانی در گرفتن آن قلعه (که در رفعت و استحکام انگشت نمای دور بینان است) بیشتر شد] بهادران عساکر اقبال پیوسته از راه بے جلوی بآن قلعه آسمانی شکوه رسیده می تاختند - و داد دلیری و دلوری میدادند - چون خان عالم و عادل خان - لیکن همانطور (که زمینیان را دست با آسمانیان نمیرسد) سوز مند نمی آمد - و آنحضرت پیوسته بقدرغیر تمام بهادران تیز جلورا منع میفرمودند که تاختن چنین را شجاعت نگویند - بلکه داخل تهور است که ارباب دانش آنها از اعتدال برکوان دانسته از اخلاق ذمیمه می شمارند - لیکن این مردم (که مغلوب تهور بودند) گوش بر نصائح خرد افزای نکرده پیوسته بر گرد قلعه میدویدند و بعیاری از مردان نبرد گلگونه زخم بر رخساره شجاعت میزدند - و بسیاریه درین انجمن مرد آزمائی جام خوشگوار شهادت میکشیدند - چه تیر و تفنگ (که این صدفان می انداختند) سطح باره و کنگره خراشیده میگذاشت - و آنچه ازان سیه بختان می آمد باسپ مردم می رسید و کاره ساخته نمیشد - بنابراین حکم معلی شرف نغان یامت که جاهای مناسب اندیشیده

(۲) نسخه [ح] کوملیز (۳) نسخه [ا] بمسامع علیه رسید (۴) نسخه [ح] بدونگر پور - و در

بعض نسخه [بدونگر پور (۵) نسخه [د] نداشته *

منصوره کمتر همراه بود (سرتائید الهی دریافتند و بجنود معنوی اکتفا نموده پیشتر نهضت فرمود که شاید رانا کمی عساکر اقبال شنیده از شعاب جبال بیرون آید - و کار او باسانی ساخته گردن و آن سیه بخت چون دانسته بود (که از اسباب قلعه گیری همراه موکب معلی کمتر است) بخيال آنکه پرتو توجه مقدس بتسخیر قلاع نخواهد یافت) برین خیال فاسد اساس نهاده قلعه چیتورا (که بگمان کوتاه بینان کمند استیة بکنگره رفعت او نتواند رسید) مضبوط ساخته آذوقه چند ساله ترتیب داد - و پنج هزار راجپوت شجاعت سرشت را از ناموران ناموس پرست دران قلعه گذاشت - و اطراف و نواحی را ویران کرد - تا آنکه گیاه در صحرا نماند - و خود را به تنگنای کوهستان کشید - چون موکب معلی بنواحی قلعه چیتور نزل اقبال فرمود رای جهان گشای درین (که سر بدنبال آن خون گرفته نهند - و بکوهستان قلب در آیند) صلاح دولت ندیده بالهام اقبال تسخیر قلعه چیتورا (که اساس قوت و مدار دولت او بود) پیش نهاد همت والا ساختند و روز آبان دهم آبان ماه الهی موافق روز پنجشنبه نوزدهم ربیع الآخر بحدود قلعه رسیده سرادقات نصرت نصب فرمودند - و درین وقت شدت عواصف و ریاح و هدمات بوارق و صواعق زمین و زمان را منزلزل ساخته بود - و غریب ابرو رعد جوش و خروش در کون و مکن انداخته - و بعد از ساعتی هوا صاف شد - و عالم انکشاف یافت - و قلعه از دور نمودار گشت • • شعر •

یکم قلعه بر روی آن کوهمار • بر آورده سر تا بچرخ چهار

برو مرغ اندیشه را راه نی • کس از کار و کردارش آگاه نی

رای گیتی گشای بر محاصره آن قلعه آسمانی ارتفاع و حصول مواد تزیین متحصنان قرار گرفت بنا برین اندیشه بلند روز دیگر ازان منزل بدولت و اقبال کوچ فرموده در فضای دامن کوه (که این قلعه والا شکوه بر قلعه آن اساس یافته) نزل اجال فرمودند - و با چندی از مقربان بساط عزت سوار دولت شده دوره کوه را بنظر بلند بین (که ادوار افلاک را احاطه نموده) نظارگی گشتند و ارباب مساحت (که همیشه در رکاب نصرت اعتصام می باشند) آنرا زیاده از دو کوهه پیمودند و از مابین کوه (که آمد و شد خلأقی میشد) به پنج کوهه میکشید - توجه بدسخیر آن گماشته بخشیان عظام را حکم بر تقسیم مورچلهها فرمودند - جمع (که در رکاب دولت رسیده بودند) بمورچلهای خود فرود آمدند - و از عساکر اقبال آنکه از دنبال میرسید مورچله جدا می یافت^(۳) و بدین اسلوب در مدت یک ماه تمامی دور قلعه را جنود نصرت فرورگرفت - و در همین هنگام برخی از امرا را بنهب و غارت ولایت او و تادیب و تنبیه سرکشان آنحدود روانه ساختند - آصف خان را

(۲) در [اکثر نسخه] ازین که (۳) نسخه [ط ی] می ساخت •

نهیست عالی فرموده متوجه تذبیده و تادیب رانا شوند - و گروهی از امرای ظفر اعتمام را روانه ملک مالوه ساخته عرصه آنرا از غبار بنی و عناد فرزندان محمد سلطان میزرا پاک گردانند قرعه این خدمت بنام شهاب الدین احمدخان افتاد - شاه بداغ خان و مرادخان و حاجی محمدخان سیستانی و امثال ایشان را در صوبه مالوه جایگیر کرده سامان این کار بر ذمت همت این سعادت اسلسان مرجوع داشتند - و این مردم از حوالی قلعه گاگرون رخصت یافته از معسکر والا روی بمقصد آوردند و بجلان همت شقافته تا حوالی آجین عنان کش عزیمت نگشتند - و میرزایان پیشتر ازان (که عساکر فیروزی مند بآن حدود آید) فرار اختیار نموده راه گجرات پیش گرفتند - تفصیلاً آنکه در وقتی (که خبر نهضت موکب عالی بایشان رسید که از مستقر خلافت منزل بمنزل پیش می آید) انج میرزا (که برادر مهدین بود - و سر تاجرش میخارید) برخاسته پیش ابراهیم حسین میرزا و محمد حسین میرزا (که در آجین بودند) رفت - که یکجا شده در تدبیر ادبار خود کوشش نمایند - و چون بآن شور بختان خبر وصول موکب مقدس بحوالی قلعه گاگرون رسید (از راه سراسیمگی درآمده روی بمنندو آوردند - و درانجا انج میرزا از ارتفاع آوازه کوس اقبال قالب تهی کرد - و دیگر برادران طاقت مقابله و مقاومت با عساکر منصوره از پایه همت خود برتر دیده بقدیم ادبار بجانب گجرات فرار نمودند - و بچنگیز خان [که از غلامان سلطان محمود گجراتی بود و بعد از واقعه محمود دست استیلا بر بعضی از قلاع گجرات (مثل جانپانیر و بروچ و سورت) یافته حکومت رانی میکرد] متوسل شدند - و آنجا هم سلوک بے هنجار نموده غبار انگیز تفرقه بودند تا آنکه بعد از فتح گجرات خاک هلاکت بر فرق خود بیختند - چنانچه شرح این کارنامه اقبال بموقع خود نگارش خواهد یافت - و بالجمله افواج قاهره عرصه مالوه را از غبار این سیاه روزگاران مصفی یافته بجایگیرهای خود رحل اقامت انداختند - و عرائض نصرت طراز متضمن ادبار اهل بنی و آوارگی آن طبقه از مسالک محرومه بدرگاه مقدس ارسال داشتند *

محاصره نمودن حضرت شاهنشاهی قلعه چیتور را

دران هنگام (که موکب مقدس را بتقریب سامان لشکر مالوه در ظاهر گاگرون توقف افتاد) آصف خان و وزیرخان (که درین حدود جایگیر داشتند) بموجب حکم معلی پیش رفته قلعه ماندل را (که از قلاع مستحکم رانا بود - و بشجاعت رات بلوی سولنگی اسلحاکام داشت) بسطوت اقبال شاهنشاهی فتح کردند - و موکب مقدس بعد از سامان لشکر مالوه (با آنکه بحسب ظاهر از عساکر

(۲) در [اکثر نسخه] تحیرش (۳) نسخه [د] نیست *

- بخاکِ ناصیه‌آرای سجده‌های نیاز * که می‌برند ریاضتِ کشانِ لب‌نانی^(۲)
 بگردِ راهِ سلامتِ روانِ منزلِ قدس * ببدرقانِ سلوکِ طریقیِ ابقانی^(۳)
 بنکنه سنجیِ توحیدِ پورِ اعرابی * بخرقه پوشیِ تجریدِ پیرِ خرقانی
 که معتکف نشدم از برای مال و منال * بحضرتِ تو که با بخت و تخت شایانی
 خدای عز و جل بر رخِ تجلیِ کرد * که قبله من درویش از پیِ آنی
 عبادتِ سببِ بر رویِ تو سجده آوردن * که در سجودِ ادب قبله گاه گیہانی
 خدا شناس کمالِ تو می‌شناسد و بس * که قبله گاه امیدِ خدا شناسانی
 سجودِ بنده گیت بر جهانیان فرض است * درین سخن نبود اختلافِ ادیانی
 چرا نه قبله اقبالِ من شود حرمت * که رویِ دل بتو دارند قاصی و دانی
 بشکرِ نعمتِ تو موبموی من گویاست * حدیثِ کفر مرابه که حرفِ کفرانی
 دقائقِ نعمتِ شرح کی توان دادن * بقیدِ حرفِ نیاید امورِ وجدانی
 بدورِ عدلِ تو از تار و پود معنی و لفظ * بدوشِ ماه نهادم لباسِ گتانی
 بعبه که من احرامِ طرفِ آن دارم * گلِ بهشت کند در رهش مغیلانی
 ز شام تا بسمهر میخلد به سینۀ من * عروسِ حجله خاطر بنار پستانی
 پیِ خلیدنِ دل‌های حاسدان دارد * خدنگِ کلکِ مرا حرفِ تیر پیکانی
 صغیرِ قدس برآید ز طایرانِ خیال * چو نخلِ قلم بشگفتد بر پانی
 بجنبشِ قلم کلکِ همگان نرسد * لوی شاه کجا و عصایِ چوبانی
 بنکنه نمکین کز قلم برون ریزم * رسد دواتِ مرا دعویِ نمکدانی
 بمن رسید ز فیضِ نوالِ مجلسِ شاه * بروجِ آنچه رسد از شرابِ ریحانی
 ز منت‌های امل صد قدم نهم برتر * عنایت و کرمیت گر کنند اعوانی
 زبانِ خواهشِ من از ادب نمی‌جنبید * برآر آرزوم آنچه‌ان که خود دانی

* فی‌انہایہ سؤلی علیک تکلانی *

کجا بودم - شادابی سخن سیرابی بکجا آورد - ^(۴) القصه (چون گیہان خدیورا درین یورش نیتِ
 حق اساس مبتنی بر عمومِ عاطفت بود) بے آنکه اهتمام بجمع لشکرها شود آمرای والا شکوه
 (که خدمت را راس المالِ عباداتِ خود میدانسته‌اند) در ملازمت جمع آمدند - و اردوی معلی
 از هجومِ عساکرِ فیروزی مند عالمِ دیگر گشت - غیرتِ ذاتی مقتضی آن شد که آنحضرت بنفسِ اقدس

(۲) نسخه [ح] به پیشانی (۳) در [بعضی نسخه] ابقانی (۴) در [چند نسخه] پدراپی *

- چه گویم آنکه ز گنجینه‌های انعامش • سفید و سرخ چه اندوختم بهمیانی
- چه گویم آنکه ز لطفش چه طرف بریستم • ز هر چه لازمهٔ خانی ست و ترخانی
- دو دولت از در اقبال تا بمن رو کرد • کشید طالع انکیسیم بلخیانی
- یک معلمی شاهزاده‌های عظام • که بر نهال ادب میکنند اغصانی
- نخست حضرت سلطان سلیم دریادل • که جلوهٔ خردش موجه ایست عمّانی
- دگر طراز پرند امید شاه مراد • که دامن فلکش میکند گریبانی
- دگر جهان ادب دانیال کز شفقت • کواکب شرفش میکنند اخوانی
- ولی ز روی حقیقت به نزدشان بودم • چو پیش پیر ادب کودک دبستانی
- زه فلک منشان کز کمال عقل کنند • در انتظام جهان با سپهر اقترانی
- بلوح عقل کس را که چشم دل باز است • خطاست دیده بسوی حرورف بستانی
- چرا بجای سرپدا نهد سواد مداد • دل که از لمعات هداست لمعانی
- دوم سجود ارادت که از میامی آن • بانحطاط کشیدم قسوی حیوانی
- با آسمان کرم هر یک از ان دو شرف • بفرق طالع من منته ست منّانی
- جهان پناه شها آفتاب قدر مها • که جان عالمی امروز و عالم جانی
- سخن درست بگویم که هفت قالب را • همین نه جانی و جانی که جان جانانی
- بقر بخت و شکوه نهاد و رفعت قدر • ز هر چه عقل بسنجد هزار چذدانی
- بر روز عید ظهور ولادت زبید • که بختیان فلک را کند قربانی
- در التفات و کرم اختیار نیست ترا • ز آفتاب چه آید بجز درخشانی
- زمامی درت آنکس که بار محمل بست • بفرق منّت باز آردش بشیانی
- گران نیاید اگر بر مسماع اجلال • حدیث تازه کنم با و سرق ایمانی
- بآن خدای که در ذات شاه تعبیه کرد • لطافت ملکی با کمال انسانی
- با آسمان که ز روی ارادت حرکت • حکیم نیز نظر گیردش بحیوانی
- بار تمام کواکب ز ثابت و سیار • همه به بحر فلک فطرهای امکانی
- بانظام عناصر که بر صحیفه کون • همی کنند بنظم وجود ارکانی
- با اجتماع موالید کز تقلب حال • همی کنند بهم افتزاع ولدانی
- بهیکل تن آدم که عالم ست صغیر • کزان حواس و قوی را رسید بلدانی
- بگرمی نفس صادقان که نمودند • بعهد روز ازل نا درست پیدمانی

- بجوم کلب فرورمانده درنگ و دوحوص
- بخاک ریخته صد آبرو ز بے نانی
- بچشم خیره سیه کار نقش مطرودی
- بنفس تیره گل اندود چاه خذلانی
- بچار سوی ملامت که خاک دهر هر
- اسپر بیع و شرای متاع خسروانی
- که درشت ادائی ز لب برون کرده
- که لفظ برتن معنی نموده خفتانی
- که خیال خنک برده در عبارت گرم
- چو آب سرد بگرما به زمستانی
- تراش کرده خرف ریزهای خام برو^(۲)
- نهاده قیمت فیروزه بدخشانی
- چنان درشت که هرگز بدل نه پیوندند
- حدیث شان بسریشم اگر بچسپانی
- چوریگ خاک نشان همچنان برآید خشک
- بهفت دریا گر نظم شان بجنبانی
- سخن ز غارت استاد کرده صد دفتر
- که در شمار نیاید متاع تالانی
- سواد نسخه گفتار شان بچشم خیال
- سیه کلیمی خرسیرتان ملتسانی
- بکلب آهن نی نی بخامه الماس
- کشیده برورق حق خطوط بطلانی
- دل که رنگ حقیقت ز نظم شان جوید
- ز خیزران طلبه لاهی نعمانی
- بروی شان در گلزار بسته به کین قوم
- بخاک ریخته گله ز چاک دامانی
- چوکس نماند بعالم من آنکس امروز
- که نازه کرد سخن را بتازه دیوانی
- غریب ملک معانی درین رباط منم
- ز کاروان سخن با تمام سامانی
- کفون کلید سخن آسمان سپرد بمن
- ز دل گشایش و از من کلید جنبانی
- بهشتیان لطافت سرای فکرت را
- معانیم همه حوری کفند و غلمانی
- نگاهداشته صورت نگار لوح و قلم
- ز بلبل کلک مرا از هر بر بهتانی
- حدیث من به پهنشاه بنده پرور بود
- چو باخدای کلام کلیم عمرانی
- بغفت خیز و علم از قلم بکش کامروز
- مسلم است ترا کشور سخن دانی
- زبان بنکنه بجنبان که در بدائع نظم
- فرزدقی بتو ارزانی است و حماتی
- چه جادوئیست بر شمع رشاشه قلمت
- که رنگ میبرد از کارنامه مانی
- رسید حکم که از نکته سنجی شعرا
- بعرض ما برسان آنقدر که بتوانی
- زبان ورے که دگر با تو در سخن پیچد
- سزد بدست ادب گردنش به پیچانی
- چه گویم آنکه بزرین لباس دارائی
- بزر گرفت سرپای من ز عربانی
- چه گویم آنکه چو از خاک برکشید مرا
- سرم بلند شد از باد پای چو گانی

- ز سحرگاری گنجور گنجه خیز مپرس * که داشت کلکش بر گنج غیب ثعبانی
 بنظم او برسد نظم غیر اگر برسد * مخیل متنبی بنص قرآنی
 ز انوری چه نویسم که تا بچرخ رسید * ز برقی فکرت او شعلهای نیرانی
 رسانده گرمی معنی حکمت آمیزش * مزاج مدعیان را بجوش بحرانی
 ظهیر چربزبان را نگر که بود ازو * سماط عالم معنی بقازه الوانی
 مگر نبود هوددا دقیقهای کمال * که شهره شد بجهان سرمه صفاهانی
 سخن شناسان خلاق معنیش خوانند * به بین که معنی والاش نیست خلقانی
 تبارک الله ازان رمزدان که در ملکوت * بعلم منطق طیرش رسد سلیمانی
 دوی درد دل عاشقان ز عطار است * کزوست روح قدس با شکسته دگانی
 شکر فشانی سعدی به بین که شهپر روح * نموده بر شکر طبع او مگس رانی
 نشاط خیز بود بلبلان معنی را * ببوستان و گلستان او خوش الحانی
 ز خسروان معانی جداست خسروهند * که بر اراک معنی نموده سلطانی
 ستوده صاحب صاحبقران ملک سخن * که ملک گیریش ایرانی است و تورانی
 نکات حافظ معجز بیان چه برگویم * لسان غیب بدانند انسی و جانی
 دماغ سوخته را روح تازه میسازد * طراوت سخن نخلبند کرمانی
 برتبه نیست کم از اسفرنکی و طبسی^(۵) * سخن سرای اخسیکتی و اومانی
 غرض شمار اساطین معنی است ارنه * گذشته اند بس چون رفیع لذبانی
 پسند طبع حریفان حرف سنج سزد * بچودت که بود در حدیث سلمانانی
 خوشا نوای معارف طراز عارف جام * که محو بود بچشمش نقوش اکوانی
 ز بس لطافت الفاظ نکته آمیزش * بود معانی صورت نما بوخشانانی
 بجامعیت او بعد ازو کس نگذشت * ز نظم و نثر برو ختم شد سخن رانی
 باو حدیث حریفان برابر آوردن * بود حکایت شبدبیز و گاو پالانی
 یکان یکان همه بر بستر فنا خفتند * کشیده بر سر خود طیلسان کتمانی
 دران صماخ که این نکتههای ژرف نشست * چه جای شعر فلانی و نظم بهمانی
 کفون هم از شعرا بی شماره اند و لے * گزیده بر ملکی گیر و دار سگبانی

(۲) در [چند نسخه] نرسد (۳) این بیت را در نسخه [وح] بعد شکر فشانی سعدی الخ آورده

(۴) نسخه [د] را (۵) در [بعضی نسخه] طیبی - و در [بعضی] طلبی *

- بگونه گونه تفقد شهنشهم بنواخت • که پایه پایه فرود آمدم ز حیرانی
- زبان پیرسش من برگشود کای طوطی • ریاضِ نطقِ ترا از که بود رضوانی
- سوادِ شهرِ خیالِ ترا که داد ضیا • اساسِ نظمِ بلندِ ترا که شد بانوی
- پس از ادای زمین بوسِ بندگی گفتم • که ای سپهر مطیعت بامرِ اذعانی
- امانِ عهدِ تو استادِ مهربانِ منست • که لوحِ ابجدِ آدابِ او ست طولانی
- وگر سبب طلبیِ اوستادِ من پدر است • چه حق که نیست بمن زان بزرگِ حقانی
- زبانِ بدوقِ سخن تا مرا بجنبیده است • بنعمتِ پدرم بوده نیز دندانی
- ز مبدأِ مرضِ جهل تا نقاهتِ طبع • بدردهای درونم نموده درمانی
- دگر بگفت کزین ناظمانِ معنیِ سنج • به پلّه که نهادند جنسِ رجحانی
- کدام پی بره راست بوده است ز نظم • که نیست در قدمش خطره‌های حرمانی^(۳)
- کدام راه‌نورد است ملکِ معنی را • که بینیش منحیر به تیهِ هیمانی
- بعمضِ شاه رساندم که ای پناهِ سخن • حدیثِ طایفه شعر نیست پایانی
- سخنوران که ازین پیشتر سخن کردند • که سرزد از لب شان نکته‌های امعانی
- همه حکیم مزاجانِ پاک‌دل بودند • وجود داده طهارت ز لوحِ عصیانی
- کشیده نقشِ حقائقِ بدور اندیشی • نموده درکِ دقائقِ به تیز اذهانی
- همه بمشهدِ جان حاضر و بتن غایب • همه بذاتِ خدا باقی و ز خود فانی
- علی‌الخصوص سخن آفرینِ خطّه طوس • که در ریاضِ سخن بوده پیرِ دهقانی
- قیاسِ کار ز شهنامه اش بگیر که نیست • بزورِ بازوی او رستمِ سجستانی
- در روزهای نتوان یافت هیچ نقص که بود • بروزگارِ غلامانِ فوجِ سامانی
- اگر بدورِ شهنشاہ نکته‌دان بودی • به تیگرگی نشدے روزِ او شبستانی
- دگر قدحِ کشِ غزنی که میدهد جان را • شرابِ معرفتش نشنهای اذمانی^(۴)
- مپرس ازان چمن آرای گلشنِ معنی • که در حدیقه او نقطه کرده رمانی
- حدیقه ایست ملون که گر بود امکان • بصد بهار گل زان حدیقه بستانی
- سزا بود بسریدای دل رقم کردن • لطیفهای حقائقِ نگارِ شروانی
- نقاره سخنش تحفة العراقین است • سزد که دست بدستش چو گل برگردانی

(۲) در [بعضی نسخه] زمان (۳) نسخه [د ح] خطرهای (۴) نسخه [ب] اذمانی - و نسخه

[ط] یزدانی •

- چو نوح گشتم طوفان نورد دریائی
- چو خضر بودم تنها رو بیابانی
- ز فرط شوق چنان می شتافتم که مگر
- شدم چو روح مجرد ز ثقل جسمانی
- روان چو شخص تمنا بشاه راه ادب
- ز پای دل گم لاندیده بند کسائی
- درینکه تا بچه صورت قرار گیرد کار
- همه تصور و تصدیق من هیولائی
- بنوک خامه اندیشه ام دران ره یاقوت
- نسیج مدح شهنشاه طراز سبجانی^(۲)
- سواد موکبش از دور ناگهان بنمود
- که گشت دیده من زان سواد نورانی
- خبر ببارگه شهریار شد کاینک
- رسید بر در فردوس مرغ بستانی
- خطاب شد که تطف کزان رسانندش^(۳)
- بآسمان سعادت ز تیه ظلمانی
- کشید قاید دولت زمام طالع من
- بسوی بارگه حضرت جهانبانی
- نخست بوسه زدم خاک آستان یعنی
- بچشمه سار رساندم شفا عطشانی
- جبین بسجده شکرانه بر زمین ماندم
- همین نه با وضوی تن بغسل روحانی
- چه گویم از در دولت سرای اقبالش
- نمونه عجب از بارگاه یزدانی
- نه بارگاه جهانی که بود در شهرش
- متاع لطف و عنایت بصد فراوانی
- مجاوران حواشی آن رفیع مقام
- بعاکفان سموات کرده جیرانی
- ز اهل دانش و بینش ستاده گرد بگرد
- نشسته خسرو والا به تخت یونانی
- فروغ بخش شبستان هند اکبر شاه
- چراغ بارگه دولت تمرخانی
- تبارک الله ازان ملک کز لطافت طبع
- درخت و خاک درو کرده عودی و بانی^(۴)
- اشاره رفت که در پیشگاه مجلس انس
- شکفته دل بنشینف و شوق بنشانی
- به پیش پایه اورنگ شاه بنشستم
- زبان ناطقه لبریز از ثنا خوانی
- نشانده گوهر احسنت بر سر سختم
- سخنوران چه عراقی و چه خراسانی
- یکم ز روی تحیر که کیست این ساحر^(۵)
- که میکند سخش لولوی و مرجانی
- یکم برای تعجب که این شگرف گهر
- پدید شد ز کدامین سحاب نیسانی
- کدام مرغ فواگر بتازگی برخاست
- که تازه کرد صغیر هزار دستانی
- زبان پست خیالان دراز شد بر من
- که داشت کعبه ضمیرم بلذ بنیانی
- طراوت نفس از گرمی جواب فرمت^(۶)
- که بود بر لب فیضی زلال فیضانی

(۲) در [اکثر نسخه] سبحانی (۳) نسخه [۱] بیارندش - و نسخه [ب] بیاریدش - و نسخه [۵] و

رسانیدش (۴) نسخه [ب] کانی (۵) نسخه [د] شاعر (۶) در [چند نسخه] بروت •

- کدام رو بریاهی که از ریاضت آن
- شوم دقیقه شناس سپهر گردانی
- چراست گنبد پنجم سر بر بهرامی
- چراست منظر هفتم رواق کیوانی
- که گرفته بسنجیدن جواهر نظم
- زلف و معنی پر گفتین میزانی
- دماغ طبع معطر بعطر فردوسی
- صاخ فهم مشرف بصیت خاقانی
- که تامل انشای نثر رفته فرو
- بمغز جان زده گلدسته گلستانی
- که بفکر معما باین گمان که مگر
- کند بچهره فولاد طبع سوهانی
- زبان پر از سخن معرفت ولی یکدم
- سرم تپه نه ز ماخولهای پنهانی
- نمود جلد مرا عقل زهد طیفوری
- نهاد مغز مرا داغ عشق صنعانی
- نظر طلبه فرست جناح مجنونیی
- خورد مقدمه ساز قیاس برهانی
- بوارق نظر عشق در ورق سوزی
- نسائم گل دانش بصفحه گردانی
- زجان چه گویم یک جان و صد گرفتاری
- زدل چه لقم یک عشق و صد پریشانی
- خلید در جگرم همچو موی شیر همان
- که گرد چشم غزالان کنند مرگانی
- پدر که دیر بماناد ظل عاطفتش
- نمیکداشت مرا از سر سبق خوانی
- دران مقام که از اهتمام تربیتش
- چو او شوم مگر از عالمان ربانی
- نصیحتش همه کای ناشنای صبح وجود
- بگیر لقمه حکمت ز خوان لقمانی
- مکن هوای پری پیکران حسن مباد
- ز بازوی تو بروید جناح شیطانی
- خوی از جبین مفشان دمبدم کزین سیلاب
- بنای پنبه در آتش کشد بوهرانی
- چه حالت است دلت از کجا و عشق کجا
- جفا مکش که نیاید ز شیشه سندان
- ز عشق هند نژادان دل ترا چه گشاد
- کلید کعبه ^(۳) مجوی از صلیب رهبانی
- میان عقل و جنون بوه سیرم القصه
- که بود دانشم آمیخته بندانی
- ز خواب غفلتم آورد رو به بیداری
- سماع صیت قدوم برید سلطانی
- چه سحر بود ندانم که از نتیجه آن
- دلم برست ز اندیشه‌های نادانی
- تبارک الله از آن جذبۀ که روح مرا
- ز سنگلخ غم افکنده در تن آسانی
- بسروخت اینهمه خار و خس هوا و هوس
- به نیم لقمه بارقات سبحانی
- شدم سوار سبک گام توسی چالاک
- که کرده از سر دانش سپهر جوانی

(۲) نسخه [د] ز آتش - و در [بعضه نسخه] پنبه و آتش - و گمان برم که بسان پنبه الخ باشد (۳) در

[اکثر نسخه] بچونی صلیب •

و این قصیده را دران نزدیکی در ستایشِ نعمت رسیدگیِ انظام داد، اند *
* قصیده *

- سحر نوید رسان قاصدِ سلیمانی • رسید همچو سعادت گشاده پیشانی
رخه چو خلقِ عزیزان بخاطرِ افروزی • لبی چو دستِ کریمان بگوهر افشانی
بسر گرفته چو همت بلند پروازی • بپا گزیده چو دولت فراخ میدانانی
هجوم کرده برو آشنا و بیگانه • چو میزبانِ توانگر بر روزِ مهمانی
کمربچستی و چابک روی بدسته چنان • که دورِ منطقه گرد سپهرِ دررانی
نموده شهسپرِ والی او ز طرفِ کلاه • تذرو اوجِ عنایت ببال جنبانی
بفرق بسته زدولت خجسته منشورے • که همچو عقل بتارک نموده عنوانی
خط که یافته در بارگاهِ جاه و جلال • ز قهرمانِ خلافت خطابِ فرمانی
مبشرانِ سعادت ندا کنان که بخوان • نجات نامه خود ای حزین زندانی
مرا نظاره اش از دور بیقراری داد • چه بیقراری با صد قرار ارزانی
دل ز جنبشِ زنگش در اهتزاز آمد • چو از تحرکِ ناتوس روح نصرانی
بپوسه کردم پایش فکر غافل ازین • که کار گردد دشوار در قدم رانی
بدوقِ من طلبِ ناگهان او بنمود • چو بهر سالک توفیقِ جذبِ رحمانی
ازان زمان چه نویسم که بود بے آرام • سفینه دلم از موج خیزِ طوفانی
حدائقِ سخنم را بهار افزونی • شقائقِ نفسم را صباحِ رباعی
گه چو دهم سراسیمه کز کدام دلیل • برم ظنون و شکوکِ علومِ ابقانی
چرا بود مخالفِ رسومِ اسلامی • چرا بود متشابهِ حروفِ فرقانی
زبان کشیده بدار القضا^(۲)ی عجب و ریا • شهودِ کذب ز دعویِ گرانِ ایمانی
اگر حقیقتِ اسلام در جهان اینست • هزار خنده کفر است بر مسلمانی
گه چو عقل فرورفته کز چه دریابم • رموزِ حکمتِ دانا دلالِ یونانی
چه کرده است تخیلِ معلمِ اول • چه گفته است ز معنی مترجمِ ثانی
چه حکمت است الهی که مرتسم سازم • ازو بلوحتِ باطن نقوشِ عرفانی
ولے فرورغِ حقیقت چگونه برتابد • دلم نگشته بمشکاتِ قدس نورانی
کدام ره بطبیعی که طبع در یابد • ز گرم و سرد و ترو خشکِ دشتی^(۳) و گازی
چسان شناخته دانا بلمسِ سبابه • مزاجِ جوهرِ دل از عروقِ شریانی

(۲) در [بعضی نسخه] بدار القضا عجب در جهان (۳) نسخه [ز] خشک و دشتی •

بسیار از هم پیشها بوسیله آن گروه انبوه از ثروتمندان صورت حسد برده افتراها کرده - و شورشها اندوخته - و از فنون دریافت شهریار حقیقت پرور در گو ناکامی فرو شده (اصل خاطر او باختلاف نیک اندیشان بارگاه تعلق مایل نشده - و در چاره این کار راه اسباب نرفته)

درینوا (که / خدیو جهان / بتسخیر چیتور عزیمت داشت) ذکر نور افزای چراغ بینش اشرف برادران بمسامع همایون رسید - اشارت عالی باحضر آن گلدسته هنرمندی شد - طبقه از بد نهادان کونه اندیش بر حقیقت حال آگاهی نیافته این طلب عاطفت را بعنوان مطالبه منافی و نموده یرلیغ مطامع بحاکم دارالخلافه ارسال داشتند - شب آبان دهم مهرماه الهی موافق شب چهارشنبه بیستم ربیع الاول (برخه ازان نیلی قبا سپری شده بود - و آن دیده در بتماشای نخواستگان بزم چمن تشریف برده) جمع از ترکان آمده حوالی منزل گاه ما را قبل کردند و همانا طایفه از بدگوران فرومایه (که تفسیده دلی ریگستان حسد اند) ضمیمه خبانت شده آن عوان نادان را بران داشته باشند - که شیخ فرزند خود را پنهان خواهد ساخت - و در فرستادن معذرت خواهد جست - و همگی اندیشه این فرومایگان آنکه زمانه آزار برسد - چون معلوم شد و از حقیقت کار آگهی آمد - حیرت افزود - و از دیر حاضر شدن آن فیض پذیر مایه فیاض علی الاطلاق نزدیک بود که حيله اندوزی و شرارت افزائی صورت راستی گیرد - و در به آزر می آورد درین اثنا آن برادر گرامی رسید - و شورش تسکین پذیرفت - و آن گروه غرق خجالت شدند چون ابواب مکسب مسدود بود سرانجام سفر دشوار شد - و بسعی تلامذه و اهل ارادت این دشوار نیز آسان گشت - و در همان دامن شب سنگ تفرقه افتاد - منسوبان این دو دمان عموماً و خصوصاً در گرداب غم فرو شدند - و بدلدهی آن رموزدان آفرینش چاره ناشکیبائی دست داد - فرمودند که نخستین چهره خاطر من بمقتضای نشاء بشریت از سخن سازان بدگوهر غبار آلود گشت و گرنه خاطر حقیقت آمدن شگفتگی دارد - و جز فرخندگی و نشاط چیزه ازین ساحت غم نما متفرج و مترتب نخواهد شد - عنقریب نوید سربلندی آید - و قفل شادمانی گشوده گردد نخستین جرعه درده (که بکام این نادان محفل دانش رسید) این بود - و پس از سپری شدن روزی چند مرده غریب نوازی خسرو آفاق رسید - و سرمایه نشاط جاوید بدست افتاد

(۲) یا (نور افزائی چراغ بینش اشرف برادران) (۳) نسخه [۵ ح] نوزدهم (۴) نسخه [ب] عوانان نادان را - و نسخه [۵] آن عوانان را - بهر حال بر تقدیر افراد مراد ازان حاکم دارالخلافه است و بر تقدیر جمع نوکان (۵) در [بعضی نسخه] این نادانان محفل دانش - پس مراد ازان حاسدان و سخن سازان باشند - و بر تقدیر افراد مولف مراد است .

بظهور پیوست که قلعه خالی ست - پیش از نزول اجلال کسان سورجن حاکم قلعه رتنبههور متوحش شده با رعایا خود را برکناره کشیده اند - حضرت شاهنشاهی خلوه قلعه را تفازل بر فتوحات عظیمه گرفته در روز دران ساحت دلگشا نزول اجلال داشتند - و از نواحی و حوالی آذوقه بآن قلعه سامان فرموده نظر بهادر را بحکومت و حراست آن تعیین فرمودند - و از آنجا بشش منزل قصبه کونه^(۲) را (که از مواضع محکم آنحدر است) مخیم سرادقات فتح ساختند - و حکومت آن قلعه و ولایت بشاه محمد قندهاری مکرمت فرموده او را دران سرحد گذاشتند - و از آنجا بفتح و نصرت نهضت نموده بظاهر قلعه کاکرون نزول فرمودند •

و از سوانح آنکه نکته طراز حکمت اندوز سحر پرداز بدائع نگار برادر سترگ عنصری و معنوی شیخ ابوالفیض فیضی از خلوتکده عزلت ببارگاه خدمت گیهان خدیو بلندی گرای آمد - و بقانون عواطف شاهنشاهی اختصاص یافت - آن نوباره گلستان دانش پیوسته (در ملازمت قلمه سالار قوایل ملکوت - نخلبند نگارستان کثرت در وحدت - پدر بزرگوار) تحصیل مراتب دانائی کرده در اندک فرصتی در دبستان حقیقت آمود او (که مجمع بحرین نظر و اشراق - و مرجع حکمت شناسان بارگاه علم و عمل است) بیایه والی آگهی جلوه ظهور فرمود - و از فتاوح آن صحبت زبان او بسحر کاری سخن طرازان نظم پرداز گشایش یافت - و هیبت کمالات او جهان صورت را چون عالم معنی فرو گرفت - و از آنجا (که سحیبه قدسی والد بزرگوار آن بود که پای در دامن عزلت کشیده در پاس انفاس همت گماشته - و بجبهت پرده نشینی درس علوم عقلی و نقلی گزیده راه اختلاط بطبقات مردم بسته داشته) بیامین نفس گیرای او در شهرستان باطن فرزندان سعادت پیوند خواهش طبیعت و تماشای رنگینی این عالم دانا فریب آبرو نداشتند - و همگی اوقات گرامی به نفس پیرائی و دانش گزینی و آراستگی کردار گذشتند - و آن پیر نورانی (با آنکه بر مکمل مقدس خدیو صورت و معنی پی برده از اعتقاد گزینان اخلاص گرای بود) گوهر یکنمای محبت را ببار نیارده - و با گران بهائی آن متاع گزین و گرم بازاری این جنس فاخر و ممیزی مشتری بجلوه گاه فروخت نیارده - و از آنجا (که دین او دیدن کثرت از روی وحدت بود) از کثرت وحشت گزیده - و منتسبان آن یگانه پرستار ایزدی را ازین چشمه سار حقیقت راتبه رسیده - و ازین رو هرگز با اعیان دولت و ارکان درگاه مقدس راه آمد و شد نبود - و (با آنکه

(۲) نسخه [د] کونه - و در [چند نسخه] کونه (۳) نسخه [ی] سخن پردازان نظم طراز (۴) نسخه

[ح] [صهیبه رضیه قدسی (۵) نسخه] [ح] گرامی او (۶) نسخه [ی] سعادت مند (۷) نسخه [ح]

آراستگی کردار و وارستگی از دام روزگار گذشتن (۸) در [بعضی نسخه] آن یگانه پرستاران ایزدی را •

و اگر بهادران پادشاه شناس جمع شوند احصای آنها که تواند کرد - و هرگاه نوکر نوکر هم گرد آیند اندازه آنها که تواند گرفت *

چون دهول پور مخیم سردقات عزت گشت سکت سنگه ^(۲) پسر رانا آدیسنکه در رکاب نصرت قباب ایستاده بود - آنحضرت (چه از روی انبساط - و چه از ان رهگذر که مغروران فتنه اندوز مالو بخواب غفلت روند) خطاب کرده فرمودند رانا تا حال (که اکثر زمینداران و بزرگان هند باستان بوس سرافراز شده اند) آمده احراز این دولت نموده است - میخواهم که بر سر او ایلغار فرمائیم و سزای او را در کنار او نهیم - تو چه خدمت خواهی کرد - زمانه امثال این مقدمات از روی شگفتگی به پسر رانا میفرمودند - و او منافقانه تقبلات می نمود - و آخر آن که فهم بیدولت پسر معامله نرسیده و هزل را جد فهمیده فرار اختیار نمود - و از بے دانشی از بدنامی ظاهری گریخت و در رسوائی حقیقی افتاد - چه آن نادان را این تصور شد که بغداد حضرت در پرده این شکار سزای رانا خواهند داد - و من بدنام می شوم که او رفته حضرت را بر سر پدیر خود آورد - و ندانست که جز صورت مطایبه نیست - و این دولت مند خدا پرورد کی بدفع امثال این زمینداران بے سعادت خود متوجه شود - و در نیامت که بر تقدیر تحقیق این معنی گریختن از چنین اقبال خود را در هاریه ادبار انداختن و از بدنامی بد ذاتی شتافتن است - و چون خبر گریختن این محبوس بمساج اقبال رسید غضب شاهنشاهی در حرکت آمد - و هزل صورت جد گرفت - و الحق چنین بایست - که از آغاز جلوس بر اورنگ شاهنشاهی اکثری از سرافرازان هندوستان (که کلاه نخرت که نهاده سر اطاعت بهیچ یک از سلاطین فرود نیارزدند) تارک عبودیت بزمین بوس انقیاد آوردند مگر رانا آدیسنکه که درین ممالک رائی از تبه رایی تر و خود آرای تر نبود - آن تهور سرشت بے اعتدال (که شوریدگی آبی او همیشه بد مستی او شده بود) بکوهستان محکم و قلاع متین مغرور گشته سر فرمان برداری از درگاه معلی قامت - و بفرزونی مال و ملک و بسیاری راجه پوتان فدائی و سایر اسباب دنیا دماغ نخوت و استکبار گرم کرده راه سعادت گذاشت - همت جهان گشای بتادیب او مصمم شد - و اوائل مهر ماه الهی موانق اواسط ربیع الاول نهضت عالی اتفاق افتاد و بتائید اقبال روی توجه بتسخیر ولایت هندوآره ^(۴) آورده بجوان نصرت بولایت او در آمدند [چون عرصه ظاهر قلعه سیوی سوپر ^(۵) (که صیت شهرت او دران ولایت بلند است) مخیم اقبال شده]

(۲) نسخه [ی] سهل سنگه (۳) نسخه [۵] بزمین انقیاه نهادند (۴) در [بعضی نسخه] مندواره

و نسخه [ب] بندرماره (۵) نسخه [۵۱] سوئی سوپر - و نسخه [ج د ی] سوئی سوپر - و نسخه [ح] سوئی سوپر *

از فرمان برداری پادشاه صورت و معنی خود پیچیده آوازه ملک ادبار شده اند (بعد از درازی سرگردانی و کوتاهی سخن مالوه را خالی یافته بآنحدود رفته اند - و اوپاش کوتاه اندیش را مناسب حال دیده در جمعیت خود و تفرقه رعیت میکوشند - خدیو زمان را (که دانای اسرار نهانی و معدن راقبت و مهربانی ست) بخاطر اقدس گذشت که در دفع این فتنه اندوزان اگر بجهت ملاحظه حال سپاهی اغماض نظر کرده آید خلاف رضای ایزدی باشد - و (اگر توجه باطفاى ناپره این فتنه نموده شود - و بذات اقدس عزیمت این پرورش اتفاق افتد) خلاف قانون عقل بوقوع آید چه آن طبقه را آن حالت نیست که بدفع ایشان آنحضرت را خود متوجه باید شد - و در آئین سلطنت مبرهن است هر کاریکه بسخن ساخته شود به تیغ نباید پرداخت - و هر امریکه بدلاوری آمرای اوسط و ادنی کرده آید به نوکینان بزرگ نباید حواله فرمود - و همواره در مدارج امور پلس آئین سلطنت نمودن (که عبارت از قدردانی و پایه شناسی ست) از لوازم اقبال است - و (اگر بنا برین قانون خلافت باین کار ملازمان عتبه اقبال نامزد میشوند) سران و سروران ملک (که سعادت دو جهانی را در فرمان برداری پادشاه خود میدانند) در ساعت کمر اهتمام بسته متوجه این کار میگرددند - اما بجهت گرد آمدن ریزه سپاهی (که وجود این گروه ناگزیر این مقصد است) دیرتر صورت می بندد - و کار اندک بسیار میشود - و آئین سلطنت تاخیر در امثال این امور بر نتابد - بنا بران شاهنشاه عالم و دانای روزگار بمقتضای بالغ نظری خود چاره این کار فرمودند و توجه در ضمن بے توجهی و پروائی در پرده بپروائی صورت داده بظاهر اغماض نظر فرموده بیاطن همت در دفع این شورش بستند - و روز روشن هیزدهم شهریور ماه الهی موافق یکشنبه بیست و پنجم صفر بشکار پرگنه باری^(۳) (که اکثر اوقات بآنحدود بشکار چیده و آهو نشاط پیدا میگشتند) روی توجه آوردند - تا ارباب اخلاص و خدمت دوستان بجهت بے غوغای طلب بطور خود حاضر شوند - و سایر مردم چه ملازمان اینها و چه مردم دیگر بدید ایشان^(۴) (چون منفع نباشد) هراکینه باسانی جمع خواهند شد - و چون مردم بزرگی فراهم آید جمع را گزین کرده باین کار فرستاده خواهد شد - باین اندیشه صواب نما از مستقر خلافت برآمدند - و عرصه باری را مخیم اقبال ساخته بجانب دهول پور و گوالیار (که مالوه رویه است) شکار کنان عنان عزیمت مصروف داشتند و آمو و سایر ملازمان عتبه اقبال روی امید بجانب مخیم نصرت نهاده فوج فوج میرسیدند اگر رؤس^(۵) مخلصان درگاه (که ملتزمان عرصه شکار اند) فراهم آیند بتسخیر عالی کفایت میکند

(۲) در [چند نسخه] اوسط و ادانی (۳) در [بعضی نسخه] باری (۴) نسخه [و] بدیدن ایشان

(۵) نسخه [ز] ملازمان درگاه .

بر ساحلِ دریا در میان آورده پیغامِ نادرست داد - چون اولیای دولت دریافته اند (که بغیر از هیله‌سازی و روباہ بازی ازین بیدولت امری دیگر بوقوع نمی‌آید) از دریا عبور نموده سر در دنبال آن به سعادت نهادند - و او از خلاہها و سیلابها گذشته خود را بقصبهٔ گورکھپور رسانید - و اینجا سلیمان قلی نامی از اوزبکوں (که از علی‌قلی خان گریخته پیش افغانان رفته بود - و از قبل افغانان حکومت آن گذر داشت) گشتیها را فراهم آورده اسکندر را با مردم او بسرعتی هرچه تمامتر گذرانید - و از موج‌خیز قهرمان اقبال شاهنشاهی او را نجات داد - امرای عظام بسرحد ولایت افغان رسیدند (چون حکم در آمدن بآن ولایت از بارگاہ مقدس صادر نیافته بود) توقف نمودند و مرشدان متضمنی ظهور سواطع اقبال و التماس در آمدن بآن ولایت بدرگاہ معلی ارسال نمودند و روزی (که دارالخلافهٔ آگره مہبط انوار نزول اجلال شده بود) مرشدان اولیای دولت رسیدند بمساجع اقبال پیوست - و منشور سعادت پرتو ارتفاع یافت که چون آن بقیة السیف را از ممالک محروسه بر آورده اند درین هنگام بر همین اکتفا کرده در انتظام پراگندگیهای آن ولایت کوشیدند - و سرکار اوده را بجایگزین محمد قلی خان برلاس تفویض نموده دیگر امرا متوجه آستانه بوس گردند - چون مثال عالی باولیای دولت رسید محمد قلی خان را بدائرانی آن سرکار فصب کرده روی توجه بمستقر خلافت آوردند و در دارالخلافه ادراک زمین بوس نموده کسباب سعادت گشتند •

فہمت موبک گیتی‌گشای شاهنشاهی بفتح قلعۂ چیتور

سرکشانِ گرون فراز را از پای در انداختن وحدتِ انتظامی را (کہ گزیده ترین عبادات پیشکام کثرت تواند بود) رونق بخشیدن و نقد آسودگی و آسایش را رواج دادن است - و خدیو زمان را توفیق این معنی یافتن پایهٔ خلافتِ الہی بظہور آمدن - و سرمایۂ سعادت طبقاتِ انام عطا فرمودن و لہ الحمد کہ حضرت شاهنشاهی بتوفیق عنایتِ ازلی و مساعدت جنود غیبی راحت خویش در آسایش عالیان دانستہ همواره در معالجتۂ مالمخولیای سرور حق کردن کوشش ناسد دماغ اهتمام روز افزون دلرند - و تائید الہی ترین ذات مقدس بوده باندازۂ حق پرستی و خدا انہدیش خویش کامیاب صورت و معنی میگردند - درینروز (کہ سلحبت دارالخلافه بنور عدالت شاهنشاهی فروغ آسمانی یافت) هنوز عسکر اقبال از گرد واد و تودہ گاہ و بیگاہ نیداسودہ بزد کہ خبر طفیلی پسران محمد سطلی میوزا و غبار فساد برانگشتن در صورت مالوہ بمصلح اجلال رسید - کہ ازین باز (کہ سر

(۳) فضا [ی] خبر طفیلی پسران محمد سطلی میوزا - و غبار فساد انگشتن دو مالوہ (۳)

نسخہ [پ] آوردن •

عموم خلق (از بسکه این بیدولتان را سرخر^(۲) می پنداشتند) این خبر را ساختگی میدانستند - و چون درین تاریخ این خبر اشتهار یافت سکندر همچنان مخفی داشته و از راه مکر و تزویر درآمد رحمان قلی قوش بیگی را طلب کرد که بعضی سخنان میخوام که بگویم - اولیای دولت قبول این معنی نکردند - آخر حاجی اوغلان را (که از معتبران او بود) پیش امرا فرستاد - امرا رد و بدل نموده دریافتند - و قرار یافت که رحمان قلی همراه حاجی اوغلان رفته و قرار داد او را خاطر نشان کرده بیاید - و همان روز هر دو باتفاق رفته باز گشته آمدند - و نمودند که اسکندر از گذشته ندامت دارد و مقصد است که بوسیله اولیای دولت احراز سعادت آستان بوس نماید - و میخواهد که اول تنها در جائیکه قرار یابد یکدیگر را دیده سر رشته پیمان را بسوگند محکم گرداند - و قرار یافت که صباح روز عید قربان است - این امنیت بحصول انجامد •

و بالجمله اسکندر متذبذب گشته اولیای دولت را بحرف و حکایت باز داشت - و خود شبانگاه از دروازه قلعه (که بجانب دریا بود) بدر رفته بکشتی چند (که برای روز ادبار خود آماده داشت) از دریا عبور کرد - و نیم جان از آن گرداب خطر بیرون برد - چون صبح اولیای دولت از فرار اسکندر خبردار شدند فی الفور بشهر درآمد کوس نصرت بلند آوازه کردند - و چون کشتیها را سکندر این طرف نگذاشته بود بتقریب جمع کرد کشتی از دیگر گذرها دوسه روز کار تعاقب در تعویق افتاد - درین اثنا اسکندر از اهل و عیال خاطر جمع کرده پیغام فرستاد که من بر همان عهد ایستاده ام - و عبور من از آب بتقریب ترس مردم بود - اکنون استدعا آنست که محمد قلی خان و مظفر خان و راجه تودرمل بکشتی نشسته در میان آب آیند - و من هم با ده کس آمده دریابم و آنچه قرار یابد خود بشنوم - و خاطر خود را مطمئن ساخته روی بدرگاه عالم پناه آورم - این سه بزرگ ملتزم او را بقبول مقرر ساختند - و از انجانب اسکندر خان با چهار پنج کس از معتمدان خود بکشتی درآمد صورت ملاقات را نقشه بر آب و گره بر باد زد - و اولیای دولت سرگندان خوردهند و آنچه لوازم استمالت باشد در میان آوردند - اما اسکندر بر قول خود نایستاد - و گفت درینفلا چون مصدر تقصیرات شده ام دلیری در بساط بوس درگاه معلی نمیتوانم کرد - مناسب آنست که بوسیله استعفا جرائم جایگیر مرا بحال خود گذارند - و بخدمت درین صوبه نامزد سازند تا بدست آویز نیکو خدمتی خود را مستعد سعادت حضور گردانم - چون زبان او با دل موافقت نداشت وقت را بحرف و حکایت گذرانده با وجود بارندگی برای ادبار دو منزل دورتر رفت - و عذر طغیان آب

(۲) سرخر بمعنی عجا - و نسخه [ح] شرحی (۳) در همگی نسخها هوای نسخه [ب]

منعم خان خانان بموجب حکم اقدس از دارالخلافه آگره به مخیم اقبال (که در حواشی
 قصبه کوه بود) رسیده بزمین بوس سر بلند شد - و از فرط عنایت تمامی محالّ جایگیر علی قلی
 و بهادر (از جونپور و بنارس و غازی پور تا کنار آب چوسا) باو تفویض یافت - و او کامیاب دولت
 گشته متوجه جونپور و آنحدود شد - و موکب معلی بدولت و اقبال روز مهر شانزدهم تیر ماه الهی
 موافق شنبه بیستم ذی الحجه بمسئقر خلافت توجه فرموده کوچ بکوچ نهضت عالی میشد
 و آنحضرت شکر کنان و داد دهان قطع منازل میفرمودند - و بهر شهر و ولایت (که ممر موکب
 مقدّس میشد) بافاضا عیال و احسان مورد سرور میگشت - و در قصبه کوه (۲) که در جایگیر
 فرحت خان بود) بالتماس او جشن عالی ترتیب یافت - و در قصبه اناره شجاعت خان را باین دولت
 کامیاب ساختند - و همچنین جا بجا ارباب اخلاص باین مقصد ارجمند فایز میگشتند - تا آنکه
 روز خرداد ششم امرداد ماه الهی موافق شنبه یازدهم محرم (۹۷۵) نهد و هفتاد و پنجم^(۳)
 ظلال اقبال بدارالخلافه آگره انداخته کام بخش عالمیان شدند - جهان طراوت خاص گرفت - و جهانیان
 نشاط مخصوص از سر گرفتند - و عالم مورد امن و معدلت گشت •

و احوال افواج قاهره (که بر سر اسکندر بسرکردگی محمد قلی خان برلاس رفته بود)
 برین منوال است که کوچ بکوچ رفته روز اردی بهشت سیوم تیر ماه الهی موافق یکشنبه هفتم
 ذی الحجه بهاحت شهر اوده رسید - اسکندر از استماع رسیدن عساکر اقبال در قلعه اوده متحصّص شد
 آمارا محامره آن کرده مورچلها تقصیم نموده بجنگ پیش آمدند - در پهلو شهر تله بلند (که
 سرگدواری نام دارد - و سرکوب شهر و قلعه است) اسکندر جمع از هواخواهان خود را با انبوه
 از بندو قچیان بران بلندی داشته بود - که بضرر تیر و تفنگ هیچکس را پیرامون شهر نگذارند
 محمد قلی خان برلاس نخستین همت برگزینی آن سرکوب بسته چند از بهادران را تعیین کرد
 که بجهلای مردانه بران بلندی دست یافتند - و بهایمردی جلالت آن گروه خود سر را پست کردند
 و بر شهر و قلعه استیلا و استعلا تمام حاصل شد - چنانچه احدی سر از روزن نمیتوانست برآورد
 و از بکن خون گرفته سراسیمه دست و پای میزدند - درین اثنا خبر فتح موکب عالی و قتل
 علی قلی و بهادر بیرون و درون فر گرفت - و این معنی موجب استظهار اولیای دولت شد
 و کمر اعدا شکست - اگرچه [پیشتر از آنکه] بحدود اوده لشکر فیروزی اثر رسد (نوشته رای پترداس^(۴)
 مشتمل بر اخبار فتح و فیروزی و کشته شدن علی قلی و بهادر بر لجه تودرمل رسیده بود) اما

(۲) در [بعضی نسخه] کور - و در [بعضی] کوه (۳) نسخه [ی] پنج (۴) در [بعضی نسخه]

پترداس - یا تبرداس باشد •

بخشش فرمودند - و شهاب خان و جمعه را بحراست و حکومتِ جونپور فرستادند - و قليج خان و طایفه را بمره‌رهور تعین کردند که بنه و بار بعضی از اوزبکان آنجا بود - و بعد از آنکه سه روز بنارس مخیمِ سرادقاتِ اقبال گشت عنانِ توجه را بجونپور اعطاف دادند - روز دوم مساحتِ آن شهر موردِ موکبِ معلی شد - و مردمِ علي قلي (که در آن بلده فراهم بودند) انوارِ سلامت بر مساحتِ لحوالِ آنها تافت - و در ظلالِ عاطفتِ شاهنشاهی در آمدند - و سه روز جونپور مهبطِ لمعاتِ اقبال بود و رعایای آنحدود (که لکدکوبِ آشوب بودند) مستمالِ عواطفِ شاهنشاهی شده سر بفرارِ بالی برداشتند - و از آنجا آن شهسوارِ رخسِ اقبال بطریقِ ایلغار ببلده کُره نهضت فرمودند - اردوی بزرگ آنجا بود - بسه روز این راه طی فرموده بر ساحلِ گنگ بگذر کُره رسیدند - در آن هنگام بیش از چهار پنج کس در ربابِ نصرت اعتصام نرسیده بودند - بدولت و اقبال بکشتی عبور فرموده درون قلعه کُره را بفر نزلِ اجلال رفعتِ آسمانی بخشیدند - نزدیک مانکپور خواجه عالم گریخت - و باز بدست افتاد - و در آن شهر منشورِ طلبِ منعم خان خاننجانان از پیشگاهِ عاطفتِ اصدار یافت و جایگیر دارانِ آنحدود بجایگیرهای خود رخصت یافتند - و برعیت پروری نصیحت پذیر گشتند و چندی از بد نهادانِ فتنه سرشت [که از آستانِ مقدس گریخته پیش این مُدبرانِ نخوت‌مذد رفته همواره در شورش میزدند - و بکنند اقبال گرفتار شده بودند - مثل خانِ قلي از بیک - و یارِ علي و خوشحال بیگ (که یک چند در سلکِ قورچیانِ حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی انتظام داشت) و عالم شاه بدخشی - و میر شاه بدخشی - و بخیی بخششی - و چله خان کوکله میرزا عسکری] همه این فتنه جوین عرضه عرصه قهر شده پایمالِ فیلانِ مسمت گشتند - و میرزا میرک مشهدی را (که در مخصومانِ علي قلي انسلاک داشت - و از اردوی مقدس گریخته در کُره گرفتار شده بود) با مجرمانِ دیگر با کُنده و دو شاخه در میدانِ معدلت آورده تمامی آن فتنه اندوزان را بحضورِ او سیاست فرمودند - بعد از آن فیله را باو سردادند - فیله او را بخراطم پیچیده با کُنده و دو شاخه در زهر دست و پا مالش گونه میداد - و ازین سو بآن هو می انداخت - و چون اشاره صریح سیاست او نرفته بود فیله بمسأله و ملاءبه میگردانید - و تا پنج روز هر روز او را آورده در سیاست گاه تعذیب میداشتند - آخر بتقریب انتسابِ سیادت و شفاعتِ مقربانِ بساطِ عزت رقم جان بخششی بر حال او کشیدند - و در همان ایام جی تراچی شاه ناصر خواجه را (که سر آمد بے دولتان بود) بدرگاهِ معلی آورد - و بهیسا رسید •

(۲) در [چند نسخه] علم شاه (۳) در [اکثر نسخه] دو شاخه اما بالعطف صحیح می نماید

زیرا که کُنده چوب بزرگ باشد که بر پای مجرمان گذارند - و دو شاخه را برگردن گنهگاران می نهند •

جهانبانی جنت آشیانی بود) بجانب دارالخلافه آگره و دهلی و ملتان و دیگر ممالک محروسه با فتح نامها فرستادند - هم سرمایه مزید شکر اولیای دولت قاهره شد - و هم پدیرایه عبرت و هدایت واقعطلبان گمراه گشت - و این فتح شگرف (که کارنامه اقبال روز افزون تواند بود) در عرصه قریه^(۲) سکراول از مضامین الهابلس روی نمود - و آنرا مصر جامع ساخته فتح پور نام نهادند - و عبارت فتح اکبر مبارک - تاریخ این فتح دولت آئین است •

و از شرائف سوانح آنکه (چون ریاست اقبال بدفع این حرام نمکن نهضت فرمود - و منعم خان را بحکومت دارالخلافه آگره گذاشتند) بازار هرزه گویان تهی مغز گرم شد - و متمردان مفسد از حدود سرکشیدند - منعم خان (که به پدر و استاد و مرشد راقم این شگرفنامه ابوالفضل عقیدت داشت) آمده استمداد همت نمود - آن معدن شهود سخنان بلند در بزرگی خدیو زمان فرموده در باب استیصال مخالفان این دولت اشاره بدیع فرمودند - و بموجب استدعای او مقرر شد که امشب بطریق خاص صوفیه علیه توجه نموده شود - و آنچه نمودار گردد اشارت بدان کرده آید - صد آن بشاشت غریب در جبهه شریف ایشان ظاهر بود - و فرمودند که سر علی قلی و بهادر را بزودی آورند که امشب چنان نموده اند - منعم خان از استماع این مرده دلگشا خوشوقت شده آداب شکر بجای آورد - و اندک فرصتی نگذشته بود که سر این دو حرام نمک شور انگیز آوردند آری از متوجهان درگاه ایزدی و مرتاضان این راه عجیب ظهور این معنی چه دور •

و [چون بمیامین تأییدات سماری (که در سفر و حضر قریب جنود اقبال حضرت شاهنشاهی ست) چنین فتح دولت پدیرای روی نمود] همان روز مرکب معلی بصوب الهابلس^(۳) (که بعضی بیدولتان در آنحدود غبار انگیز فتنه بودند) نهضت والا فرمود - شامگاهان ساحت آن سرزمین بورید مقدس گیتی خدیو هبج دولت دریافت - شب دران عرصه دلگشا مغزل فرمودند - بعضی مطرودان دولت (که گریخته بعلی قلی پیوسته بودند) مثل شیخ یوسف چولی دستگیر شدند و دو روز به بعضی مهمات آنجا پرداخته روز سیوم روی توجه بجانب بنارس آوردند - و آنجا بسیاری از لشکریان علی قلی و بهادر مثل مرتضی قلی زمین بوس والا نمودند - و از فرط مکارم ذاتی جرائم این جماعه طراز عفو یافت - و زنان و پاتران بهادر خان بدست اولیای دولت در آمدند و خواجه عالم خواجه سرا آنجا اسیر فتراک سعادت شده بمدارج قرب ترقی نمود - و چون مردم بنارس از نادانی و بیدولتی دروازه بسته بودند از سطوات غضب حکم تاراج شد - و بزودی

(۲) در [چند نسخه] سکراول - و نسخه [ح] شکرولی از مضامین الهاباد (۳) نسخه [ح] الهاباد

(۴) نسخه [د و] میو مرتضی قلی •

با وجود چندین فتنه و آشوب او نمی خواستند که به نشیب^(۴) نیستی فرستند - بعد از شدت التماس و کثرت الحاج اولیای دولت قاهره شهنازخان و بنسی^(۳) داس کنبو مامور شدند تا بدم شمشیر گردنش از بار سر سبک ساختند - و مقارن این حال بهادران نصرت قرین شهریار کل را (که از معتبران علی قلی بود) گرفته آوردند - و بسعی ملازمان رباب معلی سر آشفته او نیز بخاک افتاد - و حضرت شاهنشاهی از ماجرای علی قلی خان می پرسیدند - جمعی میگفتند که از عرصه نبود بدر رفته است - و طایفه بران بودند که خرمن هستی او سوخته شد - درین اثنا باتو فوجدار آن سیه بخت را آوردند - چون کاری احوال او شد بزبان آمد که من دیدم او را فیل یک دندان پادشاهی کشت - و نشانهای فیل و فیلبان را بیان کرد - بموجب حکم معلی تمامی فیلان فوج هراول حاضر ساختند - و آن شخص فیل یک دندان نین سکه نام را دیده گفت این فیل است که علی قلی را کشت - آنکه حکم مقدس شد که هر که سر مغل از حرامنمکان بیارد یک شهر طلا بیاورد - و هر که سر هندوستانی آورد یک روپیه بگیرد - عوام از پی سرها بسر دویدند - سرها می آوردند - و زرها میگرفتند - و چهره شناسان ملاحظه میکردند - تا آنکه یک سر علی قلی را (که در پای درخته افتاده بود) آورد - و باین طایفه شبهه و شک میکردند - درین میان از زالی نام هندوی (که صاحب اختیار علی قلی بود - و در خیل اسپران جبل قهرمان اقبال سراسیمگی داشت) چشمش که بر سر آن تیره بخت افتاده آه سرد از سر درد بر کشید - و پیش آمده آن سر را برگرفت - و سخت بر سر خود زد - و چنان بر وضوح پیوست که بآن مدبر بخت برگشته تیره از غیب رسید - و میرزا بیگ قاتل مدعی آن بود که تیر من بعلی قلی رسید - القصه از رسیدن تیر آن مدبر بحال تباه در جان کنده بود که سومناتبه فیلبان فیل نین سکه را بقصد او راند علی قلی فیلبان را گفت که من از اعیان سهام - مرا زنده بحضور بندگان حضرت ببر - که تو رعایت خواهند کرد - فیلبان حرف او را از ژاژ خائی دانسته فیل بر او راند - و او را در زیر دست و پای فیل (بلکه در زیر باز عصیان او - و کفران نعمت پادشاهی) پایمال ساخت - بیکر از پاجیان بگرفتند اشرفی سر او را جدا کرده می آورد - در راه آن سر را غلام غالب ازو کشیده خود بنظر اقدس در آورد و انعام گرفت - آنکه حضرت شاهنشاهی بدولت و سعادت از خانه زمین فرود آمده روی نیاز بر زمین شکر نهادند - و امرای عظام و دیگر دلیران و دلاوران را (که دران مصاف مرد آزمائی جان سهاری و حق گذاری کرده بودند) باز دیار مناصب و اعتلای مراتب سر بلند و کامیاب ساختند و سر علی قلی و بهادر را مصحوب عبدالله پسر خواجه مراد بیگ قزوقی (که وقت دهبان حضرت

(۲) نسخه [۵] به نشیب آباد نیستی (۳) در [بعضی نسخه] یعنی داس (۴) نسخه [ح] می یافته .

از دنبال شفته خود را تا مجنون خان رسانید - و درین میان اسپش تیره خورده چراغ پا شد و بهادرخان را بر زمین انداخت - دلقوان مساکر اقبال بر سر او ریختند - وزیر جمیل او را گرفت و از بد ذاتی و آزمندی چیزی گرفته رها کرد - درین اثنا نظر بهادر نام دولتمند از ملازمان مجنون خان خود را بر سر او انداخته دستگیر کرد - و افواج قاهره همراه بهادرخان را در میان گرفته تیردوز کردند •

و درین زمان ابتهاج (که گیتی خدیو بر رخس نصرت سوار شده گرم رفتن بودند - و مبارزان دست بگیربان رسانیده جان ستانی میگردند - و علی قلی خان مغرور ادبار بر جای خود ایستاده از حال بهادرخان می پرسید) فیل مست چترانند نام از فیلان پادشاهی بر فیل گم بهنور از فیلان خامه (که از مستی فرود آمده بود) درید - گم بهنور طاقت صدمه او نیاورده رو بگیریز نهاده و چترانند از دنبال درآمد - فیلبان گم بهنور فیل خود را در میان صغرف مخالفان کشید - و مخالفان فیل او دیده نام را برابر چترانند دوآیدند - چترانند گم بهنور را گذاشته بر او دیده دوید - و بیک صدمه کوه شکن آنرا بر خاک هلاکت انداخت - و شکسته عظیم بران مدهبران نمک حرام روی آورده اکثر اعیان و ارکان شرارت علف شمشیر خونخوار شده بر زمین ادبار افتادند - و خس و خلتاک هستی ایشان بآتش قهر الهی و برقی سطوت شاهنشاهی سوخته خاکستر آن بباد فنا رفت و گروه (که گرفته از آن نبردگاه اقبال بدر رفتند) در راهها بدست رعایای زبون (که بآتش تمدنی این نمک حرامان جگر کباب بودند) بخاک و خون افتادند - و باد بهار فتح بر نهال اقبال وزیدن گرفت - و ابر نیسان ظفر هر حدیقه دولت بگوهر انشایی درآمد - و عرصه نورد از غبار فتنه ارباب طغیان تصفیه یافت - و از تنقی عواطف الهی پدکر فتح و نصرت بر ساحت اعتلا جلوه گر گشت و حضرت شاهنشاهی بدولت و اقبال سواره - از سرگذشت علی قلی و بهادر می پرسیدند درین هنگام نظر بهادر بهادر خان را دستگیر کرده ردیف خود سوار ساخته به بساط حضور اقدس آمد حضرت شاهنشاهی زبلی تعقد بر گشادند - که بهادر ما بشما چه بد کرده بودیم - که این همه باعص فتنه و فساد شدید - او را دهشت و خجالت غم گرفته بود - سر در پیش انداخته زبلی عرض ندانست - و بیان عمر نبوده - بعد از پرسش بسیار بر زبانی ناهق شناس او گذشت که الحمد لله علی کل حال - همانا آن بیادولت را در نفس اخیر حقیقت حرام نمکی و سیه بختی خود معلوم نشده بود - و آلا بایستم حرف ندانست بر زبان او گذشت - و هر که (از چنین بزرگ کرده خدا روی گرداند) هرائینه دین و دنیا ازو پشت دهد - و خراب ظاهر و باطن گردد - و حضرت شاهنشاهی

در درج تائید غیبی در آمدند - و مغفرت اقبال آسمانی بر فرقی عظمت نهادند - و تمامی بهادران و کاب معلی آماده جنگ شدند - قول بوجود اقدس شاهنشاهی رفعت آسمانی یافت - و در برانغار مجنون خان قاقشال مقرر گشت - و در جرانغار آصف خان قرار گرفت - و محب علی خان و طایفه از بهادران از پیش قدمان هراول شدند - آنحضرت بر فیل بال سندر نام سوار شده نهضت فرمودند - و میرزا کوکه را در عمارتی همین فیل جا داده تارک عزت او از آسمان گذرانیدند مبادی طلوع نیر اعظم ریات اقبال بمحل اردوی خان زمان رسید - ظاهر شد که مخالفان تیره رای بخت برگشته کوچ کرده روان شده اند - یرلیخ مطاع عز نفاذ یافت که مجنون خان با فوج خود پیشتر مبادرت نماید - و نگذارد که این شوریده بختان از میان بدر روند - و این فوج باعتضاد چنین قوی پشت شده طلبگار نبرد گشت - و بمردم عقب بقدر جنگ شدن گرفت - و بعد از زمانه آصف خان را نیز حکم شد که با جمعیت خود بسرعت متوجه پیش شود - و چون هوا بسیار گرم شد و فیلان در رفتن ماندگی نمودند شهریار جهانگیر از فیل بر باره نصرت سواری فرمود - و آن بیدرلتنان بار نداشتند که حضرت شاهنشاهی بنفس مقدس دران لشکر ورود اقبال دارند - و مقدمات جنگ را بر تهور آصف خان و مجنون خان فرود می آوردند - چون محاربه بسیار شد و شکوه لشکر و هجوم فیلان در نظر آمدن گرفت در یافتند که موکب اقبال شاهنشاهی ست - و خود بدولت پای ظفر در رکاب نصرت آورده اند - علی قلی خان و بهادر خان دل بر مرگ نهاده در میدان عصیان ایستادند - و بخذلان ابدی قرار بکنگ دادند - و باین خیال فاسد صفها راست کرده جمع از بردان معرکه ادبار را بر هراول و اوچی^(۲) لشکر نصرت پیوند فرستادند - و درین اثنا از عساکر اقبال همگی قریب بیانصد کس همراه موکب شاهنشاهی شدند - و تا پانصد فیل هم رسید - و مفاصله در میان فوج پیش و موکب مقدس کمتر ماند - باباخان قاقشال (که سردار مردم اوچی بود) بآن جماعت پیوست - و معرکه تیغ و تیر گرم شد - و بتائید اقبال شاهنشاهی لشکر مخالفان را از جا برداشته برد - و افواج قاهره از پی در آمده این مدبران را تا صف علی قلی خان رسانید و اهل ادبار در گریختن سراسیمه گشته سر از تن و پیش از پس نمی شناختند - و از شواهد اقبال آنکه دران گریختن اسپ یک ازان مخدولان چنان بر اسپ علی قلی خان خورد که دستار از سر شوریدند او بر زمین افتاد - علی قلی خان حیران کار شده بهادر خان را در برابر باباخان قاقشال فرستاد و بهادر خان خود را بمپناه اوچی رسانیده سرگرم کارزار شد - و زمان زمان علی قلی از بهادر خبر گرفته تازه بتازه کومک روانه میکرد - و باباخان غنیم را پر زور دیده عنان گردانید - و بهادر خان

(۲) اوچی بمعنی تیر انداز - از لغت ترکی •

و (چون موکب معلی از آب گذشته بحرام خواران نزدیک رسید) فیل خدا بخش از مستی
 فرود آمده روی بهشیاری نهاد - فیلبانان و فوجداران ازین حالت ملول گشتند - و حضرت شاهنشاهی
 بالهام اقبال فرمودند که هوشیار شدن چنین فیل مست مبشر فتح و نصرت است - که فتح و نصرت
 همعنان هوشیاران و کار آگهان وقت است - و دیگر آنکه از هشیار شدن فیل ما را اعتماد بر فیل
 و مستی او نماند - و منحصر شد توکل ما بر عون الهی^(۲) - و هر کرا توکل بر کرم و الطاف ایزدی
 منحصر شود کار او بر فتح انحصار یابد - و الحق ازان مظهر کرامات دونکنه بلند بوجود آمد که عنوان
 نامه الهام تواند بود - و چون شب در آمد بر کنار دریا با بخت بیدار آسایش گرفتند - و مخالفان
 تیره رای بمسافت یک گروه فتنه گستر بودند - آنحضرت تکیه بر تائید آسمانی فرموده در همان جا
 توقف صلاح دیدند - و همان زمان مجنون خان و آصف خان بزمین بوس سعادت پذیر گشتند
 مجنون خان و جمع برین بودند که بے توقف در همین شب بر سر اردوی آن بخت برگشته باید شنات
 آصف خان معروض داشت که زمین محکم گرفته دایره کرده اند - درین هنگام رفتن لایق نیست
 و نیز در روز مردم بشرم چشم و آزر رو بیشتر کار میکنند - رای او پسندیده خسرو کامیاب شد
 و نصاب بلند فرموده آمده را رخصت دادند - و حکم شد که در پاس دوبار خبر بما برسانند - و در لوازم
 قراولی اهتمام نمایند - که مبادا مخالفان تیره رای را خبر ریای اقبال شود - و از انجا بدر روند *

علی قلی و بهادر (که مغرور خود کامی و مغلوب ادبار بودند) در عین غفلت بوده از خود
 خبر نداشتند - و آن شب (که موکب مقدس نزدیک رسیده بود) بباده پیمائی و شاهد پرستی
 و بازی بشکن بشکن سرگرم بودند - و باین لفظ صریح بر شکست خود فال میزدند - و عجب تر
 آنکه در آن شب مردے نزدیک چادرهای این مستان رفته فریاد برداشت که ای جمع بد سرانجام
 واقف شوید که حضرت پادشاه بعزیمت استیصال شما از آب گنگ گذشته بالشکرے بے پایان
 رهیده اند - و چون پیمانته هستی آنها پر شده بود آواز ریای اقبال را از تدبیرات آصف خان
 و مجنون خان دانسته در غرور افزودند - و همانا که این مخبر از مخلصان نادان بود - اندیشه آن داشت
 که (چون بندگان حضرت با مردم کم از آب گذشته اند - و غنیمت با سه چهار هزار سوار مشخص است)^(۳)
 باین تدبیر سنگ تفرقه در آن گروه اندازد - تا کار به پیکار نکشد - و نمیدانست که جنود غیبی
 همراکب گیتی خدیو است *

و بالجمله صبح روز مار اسفند بیست و نهم خرداد ماه الهی موافق دوشنبه غره ذی الحجه
 (که در حقیقت غره نصرت پادشاهی - و سلج عمر سیده بختان بود) آنحضرت جیبه طلبیده

(۲) نسخه [۵] کرم الهی (۳) نسخه [۱] بشکن بازی (۴) در [بعض نسخه] تا سه چهار *

آن راه فزودیک بود) با وجود آنکه بے آب نشان میدادند اختیار فرمودند - و از چشمه سار تأییدات غیبی (که فیض بخش مویک شاهنشاهی ست) آب فراوان در راهها پیش آمد - چه پیشتر از آن بلوان رحمت باریده کولابها پر ساخته بود - تمام شب و نیم روز راه رفته بمانکپور نزل اقبال فرمودند و محب علی خان جایگزین دار آنجا بلوازم خدمت برداخت - و عساکر فیروزیمند بواسطه آنکه (اول شب کوچ شد - و کم کسه را ازین ایلغار آگاهی بود - و درخت زار در میان آمد) متفرق شده از راه راست بر کرانه افتادند - و قلیله در رکاب نصرت اعتصام توانستند رسید - آفکس را (که ایزد تعالی تأیید بخش باشد) اورا از کمه می ملازم چه اندیشه - و در اثنای راه نزدیکی مانکپور آصف خان بسجده عبودیت نورانی ناصیه گشت - و همان زمان رخصت پیش یافت - تا باردوی خود (که در برابر خان زمان است) شتابد - و زمانه نگذشته بود که هتوا میوره^(۲) (که از قاصدان تیزرو و مسرعان اعتباری بود) خبر آورد که علی قلی و بهادر در حدود پرگنه سنکروز^(۳) دریای گنگ را پل بسته گذشتند چون این خبر بمسامع اجال رسید در ساعت سوار دولت شده (با آنکه معدودے بملازمت رسیده بودند) تکیه بر جنود الطاف ایزدی نموده پیشتر متوجه شدند - راجه بهگونت داس و خواجه جهان و جمع را بر سر اردوی معلی گذاشتند - که بعرضه قصبه کوه برده نگاه دارند - و از ده شیخان (که از مضافات مانکپور است) آمده آخرهای روز یکشنبه از دریای گنگ فیل سواره گذشتند - و (چون اوائل موسم باران و فصل طغیان آب بود) در آن هنگام (که بندگان حضرت فیل در آب راندند) جوش و خروش غریب از عالمیان برخاست - چه گذر از چنین آب خونخوار از محاللات بود - و بمحض کرامت شاهنشاهی این بحر زخار آن معدن ولایت را گذر داد - و بے دغدغه از پایاب گذشتند و مستبصران این معنی را از دلائل نصرت و مقدمات اقبال دانستند - در آن زمان (که مویک معلی از دریا عبور فرمود) زیاده از یازده کس از مقربان بساط اقدس در رکاب مقدس نبودند - میرزا کوه سیف خان کوه - دستم خان - شجاعت خان - خان عالم - خواجه عبدالله - دربار خان - شهباز خان سید جمال الدین - عادل خان - دلور خان - و چند حلقه فیل همراه رسید - و درین روز (که مویک مقدس از آب گنگ عبور فرمود - و قعر دریا با اقدام فیلان پیموده شد) از فیلان نامی خدا بخش و بال سندر با طرفان مستی در رکاب دولت جوشان و خروشان بودند - و این دو فیل در پردایی و تیزروی و جنگ آوری و صف شکنی انگشت نمای دیده وران بودند *

(۲) نسخه [۱] نتهوا میوره (۳) در [بعضی نسخه] سکرور (۴) نسخه [ح ی] و محض کرامت شاهنشاهی بود که این بحر - و نسخه [ط] و از محض (۵) نسخه [ب] بالسمندر - و گمان برم که بان سمندر باشد •

منعم خان خانخانان را به ارالخانگه آگوه و حراست آنحدود مقرر فرمودند - و ده هزار فیدلی جنگی
 بهمراهی موکب معلی انتخاب نمودند - و پیشتر از آنکه موکب مقدس نهضت فرماید قباخان
 و مظفر مغل و میرزا قلی و قلیخان و سید محمد موجی و حاجی یوسف را فرمان شد که بسرعت
 شتافته معاونت میرزا یوسف (که در قفوج متحصن است) نمایند - و خود بدولت و اقبال
 روز اشداد بیست و ششم اردیبهشت ماه الهی موافق سهشنبه بیست و ششم شوال پای عزیمت
 در رباب دولت آوردند - و بدست اقبال عدلی نصرت گرفته سنده همت جهانگشا را جبران دادند
 شکوه عساکر والا زمین و زمان را فروگرفت *

و چون ساحت قصبه سکینه مخیم موکب نصرت شد علی قلی خان (که بر ساحل گنگ
 بگذر قذوج غبار بغی و عصیان انگیزته و بشقاق و عنوان آویخته بود) باستماع صیت نهضت اقبال
 روی گریز بجانب مانکپور (که برادر او بهادرخان در برابر آصف خان و مجنون خان فتنه انگیز بود)
 آورد - موکب نصرت از سکینه بکنار گنگ پیوست - و روز دیگر از آن دریای زخار عبور کرده کوچ بر کوچ
 نهضت میفرمود - و (چون عرصه قصبه موهان ^(۳) مضرب خیام ظفر پیکر گردید) محمد قلی خان برلاس را
 سردار ساخته و مظفرخان و راجه تودرمل و شاه بدافع خان و پسرش عبدالملک خان و حسن خان
 و قباخان و حاجی محمد خان سیستانی و عادل خان و خواجه غیاث الدین علی بخشی و دیگر
 بهادران نامور و دلوران کارگذار را همراه او کرده روز دیدارین بیست و سیوم خرداد ماه الهی موافق
 روز سهشنبه بیست و چهارم ذی القعدة از همین منزل بر سر اسکندر خان (که در اوده دست فتنه
 گشاده بود) فرستادند - و خود بدولت و اقبال روی توجه بجانب کوه و میانکپور آوردند
 و چون قصبه رای بریلی مخیم اقبال شد عرائض آصف خان و مجنون خان بعینه مقدس رسید
 باین مضمون که علی قلی و برادرش عزیمت حدود گوالیار دارند - و میخواهند که از آب گنگ
 عبور کنند - بمجرد استماع این خبر رای جهان آرای بر ایلغار قرار گرفت - و پیشتر از حاضران
 موکب معلی (چه از روی پست فطرتی - و چه از جهت کسالت - و چه بواسطه تن پرستی
 و چه بجهت آنکه کار آن تبه رایان بانجام نرسد - تا بازار خود فروش آن بے سعادتان گرم باشد)
 باین ایلغار راضی نبودند - و شاهنشاه دانادل پرده از کار هیچکس برنداشته عنان توجه بدست
 توکل سپرده شب زمیاد بیست و هشتم خرداد ماه الهی موافق شب یکشنبه بیست و نهم شهر
 ذی القعدة از قصبه مذکور ایلغار فرمودند *

و از غرائب آنکه از رای بریلی راه متعارف را بواسطه بعد گذاشته راه میانه (که به نسبت

(۲) در [چند نسخه] مظفر خان (۳) نسخه [۵] نوهمان - و نسخه [ح] مهان *

خیالاتِ فاسد برانگیختند - علی قلی خان از جونپور روانه قصبه سرهرپور (که بجایگیر ابراهیم خان مقرر بود) شد - و اسکندر خان نیز بقصد همراهی این باغی طاغی از شهر اوده برآمد - و جمیع فتنه سرشتان دران قصبه فراهم آمده قرار دادند که علی قلی خان با جمعیت خود از راه لکه‌هنو تا ساحل گنگ تمامه ولایت را تصرف نماید - و بهادر خان بکره و مانکپور در برابر آصف خان و مجنون خان رود - و اسکندر خان و ابراهیم خان سرکار اوده و آنحدود را متصرف کردند - و بهمین قرار شوم از هم جدا شدند - علی قلی خان بداعیه شورانزائی بسرکار فوج روان شد - چون جایگیر داران آنحدود را سردارے (که بار اتفاق نموده مقاومت بآن فتنه انگیز توانند کرد) نبود خود را بقنوج کشیدند - و علی قلی خان گرد حوادث انگیزته چون بقنوج رسید میرزا یوسف خان (که جایگیر دار قنوج بود) در قلعه شیرگده متحصن شد - و خلایق غبار آلود تفرقه گشتند - و عرائض دولتخواهان متواتر و متوالی بدرگاه گیتی بناه رسید - و اقبال بکار خود درآمد *

نہضت موکب اقبال شاہنشاهی از دارالخلافہ آگرہ بجونپور

و قتل خان زمان و بہادر خان در معرکہ فتح

چون منصب والای جهانبانی در معنی پاسبانی و نگاهبانی ست حضرت شاہنشاهی بمقتضای نیت حق اساس برخلاف اکثرے از فرمان رویان گذشته آسودگی رعیت را آسایش خود خیال میفرمایند - و شادمانی خویش را در رفاهیت خلایق میدانند - آرے گوهر یکتای خلافت سزاوار افسردولت چنین تاجدارے ست کہ با وجود این عظمت و ابہت خود را نیازمند درگاه صمدیت داشته در لوازم داد و دہش تکاپو نماید - و راحت جهانیان را آسایش خویش داند - و هرکہ (از فرمان برداری اینچنین سریر آرای اقبال سرباز کشد) هر آئینہ بدست سعی خود درہلاک خود اہتمام نموده باشد - خصوصاً کسیکہ (پروردہ نعمت این دودمان والا باشد - و اسباب دنیوی و بزرگی ظاہری بوسیله این خاندان فراهم آورده) چه نامردمی و نامردانگی و نامعاملہ فہمی باشد کہ آن اسباب بزرگی را در بغی وای نعمت خود صرف نماید - هرگاہ (فرمان روی روزگار چغین - و مخالف درات این طرز) لاجرم عنایت الہی مقارن و معارن گشته در هر نہضتے نصرتے کرامت فرماید - و نمودار این معنی واقعہ علی قلی خان و بہادر خان است و استیصال این دو مخدول مغرور - و تفصیل این مجمل آنکہ (چون موکب معلی کامروای اقبال از یورش پنجاب مراجعت فرمودہ بمستقر سلطنت معدلت آرای شد - و شرح بنی و عصیان علی قلی خان و بہادر خان و سایر ارباب فتنہ بعض بساط اقدس پیوست) یورش ممالک شرقی و اطفای نوائرتن رجہت علیا شد

و چون دارالملکِ دهلي محکم اقبال شد آنجا ميرزا ميرک رضوي (که در لاهور او را بجان باقي خان سپرده بودند - و در کمين غفلت و فرصت ميبرد) از حبس فرار نمود - و جان باقي از دنبال او بگام جست و جو شتافت - و چون بدست نيارد از بييم تقصير بدرگاه معلی رو سفید نتوانست شد - و حضرت شاهنشاهي بآئين مقرر بزيارت مرآة اوليای آن مقام فيض انما توجه فرموده همت خواستند - و افاضه خيرات بمنزويان حواشی آن بقاع شريفه فرمودند - و ناتار خان (که حکومت شهر داشت) معروف بساط اقدس گردانيد که محمد امين ديوانه (که از لاهور فرار نموده بود) بقصبه بهوجپور رسیده - و شهاب الدين خان ترکمان جاگير دار آن قصبه چند روز بمنزل خود پنهان کرده بمساعدت اسپ و خرچ پيش اربابِ بغي و عصيان روانه ساخته است از استماع اين خبر وحشت اثر قهرمان جلال شاهنشاهي (که نواثر سطوعش جز بر آفتِ عدالت نتابد) بلندي گرفت - و شاه فخرالدين مشهدي باحزار آن بيدولت در بارگاه عدالت مامور امر عالي شد - و روز ديگر از آنجا موکب معلی کوچ فرمود - و چون عرصه بلول محکم اجال شد شاه فخرالدين بزمين بوس سر بلندي يافت - و آن بے سعادت را بموقف جلال آورد - او را بحسن چغتئي سپردند - و در همان منزل بياسا رسيد *

(و چون طنطنه نريد قدوم موکب معلی در گوش منظران دارالخلافت آگه پيچيد - و شعشه مهجه رايات والا هر آنحدود تافت) خانخانان با جمیع دولتخواهان استقبال نموده بدولت زمين بوس سر بلند شد - و باداب شکر و دعا اقدام نموده سوانح احوال و وقائع حدود ممالک محروسه معروض بساط اقدس ساخت - و طومار عصيان علي قلي خان و بهادر خان و ديگر مخالفان (که بتازگي سر بر زده بودند) فرو خواند - کسيکه در مبدای فطرت بد نهاد و بے جوهر افتاد او را مرحمت و نصيحت سودمند چون گويم که زبان کار آيد - و مدارا و موعظت را بر ضعف و وهن فرود آورده در شورش افزايد - و لهدا بزرگان دانش منش^(۲) علاج بدکاران بد درون را جز حبس و ضرب چاره ندیده اند - و چون اين علاج هم دران خراب باطنان بيدولت کار نکند بخدمخانه فرستادن رحم بر حال خلق بلکه مهرباني باحوال آنها ميدانند - متکفلان اشغال سلطنت و بار يافتگان حریم قرب بسر اين معني فرسيده خديو زمان را در مرتبه اول نگذاشتند که چاره آن بيدولتان بظهور آيد و باطن مقدس را بر سر مدارا آورده برداشتن پرده کار را در توقف ماندند - و درين هنگام (که موکب معلی باطفای نايرد فتنه محمد حکيم ميرزا نهضت والا نمود) چون (اين خبر بعلي قلي خان و ديگر ارباب بغي و طغيان رسيد) اين بے دولتان بخيال فاسد خود اين چنين وقته را فرصت انگاشته

(۲) نسخه [ط ی] دانش و بينش (۳) در [چند نسخه] در نقاب توقف *

پشت داده است - نه ایشان از دل سرد گشته اند و لهذا پیوسته آزمند بوده مغلوب شهوت و غصه و مقهور حرص و قهر میگردند - و باعث نزاع آنکه طبقه پوری در کنار آن کول مکل متعین داشتند که درین مجمع نشسته دام گدائی می گسترند - و زایران اکناف ولایت هندوستان (که بقصد غسل در آن کول می آمدند) بآن گروه تصدق گویان چیزه می دادند - درین روز گروه کُر بتسلط در آمده جای پوریان گرفته بودند - و این جماعت را تاب مقارمت کُران نبود که جای خود را استخلاص توانند نمود - سر حلقه ایشان کینسو پوری نام در قصبه انباله باستان معلی آمده دان خواهی نمود - که طایفه کُران بتغلب آمده جای ما را گرفته اند - اگرچه تاب مقابله نداریم اما توکل کرده کمر همت بجنگ ایشان می بندیم - یا خون خود را بر خاک میریزیم - یا این قطعه خاک ازینها میگیریم - و گروه کُران بعرض اقدس رسانند که این جای موروثی اینها نیست چندگاه ایشان می نشینند - دیگر ما می نشینیم - و تا جان بتن متعلق است تعلق ما باین زمین خواهد بود - چون موکب معلی بتنهائیسر نزول اجلال فرمود در معرکه آنها رفته هر چند (جواهر نصاب و مواعظ برین نفوس معطله افشاندند) حکم لای انداختن بر خاک داشت جوهر بطالت و ضلالت ایشان بیشتر ظاهر شد - و بیشتر در غوایت و هلاکت خود کوشیدند و بشدت الحاح و تصریح استدعای قتال و جدال نمودند - چون (هر در گروه پادمال نفس و هوا بوده سالک بیراهه شقارت بودند) رخصت مجادله یافتند - تا باین روش سزای اعمال نکوهیده خود یافته متنبه شوند - و اتفاقاً در آن روز از آن گروه گمراه جمع کثیر فراهم آمده بودند - و از جانبین صفها راست کرده اول از هر طرف یک مرد لافزن پیش آمده درید - و جنگ شمشیر کرد - و باز بتیرو کمان دست برده بر یکدیگر تیر باران کردند - بعد از آن گروه پوریان بر کُران بسنگ زنی پیش آمدند - چون پوریان کم بودند حضرت بچند نفر از مردم (که جنگ سنگ دانند) و پتمچهای توران و چورهای هندوستان (که همواره از آن طبقه چون سایر طبقات در حواشی موکب معلی می باشند) اشارت فرمودند که کومک پوریان باشند - ایشان در حمله پوریان بر کُران موافقت نموده آنچنان زور آوردند که کُران تاب مصادمه نیاورده روی گردان شدند - و پوریان از دنبال در آمده جمع کثیر از آن خاکستریان را بر باد عدم دادند - و به پیرو سر حلقه ایشان (که اندک کُر نام داشت) رسیده آن سوخته را بخاک تیره یکسان ساختند - و دیگران پراکنده شدند - و خاطر اقدس را (که رنگ آمیز کارگاه تقدیر است) از تفرج آن بسط عظیم روی نمود - فردای آن روز از عرمه تنهائیسر نهضت ریاست عالی اتفاق افتاد •

(۲) نسخه [دی] می نشینند (۳) در [اکثر نسخه] بسنگ دوی •

آن سلسله حقیقت کیش - و سایر سپاهیان جان سپار (تقسیم نمودند - و مهمات کلبی و جزوی
 آن سرحد را برای رزمین میر محمد خان مقروض داشته روز نیر سیزدهم فروردین ماه الهی موافق
 روز دوشنبه دوازدهم رمضان رایت مراجعت بجانب دارالخلافه ارتفاع فرمودند - عرصه سرای
 دولت خان مخیم سردقات اقبال شده بود که فیل گجگجی و فیل پنجپایه (که فیلان نامی بودند)
 در یک روز سقط شدند - جمع از ظاهر پرستان را دل گزیده شد - آنحضرت بر زبان مقدس گذرانیدند
 که ما ازین سانحه فال نیک گرفتیم - که آن دو برادر بخت برگشته درین پورش بگو نیستی
 خواهند شنافت - سبحان الله چه حوصله و چه دریافت و چه دید است *

و (چون رایت اقبال بحدرد سپردند نزول اجلال فرمود) از مظفر خان بیحوصلی چه گویم
 بیخردی بظهور آمد که موجب حیرت همگان گشت - و شرح این سرگذشت آنست که حضرت
 شاهنشاهی پیوسته از احوال سپاهی و رعیت آگاه بوده در اصلاح اطوار و اوضاع مردم بر مسند
 جهان آرائی عطفت پدری و رافت اتالیقی بظهور می آرند - و مردم را از امور ناشایسته نگاهداشته
 در ارتفاع مدارج احوال جهانیان کوشش میفرمایند - درینولا بمسامع علیه رسید که مظفر خان
 بساده روی قطب خان نام علاقه خاطر پیدا کرده عنان دانش از دست داده است - آنحضرت
 بموجب عاطفت فطری او را طلب فرموده به نگاهبانان سپردند - که مبادا مظفر خان ازین دام
 فریب در بلیه عظیم افتد - آن فریفته خرد از کوله حوصلگی و معامله ناهمی لبس فقر پوشیده
 راه صحرا پیش گرفت - و قدر مرحمت و تربیت پادشاهی ندانست - و حضرت شاهنشاهی (که
 میزان تمیز و قدر دانی بدست قدرت کامله خود دارند) این همه نادانی و بی تمیزی او را منظور نداشته
 بتفقدات خسروانی امتیاز بخشیدند - و آن خدمتگارا پیش او فرستادند - و بفصائح گرمی هدایت
 فرمودند - و تمامی این راه بنشاط شکار پرداخته مسرت پیرای عالمیان بودند *

و چون عرصه قصبه تهنیسر مخیم موکب اقبال شد دران منزل منازعه و مجادله طایفه
 سناسیان بخونریز انجامید - و تفصیلش آنکه نزدیک بان قصبه کولایست که دریاچه توان گفت
 سابقا آنجا نضائ بود وسیع گورکھیت نام - که مرتاضان هندوستان از زمان قدیم آنرا بزرگ میدانند
 و طوائف این طبقه از اقصای هند در اوقات معین می آیند - و تصدقات^(۴) بظهور می آرند - و مجمع
 عظیم انتظام می یابد - و درین سال پیش از ورود رایت اقبال آن جمعیت فراهم آمده بود
 و در میان سناسیان دو طایفه اند - یکی را کُر نامند - و دیگری را پوری - بر سر جای نشستن در میان
 این دو طایفه گفت و گو شده بود - تجرد گزینی اکثر این مردم بواسطه آنست که دنیا از ایشان

(۲) در [بعضی نسخه] عرصه دولتخان (۳) در [بعضی نسخه] گجگجی (۴) نسخه [د] و تصدقات و نذر می آرند *

و از مطاوی^(۲) فحاشی آن بوضوح پیوست که علی قلی خان و بهادرخان و اسکندر خان باز سر از خط بندگی پیچیده باعلای^(۳) اعلام بغی و طغیان کردن برافراشته اند - و غبار انگیزی میرزا حکیم مادّه از دیاد مالیکولیای آن فاسد مزاجان گشته از بیخوردی و بیدولتی خطبه (که هر نامه طراز آنرا نزدیک) بنام میرزا خوانده اند - این بیخبران بخت برگشته از شواهد ضیا افزای اقبال شاهنشاهی چشم پوشیده برای اغراض فاسده خود میرزای ساده لوح را در گرداب ضلالت می اندازند *

پادشاهی عطیه ایست الهی که چندین هزار شرط گرامی تا در فردی فراهم نیاید آن موهبت عظمی از درگاه ایزدی عطا نمیشود - محض^(۴) نسب و جمع شدن مال و فراهم آمدن اوباش درین کارشگرف کفایت نکند - و بر هوشمندان پیداست که نبذی از صفات قدسی فطرتی والا و عطاوتی عالی و حوصله فراخ و برداشته فراوان و دریافته بلند و کرم ذاتی و شجاعتی اصلی و عدلی وافر و نیت درست و جدی عظیم و عملی شایسته و فکر عمیق و تغافل مستحسن و عذر پذیرنی لایق است و با^(۵) این مآثر کمال (که از بسیار اندک در باستانی نامهای حکمت پروران بالغ نظر بیسط مذکور است) مادام (که موصوف این نعمت جلال را دانش بر خواهش نابایسته و غضب ناشایسته غالب نباشد) سزاوار این منصب ارجمند نتواند شد - و با رسیدن این پایه بلند (مادام که بصله کل نگراید و طوائف انام و طبقات ملل را مادر و مایندر نبوده بیک نظر تربیت و عاطفت نگاه نکند) در خور این ریاست عظمی نگردد - لکه الحمد که ذات مقدس شاهنشاهی منبع صفات کمال و معدن ملکات قدسیه است - شرح جلائل خدیو عالم را دفترها کفایت نکند - ذکر تقریبی چگونه ایفای آن تواند کرد - هرچه داری بده - و دیده بخور - و شمائل جهان آرای پادشاه صورت و معنی ما را نظاره کن - تا بدانی که پادشاهی چیست - و سلطنت چه معنی دارد *

القصه چون شرح بیدولتی این گروه بعرض اقدس رسید بر ضمیر اعتدال گزین گران آمد میرزا میرک رضوی را (که در هنگام رجوع موکب مقدس بجهت مهم سازی جایگیرهای علی قلی و بهادر بدرگاه معلی آمده بود) بجان باقی خان سپردند - و خاطر فیض مظاهر اراده توجه بدارالخلافه نمود - که سزای ارباب بغی و فساد فرمایند - بسرعت تمام در نظم و نسق ولایت پنجاب (که در میان بود) اهتمام فرمودند - و پرگنهای آن ممالک را بائین شایسته بامرای عظام (مثل میرمحمد خان کلان - و قطب الدین خان - و دیگر برادران و فرزندان سعادت مند و منتسبان

(۲) در [بعضی نسخه] از مطاوی و فحاشی آن (۳) در [اکثر نسخه] باعلا و اعلان بغی و طغیان

(۴) در [اکثر نسخه] نسبت (۵) در [بعضی نسخه] با این صفات جلیله (۶) نسخه [ی] ادای آن

(۷) نسخه [ب] اعتدال پسند (۸) در [اکثر نسخه] بخان باقی خان *

مورکب اقبال بیستقر اوزنگ سلطنت مراجعت فرماید (دولت زمین بوس دریافته معمور عوارف
 بے مفتحای شاهنشاهی گردد) •

و بالجمله مورکب معلی بعد از انصرام مهم عشرت انجام شکار قمرغه معاودت فرموده بدریایی
 راوی (که لاهور بر ساحل آن واقع است - و بمهابت عمانی میگذرد) رسید - حضرت شاهنشاهی
 رخس هامون گرد جیحون فرود را عنان توکل بدست داشته بدریا سردادند - و آن باد پای آتش خوری
 چون نسیم (که بر آب بگذرد) سبک بگذشت - و ملازمان مورکب والا و ملازمان رباب مقدس
 (که ناگزیر حواشی رايات اقبال بودند) اسب سواره خود را بآب زدند - و همه عبور نموده بساحل
 سلامت رسیدند - مگر خوشخبر خان یساول و نور محمد وک شیر محمد که غریق گرداب فنا شدند
 و چون رایت کرامت آیت در عرصه لاهور منتصب شد شرائف اوقات بانتظام مهم و ترویج قواعد
 معدلت (که وجود اقدس بآن مفظور است) مصروف بوه •

و از سوانح گریختن محمد امین دیوانه است - و تفصیل اینی اجمل آنکه او از یک جوانان
 مورکب معلی بیسالت و تهور علم امتیاز می افراخت - و پیمانده به مستی برداشته بے اعتدالانه
 معاشرت میکرد - درین ایام (که عرصه لاهور معسکر اقبال بود) در عالم بیخودی بیکه از فوجداران
 (که برقیل خاصه سوار بود) دو چار شه - و تیرے از کمان خانگ بے اعتدالی پرکش کرده بجانب او
 انداخت - چون این جرأت معروض بساط اقدس گشت از بارگاه عدالت حکم قتل او صادر شد
 مقربان حریم قدس در موقف شفاعت آمده زبان تضرع برگشادند - و حضرت شاهنشاهی
 بموجب استدعای ارباب اخلاص جان بخشی فرموده بچوب ادب تنبیه آن بیخرد فرمودند - و او
 از ادبار بخت خویش بپراهنه سعادت همان شب فرار نموده پیش علی قلی خان (که پیشوای
 فتنه اندوزان بود) رفت •

و از سوانح آنست که جنید کرانی (که سعادت ملازمت یافتند مشمول مرحام خسروانی
 بود) از هذرون (که بجایگیر او مقرر بود) بتوهم باطل فرار نموده بکجرات رفت - آنانکه (در نهاد
 بیدولت آمده اند) هرائینه از بارگاه دولت و اقبال دوری گزینند - بزعم خود در افزایش خویش
 میکوشند - و بمعنی برکاهش خود افزوده خود را بچاه بیدولتی می اندازند - درین هنگام (که
 همت جهانگشای از تنظیم مهمات پنجاب پرداخته پرتو توجه اقدس بر مراجعت میبناست)
 عرائض دولتخواهان خصوصاً عرضداشت منم خان خانخانان از دارالخلافه آگره ببارگاه معلی رسید

(۲) در [اکثر نسخه] ارووی معلی (۳) در [چند نسخه] مستی (۴) نسخه [ز] مندون
 و نسخه [ح] هذرون •

و از سوانح ایام شکار رسیدن مظفرخان است - و آوردن وزیرخان برادر آصف خان را در بساط مقدس و درخواست غذاهان او و برادرش نمودن - و بذروه قبول پیوستن - و تفصیل این اجمال آنست که (چون آصف خان بافلال بخت در کمند خدیعت و دام صحبت علی قلی خان و بهادرخان افتاد) آصف خان را صحبت او خوش نیامد - و از تکبر بیجا و ترفع بی معنی خاطر او رمیده شد و با اینحال علی قلی در اموال او چشم طمع داشت - آصف خان منتهض وقت بوده فرصت میبجست که از وی جدا شود - درین اثنا علی قلی آصف خان را همراه بهادر خان فرستاد - و وزیرخان را پیش خود نگهداشت - وزیرخان حقیقت را به برادر خود نوشته موعده فرار قرار داد - آصف خان بموجب قرار داد شبی از بهادرخان جدا شده راه کوه و مانکپور پیش گرفت - و وزیرخان نیز از جونپور برآمده بهمان راه شتافته بود - بهادرخان از حال آصف خان آگاه شده تعاقب کرد - و نزدیک بقلعده چنانچه با آصف خان رسید - و میان ایشان جنگ در پیوست - آصف خان شکست یافته گرفتار شد بهادرخان او را بر فیلی عماری دار انداخته روان شد - و مردم بهادرخان از پی آنچه و غنیمت متفرق شده بودند که وزیرخان و بهادرخان پسر او میرسند - و خبر گرفتاری آصف خان شنوده خود را راست کردند - و درین هنگام (که مردم بهادرخان پراکنده شده بودند) رسیده داد جلالت دادند بهادرخان تاب مقاومت نیاورده فرار نمود - و اشارت کرد که آصف خان را (که بر فیلی می آوردند) از هم بگذرانند - نگاهبان یکدو شمشیر حواله او کرد - سرانگشت دست او جدا شد - و سر بینی او را زخم رسید - که ناگاه مردم وزیرخان زور آورده آصف خان را خلاص کردند - و بحدود کوه آمده آرام گرفتند - و درین کارزار بهادرخان پسر وزیرخان داد مردانگی داد - و باین لقب گرامی بهمین تقریب افتخاریات - آصف خان از زمان گذشته ندامت کشیده و این همه حوادث و نکابت را از مآثر حرمان آستان معلی دانسته با گرد خجالت عزیمت دولتخواهی درگاه والا از صمیم دل اختیار کرد - و وزیرخان برادر خود را پیش مظفرخان (و تئیکه بموجب اشارت عالی از دارالخلافه آگره متوجه پنجاب میشد) فرستاد - وزیرخان بدلهلی آمد - و مظفرخان او را بعواطف خسروانی مستمال گردانیده همراه خود آورد - و در محل (که حضرت شاهنشاهی بشغل صید انکنی منشرح و منبسط بودند) مجال عرض یافته در خواست تقصیرات آصف خان نمود - آنحضرت ذیل عفو بر زلت او و برادرش انداخته مفسور عنایت بنام آصف خان اصدار فرمودند - که کمر استظهار بسته در حدود مانکپور باتفاق مجنون خان قاتشال در آداب دولتخواهی ثابت قدم باشد - (و چون

(۲) نسخه [د] آراسته کردند (۳) در [اکثر نسخه] سروبینی او را (۴) نسخه [د] اختصای

و افتخار (۵) یا نکابت •

بودند) آنحضرت در لاهور اکثر اوقات گرمی بمعموری ظاهر و باطن اشتغال فرموده معدلت را بلند اساس می ساختند - تا آنکه بوجه دلخواه جمعیت شکاریان جرگه و انبوهی جانوران قمرغه بهم رسید - و صیدگاه دست اجتماع فراهم داد - اول حضرت شاهنشاهی بآئین شایسته بشکارگاه رسیده بر دور جرگه گردیدند - و بنظر شمول آن دایره انبساط را از محیط تا مرکز نظاره فرمودند و هر کس از بزرگان دولت و سایر ملازمان بساط عزت (که درین خدمت نشاط پیوند بقدم اهتمام شتافته بود) نوازش آفرین یافته کله گوشه مباهات بر اوج اعزاز رسانید - آنگاه پای دولت در رکاب سعادت آورده توسن شیر صید آهو خرام را در نخچیرگاه جلوه دادند - و بزخم تیر و دم شمشیر و نوک سنان و ضرب بغدوق بنیاد شکار کردند - در آغاز مزیمت شکار در جرگه پنج کوه بود - روز بروز قمرغه پیش می آمد - و دایره تنگ تر میشد - درین میان گاه بجولان رخس گرم رو شکار را از زمین می ربودند - و گاه بکمند اندازی آهوان برق پای را بند میکردند - و از انبساط طبیعت نشاط پیرای انواع شکار افکنی بظهور آوردند - از خاصان بساط قرب میرزا عزیز کولکناش در میان قمرغه درآمده در رکاب سعادت بود - و امرا در پیش مورچلهای خود سراپوها کشیده (روز بفروغ دیده و شب بمشعلهای عالمقاب) پاس شکار میداشتند - و از صبح تا شام و شام تا صبح محفل شوق و هنگام طرب گرم بود - بعد ازان (که حضرت شاهنشاهی پنج روز متوالی خود بدولت و اقبال باتسام شکار کامیاب عشرت گشتند) بامرای عظام و مقربان حریم قدس پرتو اشارت تاقیت که در صیدگاه درآمده شکار مراد کنند - و مرتبه بمرتبه ملازمان عقبه والا بموجب حکم اقدس درمیان آمدند تا آنکه کار بحدت رسید که آحاد و افراد از پیاده و سوار درآمده کامستان عرصه شکار گشتند •

و از عجائیب سوانح (که در ایام شکار بوقوع پیوست) آن بود که حمید بکری^(۲) از یساولان بارگاه مقدس بدمستی کرده بیک از ملازمان درگاه والا تیر در کمان نهاده پرکش کرده بود - و آن کس در کمین فرصت بوده در شکارگاه معروض داشت - سطوت^(۳) جلال پادشاهی اقتضای سیاست فرمود و از کمال غضب شمشیر خاصه را بقلیح خان دادند - که این خود سر به اعتدال را از بارگردن نجات دهد - مشارالیه دو مرتبه آن الماس پاره را برو انداخت - و سر موئے آزوده نشد - و بر زبان تقدیر بیان گذشت •

• بیت • اگر تیغ عالم بجنب ز جای • نبرد رخ تا نخواهد خدای

و ازین معنی سر قضا دریافته جان بخشی فرمودند - اما بجهت تنبیه و عبرت بے اعتدالان سرش تراشیده خر سوار برگرد صیدگاه گردانیدند •

(۲) نسخه [ی] بکری (۳) نسخه [ی] سطوت پادشاهی •

برگشته می آمد - بسنقواس رسیده بود که غوغای میرزایان بظهور آمد - او نیز در سنقواس پناه برد
 ابراهیم حسین میرزا بمحاصره آن پرداخت - و درین اثنا محمد حسین میرزا هندیه را متصرف
 هده قدم خان را کشت - و چون سر او را کنار قلعه سنقواس آوردند مقرب خان بیدست و پا شده
 آمده دید - و حسین خان نیز بدرآمد - ابراهیم حسین میرزا هرچند تکلیف نوکری کرد حسین خان
 قبول ننمود - و در هنگامیکه (حضرت شاهنشاهی متوجه استیصال علی قلی خان بودند) آمده
 بشرف ملازمت استسعاد یافت - القصة چون این خبر بمسامع اجلال رسید منشور عالی صادر شد
 که محمد سلطان میرزارا از اعظم پور بقعه بیانه برده محافظت نمایند *

آغاز سال دوازدهم الهی از جلوس مسعود شاهنشاهی

یعنی سال اسفندارمن از دور اول

درین هنگام (که عرصة لاهور بورود موب معلی گلستان اقبال بود - و حضرت شاهنشاهی
 بگرد آوری خواطر اشتغال داشته صید قلوب میفرمودند) فیوض بهار احاطه روی زمین کرد - و نسائم
 اعتدال از کران تا کران وزیدن گرفت - حدائق و بساطین جولان گاه نظارگیان بدائع صنع شد - و شقائق
 و ریاحین بجلوهای مستانه کمند برانظار دیده وران انداختند *
 * شعر *

برخیز که جلوه کرد طائس بهار * برخاست ز طرف باغ گلبانگ هزار

بر سبزه ترفند هر سو گل سرخ * یا بر پر خود نهاده طوطی منقار

بعد از هشت ساعت و پانزده دقیقه از روز سه شنبه بیست و نهم شعبان (۹۷۴) نهصد و هفتاد
 و چهارم تحویل نیر اعظم و منور عالم روی نمود - و سال دوازدهم الهی از مبدای جلوس مقدس
 شاهنشاهی (یعنی سال اسفندارمن از دور اول) آغاز شد - و رغبت خاطر اعتدال سرشت
 شاهنشاهی بشکار جرگه و صید قمرغه (که دلکش ترین انواع شکار است) بظهور آمد - حکم معلی
 نفاذ یافت که از اطراف سواد لاهور یکطرف متصل بکوه و جانب دیگر کنار دریای بهت وحوش
 و طیور برانند - و هر ضلع بیکی از امرای عظام سپردند - و بخشیان و تواچیان و سزاولان آگهی افزوده
 بهر جانب سزاولی میکرده باشند - و چندین هزار پیاده از قصبات و قریات لاهور بخدمت راندن شکار
 معین ساختند - و در پنج گروهی لاهور صحرائی وسیع (چون ساحت دل شهریاران) بجهت آوردن شکار
 انتخاب کردند - در مدت یک ماه (که آمار و دیگر خلایق از خواص و عوام سرگرم راندن شکار

(۲) نسخه [ا ح] از اطراف سواد لاهور از هر ضلع هفتاد کوه از یکطرف متصل بکوه (۳) نسخه [ا ح]

از اطراف وقف بوده بهر جانب *

میرزا - چهارم عاقل حسین میرزا - و از آنجا (که شمول الطاف حضرت شاهنشاهی از بدو فطرت از دور و نزدیک کافل مهم طبقات عالمیان است) هر کدام ازین میرزایان را بقدر قابلیت جایگیرهای لایق مکرمت فرموده بودند - و در جمیع یورشها قرین موکب معلی کامیاب سعادت میکشند - خصوصاً در یورش جونهور ملتوم رباب مقدس بودند - بعد از آنکه رجوع رایات والا ازین یورش اقبال واقع شد رخصت حاصل کرده بجایگیرهای خود (که در سرکار سنبل بود) رفتند - و درین هنگام (که موکب معلی بجهت اطفای نایب شورافزائی میرزا حکیم از دارالخلافه آگره بممالک پنجاب نهضت فرمود) الخ میرزا و شاه میرزا باتفاق ابراهیم حسین میرزا و محمد حسین میرزا لوی بغی و طفیان^(۲) افراشند و گروهی از اوباش تیره بخت را با خود متفق کرده در ولایت سنبل و آن نواحی دست بتاراج دراز کردند - جایگیر داران آنحدود جمعیت نموده بر سر ایشان رفتند - و چون ایشان را طاقت مقابله نبود روی گریز بجانب خان زمان و سکندر خان نهادند - و صحبت این خود سران کچ رو بآن بد نهادان شورش طلب راست نیامد - چه از فساد جوهر عقل هر کدام را سرب و سروری درد سر میداد - از آنجا باز گشته قصد میان دو آب نمودند - گذر شان بپهنگنه^(۳) نیمکار افتاد - پارشاهی خواهرزاده حاجی خان سیستانی (که جایگیر دار آنجا بود) بمدافعه آن تیره بختان پیش آمد قضای ایزدی چون در مقام سخت گیری ایشان بود هلاکت این گروه در گرو وقت دیگر شد و پارشاهی جنگ مردانه کرده شکست یافت - و اسباب فراوان از زر و فیل و دیگر اشیا بدست این بیدولتان بے راهه رو افتاد - و همچنان تاراج کنان بحدود دهلی آمدند - تاتارخان دهلی را مضبوط کرد - و منعم خان از آگره بمدافعه برآمد - آن بخت برگشتگان مالوه را خالی دانسته بآن صوبه شتافتند - در حدرد قصبه سنیت بمیر معزالملک (که به پنجاب لحرام ملازمت بسته میرفت) دوچار شدند - و اسباب او را غارت نمودند - و منعم خان تعاقب را صلاح وقت ندید - برگشته بدارالخلافه آگره آمد - و این جماعت رفته مالوه را متصرف شدند - و در آن وقت مالوه بمحمد قلی خان برلاس مقرر شده بود - و او بجهت بعضی مهمات در سلک معتصمان رباب دولت انتظام داشت - داماد او خواجه هادی (که بخواجه کلان اشتهار داشت) آجین را استحکام داد - اما بے حقیقتی چند (که همراه او بودند) برآمده بمیرزایان ملحق شدند - و آنچه در بساط خواجه بود بغارت رفت - و خواجه بملاحظه بزرگ زادگی سلامت ماند - و در هندیه قدم خان برادر مقرب خان دکنی بود - محمد حسین میرزا رفته آنرا محاصره نمود - و مقرب خان دکنی در قلعه سنتواس بود و حسین خان خواهرزاده مهدی قاسم خان از مشایعت مهدی قاسم خان (که بسفر حجاز میرفت)

(۲) نسخه [ی] عصیان (۳) نسخه [د] نیمکار

که قدم از حد خود بیرون نهد - و از حدود متعلقه باقی خان عنان خیال کشیده دارد - و ایلچیان کامیاب عنایت شاهنشاهی شده قریب رخصت گشتند *

و از سوانح آنست که همای چتر سپهر ظلال حضرت شاهنشاهی بر ممالک شمالی سایه گستر بود عرضداشت منعم خان خانانان از دارالخلافه آگره بدرگاه معلی رسید - باین مضمون که پسران محمد سلطان میرزا و آغ میرزا (که بنظر تربیت از سایر ملازمان عتبه اقبال ممتاز بودند - و در سرکار سنبل جایگیر داشتند) راه عصیان سپرده و پای طغیان فشرده بر قصبات حواشی دهلی دراز دستی نمودند - و بنده بقصد استیصال آن گروه تاهلی برآمد که آن مدبران را بدست آورد - کوزه بیجان این معنی را شنیده براه مذکور فرار اختیار کردند - این محمد سلطان میرزا فرزند رشید سلطان و پسر میرزا بن بایقرا بن منصور بن بایقرا بن عمر شیخ بن حضرت صاحبقرانی امیر تیمور کورگان است و والده محمد سلطان میرزا دختر سلطان حسین میرزا ست - و میرزا در زمان فرمانروایی خود محمد سلطان میرزا را (که نبیره او بود) در ظل تربیت میداشت - بعد از واقعه ناگزیر سلطان حسین میرزا چون تفرقه عظیم بخراسان راه یافت محمد سلطان میرزا بملازمت حضرت گیتی ستانی فرودس مکانی پیوست - و منظور نظر عنایت و رعایت شد - و چون اکیلل سریر آرائی بحضرت جهانبانی جنت آشیانی رسید آنحضرت نیز بدستور سابق در ظلال مراحم و عواطف میداشتند و او را در پسر بودند - یک آغ میرزا و دیگر شاه میرزا - و هر دو در سلک ملازمان آنحضرت کامیاب دولت بودند - باوجود آن چند دفعه آثار خلاف و عصیان ظاهر کردند - و آنحضرت بموجب مکارم ذاتی رقم اغماض کشیدند - تا آنکه آغ میرزا در تاخت لشکر هزاره مکافات یافت - و از او در پسر ماندند - سکندر میرزا - و محمد سلطان میرزا - و بعد از کشته شدن آغ میرزا حضرت جهانبانی جنت آشیانی سایه تربیت بر پسران او انداخته اسکندر میرزا را آغ میرزا و محمد سلطان میرزا را شاه میرزا خطاب عنایت فرمودند - و (چون اورنگ خلافت بشکوه جلوس بقاپیوند حضرت شاهنشاهی مملکت آرای شد) آنحضرت بر محمد سلطان میرزا بانباتر و عشائر او نظر عنایت انداخته کامروائی فرمودند - چون محمد سلطان میرزا را پیری در یافته بود از سپاهیگری معاف داشته پرگنه اعظم پور از سرکار سنبل بخرج معیشت او مکرمت فرمودند - که در همان جا آسوده بوده باشغال دعا مشغول باشد و از او در کبر سن چند پسر شد - اول ابراهیم حسین میرزا - دوم محمد حسین میرزا - سیوم مسعود حسین

(۲) نسخه [ح] سوانح این ایام (۳) نسخه [ا] قصبات حوالی دهلی - و در [بعضی نسخه]

قصبات و حواشی دهلی (۴) یا بایسنغر در هر دو جا (۵) نسخه [د] فرمان فرمائی خود

(۶) در [بعضی نسخه] سنبل *

بود (در آورده خود را مضبوط ساخت - و اهل کابل محمد قلی را گرد کرده خبر بمعصوم خان فرستادند - که اگر گرم می‌شتابی و مدد می‌رسانی اینها را (که در شکنجه کرده ایم) دستگیر کردن آسان است - او در جواب نوشت که چون دختران میرزا سلیمان اند این سلوک بایشان از آئین ادب بعید است - و کسان خود را طلبداشت - میرزا سلیمان از سنجد دره از غدری (که بمیرزا حکیم اندیشیده بود) محروم و مایوس^(۲) باز بحواشی قلعه کابل آمده در مقام محاصره شد - و معصوم هر روز فوج شایسته از قلعه بیرون میفرستاد - و با بدخشیان از روی غلبه جنگ میکرد - در میان نبرد سپاه برد برخاست - و با گونه در مردم و اسپ نیز افتاد - ناگزیر میرزا سلیمان در صلح زده بوسیله قاضی خان بدخشی محقر چیزه (که دست‌آویز مراجعت و روکش معاودت باشد) گرفته اول حرم محترم خود را بدخشان روانه ساخت - و از عقب او خود هم بشنات - و مقارن این حل میرزا حکیم از هندوستان فرار نموده بکابل آمد - و کوه‌اندیشان آنجا سردر گریبان فرو برده شرمسار خیالات فاسد نشستند - و مرکب معلی کوکبه ابهت و اجلال در لاهور برافراشته سایه عدل و رافت بر اطراف ممالک انداخت - و فروغ ریای نصرت ظلمت زدای انفس و آفاق شد - و جشن والای وزن مقدس نیز در همان ایام بمسعودی ترتیب یافت - و بزر و سیم و دیگر نفائس بدستور معهود وزن عالی شد - و خیرات و مبرات بخرد و بزرگ رسید - و فرمان‌روایان اطراف و اکناف خصوصاً حکمرانان و زمینداران سمت شمالی فرقی فراغت و جبهه اطاعت بر خاک آستان نهاده بقدر حالت خود نثارهای گرمی می‌افشاندند - و گروهی (که دران فرصت سعادت آستان بوس ادراک نتوانستند کرد) فرزندان و خویشان را با ایلچیان گردان فرستاده عرض اطاعت می‌نمودند •

و در همین ایام محمد باقی ولد میرزا عیسی ترخان والی تته عرضداشتی متضمن بر وفور بندگی و فرمان‌برداری با پیشکش شایسته مصحوب معتمدان ارسال داشت - و خلاصه مضمون آنکه پدر من از حلقه بگوشان درگاه معلی برده بر بساط اخلاص و اطاعت جان سپرد - اکنون من بر آستان عبودیت تازک ادب نهاده از ثابت گدمان ذرّه انقیادم - درینولا سلطان محمود بکری بخلاف توره و حکم معلی باستظهار میرزایان قندهار سپاه بجانب بنده کشید - و بواسطه وثوق اعتصام بفتراک دولت ابد قرین دهنه برین حدود نتوانست یافت - و پراکنده برگردید - امید وارم که بیامین عقیدت و اخلاص خود در خیل بندگان هوا خواه ممتاز باشم - چنانچه عبار تفرقه بیگانه بر ساحت جمعیت من نه نشیند - عرضداشت او بوساطت مقربان بساط اقدس بمسامع اجلال رسید - و موافق اراده و التماس او فرمان جهان مطاع بنام سلطان محمود خان از مکن سطوت و اجلال صادر شد

(۲) نسخه [ی] مایوس شده (۳) نسخه [ی] فرزندان و فرزندان زاده و خویشان را •

زیارتِ مرقدِ سنیّه فرو شدگانِ ملکِ معنی فرموده مجاوران و معتکفانِ آن حواشی را با درازاتِ گرامی و مکارمِ ارجمند خورشوقت ساخته روی توجه بر روضه فیض الانوار حضرتِ جنتِ آشیانی آوردند و دران حریمِ مکرمِ مراعاتِ آدابِ نموده عزیمتِ پیش وجهِ همتِ علیا ساختند - میرزا حکیم (که باغوازی کوه اندیشان خیالِ خام در سر می بخت - و فکر بیهوده داشت) بمجرّد صیتِ طنطنه نهضتِ موکبِ معلّی سراسیمه روی بفرار آورده تا ساحلِ نیلاب باز پس ندید - و آنروز (که موکبِ معلّی بکنارِ آبِ ستلج ورودِ اقبال فرمود) مُنهبیانِ دولتِ خبرِ گریزِ میرزا آوردند - و موکبِ عالی از دریا گذشته روی سعادتِ بلاهور آورد - و امرای پنجاب بتارکِ ادب شتافته دولتِ زمین بوس دریافتند - و بساعتِ سعادتِ اشاعتِ منتصفِ بهمن ماهِ الهی موافقِ اواسطِ رجبِ نزولِ اجلالِ دران شهر فیضِ ورودِ اتفاق افتاد - و منازلِ مهدی قاسم خان بظلالِ ربابتِ شاهنشاهی مطارجِ انوارِ عزّت و مطالعِ کواکبِ افضال شد - و فروغِ امن و امان از کران تا بکران رسید - و دولتخواهانے (که در ایامِ محاصره و مقاومت با جنودِ اصحابِ طغیانِ آدابِ جان سپاری بتقدیم رسانیده بودند) به پیشگاهِ تحسین درآمده بپایه ترقی تصاعد نمودند - اگر چه اولیای دولت برین بودند (که تعاقبِ کابلیان نموده سزای لایق در کنارِ شان نهاده آید) اما از آنجا (که ذاتِ مقدّسِ شاهنشاهی معدنِ عاطفت و رافت است) بر کوتاهیِ خردِ حکیم میرزا بخشوده تعاقب در توقف افتاد و قطب الدّین خان و کمال خان و جمع دیگر از امرارا نامزد فرمودند که تا اقصای ممالکِ محروسه رفته در آسایش و آسودگیِ عمومِ رعایا (که از آشوبِ کابلیان آسیب یافته بودند) بیفزایند - که درین صورت اخراجِ میرزا بوجهِ احسن میشود - این دولت اساسان حکمِ عالی را کار بند شده متوجه خدمت شدند - و آنحضرت در لاهور بانتظامِ مهماتِ عالمیان پرداخته نشاطِ آرای بودند - و عساکرِ اقبال بکنارِ سند رسیده مراعاتِ احوالِ رعایا نمودند - و آنجا ظاهر شد که میرزا حکیم کابل را از میرزا سلیمان خالی یافته متوجه شده است •

و سرگذشتِ میرزا سلیمان آنکه دران هنگام (که بقصدِ میرزا حکیم ایلغار کرد) محمّد قلی شغالی را با جمع کثیر بمحاصره قلعه کابل گذاشت - معصوم خان چندے از فارسانِ مضمارِ شجاعت را از قلعه بیرون فرستاد که کارنامه تهور بنمایند - این دلیران عرصه نبرد با محمّد قلی دستبردے نمایان نموده او را هزیمت دادند - و اشیای بدخشیان بغنیمت بردند - و تفرقه عظیم در اهلِ محاصره افتاد محمّد قلی دخترانِ میرزا سلیمان را (که درین یورش همراه بودند) بچار دیوارِ بانے (که دران نواحی

(۴) در [چند نسخه] مقدس (۳) در [اکثر نسخه] معسکر اقبال (۴) در [بعضی نسخه] انتساب

(۵) در [بعضی نسخه] متنصف •

اقبال جاودانی بود) دولت پذیر شده آداب تسلیم و ارکان تعظیم بجای آورد - و بعد از چند روز فریدون (که پیش از خوشخبر خان بموجب رخصت عالی آمده بود) رسید - آن کوتاه فکر بمقدمت دور از کار (که در راهی هیچ خود منده راه نیابد) میرزا را (که رانده و مانده بآنجا آمده بود) ممالک پنجاب در چشم اعتبار بلباس غیر واقع جلوه داد - و سبیل گرفتن لاهور بآسانی خاطر نشان کرد - و باین قدر اکتفا ننموده میرزای خرد سال را بگرفتن خوشخبر خان اغوا نمود میرزا اگرچه از حرمین دولت دانش خیالی فاسد فریدون را دانست (که راه بجائی دارد) اما رضا بگرفتن خوشخبر خان نداد - و شبی طلبداشتنه وداع کرد - و در آن هنگام یکم از نویسندگهای بیدولت سلطان علی نام (که از مستقر خلافت مردود شده بکابل رفته بود - و آن نامراد را لشکرخان خطاب داده بودند) و حسین خان از برادران شهاب الدین احمد خان (که قبل ازین فرار نموده در کابل بسر می برد) آن دو بے سعادت سخنان شور افزای فتنه انگیز گفته در فساد و افساد فریدون شرکت می جستند تا آنکه میرزا حکیم (که نه عقل دور بین داشت - و نه دل حقیقت گزین) از سخنان این گزاف گویان از نیلاب گذشته پای جرأت و روی عصیان بسمت لاهور آورد - و مردم میرزا در بهیروزه و آن نواحی دست اندازی کردند - و چون این خبر بامرای پنجاب رسید مهر محمدخان و قطب الدین خان و شریف خان در لاهور اتفاق نموده در مرمت حصار کمر همت بسته شهر را استحکام دادند و صورت حال را بعینه مقدس عرض داشتند - و ناپره غضب حضرت شاهنشاهی از استماع این سانحه بلباز زدن گرفت - و باجماع بعضی از عساکر اقبال پرتو اشارت تاقیت - و میرزا حکیم باندیشه ناصواب (که شاید بفریب و فسون امرای پنجاب را تواند بجهت خود کشید) از بهیروزه روی بلاهور آورد - و بپروین شهر در باغ مهدی قاسم خان فرود آمد - و روز دیگر بکنار قلعه رسیده صفوف ترتیب داد - امرای پنجاب اقبال ابد پیوند شاهنشاهی را حصار خود ساخته داد جلالت داده از فرط پودلی بضرب توپ و تفنگ هیچ متذقسی را پیرامون قلعه گشتن ندادند - و هر روز بمین نمط آئین قلعه داری استحکام داده کمال شجاعت و حقیقت بجای می آورند - و حضرت شاهنشاهی منعم خان خانناتان را بحکومت دارالخلافه آگود (که مرکز دایره سلطنت بود) تعیین فرموده مظفر خلی را بانظام مصالح دیوانی گذاشتند - و در روز شهربور چهارم آذر ماه الهی موافق شنبه سیوم جمادی الاولی (۹۷۴) نهد و هفتاد و چهارم پای سعادت در رکاب نصرت باعصام آورده سمند اقبال را جولان دادند - و تمامی آن راه بنشاط شکار پرداخته انبساط بهار می نمودند بعد از ده روز دارالملک دهلی بظلال ریات اقبال نور پذیر شد - و بطریق معتاد و آئین معهود

(۲) در [بعضی نسخه] راه بجائی (۳) در [چند نسخه] داد جلالت و جلالت داده •

و برادران او بپایمردی مردانگی دشمنان را به تیر و تیغ نگاه میداشتند که میرزا پیش میرفت و باین طریق میرزا را از خطرگاهِ غدر بدر بردند - و میرزا سلیمان تا سرحدِ سنجد دره تعاقب کرد - چون دانست که میرزا حکیم بدر رفت بناچار توقف نمود - و اسبابِ میرزا و مردم او بدست بدخشیان افتاد - میرزا حکیم چون شب در آمد در یکی از درهای غوربند بسر برده کسان را بغوربند فرستاد تا بعضی اسباب (که در غوربند گذاشته بود) پیش او آورند - و از آنجا کوچ کرده نزدیک بقتل هندو کوه قرار گرفت - روز دیگر از کتل گذشته بمزرع اشرف (که بتصرف اوزبکان بود) رسید - و از آنجا یک دو منزل پیشتر رفت - خواجه حسن و مردمی (که باو متفق بودند) اراده کردند که میرزا را پیش پیر محمد خان حاکم بلخ ببرند - و ازو کمک طلبند - لیکن باقی قاقشال (که رایش درست بود) راضی نشد - و گفت من میرزا را بدرگاه معلی می برم - خواجه حسن با جماعه ببلخ رفت و باقی قاقشال با برادران و جمعی (که با ایشان اتفاق داشتند) از آنجا بازگشته میرزا را گرفته بغوربند آمد - و از آنجا برای ایسا و بحرا بجلال آباد عبور افتاد - و از آنجا به پیشاور و از آنجا بکنار آب نیلاب آمده از آب گذشتند - و عرضداشت تضرع طراز متضمن شرح تفرقه (که روی نموده بود) مصحوب معتمدان روانه آستان اقبال ساخت - و در معموره نگرچین (که بنزول اجلال غیرت افزای عالم قدس بود) ایلچیان میرزا حکیم سعادت بساط بوس در یافتند - و عرضداشت میرزا بذروه عرض اقدس رسید - و از آنجا (که دولت بیدار پاسبان اقبال این دودمان والا ست) خبر فتور کابل عرضه عرصه اجلال شده بود - و در آن هنگام فریدون خال میرزا در ملازمت اقدس کامیاب سعادت بود آنحضرت او را از روی عواطف ذاتی رخصت کابل داده بودند - که چون میرزا خرد سال و بی پروا ست او رفته منتظم مهمات باشد - و میرزا را بر شاه راه خلوص و ارادت ثابت قدم دارد و محافظت نماید که مردم فتنه اندوز بمجلس میرزا راه سخنی پیدا نکنند - و پیش از وصول بمیرزا آمدن میرزا سلیمان بکابل اتفاق افتاد - و آن وقایع پیش آمد - و درینوقت (که ایلچیان میرزا حکیم آمدند) آنحضرت بمقتضای عطوفت فطری و شفقت رحیمی خوشخبر خان را (که از یساوان بارگاه قرب بود) بانقود وافر و اجناس وافی و خلعت و اسب خاص فرستادند - و فرمان عاطفت طراز شرف صدر یافت که امرای پنجاب سامان یورش کابل نموده دفع میرزا سلیمان نمایند و خوشخبر خان چون قریب باردوی میرزا رسید میرزا بسعادت استقبال منشور عالی (که دیباجه

(۲) در [اکثر نسخه] تا سر سنجد دره - و نسخه [ح] تا سنجد دره (۳) در [اکثر نسخه] بموغل و اسرف -

و نسخه [د] بموغل و اشرف - و نسخه [ز] بمسرف و اسرف - و در [حاشیه] مسرف و مسرف (۴) نسخه

[۵] ایسا و بخواد (۵) در [بعضی نسخه] و از آنجا عرضداشت *

و چون عزیمت ملاقات مصمم گردانید معتمدان خود را بیشتر فرستاد که شرط و عهد بے شایبۀ مکر و فریب در میان آرند - چون فرستاده‌ها تبلیغ رسالت نمودند بیگم سرگندان غلاظ و شِداد یاد کرد که در مقام فریب نباشد - و زبان با دل یکے دارد - و عمل بقول موافق گرداند - مردم میرزا (که از بیگم سرگندان شنیدند) از کوفه اندیشی مقرر ساختند که میرزا را بقرباغ تحریض نموده به بیگم ملاقات دهند - و عقد فرزندی و عهد یگانگی را بکمال وثوق بر بندند *

بیگم ثبات خداع را دانسته قاصدان را پیش میرزا سلیمان فرستاد - که من با کسان میرزا حکیم قرار آردن او بقرباغ داده ام - صلاح آنست که شما اردو و بعضی سپاه را در کنار قلعه گذاشته با معدودے از سپاه بایلغار خود را در حوالی قرباغ رسانیده در کمین گاه باشید - که چون میرزا برسد شما ازان^(۳) جا برآمده دستگیر کنید - میرزا سلیمان از استماع این خبر محمد قلی شغالی را (که از امرای معتبر او بود) با جمعی بر سر اردو بمحاصره کابل گذاشته شباشب خود را رسانید - و قریب قرباغ در پس پشتۀ کمین کرده ایستاد - و فرستاده‌های میرزا حکیم (که از پیش بیگم سرگندان غلاظ شنیده بازگشتند) نظر بر ظاهر انداخته و از غدر باطن غافل شده احوال حسن عهد و ماجرای مجلس او را بشرح خاطر نشان میرزا نمودند - و تمام کسان میرزا برفتن پیش بیگم بجد شدند مگر باقی قاتشال که از رفتن مانع بود - و این سرگندان را بر مکر و فریب حمل میکرد - و صریح میگفت که بیگم میخواهد که شما را باین بهانه بچنگ میرزا سلیمان درآرد - و بسوگندان دروغ (که دام فریب است) در کمند دشمن اندازد - و آنچه آن غدر اندیش اندیشیده بود باقی قاتشال پوست کنده میگفت - و با وجود این حال میرزا حکیم غافل شده با چنده از ملازمان معتمد خود روانۀ قرباغ شد - در آنای راه یکے از کابلیان (که باتفاق بدخشیان در ایلغار میرزا سلیمان آمده بود) از ایشان جدا شده خود را بکسان میرزا حکیم رسانید - و کیفیت واقعه بیان کرد که میرزا سلیمان با لشکرگزین در پناه فلان پشتۀ در کمین فرصت مترصد ایستاده است - و من امشب بهمراهی ایشان آمده ام - میرزا بشنیدن این سخن روی توجّه گردانیده راه کابل پیش نهاد عزیمت ساخت - و چون میرزا سلیمان خبر یافت (که میرزا حکیم برین خیال مطلع شده خود را برکناره کشید) تعاقب نموده ببعضی از مردم میرزا رسیده چنده را دستگیر کرد - و آنچه در دنبال ایشان بود گرفت - باقی قاتشال با برادران عقب^(۴) سر میرزا داشته بتعجیل میراند - و کار بجائے رسید که بعضی بدخشیان بمیرزا نزدیک میشدند - و ملاحظه آن بود که دست یابند - باقی قاتشال

(۲) در [اکثر نسخه] در کمین گاه وقت باشید (۳) نسخه [ح] ازان کمین گاه برآمده (۴) نسخه

[ا] عقب میرزا داشته *

چنین صاحب اقبال ضمیمه حال او باشد - و چون این معنی بموقف فرض مقدس رسید بر بیخوردی او بخشوده فکر آن ملک فرمودند - و شاه قلی خان نارنجی و کاکر علی خان را با جمع از بهادران اخلاص گزین بآنحدود تعیین نمودند - و فرستاده‌ها رفته پراگندگیهای آن ملک را نظام دادند - و مورد مراجع خسروانی گشتند *

(۲) نهضت موکب والای شاهنشاهی بدفع فتنه میرزا محمد حکیم

و دیگر وقایع اقبال

درینولا (که نگرچین نشاطگاه موکب شاهنشاهی بود) بمسامع اقبال رسید که محمد حکیم میرزا باغوازی کوتاه اندیشان حقوق نعمت را بعقوق مبدل ساخته متوجه لاهور است - و شرح آمدن او برین نبط است که میرزا سلیمان ازان باز (که از نهیب صدمه افواج شاهنشاهی فرار اختیار کرده ببدخشان مراجعت نمود) همیشه اندیشه آمدن کابل داشت - درینولا چون یقین میرزا سلیمان شد (که از امرای حضرت شاهنشاهی هیچکس در کابل نیست) قابو دانسته با حرم بیگم بار چهارم لشکرها را فراهم آورده روی آمید بهمان آرزو بجانب کابل نهاد - و چون خبر آمدن او بمیرزا محمد حکیم رسید قلعه کابل را بمعصوم (که از معتمدان میرزا بمردانگی و فرزاندگی ممتاز بود) سپرده خود باتفاق خواجه حسن نقشبندی (که وکیل کل بود) از کابل برآمده بشکوره و غوربند رفت - و میرزا سلیمان بکابل آمده قلعه را محاصره کرد - و بعد از چند روز کمند قدرت خود را از کنگره تسخیر قلعه کوتاه دید - و بر حال میرزا اطلاع یافت که در غوربند و آن نواحی ست - خواست که بوسیله تلبدیس حرم بیگم کاره تواند ساخت - باین رای نامواب حرم بیگم میرزا سلیمان را بر حوالی کابل گذاشته خرد بجانب غوربند متوجه شد - و مردم سخن سنج را پیش میرزا حکیم برسالت تعیین کرده پیغام داد که شما همیشه ما را از فرزند صلبی عزیز تر بودید - خصوصاً که نسبت وصلت ضمیمه آن شده باشد - همگی خاطر متوجه آنست که کمال یگانگی و یکجبهتی ظهور یابد - و اساس روابط اختصاص تشدید پذیرد - درین مرتبه غرض از آمدن ما آنست که ملاقات شما روی نماید - و بذیان ارتباط استحکام یابد - و عهد و میثاق (که از اختلال و انحلال مصون باشد) در میان آید - میرزا حکیم از نیرنگ بیگم فریب خورده مقررات ساخت که در تریه قراباغ (که در دوازده گروهی کابل است) او را دریافته قواعد ارتباط محکم سازد

(۲) نسخه [ی] آمدن میرزا سلیمان و محاصره نمودن قلعه کابل و کفاره کشیدن میرزا حکیم

(۳) نسخه [د] سوانم *

بے خرد از راه رفقہ باتفاق برادرِ خود^(۲) وزیرخان بجنوبپور شتافته علی قلی خان را دریانت
و مهدی قاسم خان ناظمِ اشنات^(۳) ولایت گدھہ شد •

و از سوانح آنکہ (اگرچہ حضرت شاہنشاہی درپردہ بے توجہی سیر میفرمایند - و ہر زمان
برای خود پردہ لطیف سرانجام میدہند) درینولا (کہ معمورہ نگرچین تخت نشین دولت و اقبال شد)
ہم بجهت مصالحِ ماکمی (کہ دانا داند) و ہم برای نشاطِ صوری (کہ عامہ فہمد^(۴)) رای جهان آرای
بچوگان بازی (کہ در معنی مشقِ جهانگیری و اقلیم ستانی ست) اشتغال فرمود - و در هنگام
انبساطِ خاطر گویِ عشرت از عرصہ روزگار می بردند - بظاہر بزمِ نشاط و ہنگامہ بازی آراستن بود
و بباطن مشغولِ حق بودن - و کارِ جهان ساختن - و درین کارِ شگرف اختراعاتِ بدیعہ فرمودہ
نشاط آرای بودند - از انجملہ گویِ آتشین بود - بوسیلہٴ لمعانِ انوارِ آن در شبہای تاریک بفرانفت
چوگان بازی دست میداد - و بچوگانِ ہلالی گویِ از کواکب می بردند - بظاہر اسبابِ بازی بکمال
میرسید - و بمعنی اسپان را دست و پا راست میشد - و مردم را توانائیِ قطرہ و تردن (کہ ناگزیر
نشأہ سپاہی گری ست) بہم میرسید •

و از سوانح در گذشتنِ یوسف محمد خان کولتاش است برادرِ کلانِ میرزا عزیز ازین جهان
گذران - از فرطِ بادہ پیمائی روزِ خورِ پانزدہم خوردانِ ماہِ الہی موافقِ پنجمِ ذیقعدہ پنج روز مزاج او
از پایہٴ اعتدال انحراف نمودہ بخلونکہ فنا شتافت - و از غرائب آنکہ روزِ دیگر (کہ نعلش او را
از نگرچین بدارالخلافت آگرہ آوردند) بدن او گرم بود - حضرت شاہنشاہی بمقتضایِ مراسمِ ذاتی
و موجبِ مررت و مردمی متأسف شدہ بفقونِ نصائح و اقسامِ مہربانیہا چارہ گر ناشکیبائی ماتمیان
دل ہای دادہ شدند - و لوازمِ رافت و عاطفت بظہور آوردند •

و از سوانح رفتنِ مهدی قاسم خان است بسفرِ حجاز - و شرحِ این واقعہ آنکہ بدیتر سمت
تحریر یافت کہ او بحراست و حکومت گدھہ تعیین شدہ بود - کہ آصف خان را ازان حدود برآوردہ
بران دیار متصرف شود - چون آن ملک بے منتِ سعی بدست او افتاد از درازیِ ملک و خواہی آن
نتوانست سامان کرد - وحشت بر مزاج او غالب آمد - تا آنکہ در اواسطِ این سال بے رضای
پادشاہی برخاستہ از سرحدِ دکن عازمِ سفرِ حجاز شد - ہرگاہ [بے مناسبتِ معنوی قربِ بزرگان
دین (کہ صاحبانِ نفوسِ قدسیہ اند) سردمند نیامد] نزدیکیِ اماکنِ شریفہ (کہ بوسیلہٴ آن
بزرگانِ معنی صورتِ عزت و اعتبار یافتہ اند) چہ گشاید - سیما کہ با این بے مناسبتی ناراضماندی^(۵)

(۲) در [بعضی نسخہ] خرد (۳) نسخہ [ب] مہمات (۴) نسخہ [د ح ط] فہمد (۵) نسخہ

[ا ج ہ] معنی و صورت •

بمقتضای قرار داد (که مصحوب حکیم عین الملک معروض داشته بود) عمل نموده او را از پیش خود راند - و او از بیدولتی متنبه نشده سرگردان بادیه ضلالت شد - و باز بحدود مالوه آمده سر بشورش برداشت - شهاب الدین احمد خان (که پیشتر ازین بمسیرانجام مهم ولایت مالوه فامزد شده بود) لشکره شایسته سرانجام نموده بر سر او رفت - و نزدیک بود که آن شور بخت را دستگیر سازد - بهزار کلفت خود را بعلی قلی خان و سکندر خان رسانید - و از انجا بدستیاری ادبار بگری نیستی فرورفت *

و از سوانح فرار نمودن جلال خان قورچی ست - و شرح این سرگذشت آنکه چون ذات مقدس شاهنشاهی عقیف و پاک نهاد آمده است^(۲) جمیع طوائف عالم خصوصاً مقربان بساط عزت را میخراهد که ازین دولت نصیبه داشته باشند - چون بمسامع اقبال رسید (که جلال خان جوان صاحب حسن نگه داشته در مقام بی اعتدالی ست) این معنی بر مزاج اقدس گران آمد او را از جدا ساختن - و آن سبک سر از جاده خرد رفته شیخ آن جوان را همراه گرفته راه فرار پیش گرفت - میرزا یوسف خان و جمع کثیر بتعاقب او نامزد شدند - و آن گرفتار هوا و هوس را با جوان مقید کرده بدرگاه معلی آوردند - و تادیب لایق بحال او فرمودند - مدتی در جلوخانه افتاده لگد کوب خورد و بزرگ بود - و باز بمقتضای عواطف خسروانی ندیمی او را (که دران وادی بی بدل بود) یاد کرده بنوازش سرفراز ساختند *

و از سوانح تعیین نمودن مهدی قاسم خان است بحراست ملک گدده - پیش ازین در مطاوعی احوال گذارش یافت که آصف خان در هنگام خدمت و وقت کار کفران نعمت ورزیده سالک مسالک بی حقیقتی شد - و درین ایام (که موکب عالی از جوهور مراجعت نموده بسربیرگاه خلافت رسید) ضمیر مسالک آرای اقتضای آن کرد که مهدی قاسم خان را (که از کبرای امرا و قدیمان صاحب اعتبار این دردمان عالی بود) بحکومت ولایت گدده فرستادند - که انتظام آن ولایت نموده آصف خان را (که مرتکب چنان قباحتی گشته بود) بدست آورد - مهدی قاسم خان باگین شایسته کمر عزیمت بسته قدم همت در راه نهاد - و پیشتر از آنکه عساکر اقبال رسد آصف خان خبردار شده بچندین تحسّر و تأسف دل ازان ولایت برکند - و آواره صحرای بیدولتی شده چون وحشیان پناه بهمیشه برد - و مهدی قاسم خان بآن ولایت معموره درآمد - و باستقلال متصرف شده بدنبال آصف خان شتافت - و علی قلی خان (که همیشه در تدبیر موافق ساختن آصف خان بخود بود) این فرصت را غنیمت دانسته خطوط نوشت - و شروع در نقض عهد نمود - و آن ساده لوح

(۲) در [اکثر نسخه] نصیب (۳) در [اکثر نسخه] تصرف نموده *

و بالجمله چون حضور شاهنشاهی خاطر برکشیدهای خود منظور داشته بدارالخلافت توجّه فرمودند
منعم خان و مظفرخان در کره تا آمدن فرستادهها توقف کردند - آن مردم چون نزدیک بعلي قلی
رسیدند او مراسم استقبال و لوازم تعظیم بجای آورده بزبان تزییر پیش آمد - و روشی (که مخلصان
در سمت را سزد) پیش گرفته تسلّح اینها نمود - و بعد و قسم (که دست آریز ارباب نفاق و نمودار
دورویان سیاه درون است) بر جاده دوام عبودیت آورده مراجعت نمودند - و منعم خان و مظفرخان
از مهمات آنحدود پرداخته کوچ کوچ متوجه اسلام عتبه علیّه شدند - و چون بقصبه اثاره آمدند
مظفرخان بتوجهی (که از جانب منعم خان در راه یافته بود) ایلغار نموده پیشتر باستانبوسی
استعداد یافت - و منظور نظر عاطفت گشت - و شرح دورویی این بزرگان زملن را به بیانی واضح
خاطر نشان ساخت - بعد ازان منعم خان و سایر امرا بدرگاه معلی پیوستند - لشکر خان را
از بخشی گری معزول گردانیدند - و خواجه جهان معاتب شد - و شهر مقدس کلان (که حواله او بود)
از گرفته رخصت سفر حجاز فرمودند - و تنبیه ایشان (که مکافات اعمال شان بود) سرمایه مزید
هشیاری منعم خان شد - و پایه اعتبار مظفرخان بلند گشت - و بوسیله مقربان درگاه گناه
خواجه جهانی بخشیده آمد - و حضرت شاهنشاهی خود بذات اقدس متوجه انتظام مهمات و انتظام
معاملات شدند - و بمیامین توجّه عالی و اناضب انوار عدالت عالم طراوتی دیگر پیدا کرد •

و از سوانح آنکه حضرت شاهنشاهی عاطفت جهان آرا را بنسبت ملازمان عتبه اقبال
ظاهر ساخته توجّه در جمع برگزینان انداختند - و بحکم والا مظفر خان جمع رسمی قلمی را (که در زمان
پورام خان بواسطه کثرت مردم و قلمی ولایت بنام افزوده برای مزید اعتبار میدادند - و آن همه در وقت
علیا مثبت ماند - و دست افزار تغلب متغلبان زربنده شده) بر طرف ساخت - و قانون گویان
و دانیان جمیع مالک محروسه برهم خود حال حاصل ولایت را خاطر نشان کرده جمع دیگر قرار دادند
اگرچه هر نفس امر حال حاصل نبود اما نسبت بجمع پیش اگر آنرا حال حاصل نام نهند
در نیست - و [چون سر رشته داغ (که در آخرین دفتر این دیدار اقبال بشرح سمت تحریر یافته)
بظهور نیامده بود] درینولا بجمع امرا و سلازمی عتبه اقبال تعیین نوکر مقرر گردانیدند - که هر کدام
چند کس را نگاه داشته مظفر خدمت باشد - و عوام سپاهی که بامرا مقرر شد سه قسم بود
قسم اول را چهل و هشت هزار تام سالی تعیین شد - و قسم دوم را سی و دو هزار تام قرار یافت
و قسم سوم را بیست و چهار هزار دهم مقرر گشت •

و از سوانح آنست که عبدالله خان اوزبک (که ادبار یافته بکجرات رفته بود) چنگیز خان

(۲) نسخه [ح] و از وقایع این سال فرخنده فال آنکه (۳) در [چند نسخه] و چون رشته داغ •

بآئین لایق عبور فرمود - و درین ایام (که روایات اقبال مراجعت فرموده متوجه دارالخلافه بود)
جنید کرانی برادر زاده سلیمان پسر عماد بشرف عتبه بوسی استسعاد یافت - و مشمول عواطف
خسرانی گشت *

آغاز سال یازدهم الهی از مبدای جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال بهمن از دور اول

هزار شکر که بهار دولت تازه^(۳) شد - و کوکبه نوروز بلند آوازه گشت - مزاج عالم بتازگی
روی باعتدال آورد - و طبیعت عنصری قوت نو گرفت * * شعر *

خاک چمن شد ز ابرمشک تناری * آتش گل نیز کرد باد بهاری
قرصه کافور بست شاخ شکوفه * سنبلی مشکین بسوخت عود قماري
از پی دوشیزگان حجله گلشن * آب صفت خاک کرد آئینه داری
دور نظر بازی ست و حسن برستی * وقت گل افشانی ست و باده گساری
غنچه و نرگس رسیده اند فراهم * کوش که دل را بدست دیده سپاری

نسیم بهار چون سروش غیب نوید جدید از نصرت و اقبال داد - درهای فیض یزدانی بر زمان
و زمانیان باز شد - و بمژدهای فتح آسمانی اولیای دولت ممتاز شدند - و بعد از سه ساعت و پانزده
دقیقه روز دوشنبه هیزدهم شعبان (۹۷۳) نهصد و هفتاد و سیوم قمری تحویل نیر اعظم و منور عالم
ببرج حمل سعادت ظهور یافت - و آغاز سال بهمن یعنی سال یازدهم از مبدای جلوس شاهنشاهی
از دور اول بوقوع پیوست - و تا دوسه روز عرصه شهر کره جولانگاه مرکب اقبال بود - و دران فضای
جان فزا مراسم جشن نوروزی و آداب عشرت بهار زنگ زدای طبائع شد - آنجا خانخانان منعم خان
و مظفر خان و دیگر اعیان دولت و ارکان اقبال را بجهت اهتمام مهمم خان زمان و آمدن جمعی (که
پیش خان زمان رفته بودند) گذاشته بکالپی نهضت مرکب اقبال اتفاق افتاد - و از آنجا برهنه منوی
عفتت الهی روی عظمت و اقبال بمستقر جاه و جلال آوردند - و بخرمی و خوشحالی روز فروردین
نوزدهم فروردین ماه الهی موافق جمعه هفتم رمضان ظلال چتر والا بردار الخلافه آگره نزول اجلال
گمتوده پایه آن زمین سعادت رهین را از آسمان گذرانیدند - و چندگاه دران مرکز عدل کامیاب عشرت
گشته بمعموره نگرچین (که دران ایام بتوجه نشاط اساس تعمیر یافته بود) روی توجه آوردند
و آن منازل عشرت بنیان را بپرتو نظر سعادت پیرای جلال سپهر بخشیده زنگ زدای روزگار گشتند

(۲) نسخه [ی] عثمان (۳) نسخه [ج] تازه و کوکبه *

تابیغ و بنیاد طبقه باغیه برآید - و آسودگی در عالمیان شیوع یابد - و بموجب حکم مقدّس اعیان مملکت و ارکان دولت طرح منازل رفیع اساس و عمارات عالی بنیان انداختند - و بر زبان اقدس گذشت که (تاغبار هستی این ظلمتیان از دامن اینحدود برنخیزد) پای تخت اقبال همین شهر خواهد بود - و بجمعه از امرا (که مرخص شده در محال جایگیر خود بفراموشی گذرانده اند) چار^(۲) رسانیدند که ببلجار^(۳) معهود داخل موکب معلی گردند - و بتازگی افواج تازه زور بتعاقب مدبران تعیین فرمودند - و حکم معلی شد که تا علی قلی را دستگیر نکنند از پای ننشینند *

چون حقیقت احوال بعلي قلی خان رسید میرزا میرک رضوی را (که از هم نشینان خاص او بود) باستان معلی فرستاده اظهار عجز و در ماندگی خود نمود - و برای هر کدام از تقصیرات خود معذرتی گفته بهزار زبان مکر و چاپلوسی منعم خان خانانان را بران داشت که باز در مقام استشفاع شود - خانانان (که مزاجدان بساط اقدس بود) جرأت برین امر عظیم نتوانست کرد بنا برین جمع از ارباب عزت را (که حضرت شاهنشاهی از وفور خدایپرستی احترام آن طبقه میفرمودند - مثل میر مرتضی شریفی - و ملا عبدالله سلطانپوری - و شیخ عبد النبی صدر) بخود متفق ساخته پیش آورد - و این جماعت بنا بر وثوق بر عاطفت شاهنشاهی در پایه سریر معلی زبان شفاعت گشاده بعرض مقدّس رسانیدند - و در بخشش و بخشایش داستانها خواندند - و آن معدن مروت هر چند میدانست (که باطن ایشان صاف نشده است - و ازین مقدمات مقصود اصلی این ارباب بغی وقت گذراندن است) خاطر این معامله ناهمان را رعایت فرموده مجدداً تقصیرات ایشان بخشش یافت - بشرطیکه از قبائح اعمال و ذمائم افعال خود توبه نصوح نموده من بعد خلاف رضای اقدس را در خیال راه ندهند - و همواره بر شاهراه دولتخواهی و جانسپاری ثبت قدم باشند - و چون آثار آن ظاهر گردد محال جایگیرهای ایشان بدستور سابق مکومت شود خانانان و سایر اکابر آداب شکر بتقدیم رسانیدند - و حکم معلی شد که میر مرتضی و مولانا عبدالله و معین خان فرخودی نزد علی قلی خان رفته فدایت او را بتوبه استحکام دهند - و بنوبه بخشش و بخشایش اطمینان بخشند - و خود بالهام دولت و اقبال فحیح عزیمت بتمامت جونپور فرموده موکب دولت را بعزیمت معاروت مصمم گردانیدند - و روز دین بیست و چهارم اسفندار مذمه الهی موافق در شنبه یازدهم شعبان نهضت ریاست والا از جونپور بدارالخلافت اگره اتفاق افتاد - و اردوی معلی بیگ هفته از جونپور ببلده مانکپور آمده ساحل دریای گنگ مخیم سرادقات اقبال ساخت - کار گزاران بارگاه سلطنت بحکم مقدّس در یک روز بر آنچنان دریای عظیم پُل بستند - تا اردوی معلی

(۲) چار بمعنی منادی (۳) بلجار بضمه با بمعنی وعده *

مادر خود را خلاص کرده است - و اشرف خان را مقید ساخته قصد آن دارد که باردوی معلی رفته دست بردارد نماید - بنا بران موکب مقدس از ساحل آب سرور بجانب مُعسکر اقبال عطف عنان فرمود •

و تفصیل این مجمل آنکه چون (طنطنه ابلغار موکب عالی بتعاقب علی قلی خان بسکندر خان و بهادر خان رسید - و قضیه گرفتاری والده علی قلی در جونپور بدست اشرف خان معلوم کردند - و دانستند که اشرف خان لشکر چندانی ندارد - و گرفتن قلعه جونپور بغایت آسان است) از جای خود گرم روی کرده بجونپور رسیدند - و (چون اشرف خان در استحکام مبانی قلعه داری اهتمام ننموده بود) دروازه را سوخته درون شدند - و طایفه نردبانها بر دیوار قلعه نهاده بر آمدند - اشرف خان وقتی خبردار شد که مخالفان بقلعه در آمده بودند - بهادر خان اشرف خان را گرفته مقید ساخت - و والده خود را خلاص کرده همراه برد - و (با وجود آنکه جونپور عمره در جایگیر او و برادرش بود - و چندین روابط باهل شهر و حقوق خدمات ایشان) همه را پایمال انساد کرده دست انداز غریب نمود - و بسیاری از تاجران را تاراج کرده به بنارس شتافت - و آنجا هم قدره دست بغارت برد - و از آنجا بمُدُن بنارس (که بزمانیه مشهور بود) رفت - و در آن حالت خبر رسید که ایات عالی از تعاقب علی قلی معاودت نمود - سکندر و بهادر راه گذر نهرن (که مفر معلوم ایشان بود) پیش گرفته از آب گنگ عبور کردند - چون (علی قلی از خدمات عساکر اقبال بدر رفت و شورش سکندر و برادر او چنانچه گذارش یافت بمسامع اقبال رسید) موکب مقدس از کنار آب سرور عنان معاودت منعطف گردانیده متوجه اردوی معلی شد - که مبادا غبار آشوب این مفسدان بر حاشیه بساط جمعیت آن رسد - و شور بختان باستماع توجه ایات اقبال فرار نموده بودند - اهل اردوی مقدس را اطمینان دیگر بهم رسید - و از آنجا پرتو توجه بجانب جونپور یافت - و روزی (که قصبه نظام آباد مستقر موکب جلال بود) محفل وزن اشرف اقدس ترتیب یافت - و جشن دلکش فراهم آمد - و نقود گرمی برداشته آمد رختنه شد - و جهانیان از فیض عام شاهنشاهی احتیاط یافته بدعای مزید عمر و خلود دولت سیراب زبان شدند - و بعد از تقدیم مراسم جشن معلی ازان منزل نهضت فرمودند - و عرصه جونپور از فرزول موکب والا پایه بلند یافت - چون (این شهر فیض بهر از مقدم شاهنشاهی زیب و زینت گرفت - و تماهل عظیم از ملازمان عنبه اقبال در استیصال ارباب بنی بظهور آمد) رای عالم آرای درین شهر طرح اقامت انداخت

(۲) نسخه [۱] عسکر اقبال - و نسخه [ح] اردوی معلی (۳) در [چند نسخه] وقت (۴) در

[بعضی نسخه] دلگشا •

شدند - قدری از روز گذشته بود که باردوی او پیوستند - آن بد نهاد خیمه و اسباب را گذاشته راه گریز پیش گرفته بود - تا پهر سیوم راه میرفتند - ^(۲) فیلی بخت بلند او منصف بوه - بدست درآمد و از آنجا مجنون خان قاقشال و میرزا نجات خان و جمع را بدشتر رخصت فرمودند - روز بیگانه شده بود که ازین پیش فرستاده ها خبر رسید که علی قلی در مقام گذشتن از آب سرور است - چون راه بمیار آمده بودند و روز اندک مانده بود سواری موقوف شد - سحر بدولت شبلیز اقبال را تیز راندند درین روز ^(۳) آواز خان پسر اسلام خان و برادر فرخ حسین خان از غنیم جدا شده بموکب اقبال پیوستند و فوج پیش از دنبال آن مدبر بحاحل آب رسید - کشتیها پر از اشیا و اموال (که علی قلی خان و کسان او روانه ساخته بودند) از مغانی فتح دانسته گرفتند - و از اهل کشتی سرگذشت علی قلی خان تحقیق کرده موکب معلی ساحل آب سرور گرفته نهضت فرمود - و عساکر نصرت همگی هوادی و براری را در نوردید - و از آن گم گشته صحاری ادبار نشانی پیدا نشد - و چندان از ثقات استماع افتاد که علی قلی خان بے خبر در محمد آباه بوه - اگر [همان شب (که رایت اقبال بآن حدود رسیده بود) راست رانده به محمد آباد میرفت] آن مدبر بدست می افتاد - و همانا که مخم خان این فرد دغل باخف - و برای رواج بازار خود نخواست که او بدست افتد - اول نگذاشت که همان شب بر سر او بروند - ثانیاً او را خبردار ساخته گریزند - و معلوم شد که علی قلی از راههای پُر درخت بلبله ^(۴) جلوپاره رفته فرود آمده است - شهریار دانش پژوه اغماص نظر فرموده بر روی نیاروند - و روز دیگر موکب مقدس بواسطه آنکه (کشتی پیدا نشد - و گذرگاه معلوم نبود - که آن دریای زخار را عبور توان کرد) ازین روی آب در برابر جلوپاره نزول اجلال فرمود - و بوقتها از طرفین سردادند چون علی قلی دانست (که گیتی خدیو خود بدولت پرتو اقبال انداخته اند) بودن را بخود قرار نداده بدشتر روان شد - و روز دیگر موکب اقبال از آن منزل کوچ نمود - و کنار دریا گرفته بقصبه مؤ نزول اجلال فرمود - درین راه غریب درخت زارے پی سپهر موکب جهان نورد شد - انواع سباع و وحوش از بر و بحر نمایان میشدند - و جوانان صاحب قبضه مید مید میکردند - و اقسام جانور بنظر اشرف می درآمد - و بسپاهیان سخت اند از اشارت عالی میشد که بخدنگ سندان دوز و سنان شعله کردار از پا می انداختند - و در وقت مرور اردوی عالی شکوه جانوران دریائی مثل نهنگ از آب بیرون آمده بر ساحل دریا نمایان میشدند - و چون از دور گرد عساکر بر میخواست بآب میخزیدند - و بعضی جانوران از آن قسم بودند که تیر و تفنگ بر آنها کارگر نمی آمد - بالجمعه موکب معلی در هدوه آن قصبه بود که خبر آوردند که بهادر خان درین فرصت بچونپور رسیده

(۲) در [بعض نسخه] رجحیت (۳) نسخه [ح] سردار خان (۴) نسخه [ا ج] جلوپاره ه

جرائمِ علي قلي خان ميگرد (بر زبانِ تقدير بيان گذشته است که ما خود عفو ميفرمائيم - اما عجب که او بر آدابِ عبوديت ثابت قدم ماند - و همچنان در اندک فرصتِ بظهور آمد - چه دران هنگام (که بموجب استدعای خانخانان بعلي قلي خان و بهادر خان جاگير مکرمت ميشد) قبول التماس او مشروط باين بود که تا موکبِ اقدس درين حدود باشد خان زمان از آب عبور نکند و چون راياتِ اقبال بمرکز اورنگِ خلافت رسد و کلا بدرگاهِ معلی آمده مناشير دولت از دفاتر عاليه بگذرانند - و بر جاگيرهای خود متصرف گردند - درين وقت (که راياتِ عالي بجانب بنارس و چنانچه ظلال ارتفاع بر سمتِ معاودت انداخت) علي قلي خان همان روز از آب گذشته به محمد آباد رسيد - و کسان را به غازي پور و جونپور روانه کرد - موکبِ معلی از شکار مراجعت نموده بساحتِ بنارس نزولِ اجلال فرموده بود که بعرضِ مقدس رسيد که آن بے سعادت بر خلاف شرط رفته عدول از جاده حکم اشرف نموده از آب گنگ گذشته است - قهرمانِ قهر جهانگداز شاهنشاهي بجوش درآمد - و رقم بيدولتی اين سیه بختان (که اغماصِ نظر ازان شده بود) بر پيشگاهِ باطن اقدس (که آئينه کيتي نماي دولت است) جلوه گر شد - و در مقامِ سطوت منعم خان را مخاطب ساخته ماجرای سیه بختی آن تیره روزگاران را بر زبانِ اقدس آوردند - خانخانان از کمال انفعال سردر پيش نهاد - و زبان گفتار بسته و رشته جواب گسسته يافت - و خواجه جهان و مظفر خان و راجه بهگونداس و جمع ديگر از امرای حقيقت اساس را بر اردوی نصرت طراز گذاشتند - که آهسته آهسته منزل بمنزل بيابند - و خود بنفسِ نفيس بعزيمتِ تاديب و تنبيه علي قلي خان شبِ ديبادين بيست و سيوم بهمين ماهِ الهی موافقِ شبِ شنبه يازدهم رجب پای توجه در رکابِ دولت آورده بطريقِ ايلغار راه نوردِ نصرت شدند - و قرب گزيبان بساطِ اقدس و ساير فدائيانِ موکبِ معلی (گرد و پيشِ چترِ والا بوده - و بر يکديگر مسابقت نموده) گوی سرعت از شمال و صبا ربوندند - جعفر خان تکلو و قاسم علي خان را بر سرِ غازي پور تعين فرمودند - اين بهادران چون بدروازه قلعه غازي پور رسيدند بيدولتانِ آنجا آگاه گشته از برجه (که متصل بدریای گنگ بود) خود را در آب انداختند - و به محمد آباد رسیده علي قلي خان را ازین واقعه آگاه ساختند علي قلي خان دست و پا گم کرده از کمال سراسيمگی گريخته چون بر لبِ آبِ سروار رسيد بکشتی چند (که بر کنارِ آب برای چنين روز آماده ميداشت) با جمعی (که با او بودند) در آمده جان سراسيمه را بساحل سلامت برد - و موکبِ مقدس آن شب که روان شد از دریای جونپور بر فيل سواره عبور فرمودند - و آخرهای شب زمانه بر فيل توقف نمودند - و سحر باز گرم رفتن

(۲) نسخه [دو] سرو - و در [بعضی نسخه] سرو (۳) نسخه [ب] نگاه •

بهشت مشغول بود - رسیدن ملا نورالدین شنوده و ازان اعتبار نگرفته بامعدودے منوجّه او شد
 و بهوج ملا تاخمت - در انغای تاختر اسپش بتنه درخت رسیده - و افتاد - و جمع پیاده رفقه او را
 دستگیر کردند - و ملا آن دیوانه بیدولت را بقتل رسانید - و مورد عذایات خسروانی شد •
 و از سوانح آنکه رایات همایون از چونپور بمیر قلعه چندانه نهضت فرمود - از انجا (که فطرت
 قدسی مآثر حضرت شاهنشاهی بر عفو جرائم و صفح زلات کوتاه بینان مجبول است) بوسیله الحاج
 و شفاعت منعم خان خانناران قلم عفو و صفح بر ارقام جرائم و آثام علی قلی خان و سایر ارباب عسیدان
 کشیده هوای سیرینارس و تماشای قلعه چندانه (که از قلعههای مشهور هندوستان است) از خاطر
 جهانگشای سرزد - و بموجب این عزیمت دولت افزا روز دینمهر پانزدهم بهمن صد الهی موافق
 روز جمعه سیوم رجب اشرف خان را بحراست چونپور گذاشته موکب والا نهضت فرمود - و [چون
 بمسمنزل شهر بنارس (که بر ساحل دریای گنگ جلوه نماست) نزول اجال پرتواننداخت [
 انفاضة انوار عدالت بر خواص و عوام آن نعلیه سعادت ورود واقع شد - و اردوی مظفر (۴) را حکم توقف
 هرا نجا نموده با خلصان رگاب مقدس بتفرج چندانه توجه فرمودند - و درین و بیرون قلعهها نظر اصلاح
 انداخته مسرت پیمای ظاهر و باطن گشتند - درین میان قوللان نشاط پیام نوید عشرت آورده
 از پیشهای فیل (که در نواحی قلعه بود) خبر دادند - حضرت شاهنشاهی عزیمت شکار را پیش نهاد
 همت اقبال مید ساخته با بعضی از ملتزمان رگاب دولت و مخصوصا موکب معلی دران پیشهای
 انبوه تکاپو فرمودند - و قریب دو کروه جغت و جو کرده بگله فیل رسیدند - و پرتو اشارت عالی
 بران تافت که ملازمان بحاط حضور از هر جانب در آمده این کوه منظران را گرد کردند - و بدستوریکه
 (دستور العمل میدگاه اقبال بود) ده فیل والا شکوه را در میان گرفتند - و گونهای این وحشی طبیعتان را
 یظناب منارا بستند - و با فیلان اهلی هم تگ ساخته بصر چندانه مراجعت نمودند - و از انجا
 بچالنس بنارس کونگه عزیمت بلند کرده یاروی معلی (که منتخبر است از هفت اقلیم)
 ورود سعادت فرمودند •

و از سوانح بلبلخار فرمودن حضرت شاهنشاهی ست بر سر خان زمان - از انجا (که وجود
 مقدس حضرت شاهنشاهی طلسم درام آگاهی ست - و از مبدای خطرت لسان تقدیر و بیان مشیت
 آمده) هر چه (از حقائق کونی و الهی ست) پیش از آنکه (جلوه ظهور یابد) انوار اشارت و ظلال
 عبارت بران پرتو می اندازد - چنانچه دران وقت (که منعم خان زبان نضرع گشوده شفاعت

(۲) نسخه [ح طی] سوانح عبرت بخش (۳) نسخه [ح] چنار گدومه (۴) در [بعضی نسخه] معلی مظفرا
 (۵) نسخه [ح] سوانح دولت افزا •

محتوی بر حقائق سرگذشت باستان معلی روانه ساختند - آنحضرت (که معدن مروت و مردمی اند) چون بر حقیقت حال مطلع شدند از آنجا (که مجدداً از جرائم ایشان گذشته بودند) جریمه عظیمه چنین را ناشده انگاشته امر را طلب داشتند - جمع (که آثار نفاق از حرکات ناسزای ایشان ظهور یافته بود) در حجاب خجالت مانده از سعادت کورنش محروم گشتند - و یکجهتاً اخلاص منذ باوجود ظهور چنین حالتی بعنایت خاص مخصوص شدند *

و از سوانح این ایام آنست که درین هنگام (که ریاضت جلال در جوهر انتظام بخش جهانیان بود) شیر محمد دیوانه در حدود سامانه سر بیمنز خود را برداشته در مقام ناخست و تاراج شد و زود سزای کردار خود را یافت - این مدبر بے سعادت از خدمتگاران خواجه معظم بود - و بعد از آن به بیرام خان پیوست - و بیرام خان بواسطه حسن صورت این بیخرد را (که از زمره ادانی بود) بتقریب خود امتیاز داد - و در زمان اقبال او اعتبار یافت - و در ایام ادبار سالک مسالک بے حقیقتی گشت - چنانچه مجمل از آن در جای خود گذارش یافت - و چون ذات مقدس شاهنشاهی مصدر انوار عدالت است هر چند آن بے حقیقتی دولتخواهی آنحضرت بود اما چون این سجد دنیه در آدمی نکوئیده ترین صفات است پسند طبع حق پسند نیامد - و منظر رعایت نگشت چندی در قصبه سامانه بسر می برد - درین ایام (که علی قلی خان و جمع کافر نعمتی نموده بغی ورزیدند - و ریاضت اقبال متوجه اطفای نایره افساد شد) این خون گرفته بیدولت جمع از او باش فتنه اندوز را فراهم آورده دست فتنه بگشاد - ملا نورالدین محمد ترخان (که فوجدار آنحدود بود) میر دوست محمد نام شخص را در سامانه گذاشته بود که سرانجام مهمات آن پرگنه می نموده باشد - روزی آن بخت برگشته نا هموار این درست محمد را برسم مهمانی بخانه خود آورده در انجمن صحبت پیکان را سوهان میکرد - و مجلس میداشت که ناگهانی تیر را در خانه کمان نهاده بر سینۀ آن بے گناه زد - و کار او تمام کرد - و اسباب و اموال او که در آن پرگنه بود بدست آورده بجانب پرگنه مالیز شتافت (۴) - و شقدار آن پرگنه را (که بخالصه شریفه منسوب بود) نیز کشته از اموال آنچه در آن پرگنه بود بدست آورد - و ارباشان حادثه دوست واقعه طلب کرد او بیشتر شدند و در میان ولایت محروسه ناخست میکرد - تا آنکه ملا نورالدین جمع را با خود متفق ساخته کمر همت بدفع او بست - در موضع ونهوری (۵) (که در حدود سامانه است) آن دیوانه بے سامان

(۲) در [بعضی نسخه] در دولتخواهی (۳) نسخه [۵] عنایت و رعایت - و نسخه [ط ی] عنایت

(۴) نسخه [۵] مالیز - و در [بعضی نسخه] مالیز (۵) نسخه [۱] دستوری - و در [چنه نسخه]

دهوری - و نسخه [ی] دنهوری *

و چندی از دلیران نظام پذیرفت - و هراول بمحمد امین دیوانه و معصوم خان فرخودی و قتل^(۲)
 قدم خان و شاه فناپی و صد رحمت اوزبک و قلماق بهادر و طایفه از مردان کار رونق گرفت
 و التمش بخان عالم و هندو بیگ مغل و رای سال درباری و رای پترداس^(۳) و داؤدخان فوجدار و طبقه
 دیگر از مبارزان استحکام یافت - و از آنجانب باغیان سه فوج شده بودند - فوجی باهتمام بهادرخان
 و فوجی بمرادزی اسکندر خان - و فوجی بسربراهی محمد یار برادرزاده سکندر در هراول مقرر ساخته
 آماده جنگ شدند - در میان هر دو هراول هنگام جنگ گرم شد - قدری هراول مخالف
 غلبه کرده جسته بود که مردم التمش داد دلوری داده هراول را برداشتند - محمد یار^(۴) که پیشانی
 لشکر ظلمانی او بود (بشمشیر برق لمعان بر خاک هلاک افتاد - و بسیاری از مخالفان پایمال
 فنا شدند - و سکندر (که با فوج گزیده از دنبال این فوج آماده عریضه بود) گرد ادبار بروی
 دولت خود بیخته و پشت بر عساکر منصوره داده رو بهزیمت آورد - و افواج قاهره کامیاب نصرت
 و اقبال از دنبال هزیمتیان درآمده بهر کس از آن تیور روزگاران بخت برگشته میرسیدند خونش
 بخاک میریختند - تا هر لب سیه آبی رسیدند - سکندر از بیم جان خود را در سیه آب زده از خاک
 سیاه سر بیرون کرد - و بسیاری از سپاه کار آمدنی او در آن ظلمت آباد فرو شدند - و افواج قاهره
 (که سکندر را هزیمت دادند) بقصد غارت و تاراج لشکر ادبار پراکنده شدند - بهادرخان (که با جمعی
 در کمین بود) درین زد و گیر بفوج جرانغار لشکر اقبال رسید - و جنگ در پیوست - شاه بدافع خان
 از اسپ جدا شد - و بقید مخالف درآمد - و عبدالمطلب پسرش توفیق نیکوخدمتی نیامت
 و ناصرقلی و جمعی از کافر نعمتان تباہ خرد خاک بے حقیقتی بر فرق روزگار خود ریخته بغنیم پیوستند
 بهادر این افواج را برداشته متوجه قول شد - و قول بے جنگ سر رشته نبرد را از دست داده
 عار فرار اختیار نمود - محمد باقی خان ببهانه حفظ اسباب و ابقای اموال خود را بکناره کشید
 و بعضی از روی نفاق و حرام نمکی جنگ نکرده پشت بمعمره دادند - و از هومع اینها لشکر فتح کرده را
 شکست افتاد - راجه تودرمل و قیاخان و اعتمادخان و مردم التمش جمع شده در میدان ایستادند
 چون لشکر برهم خورده بود کار بسرائجام نشد - غرور را این نتیجه است - این معامله ناقصان
 نمی بینند که خدیو زمان با علم یقینی چگونه مدهارا میفرماید - هر کرا کردار چنین باشد آنچه بیند
 از خود بیند - و روز دیگر سپاه پراکنده فراهم آمده بجانب قنوج متوجه شد - و سران لشکر عرضه داشتند

(۲) در [چند نسخه] قل قدم خان - و نسخه [ی] کل قدم خان (۳) در [بعضی نسخه] تبردلی

(۴) در [بعضی نسخه] داد خان - و در [بعضی] دادن خان (۵) در [اکثر نسخه] غلبه گونه جسته بود

(۶) در [بعضی نسخه] جدا شده •

پیغام دادند که چه صورت دارد که در مقابلهٔ عساکر منصوره آمده خیالِ محالِ جنگ داشته باشیم
استدعا آنست که واسطهٔ شفاعتِ زلات و جرائم ما گردید - و فیلان نامی (که باقبالِ پادشاهی
بدست آمده - و طبعِ اقدسِ بدان رغبت دارد) روانهٔ درگاهِ معلی میسازیم - و چون بظهور رسد
(که از دریای مکرمت زلات ما بزالِ عفو پاک شده است) ما هم بدرگاهِ جهان پناه رفته سجداتِ
عذر خواهی بتقدیم خواهیم رسانید - میر معز الملک و سایر امرا (چون رنگ آمیزی و تزویر این گروه
عقبت نامحسوس میدانستند) داغِ رد بر پیشانی خواهش آن مدبران نهاده جواب نوشتند که رقام
آنام و جرائم شما از ان قبیل نیست که جز بطرفانِ خونى شمشیر آبدار از جریدهٔ روزگار محو توان ساخت
بهادرخان باز بمیر معز الملک پیغام داده در خواست کرد که اگر تجویز نمایند یکدیگر را دیده سخن
چند مناسب وقت بمشافه گفته شود - میر معز الملک قبول این اراده نموده با معدودے از اردو
برآمده رفت - و بهادرخان از انجانب با چندے پیش آمده میر را در یانت - و مقدمات از جانبین
در میان آمد - چون آثار حیا در پیشانی معاندان ظاهر بود صورتِ صلح قرار نگرفت - لیکن
بحرف و حکایت روزگار میگذرانیدند *

چون سرگذشتِ حال بمسامعِ اجال رسید حکمِ والا بشرفِ نفاذ پیوست که لشکر خان
و راجه تودرمل با مردمِ خود در لشکرِ منصور رفته اگر صلاحِ حال در جنگ بیفند خود نیز ضمیمه
عساکرِ عالیه باشند - و اگر صلاح در قبولِ التماسِ آن جماعت باشد از فضل و رحمتِ بیقیاس ما
نامید سازند - این در دولتخواه بسپاهِ نصرت‌ترین پیوسته بآن بیدولتان پیغام فرستادند که آنچه
از حرفِ عقیدت و اخلاص بوزبان شما میروند اگر از لوازمِ صدق ضیائے دارن بعزمِ درست و خاطرِ مطمئن
متوجه آستانه بوس گردید - و اگر نه وقت گذراندن و دست در حیل زدن کار مردان نیست
و چون دل شان با زبان موافقت نداشت سعادت رهنمون شان نشد - و دولت یاری نکرد
از مدبریتِ خود در نواحی خیرآباد پای ضلالت پیمای جرأت را در دلیری افشردند - و عساکرِ دولت را
چون (حقیقتِ الحاحِ علی قلی و ماطفت فرمودن شاهنشاهی معلوم نبود - و لشکر پیش در مبارزت
مسهلت نموده بود) راجه و لشکر خان قرار جنگ داده بترتیبِ صفوف و تسویهٔ افواج همت
گماشتند - قول بمیر معز الملک و اعتماد خان خواجه سرا و میر علی اکبر و راجه تودرمل و لشکر خان
و دولت خان فوجدار و جمعی از بهادران نامور انتظام گرفت - و بوانفار بجلادت قیخان و حسن آخته^(۲)
و شیر سلطان و راجه مترسین و کرمسی و مهر علی ولد استناد یوسف و برخی از جان سپاران دیگر
ترتیب یافت - و جرانفار بیاتی خان و شاه بداغ خان و مطلب خان و نقر و ناصر قلی اوزبک

(۲) در [بعضی نسخه] حسن خان آخته (۳) نسخه [ح] آخته بیکی *

به آستان یوسی قرار نقرانست داد - و گفت چون از من ناسپاسی چنین بظهور آمده یکبارگی باین دلیری اقدام نمیتوانم کرد - درین مرتبه والده خود و ابراهیم خان را (که ریش سفید ماست) میفرستم و بعد از تقدیم خدمات لایقه باسلام عتیقه علیه مشرف خواهیم شد - بعد از گفت و گوی بسیار همین معنی قرار یافت *

روز دیگر علی قلی والده خود و ابراهیم خان را با فیلهای نامی خود مثل بال سندر و اچپله^(۲) (که از فیلهای مصمت زبردست مشهور بودند) با دیگر فیلهای برسم پیشکش همراه میرهادی و نظام آنا فرستاد - و حاجی خان سیستانی را (که مقید طور بود) نیز فرستاد - خانخانان و خواجه جهان انواع قاهره را بر کنار آب در مقابله گذاشته والده علی قلی و ابراهیم خان را با پیشکش همراه گرفته رو بدر کله معلی نهادند - و ببارکله مقنس رسیده خانخانان ابراهیم خان را (تیغ و کفن در گردن انداخته - و سرو پا برهنه ساخته) در بهاط حضور آورد - و برسيله شفاعت او بر جرائم گوناگون این شور بختان قلم عفو کشیده آمد و بر زبان اقدس گذشت که اگرچه ظاهر آنست (که این واژگون طالعان بعهد خود وفا نمایند) اما چون خاطر تو عزیز است تقصیرات ایشان بخشیده آمد - و جایگیرهای ایشان بدستور پیش مرحمت شد - باید که تا زمانه (که رایات اجلال شاهنشاهی درین حدوده بسیر و شکر مسرت پیرای خاطر باشد) علی قلی از آب گنگ باین طرف عبور نکند - و چون دارالخلافه آگره مستقر رایات اقبال شود و کلاهی اینها آمده آسناد جایگیر خود را درست نمایند - و بموجب آن مناشیر اقبال محال جایگیر خود را متصرف شوند - خانخانان از ظهور عنایات پادشاهانه تارک مفاخرت باوج عزت رسانید و حکم معلی شد که تیغ و کفن را از گردن ابراهیم خان فرود آورند - و مرده عفو گناهان را بوالده علی قلی خان (که در حرم حرم سرای شاهنشاهی روی بر خاک تضرع و زاری نهاده منتظر نبود بخشایش بود) رسانند - و^(۳) (چون معامله این فاجر خورداران بیدولت بر تبلیس بود چنانچه بر آکلان معامله بر سر پوشیده نیست) ایزد جهان آرا خواست که حقیقت بد درونی این طایفه کافر نعمت بر سادۀ لوحان زمان خاطر نشان شود - بعد از چندروز (که اینها بسلامت زمین یوس عز امتیاز پانته بودند) خبر جنگ میر معزالملک و امرای کبار ببار یافتگی در کله معلی رسید - و تفصیل این سرگذشت آنکه (چون بهادر خان و سکندر خان باغوا و صلاح دید علی قلی خان گرد خلاف و عناد بصوکار سرور انگیزند - و در مقام بغی و عصیان ایستاده دست بگنند و فساد گشادند) ناگاه درین اثنا باکین شایسته فوج بزرگ از مواجب عالی رسید - از استماع شکوه این فوج دست و پا کم کرده خود را مرد این میدان نیافتند - و بی اختیار شده در مکر و تزویر زدند - از روی ظاهر بجز معزالملک و امرا

(۲) در [چند نسخه] اجبلة (۳) در [بعضی نسخه] رسانیدند *

و یک تورچی او (که آهوی حرم نام کرده بود) سوار شده متوجه اردوی خانخانان شد - و ازین طرف خانخانان نیز برکشتی سوار شده با سه کس میرزا غیاث‌الدین علی و بایزید بیگ و میرخان غلام سلطان محمد رفیق^(۲) (که پیش منعم خان اعتبار داشت) متوجه ملاقات علی‌قلی خان شد و از دو طرف دریا عساکر فوج فوج و قشون قشون ایستاده معرکه‌آرای بودند - چون کشتیها در میان جزیره آب نزدیک بهم رسید علی‌قلی خان برخاست - و گفت کیفیت لیغ سلام علیکم - و جسته تنها خود را بکشتی منعم خان انداخت - و بایکدیگر مراسم معانقه بجای آورده نشستند - زمانه صحبت بگریه سالوس گذشت - و پاره در ذکر خدمت فروشی گذراند - و نخته در عهد و ایمان زبانی صرف شد - بعد ازان قرار یافت که میرزا غیاث‌الدین علی بملازمت حضرت شاهنشاهی رفته حقیقت حال را عرضداشت نماید - که آنحضرت خواجه جهان را (که مدار مهمات سلطنت برای رزین او بود) نیز فرستند - تا خاطر علی‌قلی خان بالکلیه جمع شده پیمان دولتخواهی را از صمیم جان^(۴) استحکام دهد - و باین قرارداد از یکدیگر جدا شده هرکدام باردوی خود آمد - و این واقعه در اوائل دی ماه الهی بظهور بیوست - میرزا غیاث‌الدین علی بشرف ملازمت رسیده سرگذشت را بموقف عرض ایستادهای بارگاه مقدس رسانید - حضرت شاهنشاهی بموجب التماس منعم خان خواجه جهان را فرستادند - بعد از ملاقات علی‌قلی خان روز دیگر منعم خان بجمعی مخصوص از آب گذشته بخانه علی‌قلی خان رفت - شاهم خان جلایر و میرمنشی و حیدر محمد خان آخته بیگی و کوچک علی خان و تیموریکه و جمع همراه بودند - علی‌قلی خان جشن بزرگانه داشت - و مراسم مهمانی بجای آورد - بعد از تقدیم لوازم ضیانت منعم خان بمنزل خود آمد - و بعد ازان خواجه جهان آمد منعم خان خواست که باتفاق خواجه جهان باز بمنزل علی‌قلی خان رود - خواجه جهان تقاعد نمود و صریح گفت که علی‌قلی جوان بے اعتدال است - و بمن ناخوش - رفتن خود را بمنزل او مصلحت نمیدانم - اگر بسیار بجدید گروی برای ما بگیرید - تا بهم برویم - منعم خان ابراهیم خان اوزبک را بگروی از علی‌قلی خان طلبیده آورد - روز دیگر منعم خان و خواجه جهان رفته در منزل علی‌قلی خان صحبت داشتند - و روز دیگر در منزل ابراهیم خان صحبت داشتند - و مجنون خان قاقشال و باباخان قاقشال و میرزا بیگ نیز درین مجلس حاضر شدند - و میان ایشان و علی‌قلی خان آشتی دادند هرچند سخن در رفتن علی‌قلی خان دراز کشید فایده نکرد - و از حيله و تلبیس (که در سر داشت)

(۲) در [اکثر نسخه] قبق (۳) در [اکثر نسخه] همچین است - یعنی کیفیت چیست ای صاحب

چه لیغ بمعنی صاحب آمده - و نسخه [ح] کیف اخي - و شاید کیف لیغ باشد - یعنی کیف یا صاحب

(۴) نسخه [ا ح] دل *

عدوان گرفته نگذارد که گردِ فتنهٔ این تبه‌کاران بر دامنِ آنحدود بنشینند - افواجِ قاهره همت بدینِ اعدای گماشته تا پرگنهٔ خیرآباد عنانِ مسارعت باز نکشیدند - و حضرت شاهنشاهیِ سودایِ فاسدِ علی‌قلی خان را چنین علاج فرموده بخاطرِ مطمئن متوجه آله‌آباد شدند - علی‌قلی خان (که در فرستادن و جدا کردنِ آن مردم بخاطر آورده بود که فتورے در عساکرِ نصرت مآثر راه خواهد یافت) ازان داعیهٔ راهیه ناامید گشت - و بخيالِ فاصواب دست در مکر و تزویر زده اولاً بی‌بی سرو قد نام عورتی را (که در ملازمتِ حضرت فردوس مکانی بشفرف خدمت امتیاز داشت) پیشِ منعم خان فرستاده تذکارِ آشنائی قدیم نمود - و بعد ازان دیگر مردمِ کاروان روان ساخته دمِ مصالحت زد منعم خان خانخانان از ساده‌لوحی بکنگش کهنه‌عملها از استیصالِ معاندان دست کشیده و سخنانِ مزور او را باور داشته بدرگاهِ جهان‌پناه عرضداشت فرستاد - و بفرطِ الحاح التماسِ قبولِ این داعیه نمود و حضرت شاهنشاهی بمقتضای کمالِ مرورت و فتوت (هرچند بعین‌الیقین بد درونی و فتنه‌اندوزی علی‌قلی خان را میدیدند) ملتمسِ خانخانان را بموقفِ قبول داشته خواجه غیاث‌الدین علی قزوینی را فرستادند که مراجعِ خمرروانی را خاطر نشان نماید - و بر حقیقتِ اسرارِ صحبت آگاهی یافته دقائقِ آنرا معروضِ پایهٔ سریرِ اعلیٰ دارد *

چون منعم خان باین عاطفتِ کبریٰ اختصاص یافت بعلی‌قلی خان نوشت که مناسب آنست که بایکدیگر بے قاصد و پیغام صحبت داشته در تاسیسِ مبانیِ عقیدت و استحکامِ مدارجِ خدمت اهتمام نموده آید - چون دران ایام شهرت یافته بود [که بعضی از بهادرانِ اخلاص مندِ شاهنشاهی (چون عادل خان و جمال خان بلوچ) قرار داده‌اند که در کمین بوده کار آن مدبر را بانجام رسانند] علی‌قلی خان در آمدن و دیدنِ منعم خان ملاحظهٔ عظیم داشت - و میخواست که معاملهٔ مصالحت بمراسلت و مکاتبت بانجام رسد - منعم خان قبولِ این معنی نمیکرد - تا آنکه مقرر شد که در میانِ دریا با دوسه کس فراهم آمده قرار صلح نمایند - بنابراین علی‌قلی خان این مرده را فوز عظیم دانسته اهل و عیالِ خود را در همان محکمہ گذاشته بالشکر و کشتی متوجه گذر چوسا شد و بمقامِ بکسر (که آنطرفِ آب گنگ بود) رو بروی اردوی خانخانان خیمه زد - حسن خان پتئی و سلیمان منکلی و کالپهاز از امرای افغانان همراه او بودند - و بارسالِ رُسل و رسائل تجدیدِ لوازم یکجہتی از طرفین بظهور آمد - بمقتضای قرار داد روز دیگر ازان طرف علی‌قلی خان با سه کس خود یکے شهریار کل (که از طبقهٔ گردان بمزید شجاعت اختصاص داشت) دیگر سلطان محمد میر آب

(۲) نسخهٔ [د] چنان (۳) نسخهٔ [ا] پیش - و نسخهٔ [ب ج و] الهاباش - و در [بعضی نسخه] الهاباش

(۴) در [چند نسخه] چوسا *

راسخ گرداند - و مقرر سازد که (چون رایات عالی بحدودِ جرنپور نزول اقبال فرماید) متوجه ملازمت گردد - و فیل بخت بلند را همراه آورد - درینولا (که جرنپور مقر رایات اجلال شد) بجهت مهم مذکور باز قلیچ خان را فرستادند که او را بشاهراه سعادت رهنمونی نماید - و باعث مجدد آنکه قبل از آنکه (رایات والا از دارالخلافه بنهضت درآید) سلیمان فرجی بقلعه رهناس فرستاده بود - تا بمعاضدت و مساعدت علی قلی خان تواند بدست آورد - لشکر سلیمان باستظهار علی قلی خان کار بر فتح خان تنگ ساخته بود که درین اثنا خبر توجه موکب^(۲) والا بلشکر سلیمان (که بمحاصره مشغول بود) رسید - دست از محاصره باز داشته پا از دایره قلعه گیری باز کشید - فتح خان (که جز دورویی و تزویر کاره نداشت) چون حوالی قلعه را از مزاحمت لشکر سلیمان خالی یافت در گرد آوری ذخیره و آذوق اهتمام نموده کام روا شد - و مخفی کس پیش برادر خود حسن خان (که همراه قلیچ خان بملازمت آمده بود) فرستاده پیغام داد که من از ممر آذوق و ذخیره دل بیغم ساخته ام - اکنون تو بهر روشی (که میسر شود) خود را بقلعه برسان که وقت است - حسن خان را چون بظاهر رفتن دشوار بود خود را بحیله اندوزی انداخت - و بعرض واقفان بساط اقدس رسانید که یکی از خاصان درگاه معلی بمن همراه سازند - که آنجا رفته باستمالت پادشاهی برادر را با کلیدهای قلعه باستان عالی آرم بنابران قلیچ خان را باین خدمت اختصاص بخشیدند - قلیچ خان حکم والا را کاربند شده برهناس پیوست - فتح خان اگرچه از روی ظاهر ملائمتهای منافقانه بتقدیم آورد اما بمقتضای شقارته (که در سرداشت) بمواعید کاذبه وقت میگذرانید - قلیچ خان حرف ناصواب از پیشانی احوال او خوانده مراجعت نمود - چون (فتح آن قلعه و جمیع ولایات شرقی تعلق بوقت دیگر داشت) درین هنگام توجه بر تسخیر آن پرتو نینداخت *

و از سوانح این پورش آنکه (چون مدتی مدید علی قلی خان حق ناشناس در برابر لشکر فیروزی اثر نشست - و جز خاک خدائن بر سر خود نه بیخست) درینوقت (که زمان پشیمانی و شرمندگی ست) آن مدبر مخدول در بغی و عناد (که سرمایه بیدولتی ست) بیشتر اهتمام نمود سکندر خان و بهادر خان و جمعی را از خود جدا ساخته بولایت سرور فرستاد - که ازان طرف این شهر بخنان فتنه اندرز در میان ولایت درآمده بتاخت و تاراج غبار انگیز گردند - چون این خبر بهصق اقدس رسید شاه بداغ خان و سعید خان و قیاخان و حسین خان و باقی خان و مطالب خان و معصوم خان فرخوردی و چلمه خان و محمد امین دیوانه و بیگ نورالدین و سلیم خان و فتو انغان را بسرکردگی میر معزالملک تعیین فرمودند - و پرتو حکم معلی بران ثابت که لشکر منصور سر راه برارباب

(۲) نسخه [۵ ی] عالی (۳) نسخه [ح] نوربیگ *

رشوتها فرستاد) اما از آنجا (که معده طمع این حریصان را جز خاک پرنسازد) سودمند نیامد - همواره سخنان تباہ معانی بر رمز و ایما میگفتند - درینولا (که لشکر شایسته بنظر اقدس آورده منظور انظار عاطفت شاهنشاهی گشت) حسد بزرگان بیمعنی در حرکت آمده پیوسته در تسویلات و تزویرات اهتمام میکردند - و دوستان ناقص درک معامله ناهم و فتنه اندوزان سخن ساز دورویه بیکه را هزار ساخته باصف خان بیدل میرسانیدند - تا در شب سیوم مهر ماه الهی موافق یکشنبه بیستم صفر (۹۷۳) نهصد و هفتاد و سه بخپال فاسد و رهنمونی مالیکولیا با برادرش وزیر خان و بعضی از مردم موافق بقصد ولایت گدھے (که پناه ست قوی) خیمه و اسباب گذاشته فرار نمود - و بکسر تا بمقصد عنان باز نتافت - صباح دولتخواهانے (که همراه او نامزد بودند) از صورت حال مطاع شده معروض درگاه والا ساختند - و عرضداشت این مردم در صحرای دلگشای جونپور وقتیکه (حضرت شاهنشاهی بانسراج شکار کامستان بودند) بوسیله ملازمان رکا ب دولت بذروه عرض رسید - حضرت باقتضای رای ممالک آرای منعم خان خانان را بباشلیقی آن لشکر نامزد ساختند - و شجاعت خان را با چندے از بهادران کارطلب بتعاقب آصف خان تعیین فرمودند - شجاعت خان بمانکپور رسیده متفحص احوال آصف خان شد - آنجا خبر یافت که بقصبه کوه رسیده در صد آنست که خود را بگدھے رساند - شجاعت خان کشتیها را گرد آورده خواست که از آب بگذرد - سپاه منصور بر کشتیها برآمد و از اجانب آصف خان از آمدن شجاعت خان خبردار شده بالشکرے (که همراه داشت) برگشت که بر لب آب سر راه بر شجاعت خان بگیرد - کشتیها نزدیک بساحل رسیده بودند - آصف خان راه ممانعت پیش گرفت - در میان او و جمعی (که در کشتی بودند) هنگامه نبرد گرم شد - و آنروز تا شب سخن با تیر و تفنگ بود - و چون حجاب ظلمانی شب پرده کش عالمیان شد آصف خان فرصت هزیمت را غنیمت شمرده شباشب راه گریز آگریز پیش گرفت - و بامداد پگاه (که شجاعت خان خبر گریختن آصف خان شنید) بسرعت تمام در کشتی نشسته از آب عبور نمود و جلو ریز دربی او تاخت - و بگروهی از عقب ماندہای آصف خان رسیده دانست که رسیدن باو در کمال تعسر است - عنان مراجعت یافته متوجه زمین بوس والا شد - و در جونپور باستلام عتبہ قدسیہ سریندگی یافت *

و از سوانح فرستادن قلیچ خان است بار دیگر برهناس - سابقاً سمت تحریر یافت که بندگن حضرت شاهنشاهی بجهت استمالت فتح خان قلیچ خان را فرستادند که او را بر لوازم بندگی

(۲) در [بعضی نسخه] طبع حریصان (۳) نسخه [د] عالم آرای (۴) نسخه [ج] سوانح این ایام

(۵) نسخه [ه] سابقاً گذارش یافته بود که *

گشتند - راجه بجزرد شنیدن الطاف شاهنشاهی بتاریک ادب سعادت استقبال فرستادهها در ریاست و بمراسم تعظیم و تکریم واردان دولت را بشهر برده بمنازل شایسته فرود آورد - و بخدمات لایقه اقدام نمود و کمر بندگی بر میان جان بسته معروض داشت که سلیمان (اگر حلقه غلامی آن درگاه والا در گوش هوش نکشد - و پایه آداب عبودیت نگاه ندارد - و اساس ارتباط و اسعاد بعلي قلی خان در میان نهد) من با جمعیت خود ابراهیم را (که خصم دعوی دار اوست) پیش کرده روی به بنگاله می آرم و کار پردازها بروزگار سلیمان میکنم که عبرت جمیع شور بختان فتنه انگیز شود - راجه بعد از سه ماه (که با حسن خان و سه پاتر آداب خدمتگاری و مهمانداری بتقدیم رسانیده بود) فیلان نامور و دیگر پیشکشهای گرانمایه انتخاب کرده روانه درگاه معلی ساخت - و دران هنگام (که مرکب والا از جونپور معادرت فرموده در معموره نگرچین معدلت آرای بود) حسن خان و مهاپامر همراه ایلچی راجه مکند دیو (که رای پرمایند نام داشت) بمعادرت زمین بوس سر بلند شدند *

و از سوانح (۳) در هنگامیکه آیات اقبال در جونپور استقرار داشت (گریختن خواجه عبدالمجید آصف خان است - سبحان الله مستان دنیا (که خرد صلاح بین ندارند) بسعی خود در هلاک خود میکوشند - و آنرا تدبیر می نامند - و یکی از اعظم بلیات آنست که (با وجود مستی و مدهوشی و قدر نعمت ناشناسی) بر دولت خود چون بید می لرزند - و باندک توهم از جای رفته کارے (که هزار دشمن برای شان نتواند اندیشید) بیک چشم زدن برای خود بهم میرسانند چنانچه آصف خان را از شتاب زدگی و سبکسری واقعه پیش آمد که رنج خجالت آنرا تدبیر مدبران روزگار مفید نیاید - و اگر مکارم شاهنشاهی بعفر آن وقت رخساره خجالت او را از غبار جرائم پاک سازد نشان انفعال باقی ماند - غرض از تمهید این مقدمه صواب مشحون آنکه آصف خان (که از درگاه والای شاهنشاهی بمنصب ارجمند و پایه عالی اختصاص یافته مجدداً بشا شلیقی لشکر ظفر بیکر معزز و مقرر شده بود) از انجا (که خیانت گزینان را خوف دامن گیر میباشد) بحرف و حکایت فتنه اندزان تهنی مغز از جای رفته و محتاطت رتبه خود ننموده بتوهم واهی گریخته بجانب گنده رفت - و مجمل این قضیه آنکه از ان هنگام [که آصف خان ولایت گنده محتر ساخته بر خزائن چوراگنده متصرف شده و از کوتاهی خرد و خست نفس و کفران نعمت از پادشاه و مرتبی و لوی نعمت (که بدولت او از قلم بعلم رسیده بود) پوشیده آنرا ذخیره ادبار خود ساخته بود] همیشه بخود توهم راه میداد - و هر چند (آن معامله فائهم بمنصوبان اشغال سلطنت

(۲) نسخه [د] و مراسم تعظیم و تکریم بجای آورده (۳) نسخه [ا ح] سوانح این سال فرخنده

(۴) نسخه [ی] باقی عمرها ماند (۵) در [اکثر نسخه] نیست *

اورا از رفتن بنگاله مانع آمده پیش علی قلی خان روانه ساختند - و چون حاجی محمد خان را با علی قلی خان سوابق روابط بره بمقتضای رابطه قدیم و بطمع آنکه از موافقان باشد یا خود بعزت و حرمت پیدهن آمد - چون آثار ناامیدی از نقوش پیشانی او خواند از انجا (که بیدولتی دامی گیر او بود) اورا مقید طور گردانید - و حاجی محمد خان سررشته حقیقت و بندگی از دست نداده پیوسته نصیحتهای سودمند بگوش هوش او زد - و انصاف آنکه توقف حاجی محمد خان در میان بافیایان بجهت تحریف و تحذیر از ارتکاب امور محظور و دلالت بر جاده مستقیم اطاعت دخل عظیم داشت - چنانچه عاقبت کار اورا بوالده خود همراه ساخته بعقبه والا روان ساخت چنانچه بعد ازین نگاشته خامه عرض کرد *

و از سوانح فرستادن حسن خان خزانچی سیف برلایت آدیسه که در اقصی سمت شرقی^(۳) و جنوبی سواد اعظم هندوستان واقع شده - از آن هنگام (که هندوستان فتح شده) پرتو لوی هیچ یک از سلاطین بران سواد نمانده - و همواره فرمانروایان ولایت آدیسه باعتبار اقتدار ممتاز بوده اند خصوصاً راجه که درین هنگام فرمانروای آدیسه بود - و از آن مدت (که فرقه افغانان دست استیلا بر بنگاله دراز داشتند) پیوسته نخلین تمنای فتح آدیسه در ریاض همت خود می نشانند - و لیکن درخت امید شان بارور نیکشت - چه در حواشی آن عقبیات خطرناک و کوههای بلند و پست و شکفتهای بی حد و مر و بیشهای سخت دشوار چندهانست که دست تصرف پادشاهان بآن مملکت رسیدن متعذر - و خاک آن زمین بی سپر عساکر شدن متعسر است - بلکه هرگاه کسی از معارضان ولایت بنگاله پناه براجه جگنات میبرد والی بنگاله را برو دست نمی بود - چنانچه ابراهیم سور (که در وقایع سابق نام او مذکور است) براجه جگنات پناه آورد - و آن راجه ناحیت از آدیسه را بطریق مساعدت داد - هر چند سلیمان کرانی با آن تسلط جهد نمود دفع او نتوانست کرد - بلکه پیوسته از هراس مند می بود - و درین هنگام (که بلده جونپور مورد موکب والا گردید) ضمیر صواب نعلی حضرت شاهنشاهی (که فهرست حساب فردا را از روزنامه امروز استخراج مینماید) چنان اقتضا فرمود که یک از طرز دانان پایه قرب را پیش راجه آدیسه فرستاده آید - تا بجلال الطاف مستظهر گردانیده در سلک حلقه بگوشان درگاه والا انتظام دهد - حسن خان خزانچی (که جوهر اخلاص از ناصیحه احوال او پیدا بود) باین خدمت اختصاص یافت - (که در فنون شعر هندی و موسیقی عدیل خود نداشت) باور رفیق ساختند - و این هر دو باتفاق عازم آدیسه

(۲) نسخه [د] و انصاف حق آنکه (۳) در [چنه نسخه] شرقی جنوبی (۴) در [انتر نسخه] شکستهای

(۵) در [بعض نسخه] باید فرستاد *

از انجمله پیشکش آصف خان (که مشتمل بر نفائس آن ولایت بود) با فیلان مست و اسپان عراقی و ترکی منظور نظر قبول و استحسان شد - و شعشعه توجه شاهنشاهی بر ساحت امید او تافت و از آن وقت (که آصف خان به نیروی اقبال شاهنشاهی تسخیر ولایت گنده کرده - و برخزائن و دفائن چورا گنده متصرف شده) سپاهی گزین ترتیب داده بود که توجه اشرف را شاید - بجهت عرض خدمت التماس نمود که آن سپاه رزمخواه بنظر اقدس درآرد - و از آنجا (که اجابت ملتزمات ارباب ارادت شیوه مرضیه حضرت است) استدعای او پایه قبول گرفت - و انوار افضال بر ساحت حال و عرصه آمال او بخوبترین صورته تافت *

روز دیگر (که خسرو خاور بر سر بر چهارم نور افزای عرصه غبرا شد - و سپاه ظلمت شباشب راه گریز گرفت) آصف خان لشکر خود را قریب پنجهزار سوار (در عرصه چون کف همت صاحبان فراح - و چون پیشانی دولت ارباب کرم گشاده) بنظر جهان افروز جلوه داد - و مورد الطاف شاهنشاهی شد - و فردای آن روز (که سی و دوم تیر ماه الهی موافق روز جمعه چهاردهم ذی الحجه بود) لوی مرکب والا ظلال سعادت بر ساحت جونپور انداخت - و منازل رفعت اساس درون ارک برورد اقدس دولتخانه سعادت و اقبال شد - و توجه عالی بر اصلاح آن ممالک (که از دستبرد ظلم آن مفسدان بے اعتدال خراب آباد فتن شده بود) پرتو انداخت - و چون علی قلی خان و دیگر اهل بغی و عصیان از صدمات سطوات مرکب والا روی بفرار آورده از آب گنگ گذشتند) آصف خان را با بعضی از امرای فامدار و سپاه کارطلب (چون مجنون خان - و شاه محمد خان قندهاری) بتعاقب آن بخت برگشتگان فرستادند - و بجهت مزید احتیاط و حفظ سطوت سلطنت قور پادشاهی باهتمام وزیر جمیل مقرر گشت - که تأیید بخش عساکر منصوره باشد - تا امرای لوازم کورنش و آداب تسلیم بتقدیم رسانده سرگرم خدمت باشند - علی قلی خان و امرای ادبار یافته نزدیک حاجی پور رو بروی آب جای قلب رفته مستحکم شدند - و بافغانان سیه بخت [چون سلیمان کرانی (که حکومت بنگاله باو رسیده بود) و فتح خان پتئی^(۲) و حسن خان برادر او که ایالت رهناس داشتند] انتظار نمودند - و این طبقه سیه^(۳) روز در مقام استمداد شده بر گریوه عناد و طغیان ایستادند - رای دولت افزا مقنضی آن شد که یکی از معتمدان بساط عزت را نزد سلیمان کرانی به بنگاله فرستاده او را از معاضدت و مظاهرت علی قلی خان تخویف نمایند - لاجرم حاجی محمد خان سیستانی را باین خدمت روان کردند که بکار دانی و سخن پردازی اتصاف داشت چون او بنواحی قلعه رهناس رسید جمع از خود سران افغان (که با این طغیان دم یکجبهتی میزدند)

(۲) در [بعضی نسخه] پتی (۳) نسخه [ح ی] سیه روزگار *

ازان بیدولتان روی گردانید (بوسیله شفاعت خانانان بیداساطبوس پایه سرپر والا استسعاد یافت ازانجا (که شیوه جان بخشی نظری آنحضرت است) جرائد جرائم او بگرداب عفو انداخته بهر شههای تفقد آمیز نوازش فرمودند - و از بارگاه تفضل دل داده بهایه اعتبار سابق رسانیدند و ازانجا بعرضه ساحل گنگ فرود آمده ده روز بتقریب گذشتن اردوی معلی از آب مقام شد - درینوقت منیهان دولت خبر آوردند که اسکندر سیه بخت (با آنکه طنطنه نهضت موکب والا در گوش او پیچیده) همچنان قدم شقاوت افشوده در لکنوه بر جای خود است - از استماع این جرأت و جسارت قهرمان قهر شاهنشاهی و سطوح سطوت ظلّ اللّهی برین داشت که ایلغار فرموده سزای آن خون گرفته را خود بنفس نفیس در کنار او نهند - بنا برین اندیشه مراب خواجه جهان و مظفر خان و معین خان و جمعی دیگر از امرا را بر سر اردوی معلی گذاشته نیم شب بجولان اشهب جهان نورد گیتی خرام ایلغار فرمودند - و یک شبانه روز بدولت و اقبال در راه نوردی گذشت - و روز آینده (که سپیده صبح از آفت شرقی بر آمد) غبار موکب والا از عرصه لکنوه بر خاسته توتیای دیده اقبال شد - و حکم والا شرف ارتفاع یافت که یوسف محمد خان کولکناش و شجاعت خان و برخی از بهادران اخلاص گزین بمنزله هراول بوده پیشتر میرفته باشند - و اسکندر خان (که از تبه مغزی و پردلی در لکنوه پای ثبات افشوده بود) از خبر ایلغار پادشاهی دست و پا کم کرده از طلوع کوکبه موکب والا خاک ادبار بر فرق سعادت خود بیخته راه گریز پیش گرفت - بندگان حضرت شاهنشاهی بر سواد لکنوه ظلال اقبال انداخته سرپر آسایش گزیدند - و چند سر از بهادران کار طلب را بتکامشی نامزد فرمودند - و این شجاعت پیشگان از دنبال شتافته بهر که ازان مدبران برگشته بخت می پیوستند بشمیر آبدار خاک در کاسه سر او میگردند - سکندر خان نیم جان سلامت برده رانده و مانده خود را بعلی قلی خان و بهادر خان رسانید - و بهادران را ماندگم اسپان باعث بر ایستاد شد علی قلی خان و بهادر خان (که با مجنون خان و آصف خان مقابله داشتند) ازین واقعه آگاه شده پای ثبات خود را متزلزل یافتند - از محاصره مانکنپور برخاسته از کمال اضطراب و اضطرار خود را بجونپور رسانیدند - و بنه و بار خود پیش انداخته از گذر فرهن از دریای گنگ عبور کردند - و آنروی آب بزمینهای قلب پناه بردند - و موکب موید آن قدر در عرصه لکنوه قرار گرفت که اردوی معلی رسید - و جنبش موکب منصور مقارن آن اتفاق افتاد - رایات نصرت طراز تا جونپور آهسته و پیوسته طی مراحل مینمود - آصف خان و مجنون خان و دیگر امرا (که با علی قلی خان و دیگر مخدولان مقابله و مقاتله داشتند) چون سنگ راه از میان برخاست در شاهراه ارادت بتاری اخلاص شتافته در دو منزلی جونپور بمسجد درگاه سر بلندی یافتند - و پیشکشهای شایسته بنظر اقدس در آوردند

تا بافواجِ علی قلی خان نبردِ مردانه میکردند - و درین اثنا مجنون خان و آصف خان نیز حقیقتِ احوال بوسیلهٔ قاصدانِ چابک رفتار معروضِ بساطِ اقدس گردانیدند - و در هنگامه (که موکبِ منصور از شکارِ فیل مراجعت فرموده در مستقرِ سرپرِ خلانت انتظام بخش بود) عرائضِ دولتخواهان متواتر و متوالی رسید - چون (دفعِ فتنه و فسادِ شور بختان موجبِ آسایشِ عمومِ برابا و باعثِ آرامشِ کافهٔ خلایق است) هرائینه عزیمتِ این کارِ شگرف^(۲) و آنرا بعمل مقرون داشتن بر ذمّه والی فرمان روایانِ عالی شکوه بموجبِ فرمودهٔ سلطانِ خرد (که نایبِ دارالقدرتِ الهی ست) امریست از جمیعِ فرائضِ مفروضتر - و مثوباتِ این عبادتِ کبری از جمیعِ ثوابها گزیده تر *

چون مضمونِ عرائضِ امرا متضمنِ بر طرفیانِ عصیانِ این سیه بختانِ پریشان روزگار بذروهٔ عرضِ مقدّس رسید رای عالم آرای حضرتِ شاهنشاهی (که کلیدِ جهان گشائی ست) چنان اقتضا فرمود که درختِ خار دارِ اهلِ بنی و عصیان را پیش از آنکه (سر بهوا کشد - و پای استحکام فرو برد) بصدمهٔ نند بادِ بطش و صرصرِ طیش از بیخ و بن باید بر کند - بنابراین حکمِ عالم مُطاع باحضر و اجتماعِ عساکرِ اقبالِ مژ اصدار یافت - و بمقتضای آنکه (تاخیر در امثالِ این امور ننگجد) پیش از آنکه (سامانِ یورشِ مقدّسِ شاهنشاهی انتظام یابد) منعم خان خانخانان را با بسیاری از بهادران برسمِ منقلا تعیین فرمودند - و خود بدولت و اقبالِ آنحضرت دران چند روز از اولِ صبح تا آخرِ بنفَسِ مقدّسِ سامانِ مهمّاتِ سپاهِ ظفر نائید داده تهبیّهٔ حشمِ نصرت پیدوند می نمودند در اندک فرصت لشکر آراسته شد که شبدریزِ تیز گام اندیشه در میدانِ تعدادِ آن جولان نتواند کرد و چون خیل خیل لشکر در سایهٔ سنجقِ گردون سای فراهم آمد توجهِ اقدس چنان پرتوانداخت که نیلانِ سرمستِ جنگی و دیگر نیلانِ نامدار در عرصهٔ عرض در آمدند - و بنظرِ دروین از انجمله^(۴) دوهزار زنجیر فیل بجهتِ همراهی موکبِ عالی گزیدند *

و چون خاطرِ اقدس از مهمّاتِ ضروری فراقِ پانت حکومتِ دارالخلانّه آگوه بترسون خان تفویض فرموده روز نیر سیزدهم خورداد ماهِ الهی موافقِ پنجشنبه بیست و سیومِ شوآل پای دولت در رکابِ سعادت آورده از در پای جون عبور فرمودند - و چون موسمِ گرمای مفرط بود عساکرِ گیهان پوی شبا کوچ میکرد - تا آنکه مرحله بمرحله طی نموده سوادِ قنوج مخیمِ اقبال شد - و منعم خان خانخانان (که بطریقِ منقلا پیشاپیش میرفت) دران منزل رسیده بسعادتِ زمینِ بوس سر بلندی هفت - و قیا خان (که از طالعِ ناخجسته در زمرهٔ عاصیان در آمده بود) درین هنگام (چون دولت

(۲) نسخه [ج] شگرف را بعمل (۳) نسخه [د] حکم عالی باحضر - و در [اکثر نسخه] حکم عالم مطیع

(۴) نسخه [ز] ده هزار *

فاتح و رای علیل این بخت برگشتگان را برین سوادای فاسد آورد اشرف خان را در میان خوره
 بآئین مجرمان پاسب میداشتند - و باین راه و روش ابراهیم خان و سکندر خان سمت لکنه
 و علی قلی خان و بهادر خان بجانب کوه^(۲) و مانکپور شتافتند •

و [چون صیت عصیان حرام نمکن و اتفاق این شوره بختان با یکدیگر امرای آن سرحد
 (مثل شاهم خان جلایر - و شاه بدافع خان - و امیر خان - و محمد امین دیوانه - و سلطان قلی
 خالدار - و چلمه توچی - و شاه طاهر بدخشی - و برادرش شاه خلیل الله - و گدا علی تولکچی
 و خان قلی ساریان - و یوسف تغائی - و دیگران) شنیدند] سامان جمعیت نموده سر راه^(۳) بر باغیان
 گرفتند - و میان ایشان و سکندر خان و ابراهیم خان در نواحی قصبه نیمکار^(۴) آتش کارزار بلا گرفت
 و محمد امین دیوانه بر قول سپاه بیراهه تاخته چنده را بر زمین ادبار انداخت - و در عین ناخست
 و باخت اسپش سکندری^(۵) خوره^(۶) - و او از پشت زین بر روی زمین افتاد - و محذولان ازدحام نموده
 او را دستگیر ساختند - و شاهم خان و شاه بدافع خان اگرچه از معاينه حال محمد امین قدری
 دل بباد داده بودند اما چاره کار آن بود که فدائیان قدم جلالت پیش نهند - و کوشش^(۷) و کوشش
 نمایند - بچراغ اختیار پیش آمده نبرد^(۸) مردم آزما نمودند - چنانچه دلبران کار طلب از جانبین
 در جنگه افتادند - و چون نمک حرامان در عدد زیاده بودند امرای عظام بموجب صلاح وقت متوجه
 قلعه نیمکار گشته بدان تحصن جسته - و صورت ماجرا را معروف عبده والا داشتند - و علی قلی خان
 و بهادر خان عنان عناد بصوب مانکپور یافته دست فتنه در انحدود بنهیب و غارت دراز کردند
 و مجنون خان قاقشال (که مرد معرکه دیده تجربه کار بود) جنگ صاف با محذولان لایق حال
 ندیده بقلعه مانکپور متحصن شد - و قاصدان نزد آصف خان فرستاده او را طلب داشتند - آصف خان
 بعد از اطلاع برین قضیه گروهی از سپاهیان خود را بحراست ولایت گدده مانده و بسیاری را
 از مردم کار کرده همراه گرفته در کوه رسید - و در آنجا از اموال و اشیا (که در چورا گدده بغنیمت
 یافته بود) بر سپاهیان بخش کرد - و مجنون خان را نیز بنقد گرانمایه^(۱۰) محاصرت نمود - چون
 مجنون خان باعانت آصف خان قوی دل گمش بیشتر اوقات مردم جنگی را از قلعه بیرون میفرستاد

(۲) در [چند نسخه] کوه مانکپور (۳) نسخه [ح] سر راه باغیان (۴) نسخه [د] نیمکار (۵) در
 [همگی نسخه] چنین است اما در برهان آورده که سکندر بمعنی سرنگون و اسپیکه بسر درآید گویند سکندر
 خورده - والله اعلم (۶) نسخه [ه] خورده او را از پشت زین بر روی زمین انداخت (۷) در [اکثر نسخه]
 کوشش در کوشش (۸) در [بعضی نسخه] نبرد آزمائی نمودند (۹) در [بعضی نسخه] چنانکه (۱۰) در
 [بعضی نسخه] گرانمایه •

ولي نعمت داند - در خورِ حالت گاه در مکر و تزویر روزگار گذرانند - و گاه پرده از روی کار برداشته بظاهر و باطن دمِ بغی و طغیان زند - و مصداقِ این حال احوالِ خسران مآلِ علی قلی خان زمان است از آغازِ ^(۲) درآمدِ هندوستان و زنگ‌زدائیِ این سوادِ اعظم (که بنورِ اقبالِ حضرت شاهنشاهی وقوع یافت) بمجردِ اعتبارِ یافتنِ صوری پیوسته مصدرِ حرکاتِ شنیع گشته - و از تنگ ظرفی آزارِ بدمستی بظهور آورده - چنانچه بنده از آن رقم‌زده کلک و قانع نگار شد - و همواره حضرت شاهنشاهی بفرایحی حوصله گذرانده از صفوتِ ذات رقمِ زلاتِ ضلالتِ او را بآبِ عفو و صفح شسته - و آن تیره بختِ حق‌ناشناس قدرِ این مرحمت را ندانسته اسبابِ شورش و آشوب سرانجام داده *

چون بمسامعِ اقبال رسید (که اسکندر خان اوزبک سرِ بیمغزِ بغی و طغیان را میخارد) از آن اغماض فرموده در هنگامی (که رایاتِ منصور بتقریبِ شکارِ فیل بسمتِ نور نهضتِ والا میفرمود) اشرف خان را مصحوبِ فرمانِ قضا امضا مشتمل بر استمالت و تفقد نزدِ اسکندر خان فرستادند - تا او را بشرائفِ الطافِ شاهنشاهی امیدوار ساخته بآستانِ بوسِ والا سر بلند سازد و از اندیشه تباه باز داشته سالکِ شاه‌راهِ سعادت گرداند - اشرف خان چون بنواحی اوده (که جایگیرِ اسکندر خان بود) رسید اسکندر خان باستقبالِ منشورِ مطاع مبادرت نموده اشرف خان را بمراسمِ اکرام در یافت - و بآدابِ تعظیم پیش آمده بمنزلِ خود برد - و چون بر فحوای مثالِ عالی وقوف یافت در مقامِ فرمان‌برداری آمده از روی ظاهر در استعدادِ دریانتِ ملازمت شد و مدتی ممتد بدین حیل گذرانید - و در باطن با نفاقِ پیشها خیالِ دیگر می‌بخت - عاقبت کار باشرف خان چنان گفت که ابراهیم خان آق‌سقال ^(۳) یعنی ریش سفیدِ ما ست - و قرب ^(۴) و جوار دارد - رفته او را می‌بینم - و باتفاق او بدرخانه متوجه میشوم - و بدین عزیمت از اوده بسرهرپور (که جایگیرِ ابراهیم خان بود) رسیدند - و از آنجا پیشِ علی قلی خان شتافتند - و مجموع این جماعه تیره باطن خیالاتِ دور از کار پیش گرفته و عزیمتِ مخالفت مصمم ساخته و باعلانِ عصیانِ خفی و اظهارِ طغیان ضمیر مبادرت نموده از حجابِ حیا و پرده شرم بیرون آمدند - و با خود در میان آوردند که درین ایام موکبِ معلی مسامتِ بعید طی کرده بشکارِ فیل توجه دارد - ما دوجوق میشویم - اسکندر خان و ابراهیم خان از راهِ لکهنو بقنوج شتافته درانحدود خلل می‌انگیزند و علی قلی خان و بهادر خان برادرش از جانبِ مانکپور بر سرِ مچنون خان قاقشال (که جایگیرِ دارِ آنجا ست) رفته نایره شرارت اشتعال میدهند - و باین تدبیر شاید کاره از پیش رود - چون فکر

(۲) نسخه [ح ی] که از (۳) در [اکثر نسخه] آق سقالو (۴) در [بعضی نسخه] قرب جوار

(۵) در [بعضی نسخه] رسید *

واقع نشود - و هر کدام در خور استعداد اعتبار یافته در مقام افزایش کار خود گردد - سیوم میرزا طبیعت نباشد - تا اوقات شریف را ببطالت و کسالت گذرانند - و مهمات فقرا در پرده توقّف افتد - بلکه جدّ آورے باشد که روز از شب شناخته انجام مهمّ مسکینان و محتاجان را گزیده ترین عبادت شناسد چون [این اندیشه حق اسلس پیرامون خاطر مقدّس گذشت و جویای اینچنین شخصے (که بصفت مفکوره آراسته باشد - یا آهنگ آراستگی داشته در تکبوی اهلّیت بیقرار باشد) شدند] مظفر خان (که حلّ و عقد مهمات سلطنت باستصواب او میشد) از سخنان مدّاحان نادرست و حرف سرابان ظاهر بین از جای رفته باین کار بزرگ شیخ عبد النّبی را مقرر ساخته بموقف عرض مقدّس رسانید - و آن خدمت شریف را برای او التماس نمود - خدیو زمان از حسن نیت و نیک ذاتی (که در حق مردم بغیر از گمان نیک نمیفرماید) بردانش مظفر خان اعتماد فرموده این خدمت را باو نامزد کردند - و او دکان خود را بتلبیس و تزویر آراست - و خدیو زمان (که بدار الامن حسن ظن اقامت داشته نشاط آرای بودند) توجه فرمودند - و در اندک فرمتے بهجوم خوشامد گویان غرض آلود و استیلائی نادانان کوتاه بین طالب العلمی او بملائی فروخته آمد - و علی ظاهر او بعلم باطن تبدیل یافت - او بیب واسطه پسر شیخ عبدالقدّوس است که اهل هند را باو گمان ولایت بود و (چون ایند جهان آرا ذات مقدّس شاهنشاهی را محکّ جوهر عالمیان ساخته است) عیار این مرد نیز گرفته آمد - و پرده از کارش برداشته شد - چنانچه در جای خود گذارش باید *

نهضت موکب مرید شاهنشاهی بدفع فتنه بغی خان زمان علی قلی - و دیگر

سوانح اقبال که دران یورش عالی روی نمود

بر دُرد کشانِ خمخانۀ هوش پرشیده نیست که دنیا حکم باده دارد *

● مصرعه ● کانچنان را آنچه ان تر میکند ●
اگر آدمی سعادت مند است فراهم آمدن امور دنیوی در وی موجب افزایش سعادت و مرور آرایش ذات او شده همواره اسباب دنیوی را سرمایه هزار نیکی میسازد - و برای زینت حال و ذخیره سفر آخرین اسباب ترتیب میدهد - و اگر (پیشانی بخت یک سیاه باشد - و در نظرت بدگوهر و تیره درون) هر آئینه دنیا داری او سبب هزاران خسران و نکال گردد - و آن بدنهاده مدبّر پیوسته ذخائر دنیا را سرمایه هزار وبال گرداند - و ترقّع صوری را باعث چندین آزار جهانیان سازد روز بروز دل تیره اش تیره تر شود - و پای هلاکتش افشردۀ تر گردد - نه قدر نعمت شناسد - و نه حقّ

(۲) نسخه [ی] نفرموده (۳) نسخه [د] پر میکند *

که قلعه پیشین (که بر ساحل دریای جون در سمت شرقی شهر واقع بود - و بواسطه توالی نوائب زمان و تصادم حوادث رزگار ارکان آن باختلال انجامیده) بردارند - و دران محلّ منیع حصن حصین و حصارِ رمین از سنگ تراشیده اساس نهند - که چون بنای دولت این دودمان عالی استوار - و چون اساس رفعت این اقبال مویّد پایدار باشد - بنا برین در ساعتی (که ثبات کار و اساس حصار را مختار بود) مهندسانِ علوی قیاس و معمارانِ دانش اساس طرح این بنای اعظم کشیده و کار حفر از هفت طبقه زمین گذرانیده بنیاد نهادند - عرض دیوار سه گز پادشاهی مقرر شد - و ارتفاع آن بشصت گز رسید - مشتمل بر چهار دروازه که بمیامین آن درهای دولت بر چهار رکن عالم گشاده شد و هر روز سه هزار و چهار هزار کس از بنایان چابک دست و مزدوران قوی بازو و دیگر عمله و فعلة عمارت بردام کار میکردند - و از اساس تا کنگره سنگهای تراشیده سرخ آتشین (که هر یک در صفا آئینه گیتی نما و در رنگ گلگونه رخسار اقبال تواند بود) چنان با هم وصل یافت - که سر موئے را در درز آن راه نبود - و این حصار عالی (که مثالی آن مهندس خیال ندیده) در عرض هشت سال با کنگره و فصیل و سنگ انداز باهتمام مخلص حقیقت پیوند قاسم خان میر بر و بحر بفرخی و فیروزی صورت ارتفاع و نقش اختتام گرفت *

و درین سال رای جهان آرای اقتضای آن فرمود که بمنصب جلیل القدر مدارت شخصی (که بدانش و بینش و راستی و درستی و معامله دانی ممتاز و بعقیدت و اخلاص و رافت مخصوص باشد) نامزد گردد - تا همواره بوسیله او اصحاب فقر و فاقه و ارباب استحقاق و احتیاج باستلام عتبه علیه استسعاد یافته در خور حالت و استعداد بوظائف و ادرات شاهنشاهی کامیاب دولت شوند و باین طریق خواطر این طبقه قناعت گزین (که لشکر دعا اند) بجمعیت گراید - و بدلجمعی در اطوار^(۴) عادات و عبادات خود ثابت قدم بوده جویای حقیقت کار باشند - و در تحصیل مطالب حقیقی فتورے در راه ایشان نیفتند - اگرچه (این گروه در هر ملکی باشند - و هیچ اقلیم ازین طایفه خالی نباشد) اما در بلاد هندوستان از همجا بیشتر اند - ناگزیر کسیکه (متصدی مهمات این طبقه باشد) اول باید که سیر چشم بود - تا این منصب عالی را وسیله اخذ و جر نمازد - و در مال فقیران دل نه بندد چه برحق هر کس نظر آزداشتن خود را سخره نام و خاص گردانیدن است - و چه بے سعادتے که ازین راه معده حرص خود را خواهد که سیر کند - درم باید که کاردان مردم شناس و شناسای مراتب دانش باشد - تا بسفارش ستمگران و مشاطگی مردم و ناهمیدگی خود ترجیح مرجوح

(۲) نسخه [ی] کردند (۳) در [بعضی نسخه] میربحر و بر (۴) در [بعضی نسخه] اطوار و عادات

(۵) نسخه [و] پرچشم *

مید فرموده چندے را بطرفِ فرور و چندے را بطرفِ گوالیار و بسیاری را باردوی معلی روان ساختند و بتقریب انتظام این کار دو روز ظاهر حصارِ بیانونه مخیمِ بارگاهِ اقبال بود - و الحق از سنجِ این سانحه نشاط افزا (که درین عرصه دلگشای هندوستان نزدیک بآن نشان نمیدهند) انواع شگفتگی و فنون تعجب بر ناظران این بزمِ مقدس روی داد - چه تدبیرِ والا ست - و چه رای عالی - که خدیو عالم این مقدار وحشیان کوه پیکر آسمان سیر را در قید درآورد - و از آنجا بجانبِ اردوی مقدس (که در حوالی کرهه مقام داشت) عنان تاب گشتند - و قریب بیست روز آن سرزمین جولانگاهِ مرکبِ عالی بود - و (چون ایام امتزاج فصلین بود - و هوا روی بحوارت داشت - و خاصه آب و هوای آن ولایت گرم سیرِ فیل خیز موافقِ امزجه و طبائع آدمیان نبود) اکثر اهلِ اردو را قدرے تغیرِ مزاج و تکسرِ طبیعت بهم رسید - آنحضرت نظرِ مرحمت بر عمومِ خلایق انداخته کوسِ مراجعت بلند آوازه ساختند - و بعضی از ملازمانِ عقبه اقبال را بشکارِ بقیة فیلان گذاشتند - و بهدولت و اقبال شکار افکنان منزل بمنزل نهضت نموده بگوالیار نزول اجال فرمودند - و آنجا بواسطه مخالفتِ هوا و کثرتِ قطره بقدر حرارت طاری مزاج اقدس شد - و در اندک زمانی افوارِ صحت و عافیت از مطلع عنصرِ قدسی سرشت تافت - و اعتلال باعبدال مبدل شد - و نبض اقبال باستقامت گرائید - و مزاج نشاط بانتظام پیوست - بعد از پنج شش روز از حصولِ شفا مرکبِ عالی متوجه دارالخلافه آگره شد و بساعتِ سعادت پهرای بآئین (که گزینِ انجم و افلاک بود) ظلّی رود و نورِ نزول بران مصر اقبال انداخت *

و از سوانحِ اوائل این سال میمنت افزای بنای قلعه رفعت اساسِ دارالخلافه آگره است بتائیدِ معمارِ اقبال - بر هائتر رقم سنجان هندسه ادراک و جدول شناسانِ مقرنسِ افلاک مخفی نماند که (چون بجزد جهان آرا وجود مقدس شاهنشاهی را بجهت تکمیل طبقات موجودات ابداع فرموده آرایشِ زمین و زمان میفرماید) پیوسته ضمیر خرددهان دران اهتمام دآورد که هر فردے از افراد موجودات از مکامن قوت بظاهر فعل آمده رنگ امیز دولت گردد - دنفعه برای حیات جانداران زمین را باصلاحِ زراعت و تخم ریزی و آبدهی بکمال آن رسانده اسبابِ امیری سرانجام میدهد و دنفعه جهت حفظِ اموال و اقوات و حراستِ نام و ناموس و نگاهبان بقای افرادِ انسانی قلاع مستحکم ترتیب داده - موآد دولتِ صوری و معنوی تحصیل میفرماید - بنابراین درینولا دارالخلافه آگره را (که بمنزله مرکز هندوستان است) بجهت مصالحِ ملکی و منافی باساسِ قلعه عالی (که در خورِ آن باشد - و لایق حالِ این سلطنت تواند بود) اشارت فرمودند - و امرِ مطاع بنفاد پیوست

آغاز سال دهم از جلوس اقبال قرین شاهنشاهی - یعنی سال دبی از دور اول

درین شکفته زمان و خجسته زمین (که هوای شوق در مغز اقبال پیچیده بود) نشاط بهاری
در دماغ روزگار افتاد - و مقدم نوروز جهان افروز به خجستگی فیض بخش عالم و عالمیان گشت
چار چمن عالم ببالیدن در آمد - و گلهای صد برگ انبساط شکفتن گرفت * * شعر *
گل بران شد که پراز برگ برون آرد باز * تا کند بال فشان همزه بلبل پرواز
غنچه‌های سحری نیم شکفت از سر شاخ * بهر دل بردن مرغان چمن چنگل باز
از تماشاگری سبزه و گل می‌بایند * که ره عشق بهر گام نشیب است و فرار
بنده حوصله غنچه این باغ شوم * صد زبان در لب و آنکه بخموشی دمساز
گویی مقدمه شاه است ^(۳) که انداخته اند * از پرند گل و دیبای سمن پای انداز

بعد از گذشتن نه ساعت و بیست و یک دقیقه از شب یکشنبه هشتم شعبان (۹۷۲) نهمصد
و هفتاد و درم هلالی تحویل نیر اعظم و منور عالم ببیت الشرف روی نمود - و آغاز سال دهم از جلوس
سعادت پیوند (یعنی سال دبی از دور اول) بخرمی و شکفتگی شد - و بر بهار طبع اعتدال سرشت
شاهنشاهی بهار دیگر افزود - و آنحضرت در همان مرغزار دلگشا (که نقشبندان بدائع نگار بهار
آئین بسته بودند) کامیاب سرور و حضور صوری و معنوی بودند که روز دیگر قراولان بیشه نورد
هامون پیما رسیده مرتبه عشرت رسانیدند که در فلان جانب بیشه ایست بس انبوه پر از فیل
حضرت شاهنشاهی ازین خبر مسرت پیرای خوش وقت شده بهمان آئین و دستور شتافته صید آرزو
فرمودند - و فیلان را شکار کرده بمعسکر والا فرستادند - و خود بدولت و اقبال آن شب دران بیشه
کامستان شوق بودند - و فردای آن روز باردوی معلی نهضت فرمودند - در اثنای راه قراولان باز نوید
سرور آوردند که در هشت گروهی موکب عالی بیشه ایست که زیاده بر دویمت و پنجاه فیل
بخود کامی دران میگردد - بندگان حضرت انبساط تمام فرموده همان وقت بجانب آن میدگاه عیان تاب
گشته آخر روز بچراگاه آن کوه پیکران رسیدند - بموجب اشارت عالی جمیع ملازمان رکاب دولت
آن فیلان را گرد کرده بسمت ^(۴) بپائوه راندند - و نیم از شب گذشته بود که درون حصار رسانیدند - و بحکم
اقدس (که بطریق عموم جریان یافت) عامه موکب عالی حوض بزرگ (که این سحاب نهادان را سیراب
تواند کرد) کنده از آب زلال ملامال ساختند - و آن گرم خویان دریا آشام را از چشمه سار فیض (که از پشه
نا فیل را افاضه او کفیل است) شاداب گردانیدند - و این وحشی نهادان را بطناب رفق و کمند مدارا

(۲) نسخه [ز] آید (۳) نسخه [ب ه ح] شاهی است (۴) نسخه [ج] پباوه - و نسخه [د] پباوه -

و نسخه [ح] سانوه - و نسخه [ی] سالوه - و در [چند نسخه] بیانوه *

ایشان بر کتفِ ظهور آمده بود) بموجبِ رخصتِ شریفه متوجه طوافِ حرمین شریفین شدند و آنحضرت بانواعِ احترامِ لوازمِ این هجر را هر چه احسن ترتیب داده وداع فرمودند - هر چند خاطر اقدس مفارقت ازان قدسی سرشت نمیخواست اما اراده باطن گرامی ایشان را مقدم داشته تجویز این معنی فرمودند - و جمعی کثیر باین وسیله کامیاب این امنیت شدند •

نهضتِ موکب مقدس حضرت شاهنشاهی بصوبِ فرور بعزیمت شکار فیل خدیو عالم (که همواره باقسامِ شکار و انواعِ مستلذات و اقسامِ مشاغلِ ظاهری می پردازند) بیننده چنان خیال میکند که مگر جز این کار اندیشه دیگر پیرامون خاطر اقدس نمیگردد - و آنحضرت پیوسته بظاهر با خلق و بیاطن با حق بوده منتظم سلسله ظاهر و باطن انه - همیشه ظاهر را (چون ظاهر پرستان صورت بین) و باطن را (چون خرد منشان معنی قبله) آراسته میه ارنه - درینوقت نقاب آرائی خویش را در شکار فیل اندیشیده در اسفندارمذ مه الهی موافقِ رجب ریاست عالی را بجانب فرور و کره نهضت دادند - و بجایزه سلطان شوق بجانب دهل پور شتابان گشتند - چون در آب و هوا اعتدال بود فیل سوار از دریلی چنبل با موکب عالی بسعادت و اقبال عبور نمودند و ریاست منصوره از راه گویار گذشت - چون عرصه حواشی فرور جولانکه موکب نصرت شد قراران فرود عشرت آوردند که در بیشه نور چند گله فیل میگرد - امر عالی شریف صدر یافت که اردوی معلی در همان ساحه دلگشا مقلم نماید - و حضرت شاهنشاهی با بعضی از ملتزمان ركب عزت بآن بیشه در آمده و دو روز دران بیشه ۴ سر و پن تکاپو نموده بگله فیل رسیدند - و آنرا باکین سابق از اطراف و جوانب احاطه نموده و فیلی وحشی را در میان گرفته باروی عالی در آوردند - و از پیرایه شکار نشاط توین آنست که روزی در مفاوز حدود فرور بمشکل اشتغال داشتند که نظر مقدس بر اوهال (که قریب بهفت کز اکبر شاهی بود) افتاد که بعضی از چیتل را (که نزدیک بماده آهو باشد) فرو برده بود - و مابقی را در فرو بردن بود - ازین صورت بدیع نظاره کارگاه تقدیر فرموده آن مودی را از هم گذرانیدند - و در زمان آن شرارت سرشت مکافات خوه را باز یافت - و دو روز دران عرصه دلگشا منتظم امور جهانبانی بوجه لشکرخان میربخشی را بولایت گدغه^(۲) پیش آصف خان فرستادند تا از فیلی جنگی و دیگر نفانس استعمه (که به نیروی اقبال پادشاهی در جنگ رانی بدست او افتاده بود) آنچه لایق درگاه معلی باشد بیارد - و فرمان عالی شد که خواجه غیاث الدین علی قزوینی تا آمدن لشکرخان خدمت او بتقدیم رساند - و خود بسعادت سرگرم شکار شدند - و بساط شکارگاه را بمرور نشاط پیرای آئین بستند •

که از روی مزاج دانوی روزگار و نبض شناسی عالم خواجه حسن^(۲) و یار محمد آخوند و فیروز^(۳) و چندے دیگر را مصحوب^(۴) آمارا بهندوستان میفرستاد - تا هم کار میرزا بفساد نمیرسید - و هم خود بچنین حال معاودت نمیکرد - لیکن چون مشیت^(۵) الهی بر امرے میروند پیشتر از آن عقلائی دوراندیش را بنادانی منصوب میکردانند - و آن مکنون عالم مشیت در جلوه گاه ظهور می شتابد - و الحق پیش بینان ملک دانائی را در امثال این امور جز تماشائی بودن و بر فنون تقادیر الهی آگاه شدن چه کار باید کرد *

و از سوانح فرستادن قلیچ خان است برهتاس باستمالت فتح خان - مچملش آنکه در صوبه بهار از قلاع والا ارتفاع هندوستان قلعه ایست از بدائع صنائع آفریدگار رهتاس نام - مصون از وهم اختلال بر زبر کوه^(۴) بغایت بلند واقع - عرض و طول آن از پنج کوه^(۴) زیاده است - و از زمین هموار تا سطح آن قلعه یک کوه بیشتر ارتفاع باشد - و از غرائب آنکه بالای قلعه بآن بلندی هر جا که دوگز بکوند آب شیرین می برآید - و از مبادی بنای این قلعه هیچ فردے از فرمان رویان بران استیلا نیافته - مگر شیرخان - که بتزویر در لباس زنان جمع را در آورده متصرف شد - چنانچه مچملے پیش ازین گذارش یافت - و از آن باز بدست فتح خان پتئی (که از مرداران بزرگ شیرخان و سلیم خان بود) افتاد - و به پشت گرمی آنچنان قلعه با هلیمان (که حکومت بنگاله یافته بود) دم مساهمت و منازعت میزد - و از دور بینی پیوسته با رسال عرائض خود را از دولتخواهان این دولت^(۵) می شمرد درینولا (که آثار بے سعادت از احوال علی قلی خان زمان بدور و نزدیک معلوم میشد) آنحضرت قلیچ خان را پیش فتح خان (که پیوسته با رسال عرائض نیاز اظهار بندگی میکرد) فرستادند - که هرچگونگی احوال او آگاهی یافته او را بر جاده اطاعت و خدمت راسخ گرداند - و مقرر سازد که چون رایات اقبال بحدود جونپور رسد احراز دولت ملازمت نموده نقد عقیدت خود را بعیار حضور اشرف رسانده سرگمی جوهر خود را خاطر نشان دور و نزدیک نماید - قلیچ خان بسرعت هرچه تمامتر برهتاس رفت - و او را بر جاده مستقیم بندگی راسخ گردانید - و حسن خان پتئی برادر خرد او را بملازمت آورد که برای العین جلائل مرحام خسروانی را در یابد - در آن ایام [که موکب مقدس از شکار فیل از کرهره و نورر (که شرح آن عنقریب گذارش یابد) مراجعت نموده بمستقر سلطنت نوبل اجلال فرموده بود] بزمین بوس معلی سرافراز شدند - و حسن خان مشمول عواطف شاهنشاهی گردید - و در اوائل این سال عفت قباب حاجی بیگم (که از ازواج مطهره حضرت جهانبانی جنت آشیانی - و دختر تغائی والده حضرت ایشان بودند - و الامان میرزا از بطن مطهر مقدس

(۲) نسخه [ی] حسین (۳) نسخه [و] فیروز خلیفه - و در [اکثر نسخه] فیروزه (۴) نسخه [د ح]

بر کوه (۵) نسخه [ی] دولتخانه *

برگشت - و بعد از انتظام مهمات کابل خان کلان از تبه‌رائی و کالت میرزا را بخود صلاح اندیشیده در کابل توقف نمود - و باقی^(۲) امر را وداع کرد - و بهندوستان معاودت نمودند - و سکینه بانو بیگم همشیره خرد میرزا محمد حکیم بجهت ادای شکر الطاف شاهنشاهی و استبعاد ملازمت اقدس متوجه هندوستان شد - و بدرقه^(۳) تطب الدین محمد خان باسلام عتبه علیه سعادت پذیر شد •

و (چون سعادت ذاتی در طینت^(۴) میرزا محمد حکیم نهاده بودند) نه اورا عقل مصلحت بین می‌افزود - و نه ملازمان اخلاص مند سعادت منش بهم میرسیدند - درینولا (که بیامان توجهات نظام بخش شاهنشاهی مهم کابل انتظام یافت - و خان کلان بسر براهی مهم آنجا اشتغال داشت) متفنان^(۵) کابل بمقتضای خوی بد خرد در مقام فتنه انگیزی شدند - و محمد حکیم میرزا (که باوجود حدائت سن از عقل معامله رس بهره وافر نداشت) همواره گوش بر سخنان واهی میکرد - و میر محمد خان (که بحدت^(۶) مزاج و درستی اخلاص موصوف بود) براه مدارا نمیرفت و باندک چیزه طبیعتش متغیر میشد - و کار بشدت می‌رسانید - بنابراین او را با میرزا و کابلیان نقش سازگاری نداشت - و میرزا محمد حکیم نیز اگرچه اظهار تبعیت گونه میکرد اما بیچاره از مهمات بزرگ بے استصواب خان کلان سرانجام میداد - ازین قسم بکے آن بود که خواجه حسن نقشبندی در کابل بسر می‌برد - میرزا همشیره خود را (که سابقا والده اش در عقد ازدواج شاه ابوالعالی آورده بود) بے استصواب حضرت شاهنشاهی و بے گفت^(۷) و مصلحت خان کلان بخواجه حسن نسبت کرد - و خواجه چون بچنین نسبتی عالی افتخار یافت مهمات درخانه میرزا را از پیش خود سرانجام نمودن گرفت - و امری که باو مناسب نبود میساخت - و اکثر مردم درخانه میرزا سخنانی (که ملایم طبع خان کلان نبود) میگفتند - و میر محمد خان (که باوجود شورش طبع مردم مزاجدان دقیقه سنج باریک‌غور بود - و در روز نامچه امروز فهرست روز آینده مطالعه میکرد) از نامساعدی بخت برای آسایش خود چون خلاف حکم شاهنشاهی را مصلحت دید دولت دانست آنچه آنچنان روز بد پیش او آمد - و چون دانست که عاقبت بناخوشی خواهد کشید نظر پیش بینی انداخته در شب از شبها بے آنکه کسے وقوف یابد از کابل کوچ کرده شاه راه هندوستان پیش گرفت - و عرضداشته متضمن حالات دار و گیر درخانه میرزا و وقایع همت و نیست کابل بشرح و بسط در سلک تحریر کشیده بدرگاه معلی ارسال داشت - خان کلان اگر برای آسودگی خویش چنان بیراهه رفت بایسته

(۲) در [اکثر نسخه] و باقی امر و وداع کرده بهندوستان (۳) در [بعضی نسخه] نهاد (۴) نسخه

[ج ۵ ح] متفنان - و نسخه [د] متفنیان (۵) در [اکثر نسخه] اندوزی (۶) نسخه [ط] بمصلاحت

(۷) نسخه [ه] بے گفتگو و مصلحت •

(که همراه او بودند) هدف سهام سیاست و علف تیغِ هلاکت گشت - و دو نفر از آن اجل رسیده‌ها را بر رهگذر مفر سر دادند - تا واقعهٔ احوال قنبر و تمام بلا رسیدگان به دولت را یک بیک چنانچه دیده‌اند بمیرزا سلیمان خاطر نشان کنند - و سر قنبر را ^(۲) بارمغانی کنگرهٔ قلعهٔ کابل فرستادند - و بیاتی قاقشال و مردم کابل استمالت نامها روانه ساخته بموصل لشکر اقبال خوشوقت گردانیدند - و (چون خبر عنایت و دستگیری حضرت شاهنشاهی نسبت بمیرزا و مردهٔ فتح حصار جلال آباد بکابل رسید) غلغلهٔ شادی بلند آوازه شد - و سر قنبر را زیب کنگرهٔ قلعهٔ کابل ساختند - و از آوازهٔ فتح جلال آباد و صیت طنطنهٔ وصول سپاه ظفر آئین میرزا سلیمان را اگرچه پای قرار از جای رفت اما بتکذیب این خبر دلهای برهمزدهٔ مردم خود را تسلی میداد - که این حرف و صورت کابلیان است - اصل ندارد - تا آنکه آن دو بدخشی آمده از حقیقت استیلاى افواج قاهره خاطر نشان نمودند - میرزا سلیمان و حرم بیگم را از آن خبر سر رشته صبر از دست رفت - و سلک جمعیت از هم گسست - بریشان و بد حال در باب جنگ با لشکر ظفر قرین یا مراجعت بصوب بدخشان کنگاش نموده بعد از رد و بدل قرار بر فرار دادند •

روز دیگر میرزا سلیمان نعل و ازگون زده از گرد حصار کابل برخاست - و بجانب قلعهٔ جلال آباد رونهاده بخواجه ربواج آمد - و شهرت داد که بجنگ میرزا میروم - و چون شب درآمد سراسیمه بحال غریب روی عزیمت بدخشان آورد - و در هنگام گذشتن از آب پروان ^(۴) سیلهٔ عظیم آمد و بصیاری از اسباب و پرتال بدخشیان را برد - و بهزاران محنت بحال ^(۵) (که کس مبیناد) خود را بدخشان رسانید - عساکر نصرت اعتصام بجنگ رسیده بود که خبر گریختن میرزا سلیمان آمد میرزا حکیم هاتفتی امرای اقبال قرین بکابل درآمد - و اهالی آن خطهٔ سعادت کامیاب دولت از مضیق قلعهٔ بندهی و محاصرهٔ خلاص گشته غلغلهٔ شادی و طنطنهٔ آزادی بهپهروالا رسانیدند - و عموم خلایق و جمهر رعایا آئین بیغمی تازه کرده بدعای دوام انتصاب ایات اقبال (که ظلال دولتش بر دور و نزدیک سایهٔ عدل گستر است) ترانهٔ سنجِ عشرت گشتند - و امرای عظام در منازل و بساتین نزول نموده کام ستان عیش شدند - بعد از چند روز قطب الدین خان بسیر غزنین (که وطن مانوس او بود) رفت - و کمال خان را همراه خود برد - و در آن خطه (که مولد و منشاى او و تمام قبیلتهٔ سعادت نژاد او بود) بخوشی و خرمنی بحر آورد - و تمام اقوام و احباب دور و نزدیک را تفقدات کرد - و از منزل و باغ و دیگر بقاع خیر (که از آثار سعادت و اسباب ذکر جمیل امت) طرح انداخته

(۲) در [بعضی نسخه] قنبر کونوال را (۳) نسخه [و] حرف صوت (۴) نسخه [۱] باران - و نسخه

[ی] روان (۵) نسخه [ی] که نصیب کس مباد •

یافت - که گرم شتافته بر کنار آب نیلاب بمیرزا ملحق شوند - و بهمراهی او بر سر میرزا سلیمان رفته مزاحمت او را از کابل دفع نمایند - و عاطفت شاهنشاهی سرانجام لشکر بزرگ فرموده نقله وافی^(۲) از خزانه عامره با دیگر اسباب شوکت و اجناس فراغت ترتیب نموده همراه ایلچیان روان ساخت *

چون مناشیر اقبال بامرا رسید کمر اطاعت بر میان اخلاص بسته با عساکر نصرت قرینی متوجه ملازمت میرزا شدند - قطب الدین خان و کمال خان و فاضل محمد خان و محمد قلی خان و جمع پیشتر آمده بمیرزا پیوستند - و بوصول تفقدات پادشاهی و مراسم خسروانی احوال میرزا زیب و فرید دیگر یافت - و از گذر انگ بنارس گذشته متوجه کابل شدند - و میر محمد خان و سایر امرا با سامان شایسته نزدیک دولت آباد پیشاور بمیرزا رسیدند - و هر یک از امرا فراخور حالت خود پیشکشهای مناسب بمیرزا گذرانید - و از انوار تفقدات پادشاهانه (که بر وجنات احوال میرزا تافته بود) مهمات میرزا رونق و طراوت (که هرگز میرزا را در خواب و خیال در نیامده بود) پذیرفت و از روی قدرت و استقلال بعزم درست روی امید بجانم کابل آورد - و تا جلال آباد عنان مبادرت باز نکشید - و (چون میرزا سلیمان قلعه جلال آباد را بقبض نامی از کسان خود سپرده بود) میر محمد خان اولاً ساقی ترنابی و عارف بیگ را به نصیحت فرستاد - او از بیدولتی کردن از طرق اطاعت پیچید - و چون آن خون گرفته جاهل بر جان خود نبخشود بهادران لشکر منصور بتسخیر حصار متوجه شدند - یلان قلعه گیر بفتح آن قلعه کمر بستند - و بقوت سر پنجه مردی و زور بازوی مردانگی این عده مشکل آسان بگشودند - و از هر طرف داد مردانگی دادند - و بقدم همت و علم نهمت بر معارج قلعه گشائی طریقه عروج پیش گرفته نردبانهای وسیع رفیع مرتب ساختند - و بردیوار آن قلعه نصب نموده شروع در بر آمدن کردند - اگرچه (بدخشیان بقدر قوت و توانائی در مقام مدافعه شده دقیقه از دقائق قلعه داری نامرعی نگذاشتند - و بضربت تیر و تفنگ و دیگر ادوات بر کمر بستگان قلعه گشا حمله می آوردند - و خاک و خاکستر عناد بر سر صاعدان ذروه فتح می ریختند) اما آن پر دلان را غبار بر آئینه دل نمی نشست - و حیثاً اگر عارج این مناهج را زخمی ساخته پایان می انداختند آن چنان شوق قلعه گشائی نداشتند که از ملاحظه حال آن متوهم گشته ممنوع شوند - بلکه جرأت بر عزیمت خود بیشتر از اول نموده پای همت بر سر او نهاده بالا میدویدند - و باقبال شاهنشاهی آن قلعه در فرصت یکساعت نجومی مفتوح شد - و قنبر مذکور با سه صد جوان

(۲) نسخه [ج] نقد وافر - و نسخه [ی] نقد وافر وافی (۳) نسخه [ی] بوصول ربابت تفقدات پادشاهی

باستعجال از آب سده عبور نموده عرضداشتن مشتمل بر اظهار انکسار و افتقار مصحوب حاجي غالب بيگ و ظوفان اوچي^(۲) بدرگاه گيتي بناه حضرت شاهنشاهي فرستاد - و سرگذشت کابل و مستمندهی خود را معروض داشته استمداد توجه و هرگونه استعانت نمود - و خود بر کنار سند ساگر توقف کرد - و (چون دران ایام حکومت صوبه پنجاب برای رزین و عهده اخلاص میر محمد خان برادر کلان اتکه خان مقروض بود) میرزا خواجه بیگ محمود^(۳) دیوان خود و مقصود جوهری را پیش او فرستاده مدد طلبید - میر محمد خان قاضي عماد را با تحف و هدایا فرستاده دلدهی نمود - و همچنین امرای پنجاب فراخور حالت خود هدایا فرستادند - میرزا سلیمان چون گذشتن میرزا محمد حکیم را از آب سده شغود مایوس گشته از پیشاور برگشت - و از راه کپه متوجه^(۴) جلال آباد شد - و در اثنای راه بافغانان شغواری جنگ روی نمود - جمع از بدخشیان مسافر ملک نیستی شدند - و بعضی اسباب اردو بازاری بتاراج رفت - و هارون شغواری (که کلانتر این قوم بود) بعدم خانه شنافت - و در جلال آباد قفبر و جمع را گذاشته متوجه کابل شد - و از روی استیلا رفته محاصره کابل کرد - متحصنان قلعه کابل لوازم حقیقت و مراسم کار آگاهی بجای آورده در استحکام قلعه اهتمام تمام نمودند - و در هنگامی (که نگر چین از فروردین حضرت شاهنشاهی قبله گاه هفت اقلیم بود) ایلچیان میرزا محمد حکیم رسیده بوسیله واقفان پایه سرپر سلطنت بسعادت آستاندوس سربلندی یافتند و عرضداشت میرزا بمسامع علیّه رسید - و بعد از اطلاع بر حقیقت حال گوشه نظر عنایت خسروانه شامل حال میرزا حکیم شد - و (چون خلاصه اسباب تفرقه میرزا نابودن اتالیق خرد منش خیر اندیش بود) حضرت شاهنشاهی از فرط دانش (که انتظام بخش شهرستان مرورت و مردمی ست) فکر اتالیق فرموده. قطب الدین خان را (که بعقل و تدبیر و اعتبار امتیاز تمام داشت) باین منصب والا اختصاص بخشیدند - و حکم مقدس شرف نغان یافت که خلاصه لشکر پنجاب بسرکردگی میر محمد خان بمیرزا محمد حکیم رسیده او را بکابل رسانیده بر مسند حکومت آن ممالک متمکن سازند - و بعد از تمکن و استقرار میرزا قطب الدین خان در کابل توقف نماید - و امرای بجایگیرهای خود باز گردند - و مناشیر مطاعه (بنام میر محمد خان و امرای کرام مثل محمد قلی خان برلاس حاکم ملتان - و قطب الدین خان - و مهدی قاسم خان - و حسن صوفی سلطان - و جان محمد بهسودی - و کمال خان کپور - و فاضل محمد خان - و محمد قلی خان - و کلانتران آن دیار) عز اصدار

(۲) نسخه [ا ح] اوچي - و نسخه [ه د] اودجي (۳) نسخه [ی] نیست (۴) نسخه [و] پرشاور
 (۵) نسخه [ح] کپه - و نسخه [ط] کهرنه - و نسخه [ی] کهریه (۶) نسخه [ی] ولایت (۷) در
 [چند نسخه] قطب الدین محمد خان (۸) در [چند نسخه] فاضل خان •

در معالجه کار اهتمام نمودند - و عده ارباب اهتمام خواجه حسن نقشبندی و باقی قاقشال و سیرندک و علی محمد اسپ و بنده علی میدانی با سایر میدانیان و خواجه خضریان و یار محمد آخوند و فیروز و خلیفه عبدالله بودند - حقیقت معامله را بمیرزا حکیم (که بسن تمیز رسیده بود) رسانیدند میرزا (که از تنگی معاش و بد سلوکی بدخشیان بتنگ بود) این اندیشه را مستحسن دانسته در اخراج بدخشیان اهتمام نمود - ولایت غزنین (که میرزا سلیمان بقرا یتیم و ابن حسین کلبلی داده بود) آنرا تغییر داده بقاسم بیگ پروانچی داد - و بنگش و آنحدود را از مراد خواجه کشیده تنخواه ملازمان خود نمود - و جلال آباد و آنحدود را تا نیلاب (که میرزا سلیمان بقاضی خان و سعید خان و مبارز خان و بهاول الدین خان داده بود) گرفته بخالصه خود مقرر ساخت - و بتدریج کمند تسلط بدخشیان از ولایت کابل گسسته همه را ازان ولایت بیرون آورد - و اهل بدخشان منکوب و مخدول^(۲) گشته بخدمت میرزا سلیمان رفتند - و غازی خان در کتل هندو کوه بمیرزا سلیمان (که متوجه تدارک کار کابل بود) ملاقات نموده بشرح و بسط آنچه گذشته بود گفت - میرزا سلیمان سرعت نموده متوجه کابل شد - و چون خبر آمدن میرزا سلیمان بمیرزا محمد حکیم رسید قلعه کابل را بباقی قاقشال سپرد و طایفه از مردم کار کرده تجریت یافته (که محل اعتماد بودند) همراه او ساخت - و خود با جمعی از هواخواهان بطرف جلال آباد و پیشاور روی عزیمت نهاد - میرزا سلیمان چون بکنار آب باران رسید سه چهار روز دران منزل مقام کرد - که لشکر از تردد سفر برآساید - و چون معلوم او شد (که میرزا بجلال آباد رفته) فکر گرفتن کابل بوقت دیگر موقوف داشته از ده مزار بقصد دستگیر کردن میرزا بطرف جلال آباد حرکت نمود - و چون میرزا محمد حکیم بد که رسید^(۳) خبر غلط شهرت یافت که میرزا سلیمان از عقب نمی آید - میرزا حکیم برگشته بکوه باران شنانت - و دختر میرزا سلیمان (که در جلال آباد بمقتضای نقصان عقل مانده بود) پشیمان شده متوجه همراهی میرزا محمد حکیم شد - و در حدود بساؤل آمده ملاقات کرد - و عذر تقصیر^(۴) خواست - و در همین منزل بیقین پیوست که میرزا سلیمان متوجه اینحدود است - و آن خبر غلط بود - میرزا بسرعت تمام بغریب خانه رسید - و از آنجا به علی مسجد و از آنجا به پیشاور در نواح قبیله حبیب فرود آمد - و در همین روز ایلیچ میرزا سلیمان پیش میرزا حکیم رسید - که شاید دام فریبی تواند سرانجام نمود - میرزا سروسواری او را دیده وداع کرد و خواجه حسن را پیش میرزا سلیمان فرستاده خود متوجه حدود نیلاب شد - درین اثنا خاکی گله بان (که بجهت آوردن حقیقت حال مانده بود) آمد - و خبر رسانید که میرزا سلیمان بجلال آباد رسیده حرم بیگم را با جمعی در جلال آباد گذاشته خود متوجه اینحدود است - میرزا محمد حکیم

(۲) در [اکثر نسخه] مخدول رو ساخته (۳) نسخه [ی] بدوکی (۴) در [چند نسخه] تقصیرات •

بنایان چابک دست و معماران کارگذار بطوریکه (مرکز نگارخانه ضمیر انور بود) تمام کردند - و همچنین جمیع اعیان مملکت و ارکان خلافت و سایر ملازمان عتبه علیه بمقدار حال و فراخور رتبه منازل و بستاین ترتیب داده عشرت آرای گشتند - و در ایام معدده معموره جلوه نمود که خال رخسار شهرهای آفاق تواند شد - و حضرت شاهنشاهی آن معموره قدسی و باکوره غیبی را نگر چین نام نهادند یعنی شهر آرامش و آسودگی - و بدیستره دران ایام بچوگان بازی گوی عشرت از اقبال^(۲) میبردند و بمیروشکار داد خوشدلی و کام ستانی میدادند *

و درین سال ایلیچی فرمانروای ایران شاه طهماسب با گلدسته بجهتی در رسید - و تنسوقات آن دیار برسم ارمغانی آورد - سلطان محمود بکری (که همواره اظهار بندگی کرده) در آرزوی آن افتاد که منصب خان لار خانی (که خانانانی باشد) از درگاه معلی یابد - و چون امرای کلانتر از او بودند (که از مرتبه شناسی و دید حال پیش قدمان خود آرزوی این پایه را بخاطر نرسانیدند) کامروای این امنیت نگشت - مبلغهای زر برسم پیشکش بشاه غفران پناه فرستاد - که شاید بوسیله سفارش شریف ایشان این دولت روزی گردد - شاه ملتمس او را قبول فرموده اشارت گونه بدان رقم پذیر کلک محبت ساخته بودند - لیکن (چون خدیو عالم بر مسند مرتبه دانی و معدلت آرائی بودند) روائی اسحقاق بود - نه رواج سفارش - خصوصاً که مثل منعم خان باین منصب والا اختصاص داشت بنابراین استدعای شاهی را معدرت خجسته فرموده آمده را بآئین بزرگان رخصت فرمودند *

التجای میرزا محمد حکیم بدرگاه گیتی پناه شاهنشاهی - و استخلاص کابل

از میرزا سلیمان - و دیگر سوانح اقبال

در مطاوعی احوال فرخنده مآل بدیستر صورت گذارش یافت که میرزا سلیمان کار ابوالمعالی تیره بخت خسران عاقبت را بانجام رسانیده بدخشیان را در کابل گذاشته رفت - و قدر حقوق نعمت این دودمان مقدس ندانسته در لباس دوستی کار دشمنی را ترتیب میداد - و همواره در مقام آن بود که کابل را بتصرف خود در آورد - و میرزا محمد حکیم را در یکی از مجال بدخشان داشته باشد کابلیان حقیقت شناس اگرچه (بقدر پی بر اراده میرزا سلیمان می بردند) اما چون امری دور از کار بود یقین شان نمیشد - تا آنکه میرزا سلیمان بهمان مردم پیش اکتفا نکرده برخه دیگر را بتدریج فرستادن گرفت - دفعه عبدالرحمن بیگ پسر میر تولک قدیمی را با جمعی فرستاد و دفعه ننگری بردی قوش بیگی را با جماعتی روان ساخت - کابلیان گمان خود را یقین دانسته

(۲) نسخه [۱] از میدان اقبال (۳) نسخه [ی] که منصب ترخانی (۴) نسخه [ای] التجا آوردن

(۵) نسخه [ط] خسرو زده عاقبت را (۶) نسخه [ح] مآل را *

و آنحضرت شگفتن این دو گامین باغِ عشرت را تفائل بر سعادتِ دو جهانی گرفته آدابِ شکر گذاری
بتقدیم رسانیدند - یکی را میرزا حسن و دیگری را میرزا حسین تسمیه فرمودند - قاسم ارسلان
در تاریخ ولادت این دو گوهرِ شاهوار گفت *

شد شاه یگانه را در نوزندِ خلف * آمد دو گهر ز درجِ مقصود بکف

دورانِ پبی تاریخِ ولادت بنوشت * بنمود دو ماه روی از اوجِ شرف

و این دو گوهرِ یکتای در پهایِ قدس بعد یک ماه از ولادت باز بفسحتِ سرایِ عالم قدس و نزهتِ آباد
مقامِ غیب خورامیدند - و نقدِ حیاتِ خود را نثارِ پدرِ والا قدر کردند - و آنحضرت از رحلتِ
این دو با کورهٔ قدسی سرشتِ قدریِ هموم و احزان گشته گلگشتِ بهارستانِ رضا و تسلیم فرمودند
چه دررِ بینانِ بارگلهٔ کبریا را در قضایِ مبرمِ ربّانی و احکامِ محکمِ یزدانی بغیر از تسلیم و رضا
چارهٔ دیگر متصور نیست *

و از سوانحِ طرحِ معمورهٔ نگرچین انداختن و چوگانِ نشاطِ بدستباری اقبالِ باختن است
معمارِ کارخانهٔ بدائعِ عظمی و مهندسِ نگارینِ سرایِ صنائعِ کبری و جودهٔ اقدسِ اعلیٰ حضرت
شاهنشاهی را بمشیتِ کامل و قدرتِ جامع چنان خواسته است که در هر آن مظهرِ کمالِ آسمانی گرداند
و در هر مکانِ خیالِ جمالی را مطرحِ ایجادِ آثارِ ممالکِ آرائی سازد - بنا برین مقدمهٔ حقیقت اساس
خاطرِ جهان آرای آنحضرت بآراستن و پیراستنِ موضعِ عالی کُرالی^(۶) توجه فرمود - آن گل زمین
در لطافتِ آب و هوا و طراوتِ زمین و صحرا نظر به بسیاری از سرزمینهای دلکش امتیاز دارد - و از آن
مقام تا دارالخلافهٔ آگوه یک فرسنگ راه است - و درینولا بیشتر چنان برد که (هرگاه موکبِ عالی
برسم سیر و شکار از شهر بصحرا می برآمد) دلِ صفا منزلِ آنحضرت اکثره بآن ناحیهٔ دلگشا
میکشید - و در آن سرزمین بغمی بباطِ شکر گسترده میشد - و بصیدِ وحش و طیر در آن مرغزار
فیضِ بخش خاطر اشرف می پرداخت - درین هنگام (که رایاتِ اقبال از سیرِ ممالکِ مندو مراجعت
فرموده بمستقرِّ خلافت متمکن شد) معمارِ همتِ عالی اساسِ اقتضای آن فرمود که در آن فضای
دولت فزا عمارتِ دلکش و بساتینِ جان پرور طرح اندازند - بنا بران در ساعتِ مسعود و طالعِ ثابت
(که اساسِ عشرت و بنیانِ نشاط را زبید) مهندسانِ سحر پرگار و طراحانِ جادو خیال منازلِ دلپسند
و عمارتِ خاطر نشین (که قوالبِ اراج شوق توانند شد) طرح انداختند - و در اندک فرصتی

(۲) نسخهٔ [ح] دو تازه گوهر (۳) نسخهٔ [ج] سیر گلگشت (۴) نسخهٔ [ا] کارگاه (۵) نسخهٔ [ح]

سوانح این ایام دلگشا (۶) نسخهٔ [ج و ط] کُرالی - و نسخهٔ [ه] کُرالی - و نسخهٔ [ز] کلکوالی -

و نسخهٔ [ی] علی کُرالی (۷) در [اکثر نسخه] بقید *

که آن فیل را (که مانده شده است) مقید گردانند - و خود بنفسِ نفیس توجّه عالی بر بستنِ گلهٔ فیل گماشتند - و فیلبانان قوی دست از هر جانبِ فیلِ صحرائی در آمدند - و اشارتِ عالی بران نامت که فیلِ رن بهیرون را (که از فیلانِ مستِ زبردست بود - و در حلقهٔ فیلانِ خاصه اختصاص داشت) برده سر راه بران فیل بگیرند - باز این دو کوه بیکر یکجا شده درهم آویختند - و چون فیلِ صحرائی جنگِ عظیم کرده بود نزدیک بآن شد که مغلوب شود - فیلبانان هجوم آورده او را بهای درخته بزرگ رسانیدند - و از هر طرف طنابهای زنجیرِ قویتر را بستونهای دست و پای او حلقه ساخته بستند - و بآهستگی رام کردند - و رفته رفته در حلقهٔ فیلانِ خاصه انتظام یافت - و گچ پتی نام او شد و بعد از فراغِ خاطر از شغلِ شکار و استیفای انبساط از لوازم آن کار نهضتِ ریاتِ نصرت ارتسام بمستقرِّ خلافت گرمتر فرمودند - و ممرِّ موکبِ والا بر سمتِ نور و گوالیار اتفاق افتاد - و تمامی عظام و کبرای دارالخلافه طنطنهٔ قربِ موکبِ عالی را (که نوای ارغنونِ عشرتِ ابدی ست) شنیده مسرت کنان بلوازم استقبال شتافتند - و بقواعدِ اکرام و اجلال ادراکِ ملازمت نمودند - و بانظارِ عواطفِ شاهنشاهی کامیابِ سعادتِ صوری و معنوی گشتند - و بندگانِ حضرتِ شاهنشاهی بسعادت و اقبالِ روززمیاد بیست و هشتمِ مهر ماهِ الهی موافقِ سه شنبه سیومِ ربیع الاولِ ظلالِ ورود بر دارالخلافه آگه گسترده - و از مقدمِ اقدس اشاعتِ انوارِ فضل و افضال بر عالمیان فرمودند - و خلایق را بشکر این نعمتِ عظمی ابتهاج و استبشار روی نمود *

و از سوانحِ آنست که درین هنگامِ عشرت ارتسام (که مقدمِ سعادت توأم حضرت شاهنشاهی بدارالخلافه اشاعتِ انوارِ عدالت فرمود - و آنحضرت بر وسادۀ عیش و منکلی حضور بدولت و اقبال انتظام بخشِ عالم صورت و معنی و پایه افزای دین و دولت بودند) از مآثرِ الطافِ دادارِ جان بخشِ جهان آفرین دو گوهرِ نایاب از یک منبع ظهور کرد - و دو اخترِ جهانتاب از یک مطلع طلوع نمود - دو چشمِ سرور جلا یافت - و دو گوشوارهٔ اقبال اعتلا گرفت - دو عقدِ ثمین درخشید و دو بازوی قوت پدید گشت - و دو یارهٔ مقصود ظهور نمود - دو ابروی حسنِ بشارت در آمد و دو گوشِ بشارت باز شد - یعنی دو شاهزادهٔ قدسی بیکرِ روحانی منظر بطریقِ توأمان سعادتِ ولادت یافتند - جهان جهان شگوفهٔ دولت شگفت - و چمن چمن گلِ عشرت خندان شد - بساطِ انبساط از کران تا کران کشیدهٔ عالمیان را بصدای نشاط خواندند - آوازِ کوسِ شادی در نه گنبدِ گردان پیچید و نوای ارغنونِ کامرانی در شش جهتِ عالم افتاد *

* شعر *

چنان گلبانگِ نوشانوش برخاست * که صبر از صبر و هوش از هوش برخاست

(۲) در [چند نسخه] فیل بهیرون را (۳) در [اکثر نسخه] قوت - و نسخه [ط] نیست *

دلوران اقبال مند میگردند - درین اثنا ماده فیله دیده محمد طالب برادر کلان سعید بدخشی را از اسب انداخت - و زبردستانه زیر کرده برو نشسته مالش داد - نظارگیان را یقین شد که استخوانش سرمه شده باشد - درین اثنا دید که سواران رسیده آمدند - آن ماده فیله او را بدهن^(۲) و خرطوم گرفته دوید - چون سواران نزدیک تر شدند او را انداخته تیزتر شد - انداختن همان بود و برخاستن و دریدن او همان - این معنی باعث تعجب همگان شد - اما چون نظر بر فنون قدرت الهی انداخته شود تعجب را گنجایش نمی ماند - و با جمله همّت علیا در گرفتن فیله مذکور مصروف بود حکم مقدس بنفاز پیوست که فیله مست جنگی از فیلان خاصه شریفه آورده بآن جنگ اندازند و او را ازین سرکشی فرود آورند - بهیرون نام فیله (که قرین آن فیله بود) آورده بجنگ انداختند حملهای عظیم و صدمهای قوی درمیان آمد - بهیرون چون تردد بسیار کرده بود روی خود گردانید و بصد تدبیر آن فیله صحرائی را ازو باز داشتند - درین اثنا بخاطر الهام پذیر طرز عجیب و طریق انیق رسید که باسهل وجوه شکار فیله توان کرد - و آن چنین بود که هرگاه گله فیله نمایان شود سواران تیز دست از دور گرد کنند - چنانکه فیلان را بران مردم نظر نیفتد - و با آواز طبل می آگاهانیده باشند که جمعی در عقب اند - و دو فیله آنس گرفته را فیلبانان ایشان بطوریکه نمایان نشوند سوار شده بکله^(۳) (که میخراسته باشند) برده آن فیلان را در قید آورند - آهسته آهسته میرانده باشند - تا از تقلید (که در طبیعت جانداران سرشته اند) هرائینه آن گله فیله آن دو فیله را دیده راهی میشود - و بسمعی خویش درانجا درآمده پای بند میگردد - و [چون چنین تدبیر شایسته (که تا حال بخاطر هیچ یک از بزرگان نگذشته بود) مخطوب باطن اقدس شد] باعث انشراح عظیم گشت - و حکم اشرف سعادت نفاذ یافت که افواج عظمت اقتدار از اطراف ر جوانب درآیند - و آن فیله صحرائی را بآن گله درمیان گرفته راه اردوی معلی سپردند - امرا فرمان پذیر گشته دامن خدمت بر زدند - چون بقلعه سیپری رسیدند گله را بدرون قلعه راندند - چون تمامی گله بآن فیله بزرگ بقلعه درآمد آن فیله سرکش باز بنیاد بدمستی کردن گرفت - آنحضرت بجهت تادیب او فیله کهندهی رای را (که عدیل او بود) آورده بآن بدمستی صحرائی رو بر رو ساختند - این دو کوه متحرک بصد مات جنگ درهم آویختند - و تا یکپس بعبریده و ستیزه سرگرم بودند - و قریب بآن رسید که کهندهی رای غرور فیله وحشی را بشکند - بموجب اشارت عالی بمشاغل مواضع کردار کهندهی رای را از جنگ باز داشتند - و فیله صحرائی بصدمة کوه شکن دیوار سنگین حصار را شکسته راه صحرا پیش گرفت - آنحضرت یوسف خان برادر بزرگ میرزا عزیز کولکاش را با جمعی فرستادند

(۲) نسخه [ی] بحرطوم دردهن گرفته (۳) نسخه [ا] پیروز (۴) در [اکثر نسخه] بحکمه •

حاصل گردد - چون نزدیک بآن بیشه رسیدند تا هفتاد فیل بنظر اقدس در آمدند - از انجمله یک فیل کلان خوش شبخ^(۲) پدید آمد - شیران عرصه شجاعت تمامی آن بیشه را احاطه کردند و بدستور مقرر و آئین معهود در راندن آن گله بجانب اردوی ظفر قرین اشارت عالی رفت - پارو راه رانده آمدند - ماده فیله از آن میان از گله برآمده روی بسواران کرد - و بشاه فخرالدین رسیده او را از اسپ انداخت - و متوجه اسپ شد - و میرزا افتاده گذاشت - درین اثنا بهادران تیز دست در رسیدند - میرزا غایت اضطراب سررشته عقل از دست داده انگشت بردهان نهاده اشارت بخاموشی نمود - و مدتی این ادای میر موجب انبساط طبائع بود - آن روز گله فیل از میان بدر رفت - و همگی توجه مقدس بگرفتن فیل مذکور شد - تا آنکه او را بکمند در آوردند - و همان زمان بعظمت خداداد شکوه فیل را اعتبار نموده بران فیل سرکش تازه شکار سوار شدند - محرر این کارنامه قدرت ایزدی ابوالفضل از زبان گوهر نثار آنحضرت شنیده که میفرمودند آن فیل صحرائی نبود از حکام آن ممالک سرکشیده برآمده بود - حضرت شاهنشاهی نام آنرا کهری سنگ نهادند - روز دیگر همانجا اقامت فرموده در دنبال گله فیل تکاپو فرمودند - ناگاه پنج ماده فیل نمودار شد - و متوجه صید و قید آن شدند - و بتوجه عالی سه ماده فیل را از آن میان بروش معهود بسته مسرت پیرای خاطر مقدس شدند - چون ساحت قصبه سیهری مستقر اردوی معلی شد حکم نافذ شرف صدر ریافت که قراولان گرم رو لوازم تکاپو و دیده وری بجلی آورده در پیدا کردن آن گله فیل (که باین حدود بی آن گرفته اند) کمال اهتمام نمایند - آخر روز بود که یکی از وحشی نژادان آن صحرا (که بزبان آنجا بهیل گویند) نزدیک دولتخانه مقدس آمده از آن گله فیل نشان داد - و این کس راجه جگمن راجه^(۵) دهند هیره بود - بجهت آنکه اردوی جهان پدما را گذر بر ولایت او نیفتد آن گله را از آنجا رانده بود و نیز مقرر ساخته که اگر بحسب تقدیر گذر موکب عالی دران نزدیکی واقع شود ناگزیر رفته خبر کنند که جگمن از روی دولتخواهی قراولان بتقریب شکار گذاشته است - چون این خبر بجهت بخش رسید حضرت شاهنشاهی در ساعت سوار دولت شده روی بقطع مسافت آنحدود آوردند - تا آنکه آن کوه پیکران بنظر اقدس درآمدند - قریب بهفتاد فیل در رفتار بود - دران میان فیله مسمت در غایت شوخی و رعنائی خرامان میرفت - بهادران سحاب هجوم برق کودار از اطراف درآمده راندن گرفتند - و آن فیل از غایت مستی و غرور نگاه نمیکرد - و ماده فیلان از گله جدا شده قصد

(۲) در [بعضی نسخه] سپنجی - و در [بعضی] سنجه - و سنجه رنگ باشد - یا ستیخ - و ستیخ بمعنی بلندی راسنی - یا شنج - و شنج بمعنی سرین (۳) نسخه [ی] میرزا را (۴) نسخه [ا ی] کهری سنگ - و نسخه [ب] کهری سنگ (۵) در [اکثر نسخه] دندیره - و در [چند نسخه] دهند هیره •

موانق باشد - یعنی اواسط شهر پر ماهِ الهی موافقِ لواخرِ محترمِ بدولت و اقبال بجانب دار الخلافه آگره
 عنان توجه نافتند - چون ساحمتِ قصبه نعلیه مخیمِ مرکبِ عالی شد قرا بهادر خان را با دیگر امرای
 عظام و ملازمانِ اخلاص پرورده بحکومتِ مندو مقرر ساختند - و فرمانِ اقبال مطاع شرفِ صدور یافت
 که از ملازمانِ بارگاهِ والا هرکس (که درین ایلغار از همراهیِ مرکبِ اقدس محروم و متقاعد بوده
 غبارِ تقصیر بر چهره خدمت پهنیده است) مجازات و مکافات او همان است که در مندو همراه
 قرا بهادر خان بوده بحکومتِ آنجا قیام نماید - و چندگاه از بساطِ حضور محروم ماند - و روز دیگر
 بتقریبِ انتظامِ این مهم دران منزل توقف افتاد - و روز سیوم در عین بارندگی بدولت
 و اقبال کوسِ مراجعت بسمتِ دارالخلافه بلند آوازه ساختند - و همان سیلابها مبرِ مرکبِ عالی شد
 و در اثنای راه بغداد کلب حضرت شاهنشاهی اکثری بر نیلان مست سوار میشدند - و این کوه پیکران
 چیره دست را مغلوب نیروی عظمتِ هوری و معنوی میداشتند - روزی بر نیل کهنای رای (که
 در بد معنی و زبردستی و خود سری و بد خوئی سپیم و عدیل نداشت) سوار شده عزیمتِ منزل
 پیش فرمودند - و آن نیلِ آسمان شکوه را (که نیلبانان قوی دست را در هنگام سرکشی و گردن فرازی
 پای ثبات بر جای نمی ماند) از روی اختراعِ عالی کجک بر سر زده نوکِ آنرا در سر فرو بردند
 و دسته اش بر پشتِ نیل استحکام دادند - و کجکِ دیگر بر دستِ نائید یافته خود داشته در وقتِ
 سرکشی بر سر او میزدند - و باین در تعبیه قدرت او را از حملهای بد معنی باز داشته روی براد
 می آوردند - و باین فر و شکوه قطع مسافت نموده بمنزل نزل اقبال فرمودند - و حاضران صفوفِ عزت
 (که ناظران بدائع قدرت بودند) در مقامِ حیرت آمده و این معنی را محض تائید الهی (که
 آن نیل نامور فرمان پذیر تقدیر اوست) دانسته زبانِ اخلاص بدعای دوامِ دولت ابدترین گشودند
 بعد از قطع چندین مراحلِ طرفان خیز و طیّیِ جبالِ سیلاب ریز عرصه آجین مخیمِ عساکر فتح شد
 و از آنجا چهار منزل کرده بحارنگهور نزل اجل فرمودند - و یک هفته دران بساطِ نشاط بخش کامیاب
 عیش و عشرت بوده از آنجا ساحمتِ قصبه که برار را موردِ مرکبِ کیتی نورد ساختند - و در دو منزل
 آن کوهستان غریب و بیشه انبوه پیش آمد - و دو روز آن هریر جهان شکار را دران بیشه - ماده نیل
 چند در کفند مقصود درآمد - و از آنجا کوچ بر کوچ تا حدودِ قصبه سیبری نهضتِ مرکبِ عالی
 فرمودند - و دران منزل شوقِ فرا قران عرصه شکار خبر رسانیدند که درین نزدیکی بیشه ایست
 عظیم - و دران گله نیل میگرد - حضرت شاهنشاهی بشوقِ شکار در هنگله (که خسرو خواران بحیث
 ابیض صبح در پیچید) متوجه این مید شدند - تا هم اسبابِ سلطنت افزون شود - و هم انبساطِ طبیعت

حاصل گردد - چون نزدیک بآن بیشه رسیدند تا هفتاد فیل بنظر اقدس در آمدند - از انجمله یک فیل کلان خوش شبم^(۲) پدید آمد - شیران عرصه شجاعت تمامی آن بیشه را احاطه کردند و بدستور مقرر و آئین معهود در راندن آن گله بجانب اردوی ظفر قرین اشارت عالی رفت - پارۀ راه رانده آمدند - ماده فیله از آن میان از گله برآمده روی بسواران کرد - و بشاه فخرالدین رسیده او را از اسپ انداخت - و متوجه اسپ شد - و میرزا افتاده گذاشت - درین اثنا بهادران تیز دست در رسیدند - میرزا غایت اضطراب سر رشته عقل از دست داده انگشت بردهان نهاده اشارت بخاموشی نمود - و مدتی این ادای میر موجب انبساط طبائع بود - آن روز گله فیل از میان بدر رفت - و همگی توجه مقدس بگرفتن فیل مذکور شد - تا آنکه او را بکمند در آوردند - و همان زمان بعظمت خداداد شکوه فیل را اعتبار نموده بران فیل سرکش تازه شکار سوار شدند - محرر این کارنامه قدرت ایزدی ابروالفضل از زبان گوهر نثار آنحضرت شنیده که میفرمودند آن فیل صحرائی نبود از حکام آن ممالک سرکشیده برآمده بود - حضرت شاهنشاهی نام آنرا کهری سنگ نهادند - روز دیگر همانجا اقامت فرموده در دنبال گله فیل تکاپو فرمودند - ناگاه پنج ماده فیل نمودار شد - و متوجه مید و قید آن شدند - و بتوجه عالی سه ماده فیل را از آن میان بروش معهود بسته مسرت پدای خاطر مقدس شدند - چون ساحت قصبه سیپری مستقر اردوی معلی شد حکم نافذ شرف صدور یافت که قراولان گرم رو لوازم تکاپو و دیده وری بجای آورده در پیدا کردن آن گله فیل (که باین حدود پی آن گرفته اند) کمال اتمام نمایند - آخر روز بود که یکی از وحشی نژادان آن صحرا (که بزبان آنجا بهیل گویند) نزدیک دولتخانه مقدس آمده از آن گله فیل نشان داد - و این کس راجه جگمن راجه دهندهیره^(۵) بود - بجهت آنکه اردوی جهان پدما را گذر بر ولایت او نیفتد آن گله را از آنجا رانده بود و نیز مقرر ساخته که اگر بحسب تقدیر گذر موکب عالی دران نزدیکی واقع شود ناگزیر رفته خبر کنند که جگمن از روی دولتخواهی قراولان بتقریب شکار گذاشته است - چون این خبر بهجت بخش رسید حضرت شاهنشاهی در ساعت سوار دولت شده روی بقطع مسامت آنحدود آوردند - تا آنکه آن کوه پیکران بنظر اقدس درآمدند - قریب بهفتاد فیل در رفتار بود - دران میان فیله مسمت در غایت شوخی و رعنائی خرامان میرفت - بهادران سحاب هجوم برق کودار از اطراف درآمدند و راندن گرفتند - و آن فیل از غایت مستی و غرور نگاه نمیکرد - و ماده فیلان از گله جدا شده قصد

(۲) در [بعض نسخه] سپنجی - و در [بعض] سنجه - و سنجه رنگ باشد - یا سنجه - و ستیج بمعنی بلندی راستی - یا سنجه - و سنجه بمعنی سرین (۳) نسخه [ی] میرزارا (۴) نسخه [ا ی] کهری سنگ - و نسخه [ب] کهری سنگ (۵) در [اکثر نسخه] دندیره - و در [چند نسخه] دهندهیره •

موانق باشد - یعنی اواسط شهر پرور ماه الهی موافق اواخر محرم بدولت و اقبال بجانب دار الخلافه آگره عنان توجه نافتند - چون ساحت قصبه نعلچه مخیم مرکب عالی شد قرابهادر خان را با دیگر امرای عظام و ملازمان اخلاص پرورد بحکومت مندو مقرر ساختند - و فرمان اقبال مطاع شرف صدور یافت که از ملازمان بارگاه والا هرکس (که درین ایلغار از همراهی مرکب اقدس محروم و متقاعد بوده غبار تقصیر بر چهره خدمت پهنیده است) مجازات و مکافات او همان است که در منذر همراه قرا بهادر خان بوده بحکومت آنحدود قیام نماید - و چندگاه از بساط حضور محروم ماند - و روز دیگر بقربیب انتظام این مهم دران منزل توقف اتفاق افتاد - و روز سیوم در عین بارندگی بدولت و اقبال کوس مراجعت بسبت دار الخلافه بلند آوازه ساختند - و همان سیلابها مسر مرکب عالی شد و در اثنای راه بندگان حضرت شاهنشاهی اکثری بر فیلان مست سوار میشدند - و این کوه پیکران چیره دست را مغلوب نیروی عظمت هوری و معنوی میداشتند - روزی بر فیل کهندی رای (که در بدمستی و زبردستی و خود سری و بد خوئی سپیم و عدیل نداشت) سوار شده عزیمت منزل پیش فرمودند - و آن فیل آسان شکوه را (که فیلبانان قوی دست را در هنگام سرکشی و گردن فرازی پای ثبات بر جای نمی ماند) از روی اختراع عالی کجک^(۲) بر سر زده نوک آنرا در سرفرو بردند و دسته اش بر پشت فیل استحکام دادند - و کجک دیگر بر دست نائید یافته خود داشته در وقت سرکشی بر سر او میزدند - و باین دو تعبیه قدرت او را از حملهای بدمستی باز داشته روی براه می آوردند - و باین فر و شکوه قطع معامت نموده بمنزل نزل اقبال فرمودند - و حاضران صفوف عزت (که ناظران بدائع قدرت بودند) در مقام حیرت آمده و این معنی را محض نائید الهی (که آن فیل نامور فرمان پذیر تقدیر اوست) دانسته زبان اخلاص بدعای دوام دولت ابد قریں گشودند بعد از قطع چندین مراحل طوفان خیز و طی جبل سیلاب ریز عرصه آجین مخیم عساکر فتح شد و از آنجا چهار منزل کرده بهارنگپور نزل اجلال فرمودند - و یک هفته دران بساط نشاط بخش کامیاب عیش و عشرت بوده از آنجا ساحت قصبه که برار را مورد مرکب کیتی نورد ساختند - و در دو منزل آن کوهستان غریب و بیشه البره پیش آمد - و دو روز آن هریر جهان شکار را دران بیشه - ماده فیله چند در کمنه مقصود درآمد - و از آنجا کوچ بر کوچ تا حدود قصبه سیبری نهضت مرکب عالی فرمودند - و دران منزل شوق نزا قرالان عرصه شکار خبر رسانیدند که درین نزدیکی بیشه ایست عظیم - و دران گله فیل میگردد - حضرت شاهنشاهی بشوق شکار در هنگله (که خسرو خواران بحیط ابیض صبح در پیچید) متوجه این مید شدند - تا هم اسباب سلطنت افزون شود - و هم انبساط طبیعت

(۲) در [اکثر نسخه] کجکای .

حوادث ابدی سازد - از آنجا (که کام بخشی شیوه حضرت شاهنشاهی ست) ملتسم میران را درجه قبول داده فرمان عنایت نشان اصدار فرمودند - و اعتمادخان خواجه سرا را (که از معتمدان بارگاه قرب بود) همراه ایلچیان میران باین خدمت خاص نامزد فرموده با جلایل تشریف و شرائف انعام روانه آنحدود کردند - اعتماد خان چون قریب بقلعہ آسیر (که نشیمن میران بود) فرود آمد میران بتارک ادب شتافته بسعدت استقبال منشور عالی بیرون آمد - و اعتماد خان را باعزاز و اکرام بدرون قلعه برد - و این عاطفت والا را از سرنوشت سعادت ازلی خود دانسته صبیحة عقیقه خود را بآئین گزین و آرایش شایسته روانه سرادق عظمت ساخت - و جمعی از اکابر و اعیان ولایت را همراه کرد و آداب فرمان پذیری و لوازم خدمتگاری بتقدیم رسانید - اعتماد خان در هنگامه (که موکب والا از مندو نهضت فرموده بیک منزل نزول اقدس نموده بود) بزمین بوس عبثه علیه سربلندی یافت و آن صبیحة قدسیه را بسرادقات عصمت رسانید - و شرح اطاعت و عبودیت میران معروض داشت و حسن نیت و صفای عقیدت او مستحسن بارگاه قبول افتاد *

و از جمله سوانح آنکه از آنجا (که عنصر اقدس حضرت شاهنشاهی مقطور بر جرم بخشی و غریب نوازی ست) حسن خان خزانچی و پاینده محمد پنج بهیه و خدا بر دی ینیم را با منشور عاطفت بحدود دونگرپور فرستادند - که باز بهادر حاکم مالوه را (که دران نواحی سرگردان بادیه حیرت و غریب است) مهتمال ساخته بدرگاه معلی آورد - چون فرستادهها نوید بخش نوازش پادشاهی شدند باز بهادر این معنی را از بیداری بخت دانسته عزیمت ملازمت نمود - و کمر سعادت چست کرد که متوجه آستان بوس گردد - درین اثنا خواجه سرای بے عقل او از دارالخلافه آگره آمد و بعضی سخنان دور از کار (که شعار هوزه گویان بے دولت است) گفته او را از شاهراه دولت بازداشت و (چون سواد سیه گلیمی هنوز از طالع او بر نداشتنه بودند) بے اختیار شده بمعذرتی چند نامسموع از احراز سعادت زمین بوس محرومی اختیار کرد - و میعاد حصول این مقصد عالی را بوقت دیگر باز بست - و واردان اقبال را با عرضداشتنه مشتمل بر شرح خجالت و تقصیر روانه درگاه معلی ساخت و این فرستادهها در دارالخلافه آگره بشرف آستان بوس استسعاد یافتند *

القصة قریب یکماه قلعه مندو در ظلال ریابت عالی مهبط انوار جاردانی گشت - و (چون ضمیر انتظام بخش شاهنشاهی از عمده ضوابط و روابط این ممالک مطمئن شد - و بمیامن اقبال ابد پیوند مهمات این صوبه انتظام جدید پذیرفت) در ساعت مسعود (که سعادت معاروت را

(۲) نسخه [ح] احترام (۳) در [بعضی نسخه] و بحسن نیت (۴) نسخه [وح] مقصور (۵) نسخه

[و] بیگ را (۶) نسخه [ی] هرزه سرایان *

اطاعت آوردند - و جمیع رایان و زمینداران بزمین بوس والا تارک سعادت خود را افسرد دولت دادند و دران مقرر جلال معروض بارگاه معلی شد که عبدالله خان منہزم شده پیش چنگیز خان (که درانولا در گجرات سر بزرگی برداشته بود) رفته است - رای جهان آرای اقتضای آن فرمود که یکم از کاردانان بارگاه مقدس را پیش چنگیز خان فرستاده شود - تا آن مدبر منکوب را بسته بدرگاه معلی فرستد - یا ازان ملک نیز آواره سازد - لاجرم حکیم عین الملک را با منشور جهان مطاع فرستادند - چنگیز خان منشور عالی را تا قریب جانپانیر استقبال نموده اقسام چاپلوسی بجای آورد و پیشکش لایق باعرضداشت تذلل مصحوب بعضی از معتمدان خود بدرگاه والا ارسال داشت - مضمون آنکه من بنده پادشاهم - و از فرمان پذیری گزیر ندارم - از انجا (که حضرت خطا پوش عطا پاش اند) اگر (درین مرتبه گناه او را بخشیده نوازش فرمایند - تا او را بدرگاه عالی فرستم) از بنده نوازی دور نیست - و اگر این التماس پایه قبول نیابد آن زمان ناگزیر آن بے سعادت را ازین ولایت بدر خواهم کرد - بعد از یک روز (که رایات اقبال ازین سفر سعادت اثر بفتح و فیروزی مراجعت فرموده - بدارالخلافت آگره نزول اجلال فرمود) حکیم عین الملک با پیشکش چنگیز خان ادراک زمین بوس والا نمود *

و از جمله سوانح آنکه خان قلی نام یکم از معتمدان شجاع عبدالله خان (که او را در سرکار ہندیه گذاشته بود) معروض شد که هنوز همانجا در ورطه امید و بیم مانده است - اگر بنوید جان بخشی سربلندی یافته در سلک غلامان درگاه در آید موجب سعادت اوست - لاجرم فرمان استمالت از مکمل افضال صادر شد - و او آن منشور دولت را حرز حیات و تعویذ نجات ساخته با جمعیت خود متوجہ آستان بوس شد - و سعادت پذیر بندگی گشت *

و از جمله وقایع آنکه مقرب خان (که یکم از امرای دکن بود) از راه ولایت برار کمر بندگی بر میان جان بسته و بفرق اخلاص شتافته سعادت زمین بوس دریامت - و بانظار عواطف شاهنشاهی اختصاص گرفت - و سرکار ہندیه بجایگیر او مقرر شد *

و از جمله سوانح آنکه میران مبارک شاه والی ولایت خاندیس (که از قدیم الایام بامتداد سفین و ادوار آبا و اجداد او ایالت و ریاست آن ولایت داشتند) از کمال اطاعت و اخلاص عرضداشتی مصحوب ایلچیان کاردان فرستاده شرافت پیشکش را نثار موکب عالی ساخت - و بوسیله مقربان بماط قدس معروض پایه سرپر والا شد که غایت مطلب و مقصد میران آنست که صبیہ رضیہ خود را در سلک پرستاران حرم سرای اقدس در آورده بسعادت این نسبت ظل عنایت آنحضرت را مامی

(۲) نسخه [ب ج ط] تا جانپانیر (۳) نسخه [ح] سوانح این ایام *

مینمود (براردوی عبدالله خان میریزند - و آن سیه‌روی بے حمیت سراسیمه شده زبان خود را در صحرا گذاشت^(۲) - و پسر خود را همراه گرفته از میان بیرون رفت - امرای عظام تمامی بنه و بار خصوصاً حرمها و فیلان او را گرد آورده دران منزل توقف نمودند - و میر معز الملک باتفاق جمعی از امرا ازین فوج جدا شده تا پنج کره دیگر این بیدولتان را تعاقب نمود - و این موبدان اقبال چست و چابک شتافته بار رسیدند - و بسیاری از مردم او را جدا ساختند - و میر معز الملک و چندی زخمی شده سرخ‌روی گشتند - و آن بے سعادت خایب و خاسر نیم جانے ازان مهلکه مرد آزمائی بیرون برد - و چون هنوز نفی چند ازان تیره بخت باقی بود بروز سیاه و روزگار تباہ خود را بسرحد گجرات انداخت - و چون حکم گیتی مطاع نبود (که آن عرصه جولانگه جنود اقبال گردد) لاجرم عسکر منصور بفتح و اقبال دران نصرت گاه توقف نمود - چون این بشارت بمسامع علیّه رسید بهمعنائی اقبال و همراہی نصرت متوجه پیش شده بآن سرزمین (که مورد فتح بود) رسیده شکر الهی بجای آوردند - و امرای اخلاص اندیش به بساط بوس حضور سربلندی یافتند - و غنائم فراوان از حرم و فیل و اسب^(۳) و دیگر نفوذ و اجناس و نفائس اسباب و اشیا (که بدست اولیای دولت قاهره انتاده بود) بتمام و کمال از نظر اشرف گذشت - از انجمله فیل آپ رپ و گچ گچهن^(۴) و سمن بود که هر کدام منشای کمال توجه عالی شد - و الحق هر یک کارنامه آفرینش بود *

حضرت شاهنشاهی شکر مراهب ایزدی نموده از همان منزل بدولت و اقبال کوس مراجعت

بجانب مندر بلند آوازه کردند - و آن مسامت را سه منزل کرده بتاریخ روز مار اسفند بیست و نهم امرداد ماه الهی موافق روز پنجشنبه دوم محرم ۹۷۲) نهد و هفتاد و دو قمری منازل دلگشای قلعه مندر را بمیامن نزول عالی مورد وفور سعادت ساختند - و از انجا فتحناهما بممالک محروسه خصوصاً بدار الخلافه آگره (که خواجه جهان و مظفر خان آنجا بانتظام کارگه سلطنت اشتغال داشتند) فرستادند و قریب یک ماه دران مصر سعادت دوستکام بوده انتظام آن ممالک بر طبق ملهم اقبال فرمودند و ملازمان درگاه معلی را بقدر تردد و خدمت پایه^(۵) قدر افزوده کامیاب دولت ساختند - از انجمله مقیم خان (که درین یورش اقبال تردهای پسندیده کرده بود) بخطاب شجاعت خانی خلعت افتخار پوشید - و (چون طنطنه انتصاب رایات نصرت آیات در ولایت مالوه بلند شد - و صدای کوس اقبال گوش زمین و زمان را باز کرد) تمامی سران و سروران آنجدون جبین ضراعت بسجده گاه

(۲) در [اکثر نسخه] پرتافت - و در [بعضی] برتافت (۳) نسخه [ی] اسب و نفوذ و دیگر اجناس

(۴) نسخه [ا] کهنچن - و نسخه [ج] کچهن - و نسخه [ه] کهن (۵) نسخه

[ی] پایه افزوده (۶) نسخه [ا] اننهاس و نسخه [ی] عبور *

و خان عالم - و آصفه خان - و لشکر خان - و شاه قلی خان محرم - و دستم خان - و معصوم خان
فرنگودی - و قلیچ خان - و رحمن قلی خان قوش بیگی - و خرم خان - و قتلوق قدم خان - و خواجه
عبد الله - و حاجی محمد خان میستانی - و عادل پسر شاه محمد قندهاری - و مطالب خان
و چغنی خان - و راجه تودرمل - و رای پتر داس - و خاکسار - و وزیر جمیل - و مراد بیگ - و باوجود
آنکه (لشکر منصور در غایت کمی چنان راه در چنین وقت قطع کرده بر سر مبارزت آمد - و لشکر
غنیم آنچه رو برو با استعداد تمام آمده بود از هزار سوار زیاده بود) به نیروی تأکید ایزدی فیروزمندی
روی داد - جائیکه انبال بکار خود در آید کثرت عدد^(۳) را درجه اعتبار نماند - و زمانیکه کار فرمایان ابداع
در امداد باشند خاکیان خاکسار را چه یازا که در برابر توانند درآمد *

القصة بعد از انهزام آن منکوب الهی و استعلائی لوی فتح حضرت شاهنشاهی خرد بدولت
شب دران منزل اقبال قرار گرفته چندے از سرداران جان سپار را بسر کردگی قاسم خان نیشاپوری
بتعاقب آن مدبر گمراه فرستادند - چون دران شب باران عظیم بارید جمع (که نامزد این خدمت
شده بودند) فترانسند که بیش از چهار پنج کوزه راه قطع نمایند - - در هنگام ظهور نور صبحگاهی
خود بدولت کوچ فرموده کسان مردم پیش فرستادند - که هر نوع که باشد دست جلالت از آستین
جرات کشیده بخاربه پیش آیند - جانسپاران کام سرعت زده روی همت بشاهراه اطاعت آوردند
و صباح روز اشقاد بیست و ششم ماه امرداد موافق دوشنبه بیصت و هشتم ذی الحجه ایات همایون
در مبادی پهر سیوم بآلی رسید - حکیم عین الملک (که براجة آلی معرفتی داشت) رفته او را
بشرف ملازمت آورد - و او مستمال شده به مبارزان^(۴) حقیقت مند پیش ملحق شد - و درین روز
(که زمان ظهور عیار کردانی و مردانگی و حقیقت مندی مردم بود) تیموری که شتر دلی نمود
خدیو جهان او را اسپ خاصه مرحمت فرموده بخبر آورده پیش تعین کردند - آن بے جوهر را
همت یاروی نکرد - و بیماری دروغ را غدر نامسموم خویش گردانید - پس از شب مانده خدیو جهان
سوار دولت شدند - و چون هوا گرمی پذیرفت زمانے در زیر درختی نازل رحمت فرمودند
و خوش خبر خان را تعین نمودند که بزودی رفته از مردم پیش خبر آورد - همان جا بدولت
تشریف داشتند که خوش خبر خان مرده نصرت مندی اولیای دولت رسانید *

و خلاصه سخن آنکه زمینداران آن ناحیه از روی دولتخواهی ضمیمه لشکر فیروزی مند شده
دل در خدمت بستند - و دلازان افواج قاهره سورن^(۵) می اندازند - و نزدیک گریه (که جانپانیر ازان

(۲) در [بعضی نسخه] پتر داس - یا پتر داس (۳) در [چند نسخه] عدورا (۴) نسخه [ح] بمبارزان

حقیقت منش ملحق شد . و نسخه [ی] بمبارزان حقیقت مند ملحق شد (۵) نسخه [ی] نیرو بندوچ *

حضور را در خور بود لایق بساط عزت نباشد - و هر که سزوار بساط اقبال باشد در خور نشست
 نتواند بود - و هر که بدولت مجالست امتیاز یابد رخصت سخن ندارد - و آنگاه بخدیو عالم - و هر که
 رخصت حرف سرائی یافته باشد شایسته نیست که در مطالب پادشاهی مخالفت نماید - ^(۲)مجملاً
 جرأت در نقیض مقاصد ارجمند پادشاهان و خلاف رای این بزرگان رفتن ناستوده خورد و ناپسندیده
 خردمندان است - مگر رفته (که این بزرگان عالی نهاد یکی از درویشان بساط عزت را بدریافت خویش
 این پایه عالی داده او را در ملازمان خود ممتاز فرموده باشند) آن زمان اگر حقیقت حال را
 در لباس نیازمندی بموقف عرض رساند هر آینه حق خدمت بجای آورده باشد *

و بالجمله حضرت شاهنشاهی ریات اقبال را (که طراز فتح و نصرت بران معقود و مربوط بود)
 حرکت داده ظلال اقبال بر مبارزان اخلاص پیشه گسترده - و خود بدولت و سعادت بچولان گاه
 نصرت در آمده بجای رسیدند که تیر مخالف از بالای سر حضرت میگذشت - و محافظت ایزدی
 از سهام حوادث سپری میگرد - بدست راست حضرت خانخانان منعم خان و بدست دیگر
 اعتماد خان پای ثبات انشوده بودند - و درین هنگام (که زایره پیکار اشتعال داشت) بالهام غیبی
 حکم عالی شد که نقره فتح بلند آوازه سازند - و حضرت خانخانان را مخاطب ساخته فرمودند که
 دیگر جای توقف نیست - بر سر غنیم باید تاخت - و در مقام آن شدند که عنان رخس اقبال سبک
 بگذارند - خانخانان بزبان عجز عرض داشت که خوب بخاطر اقدس رسیده است - اما جای یکه تازی
 نیست - اینک مجموع ملازمان فدائی یکجا شده می تازیم - درین اثنا حضرت خشم آلوده در مقام
 تاختن شدند - اعتماد خان از فرط اخلاص جلو حضرت گزشت - و حضرت برو اعتراضی شده پیشتر
 توجه فرمودند - درینوقت غنیم شکوه پادشاهی و حمله معرکه ربای شاهنشاهی (که کوه تاب آن
 نیارد) برای العین دیده پای از جای و دل از دست داد - فر الهی و شکوه ایزدی (که همعنان
 این شهسواران میدان همت بود) آن بے دولتان سیه گلیم را برداشته زیر و زبر کرد - و چندی از
 مردم معتبر عبدالله خان بقتل رسیدند - و بسیاری ازان تیره بختان بهزاران خواری و نگونساری
 دستگیر قوی دستار معرکه اقبال شدند - و فتح (که کارنامه ازمان و ادوار است) بحض جنبش
 اقبال بظهور پیوست - درین روز فتح معلی آنچه (از ملازمان عتبه اقبال و اعیان عقیدت گزین
 همپائی کرده همراه موکب منصور رسیده بودند) از سه صد کس زیاده نبود - مثل منعم خان
 خانخانان - و میرزا عزیز کولتاش - و سیف خان کولتاش - و مقیم خان - و محمد قاسم خان
 نیشاپوری - و میر معز الملک - و میر علی اکبر - و شاه فخر الدین - و اشرف خان - و اعتماد خان

(۲) نسخه [ی] سخن سرائی (۳) نسخه [ی] بجزرات (۴) نسخه [ی] مقصور *

فرخودیی و قتلقت قدم خان و خرم خان و قلیچ خان و اعتماد خان و چغتیی خان و چندے دیگر را
 برسہ ہراول پیشتر روان فرمودند - تا گرم شتائتہ سر راہ آن گمراہ بگرفتند - و خود نیز بذات اقدس
 با چندے از مقریان سرپر اعلیٰ در ایلاغار شتابندہ تر گشتند - و آخر روز دین بیست و چہارم امرداد
 ماہ الہی موافق شنبہ بیست و ششم ذی الحجہ وقت شام بموضع لوانی نزل اجلا فرمودند
 آن بخت برگشتہ پیشتر ازین گریختہ رفتہ بود - شب بدولت و اقبال درانجا توقف فرمودند - و در
 اثنای راہ اعتماد خان و دربار خان (کہ برای رهنمونی آن گمراہ نامزد شدہ بودند) رخصت یافتند
 کہ آن گم شدہ بیابان نادانی را بنصائم ہوش افزا سالک مسلک شاہ راہ سعادت گردانند - و صبح آن
 از لوانی پیشتر نہضت واقع شد - در اثنای راہ فرستادہا برگشتہ آمدند - و بموقف عرض رسانیدند
 کہ از انجا کہ روز ادبار اوست حرف موعظت را خدیعت خیال کردہ از اقبال روی گردانیدہ است - اتفاقاً
 قاید فتح و نصرت نام بردہا را (کہ برسہ منقل نامزد شدہ بودند) بموضع باغ ہدایت نمود - و از انجا
 معلوم شد کہ آن شوریدہ بخت بنہ و بار خود را پیشتر فرستادہ - و خود توقف نمودہ است - قضا را مردم
 ہراول بواسطہ نشیب و فراز زمین از پیش یکسو افتادند - و معدودے (مثل محمد قاسم خان
 نیشاپوری - و خان عالم - و شاہ قلی خان محرم - و سانچی خان - و خواجہ عبداللہ - و میر زادہ
 علی خان - و سید عبد اللہ) پیش رفتہ کار طلب نبرد شدند - و غنیم را بشپہ تیر گرفتند
 و عبداللہ خان تیرہ رای غافل از جنود غیبی از بخت برگشتگی برگشتہ بجنک آمد - و با ہمراہان
 خود گفت کہ مرکب عالی در چنین وقتے از راہ دور ایلاغار کردہ - و بکس کم رسیدہ است - و ما
 مردم بسیاریم و پر زور - ہمت بستہ متوجہ پیکار شوید - و باین اندیشہ ناصواب روی بجنک آورد
 و باین جماعت راہ ستیزہ و کارزار پیش گرفت - و این مویدان اقبال داد دلوری و جانہاری دادہ
 معرکہ نبرد آراستہ بودند کہ منہیان چابک دست حقیقت حال بعرض اقدس رسانیدند - و رایات
 اقبال نیز در نہضت تعجیل نمود - درین روز خاکسار سلطان از نامعاملہ فہمی و غرور دانش
 ناقص خود حرف باز ایستادن از ایلاغار بموقف عرض رسانید - قہر پادشاہی در جوش آمدہ
 دست بشمشیر کردند - و از کمال غضب بجانب او متوجہ شدند - و آن بے عقل از اسب پیادہ شدہ
 در دست و پای اسپان لشکر اقبال پنهان شد - و حضرت نیز بدولت از اسب فرود آمدہ باو رسیدند
 و شمشیر برو انداختند - چون آن تیغ کھاندہ ہندی بود تا بدم نرسید - و مہر پادشاہی چون او را
 بر خاک مذلت افتادہ دید دیگر محافظت فرمود - و دست از باز داشت - و الحق این غضب
 لطف سرشت پادشاہی بر جای خود بود - تا ہر کس رتبہ خود دانستہ در خور آن عرض نماید
 چہ مقرر خورد دور اندیش است - ہرکہ نوکری را شایستہ باشد خدمت حضور را نبرد - و ہرکہ ملازمت

مروکب والا (که درین یورش نصرت فرجام بتدریج میرسیدند) قسمت نموده سعادت پذیر شد - و هنگام ظهور سفید صبح (که محل اشراق نور - و رفع حجاب ظلمت است) بدولت سوار شده متوجه آجین (که در سالف ایام تختگاه ملوک مالوه بود) گشتند - و عرصه آن شهر بمیامن قدوم مروکب عالی غیرت افزای آسمان شد - و چون هوای دهار^(۱) بورود مروکب والا عطر بیز گردید اشرف خان و اعتماد خان از نزد عبدالله خان آمده ماجرای او معروض داشتند - و بظهور پیوست که هر چند این مخلصان دانشور گرم نفسی کردند بیاطن^(۲) نفاق برای او در گرفت - و بهیچ گونه تسلی نیافت و بنده و بار خود از قلعه بیرون فرستاد - و تا شام توقف نموده از دنبال مردم خود شتافت - و از روی ظاهر بعضی ملتسمات واهی گفته ایشان را از سر خود وا کرد - مذل آنکه ضرر مالی و جانی بار نرسد و ولایت مندو بدستور سابق بار مفروض باشد - و تگری بر دی و خان قلی و اسان^(۴) بخشی را باو همراه گذارند - منعم خان خانخانان رثوق بر عفو شامل و حلم کامل نموده التماس عفو تقصیرات او کرد حضرت شاهنشاهی از فرط عاطفت رقم عفو بر جراند جرائم او کشیده ملتسمات او را بموقف قبول داشتند - و منشور عالی متضمن میثاق و عهد^(۵) انجام مقام و مطالب او باز مصحوب اعتماد خان و دربار خان مقرر ساختند •

- و درین هنگام (که ظلال جلال بر متوطنان قصبه دهار گسترده - و ظاهر این قصبه معسکر والا گشت) یکی از عورات ستم سیده بفریاد آمد که محمد حسین قور بیگی عبدالله خان انواع ستم بر دختر نابالغ من کرده و خانه مرا بتاراج برده است - حضرت بزبان قضا ترجمان فرمودند که خاطر جمع داشته منتظر ظهور انوار معدلت باش - که عنقریب او را بسیاست عظیم خواهیم رسانید - از فرانب دور بیدنی حضرت شاهنشاهی آنکه اول کسی (که گرفتار شد - و بسیاستگاه عدالت سزای خود یافت) او بود - و درین شهر بموقف عرض معلی رسید که چون خبر ایلغار مروکب عالی بعبدالله خان رسید از انجا (که خاین خایف است) هلاک خود را یقین پنداشت - و خویشان را مغلول و مقید شحنة قهرمان غضب شاهنشاهی دیده روی برای گریز آورد - و از مندر بجانب لوانی^(۶) شتافت - و حضرت خدایگانی بدولت و اقبال توجه اقدس از هوب مندر مصروف فرموده همت بر تعاقب آن مدبر گماشتند - جمع از امرای اخلاص نهاد مثل میر معز الملک و مقیم خان و محمد قاسم خان نیشاپوری و شاه فخرالدین و شاه قلی خان محرم و دستم خان و معصوم خان

(۲) نسخه [ط ی] آن دیار (۳) نسخه [ه] نفاق اندوز (۴) در [بعضی نسخه] اسان بخشی -
 و در [اکثر نسخه] اسان عتی - یا ایسا باشد - که نام پدمبره بود (۵) در [اکثر نسخه] عهد و انجام
 (۶) نسخه [ی] لوانی - و در آئین اکبری لوانی •

و کثرت کو و مفاک (که در زمین مالوه می باشد) کار بر گرم روان شاه راه اقبال دشوار شده بود اسهان چون اسهان آبی شنا کرده می آمدند - و شتران چون جهازهای عمان طوفان نوردی میکردند تا آنکه بصد دشواری ساحت ظاهر قصبه^(۳) رنود^(۳) مخیم اردوی معلی گشت - و بسبب کثرت بارندگی دو روز متوالی دران سرزمین (که مهبط فیوض آسمانی بود) مقام شد - و ازان منزل برای سارنگپور نهضت عالی اتفاق افتاد - و در طی این راه از کثرت وحل و خلاب باد پایان آتش خوی را پای تا سینه در وحل فرو میشد - و شتران سبک پای را هم سوی شان گرانی میکرد - و بهزار جر^(۴) ثقیل جنبش میکردند - درین روز خیام مواکب منصوره (که بیابانها را از ازدحام تنگ داشت) در عقب ماند - بغیر از خیمه و سراپرده پادشاهی و یک خیمه خان خانان و خیمه میرزا عزیز کولکناش و چندی دیگر از اعظم امرا خیمه هیچ یکی از بندگان درگاه نتوانست رسید - لاجرم یک روز درانجا نیز مقام فرمودند - و روز دیگر علم عزیمت بجزایب مندو افراختند - و فضای ظاهر قصبه کهنوار به پنج منزل مخیم سادات جلال شد - اگرچه درین مراحل چاروا دانه نیافته بود اما سبزه های تازه و تر (که دران مرغزارهای روح پرور از فیض هوا کمال نشو و نما داشت) از فرط طراوت و حلاوت نعم البدل شده شوق دانه را از طبائع حیوانات برده بود - همه سر در سبزه زار فرو برده ازان علفهای خوشگوار سیر میشدند - و دران سبزه زار شوق گستر محنتانه گام میزدند *

حضرت شاهنشاهی خاطر اقدس از شوق شکار پرداخته اردوی معلی را دران منزل نشاط آرای گذاشتند - و چندی از امرا را بران گذاشته خود همعنان دولت و همراکب اقبال بر توسن سبک خرام بصوب مندو (که مقر آن خود سر بود) ایلغار فرمودند - و در اثنای راه اشرف خان و اعتماد خان را پیشتر فرستادند - تا عبدالله خان را (که از اعمال ناشایسته خود متوهم و خایف است) نوبد عنایات پادشاهی داده بملازمت آورند - و نگذارند که آواره صحرای بیدولتی شود - و بجنای^(۶) تعجیل از قصبه کهنوار ببلده سارنگپور (که نخستین شهر مالوه است - و بیست و پنج کره از مالوه - که از چهل کره معمول دهلی زیاده مسافت دارد) در چنین آب و گل بیک منزل نهضت والا فرمودند - و بحدود سارنگپور محمد قاسم خان نیشاپوری (که حکومت آن نواحی بار تعلق داشت) بتاریک ادب شتافته دولت استقبال دریافت - و از انحضرت التماس سعادت نزول بمنزل خود نموده بلوازم نثار و ایثار پرداخته و قریب بهفتصد اسب و اسفر از خود و ملازمان خود از نظر اشرف گذرانید - و آنرا بر امرا و ملازمان

(۲) نسخه [ا ب ج] کوه و مفاک (۳) نسخه [ا] رنوده - و نسخه [ح] کوار (۴) نسخه [ا] و بهزار

شمت (۵) در [همگی نسخها] سوی نسخه [ی] چنده دیگر (۶) نسخه [ی] و بکمال تعجیل

(۷) نسخه [ا ح] شتر *

گشت - حضرت از نظاره آن عشرتِ عید را تازه کرده بآئینِ معهودِ مجموع آنرا (که نه فیل بود)
 صیدِ اقبال فرمودند - و روزِ دیگر در سوادقِ اجلال بوده بانتظام بخشی ملک (که صیدِ معنوی است)
 پرداختند - و صبحِ سیوم با شراقِ صبحِ دوم سوادقِ دولت شده دران بیشه (که از تراکمِ اشجار
 و تشابکِ اغصانِ تکپوی شمال و صبا ازان مشکل بود) تا آخرِ روز سیر فرمودند - ناگهان بگلّه فیل
 (که از هفتاد زنجیر زیاده بود) عبورِ اقدس افتاد - انبساطِ عظیم فرموده تهاؤل بر صیدِ مقاصدِ
 عظیمه گرفتند - بموجب حکمِ اشرف^(۲) مجموعِ فیلان را به بیشهٔ پردرخت رانده پای هر فیلی
 بدرخته بستند - و بر هر فیلی چند کس دیده بان نگاهداشتند - و طنابها از اردوی معلی طلبیدند
 و آن بیشه (که هرگز بی سپر آدمی نشده بود - و چابک روانِ وهم و خیال ازان عبور نهموده بودند)
 دران شب بروردِ مرکبِ عالی غیرت افزای مصرِ جامع و بغدادِ خلافت شده بود - فرآشانِ کاردان
 باعانتِ نجارانِ رکابِ سعادت بجهتِ استراحتِ عنصرِ اقدس تختی بلند از چوب ساخته بسقر لظهای
 رنگارنگ در گرفتند - و آنحضرت بدولت و اقبال بران مسندِ نشاط و سرپرِ عشرت آرام گرفتند - و خاصانِ
 بساطِ قرب [مثلِ یوسف محمد خان کولکناش - و عزیز محمد کولکناش - و سیف خان کولکناش
 و میر معز الملک - و میر علی اکبر - و چلمه خان (که بخان عالم مخاطب شده) و میر غیاث الدین
 علی (که اکنون بخطابِ نقیب خانی شرفِ افتخار دارد) و دیگر مقرران و مخصوصان] در حواشی
 آن نشیمنِ قدس دوره زدند *

روزِ دیگر (که خورشیدِ جهانتاب بطلمتِ عالم افروز بر سر بر افق جلوه نمود) حضرت
 شاهنشاهی (صیدِ مقصود بدام - و ساغرِ مراد بکام) بران تختِ سعادت بدولت نشستند
 و حاضران را از فرطِ التفات حکمِ نشستن فرموده بجهتِ تنشيطِ ضمیر و تفریحِ باطن ساعتی چند قصهٔ
 امیر حمزه از دربار خان استماع نموده نشاط بخشِ انجمنِ اقبال شدند - درین اثنا چند حلقهٔ فیل
 با طنابِ بسیار از اردوی معلی رسید - اشارتِ عالی شرفِ نغان یانمت که ازین فیلان بدخو (که شدتِ
 سرکشی و صولتِ زوروری داشتند) هر فیلی را در میانِ دو فیلی پادشاهی بطنابهای محکم بر بستند
 و بآئینِ شایسته رانده تا شامگاه بحوالی اردوی معلی آوردند - و طنابها چون کمنده عیاری^(۳) بران کوه هیکلان
 انداخته بآئینِ شایسته مقید ساختند - و بجهتِ سامانِ این کار دو روزِ دیگر آن سر منزل مخیم
 مرکبِ عالی بود - و (چون صیدِ بعضی وحشی نژادان دیگر در فضای ضمیرِ انور مرکوز بود) عنانِ توجه
 بجانبِ ولایتِ مالوه تافتند - و از امتدادِ برق و باران و اشتدادِ خلابها و سیلابها و فورِ گل و لای لُزج^(۴)

(۲) نسخه [د] اقدس (۳) نسخه [۵] عیاران (۴) در [چند نسخه] بجانبِ مالوه تافتند (۵) در
 [بعضی نسخه] نیست *

ضرور شد - تا تمامی خلایق بکشتی گذشتند - و دران هنگام (که حلقهای فیلان^(۱) خاصه ازان دریای طونان خیز مستانه^(۲) میگذشتند) فیل لکنه نام از فیلان نامی در عین مستی بآب فرورفت - و از آنجا عرصه گوالیار مخیم موکب اقبال شد - و از آنجا فضلی جان پرور^(۳) حوالی قلعه نور مضر بخیام فلک ارتسام گشت - و چون پیشه فیل ازان مقام قریب بود ترتیب شکار فیل نموده ملازمان عبده اقبال را چند فوج اعتبار فرمودند - و بر هر فوج یکی از امرا را سردار سلخته چند زنجیر فیل مطیع و منقاد را همراه کردند - و طنابهای سطر استوار (که زور کشیدن این کوه پیکران داشته باشد - بلکه کمند فیلان افلاک تواند شد) تعبیه فرمودند - و حکم اقدس بنفاد پیوست که هر جا فیل وحشی پیدا شود این فیل منقاد اهلی را از دنبال او چندان برانند که فیل صحرائی از ماندگی دست و پا کم کند آنگاه از دو جانب فیل وحشی فیلبانان سوار فیل اهلی یک سر طناب در گردن فیل وحشی اندازند و سر دوم طناب بگردن فیل اهلی مضبوط سازند - و باین دستور در قید آورده فیلبانان فیل خود را برانند - و آن فیل را کشان کشان ببرند - و هر روز بتدریج لایق بغیل صحرائی از راه ملائمت قریبتر شوند - و علف پیش او اندازند - تا رفته رفته بران سوار شوند - و در کم فرصتی باین اسلوب رام سازند و منشای اصلی رام شدن هر وحشی ملائمت و احضار آنچه ملایم طبع او ست (از گاه و دانه و آب) تواند بود - و از روی قیاس این قسم شکار اسهل اوضاع شکار فیل است - که فیل وحشی عظیم جثه قوی هیکل را بغیل قوی ترانو یا مثل او مامور و منقاد خود سازند - و شر او را از خود دور دارند - و باین تدبیر بر مراد خاطر و کام دل ظفر یابند •

و باجمله آنحضرت بتوجه فیل بند شیر شکار در پیشه نور ترتیب آئین شکار فرموده مردم را گروه گروه بهر جانب روانه ساختند - و خود بنفس نفیس^(۴) باخاصان بساط قرب شیرانه دران پیشه نشاط افزای درآمدند - آنروز بعد از تکاپوی عظیم و جست و جوی تمام ماده فیله از دور سیاهی کرد از دنبال او شتافته و مانده ساخته بغیل دیگر بستند - و هنگام بستن ادهم پسر ملا کتابدار در زیر دست و پای فیل آمده بقدر مالش یافت اما افتان و خیزان سلامت برآمد - فردای آن روز عید قربان بود - منعم خان خان خانان (که درین شکار دلگشا فتراک وار قریب رکاب سعادت بود) با اعیان دولت و ارکان خلافت (که دران نهضت نصرت ملازم موکب عالی بودند) روی بآن کعبه اقبال آورده زمین بوس مبارکیاد بجای آورد - و حضرت شاهنشاهی جهان را بسعادت التفات عید بر عید افزوده بعزم شکار پای توجه در رکاب شوق در آوردند - و هر فوج بهر ناحیه (که مقرر شده بود) روان شد - آنروز بعد از سعی تمام کله فیله ماده (که دوسه فیله نر هم داشت) نمودار

(۲) نسخه [۱] بشنا می گذشتند (۳) نسخه [۱ ب] حوالی نور (۴) در [چند نسخه] بنفس •

بے کلفتی معود و نزول فرموده) مخاطب خربش را کامروای صورت و معنی میگردد اند - از انجمله سید اجل امیر مرتضی (که از اسباط علامه جرجانی بود - و در فنون معقول و منقول ید طولی داشت) طواف حرمین شریفین نموده محفل اقامت بعتبه علیه (که کعبه و فود برکات - و مشعر قوافل سعادات است) گشود - و بآئین لایق ادراک محفل عالی نموده سعادت پذیر شد - و خدیو زمان (که قدر شناس جوهر انسانی اند) آمدن میر را مغتنم دانسته بجلائل مراحم و جزائل عطایا اختصاص بخشیدند *

نهیست موب مقدس حضرت شاهنشاهی بجانب مالوه - و شکار فیل نمودن

و بر سر عبدالله خان ایلغار فرمودن - و بفتح و نصرت بازگشته بشکار فیل

پرداختن - و ظل مراجعت بر مستقر خلافت انداختن

چون [بردمه والی سلطنت فرض وقت است (که همواره از احوال ملک و اوضاع اعیان دولت مستخبر باشند - بتخصیص خود سران تنگ حومله - که کامیاب دولت شده از حواشی سریر دور رفته باشند) تا پیشتر از آنکه کارشان و حال آن ملک بفساد انجامد بفرورغ تدبیر و لمعان رای چاره آن نموده آید] المنه لله که این شیمه عظیمه در ذات مقدس شاهنشاهی بوجه اتم و اکمل شرف ظهور دارد - چنانچه دانایان در دریانت آن عاجز اند - پیوسته استطلاع خفایای ملک میفرمایند و هر چند بشکار و امثال آن بظاهر اشتغال دارند اما آنرا پرده احوال خود ساخته لحظه وقت گرامی را از مهمان دین و دولت فارغ نمیکنند - و همواره در لوازم خداپرستی و مراسم رعیت پروری اهتمام میفرمایند - و لهذا چون درینولا بمسامع اقبال رسید [که عبدالله خان اوزبک (که نمک پرورد این مایه اقبال است) در مالوه سرشورش دارد - و از تنگی ظرف بار عاطفت کبری را میخواهد برانداخته کفران نعمت وزرد [بنابران شکار فیل را پیش نهاد عزیمت ساخته یورش مالوه بخاطر اقدس مصمم ساختند - و بتائید الهی روز بهرام بیستم تیر ماه الهی موافق روز شنبه بیست و یکم ذیقعد در موسم (که فیلان کج خرام ابر از مستی و مدهوشی جوش و خروش در زمین و زمان انداخته بودند - و زمان زمان از مستی چکیده و سیلابها روان ساخته نشیب از فراز نمیدانستند - و از سرکشی و گردن فرازی فرمان پذیر کجک برق نمیشدند) رایات عالی بجانب نورو و سیبری (که بیشه های فیل دارد) نهیست فرمود - چون ساحل دریای چنبل مخیم اردوی نصرت قرون گشت از کثرت هارندگی آب دریا در طغیان بود - بجهت عبور اردوی معلی قریب دو هفته سردقات عظمت را اقامت

(۲) نسخه [۱] جنود (۳) نسخه [۵] سلاطین (۴) نسخه [۶] سیبری *

و بمجرد آمدن افواج خان زمان را برداشته درهم نوردیدند - و لشکر تمام گریخت - و افغانان بتاراج منزل و محال ایشان مشغول شدند - درین هنگام (که کار برین نضوت مندان دشوار گشته بود) اقبال روز افزون شاهنشاهی حفظ انتصاب ضروری این گروه بدرگاه معلی فرموده در بدائع نگاری درآمد *

و مجمل ازین نادره کاری آنست که خان زمان بامعدوسه در پناه دیوار قلعه خود در کمین فرست بود که کاره بسازد - و یا گوشه گیرد - حسن پتلی بر فیل بخت بلند نام سوار شده باجمع روبروی شد - مردم فرار نمودند - او باچند (که مانده بودند) قرار مردن بخود داده بیکه از برج آن قلعه رفت - و دیگر (که دران تعبیه کرده بود) چاق کوده پیش آن فوج مغرور (که چون فیل مست عربده گنان می آمد) توپ را سر داد - سر دادن توپ همان بود - و رسیدن بر سر فیل همان - فیل را گردانده بر زمین هلاکت انداخت - و این فوج رو بگریز نهاد - و از تائید ایزدی مقارن این عظیم الهی کوه پاره نام فیله [که بیرام خان در حین (که بهادر خان را بمالوه تعیین میکرد) داده بود] درانحدود مست طامع مقید بهسلسل عربده جوی بود - در اثنای انهزام فوج خان زمان فیلبانان افغان آنرا گشاده سوار میشدند که لو در مقام بد مستی درآمد - و یک از فیلان افغان را (که دران نزدیکی بود) بر خاک هلاک انداخت - و شورش غریب پدید آمد - افواج افغانان این را شور عساکر اقبال دانسته فرار نمودند - و افغانان (که دست بتاراج برداشته بودند) بکارگی هر رشته تدبیر از دست داده رو بگریز نهادند - و باستماع این تائید غیبی فرار نموده از پی هم رسیده تعاقب افغانان تیره بخت نمودند - و غنائم وافر و فیلان نامی بدست افتاد - و بعضی اقبال شاهنشاهی اینچنین فتح عظیم روی داد - و بعد از ظهور چنین نصرته خان زمان مراجعت نموده روی بجنونپور آورد و از زمانیه فرستادهای شاهنشاهی را باحقرام تمام روانه ملازمت ساخت *

و از سوانح قدوم گرامی امیر مرتضی ست - چون (درگاه جهان پناه شاهنشاهی مجمع نادره کاری روی زمین است - چه ایزد تعالی ذات مقدس پادشاهی را مستجمع جمیع کمالات - و جامع فنون فضائل - و حاروی اقسام فواصل ساخته است) متفردان هفت اقلیم ترک لوطان و بلدان کرده روی توجه باین درگاه مقدس آورده کامیاب سرور میگردند - و از عجائب آنکه فانش اساس هر حکمتی و صنعتی از حکمت الهی تا درود گوی (که در کار خود یگانه عصر باشد) چون بصحبت فیض منقبت حضرت شاهنشاهی میرسد چندان سخن دقیق دران هنر و پیشه می شنود که از استادان این فن بگوش او نرسیده باشه - و یقین خود میکند که پیوسته اوقات گرامی مصروف همین است - و پس از فراخی حوصله و بزرگی حال دران پایه (که از مرتبه اعلی تا بدرجه اسفل درخور مخاطب

و آن بدکردار بیدولت را هرچند در آب غوطه داده می‌آمدند سخت‌جانی نموده از هرزه‌گویی باز نمی‌آمد - و سبب بزرگان دین را سرمایه‌آزارِ خاطر پادشاهی دانسته دران اهتمام مینمود - هرچند یقین همه بود (که درین و رطاب قهر بلطمه موج فنا هلاک خواهد شد) اما او از سنگدلی و سخت‌جانی زنده ماند - بمقبل خان یسارل سپردند - و او آن آشفته مغز را بقلعه گوالیار فرستاده محبوس ساخت - و دران محبس مالینولیا برو زور آورد - و بفساد دماغ از عالم رفت - و در ظاهر قلعه پشت‌ایست - آنجا مدفون شد - و از آنجا بدلهلی آوردند - سبحان الله زه اقبال فتنه‌سوز و عدالت آشوب‌گداز - از آنجا (که منتهای نیت حق‌اساس جز ظهور انوار عدل و نصفت و محو آثار ظلم و عدوان امری دیگر نیست) بمیامن این معنی همواره دولت در روز افزونی و بخت در دولت افزائی ست *

و از سوانح دولت‌افزای این سال مسمود ظفر یافقن علی‌قلی خان زمان است بفتح خان پنی^(۳) - و شرح این داستان آنست که فتح‌خان و حسن خان برادر او و ملو خان و جمعی کثیر با لشکر آراسته از قلعه رهناس فرود آمده ولایت بهار و بعضی از محال متعلقه خان‌زمان را در تصرف در آوردند و پسر سلیم خان را (که آوازخان نام داشت) بسروری گزیده سرشورش برداشتند - خان‌زمان و دیگر امرای آنحدود (مثل بهادر خان و مجنون خان و ابراهیم خان) متوجه اطفای ناپره فتنه شدند چون افغانان پُر زور بودند خان‌زمان جنگ را صلاح ندیده کنار دریای سون محال^(۴) اندھیاری باری قلعه^(۵) اساس نهاده استحکام داده بود - درینولا مولانا علاءالدین لاری و ملا عبدالله سلطان پوری و شهاب‌الدین خان و وزیر خان از درگاه معلی آمدند - چه رای جهان‌آرای شاهنشاهی اقتضای آن فرمود که بنصائح ارجمند رهنمونی خان‌زمان بشاه‌راه سعادت نموده و بعواطف خسروانی اختصاص بخشیده در مسلک عقیدت راسخ گردانند - و سلیمان کرانی حاکم بنگاله (که خود را از منسوبان این درگاه ساخته بخان‌زمان پیوسته بود - و خطبه شاهنشاهی خوانده) او را نیز مستمال الطاف بیدریغ گردانند - و اگر مصلحت وقت باشد باستان بوس این درگاه (که اکسیر اهلایت صوری و معنوی هست) رسانند این فرستاده‌ها درین قلعه بخان‌زمان رفته نوید عنایت رسانیدند - و بصورت و معنی تقویت او نموده او را در چنین اضطرار بفتح و نصرت مقرون گردانیدند - روزی این فرستاده‌ها پیش خان‌زمان نشسته بودند که افغانان تیره رای لشکر آراسته و فیلان مست معرکه برهم زن را اعتضاد خود ساخته متوجه قلعه خان‌زمان شدند - و او فوجها آراسته معرکه آرائی میکرد که تهور نهادان بد سرشت مذکور در رسیدند

(۲) نسخه [ی] آشفته مغز مغرور را (۳) نسخه [د] پنی (۴) نسخه [ح] اندیاری - و نسخه

[ی] اندر صاری (۵) در [بعضی نسخه] شهاب‌الدین احمد خان *

عبور فرمودند - و بجانب خانۀ خواجه معظم با مخصوصه چند (که از بیعت کس زیادۀ نبود) روان شدند - از انجمله دستم خان و طاهر محمد خان میر فراغت و قتلخ خان و مقبل خان و شمال خان و پیشرو خان و حکیم الملک و جمیع دیگر از خاصان بساط قرب بودند - چون ناهمواری خواجه معلوم بود میر فراغت و پیشرو خان را پیشتر فرستادند - که خواجه را از مقدم عالی آگاه ساخته بشاهزادۀ استقامت آورند - و دستم خان و مقبل خان نیز بعد ازان روان شدند که اگر خواجه بعبادت خود در مقام دیوانگی باشد معارف طاهر محمد خان شوند - آن دیوانه بے اعتدال از طاهر محمد خان و پیشرو خان شنوده (که حضرت باین روی آب گذشته اینها را فرستاده اند) بشورش درآمدۀ میگوید که من پیش حضرت نمی آیم - و خشم آلودۀ متوجّه حرم سرای خود میشود - زهره آغا از حمام برآمدۀ در جامه خانه لباس تازه می پوشید که خنجر کشیده کار آن عاجزۀ حیاسرشت را تمام میکند و سرمایۀ خسران ابدی خود سرانجام میدهد - و سر از رزق خانۀ برآوردۀ جائیکه دستم خان ایستاده بود خنجر خون آلود می اندازد - و بدانگ بلند میگوید که من خون او ریختم - رفته بگو - دستم خان خنجر خونین را برداشته بحضور اشرف آورد - حضرت شاهنشاهی چون برین ستیزه آگاه شدند بسطوت قهر و صولت غضب جوشیده بدرون خانۀ آن بے اعتدال درآمدند - و آن دیوانه شمشیر حمایت کرده و دست در قبضۀ شمشیر زدۀ روبرو پیدا شد - بندگان حضرت از قهرمان متاب فرمودند که این چه روش است - دست بر قبضۀ شمشیر داری - اگر حرکت دهی دانسته باش که چنان بر سر تو خواهم زد (۲) که بپرواز آید - آن دیوانه صولت و عظمت شاهنشاهی را دیده دست و پا گم کرد و در سطوت پادشاهی فرورفت - حاضران بساط معلی آن دیوانه را مقید ساختند - و یک از گجراتیان شمشیر در کمر عقب خواجه ایستاده در کمین فتنه بود - آنحضرت از چشم و روی او دریافته بقتلخ قدم خان فرمودند که بزن - آن دقیقه شناس بیک حرف مکنون ضمیر اقدس او دریافته تیغ بسبک دستی زد که سرش از تن جدا شدۀ بهای او هم آغوش شد - و آن قامت بے سر زمانه بر سر پا ایستاده بود - و خون سیاه از عروق گردنش تیزک میزد - آنکاه از خواجه بے اعتدال پرسیدند که خون این عاجزۀ را بچه گناه ریختی - آن سفاک بے باک زبان سفاهت و هذیان برگشاد - تا آنکه بلکد و مشیت او را خاموش گردانیدند - و موی کشان و لکد زنان دریا رویه روان کردند - و دریای غضب آن محیط عدالت در جوشش آمد - بموجب حکم معلی ملازمان او را (که همواره در بد مصتی و آشفته دماغی هم کاسه بودند) دست و گرهن بسته غرقه گرداب مجازات ساختند

(۲) نسخه [۱] که مرغ روح تو بپرواز آید (۳) نسخه [۲] زبان سفاهت بیان برگشاد - و عبارت نیک

چنین است - زبان سفاهت بهذیان برگشاد *

بود آنحضرت مراعات مہد مقدس فرمودہ ازو میگردانیدند - چنانچہ در سال یورش بدخشان قصد خواجہ رشیدی دیوان آنحضرت کرد - و بہ تیغ بے اعتدالی خون آن طور عزیز سے رنخت - و بعد از ارتکاب این حرکت شنیع فرار نموده بکابل آمد - و باز بشفاعت مقربان بساط اقدس بار یافت و مجدداً مصدر اعمال ناپسندیدہ شد - تا آنکہ اورا اخراج کردند - و بسفر حجاز شناخت - و شرارت بر شرارت افزودہ باز بہندوستان آمد - و همان ذمائم اخلاق بر روی کار آورد - روزی در دولت سرای شاہنشاهی (کہ اعیان مملکت و ارکان سلطنت جمع بودند) با میرزا عبد اللہ مغل (کہ در سلک آمرای عظام منسلک بود) بے جہتہ جنگ کرد - و بتقریب حکایتی بر سر او دوید - و اورا در مشقت و لکد گرفت - و مرتبہ دیگر بہ بیرام خان بدرشتی پیش آمدہ دست بکار برد - و باز اورا اخراج کردند - و خواجہ بگجرات رفتہ بدست خوی بد خود روز و روزگار بد میگردانید - و از بد خوئی و پریشانی حالی آنجا نتوانست برہ - روی نوچہ بدرگاہ گیتی پناہ آورد - و در اول مرتبہ (کہ دارالخلافہ آگرہ مستقر آرنج خلافت شد) بدولت ملازمت سر بلندی یافت - و بعنایت و رعایت ممتاز آفاق شد - و از آنجا (کہ نہاد او بہ بے اعتدالی سر شتہ بودند) بصد بے باکی و بے ملاحظگی سابق پرودہ کشای جوہر فطرت خود گشت - بیرام خان درین مقام بود (کہ اورا بولی بیگ بسپارد کہ از راہ بکر بگجرات روانہ سازد) درین اثنا تفرقہ او روی نمود - و خواجہ بوسیلہ انتساب این دو دمان قدسی / رعایتہای عظیم یافت - اما بدست خوی بد خود گرفتار بود - و بصد بے اعتدالی پیش زیمت میکرد - تا آنکہ روزی بی بی فاطمہ (کہ اردو بیگی حضرت جہانبانی جنت آشیانی بود و در سرداق آسمان مکان حضرت شاہنشاهی نیز پایہ اعتبار داشت - و زہرہ آغا دختر او در خانہ خواجہ برد - و پیوستہ از ناجنسی و بد خوئی در زندان بلا بودہ آزار میکشید) بہزاران اضطراب آمدہ استغاثہ نمود کہ خواجہ میخواست کہ بپرگنہ رود - و دختر مرا ہمراہ برد - و از بد خوئی و بدگمانی (کہ در طینت اوست) قصد آن عقیقہ بیگناہ کند - و مکرر این حرف بر زبان آوردہ در دارالخلافہ از معدلت شاہنشاهی اندیشہ مند بودہ مرتکب این امر نمیشد - اکنون (کہ اورا بجایگیر برد) حال چہ خواهد بود - آنحضرت بر زاری آن عورت قدیم الخدمت ترحم فرمودہ تسلی بخش خاطر بیقرار او شدند - و بر زبان اقدس گذشت کہ ما بدولت عزیمت شکار داریم - بخاطر تو از راہ خانہ خواجہ خواهیم گذشت - و چون او بر سر راہ آمدہ ملازمت کند نصیحت کردہ عاجزہ ترا از بردن مانع خواهیم آمد - بعد از زمانے آنحضرت از ارکب شہر بنہضت اجلال بر کشتی سوار شدہ از آب جون

(۲) در [اکثر نسخہ] بے اعتدال (۳) نسخہ [ی ط] بکر (۴) در [اکثر نسخہ] پیش زیمت

(۵) در [چند نسخہ] نصیحت او کردہ (۶) نسخہ [ی] نہضت اجلال فرمودہ بر کشتی •

(۴) خود را در میان دیده غبار ادبار بر فرق عزت خود بیخست - و آن تیره بخت نادان (که لوح خاطرش از نقوش اخلاص ساده بود - بلکه از رقوم انصاف حریف بلکه نقطه بران نهاده) از جمله یکهزار زنجیر نایل (که بدستش افتاده بود) همین دو بست نایل برسم پیشکش بدرگاه معلی فرستاد - دیگر همه نفائس و لطائف را خاک پرش کرده و بر رساده حکومت^(۳) کره و گدازه تکیه زده عمره بغفلت میگذرانید - و حضرت شاهنشاهی بموجب همت جهان بخش نظر بران اسباب نفرموده از خیانت او اغماص عین فرمودند - و (چون نهضت رایات جلال مرتبه سیوم بقصد تادیب علی قلی خان زمان بصوب جونپور اتفاق افتاد) آصف خان را بحضور اقدس طلب فرمودند - و او مشهور عالی را امتثال نموده متوجه آستان بوس شد - و در حین (که عرمه جونپور مخیم مرکب منصور بود) سعادت استلام عقبه قدسیه دریافت - و تفصیل آن سائحه بجای خود رقم پذیر خواهد شد •

اظهار انوار عدالت از قهرمان سطوت شاهنشاهی نسبت بخواجه معظم

اقتضای منصب والای سلطنت در باز پرس معاملات آنست که دوست و دشمن و خویش و بیگانه را منظور نداشته داد مظلوم دهند - و پاداش مظالم در گریبان ظالم نهند - تا مخصوصان دولت عظمی و منسوبان بارگاه عظمت خصوصیت نسبت خود را سرمایه ستم و ستیزه نگردانند - و اگر عیاذ بالله از بد مستی چنین امر بظهور آید راست کرداران در رسانیدن آن مظلمه اندیشه مند نبوده در عرض احوال ستم رسیده دایری نمایند - لکه الحمد که این سچیه علیا در فطرت ذات مقدس شاهنشاهی بدان گونه است که قوت بشری در تفصیل آن بعجز اعتراف نماید - و این خصلت جهان پرور^(۵) بے شایبه تصنع و مداخله ریا در نهاد اقدس ودیعت نهاده دست قدرت است و طبقات عالم به پشت گرمی این شیمه کریمه همواره در عاقبت آباد مسرت بوده در عادات و عبادات و قضایا و معاملات خود کامیاب امن و امان اند - در اوائل این سال الهی و اواسط (۹۷۱) نهصد و هفتاد و یکم (که عنقریب زمان عدالت روائی - و عنوان دیباچه داد دهی بود) خواجه معظم (که برادر اخیتامی مهد مقدس حضرت مریم مکانی بود) چون از نسبت معنوی راجحه نداشت این نسبت صوری داری بیپوشی آن بد مصت بے اعتدال شده بارها خود را مصدر حرکات ناشایسته میساخت - در زمان سعادت آئین حضرت جهانبانی جنت آشیانی چون وقت مقتضی مدارا

(۲) نسخه [ی] از کمال حرص و آز خود را (۳) در [بعضی نسخه] حکومت گدازه تکیه زده (۴) نسخه

[ج] ذکر بے اعتدالی خواجه معظم برادر مهد مقدس حضرت مریم مکانی و ظفر یافتن علی قلی خان زمان

است بر فرق خان یقنی در ولایت بهار (۵) نسخه [و] پروری •

عمرهای دراز راجهای پیشین در جمع آن سعیها نموده بودند - و آنرا سرمایه^(۲) سلامت خیال کرده عاقبت همه باعث هلاکت و وخامت ایشان شد - سپاه نصرت آیات^(۳) بعزم تسخیر آن حصار رزین کمر همت بست - و در هوای آن خزائن دست از جان شسته در خدمت آصف خان شتافت بمرانی (که از جنگه برآمده بود - و دران قلعه تمکن داشت) بآمدن عساکر اقبال بجنگ پیش آمد و باندک جنگ قلعه مفتوح گشت - و راجه مردانه فرورفت - و بجهت انتظام مهم جوهر بهوج^(۴) کایتیه و میان بهیکاری رومی را مقرر ساخته بود - چه رسم راجهای هندوستان است که در چنین وقایع از چوب و بنبه و خس و روغن و امثال آن جائے تعبیه میکنند - و عورات را خواهی نخواهی آورده میسوزند - و آنرا جوهر نامند - این دو نوکر مخلص (که پاسبان ناموس بودند) این خدمت بتقدیم رسانیدند - و هرکه از کونه عقلی تقاعد مینمود بموجب رسم ایشان بهرچ مذکور از هم میگذرانید - و از عجائب قدرت آنکه بعد از چهارروز (که دران محوطه آتش زده بودند - و آن خرمن گل همه خاکستر شده بود) چون در آنرا گشادند دو کس زنده برآمد - که چوبه بزرگ حایل آنها گشته از آتش وقایت کرده بود - که لاتوی نام خواهر رانی - و دختر راجه پراگده^(۵) که برای راجه آورده بودند و هنوز بار نرسیده بود - این دو زن (که ازان طوفان آتش زنده برآمده بودند) بزمین بوس عتبه شاهنشاهی آبروی دولت یافتند *

القصة چون قلعه مفتوح شد از قسم طلا و نقره و زر مسکوک و غیر مسکوک و مرصع آلات و جواهر و لآلی و هیاکل و تمائیل و اصنام مرصع و مکمل و صور جانوران (که بتمام از زر ساخته بودند) و دیگر نفائس و اجناس خارج از اندازه حساب و قیاس بدست آصف خان و مردم او افتاد - و از راریان ثقات مسموع گشته که از جمله اموال و خزائن پوراگده (که آصف خان تنها بران دست تصرف یافته بود) صد دیگ پر اشرفی علائی^(۶) بود - و چندین اسباب و اشیای دیگر که از حیطة احصا و احصار بیرون بود - و چون [آصف خان را بمساعدت بخت بلند (که از پرتو نظر اقبال بخش حضرت شاهنشاهی بود) چنین دولت روی نمود - و آنچه مکنزه میسر آمد - که صاحب خزائن و جواهر بیقیاس شد] رتبه اعتبارش زیاده از آنچه در تصور گنجد بهم رسید - چون عقل درست نداشت این باده هوش ربا حوصله او را ظاهر ساخت - یکبارگی راه صواب گذاشته هیچ ازان نفائس اجناس و شرائف جواهر (که لایق قبول نظر گوهر سنج شاهنشاهی تواند بود) بمعرض ارسال نرسانید - و ندانست که این جواهر و لآلی را اقبال نثار تارک دولت و افسر سعادت که ساخته

(۲) در [اکثر نسخه] استقامت (۳) در [کثر نسخه] ریات (۴) نسخه [ط] مهم (۵) نسخه [ه] مبین

(۶) نسخه [د] بهکاری - و نسخه [ط] بهکناری (۷) نسخه [د] پراگده (۸) در [بعضی نسخه] علائی *

برداشته در مرتبه سیوم زخمی شد - رانی چون بر حال پسر آگاهی یافت بمردم اعتمادی خود فرمود که او را از رزمگاه برآورده بمانند رسانند - فرمان پذیران او امثال امر نموده او را بگوشه بردند - و بدین سبب جمعی کثیر از معرکه برآمدند - و فقورے عظیم بلشکر رانی راه یافت - و زیاده از سه صدکس پیش او نماند - اما در عزیمت رانی وهنم پدید نیامد - و همچنان بهادران خود را بجنگ سرگرم داشته اهتمام میکرد که تیرے از کمان خانه قضا بر شقیقه راست او آمد - و او از روی جرأت آنرا بهزور کشیده بیرون انداخت - و پیکان آن در درون ماند - و بر نیامد - و مقارن آن تیرے دیگر برگردن او رسید - آنرا نیز بدست همت خود کشید - و از افراط درد غشی برو استیلا یافت - چون رفته رفته بهوش آمد ادھار (که از قوم بکھلا بشجاعت و یکجہتی امتیاز داشت) در پیش فیل او سوار بود او را مخاطب ساخته گفت همگی نیت در تربیت و رعایت تو آن داشتم که یک روز بکار آئی امروز آن روز است که مغلوب جنگ شده ام - مبادا مغلوب ناموس و ننگ گروم - و بدست مخالف در آیم - حق نمک بجای آر - و باین خنجر آبدار کار من بساز - دل یکجہت او برین سنگدلی قرار نداد - و گفت دست مرا کجا توانائی آنست که باین کار پردازد - دستے (که عطیای تو برداشته) چنین کارے دور از کار چون تواند کرد - از من این قدر میشود که تو از معرکه جانکاه بیرون برم - چه برین فیل باد رفتار اعتماد فراوان دارم - رانی از استماع این سخن (که از نرم دلی خیزد) برهم شده دشنام داد که بر من چنین عار می پسندی - و خنجر کشیده کار خود ساخت و مردانه رخت هستی بر بست - و جمعی کثیر از یکجہتان او درین وفاداری فرو شدند - خصوصاً کتور کلیان^(۳) بکھلا و چکرمان^(۴) کهرچلی و خان جهان^(۵) تکیت و مہارکھ^(۶) برھمن بوفاداری نقد حیات را در کار صاحب خود صرف نموده بجہان عدم شتافتند - و فتح بزرگ (که طراز فتحهای شگرف تواند شد) بظہور پیوست - و تا ہزار فیل با غنائم نامحسور بدست اولیای دولت افتاد - ہم مال موفور بدست آمد - و ہم ملک وسیع داخل ممالک محروسه شد - مدت حکومت رانی مذکور

شازده سال بود •

چون (برق حکومت رانی فرو نشست - و در عین حکومت رانی دست ارباب خاک فنا بر سر آن عورت والا نژاد بیخت) آصف خان بعد از دو ماه (که خاطر از میانه ولایت جمع نمود) روی بتسخیر قلعه چوراگدھه آورد - و آن حصار مملو بشرائف دفائن و نفائس جواهر بود - که

(۲) نسخه [ح] در مرتبه آخر (۳) نسخه [ح] کیسوکلیان و چکرمان کرجلی (۴) نسخه [ج د ه]

چکرمان (۵) نسخه [ج د] دکھت - و نسخه [ز] دکھت (۶) در [اکثر نسخه] مہارکھ (۷) در

[بعضی نسخه] بر سر آن والا نژاد •

میخواستند باشد برود - رخصت است - که جنگ من شقی ثالث ندارد - یا بعدم فرورفتن است یا نصرت منذ شدن : آخر همه مردم او (که تا پنج هزار کس جمع شده بودند) دل بر جنگ نهادند روز دیگر خبر رسید که سرگریوه را (که محل درآمد است) نظر محمد و آق محمد و جمعی کثیر از بهادران بزور گرفتند - و ارجن داس بیس که فوجدار فیلان بود در آنجا بمردانگی سفر عدم پیدش گرفت رانی سلاح دربر و مغر برسر کرده بر فیل سوار شده با بهادران مستعد جنگ بائین لایق آهسته آهسته می آمد - و بدلیوران و دلوران سپاه خود میگفت که تیز جلدی نکنید - و بگذارید که حریف در میان آید - تا از هر طرف آماده جنگ شده لشکر را برداریم - همچنانکه اندیشیده بود بظهور آمد و جنگ عظیم در پیوست - و از طرفین بسیاری بخاک افتادند - تا سه صد مغل شربت خوشگوار شهادت مردانه در کشیدند - و رانی غلبه کرده تعاقب گریختها نمود - و از گریوه برآمد - روز آخر شده بود اعیان ملک خود را طلبداشته مشورت نمود که صلاح چیست - هر کس در خور دریافت و مقدار مردانگی خود سخن در میان نهاد - رانی گفت مناسب آنست که امشب بران لشکر شبخون آوریم - و کار او بسازیم - و اگر این را قبول نمی کنید همین جا که آمده ایم شب بروز آورده آماده جنگ باشیم - وگرنه صباح این سرگریوه را آصف خان خود آمده خواهد گرفت - و به توپخانه استحکام خواهد داد - و کار آسان شده مشکل خواهد شد - رای هیچ کس بران قرار نگرفت - آخر موافقت جمهور گزیده از همان منزل که آمده بود برگشته رفت - و بپرسش ماتم رسیدهای خود پرداخت - و چون بخانه آمد به بعضی از یکجتهان خود اندیشه شبخون در میان نهاد - هیچ کس را همسر همت خود نیانت - چون صبح شد همان طور (که رانی برای صایب خود دریافته بود) بظهور آمد - و آصف خان با توپخانه خود آمده سرگریوه را محکم کرد - عساکر منصوره در کوه درآمد رانی باستعداد جنگ بر فیل گران سرسبک پای سارمان^(۵) نام (که سرآمد فیلان او بود) سوار شده برآمد - و بارایش صفوف پرداخت - و فیلان مصت را بهرجا در مقام خود باز داشته آماده پیکار گشت - بعد از التقای افواج کار از تیرو تفنگ گذشته بخنجر و شمشیر کشید - راجه بیرساره پسر رانی (که اسم راجگی برو بود) حملهای مردانه نمود - و کارنامههای غریب بجای آورد - و شمس خان میانه و مبارک خان بلوچ دستبردهای دلیرانه کردند - تا سه پاس روز بلزار زد و خورد بنوعی گرم بود که اگر بشرح وقوع آن پرداخته آید بمبالغه محمول شود - سه بار راجه بیرساره فوج فیروزی مآثر را

(۲) در [بعضی نسخه] نگذارید (۳) نسخه [ی] سراین گریوه را (۴) نسخه [ی] آورد (۵) نسخه

[و] رامان - و در [بعضی نسخه] سارمان (۶) در [بعضی نسخه] پرساره - و نسخه [ح] هرساره (۷) در

[اکثر نسخه] توغ •

که عساکر قاهره پادشاهی بدموه رسیده - و آن از شهرهای معتبر ولایت اوست - سنگ تفرقه در هنگام غرور او افتاد - و لشکر او بجهت گردآوری و بماندن رساندن عیال خود متفرق شد - و زیاده از پانصد کس پیش او نماند - بمجرد استماع این واقعه رانی از جرأتی که داشت متوجه عساکر منصوره شد - و از راه تهور که بیشتر از غرور خیزد کارزار را استقبال کرد - آدهار (که متکفل اشغال حکومت او بود) از متفرق شدن لشکر خود و فزونی لشکر پادشاهی (چنانچه خیر اندیش دولت گوید) برده از چهره سخنی برداشته گفت - رانی جواب داد که این برهم زدگی لشکر از بیوقوفی تست - و من (که سالها ریاست این دیار کرده باشم) در حوصله فطرت من گریختن کی گنجد - مردن بناموس خوشتر از زیستن بعار است - پادشاه دانگر اگر خود میبود دیدن من صورتی داشت - اکنون آنمردم قدر مرا چه دانند - همان بهتر که بمردانگی فرو شوم - و تا چهار منزل روبروی لشکر منصور آمد - آصف خان (که بآن تندی و تیزی میرسید) در دموه توقف کرد - با رانی هم تا دو هزار کس فراهم آمد - اعیان دولت او متفق شده گفتند که قرار داد جنگ مستحسن است - اما سر رشته تدبیر از دست دادن نه از آئین شجاعت و فزوانگی ست - روزی چند در جاهای محکم بسر برده چندان انتظار باید کشید که تفرقه لشکر ما بجمعیت گراید - رانی این سخن را استماع نموده متوجه درخت زار شده مغرب رویه گدھے بر آمد - و بحسن تدبیر شمال رویه گدھے بدرخت زار دیگر در آمده آهسته آهسته دران مغاور میرفت - تا آنکه بموضع نرھی^(۴) که مشرق رویه گدھے است رسید - و آن جائی ست که راه برآمد و در آمد او بص دشوار - از چهار طرف او کوهها سر بفلک کشیده - و آبی در پیش خود دارد گور نام - و یک جانب او دریای خونخوار نریده میبرد - و گریوه (که از گذشت آن آب واقع است - که بعد از عبور از آن گریوه بآن موضع رسیده میشود) بس تنگ و هولناک است آصف خان (که خبر آی آی رانی شنیده در دموه توقف کرده بود) یکبارگنی از رانی بیخبر شد و هر چند بجمت و جو کمان را فرستاد چون ملک غریب بود اطلاع بر احوال او نیانست - آخر خود را بگدھے رسانیده مواضع و قریات را بعمل در آوردن گرفت - و چون از رانی اطلاع یافت جمع را در گدھے گذاشته خود بدنبال او شتافت - چون خبر به رانی رسید (که لشکر آمد) سران لشکر خود را طلبداشته مشورت نمود - که اگر جای دیگر مصلحت میدانید تا فراهم آمدن لشکر آنجا بسر برده شود - و خاطر من خود خواهان جنگ است - تا چند پناه بدرخت خواهم برد - هر که

(۲) در [بعض نسخه] مستحکم - و نسخه [ح] محکم که داریم بسر باید برد و چندان (۳) در [بعض نسخه]

مغاور (۴) نسخه [د] نری - و نسخه [ی] بدهی (۵) نسخه [و] دهوه (۶) نسخه [ه] حاصل شد •

شرمندگي ظاهر میساخت - چون به نیستی خانه شتافت نوبت حکومت به دلپت پسر او رسید - او هفت سال سوري کرده جهان را پدرود کرد - چنان مهموع شد که سنگرام را پسر نمیشد از گونفد داس کچهوايه (که از ملازمان او بود) خواهش نمود که زن تو چون حامله شود وضع حمل درون حرم من بکند - اگر دختر شود از ان تو - و اگر پسر شود آنرا بنام خود منصوب گردانم - و کس بر دین سر اطلاع نیابد - گویند داس مذکور فرمان پذیر گشت - و چون از زن او پسر بظهور آمد آنرا راجه به پسرى خود برداشت - نام او را دلپت نهاد - و راني درگوتي را باین دلپت نسبت کردند و چون دلپت را عمر سپری شد پسر او بیرون از این پنج ساله بود - راني درگوتي باتفاق ادهار کاپتهه و مان برهن اسم راجگی برو بسته معنی بزرگی را خود متکفل شد - و در لوازم شجاعت و تدبیر دقیقه مهمل نمیداشت - و بعقل دوراندهش خود کارهای غریب کرد - با باز بهادر و میانها او را محاربات عظیم دست داد - و همجا غالب آمد - تا بیست هزار سوار خوب در جنگها هموا داشت - و تا هزار فیل نامی پیش او جمع بود - و خزائن راجهای آن ملک بدست او افتاد - تیر و بندوق خوب انداخته - و پیوسته بشکار رفت - و جانوران شکاری را به بندوق زده - و عادت او بود که هرگاه شنیده که شیرے نمودار شده آب نخورده تا او را به بندوق زده - و در بزم و رزم ازو در هندوستان داستانها ست - لیکن عید بزرگ داشت که از هجوم خوشامد گویان بکامروائى صوري مغرور بوده لوازم اطاعت بعتبه شاهنشاهی بجا نیارده •

چون آصف خان ملک پنه را فتح کرد درگوتی مذکوره بر لشکر و شجاعت و عقل خود مفتون بوده از چنین همسایه اندیشه مند نبوده - آصف خان در ایام قرب و جوار ابواب ملائمت و موافقت مفتوح داشته حریفان جاسوس نهاد و تاجران هوشمند بولایت او می فرستاد - و استکشاف مداخل و مخارج آنرا بواقعی می نمود - و چون بر حقیقت و فور جمعیت از خزائن و دفائن آن عورت اطلاع یافت هوای کدخدائی آن مملکت در خیالش افتاد - و میل آغوش عروس آن بلاد در خاطرش جنبید - در بدایت حال بلهو و لعب پیش آمده دست بخط و خالی شاهد ملک دراز میکرد و شروع در تاخت و تاراج مواضع و قربات سرحد مینمود - تا درین سال بحکم شاهنشاهی با ده هزار سوار و پیاده فراران بعزم تسخیر گدعه کمربزمیت چست کرد - و محب علی خان و محمد مراد خان و وزیر خان و بابای قاقشال و نظر بهادر و آق محمد و جمع کثیر از جایگیر داران آنحدود بامر عالی همراه او شدند - و راني مسرت باد غفلت بوده بکامروانی بسر میبرد - ناگهان خبر رسید

(۲) نسخه [و] سرداری (۳) نسخه [ح] محل من (۴) نسخه [ح ی] هر ناراین (۵) نسخه

[۱] میانها که از قوم افغان اند او را •

ذات پرهار - و بفروغ عقل شان ریاست عظیم آن ملک یافت - و بعد از حکومت آنجا به پسر او ارچن داس در چهل سالگی رسید - و بعد از بامن داس مذکور کلانی آنجا قرار گرفت - این امن داس بد ذات بد کردار حیلہ اندوز بود - همواره خلاف رضای پدر رفتی - و برای خود خسران ابدی سرانجام داد - پدر بمقتضای حسنِ عظمت او را چند گاه محبوس داشت - و باز بعد و پیمان بر آورد - و آن بے سعادت باز بر عادت خود رفته کارهای ناشایسته پیش گرفت - و گریخته پیش برسنگه دیو جد راجه رامچند راجه پنه رفت - و راجه او را پسر خواند - و برسنگه دیو بملازمت سلطان سکندر لودی می آمد - او را پیش پیر بهان پدر راجه رامچند (که خود سال بود) گذاشته متوجه شد - او در آنجا رشد ظاهری بهم رساند - پدر او ارچن داس چون ازین بیدولت ناخشنود بود ولی عهدهی خود را به پسر میانی خود جوگی داس مقرر ساخت - و او نسبت برادر کلان را منظور داشته قبول این معنی نمیکرد - که باوجود برادر کلان این مهم بنام من شایسته سعادت نیست •

امن داس بیدولت تیره رای از شنیدن آنکه (پدر پسر میانی را اعتبار میدهد) ایلغار کرده بدزدی در خانه مادر خود آمده پنهان شک - و باتفاق یکی از خواص راجه (که از قدیم باو نسبت داشت) شبی فرصت جسته قصد او کرد - و مردم هجوم کرده او را مقید ساختند - و کس پیش آن پسر میانی فرستادند - او قبول این معنی نکرد - که قصد برادر کلان خود (که بجای پدر است) از من نمی آید - و چون او خسران ابدی برای خود سرانجام داد روی او را چه بینم - هر چند مبالغه کردند سودمند نیامد - و تجرد گزیده راه صحرا گرفت - و آن دو مصاحب حقیقت اندیش بر جاده وفا ثابت بوده اختیار ملازمت او نکردند - بلکه حقیقت حال را بر راجه برسنگه دیو نوشته تحریفی گرفتن این ملک کردند - راجه از سلطان سکندر رخصت گرفته بجمعیت تمام بآن ملک رفت - و امن داس در شعاب جبال متحصن شد - اگرچه تاب مقاومت راجه نداشت اما چنان ظاهر ساخت که از نادانستگی و خبط دماغ قصد یک پدر کردم - اکنون به پدر دیگر چون محاربه نمایم - چون (راجه آن ملک را تسخیر نموده و کسان خود گذاشته مراجعت نمود) امن داس مذکور در اثنای راه با معرودے آمده ملازمت راجه کرد - و بعد از زاری بسیار راجه گناه او را بخشش نموده همان ملک را باو سپرد - او همیشه گریسته - و از کار بد خود بر خود نفرین کرده - و معلوم نیست که این معنی از ابله طرازی او بود - یا فی الواقع بر بدی خود آگاه شده پیش خدا و خلق

(۲) در [چند نسخه] پیر بهان (۳) نسخه [ی] و او چون (۴) در [بعضی نسخه] نرسنگ دیو -

و نسخه [ط] هر سنگه دیو (۵) در [بعضی نسخه] پیش خلق •

بآن نظم و نسق نموده) چندین راجه اند - مثل راجه گدهه - و راجه کورلا - و راجه هرپا - و راجه سلوانی و راجه دانگی - و راجه کتهولا - و راجه مکدهه - و راجه مندلا - و راجه دیوهار - و راجه لانجی - و بیشتره دران ملک پیاده جنگی باشد - سوار کمتر - و از اول ظهور اسلام (که فرمانروایان والا شکوه تسخیر هندوستان کرده اند) باوجود امتداد عهد دولت ایشان طایر فتح هیچ یکه ازین تخت نشینان برگرد شرفات آن قلاع متین و حصون رصین نتوانست پرید - و نعالی سمند خیال این جهان گشایان در فضای تسخیر آن ممالک نتوانست زمین سای شد - درینولا (که آصف خان جاگیردار سرکار گدهه گشت و فتح ولایت پنه نمود) ایالت آن ملک بدرگوتی نام زنی (که مشهور برانی بود) رسیده بود در شجاعت و تدبیر و سخا پاینده بلند داشت - و بوسیله این صفات گزیده تمام آن ملک یک قلمه ساخته بود - از مردم باوقوف (که آنجا بوده اند) شنیده ام که بیست و سه هزار موضع آبادان در تصرف او بود - از انجمله شقدار نشین او دوازده هزار موضع بود - بقیه ایل و مطیع بودند - و کلانتران الوس غاشیه داری او میکردند - او دختر راجه سالباهن راجه رائه و مهویه از قوم چندیل است (۸) و راجه مذکور آنرا به پسر امن داس دلپت نام نسبت کرد - هر چند او از قوم امیل نبود لیکن (چون دولت صوری داشت و راجه سالباهن را روز بد پیش آمده بود) ناگزیر این نسبت تحقق گرفت این امن داس را سلطان بهادر گجراتی (چون در فتح رای سین معارفت شایسته بجای آورده بود) مرتبه اش افزوده بخطاب سنگرام شاهي امتیاز بخشیده بود - او پسر ارجن داس - و او پسر سنگین داس - و او پسر کهرجی ست - اگرچه از قدیم بزرگی در خانه حاکم گدهه بود لیکن جز اعتباره نبود - این کهرجی بعقل و تدبیر از بزرگان دیگر آن ملک پیشکش گویان چیزه میگرفت - و تا صد سوار و ده هزار پیاده او را فراهم آمد - و پسر او سنگین داس تدبیرات پدر را بکار برده رتبه خود افزود و پانصد سوار و شصت هزار پیاده او را جمع شد - و از قوم راجپوت بسیاره از سوار و پیاده نگاه داشت و او را دو مصاحب کار گزار دانشور بهم رسید - یکی از ذات کهرجلی از سکن همیرپور - دوم از

(۲) نسخه [د] کورلا - و در [بعضه نسخه] کورلا (۳) نسخه [ی] هرپا - و در [بعضه کتاب] هرپا

(۴) نسخه [ی] دامکی (۵) نسخه [ی] کتهولا - و در [بعضه کتاب] کتهوله (۶) نسخه [ی] دیوها

(۷) در [چند نسخه] حصین (۸) نسخه [د ح] چندیله - و در [بعضه نسخه] چندیل (۹) در

[بعضه نسخه] امن داس باله (۱۰) نسخه [ه] دلپت (۱۱) در [بعضه نسخه] سنگرام - و در [بعضه]

شکرام (۱۲) در [بعضه نسخه] سکھین (۱۳) در [اکثر نسخه] و او پسر گورداس - و او پسر کهرجی ست

(۱۴) نسخه [ی] کرجی (۱۵) در [بعضه نسخه] کهرجی *

برآورد - بعد از آن میرزا سلیمان در مقام سرانجام سپهات کابل و تربیت میرزا محمد حکیم شده کسان
 بدخشان فرستاد - و هیئت خود را بکابل طلبیده بعقد ازدواج میرزا درآورد - و اکثر ولایت کابل را
 بمردم بدخشان جایگزین کرد - و امیدعلی را (که از اعیان امرای او بود) بوالکلی میرزا محمد حکیم
 تعیین نموده محل اعتماد خود ساخت - و خود به بدخشان مراجعت نمود - حرم بیگم بجد بود
 که میرزا حکیم را همراه بدخشان برد - و کابل را به بدخشیان سپارد - میرزا سلیمان این معنی را
 قبول نکرد - که عجاله الوقت صورت نیکنامی نداشتند - بمرور ایام صورت داده خواهد شد - سه حصه
 ولایت کابل را بمردم خود جایگزین کرد - و جاهای چیده را بآنها داد - و یک حصه زبون بمیرزا حکیم
 و کابلیان مقرر ساخت - و این معنی را توطئه گرفتاری کابل دانست •

فتح ولایت گنده کتنکه به تیغ همت خواجه عبدالحمید آصف خان

خواجه عبدالحمید آصف خان اگرچه تاجیک بود و از طبقه اهل قلم اما بقتضای
 این دولت ابدترین کارها ازو بظهور آمد که ترکان پیش او پشت دست نهادند - ای هوشمند آنها
 (که تصحیح ذات بسلسله نصایند) بکر عامه آیند - خاصان از نسبت چشم پوشیده در جوهر حال
 می نگرند - و بمقتضای اعمال شایسته نیک ذات میگویند - و باجمله آصف خان را از حسن خدمت
 و لطف عقیدت و اعتماد بود دولت ابدترین توفیقات الهی مساعد روزگار دولت گشته فتح ولایت گنده
 باندک جوان اهتمام او میسر شد - و تفصیل این مجمل آنکه در ممالک نسیم هندوستان ملکه است
 که آنرا گوندوانه گویند - یعنی جلی آبدان شدن قوم گویند - و آن گروه بی شمار اند - بیشتر
 در صحرا بسر برند - و همانجا توطن گزیده هر مآکل و مشارب و مناکم سرگرم باشند - و آن قوم است
 فرورتر - اهل هند آن جهانت را زبون شمرند - و بیرون از قوانین و آداب دین و دنیای خود دانند
 مشرق آن ولایت متصل است برتن پور که داخل ولایت چهارکهند است - و مغرب آن اتصال دارد
 به رای سینی که از مضانای هونگ مالوه است - و طول آن صد و پنجاه کره باشد - و شمال آن ولایت
 ملک پنه است - و جنوب آن دیار هکی است - عرض آن هشتاد کره باشد - و این ملک را
 ولایت گنده کتنکه گویند - مملکت است وسیع - مشتمل بر حصون و قلاع منیع - محتوی بر بلاد
 و قصبات معصوم - چنانچه فاقان صحیح القول روایت کرده اند که هفتاد هزار قریه در ولایت گنده آبدان
 بود - از جمله گنده شهر کلان است - و کتنکه نام موضع بوده است - و آن ملک باین دو اسم مشهور
 گشته - و دارالحکومت آن بلاد قلعه چورا گنده است - و این آن ولایت در زمان پناستانی یکی بود
 بلکه چندین راجه را باین آنجا بسر می بردند - و امروز (که آن ملک بواسطه حواشی روزگار

(۲) در [چند نسخه] تاجک - و تاجک مخفف تاجیک که غیر عرب و تور باشد •

ابوالمعالی خیر عزیمت میرزا سلیمان شنیده از جای رفت - و لشکر و احشام کابل جمع ساخت
و میرزا محمد حکیم را از بخردی بخود متفق انگاشته و دست آویز خود دانسته تهیه پیش رفتن نمود
و پیش از آنکه میرزا سلیمان بکابل رسد پیش دستی کرده از شهر برآمد - و بکنار آب غوربند رفته
و سرپل را گرفته بر ساحت انتظار نشست - و از آن طرف میرزا سلیمان با لشکر بدخشان جلوریز
بر سرپل رسید - و فریقین مقابل همدیگر فوجها ترتیب داده صفها آراستند - در خلال این حال فوج
از جماعت کولابیان از جانب میمنه سیاهی کرد - ابوالمعالی از سپاه کابل جمع را بمدافعت آن فوج
روان ساخت - و بعد از در آمیختن مبارزان طرفین خیر شکست کابلیان بابوالمعالی رسید - او میرزا
محمد حکیم را در قول مقابل میرزا سلیمان نصب کرده خود بکمک هزیمتیاران رفت - در چنین قابو
مردم میرزا محمد حکیم وقت را غنیمت دانسته جلو اسپ میرزا را گرفته بآب زدند - و گرم شتافته
بمیرزا سلیمان رسانیدند - و تمامی سپاه کابل بوقوع این حال پراکنده شده هرکدام رو بجانب نهاد
ابوالمعالی چون باز آمد و بر حقیقت حال آگاهی یافت از غایت حیرت و اضطراب^(۲) دل از معامله
جنگ برکنده راه هزیمت پیش گرفت - و بدخشیان بیامردی همت تعاقب او نموده در حوالی
موضع چاریکاران بآن مدبر بے باک پیوستند - و او را دستگیر کرده پیش میرزا سلیمان آوردند - میرزا
سلیمان باستبشار تمام با میرزا محمد حکیم بکابل درآمد - و بعد از دو روز آن بے اعتدال را مقید و مسلسل
پیش میرزا فرستاد - میرزا فرمود تا آن حرام نمک حق ناشناس را روز آرمزد غره خرداد ماه الهی
موافق عید رمضان بکنند مکانات از حلق برکشیده قصاص نمودند • شعر •

بچشم خورشید دیدم در گذرگاه • که زد مرغی بجان مورک راه
هنوز از صید منقارش نپرداخت • که مرغی دیگر آمد کار او ساخت
چو بدکردی مباحش ایمن ز آفات • که واجب شد طبیعت را مکانات

در هنگام حلق کشیدن جوهر ذات ناپاک او بظهور آمد - و عجز و زاری پیش آورد که شاید بهزاران
خواری و نگونساری بچند روزه زندگانی (که بد تر از مردن باشد) کامیاب گردد - اما بغیر از ظهور
جوهر بے جوهری امری دیگر بران مترتب نگشت - و قالب ناپاک او را بشفاعت بعضی عزیزان
در حوالی مرقه غفران قباب خانزاده بیگم و مهدی خواجه مدفون ساختند - لله الحمد که عالم
از وجود خبیث او پاک شد - و بهای سعی و اهتمام خود بگو هلاکت شتانت - هرکه قدر نعمت
نداند و کفران نعمت کند او را باین مذلت و هوان نیست و نابود گردانند - اگر از چنگال اولیای
دولت بدر رود متصدیان اقبال مخالفان را برو گمارند - تا بجهت عبرت هوشمندان دمار از روزگار او

بیگم آورد - ابوالمعالي از راهی و آن دو بے سعادت از راه دیگر بدرورن خانه درآمدند - جماعه از عورات دران خانه بودند - بغلطي بانوئے را خون ناحق ریختند - و چون ظاهر شد (که خطا کرده اند و بیگم نبوده اند) باز از پی نفحص بیگم شده خود را بجانب ابوالمعالي کشیدند - و بقصد اتمام مقصود ساعي شدند - بیگم بر حقیقت حال آگاهی یافته در خانه بروی ظالمان بر بست - ابوالمعالي باتفاق این دو بے سعادت در را شکست - و باندرورن درآمدند بیگم را بشهادت رسانید - و باین تیرورائی رأیت ظلم بر افراشت - و این سانحه عبرت بخش در اواسط فروردین ماه الهی موافق اواسط شهر شعبان بظهور آمد - و بعد از خونریزی بیگم بتفحص میرزا محمد حکیم شدتات - و او را از میان خرد سالان آورده (۱۴) در دیوانخانه پهلوی خود جای داد - و مردم درخانه میرزا خواهی نخواهی پیش او رفتند - روز دیگر حیدر قاسم کوه بر را (که پدر بر پدر درین دودمان عالی از امرای بزرگ بود - و درینولا بر درخانه میرزا منصب وکالت یافته کار گذار مهمات ملکی بود) و خواجه خاص ملک و بعضی دیگر را بقتل رسانید - و برادرش محمد قاسم را مقید کرد - تردی محمد میدانی و باتی قاتشال و حسن خان و محسن خان برادر شهاب الدین احمد خان با جمعی از ملازمان بیگم اتفاق بر کشتن ابوالمعالي کردند - عیدمی سرمست از میان این جماعت خبر بابوالمعالي رسانید او با موافقان و ملازمان خود سلاح پوشیده آماده قتال شد - و آن غیرت مندان از روی قدرت و استیلا از راه راست بقلعه درآمدند - و ازین جانب ابوالمعالي پیش رفت - و در میان نقش جنگ نشست کشش و کوشش بسیار شد - و از جانبین خلق بقتل رسیدند - و جماعت ابوالمعالي غالب آمده آن مردم را از قلعه بدر کردند - و شب پرده ظلمت را بین فریقین فروهشته هر کدام را بجانیه متفرق ساخت - قاتشال بخوربند شناختند - و میدانیان طریق میدان سپردند - و حسن خان و محسن خان روی بجلال آباد آوردند - محمد قاسم برادر حیدر قاسم (که در بند بود) نجات یافته راه بدخشان پیش گرفت و حادثه کابل و فتنه انگیزی آن بے دولت بمیرزا سلیمان رسانیده او را بآمدن کابل برانگیخت و میرزا محمد حکیم با رجوع خرد سالی از واقعه والد خرد سراسیمه و غمناک گشته بتعلیم دولتخواهان پهنایی کسان پیش میرزا سلیمان فرستاده چاره جوی انتقام شد - و استدعای آمدن او کرد •

میرزا سلیمان بعد از اطلاع بر حوادث کابل کمر عزیمت بسته سامان رفتن آن نشاط آباد (که همواره گره طمع آن بر باد میرد • و آرزوی حکومت آنجا پی سپهر اوهام و خیالات او بود) پیش دید همت خود ساخت • و لشکر و هشتم بدخشان جمع کرده باتفاق حرم بیگم (۱۵) روی بکابل نهاد

(۲) نسخه [ج] دولت (۳) در [چند نسخه] رأیت ظلمت ظام (۴) نسخه [۵] بر آورده

(۵) در [اکثر نسخه] حشر (۶) نسخه [۱] حرم بیگم - و نسخه [۲] حرم بیگم •

بآن سلسله پیوند کرده اند - لایق دولت آنست که چون او پناه باین دودمان عالی آورده است اساس التجای او را استحکام تمام بخشند - و سررغمش باوج عزت و احترام رسانند بحدیکه در نظرها عزیز و گران قدر شود - و صبیغه شریفه خود را (که همشیره مهرزا محمد حکیم است) باو نسبت کنند - تا او این خانه را از خود دانسته رونق و رواج بخشد - و کارها را بر وتیره خیراندیشی و مصلحت گزینی از دغدغه تفرقه فارغ ساخته بجانب جمعیت و رفاهیت آورد - دل ساده بیگم از سخنان فریبنده این مردم برین اندیشه نادرست مایل گشت - و کلمات ملائمت ترجمان در جواب شاه ابوالعالی فوشته باعزاز و احترام تمام بکابل آوردند - و بے آنکه حقیقت حال بدوگاه حضرت شاهنشاهی عرضداشت نمایند از پیش خود با فخر نسا بیگم عقد نکاح صورت دادند - و آن ساله دردمان دین و دولت را بآن نادرست خوی بداندیش پیوند کردند - و به نتایج و ثمرات آن در اندک فرصت گرفتار شدند - و در کمترین زمان بیگم از شامت آن وصلت ناعاقبت بخیر نقد حیات خود را از جیب بقا گم کردند *

و تفصیل این مقال آنست که ابوالعالی (که همواره آثار کوزه خردی و تنگ حوصلگی و سایر خصائل ناستوده از قبح شمائل او ظاهر بود) چون دران خانه صاحب اختیار و قدرت گشت در پیراهن حوصله خود ننگید - و از مصاحبت اهل اغوا بقتضای طینت اصلی و نظرت جدی خود خبثت برخیزد افزود - از بیگم و منتسبان آن سلسله املا حسا بے نیگرفت - و از نوائی گران مایه بیگم بند پذیر نمیشد - و راجع حق شناسی و حقیقت ورزی ازو بظهور نمی آمد - و بعضه مفتنان تیره رای مثل شگون پسر قراچه خان و شادمان (که سابقاً از بیگم رنجش داشتند) درینولا با ابوالعالی پیوستند - و چنان وانمودند که تا بیگم در قید حیات باشد ترا در امور ملک و تمشیت کار استقلال صورت نخواهد بست - و در اندک فرصت مثل فضیل بیگ و پسرش ابوالفتح و شاه ولی انگه ترا ضایع خواهند کرد - صلاح کار تو آنست که پای جرأت در میان نهاده پیش دستی کنی - و میرزا محمد حکیم را (که هنوز خرد سال است) موافق اراده خود نشو و نمادهی - تا همه کلبیان سر اطاعت بر خط متابعت تو نهند - آن نکوهیده سرشت ناعاقبت اندیش گوش بسخنان بدآموز داشته باهی چنین کارے نا پسندیده اقدام نمود - و کلید عقله که نداشت در تیه جهالت گم کرد - و خرمن حقوق این دردمان را بباد عقوق داد - و احسانهای تازه بیگم را پشت پا زده بقصد خون (که بدترین انواع عقوق است) در کمین نشست *

الحاصل آن بیدولت شگون و قاضی زاده لقب خبیثه ماوراء النهر را با خود یار کرده روی بمنزل

از نامعامله نهم این فرمان معلی تمشیت یافت - و ازین عطیة کبری هزاران مهار و کند بر گردن کشان روزگار سرانجام پذیرفت - در زمان پیش (که منتظامان سلسله صورت تجویز این نمودند) بواسطه آن بود که از معادات صمیمی دل در اهانت و قتل گروه مخالف بسته بودند - و برای انتظام ظاهری و برآمد حاجات خویش معارضه آن مبلغه قرار داده جزیه نام نهادند - تا کامروای مقصود خویش گردند - و هم منفعته حاصل شود - امروز (که از میامین فرط خیر اندیشی و وفور عاطفت والای فرمانروای زمان آنافکه در کیش دیگر اند چون یکجهتانی یکدین از ته دل کمر خدمت و عقیدت هر میان جان بسته در ارتقای مدارج علیای دولت اهتمام دارند) چگونه این اصحاب تباین را (که اساس آن بحض تقلید است - و ارادت و عقیدت در آنها نقد) بران گروه سابق (که عداوت جانی در میان بود) قیاس نموده در قتل و اهانت این طایفه کوشیده آید - و نیز باعث عمده بر اخذ این وجه در زمان پیش فرط احتیاج منتظامان و معاونان بمصالح و اسباب دنیوی بود - تا بدین روش وسعتی در معاش بدیده آید - امروز (که هزاران گنج در خزینة انتظام بخش جهان^(۸) پدید است - و هریک از ملازمان عتبه اتبال را غنائی و یسرے عظیم حاصل) چگونه منصف دانای مییز دل بر گرفتن این مال نهد - و بصلاح موهوم بر فساد مجزوم اقدام نماید •

و از جلائل وقایع سزا یافتن ابوالمعالي ست - و شرح این واقعه عبرت بخش دولت آرای آنست که [چون ابوالمعالي به نیت تباہ کابل رویه رفت - و عسکر منصور (که بتعاقب و اخراج او از ممالک محروسه متعین بود) از پنجاب گذرانده مراجعت نمود] این بی سعادت از حوالی سنه عرضداشتی (متضمن نسبت توجّهات قدسیه حضرت جهانبانی جنت آشیانی) بمآه چوچک بیگم والده میرزا محمد حکیم (که رتق و فتق کابل برای رزین او تمشیت می یافت) فرستاد - و شرح خسراں احوال خود را ضمیمه آن ساخته عریضه را باین بیت معنون گردانید • • شعر •

ما برین در نه پی عزت و جاه آمده ایم • از ید حادثه اینجا به پناه آمده ایم

مآه چوچک بیگم بعد از اطلاع بر فحواى عریضه در وادی او با مردم اعتمادی خود کنگاش نمودند جمع کومه اندیشان ناقص تدبیر و صاحب غرضان بیدولت خیانت در مشورت نموده خاطر نشان بیگم کردند که شاه ابوالمعالي از سادات کرام ترمذ است - و فرمانروایان مغولستان و سلاطین کاشغر

(۲) نسخه [ی] نموده اند - و در [چند نسخه] نموده بودند (۳) نسخه [ح] نهاده بودند (۴) در

[بعضی نسخه] و منفعته نیز حاصل شود (۵) نسخه [ح] هم کیش (۶) نسخه [ی] درینها (۷) در

[بعضی نسخه] بدان (۸) نسخه [ب د ح] جهانیان (۹) نسخه [ح] چون او به نیت (۱۰) نسخه

[د] معاودت (۱۱) نسخه [ه] حشمت •

حرکتِ سوارسی اسپ نداشت) بیشتر در سُکاس که کشتی بر است آرام گرفته طی مراحل میفرمودند و چون ظل چتر نور پرورد بر ساحتِ حدود دارالخلافت آگوه شعشه افزای شد عالمیان بفرقِ قدمِ سعادت پیوند شاهنشاهی بتازگی جان تازه یافته بفرقِ اخلاص شناختند - و بدولت استقبال فایز شده نثارها بر حواشی موکبِ عالی ریختند - و بر سلامت ذاتِ معدلت سمات شکرِ مواهبِ الهی بتقدیم رسانیدند - و آنحضرت در بیستم بهمن ماه الهی موافق یکشنبه پانزدهم جمادی الاخری بدولتخانه مقدس نزول سعادت فرمودند - و بداد و دهش اشتغال نموده و در مہانبی سلطنت و رعیت پروری قوانین متقنه نهاده جهان آرای بودند - و مستعدانِ هفت اقلیم در نظر سعادت بخش شاهنشاهی از مکامن قوت بموارد فعل ظهور فرموده از اسباب دولت افزائی میگشتند - و سیه روزگاران مدبر سزای خود یافته بکتم فنامی شناختند - و جهان از خس و خاشاک بے اعتدالان پاک شده اعتدالی طبیعتِ بهار یافته بود *

آغاز سال نهم الهی از جلوس سعادت‌ترین شاهنشاهی

یعنی سال آذر از دور اول

در قرب این هنگام (که از ورود موکب اقبال شاهنشاهی بمستقر خلافت گلستان روزگار بتازگی برگ و نوا یافته بود - و مزاج اقدس بر مرکز اعتدال آمده در نشو و نمای بهارستان عدالت توجه داشت) بهار نشاط افزای در آمده تهنیت صحتِ عنصر مقدس رسانید - و بعد از انقضای سه ساعت و بیست و هفت دقیقه از شب شنبه بیست و هفتم رجب (۹۷۱) نهد و هفتاد و یکم نیر مالتاب به بیت الشرف حمل با هزاران سعادت تحویل نمود - و طبیعت عالم بطراوت تازه گراید *

* شعر *

دوران بهار رنگ و بو داد * گلدسته بدست آرزو داد

گل کرد بهارِ عشوه سازان * جوشید دماغِ عشق بازان

سیراب هوا چومغز دانا * دوران چومزاج دل توانا

زان گونه در ابر در چکانی * کز مغز خرد چکد معانی

و از جلائل بخششهای والای حضرت شاهنشاهی (که در عنفوان این سال دولت انزا بظهور آمد) بخشیدن جزیه است در وسعت آباد هندوستان - اندازه مقدار آن مبلغ را که تواند گرفت - چون نظر در زمین شاهنشاهی بر نظام عالم بود در امضای این حکم (که سرمایه انتظام عالمیان تواند بود) توجه موفور فرمودند - و با عدم خواهش اعیان روزگار و ظهور چندین منافع و گفتگوی بسیار

(۲) نسخه [ی] از جلوس مقدس حضرت شاهنشاهی *

سنگ انداخته باشد - و با وجود چنین زخم کمال ثبات و وزیدگی بدستور سابق برسمند گران رکاب سواره بدولتخانه توجه فرمودند - و (چون حراست ایزدی و دعای مقبولان الهی حاض و حارس بود) زخم کارگر نیامد - و جراحات قوی نیفتاد - حاذقون عیسی دم بچاره سازی و مرهم پردازي متوجه شدند علی الخصوص خضرخواجه خان و حکیم عین الملک باهم اتفاق نموده آن جراحات تازه را بخشک بند قرار دادند - هر روز فتیله تازه می نهادند - تا آنکه در یک هفته روی باندمال و التیام نهاد و صحت کامل بمنصر قدسی روی نمود *

و از غرائب امور قصه سگ پادشاهی ست - و آن ماده سگ بود مهوه نام - درین برآمدن از دارالخلافه آگره در محل مقدس میبرد - از تاریخ سنوح این قضیه هایل انار ملال و وحشت ازو بظهور می آمد - و هنوز ازین قضیه خبر نرמידه بود که آگاهی یافته خود را تا هفت روز از خوردن و آشامیدن باز داشته بود - و مظهر چنین حقیقت و وفا گشته - آرسه هر کرا نظر بر جمال جهان آرای این برگزیده جهان افتاده باشد امثال این امور ازو بدیع نیست - علی الخصوص از سگ (که بحقیقت و وفا مشهور آفاق است) چه دور باشد *

اگرچه (حضرت شاهنشاهی بمقتضای دور بینی و پرده پوشی فرصت آن ندادند که تشخیص حال این تبه کار نموده آید) اما این قدر مشخص شد که این بے باک آهنین دل از غلامان پدر شرف الدین حسین میرزا بود - و قتل فولاد نام داشت - و آن نمک بحرام او را از جالور باندیشه تباہ همراه شاه ابوالعالی ساخته بود - و چون او از هندوستان فرار نموده روانه کابل رویه میشد این بے سعادت را باین کار فرستاد - و برای هلاک خود ناکب فتنه بر کمان قضا نهاده اسباب شقاوت ابدی سرانجام داد غافل ازین معنی که هر کرا ایزد بنده نواز نواز اندیشه تباہ بیدولتان را در سراق صیانت او چه مجال گذار باشد - بلکه هر چه از بداندیشی بخاطر شان راه یابد وبال و نکال آن هم درین نشأه بآنها رسد و چگونه رسد که نه اثره از ناموس و عرض گذارد - و نه قدره از جان و مال و خان و مان را فرصت دهد - چنانچه دیده در این انصاف مند (که روزنامه سلطنت بے گزند این خدیو مقدس مستبصرانه مطالعه کرده اند) حال مخالفان این دولت خدا داد را نیکو دانند - که چگونه مورد هزار گزنف بلا گشته بمغاک هلاک فرورفته اند - اگر یک یک بشمارم در این باب کتابه علیحدده باید پرداخته اگرچه درین شگرفنامه در هر جا ایمائے بحال این کور باطنان و مکلفات اعمال شان رفته *

چون صحت کامل وارد مزاج اقدس شد یازدهم بهمن ماه الهی موافق جمعه ششم جمادی الاخری مویکب عالی بدار الخلافه آگره نهضت فرمود - و با هستگی منازل قطع میشد - با آنکه جراحات اندمال یافته التیام تمام حاصل شده بود بملاحظه آنکه (هنوز قدره روی زخم تازه بود - و تاب

بیست و نهم دی ماه مزبور موافق بیست و پنجم شهر مذکور آن بلده فاخره بنور مقدم شاهنشاهی فرورغ آسمانی یانت - و ابوالعالی از فرسوط شاهنشاهی و علو اقبال روز افزون این دودمان عالی در هندوستان زیاده برین قرار بفتنه انگیزی نتوانست داد - بار ادبار بکابل کشید - و فتنه (که برمد چشم بیدار شده بود) بخواب گران رفت - و جهانیان بدعای دوام دولت روز افزون دست بدامان فلک زدند - چون (روزگار کاج چشم در رواج باطل و رونق ناحق شناسان کمین جوی و فرصت طلب است) پیوسته بزرگان پاک سرشت و پاک خدا شناس را ازان بداندیش چشم زخمی رسد - و بحفظ الهی از مکاره آن محفوظ بوده سعادت ازلی در ترویج حق برغم بداندیشان اهتمام فرماید - و سنت الهی بران رفته که هرگاه خواهند (یکم را بشادیهای بی منتها اختصاص دهند و بدولتهای بلند و مرتبتهای ارجمند ارتفاع بخشند) نخستین او را مورد اندوه و مظهر درده گردانند - تا شکر نعمتهای ایزدی بهتر ادا نماید - و آن غم سپند جمال جهان آرای او باشد و از ظلال این معانی آنکه موکب حضرت شاهنشاهی در دارالملک دهلی نزل اجلال فرموده مصرت پیرای خاطر اقدس بود که روز بهمن دوم بهمن ماه الهی موافق چهارشنبه بیست و هفتم جمادی الاولی زیارت مرقد منور شیخ نظام الدین اولیا (قدس سره) توجه فرموده بودند - از انجا مراجعت نموده روی بمخیم اقبال داشتند - چون بچهار سوی شهر آن شهسوار دولت رسید یکم از خون گرفتاری کافر نعمت نزدیک مدرسه ماهم آنکه ایستاده بود - چون ازان بدخواه بداندیش پیشتر توجه فرمودند تیر غدر از کمان فتنه پرکش کرده بجانب آن قبله عالم (که پشت و پناه دولت و اقبال است) انداخت - چنانچه بر کتف راست آنحضرت رسید - و قریب بیک وجب نشست - و غریب از نهاد زمین و آسمان برخاست - جانسپاران بر سر آن خطابین کج نظر ریختند - و میخواستند که تشخیص حالی او نموده آن بیدولت را بخاک فنا نشانند - اشاره عالی بنفاد پیوست که او را زود از هم گذرانند که مبدا جمع از خانواده اخلاص را درین امر متهم گرداند - در ساعت آن خون گرفته را پاره پاره ساختند - هرچند (خاطر اصحاب اخلاص بلکه دلهای معامله دانان ظاهر بین شرحه شرحه شده در چاره سازی اضطراب داشتند) اما آن پادشاه صورت و معنی بر مسند وقار و تمکین بوده تسلع بواطن اخلاص نهادان میفرمودند - و مقریان رکاب جاه و جلال باشارت معلی تیر را بر آوردند - و از زبان اشرف شنیده ام که میفرمودند که نخست چنان متخیل شد که مگر از بامه نا دانسته شخصی ریزد

(۲) در [بعضی نسخه] مذکور - و در [بعضی] الهی (۳) در [بعضی نسخه] مزبور (۴) نسخه [۵] پاک سیرت (۵) نسخه [ج] مشیت (۶) در [چند نسخه] شیخ نظام اولیا (۷) نسخه [ح] بچهار سوی شهر رسیدند یکم (۸) نسخه [ح] همین که ازان (۹) نسخه [ح ط] پرکشش •

جاری حقیقتی و ننگه یونانی را از تهرانی گرفته اندیشه غدیره بخود راه دادند - و اناقلی نام
 حرامنکه جدا شده بتعجیل پیش رفت - و خود را با ابوالمعالی رسانیده کیفیت حال را خاطر نشان
 کرد - ابوالمعالی در میان درخت زارسه توقف نموده انتظار فرست میجست - بمجرد رسیدن
 این داوران حقیقت گزین از کهنه گاه برآمده تاخت - و آن نفاق پیشهای بیرونی بموجب قرار داد
 خود بهم متفق شده بروی ماهبان خود شمشیر کشیدند - احمد بیگ و اسکندر بیگ داد مردانگی
 داده جمع کلیر را از مخالفان بداندیش بر خاکِ هلاک انداختند - و خود نوز شربت و اسپین
 شهادت کشیده نیکام ازل و ابد شدند - و شاه ابوالمعالی از آی آی عساکر قاهره رو بگریز نهاد
 چون در پرگنه جهنجهون رسید شهادت آنجا دروازه قلعه را بسته بمحاربه پیش آمد - و فدای راه
 نمکشناسی شد - ابوالمعالی از آنجا بمحاصر فیروزه آمد - بایزد بیگ ملازم منعم خان در حراست
 آن قلعه اهتمام مستحکم بجای آورد - و آن سگ دیوانه از آنجا هم خایب و خاسر شده بیراهه
 کابل رویه روان شد - درین اثنا موکب عالی حضرت شاهنشاهی برسم شکر در صحرائی متبراً
 (که در پانزده شازده گروه دارالخلافه آگره است) نشاط آرا بود که حقیقت آمدن شاه ابوالمعالی
 و کج روی و بد کرداری او بعرض مقدس رسید - در ساعت جمع از امرای عقیدت مند مثل شاه
 بداف خان و تاتار خان و روسی خان را حکم فرمودند که سر در دنبال این بیدولت نهاده تا او را
 بدست نیارند پای از تکپوی بار ندارند - تا غبار فتنه بکبارگی بنشیند - و عالمیان باسایش گرایند •

نهضت موکب اقبال شاهنشاهی بصوب دهلی - و بچتر سعادت سایه انداختن

بر سلامت آن شهر - و رسیدن خار چشم زخم بگلبرگ عنصر شاهنشاهی

و بسهم سعادت قران گذراندن - و توبین صیانت ایزدی توبن

چون [در جمیع اطوار آرامش عالم و آسایش عالمیان پیش دید ضمیر الهام پذیر حضرت
 شاهنشاهی سعه - و خلاصه نوست در معاملات عربیه (مثل شکر و غیره) آنکه بر حقائق احوال
 خلائق بے مداخل اصحاب غرض و شوائب ارباب کذب و ریا آگهی یابند - و بمقتضای دولت بیدار
 لوازم پاسبانی جهانیان بوجه و لخواه صورت بنده] درینوقت (که قبل انگیزی شاه ابوالمعالی
 بمصالح اقبال رسید) روز آسمان بیست و هفتم دی ماه الهی موافق شنبه بیست و سیوم
 جمادی الاولی موکب گیتی گشای بجانب دارالملک دهلی نهضت فرمود - روز مار اسفند

(۲) نسخه [ا ب ط ی] جیحون - و نسخه [ه] جهنجون - و نسخه [ح] جهنجون (۳) نسخه [د]

بچتر و سعادت - و نسخه [ط] و سایه سعادت انداختن (۴) در [اکثر نسخه] پیوند (۵) نسخه

[ح] پاسبانی و جهانبانی بوجه •

خود را میرسانم - و اگر اینجا کاره از پیش نرود خود را بکابل رساند - و آن حدود را مامون خویش دانسته فرصت جوی شود *

شاه ابوالمعالي ببطان ذاتي و اغواي شرف‌الدین حسین میرزا متوجه حاجي پور شد - که عيال حسین قلي خان و ساير امرا آنجا بود - چون بحوالی حاجي پور رسیده قابوی دست برد نیافت چه احمد بیگ و اسکندر بیگ خویشان حسین قلي خان بموجب رخصت درگاه معلی از عقب آنجا رسیده بودند - و این جوان پریشان دماغ بخت برگشته چون از حاجي پور مایوس شد عنان فتنه بجانب نازنول تافت - و در آن هنگام نازنول از تغیر خالصه شریفه بشجاعت خان مقرر شده بود و قویم خان پسر او حکومت آنجا داشت - و میرگیسو عامل خالصه در صدد آن بود که جزوی خزانه پادشاهی را (که آنجا بود) برداشته بدرگاه معلی آید - و بواسطه اختلاف گماشتگان معمول و معزول لوازم احتیاط از دست داده بغفلت میگذرانیدند - تا آنکه صبح (که ناظران مهمات آنجا در خواب غفلت بودند) آن کافر نعمت با چنده از اوپاش رسیده آمد - قویم را همت یاری نکرد - و عاری گریختن بر خود پسندید - و میرگیسو توفیق جان نثاری نیافته گرفتار شد - جزوی از نقود بدست آن مدبران قلاب افتاد - و شهر را نیز غارت کردند - و حسین قلي خان چون از آمدن این بدحمت آگاه شد صادق خان و اسمعیل قلي خان و جمعه را باستعجال روانه ساخت - که مبادا آسیب باغریق او (که در حاجي پور است) رسد - فرستاده‌ها باهتمام خود را چون بحدد حاجي پور رسانیدند ظاهر شد که آن بخت برگشته بجانب نازنول شتافته است - بآن صوب متوجه شدند - احمد بیگ و اسکندر بیگ خبر فوج منصور شنیده خود را بمعسکراقبال رسانیدند - و چون بدوازه کردهی نازنول رسیدند خانزاده محمده برادر ابوالمعالي (که او را بزبان عامه شاه لوندان میگفتند - و از جایگیر خود برآمده بدیدن برادر میرفت) دوچار شد - و این طور صیده در قید اولیای دولت درآمد *

شاه ابوالمعالي رسیدن بهادران نصرت‌قرین شنیده از نازنول فرار نمود - دلاوران باد صولت کوه صلابت نیز تر راندند - چون بمقام دهرسو رسیدند دوشتر بار زر سفید (که از عقب آن سیه بخت میبردند) بدست مردم اسمعیل قلي خان و احمد بیگ افتاد - و میان قلقچیان زر دوست بر سران نزاع شد - و بآن کشید که میان صاحبان ایشان گفت و گوئی پدید آمد - و چون درین روز راه بسیار رفته بودند در قصبه دهرسو فرود آمدند - و احمد بیگ و اسکندر بیگ بواسطه غبار خاطر (که طاری شده بود) پیشتر رفته منزل گرفتند - وقت سحر قدری پیشتر از کوچ کردن صادق خان و اسمعیل قلي خان بهمراهی ایشان مقید نشده ایلغار کردند - بعضی از بدخشیان و جمعی از ماوراءالنهریان

خواجه را مقید ساخته بهایه سربراعلی فرستاد - هرچند (کوتاه بیفان روزگار در نابود ساختن خواجه بدلائل و براهین اهتمام داشتند) اما آنحضرت (که جوهر شناس نفیسه انسانی اند) در خواجه استعداد کار در یافته جان بخشی فرمودند - و چندگاه عمل داری پرگفته پرسرور بار مقروض شد - و از حسن کفایت بمرتبه دیوان بیروت رسید - و از آنجا باین مرتبه عالی استعداد یافت - بغلام جوهر شناسی ناقد دربین را که از خاکستان لعل و یاقوت بیرون می آرد - و آنرا پیرایه بخت^(۲) دولت میسازد ●

آمدن شاه ابوالمعالی بار دیگر - و فتنه انگیزی نمودن

و آواره صحرای ادبار شدن

چون این جهان آرا میخواست (که عظمت صوری و شوکت معنوی خود و زمان را خاطر نشان خرد و بزرگ گرداند - و پایه اعتلای اعلام دولت روز افزون او را ارتفاع آسمانی بخشد - تا هم نشأه ظاهر سرانجام دلدیر یابد - و هم گمراهان بادیه ضلالت اهتدا بشاه راه سعادت یابند) لاجرم پیشتر از آن بدخواهان این دولت را بگوئیستی و نشیب زبونی درآورد - و چون (انصر آرای سلطنت را معدن صورت و مردمی گردانیده از استلذاذ عفو جرائم خوش وقت دارد) ناگزیر بمقتضای قدرت کامله بداندیشان دولت خدا داد را باهتمام خود شان در گرداب هلاکت و موج خیز شقاوت اندازد - و مصداق این سر بدیع (که جز دانا بآن پی نبرد) حال خسران مآل شاه ابوالمعالی ست - که نه حد مرتبه خود می شناخت و نه قدر عفو پادشاهی میدانست - نه دل اخلاص گزین داشت و نه عقل معامله دان ●

در وقایع سابق گذارش یافت که این بد مست نیروی رای مکرراً مصدر اعمال ناشایسته شد و بمقتضای مکارم ذاتی شاهنشاهی از کشتن نجات یافته مشمول عواطف گشت - و بجهت اصلاح حال او و آرامش خلایق او را بمکه معظمه فرستادند - درینولا از اماکن شریفه (که بایسته حسنات تحصیل کرده) شواره شرارت را در خرمن اعمال اندوخته و مورد سیآت گشته باز باندیشهای نادرست بممالک محروسه (که بانوار عدالت حضرت شاهنشاهی منور بود) روی آورد - و بخیال فتنه انگیزی و غساد طرازی در گجرات توقف ناکرده بسمت آگره و دهلی روانه گشت - و چون بجالور رسید میرزا شرف الدین حسین را (که ادبار یافته دین و دولت بود) در یافته در فحای خود تیزتر شد - و در تخیل باطل سری و سرکشی بیشتر اهتمام نمود - و شرف الدین حسین میرزا با او هم عهد و پیمان گشته تا سصد کس خوب خود را همراه او ساخت (مثل یار علی بلرچ و میر علی کولابی) که رفته در میان ولایت سورس و آشورس انداخته فتنه برپا کند - و قرار داد که اگر در همین جا مهم پیش رفت من هم

(۲) در [چند نسخه] بخت و دولت ●

چون (خاطر اولیای دولت ابد پیوند نحوه از کار میزرا شرف الدین حمین جمع شد) همت در سنجیر قلعه جوده پور (که مستحکم ترین قلاع آن ملک است) بستند - پوشیده نماند که رای مالدیو (که از اعظم راجهای هند بمرتبه و جاه و افزونی نوکرو بعیاری ولایت ممتاز بود) جای نشست او این قلعه بود - و بعد از انتقال او از حصار هستی چندر سین پسر خرد جانشین او شده این قلعه را داشت آمرانته بمحاصره او پرداختند - و رام رای پسر کلان رای مالدیو آمده داخل معسکر اقبال شد و از انجا باسلام عتبه علیه (که بوسه گاه سرافرازان آفاق است) سر بلندی یافت - و معین الدین احمد خان فرخودی و مظفر مغل و جمعی دیگر را همراه ساخته بکنک حسین قلی خان فرستادند - بتائید غیبی در اندک فرمت آن قلعه مفتوح شد *

(۲) و از سوانح آنست که پایه قدر خواجه مظفر علی تربتی بخطاب مظفر خانی و خلعت وزارت دیوان کل ارتفاع یافت - تفصیلش آنکه چون (بیمایم معدلت دولت افزای سعادت مقرون و حسن توجه و رزانت رای و متانت تدبیر حضرت شاهنشاهی سلسله ابد پیوند سلطنت انتظام تازه گرفت - و خلاصه امور جهانبانی و نقاوه مهام جهان گشایی سامان و سرانجام یافت) باوجود کمال در مقام مزاج روزگار و جامعیت مراتب کونی و الهی و هدم ملال در اشتغال بهمهات صوری و معنوی و نا احتیاج مندی بوزیر و رکیل بجهت پرده گزینی و اختیار رسم پیشینیان (که سرمه چشم عوام است) و بجهت دور بینی و مزید احتیاط رای جهان گشای ممالک آرا مقتضی آن گشت که مسند والای دیوان بوجود مرده اخلاص نهاد خدمت درست معامله دان مرزین گردد - تا ذات مقدس همچنان در نقاب بجهت توجهی (که بهین طرز عیار گرفتن جهانیان است) بوده مهتات ملکی و مالی و تصرفات فعلی و قولی بر میاتی حق و سباق صواب فیصل یابد - و ساحات ریاض ممالک محروسه از رشحات کلک کفایت رشمش طراوت پذیرد - و توجه اقبال اساس حضرت شاهنشاهی در اوائل این سال الهی برای این کار بزرگ خواجه مظفر علی تربتی را برگزیده زنگ زدای جوهر استعداد او شد - خواجه بر جرم این خدمت سر بلندی یافت - و متکالی دیوان بوجود او آرایش گرفت - و خطاب مظفر خانی نیز پدوایه این منصب والا گشت - و او شکر این نعمت جلیل را در خور استعداد خود آماده گشته در لوازم درایت و کفایت کار پردازیهای نمایان بظهور آورد - و در ترویج معمور آباد خزانه (که راس المال سلطنت است) و ترفیه احوال رعیت و انتظام سپاهی (چنانچه مکنون ضمیر قدسی بود) اهتمام شایسته بتقدیم رسانید - و از نیکو خدمتی مهم وزارت او برتبه امارت کشید - و بوفور درایت و شجاعت صاحب سیف و قلم شد - خواجه ملازم بیرام خان بود - در هنگام تفرقه او دوریش اوزبک

(۲) نسخه [ح] و از سوانح دولت افزای این سال سعادت طراز آنست (۳) نسخه [ب ح] دیوانی *

بیش ازین داشتیم - اما حوصله تنگ او تاب برداشت آن نیاروده نود از هم رفت - و غبارِ جوهرِ حقیقت او گرفته آمد - آنکه صلاح دید ضمیر گیتی پیرای حضرت شاهنشاهی چنان قرار یافت که یکم از خاصان بساط اعتماد را بر سرکار ناگور تعیین فرمایند - که مبادا خواجهزاده بدمست بی جوهر بهجوم خوشامد گویان خانه برانداز فتنه دران ملک برپا کند - و غبار انگیز تفرقه خواطر سکنه آن ولایت گردد - و [چون پایه قدر مخلصان افزودن اعلام دولت بلند ساختن است - و برانداختن سلسله کافر نعمتان فتنه اندوز پس جمهور رعایا (که بدائع ودائع ایزدی اند) داشتن - بلکه آن سیه درونان تیره رای را شمع هدایت در شاهراه گذاشتن] حضرت شاهنشاهی حسین قلی بیگ پسر ولی بیگ ذوالقدر را (که در پیشگاه بساط قرب معزز بود - و بدقائق مزاج دانی و آداب خدمتکاری امتیاز داشت) پایه اعتبار افزوده بمنصب خانی مفتخر ساختند - و جایگزین میرزا شرف الدین حسین را باو مکرمت فرموده گوش نصیحت نپوش او را بنصایح دولت آور خرد افزا پر ساخته بجانب ناگور (که مقر و مقر میرزا بود) وداع فرمودند - و جمعی از مخلصان صفاکیش مثل اسمعیل قلی خان برادرش و محمد صادق خان و محمد قلی ترقبای و میرک بهادر و چندی دیگر از بهادران جان سپار را بکمک او نامزد ساختند - و حکم معلی شرف نفاذ یافت که سهر و خط لازم نشاء بشری ست - اگر میرزا از خواب غفلت بیدار شده از کردار ناهنجار خود خجلت زده باشد او را مستمال الطاف شاهنشاهی ساخته بدرگاه مقدس آورند - و اگر داعیهای مدبرانه کافر نعمتانه داشته در خیال افساد باشد سزای او را در کنار او نهند - تا این معنی عبرت افزای سایر کوته اندیشان گردد - حسین قلی خان اهل و عیال خود را بقلعه حاجی پور فرستاده آماده این خدمت عالی شد - و باکینه شایسته متوجه ناگور گشت چون لشکره مرید باقبال رسیده آمد میرزای ادبار یافته را فرصت سرانجام فتنه (که اندیشیده بود) بدست نیفتاد - ناگزیر قلعه اجمیر را به ترخان دیوانه (که از معتمدان او بود) سپرده بجانب جالور (که در تصرف خود آورده بود) رفته انتهاز فرصت می جست - جنود دولت بنواحی اجمیر رسیده قلعه را محاصره کردند که راه پاک کرده پیشتر متوجه شوند - ترخان دیوانم عاقلانه پیش آمد - و بعهد و قول داخل عساکر منصوره شد - حسین قلی خان قلعه را بمردم معتمد خود سپرده پیشتر روان شد شرف الدین حسین میرزا (که دین و دنیا را پشت داده بود) رو برو ایستادین را بخود قرار نداده از ممالک محروسه بدررفت - و ساحت آن ولایت از غبار او صاف شد - و قلعه میرتهه (که محکم ترین قلاع آنجا ست - و جیمیل باستصواب میرزا آنجا می بود) نیز بدست حسین قلی خان افتاد و بموجب فرمان پادشاهی آن قلعه بجمکال سپرد *

(۲) نسخه [ب ج] و فاکیش (۳) نسخه [ح] بشیرخان (۴) نسخه [ا ج] جمیل - و نسخه [ب] جمیل بیگ *

درین سال عزیمت حج را وسیله زیارت کعبه آستان مقدس ساخته متوجه ممالک هندوستان شد و میرزا شرف الدین حسین از ناگور (که از جمله جایگیر او بود) باستقبال شنافت - و همراه پدر بدرگاه معلی متوجه گشت - و چون بحوالی دارالخلافه آگره رسید بموجب اشاره والا اکثر امرا باستقبال خواجه رفتند - و چون بشهر نزدیک آمد حضرت شاهنشاهی نیز بنفس نفیس بقصد پیشواز برآمدند - و خواجه را ازین اجلال و اکرام کامیاب سرور ابدی ساختند - و بعزت تمام بدارالخلافه آورده بورود منازل احترام فرمودند - و بمکارم شاهنشاهی مراسم درویش نوازی بتقدیم رسید - و خواجه نفائس امتعه خطا و کاشغر بنظر اقدس درآورد - مدتی پدر و پسر بشمول عواطف قرب کامران بودند * و از سوانح عبرت افزا فرار نمودن میرزا شرف الدین حسین است از درگاه گیتی پناه - قاعده ایست قدیم که بزرگان الهی و فرمان فرمایان دیده در دل درویشان و درویش نژادان را بانواع تفقدات بدست آورده اند - و این قسم سلوک را (که هم بیهوش داری مرد افکن است - و هم نوش داری اهلیت) گاه بملاحظه انتساب آبای کرام این مردم و گاه بواسطه عیار گرفتن جوهر حقیقت خود شان نسبت باین طایفه ظاهر ساخته اند - و اگر بدیده انصاف نظاری شوند بر هوشمندان آگاه دل هربدا کردن که عنایات و مراحم شاهنشاهی (که به نسبت این پدر و پسر بظهور آمده) هر دو امر مذکور منظور نظر دور بین بوده است - و لهذا در اندک فرصت انجمن آریایان اقبال پرده از روی کار میرزا شرف الدین حسین برداشتند - و حقیقت بے حقیقتی و بے جوهری او بر عالمیان بظهور پیوست - و چون ایزد جهان پرور^(۳) میخواست (که ساحت این دولت ابدقرین را از تیره درونان بد نیت پاک ساخته بوجود مختصان پاک عقیدت آرایش دهد) نقشه (که بهزار تدبیر نگاشته لوح وجود نشود) خود باسانی صورت می بندد - و اصحاب نفاق بپای کوشش خود از عتبه اقبال رفته در ادبار میزنند - از انجمله حال خسران مآل میرزا شرف الدین حسین است که از باد افکن دنیا ثبات پائی نوززیده از جای رفت - و خیالات جنون و اندیشه های مالمذولیا در سرش افتاد - و بتاریخ بیست و سیوم مهر ماه الهی بتوهم محض و اقتضای خبث باطن (که طینتش بدان مجبول بود) از عتبه قدسیه (که ملاق بزرگان هفت اقلیم است) گریخته بجانب اجمیر و ناگور (که بجایگیر او مقرر بود) شنافت بعضی تاریخ این سانحه را شش صفر یافته بودند *

و چون این حرکت شنیع معروض بارگاه معلی شد کمال تعجب و استبعاد فرمودند - و هر چند منتهای این توحش و ترعب از همدمان و همفشیان او استکشاف فرمودند (غیر از خبث درون و خبث دماغ امری دیگر از پرده بیرون نیامد - مگر بر زبان حقیقت گذار گذشت ما اراده تربیت او

(۲) در [بعضی نسخه] مشمول (۳) نسخه [ج] جهان آرا (۴) نسخه [ح] الهی موافق سه شنبه ششم صفر *

باستقلال متمکن ساختند - و سلطان آدم و بحرش را باز سپرده برگشتند - کمال خان از انجا (که در ثبات عقیدت و رسوخ خدمت درگاه والا نهایت ارکان بود) بدولتی (که در خیال او نمیگذشت) کامیاب شد لشکری را بجائی (که قدم باز پس آمدن نبود) فرستاد - و سلطان آدم را مقید نگاه میداشت تا حیات طبیعی سپری کرد - اگر حکم پادشاهی را (که هرگز از واردات سماریست) گرس می نهادند باین روز به گرفتار نمیگشتند - و اگر بنصف از ولایت قناعت میکردند ببلای حرمان کل مبتلا نمی شدند از شامت آن نافرمانی و عدم انقیاد حکم پادشاهی (که مرآت حکم الهیست) اساس زندگانی خود و خان و مان بریاد دادند *

و از سوانح آنکه خواجه معین بن خواجه خارند محمود از کاشغر آمده به بساط پسر شاهنشاهی استسعاد یافت - المنة لله که بمیام اقبال روز افزون شاهنشاهی سل بسال و ماه بماء و هفته بهفته و روز بروز (چنانچه آثار افزونی دولت و گشایش ملکیا و معموری ولایتها و ایمنی راهها و ارزانی نرخیها بظهور می آید) طبقات طوائف (از ترک و تاجیک و سهای و سوداگر و ملا و درویش و سایر اقسام انام) از هفت اقلیم پیشانی نیاز بدرگاه عالم پناه سوده کامروای صورت و معنی میگردند - ^(۵) از انجمله درینوا از حدود کاشغر سلاله اصفیا خواجه معین آمده بموصل بساط اقدس مشرف شد - خواجه پسر خواجه خارند محمود است - و خواجه خارند محمود پسر خواجه عبدالله که بخواجهکن خواجه اشتهار دارند - و پسر بیواسطه هدایت مآب ناصرالدین خواجه عبیدالله اند - و خواجه خارند محمود از برادران و سایر اقوام بمزیت کمالات و تهذیب اخلاق ممتاز بود - و در ایام شباب بعد از آشنائی علوم متعارفه قدم هر فریفت نهاده بهای همت سپهر عراق و خراسان نموده بشیراز رفت - و بعد از استغاده علوم حکمیة در حوزه درس علامه الزمانی مولانا جلال الدین محمد دوانی بمصرفند معارفت نمود و در فترات ماوراءالنهر بجانیب ترکستان و مغلستان رفت - و در زمای طلوع نیر اقبال حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی از طرفان بکاشغر آمد - و از انجا بقصد دریافت مجالست آنحضرت بدرالصلوة آگه رسید - و بتوقیر و تعظیم پادشاهی صدر نشین محافل قدس گشت - و در ایام تفرقه هندوستان بمکابل آمده اقامت فرمود - خواجه را دو پسر بوده است - یکم خواجه قاسم - و دیگر خواجه معین - و خواجه معین در ایام حیات پدر بزرگوار خود بکاشغر رفته معزز و موقر بود - و عبد الرشید خان بی سلطان سعید خان رود خانه سنگ بشب (که بسنگ بشم مشهور است) ^(۷) بخواجه تکلیف نموده بودند - و خواجه (چون اعتبار پسر خود را میوزا شرف الدین حسین از اندازه بیرون شنید)

(۲) نسخه [ح] و از سوانح این ایام آنکه (۳) در [بعضی نسخه] معین الدین (۴) نسخه [و ح ی]

می آمد (۵) نسخه [ی] میگردیدند (۶) در [بعضی نسخه] استغاده (۷) در [اکثر نسخه] تکلیف *

و اکنون سلطان آدم دارد (در بخش ساخته یک بخش بار مسلم دارند - و بردیگرے کمال خان متصرف گردد - و باین مضمون مناشیر سعادت بخان کلان و میر محمد خان و مهدی قاسم خان و قطب الدین محمد خان و شریف خان و جان محمد خان بهسودی و راجه کپوردیو و راجه رام چند (که جایگیر در پنجاب داشتند) شرف ارتفاع یافت - که اگر سلطان آدم درین حکم نایستد افواج قاهره از پنجاب بر سر آن ولایت رفته پاداش نافرمانی در کنار آن بیدولت نهند - تا عبرت جمیع صحرا پروردان وحشی سرشت گردد - کمال خان به نیل منتهای آمال از عتبه علیّه به پنجاب آمد آمرای عظام بر طبق فرمان اقدس بسطان آدم گذارش حکم عالی نمودند - آدم و پسرش لشکری نام (که حل و عقد کار و بار پدر بدست او بود) سر از اطاعت حکم جهان آرا پیچیده عذرهای بدتر از گناه در میان آوردند - و راضی نشدند که ازین تسلط معتار اندک فرود آیند - و کمال خان نیز بملک موروثی خود کامیاب گردد - امرا از فرط احتیاط صورت حال بدرگاه گیتی پناه معروض داشتند مجددًا منشور عدالت معنون بطغرای جلال و جمال رسید که با آنکه آدم در مرتبه اول رابطه عبودیت گسسته انقیاد نموده بود باز وجود آن از انجا که مشمول عنایت پادشاهی ست اگر نیمی از ولایت را به برادرزاده خود گذارد نیمه دیگر را باو گذارند - و اگر همچنین بر نافرمانی ثابت قدم باشد تادیب او نموده کمال خان را بر تمامی آن ولایت متمکن سازند - چون سرکشی او بظهور رسیده بود افواج قاهره نهضت نموده بولایت گهران درآمد - آدم همچنان بر سر جهل ایستاده در مقام مدافعه عساکر اقبال شد - و در حوالی قصبه هیلان جنگ عظیم در پیوست - و همچنانکه (جرأت و جلالت در سرشت طبقه گهران مرکز است) قتال و جدال دست داد - اما از انجا (که همواره تأکیدات ازلی قوی مرکب اولیای دولت ابد پیوند است) شعله تیغ نصرت نیام زنگ زدای معرکه ظلم گشت و آن وحشی نژادان سباع منش صحرای هزیمت طی کردند - و باقبال شاهنشاهی فتح (که طراز فتوحات عظیمه تواند بود) روی داد - سلطان آدم بدست هزیران عساکر والا دستگیر شد - و لشکری پسرش گریخته بکوہستان کشیر رفت - و چند گاه از خیل کم گشتگان بود - در اندک فرصت او را نیز اسیر ساخته آوردند - و تمامی ولایت گهران (که هیچ یک از فرمانروایان هندوستان تسخیر نموده بود) بهمت والی قلیله از اولیای دولت قاهره مستخر شد - و بموجب منشور اقبال (که بتازگی رسیده بود) آمرای عظام تمامی ولایت گهران را بکمال خان داده او را در تمامی آن ولایت

(۲) نسخه [ج] یکے باو (۳) در [بعضی نسخه] بخان کلان میر محمد خان (۴) نسخه [ب ی]

خان محمد خان (۵) نسخه [ی ط] کنور (۶) در [اکثر نسخه] نایستد (۷) در [اکثر نسخه] شمول عنایت

(۸) نسخه [ح] و گذارند (۹) در [چند نسخه] مذکور است *

برو تافته جایگیرهای لایق یافت - هنگام مبارزه خان زمان (که با پسر عدلی روی داد) در سرکار لکهنؤ
 پرگنه هندسوه و فتحپور و دیگر محال جایگیر او بود - و نیز بموجب حکم معالی جمعیت شایسته
 همراه برده شریک خدمت شد - و دران جنگ مرد آزماى ازو کارنامها بظهور آمد - و چون حقیقت
 حال از رامت گفتاران درست کردار بعرض اقدس رسید موجب مزید توجه عالی و باعث تضاعف
 اعتبار او گشت - چنانچه از فرط التفات فرمودند که کمال خان خدمت خود را بجای آورد - اکنون
 وقت عاطفت ماست - بهر مقصدی که داشته باشد کامیاب خواهد شد - درین وقت سعادت پرتو
 بوسائل واقفان بساط قرب معروض داشت که عاطفت حضرت شاهنشاهی در باره من زیادت
 از حالت من بظهور آمده است - اکنون از عواطف پادشاهی بمقتضای حب وطن امید ولایت
 پدر خود دارم - که (تا قضیه ناکامی مرا در پیش آمد - و در بند سلیم خان افتادم) ملک موروثی مرا
 عم من آدم متصرف است - و ازین عم هزاران عقده غم در دل دارم *

و شرح این قضیه مجملی آنست که سلطان سارنگ با شیرخان جنگهای مردانه کرد - آخر
 بمقتضای سرنوشت آسمانی او و پسرش کمال خان بدست افتادند - سارنگ را بقتل رسانید - و کمال خان را
 در قلعه گوالیار محبوس ساخت - و با وجود چنین فقرت^(۳) ملک اینها را بدست نتوانست آورد
 و حکومت الوس گهران سلطان آدم برادر سلطان سارنگ داشت - و چون کار شیرخان سپری شد
 و نوبت بمسلیم خان رسید او نیز سعیهای بلیغ در گرفتن این ملک نمود - و سودمند نیامد
 و از غرائب آنکه نوبتی سلیم خان زندانیان قلعه گوالیار را حکم سیاست عام کرد که ته زندان خانه را
 کاراک کرده و پر از داری تفنگ ساخته آتش دادند - قوت آتش باروت^(۴) زور آورد که خانه را از جای
 کنده و با زندانیان بهوا برده جزو جزو و عضو عضو پراکنده ساخت - کمال خان دران میان بود
 قادر پُرکمال او را ازین آسیب محفوظ داشت - و در گوشه خانه که او بود دود از آتش فرسید
 و چون سلیم خان برین حراست ایزدی آگاه شد عهد گرفته او را خلاص ساخت - و ازان وقت
 سلطان آدم عم او استیلاى مطلق در ولایت خود یافت - و او روزگار بناکامی میکندراند - قادر اوائل
 اورنگ آرائی حضرت شاهنشاهی خود را بسته فتراک دولت ابد پیوند ساخت - و عمری کمر اخلاص
 بسته عرصه جان سپاری پیمود *

چون شرح ناکامی خود معروض داشته التماس موطن قدیم خود نمود حکم گیتی مطاع
 از مطلع عدالت پرتو صعود یافت که ولایت گهران (آنچه سلطان سارنگ در تصرف خود داشته

(۲) در [چند نسخه] عوارف (۳) نسخه [۱] فقرات - و نسخه [ب] قرب - و در [بعضی نسخه] قوت

و نسخه [ط] قدرت (۴) در [بعضی نسخه] باروت - و هر دو آمده است *

فروربرد - و هرکرا [شهرستان باطن (که نمونه ملک سماوی ست) بانديشهای تباہ هوا و هوس خراب باشد] هرائينه بخلاف آن نتيجه بخشد - چراغ دولت او چون شعله خس کم بقا - و نهال اقبال او چون سایه درخت زود زوال باشد - اگرچه (هوشمند دانا دل را در امثال این مقدمات خرد افزای دولت بخش احتیاج^(۲) به تمثيل نیست) لیکن (چون مقصود ازین محمديت نامه الهی رهنمونی عامه است) بجهت تربیت سرمه بینائی غبار آلوده چشمان کوتاه بین (که همیشه بجهت مصالح گوناگون عالم از ایشان پُر باشد) بجای دور و زمان گذشته نمیورد - واقعات قدسیه خدیو زمان خود را رقمزده کلک تمثيل میگرداند *

و مجدداً آنچه (درین سال مبارک بظهور آمده موجب مزید آگاهی اهل دید و باعیت دیده و ری کوته نظران گشت) تسخیر ملک گنهران است - که میان دریای سند و بهت در شعاب جبال و اتلال و اغوار واقع است - چه در زمان پیش سلاطین هند بالمشکر گران و استعداد فراوان زمانهای دراز صرف حصول این امنیت نموده اند - چون (جز ظاهر آرائی پیشه نداشته اند - و نیات ایشان بصحت نه پیوسته بود) مراد شان بر نیامد - و این عقده باهتمام شان گشوده نشد - چنانچه ایمانی بدین در پیش رفته است - و اکنون (که عالم بحسن نیت و صفای عمل حضرت شاهنشاهی زیب و زینت یافته است - و از وجود جهان آرا افلاکیان مقدس و خاکیان نیازمند کامروای صورت و معنی^(۴) اند) این کار بزرگ (که از فرمان فرمایان هند پیش نرفته بود) بوسیله اهتمام اقبال شاهنشاهی بوجه دلخواه صورت گرفت - و آن ملک بتصرف اولیای دولت قاهره درآمد - و شرح این عطیه کبری آنست که چون الوس گهر پیوسته لاف دولخواهی و بجهتی میزدند آن معدن مرآت و فتوت جز چشم التفات بران ملک نمی انداخت - هرچند^(۵) (در آداب خدمت انبساط آنست که بزرگان دیار پیوسته اگر در ملازمت نباشند گاه گاه بسعادت زمین بوس استسعاد یابند) سلطان آدم و کلانتران آن ملک (که مشمول مرحام شاهنشاهی شده بودند) اصلاً لوازم خدمت بجای نمی آوردند - لیکن آنحضرت پاس اندک خدمت (که در وقت از سلطان آدم بظهور آمده بود) داشته چندین تقصیرات ازین طوائف میگردانیدند - و ازان باز (که ارزنگ جهانبانی بفرزاد اقدس حضرت شاهنشاهی آرایش پذیرفت) کمال خان بمقتضای سبق خدمت و سابقه عبودیت این دودمان عالی (که نقش ضمیر این مردم بوده) روی فراغت بدرگاه معلی آورده ارکان عبودیت موروثی را بوسیله زمین بوس والا مجدداً تاسیس داده دوام اعتصام رگاب نصرت قرین نمود - و پرتو عنایت

(۲) در [بعضی نسخه] احتیاج تمثيل (۳) نسخه [ط] بجای دور فرمان روایان گذشته (۴) در [اکثر نسخه]

آمدند (۵) نسخه [ط] هرچند آداب خدمت شایسته آنست *

افتخار دلاوران و دلیران بدست خویش زنده گرفت - و باعث هزاران تعجب گشت - و دیگرے را جمع از بهادران پُر دل اتفاق نموده بدست آوردند - و در همین شکر عبادت را با عشرت یکرنگ ساخته معدلت آرای بودند که بموقف عرض مقدس رسید که از دیرباز است که در هندوستان رسم شده که ازین طبقات (که در معابد بجهت اقسام عبادات و تقریبات می آیند) حکم آن سرزمین باندازه حالت و ثروت مبلغی مخصوص میگیرند - و گرمی نامند بفتح کاف و سکون را - شاهنشاه خرد پزوه از فراخ حوصلگی و دور بینی و حق اندیشی تمامی آن نقره را (که کورها میشد) بخشیدند و چنین اخذ اموال را ناستوده انگاشته بمنع آن یرلیغ مقدس بممالک محروسه اصدار فرمودند - در زمان باستانی از فارسائی بعضی و حرص اندوزی طایفه بمحض تقلید از دادار پرستان چنین خواهش بیجا می نمودند - و بارها بر زبان اقدس گذشت که هر چند بطلان گروهی مشخص گردد چون بے راهه رفتن بران جماعت مشخص نیست در هرچه (آنرا وجه توجه بعبدت کبریای احدیت ساخته پرستش ایزد جهان آفرین می نمایند) چیزی خواستن و سنگ تفرقه انداختن ناستوده خرد خرده دان است - که هرائینه آن نشان ناراضمندی ایزدی خواهد بود - و چون خاطر اقدس از شکر و ابرداخت عزیزت آن شد که این هیزده گروه مسامت پیاده شتافته در یک روز خود را بدار الخلافه آگوه رسانند - این عشرت پرور اقبال با مخصوصان قدم همت در راه نهاده یوسف محمد خان کولکناش و میرزا کوکه و سیف خان و شجاعت خان و میرعلی اکبر و حکیم الملک و دستم خان و شمال خان و مطلب خان و طبقه دیگر از ارباب اختصاص را همراه گرفتند - ازین ره نوردان اخلاص گزین غیر از میرعلی اکبر و حکیم الملک و شمال خان کسی دیگر همپائی نتوانست کرد *

فتح ولایت ککهران به نیروی همت عساکر اقبال

چون [عالم عنصری سفلی منتظم بصلاح عالم قدسی علوی ست - و نمونه ازین بوالعجب کار آنست که انتظام مهمات ملکی و مالی پادشاهان والا شکوه به نیت درست و اندیشه راست (که تلوعالم علوی ست) منوط و مربوط می باشد] هر اقبال پناهی (که از شوکت ظاهری و عظمت صوری از جای نرفته در آبادان دلها اهتمام نماید - و همت را برفاهیت خرد و بزرگ گمارد - و همواره از دولتمندی ذاتی بقدر گنجایش مطابق نیت بعمل آورده خود را پاسبان جهانیان داند) ایزد دانا کارهای او را برآورده خیر گردانیده روز بروز آثار افزونی دولت و عظمت او بر همگان ظاهر سازد و مخالفان او هم از دوستان خود آزارها کشیده و باقسام نکبت و انواع بلایت گرفتار گشته سردرگم عدم

(۲) در [بعضی نسخه] بفتح کاف عربی و سکون رای غیر منقوطة (۳) نسخه [ج ۵ ی] بدان

(۴) نسخه [ج] که پرتو عالم *

بعثت علیّه ندارم - امید که رخصت مکه معظمه یابم - که گردِ تقصیراتِ خود را دران ارضِ مقدّس پاک ساخته شایسته آستان برس گردهم - چون از بے طالعی قدرِ عنایتِ پادشاهی ندانستم دیدم آنچه دیدم - و اگر از بنده پروری رخصت نشود امیدوارم که چون در من بے سامانی راه یافته چندگاه در پنجاب قدرے جایگیر مرحمت شود - تا سامان کرده توانم شرفِ زمین بوس دریافت و چون عرضداشت را روانه درگاه ساخت در بگرام نقوانست بود - از انجا بکنار سند رسید - و از اندیشناکی غنیم از سند عبور کرده در حدود ولایت کهنران آمده نفس راست کرد - و روزے چند دران حدرد توقّف نمود - سلطان آدم لوازم آدمی گری بجای آورد - خان خانان در مقام حیرت آمده نه روی رفتن و نه رای بودن داشت - سراسیمه روزگار میگذراند - حضرت شاهنشاهی را چون پرتو اطلاع بر حقیقت احوال او تافت بر خلاف عقلمای کوتاه اهل روزگار منشورِ عاطفت فرستاده بنصائح گرامی و مراحم گران مایه او را از کلفت بر آوردند - و در جواب عرضداشت او در باب جایگیر پنجاب حکم مقدّس بنفاد پیوست که از روی عواطف پادشاهی جایگیرهای سابق (که کمتر از جایگیر پنجاب نیست - از سرکار حصار فیروزه - و سرکار اناوه - و خیرآباد - و شاه پور - و کلانور و جالندهر - و اندری - و غیر آن) تغییر نداده ایم - و اگر معامله یورش کهنران در میان نمی بود در لاهور هم هیچ مضایقه نمی رفت - اکنون بمجرد رسیدن فرمان متوجه ملازمت گردد - منعم خان بعنايات پادشاهی مستظهر شده متوجه اسلام درگاه معلی شد - چنانچه در اواسط سال هشتم الهی و اواخر (۹۷۰) نهصد و هفتاد قمری بشرف بساط بوس استسعاد یانت - و عاطفت شاهنشاهی او را مغرور بحر مرحمت و معمور بر امننان ساخت - و از چهره حالش گرد خجالت و غبار ملالت پاک ساخته بنوازشهای پادشاهانه اختصاص بخشید - منعم خان شناسای مدارج کمال شاهنشاهی شده اندیشه خردانگه رفتن کابل از سویدای دل برآورد - و یکدل و یکروی گشته کمر همت بخدمت والی شاهنشاهی بست - خاطر مقدّس شاهنشاهی بودن منعم خان را میخواست - و او از ناشناسی و ناسپاسی دل نهاد این جا نمی شد - آخر پدربایه صلاح خود دریافته بصد نیازمندی معتکف عتبه اقبال شد - و سعادت کویک بختش روز افزون گشت - و بدرجات دولت عظمی ارتقا نمود •

و از سوانح آنست که خاطر عشرت پیرای حضرت شاهنشاهی متوجه شکار جانب متهرا شد با جمع از خامان بآن صوب نهضت فرمودند - و فنون شکار دلخواه شد - از انجمله روزے هفت شیر شکار آن شیر شکار شد - پنج تارا به تیر و تفنگ بخاک و خون برابر ساختند - و یکم را آن سرمایه

(۲) در [چند نسخه] آدم گری (۳) نسخه [۵] آخر آنرا پدربایه (۴) در [اکثر نسخه] ارتفاع

(۵) در [چند نسخه] متهرا •

متوجه پیش شویم - که در لغات جنگ صورت بندد - اگر در مصائب غالب قدیم از آن چه بهتر و اگر له گرفته خود را بقبائل مهند و خلیل میرسانیم - و از انجا روی توجه سلامت حضرت شاهنشاهی می آوریم - و خود را بحمايت درگاه والا می سپاریم - و اگر له خان خاندان سیاستهای گوناگون انتظام برادر و پسر و برادرزاده خود خواهد کشید *

چون منعم خان به غلامان رسید خبر آمد که عیدی سرهست بجلال آباد آمده در استحکام آنجاست - تیموریکه و خواجه کلان و جمعی را بر سر عیدی فرستاد - عیدی قلعه را محکم کرده بجنگ پیش آمد - روز دیگر خان خاندان متوجه محاصره جلال آباد شد - درین اثنا خبر رسیدن میرزا محمد حکیم و لشکر کابل رسید - جبار بر دی بیگ را (که در زمره نامداران حضرت فردوس مغانی است) در رویش شده عمره میگذراند - و درین سفر همراه شده بود) پیش میرزا فرستاد - که شاید بجنگ مهم صورت یابد - و اگر ضرورت نیابد قرار دهد که جنگ روز دیگر باشد که منتازه روبروست - تیموریکه از قوج هراول جدا شده آمد که غلیم الدی است - بغداد نیندازند که شاید غنیم شب بجانبه بدرود - و کار دراز شود - خان خاندان بکوشش خود و اهتمام حیدر محمدخان (که در روز عاشق کابل و مغرور شجاعت خود بودند) راه جنگ پیش گرفت - درین اثنا خواجه کلان (که سردار هراول بود) گشته شد - میرزا حسن (که در جرانغار بود) از جای خود نچلیبد و قاتلان و جمعی (که در برانغار بودند) نیز توفیق خدمت نداشتند - و ابوالعالی توپچی (که کابلیان باو خطاب زومی غائی داده بودند) در گره اسپ خود تعبیه آتشباری کرده بود - تیرے از آن بجمله خساری رسید - و از هم گذشت - چون از کشته شدن خواجه کلان دل بای داده بودند درین مرتبه عثمان از دست داده پای ثبات در زکاب نمائند - و نزدیک چهار باغ در مقام خواجه رستم این مصائب روی داد - و بجهت سببها و مکافات ناانصافی قدر چنان نعمتی و بادفره غرور (که نگرهیده ترین حاصل آنصافی است) شکست بر منعم خان افتاد - و جمعی بے حقیقتی نموده بگامیلان ملحق شدند - و تمامی اموال و اسباب منعم خان بتاراج رفت - با بزرگ بیگ (که یکی از معتمدان منعم خان است) تقریر میکرد که مقدار می لک تنگه از نقد و جنس همراه من بود که بغارت رفت - و اگر مردم بتاراج مشغول نمی شدند منعم خان هم گرفتار میشد *

منعم خان بگل و پر رنجه به بگرام آمد - و چند روز در انجا بوده صلاح کار خود می جست آخر یاری قواچی باشی را با عرض امانت بدرگاه عیسی پناه فرستاده التماس نمود که روی آمدن

(۲) در [بعضی نسخه] منعم خان خانانان (۳) در [اکثر نسخه] تریکه (۴) در [اکثر نسخه] نمائنده

(۵) نسخه [ی] می هوا روپیه از نقد و جنس (۶) در [بعضی نسخه] باروی *

چون سرگذشت ابرالفتح بفضیل بیگ رسید از سر اضطراب اسباب و اموال خود بدهد
میرزا سنجر پسر خضرخان هزاره (که پسر این سنجر سکندر نام باو نسبت دامادی داشت) بار کرده
خواست که خود را بالوس هزاره رساند - و باین اندیشه برآمد - بعضی از ملازمان میرزا خبر فرار او
شنیده از دنبال شناختند - و دستگیر کرده بقلعه آورده آواره صحرای عدم ساختند - و بعد ازین واقعه
شاه ولی انکه کانل حلّ و عقد مهمات کابل گشت - و خود را از بیخردی عادل شاه خان خطاب کرد
و حیدر قاسم خان کوه بر را منصب خان خانانی داد - و خواجه خاص ملک خواجه سرا را
اخلاص خان لقب کرد - و از خود سری و بیخردی لقبهای (که پادشاهان به بندهای خود مکرمت
فرمایند) دادن گرفت - و بسعی خویش در فزای خود اهتمام نمود - و در اندک فرصتی بیگم قصد^(۲)
غدری از وفهمیده بعدم آباد فرستادند - و به رای زین خود مهمات کابل پیش گرفته بجهت
مصلحت رقت حیدر قاسم کوه بر را (که آبا و اجداد او در سلک امرای حضرت گیتی ستانی
فردوس مکانی و حضرت جهانبانی جنت آشیانی انتظام داشتند) وکیل میرزا اندیشیده برای
انتظام مهمات مقرر ساختند - بجهت سیرابی سخن بدرازی کشید *

و بالجمله چون (شرح برآوردن غنی خان و کیفیت بی سرو سامانی مهمات کابل معروض
بارگاه معلی شد) بخاطر نکته دان دور بین حضرت شاهنشاهی رسید که منعم خان بودن کابل را
بسیار میخواست - مناسب آنست که او را اتالیق میرزا محمد حکیم ساخته روانه کابل باید نمود
که هم انتقام پسر خود را بکشد - و هم تدارک پریشانی احوال کابلیان نماید - و هم قدر عنایت
و مرحمت شاهنشاهی بهتر ازین دریابد - بنابراین اندیشه صواب انما منعم خان را (که بر سر راجه
مذکور تعیین فرموده بودند) از آثاره باز گردانیده باین خدمت عالی رخصت فرمودند - و چندی
از امرای (مثل محمد قلی خان برلاس - و حیدر محمد خان آخته بیگی - و شاه حسین خان نکدری
و حسن خان برادر شهاب الدین احمد خان - و تیمور خان یکه - و جمعی دیگر از بهادران و یکه جوانان)
نیز تعیین شدند - منعم خان چون (از تبه رایی قدر دولت حضور نمی شناخت - و پایه عنایات
شاهنشاهی نیک در نمی یافت - و از کابلیان اعتباری نمیگرفت) این نقش را نوزی عظیم دانست
و به مجرد رخصت بسرعت تمام متوجه کابل شد - و از روی استعجال طی منازل و قطع مراحل نموده
بجلال آباد رسید - و چندان توقف نکرد که امرای کمک بتمام باو ملحق شوند - و محمد قلی خان برلاس
حاکم ملتان (که جمعیت تمام داشت) گردی ازو پیدا نبود - بیگم باستماع آمدن منعم خان
باویان کابل کنکاش کرده قرار دادند که اهل کابل را از سپاهی و اویماق فراهم آورده و میرزا را همراه گرفته

(۲) نسخه [ز] قصد غدری از فهمیده *

نمی تواند برد - و اگر نزدیکتر آید بحتمل که همراهان او (که عیال ایشان در شهر است) او را تنها گذاشته بروند - بلکه دستگیر کرده ببرند - حیران و مضطرب بر پشتۀ سیاهسنگ شامیانه زده ایستاد اهل قلعه توپ بجانب او انداختند - بحسب تقدیر تیر آن بشامیانه رسید - غنی خان از مشاهده آن هراسان شده صد داغ حسرت و حرمان و هزاران درد آرزو و ارمان دل از خان و ملن و حکومت کابل برگزیده روی بجانب هندوستان آورد - بعد از رفتن غنی خان عفت قباب مهد علیا ماه چوچک بیگم مهمات کابل را متمشی ساخته وکالت میرزا محمد حکیم را نامزد فضیل بیگ نمودند - و چون نظرش از سرمۀ بینائی پرتو نداشت ابوالفتح پسرش به نیابت پدر مهمات و معاملات فیصل میداد و او را هم چون (شایستگی بزرگی نبود - و عقل دورانیش معامله دان نداشت) در تقسیم جایگیر و قطع معاملات عدالت منظور نداشته بخردانه بسر میبرد - و از همه بدتر آنکه جایگیرهای چیده را برای خود و موافقان خود مقرر ساخت - و جاهای زیور را برای سرکار میرزا نامزد کرده مظالم غریب برای خود سامان نمود - از انجمله غزنین را بمیرزا خضرخان (که از سرداران هزاره است) داد - و باهوس بیگ را مقید ساخته با سپرد - و او تمام اموال و اسباب باقی مانده او را گرفته بناکامی کشت - و هرکه نه عقل صلاح بین داشته باشد (که بغرض آن در محالک اعمال رود) و نه دیده بینا (که از دید احوال دیگران عبرت گزین شود) و نه مصاحبه خیراندیش دور بین (که بسخنی او اقتدا نماید) هرائینه درین سرای مکافات سزای لایق در کنار او نهاده آید - و لهذا چون دو ماه ازین معامله گذشت والده ماجده میرزا و ملازمان قدیمی تاب این ستم شریکی و سنیزه کرمی فیآورده کمر عریده بستند - و جماعه ازان مردم (مثل شاه ولی انکه و علی محمد اسپ و میرم خویش شاه ولی و معصوم کابلی و سیوندوک و عیدوی سرمست و جمعه دیگر) در قصد پسر فضیل بیگ همداستان شده مترصد فرصت نشستند - تا شیخ بهمین داعیه او را بدر خانه طلبیده در خرگاه (که در محلی دیوان خانه چهل ستون نصب کرده بودند) مجلس شراب منعقد ساختند و پیداله را بگردش در آوردند - از شام تا نیم شب بانگ نوشانوش بود - درین اثنا چند نوبت ابوالفتح آهنگ بیرون رفتن کرد - اهل مجلس بتملق مستانه از مجلس برآمدن نگذاشتند - و این بدمست خون گرفته بشخیر از سنگ اندازی دوران - چون (وقت بدردی شب کشید - و کیفیت شراب زور آورد - و فرورفتگی خواب باو هم آغوش شد) جمعه (که خون ریزی او بخود مخمر ساخته بودند) شمشیرها کشیده بخرگاه درآمدند - و بضربات تیغ جانستان کار او را تمام ساختند - و میرم بهادر خویش شاه ولی سر او را بریده بر سر نیزه علم کرد - و جسدش را از بالای حصار پایان انداختند و غلغله عظیم در کابل افتاد *

(که در دو گروهی کابل است) فرود آمد - فضیل بیگ و ابوالفتح پسر او و مردم غنی خان در استعداد جنگ شدند - تولک خان در یقینت که قصد او بجائی نمیکشد - و دست او بشهر نمیرسد - بخصه قانع شده حرف ملج و تقسیم ولایت در میان آورد - فضیل بیگ نیز بسبب استخلاص برادرزاده خود این معنی را غنیمت شمرده اکثر شهر را فرستاد - و از معموره پای منار تا حد ضحاک و بامیان (که قریب بچشم کابل است) باو مسلم داشت - و اطفای نایره آشوب کرده غنی خان را از چنگ او خلاص کرد *

* شعر *

در اندیش ای حکیم از کار ایام * که پاداش عمل یابی سرانجام

سلامت بایدهت کس را میزار * ادب را در عرض نیز است بازار

غنی خان بکابل جای گرم ناکرده دفتر عهد و پیمان را بر طاق نسیان گذاشت - و بجمعیت تمام بقصد انتقام بر سر او روانه شد - تولک خان صلاح وقت در بودن خود ندانسته با خویشان و مردم خود رو بدرگاه جهان پناه نهاده شاهراه هندوستان پیش گرفت - غنی خان با لشکر گران تعاقب نمود - چون تولک خان تاب ستیزه نداشت راه گریز پیش گرفت - و قریب بموضع ژاله (که از گذرهای آب غوربند است) لشکر کابل بار رسید - و جنگ در پیوست - آخر تولک خان تاب نیارده با پسر خود اسفندیار و معدودے از خویشان و نوکران مردانه از میان چندین لشکر برآمد - و بابای قوچین و مسکین قوچین و چندے دیگر از ملازمان او بقتل رسیدند - و از آنجا غنی خان کامیاب برگشته بکابل آمد - و بساط تحکم و ترع مبسوط ساخت - و دست تطاول بر رعایا و سایر اهل شهر دراز کرد - و بخودرایی و خود آرائی پرداخت - و با آنکه (حقیقت بیصامانی سرکار میرزا محمد حکیم معلوم او بود) پروای آن نکرد - مردم میرزا و سایر اهل کابل ازین ممر تذکدل شده باتفاق فضیل بیگ و پسرش ابوالفتح کمر همت بدفع او بستند - اتفاقاً در همان ایام در قریه معموره فالیزها بکمال رسیده بود - هوای سیر فالیز از خاطر او سر برزد - غافل ازینکه گفته اند * مصرع *

* تو خریزه خور ترا بفالیز چه کار *

چون هنگام ادبار او رسیده بود بسیر فالیز رولن شد - و شب آنجا توقف کرد - ابوالفتح بیگ و دیگر ناموران شهر فرصت یافته میرزا محمد حکیم را بالای دروازه آهنین آورده نقاره و نفیر بلند آوازه کردند - و غلغلہ عظیم از وضع و شریف برخاست - غنی خان از اجتماع این خبر سراسیمه^(۲) با معدودے (که همراه او بودند) بجانب شهر شتافت - چون بآن حوالی رسید دید که منصوره طورے دیگر نشسته - ابولج موافقت مسدود است - و مداخل مخالفت مفتوح - و کارے از پیش

(۲) در [چند نسخه] سراسیمه شده *

کوتوال را پرسالت فرستاد که شاید بمکرو تزییر کارے بسازد - نام بردها جواب دادند که تواز جانب حضرت شاهنشاهی بحکومت اینجا متعین نبودي - مردم از ستمگاري و بے اعتدالی تو بندگان آمده بودند - اکنون مناسب آنست که بسلامت بدر روی - و اگر میخواستی (که باز بریاست این ولایت برسی) بدرگاه جهان پناه رفته عیار خود را درست کن - و منشور و الا از دیوان خلافت گرفته بیا - تا بموجب آن عمل نموده آید - درین گفت و گو بود که مردم ازو جدا شدن گرفتند - و چون ایستادن او بامتداد کشید و دانست (که رفتن درون شهر صورت نمی بندد - و نزدیک است که گرفتار شود) آخرهای روز برهنمونوی حمزه^(۲) عرب و میر مغیث الدین نیشابوری بجانب جلال آباد رفت - و تمام اسباب و اموال او را در شهر غارت کردند - و باعث دلیری کابلیان برین امر سرگذشت تولک خان قوچین است •

و شرح این قضیه برسم اجمال آنکه غنی خان (که مستوی جوانی و اعتبار او را همیشه شقاوت ذاتی شده بود) سود خود را در زیان دیگران دانست - و بستیزه کاری و هرزه درائی بسر برد - و پایه قدر مردم ندانست - و بد مستانه سلوک کرده - از آنجمله تولک خان قوچین را (که از دلاوران نامور و از مقربان بساط اقدس حضرت جهانبانی جنت آشیانی بود) بے سبب گرفته با جمعی از خویشان او در بند کرد •

بد با تو نکرد هر که بد کرد • آن بد بیقین بجای خود کرد

تا آنکه بعضی از ارباب صلاح در میان آمده خلاص کردند - و تولک خان ازین بے آبرویی (که روی داد) بموضع ماما خاتون (که بجایگیر او مقرر بود) رفته و پای جرأت در دامن صبر پیچیده فرصت انتقام می جست - در خلال این حال قافله از جانب بلخ می آمد - غنی خان خبر قافله به چاریکاران شنیده با معدودے با استقبال قافله و انتخاب اسباب [سیر خواجہ سیاران را (که سرمنزله ست خاطر فریب) بهانه ساخته] از شهر بیرون رفت - و آنجا بزم بدمستی ترتیب داد و ترانه خود پرستی ساز کرد - چون [تولک خان (که گاه و بیگاه در کمین انتقام بود) از برآمدن او آگاه شد] فرصت را غنیمت دانسته با جمعی از خویشان و نوکران از پی شتافت - نیم شب بر سر غنی خان (که خرد بشارب و تن بخواب داده بود) رسیده بخت بکام و مید بدام یافت - او را و شگون پھر تراچه خان را دستگیر کرده در بند کشید - و بسرزنش زبانی دل شوریده خود را (که از آشوب غم و غصه پُر بود) خالی ساخت - و بگمان آنکه (چون حاکم را بقید در آورده شاید شهر هم تواند گرفت) از آنجا عنان تاب شده و احشام کابل را بخود متفق ساخته در موضع خواجہ رواش^(۳)

(۲) نسخه [ب] میر مرید (۳) نسخه [ی] روا می - و در [بعضی نسخه] روشن •

دلیران به تیرو کمان تاختند * همه نیزه و تیغ انداختند
جهان گشت پُر ز ابر الماس ریز * شد از خاک و خون باد شنگرف بیز
و بعد از زد و گیر بے اندازه آصف خان غالب آمد - و غازی خان مغوری را بابسپارے از سرداران نبرد
طعمه شمشیر خون آشام ساخت - و راجه رام چند شکست یافته بقلعه باندھو (که مستحکم ترین
قلاع آن ولایت بود) متحصن گشت - و غنائم بے پایان بدست اولیای دولت قاهره در آمد - درین اثنا
برسیله استدعا و استشفاع راجهای نامور (که بدوام خدمت حضور در بساط قرب پایه قبول
داشتند) فرمان جهان مطاع از درگاه معلی صدر یافت که راجه رام چند حلقه بندگی در گوش کرده
قرار بدریخت دولت زمین بوس داده است - او را از زمره بندگیان عتبه مقدسه شمرده پیرامون ولایت او
نگردند - بموجب منشور اقبال آصف خان از انجا مراجعت نموده بجایگیر خود آمد *

ذکر تعیین نمودن منعم خان خاننجانان بکابل - و سوانحی که روی نمود

چون (باطن جهان آرای شاهنشاهی همواره توجه اقدس بانظام کابل و آنحدود و استخبار
سوانح آن داشت) درینو بمسامع علیه رسید که فضیل بیگ برادر منعم خان باتفاق امیر بابوس
و شاه ولی اتکه و علی محمد اسپ و سیونج سیدی ماهی و خواجه خاص ملک و جمعی دیگر
عفت قباب ماه کوچک بیگم والده میرزا محمد حکیم را بر بے اعتدالی غنی خان اطلاع بخشیده
در بر آوردن او از عشرت سرای کابل کمال سعی بتقدیم رسانیده بر آوردند - منعم خان را اتالیق
میرزا محمد حکیم ساخته بکابل رخصت فرمودند - و تفصیل این سرگذشت آنکه فضیل بیگ اگرچه
چشمش از بینش بهره نداشت اما در گریز و شرارت همه تن چشم بود - و از حکومت برادرزاده خود
پدوسته بدچ و تاب داشت - و غنی خان ولد منعم خان در اصل از هوشمندی و سعادت منشی
بے نصیب بود - و با این همه سرمستی ریاست او را از پایه اعتدال انداخته بود - و بد مصاحبی
(که بدترین آفات آدمی زاد است) بکمند ادبار او را از غراز سعادت به نشیب شقاوت میکشید
از انجمله میرامانی و کل بابا بهره گونی و ژاز خانی سنگ راه سعادت او بودند - تا آنکه آنجماعه
مهد علیا بیگم را باخود متفق ساختند - و در اوائل شهریور ماه الهی سال هفتم غنی خان بسیر فالیز
بجانب زمره رفته بود - شهر را استحکام نموده در حصار را بر روی او بستند - و او یسل آراسته
در برابر دروازه دهلی آمده بر پشت سیاه سنگ ایستاد - و کاره نتوانست کرد - پهلوان عیدی

(۲) نسخه [ح] بسیار - و نسخه [ط] باندازه (۳) نسخه [ح] آستانبوس (۴) نسخه [ه] بائی -
و نسخه [ی] نامی (۵) نسخه [ج] و [ه] جوجک (۶) نسخه [ه] ره (۷) نسخه [ی] لشکر *

گلپای بهار پیچید - ساقیان وقت جرعه شوق بتازگی در کام روزگار ریختند - عندلیبان نیم مست
بمضرب منقار بریط نوازی آغاز نهادند *
• شعر •

بهر شاخ مرغ ارغنون ساخته * بهر نغمه گلبن سرافراخته^(۲)

از آن نغمه کو غارت هوش کرد * مغنی توّم فراموش کرد

نیر اعظم بهزاران فیض و انضال بعد از انقضای نه ساعت و سی و هشت دقیقه از روز پنجشنبه
پانزدهم رجب (۹۷۰) نهصد و هفتاد و بیست و شش شرف تحویل نمود - و آغاز سال ایل الهی (که سال
هشتم از مبدأ تاریخ جلوس شاهنشاهی است) بمعادت و اقبال اتفاق افتاد - و عالم و عالیان را
طراوت تازه و نضارت باندازه پدید آمد *

و در مفتوح این سال فرخنده بتائید ایزد جهان آفرین (که چراغ افروز دولت ابد قرین است)
خواجه عبد المجید آصف خان را در جنگ راجه رامچند و غازي خان تنوري^(۳) نصرت روی داد
و ملک پنه بدست تائید یافتند او مفتوح گشت - و شرح این قضیه دلگشا آنست که خواجه
عبد المجید دیوان را (که از فرور کاردانی بخطاب آصف خانی خلعت امتیاز یافته بود - و از قلم
سیف تصاعد نموده در سلک جامعان سیف و قلم و صاحبان طبل و علم انتظام داشت)
سرکار کوه (که ولایت ست وسیع) جایگیر فرموده بودند - او بمقتضای کاردانی و کار طلبی خود
در مقام آن شد که ملک پنه را (که ملکه ست وسیع بسر خود) بتصرف در آورد - نخستین برامچند
(که از راجهای نامور ممالک هندوستان است - و پدر هر پدر فرمان روائی آن ملک کرده اند)
بنصائح ارجمند پیغام داد - که کلاه خود سرب را از تارک نخوت نهاده حلقه عبودیت در گوش
اطاعت افکند - و در سلک خراج گزاران ممالک محروسه درآمده کامیاب امن و امان گردد
و غازي خان تنوري را (که برهنه منوی اخبار مسلک بغی پیموده پناه باو برده است) بدرگاه گیتی پناه
(که مامن عالیان است) فرستد - رامچند چون (هنوز برتر سعادت بر ناصیه بخت او نفاخته بود)
نصائح آصف خان را (که گوشوارگی کوش دولت او را شایستگی داشت) پنبه غفلت ساخت - و حرف
اطاعت و عبودیت موجب مزید نخوت و غرور او گشت - و از بخت برگشتگی آماده جنگ شد
آصف خان (که تائید یافته سطوت دو دمان این دولت بود) با سلمان شایسته بر سر اورنت
و او باتفاق غازي خان تنوري با لشکر انبوه از راجپوت و افغان بجنگ پیش آمد - و دلیران
و بهادران جلدبین دست از جان شسته دل در ناموس بسته هفکله کازار گرم کردند *
• شعر •

(۲) نسخه [۱] سرانداخته (۳) در [اکثر نسخه] تنور (۴) نسخه [ب] ملکه ست عظیم بسر خود -

و در [اکثر نسخه] ملکه ست بسر خود (۵) یا کرده آید *

و از سوانح آمدن تان سین است بدرگاه مقدس شاهنشاهی - و تفصیل این اجمال آنکه چون (ذات مقدس حضرت شاهنشاهی جامع مراتب صوری و معنوی و حارثی مدارج کونی و الهی ست - چنانچه در هنگام سخن و ظهور معامله صاحبان هرن را گمان آن میشود که ذات مقدس غیر این فن بامرے دیگر توجه نفرموده - و همگی فطرت عالی صرف این کار شگرف شده) آنحضرت در دقائق موسیقی چون سایر فنون دانش (چه از اقسام نغمات و شعب فارسی - و چه از اصناف سرود هندوستان) از روی علم و عمل یکنه ادواراند - چون [صیت نغمه پردازت تان سین (که از کلانوتان^(۲) گوالیار در صوت و عمل منفرد زمان بود) بمصاح علیّه میرسید - و مذکور مجلس اقدس میشد که او زاویه آسایش خیال کرده در پیش رامچند راجه پنه بسر میدرد] خاطر اقدس توجه فرمود که او در سلک مغنیان عشرت ساری اقبال باشد - جلال خان قورچی را (که از مقبولان بساط قرب بود) بجهت آوردن تان سین با مشور استمالت پیش راجه فرستادند راجه از التفات شاهنشاهی سر افتخار بارج عزت رسانیده مقدم فرستاده را پیرایه سعادت خود دانست و مصحوب او پیشکشهای شایسته از فیلان نامی و جواهر گرامی بدرگاه گیتی پناه روانه ساخت و بآئین پسندیده تان سین را سامان لایق نموده خال رخسار پیشکش خود خیال کرد - و درین سال بسعادت زمین بوس افتخار یانته کامروا شد - و حضرت شاهنشاهی خوشوقت شده نقود انعام در دامن آمید او ریختند - و کلاه عزت او از همگان برافراختند - چون فطرت مستقیم و جوهر قابل داشت بدوام ملازمت و حضور بساط نشاط شاهنشاهی تربیت یافت - و در نغمه سرائی و مضامین بستن ترقیات عظیم او را روی داد *

آغاز سال هشتم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی - یعنی سال آبان از دور اول

درینولا (که خاطر همیشه بهار حضرت شاهنشاهی بنشاط نغمه پرداخته دوستداران این مشرب را انبساط بخش بود) نغمه مقدم نوروزی بدلگشائی و جان افروزی بلند آوازه شد - و عشرت بزبان حال ترانه زین این مقال گشت *

وقت است که بوستان دم از نوش زند * صد نغمه تر بهار بر گوش زند
از آتش گل که باد صبح افروزد * خون در رگ مرغان چمن جوش زند
طبائع مرکبات بغیض جان پرور بساط در اهتزاز نشو و نما آمد - سرود مرغان چمن در گوش

(۲) در [چند نسخه] کلونتان (۳) نسخه [ی] حضرت شاهنشاهی (۴) در [بعضی نسخه] مسرت

(۵) در [چند نسخه] جهان افروزی *

با خورد قرارِ بودن نمی توانست داد - چنانچه دران روز هم قرار نمود بود - اگرچه عمده آن بود که بعد ازین واقعه از معامله ناخوشی برخوردار این معنی را بسته بود که حل و عقد کارگاه این دودمان عالی و رتی و فتنی جمیع مهمات ملکی و مالی بے شوکت احدی بحیثیت اختیار و اقتدار او باشد و این معنی صورت نمی بست - لاجرم همواره سردای خام می بخش - و عزیمت فاصواب مصمم می ساخت - که از درگاه گیتی پناه (که وطن گاه سعادت مندان هفت اقلیم است) گریخته خود را بعشرت آباد کابل (که پسرش غنی خان در آنجا حاکم بود) رساند - و دران بهارستان عاقبت باستقلال کامیاب فراخ باشد - تا آنکه در مرداد ماه الهی باین نیت نافرست از دارالخلافه فرار نموده راه دامن کوه پیش گرفت - و محمد قاسم خان میربحر^(۲) همراه او بود - چون این قضیه بمسامع علیه رسید آنرا وقع نداده فرمودند که منعم خان جائی نیرون - زود خواهد آمد - و هر چند (ساهیان فرصت جو وقت یافته در ضبط اسباب و اموال او بایما و تشریح عرض داشت نمودند) از بزرگ معضی و فراخ حوصلگی و قدر دانوی خدیو جهان خواهش از باب سعایت صورت نه بست - و بدولت فرمودند که اگر بفرض منعم خان بکابل رود آن هم ملک ماست - و او ملازم این درگاه - فنگ دلی او را برین داشته نه فادولت خواهی - اگر نیاید اسباب و اموال او را از عقب او روانه خواهیم فرمود باید که هیچ یک پیرامونی خانه او نکرده - قضا را بعد از تکبیری شش روز چندین کوه و بیابان نور دیده در حوالی پرگنه سرود (که در جایگیر میر محمد منشی بود) اتفاق عبور ایشان افتاد - قاسم علی میستانی نوکر میر محمد (که شقدار آن پرگنه بود) خبر یافت که او کس از امرای پادشاهی میکندند - و آثار خوف از ناصیه حال ایشان پیدا سست - باتفاق بعضی از اهل قصبه سر راه گرفته ایشان را خواهی نخواهی مقید ساخت - و سید محمود باره (که از میامن خدمات پسندیده در جرگه امرای عظام انتظام یافته از بزرگان بساط عزت بود - و دران نواحی جایگیر داشت) ازین قضیه آگاهی یافته آمد - و منعم خان را بخانه خود برد - و وقت را غنیمت دانسته در آداب مردمی و خیر اندیشی کوشید - و باعزاز و احقرام همراه خود بعرف ملازمت حضرت شاهنشاهی آورد - آنحضرت برخلاف اندیشه مختصر اهل روزگار و نقیض خواهش بداندیشان (که هرگز زمانه ازان تیره عقان خالی نباشد) او را بعواطف بیکران افتخار بخشیدند - و بهمان نعت بندگی والی و کالت و خطاب خان خاناتی اختصاص داده نوازشهای بے اندازه فرمودند - دلی برهم خوردی او را اطمینان حاصل شد - و فتنه اندوزان بداندیش گزاره گرفتند - و عالمیان را آرامش دیگر بدیده آمد و چرا چنین نشود - بر تارک کس (که تیغ سیاست مترقی جهانیان بود) تاج ریاست نهادند

(۲) در [بعضی نسخه] میر بر (۳) در [چند نسخه] میر محمود

شاهنشاهی دریافته مکنونات ضمیر انتظام بخش را در باب تحصیل خزانه و تعمیر آن بمقدمات معقول معروض داشت - و آنحضرت پایه شناخت او را دریافته کلمات هوش افزای فرمودند - و او را بخطاب اعتماد خانی اختصاص داده جمیع خالصات شاهنشاهی (که بدست ارباب تغلب بود) بروی مسلم داشتند - و چنانکه (رای جهان آرای شاهنشاهی در بهم رساندن خزانه معموره اندیشیده بود) اعتماد خان بحسن تردد و لطف کفایت بجای آورد - و آغاز این کار در اواسط این سال بظهور آمد - نقد ربایان نادرست دست کوتاه کردند - و تیره رایان خود خواه کناره گرفته پای در دامن عزت کشیدند - و صافی ضمیران کفایت اندیش در میان آمدند - و خزانه (که اساس سلطنت و بنیاد دولت و قوت بازوی سپاه است) بروجه (که لایق دولت ابد پیوند باشد) انتظام یافت - چه بدائع قوانین و غرائب احکام (که هر کدام دستور العمل زهائیت عالمیان باشد) روز بروز از خدیو زمان بظهور می آمد - و اندک از بسیار (که در رواج و رونق خزینة عالیه بخاطر اقدس گذشته بود) اعتماد خان بعمل آورد - چه کارهای شگرف که بظهور نیامد - و چگونه این مهمم اهم از پیش رفت - اگر همچنین فرمان پذیران عتبه خلافت مقاصد علیای شاهنشاهی را دریافته در عمل آن بکوشند در اندک فرصتی ساحت این ربع مسکون (که عبارت از معموره عالم است) بتصرف اولیای دولت در آید - لیکن عالم در پیش همت علیای شاهنشاهی جائست بس محقر - شایسته کمال توجه ندانسته همواره دل در مرفیاتی الهی بسته میدارند - و مخاطبان فرمان پذیر را اگر هزارم حصه دریافت شاهنشاهی بودی هم این کار مختصر (که در پیش ظاهر بینان از اعظم امور است) باندک توجه صورت دلخواه بسته - و همانا حکمت الهی را درین کار نظرهاست *

و از سوانح گریختن منعم خان است و دستگیر کرده آوردن او بدرگاه شاهنشاهی - آدمی زاد را دو امر غریب در نهاد است - اول طبیعت که نه تمیز دارد - و نه چشم - دوم عقل در برین کار شناس و بیشتر آدمی از پیرروائی گرفتار اندیشه تباه شده خرد را (که کار فرمای صلاح اندیش است) معزول ساخته فرمان برداری طبیعت میکند - و کار (که دشمن بصد تکبوی تزویر نتواند سامان داد) او بیک بے نگرانی برای خود بهم میرساند - و تمثال این حال تباه رانی خانخانان منعم خان است - که باوجود جلال عنایات پادشاهی (که پایه افزای منزلت او بود - از انجمله طلب او از کابل بعنوان چندین اعزاز و احترام - و تشریف خطاب خانخانانی - و دیگر التفات عالی - و منصب و کالت - و حکومت کل) قدر این همه نعمتهای گرامی نشناخته و از همه قطع نظر نموده بخارخار این بیم (که در واقعه خان اعظم و ادهم خان او را بشعله افروزی این آتش متهم میداشتند)

تمامی قبيله - و تربیت این طبقه عقیدت طراز - و ارتقا^(۲) مدارج این سلسله اخلاص گزین (توجّهات عظیم فرمودند) • شعر •

اگر زینسان عزا داری کس را • بمردن میل خواهد شد بس را

و روز دیگر از سنوح واقعه خان اعظم و ادهم خان خبر فرار منعم خان و شهاب الدین احمد خان بمسامع جلال رسید - بندگان حضرت شاهنشاهی حمل برسبک رانی و کوته اندیشی آنها فرموده اشرف خان را با مثال عاطفت و منشور استمالت فرستادند - تا این مغلوبان سلطان واهمه را مطمئن ساخته باستلام قوائم سرپر عالی سربلند ساخت - و بانافه عنایت شاهنشاهی عرق خجالت اینها بآبروی کونین بدل شد •

تربیت فرمودن اعتماد خان - و انتظام ممالک خالصات باو تفویض نمودن

حضرت شاهنشاهی ازان هنگام (که سنوح این سانحه ناگوار بحسب اقتضای حکمت ایزدی روی نمود) بموجب شناخت طبیعت زمان و دریات مزاج زمانیان بانظام مهمات ملکی پرداخته عالم و عالمیان را رواج دیگر بخشیدند - اگرچه (پیش آمدهای بخود مغرور را رز بازار کساد پیدا شد) اما مستعدان اخلاص مند (که از بے انصافی بزرگان دنیا در کنج خمول بودند) بفرورخ دریات شاهنشاهی بظهور آمدن گرفتند - از انجمله اعتبار یافتن اعتماد خان خواجه سراسر و شرح این عاطفت عظمی آنکه متصدیان اشغال سلطنت از بیوقوفی یا بدمستی یا بد نیتی در معموریت خانه خود کوشش نموده گنجها برای خود سامان می نمودند - و در تحصیل خزانه معموره شاهنشاهی (تا به تعمیر و تکثیر آن چه رسد) اهمال میکردند - و حضرت شاهنشاهی (چه بواسطه آنکه در پرده پوشی بودند - و چه بجهت آنکه مخاطب بدست نمی افتاد) ازین مقوله حرف نمی فرمودند و دران باب قانونی انتظام نمی یافت - و باوجود آنکه (منسوبان بیوتات عالی را منقصتها و شدتها می رسید) گره گشائی این کار را بوقت دیگر حواله فرموده با پیشانی گشاده و خاطر شکفته تماشای فنون تقادیر مینمودند - درینولا (که سنخ بر شیشه اعتبار بزرگان آمد - و بعضی از ارباب درایت و اصحاب خدمت پیش آمدند) خواجه بهلول^(۳) ملک خواجه سرا (که در ایام حکومت سلیم خان پسر شیرخان انغان بجوهر رشده که داشت باسم محمد خان ممتاز گشته بود و پیشتر ازین واقعه در سلک ملازمان عقبه اقبال منسلک گشته از روی اخلاص خدمت شایسته بتقدیم می رسانید) بمقتضای کاردانی پرتو عنایت شاهنشاهی بحال او افتاد - او مزاج اقدس

(۲) در [چند نسخه] ارتقای (۳) در [چند نسخه] بهلول - و در [بعضی] بهلول •

سرمه نور - هم لنگان عرصه عقیدت را پای طلب است - و هم حسست قدمان راه ارادت را عصای همت - هم لشکر شکسته دلان را حصار آهنگین است - و هم خاندان ناشکیبائی را پاسبان بیدار * و بالجمله حضرت شاهنشاهی بعد از تقدیم چنین معدلتی درون حرم سرا تشریف ارزانی داشتند ماهم انگه (که در منزل خود بر بستر بیماری افتاده بود) می شنود که ادهم خان چغین بے اعتدالی کرده است - و حضرت او را مقید فرموده اند - مهر مادری او را برداشته بملازمت اقدس آورد که شاید پسر خود را خلاص سازد - آنحضرت ماهم انگه را که دیدند فرمودند که ادهم انگه ما را کشت ما هم او را قصاص فرمودیم - آن عاقله روزگار معروض داشت که خوب کردید - لیکن ماهم انگه را یقین نبود که پسرش سیاست رسیده باشد - در آن حال بی بی نجیبه بیگم مادر دستم خان از خانه ادهم خان آمده صورت واقعه را بماهم انگه گفت - ماهم انگه پرسید که بچه طریق کشتند گفت نشان زخم گرز بر روی او پیدا است - دیگر نمیدانم - و آن اثر مشیت حضرت شاهنشاهی بود که بقوت نایب غیبی در مرتبه اول بر روی او رسیده بود - ماهم انگه را چون بتحقیق پیوست (که پسرش سیاست رسیده) اگرچه (بمقتضای عقلی که داشت حفظ آداب حضور اقدس نموده جزع و فزع نکرد) اما درون او بهزاران زخم جانستان مجروح شد - و رنگ از رویش رفت - و خواست که بر سر فرزند رود - حضرت شاهنشاهی نظر بردام خدمت او فرموده بسخفان دل آویز تسلی بخش قدری تسکین نموده اجازت رفتن فرمودند - تا فرزند بے اعتدال خود را بآن نمط نهبند - و بموجب حکم عالی همان روز آن دو نعش را بدهلی روانه ساختند - و حضرت شاهنشاهی در گردآوری خاطر آن عجز دانش سرشت نصاب بلند و مواظب دلنشین فرموده روز دیگر رخصت خانه اش فرمودند - آن عاقله ماتم رسیده تسلیم و رضا گونه ظاهر ساخته تن بقضای ایزدی در داد - و بخانه خود آمده بموگاری نشست - و ناله و شیون آغاز نهاد - و مریضی که داشت روی در تزیان آورد - و ارکان عاقبت در تزلزل آمد - و بعد ازین واقعه بچهل روز در تیر ماه الهی موافق شهر شوال بمقدس سرای نیستی شتافت - و خاطر مهر پرور مهربانی گزین حضرت شاهنشاهی از قضیه آن عقت قباب بغایت اندرنگین شد - و عظیم رقت فرمودند - و بآئین اعزاز و اکرام نعش او را نیز بدهلی فرستادند و بسعادت خود هم قدمی چند برقت تمام مشایعت این نعش فرمودند - و تمامی اعیان سلطنت و بزرگان این دردمان عالی بلوازم تعزیت و آداب مصیبت پرداختند - و بموجب اشارت اقدس عمارت عالی اساس بر سر مزار ماهم انگه و ادهم خان بنا کردند - و همچنان (در ماتم داری خان اعظم انگه خان - و تسکین خواطر فرزندان سعادت پیوند او و برادران گرامی - و التیام جراحات قلوب

(۲) در [بعضی نسخه] نخت بیگم - و در [اکثر نسخه] نخته بیگم - و در [بعضی نسخه] مآثر الامرا [بخیه بیگم *

لایق باشد نینداختند - نیم جان باقی بود - باز حکم عالی شد که آن سرگشته بخت برگشته را باز بلا آورند - درین مرتبه چون موسی کشان آوردند بموجب امر نافذ باهتمام تمام سرنگون انداختند چنانچه گردن آن خود سر شکست - و مغز آن فاسد دماغ پریشان شد - و باین طرز آن سفاک هتاک از روی عدالت بقصاص مکانات یافت - مشیت آن جهان پهلوان الهی چنان رسیده بود که جمع (که ازین آگاه نبودند) بزخم گز اشتباه داشتند - منعم خان خانخانی و شهاب الدین احمد خان (که در آنجا بودند) از صورت غضب شاهنشاهی یکسو شده راه فرار اختیار کردند - و یوسف محمد خان پسر بزرگ اتکه خان از واقعه پدر گرامی آگاه گشته باتکه خیل مسلح شده سر راه ادهم خان و ماهم اتکه گرفت - ازین غافل که خدیو صورت و معنی (داد معدلت داده - و نسبت ماهم اتکه را منظور نداشته) آن خون گرفته را در سیاستگاه قهرمان سلطنت بجزا رسانیده است *

[چون حقیقت عدالت علیای حضرت شاهنشاهی (که برتر از نشاء بشری بود) خاطر نشان عالمیان شد] جهانیان را اعتضاده عظیم بهم رسید - ستم پیشها در شبستان خمول پنهان شدند ستم رسیدهها را روز بازار خوش پدید آمد - نادانان بادیغ ضلالت را چراغ دانائی پیش راه نهاده آمد تا به بزرگی صوری و معنوی صاحب عالم و عالمیان اعتراف کرده بشاه راه اخلاص مهتدی شدند و اتکه خیل هنوز نسبت ادهم خان و قرب و قرابت ماهم اتکه در برابر داشته و این سخن را از اراجیف پنداشته در کمین انتقام بودند - اما چون بزبانها افتاده بود بوسیله مقریان بساط حضور التماس نمودند که (چون این عدالت بظهور آمده) آن سیه روی دین و دنیا را همچنان مرده بما نمایند تا خاطر بشری از دغدغه بر آمده مرهم پذیر جراحت گردد - آن دانای رموز آفرینش ملتس ایشان را بموقف قبول داشتند - و شیخ محمد غزنوی از طرف ایشان رفته بچشم عبرت بین دید و شورش خواطر این طبقه دولتخواه و سلسله سعادت منض فرودنشست - و هزاران هزار سپاسداری و شکرگذاری بجای آوردند - و عالمیان یکبارگی از شور شرارت انگیزان کور باطن نجات یافته در مامن آسودگی و راحت رحل بیغمی گشادند - الحق برای این معدلت عظمی اگر آفرین آسمانیان بتحسین زمینیان پیوند اندک از حقوق آن ادا یابد - و الا ذرات خانواده انسانی را کجا توانائی که شکر این عدالت عظمی توانند کرد - هم سیاست کبری ست که بوسیله آن عالم صورت طراوت خاص پیدا میکند - و هم هدایت عامه که از برکات آن ظلمت آباد دلها بنور ارادت و شعشعه اخلاص نورانی میگردد - هم کوز باطنان سبل رسیده را داروی بینش است - و هم تیره بینشان رمد پذیرفته را

(۲) در [اکثر نسخه] عدالت علیای شاهنشاهی (۳) در [اکثر نسخه] صاحب عالمیان (۴) در

[بعضی نسخه] تیره بینان *

کرد (سزای کار او را در کنار او نهند - و بازارِ بیهوشی و بددلیی حاضرانِ آن بساط چه گویم که درین هنگام (که چنین خیالِ باطل اندیشیده قصدِ درونِ سرادقاتِ اقبال دارند) چرا خونش نمی‌ریزند - و بخاکِ مذلت برابر نمی‌سازند - و اگر آن همت در نهادِ شان نیست چرا هجومِ عام نموده نمیگیرند - این خود چون گمان برم که در حاضرانِ بارگاهِ والا از اربابِ عقیدت کس نبوده باشد همانا که حکمت در بے توفیقی این گروه آنست که کمالِ شجاعت و عدالتِ حضرتِ شاهنشاهی خاطر نشانِ خرد و بزرگ و دانا و نادان شود •

و بالجمله آنحضرت ازین غوغایِ موخّش بیدار شده استفسار فرمودند - چون (هیچ یک از پروردگیاں سرپردهٔ دولت اطلاع نداشت) آنحضرت از دیوارِ قصر سر بر آورده استکشافِ احوال نمودند - رفیقِ صاحبِ چهار منصب (که از قدیمانِ درگاهِ والا بود) حقیقتِ ماجرا معروض داشت حضرت این حرفِ موخّش شنیده از فرطِ تعجب باز پرسیده‌اند - رفیقِ اشارت بقالبِ خون آلود آن مرحوم نموده باز همان حرف مکرر ساخته است - حضرت شاهنشاهی صورتِ حال مشاهده نموده بقهرمانِ جلال برافروخته‌اند - و از الهاماتِ ربّانی از جانبِ دروازه (که آن بخت برگشته ایستاده خیالاتِ فاسد بخود راه میداد) بر نیامده از راهِ دیگر برآمده‌اند - و در هنگامِ بیرون شدن (بے آنکه طلب فرمایند) یک از خدمتگارانِ سرپردهٔ عزّت شمشیرِ خاصه را بدستِ اقدس داد - آنحضرت شمشیر گرفته روان شدند - چون فلح ازان صفّه سیر فرموده رو بطرفِ دیگر آوردند آن حق ناشناس بنظر اقدس درآمد - بر زبانِ مقدّس گذشت که ای بچهٔ لاده اتکه مارا چرا کشتی - آن گستاخ بیدولت استعجال نموده هر دو دستِ اشرفِ آنحضرت را گرفت - و گفت تفحص کنید - و غوررسی فرمائید - و اندک تلاش شد - ناظرانِ حرّافت دریافته را چه نگوئیم - که هیچ نگوئیم در خورشان نیست - آخر حضرت شاهنشاهی (دست از شمشیر خود باز داشته - و دست را از چنگِ آن بد نهاد کشیده) دست بشمشیر او دراز فرمودند - درین اثنا آن مردودِ ازل و ابد دست از آنحضرت باز داشته متوجه شمشیر خود شد - حضرت دست از شمشیر باز داشته مشت بر روی او زدند که آن عادی عفریت پیکر معلق زنان افتاد - و از هوش رفت - درینولا فرحت خان و سنکرام هوسناک در آنجا سعادتِ حضور داشتند - حضرت از روی غضب فرمودند که چه ایستاده تماشا میکنید - این دیوانه سر را به بندید - آن دوکس و جمعی دیگر فرمان پذیر گشته او را بستند - حکم عدالت آئین شرف اجرا یافت که آن پا از اندازهٔ خود بیرون نهاده را از بالای صفّه سرنگون ساخته بیندازند - این مردم از کونه اندیشی و ملاحظه (که بے ملاحظگی ازان هزار بار بهتر) چنانچه

(۲) نسخه [۱] رفیق منصب دار - و نسخه [ح] رفیق حاجب چهار منصب دار •

ارادت رسیده صدر نشین بارگاه قبول کردند - و تمثال این معنی اظهار جلال و افاضه عدالت حضرت شاهنشاهی ست - که بآئین عقل کامل و صلاح ملک و دولت در دارالخلافه آگره بوقوع پیوست *

و شرح این واقعه آنکه ادهم خان پسر خرد عفت قباب ماهم آنکه (که نه عقل درست داشت - و نه بخت سعادت مند) مست جوانی و مدعوش دولت شده همواره بر شمس الدین محمد آنکه خان حسد برده - و منعم خان خانان (که نیز ازین بیماری دردمندی عظیم داشت) پیوسته مقدمات دور بطورے (که کس کمتر پی برد) در میان آورده - و ادهم خان را بر فتنه و غدر تحریک نموده - تا آنکه روز اسفندارمذ پنجم خرداد ماه الهی موافق شنبه دوازدهم رمضان (که هنوز اعتدال اردی بهشت در بسط زمین سریان داشت) فریب امرے از اعتدال دور سر بر زد - روز دیوان در دولتخانه پادشاهی منعم خان و آنکه خان و شهاب الدین احمد خان و بزرگان دیگر نشسته مشغول مهمات کارگاه سلطنت بودند - ادهم خان بے اعتدالنه با جمعه ازو بے اعتدال تر ناگهان دران بارگاه دولت در رسید - و حاضران مجلس بتعظیم او برخاستند - و آنکه خان نیز نیم قیام نمود - بمجرد رسیدن بے محابا دست بخنجر کرده متوجه آنکه خان شد - و بخوشم ازوبک (که از ملازمان او بود) و دیگر بے باکان (که باین خیال کمر فتنه چست بسته بودند) خشم آورد اشارت کرد که چه ایستاده اید - خوشم بیدر لوت خنجر کشیده زخم کاری بهینه آن صدر نشین رساده سعادت رسانید - آنکه خان از کمال اضطراب سراسیمه بجانب دروازه دولت سرای پادشاهی شتافت - و متصل آن خدا بر دی رسیده دو مرتبه شمشیر انداخت - و آن بزرگ دولت در محین دولتخانه بدرجه شهادت رسید - ازین غایله هایلله فوغای عظیم در بارگاه والا برخاست و وحشے غریب دران فضلی آسمانی شکوه ظاهر گشت - و آن مدبر خون گرفته باوجود چنین بے باکی گستاخانه باندیشه تباه (که بد مستان را بآن راه گذر نباشد) متوجه حرم سرای مقدس شد و حضرت شاهنشاهی در قصر سعادت اسلح بیدار خواب کرده بودند - آن سید بخت تیره را از دولتخانه به بالای صفه (که از بیرون قصر از هر چهار طرف بارنفاع یک و نیم قد آدمی اسلح یافته بود) شمشیر در دست برآمده - و قصد درون نمود - نعمت خواجه سرا (که نزدیک دربار ایستاده بود) در سامت در را بسته مقلل ساخت - و آن مغرور مردانگی و مستعجل مردگی هر چند بآن خواجه سرا در شنی نمود (که در بکشاید) صورت نبست - و ایستاد کل حواشی عقبه سلطنت را توفیقی خدمت نشد که آن گستاخ بدست را در مرتبه اول (که باتکه خان آن معامله

(۲) نسخه [ی] خدا بر دی بیگ *

تا سیادت مآب مشارالیه درانجا باشد بنظرِ عطوفت و اشفاق متوجهِ حالِ او بوده در مراعاتِ جانبِ او شایبهٔ توجهِ مبذول دارند - و زیاده توقّفِ او تجویزِ نفرموده بزودی مرخص ساخته روانهٔ این صوب گردانند - و همواره ریاضِ محبت و مودتِ قدیمی را از رشحاتِ سخاوتِ اقلامِ عنبر فام سیراب ساخته من بعد در ارسالِ رسل و رسائل و اظهارِ خصوصیات و حالات و حکایات (چنانچه مقتضای علاقهٔ محبت است) مساهله نوزند *

* نظم *

الهی این نهالِ باغِ دولت * فروزان نیلِ برجِ سعادت
 منتع باد از عمر و جوانی * ممکن بر سریرِ کامرانی
 مراد دل زدوران حاصلش باد * بر اوچ کامگاری منزلش باد
 مراد بخت و تختش یار بادا * ز بخت و نخت برخوردار بادا

سیاست ادهم خان بمعدلت شاهنشاهی

ایزد جهان آرا چون خواهد (که یک از یگانهای بساطِ عزت را بمراتبِ ارجمند بزرگی بخشیده بمنصبِ والای سلطنتِ علیا رساند) نخستین او را عقلِ دوربینِ کار شناس عطا میفرماید تا همواره ناصحِ بے غنجِ او باشد - آنکه حوصلهٔ فراخ (که تاب برداشتِ چندین ناملائم روزگار داشته باشد) کرامت میکند - تا بمعانفتِ فراخ حوصلگی از دیدِ ناملائم سر رشتهٔ تدبیر از دست ندهد پس گوهرِ بے بهای معدلت می بخشد - تا آشنا و بیگانه را در یک میزان داشته بے گرانباری اغراضِ نفسانی معاملاتِ کارخانهٔ ایجاد دریافته باطنِ مقدّس را دارالعلم سازد - بسا دانایان (که در عیارِ دانش قصورِ نداشته اند) در هنگامِ حوادث از کوته حوصلگی تنگدل شده عنانِ فکر از دست داده اند - و در جولانگهٔ تمیز از پای افتاده - و (چون شناخت و برداشتِ بوجهِ لایق صورت بست) آثارِ عدالت از قوتِ اعتدال (که ودیعتِ نهادهٔ دستِ قدرت است) بے تفکر و تأمل بظهور آمدن میگیرد - و لله الحمد که این جلائلِ نعوت و شرائفِ صفاتِ فطری و جبلّی حضرت شاهنشاهی ست - که بے آلابشِ تعلّمِ ظاهری و آرایشِ استفادۀ بشری از دانش‌خانهٔ افاضهٔ الهی فیض شده - لیکن آن دانای رموزِ آفرینش بمصالح و حکم خود را در نقابِ اختفا داشته بلباسِ بے تعینی زیست می نماید - و بچندین نقابِ اکتفا نفرموده همواره در سرانجامِ پردهٔ چند دیگر است - که دیدهٔ وزانِ دوربینِ بآن پی نتوانند برد - اما مشیتِ الهی غالب است چون خدا خواهد (که عالمیان را از حسنِ معنوی او آگاهی بخشد) نقابِ آرائی چه سود کند هرائینه او را چهرهٔ گشای جمالِ عالم آرای گرداند - تا دور ماندگانِ قربِ کلاهِ سعادت بدولت‌سرای

(۲) در [اکثر نسخه] اعمال عالم آرای *

هریک در وقت فرصت از قوت بفعل می آید - اما [چون بحسب تقدیر ملک قدیر (جست قدرته) (که مقادیر امم بیواسطه ارادت او منتظم و میسر نیست - و نظام کارخانه عالم به شرائط حکم و مشیت او ممکن و متصور نه) پادشاه غفران دستگاه مشارالیه رخت بقا از تنگنای عالم فانی به فسحت سرای جاردانی کشیدند - و مدعیات و آرزو در پرده غیب محجوب ماند] بعد از آنکه (بعنایت الله سبحانه تعالی چراغ دیده امیدواران سلسله علیه بالعموم بهمت احباب و دوستان آن خانواده کریمه بنور طلعت آن نقاوه خاندان سلطنت و شهریاری روشنی یافته - و تحت سلطنت و کامکاری بفر وجود آن فرزند ارجمند مشرف شده) بعزّه الله و کفّی بالله شهیدا که ازل تاریخ برحسب مودای (الحب يتوارث) نسبت بآن نور دیده خلافت نیز همواره جاذبه عهد محبت مابین و عقد اخوت جانبین مویّد و محرّک آن نسبت قدیم و آن قاعده مستقیم می بود - و پیوسته مرکز خاطر بود که یک از اعیان کارخانه سلطنت را روانه آنصوب صواب انجام فرمائیم - تا بهر اسم تعزیت پادشاه مغفرت دثار و لوازم تهنیت و مبارکباد سلطنت و پادشاهی آن سعادتمند کامکار قیام نماید اتفاقاً در خلال این مدت بعضی موانع متعاقب یکدیگر روی نمود - که باعث توقف و تاخیر دران باب شد - بعد از فراغ موانع مذکوره امضای آن نیت نموده همدران چند روز کس^(۳) روانه میفرمودیم که سعادت مآب حکومت نصاب شاه غازی سلطان فرستاده ایالت و نصفت پناه حکومت دستگاه افتخار الامراء العظام و الحکام الکرام جلال النصفه و الحکومه و الاقبال بیرام خان وفادار بدرگاه عالم پناه رسید - و عرض وظائف اخلاص و اختصاص خان مشارالیه نموده و از جانب آن نور دیده خلافت جلیس اورنگ پادشاهی تجدید قواعد محبت موروثی کرده مراسم مخالفت و موافقت بتقدیم رسانید - چند گاه (که در بساط سرور توقف داشت) در اعلی مجالس و اسنی محافل بمجالست و مخالفت ما استسعاد یافته بانواع تفقدات و تعظیمات ممتاز بود - تا درین اوقات تعظیماً لشانم او را برتبه اعلی امارت و سلطانی سرفراز فرموده بموثر تفقدات و انعامات پادشاهانه روانه ساختیم و خلف السادات و الحکام الکرام سید بیگ ولد سیادت مآب اقبال پناه حکومت دستگاه اعتماد الدوله العلیّه العالیّه موتمن الحضرة البهیة السلطانیة جلال السیادة و الامامة والدین معصوم بیگ صفوی میردیوان را (که بحسب نسب از امرای عظام و مقربان خاص ممتاز است) برسم ایلچی گری فرستادیم که بهواسم تعزیت پادشاه مرحوم و قواعد تهنیت جلوس آن سلطنت پناه قیام نموده بنیان محبت و دوستی موروثی بنوع مستحکم سازد - که بعد الیوم دست تصاریف زمان پیرامون ساحت آن نتواند گشت - و اندیشه نقص و فقر در سویدای خاطر هیچ آفریده نتواند رسید - ترقیب که

(۲) نسخه [ب] پناه (۳) نسخه [ب] کس میفرستادیم •

گدورت زدا چون گل بوستان * مسرت فزا چون رخ دوستان

شمیمش چوباغ جنان معتدل * هم آسایش جان هم آرام دل

تحفِ سلامی (که از کمالِ وفای و وفا عهدِ محبت و مروتِ موروثی را نازه سازد) و هدیهٔ ثنا و دعا (که از غایتِ صدق و صفا رابطهٔ خصومیتِ جانبدین و علاقهٔ وداد و ولای مابین را میانِ عالم و عالمیان بلند آوازه گرداند) از دیارِ محبت و یگانگیِ مصکوبِ قوافلِ شوق و آرزومندی (باعلیٰ جناب سلطنت و جلالت پناه - خلافت و معدلت دستگاہ - نورحدیقهٔ سلطنت و کامرانی - چراغ افروز دودمانِ عالیشانِ تیمورخانی - در درجِ دولت و اقبال - درئی برجِ عظمت و اجلال - نوبارهٔ ریاضِ مظمت و تمکین - دوحهٔ جدائقِ آمالِ سلاطینِ عدالت‌آئین - زبندۀ ارزنگِ سلطنت و پادشاهی مظهرِ اسرارِ نامتناهیِ الهی - خاقانِ کامبخشِ کامگار - پادشاهِ ذی‌شکرتِ عالی‌تبار * * * رباعی * *

اخترِ برجِ سعادت نهرِ اوجِ شرف * بر سرِ پادشاهی کامبخش و کامیاب

بارجودِ طولِ عهد از خسروان کس را نشد * آنچه او را شد میسر اولِ عهدِ شباب

الموتد بالتأییدات العلیة من عندالله - جلال السلطنة و الشوكة و العزة و النصفة و الخلافة و المودة و الصولة و الاجلال ابوالفتح جلال‌الدین محمد اکبر پادشاه - مکنه الله تعالی علی سریر السلطنة الموروثة بکمال العز و التکمین - و رفقه لاعلاء کلمة الله و دفع آثار المشرکین (مبلغ و مهدی داشته - حقا که بواسطهٔ اتحاد و خصومیتِ ذاتی و نهایتِ رابطهٔ صوری [که میان اینجانب و حضرت پادشاهِ فخران دستگاہ (اسبکده الله تعالی فی اعلیٰ فرادیس الجنان) ثابت و محقق - و آثار آن بر عالمیان واضح و ظاهر بود] درین مدّت آثارِ نصرت و اقبال و اخبارِ نیروزی و اجلال آن کامیابِ کامگار (که از واردانِ آنصوب استماع نمود) موجبِ انواعِ انتعاشِ خاطر و باعثِ ابتهاج و انبساطِ باطن میشود و از انجا (که مقتضای علاقهٔ صمیمی ست) همواره در استدعای حصولِ اسبابِ کامگاری و کامرانی آن سلطنت و هشت پناه می‌افزود - رجای واثق که روز بروز انوارِ آثارِ آن سمیتِ تضاعف و ترقی یافته بر همگان پرتو ظهور اندازد - و بر مرآتِ ضمیرِ منیرِ مخفی و مستور نخواهد بود که از تاریخ (که فیما بین اینجانب و حضرت پادشاهِ مرحوم عهدِ محبت و دوستی و عقدِ یکجہتی و برادری اتفاق افتاده) همواره (توجّه خاطرِ محبتِ مظاهر باعتلای شانِ آن پادشاهِ عالیشان گماشته - و امضای رای همت بلند بارتفاع منزلت و مکانِ آنحضرت من کلّ الوجوه مصروف داشته - چنانچه بر عالمیان ظاهر است) بے تکلف (از انجا که مقتضای همتِ اخوت^(۳) و اقتضای عزتِ سلطنت است) نسبتِ باخوت پناه مرحومی نسبتها بخاطر منظور داشته بر مقتضای (الامور مرهونة باوقاتها)

(۲) یا نور حدیقه باشد (۳) نسخه [ب] همت و اقتضای - و در [بعضی نسخه] سمیت اخوت و اقتضای *

ہوسینؑ راجہ تودرمل بدار الخلفہ شہانت - و مشمولِ عاطفت گشت - و در نیکو خدمتی
کارش سپری شد •

و از سوانح آمدنی ایلچی فرمانروای ایران شاه ظہماسپ صفوی ست - چون رسمے قدیم
(کہ بزرگان دولت منشا از برای تحصیل میامین دینی و دنیوی و حصول مقاصد صوری و معنوی
با بزرگان اقبال مند بختاور انتصاب جسته مبانع یدلی و یکجہتی را استحکام میدهند
و اگر بحسب طالع خداداد انتسابے متحقق است در تشدید قواعد آن انتساب میکوشند - و سرمایہ
نظام دولت خود باین طرز بدیع سرانجام میدهند) لہذا شاه رفیع مکان شاه ظہماسپ (کہ ایران
بمیامین معدلت او دل افروز است) بموجب ارتباط میدیمی (کہ از زمان سابق در میان این دودمان
علوی ارکان و آن طبقہ قدسی نژاد سعادت وثوق داشت) پسر عم خود سید بیگ بن معصوم بیگ را
(کہ در بساط عزت او بمنصب وکالت ممتاز بود) بجهت پرورش واقعہ ناگزیر حضور
جہانبانی جنت آشیانی و مبارکباد جلوس اشرف اقدس شہنشاہی برسم رسالت فرستاده
تحف و ہدایا (از آتش نهادان عربی - و باد بایان عراقی و رومی - و نفائس اقمشہ - و بدائع اشیا)
مصرف او ساخته بودند - چون ایلچی بحوالہ مستقر خلافت رسید بحکم مقدس چندے
از امرای عالی شان باستقبال رفتہ او را باعزاز و اکرام در منزل لایق فرود آوردند - و مبلغ چہارہ لک دام
فقد (کہ موازی ہفتصد تومان عراق باشد) باد ہجر اجناس برسم اقامت فرستادند - و بعد از چند روز
(کہ از ماندگی راہ بر آسود) رخصت بار و شرف کورنش یافتہ بعز بساط بوس معزز و محترم شد
آنکہ دعای شاه رسانیدہ مکتوبے (کہ از فاتحہ تا خاتمہ ہار قام محبت و اخلاص نگارش یافتہ بود)
بدو دست ادب پیش آوردہ برگوشہ تخت نهاد - و تحف و ہدایا بترتیب لایق از نظر اقدس
گذرانید - حضرت شہنشاہی از کمال محرت و انبساط بزبان لطف و تودد احوال گرمی شاه
پرسیدند - و ایلچی را بنوازشہای بے اندازہ مخصوص ساختند •

• نقل مکتوب شاه والا جاہ •

(۴)
سلام کالطاف الالہ المجد • سلام کاخلاق النبّی محمد
سلام منور بنور صفا • سلام معطر بعطر وفا
سلام چو ہاران کہ برگل چکد • ز گل ہر ورقہای سنبل چکد

(۲) نسخہ [ی] و از سوانح این سال فرخندہ آمدنی (۳) حوالی نسخہ [ب ط ی] در ہجرت نسخہ
این مکتوب را نیارودہ (۱۰) در [ہمگی سہ نسخہ] بجای محمد المرید نوشتہ •

و تاب مقاومت از حوصله همت خود بیرون یافت - پیش از آنکه (لوی جنود دولت سایه امن و امان بران بلاد اندازد) ولایت مالوه را بچندین حسرت گذاشته بگریزگاه عاقبت شناسد *

رعب دولت شاهنشاهی و مهابت شوکت مساکر اقبال و شهامت مواکیب عالی نه چنان بلند آوازه است که از نهیب آن سلاطین عظمت آئین در هراس آمده بیقرار نگردند از بے ثباتی امثال این حکام چه عجب - بے آنکه (تیغ صاعقه ریز بلا گردد - و تیر باران فتنه ببارد) لشکر ظفر قرین بولایت مالوه درآمد - جمعی از جوانان کار طلب از روی پیش بینی باز بهادر را تعاقب نموده بسیاریه از لشکر او را بقتل آوردند - و باز بهادر خود را در پناه تنگناهای پُر درخت انداخته عمره با وارگی بسربرد - چندگاه التجا برانا ادیسنگ برده روزگار میگذرانید چون (طنطنه غریب پروری و هیت تربیت خاندانهای بزرگ و شمول عاطفت شاهنشاهی در اکناف ممالک انتشار یافت) عاقبت کار برهنمونوع سعادت از تفرقه سرای سرگشتگی بجمیعت آباد آستان معلی رسید - و بنوازشهای خسروانه سر بلندی یافت - چنانچه در محل خود معروض مستمعان این روز نامچه اقبال خواهد شد - و بالجمله ولایت مالوه بنازگی در قبضه تصرف و حیطة اقتدار اولیای دولت ابد پیوند قرار گرفت - و عبداللّه خان بموجب حکم اقدس بشهر مندو (که پای تخت سلاطین مالوه بود) بر رساده حکومت بطریق استقلال متمکن گشت و بلاد و قصبات و قریات آن ممالک فراخور رتبه و حالت بامر تقسیم یافت - و اولیای دولت باجین و سارنگپور و دیگر محال جایگزین رفته رحل آرام گشودند - و معین خان بعد از سرانجام ولایت و انقسام جایگزین روی توجه باستان بوس عالی آورد - و بشاه راه ارادت شناسانه بادراک ملازمت کامیاب سعادت شد - و مورد مزیت قدر و عا و حال گشت *

و از سوانح آنکه راجه گنیش زمیندار نندون (که از ولایت پنجاب در کوهستان میان دریای بیاه و ستلج است) بر سر جان محمد بهسودی (که جایگزین دار پرگنه بیرگه دران نواحی بود) از تبه رانی آمد - و او چون در اصل بد نهاد بود توفیق نیکو کرداری نیافت - بلکه مال و ناموس خود درین کار برباد داد - و اسباب و اشیای او بتاراج رفت - و زن او (که بحسن اشتهار داشت) بدست آن مردم درآمد - و چون حلی و حلل داشت اثره از او پدید نیامد - غالباً تنگ چشمان بے سعادت بطمع مال او را بنهان خانه عدم فرستاده باشند - و همانا که ایزد بیچون نزل بجهت مکانات اعمال آینده فرستاده است - چون بامرای پنجاب این خبر رسید خان کلان و قطب الدین محمد خان و جمعی دیگر بر سر او رفته تنبیه لایق نمودند - و او آواره شده

(۲) نسخه [ی] بے ثباتی (۳) نسخه [ج] گذرانید (۴) نسخه [ج د ه] پرکه - و [ی] مرکه *

نزدیک رسیده باسپ او پهلو زد - اسپ نیز چون عقل او از جای رفت - پیر محمد خان از اسپ جدا شده در آب افتاد - جمع (که بار نزدیک رسیده بودند) از بد درونی در بر آوردن او از آن ورطه هلاک دست و پای نزدند - بمجازات ستمهای (که درین یورش کرده بود) یا بمکافات اعمال (که در محاربه نردی بیگ خان بظهور آورده بود) یا بواسطه امری دیگر (که هم غیب دان داند) غریق بحر فنا شد - و بمرنوش آسمانی چنین مخلص کاروانی جوان مردی عالی همته را این واقعه پیش آمد *

• شعر •

بجائیکه تقدیر زور آور است • توانا ترے نا توانا تو است

چو رو آورد روز در تیرگی • دو چشم جهان بین کند خیرگی

ولهذا باوجود مکنت و اسباب شوکت بیراهه تدبیر رفته بیای خویش در گرداب هلاکت افتاد قیا خان کنگ و شاه محمد قلاتی و حبیب علی خان و جمع از امرا (که در آن صوبه جایگیر داشتند) دل از دست داده متوجه درگاه کینتی پناه شدند - و هر کدام جدا جدا فراخور تقصیر خود سزا یافت - و باز بهادر بر مالوه دست تصرف یافت - اقبال جهانگشای شاهنشاهی چنان صلاح وقت دید که یکی از امرای عالی قدر را (که با وفور شجاعت حسن تدبیر و با کمال شهاست شمول عدالت داشته باشد) بضبط و ربط آن ولایت نامزد فرمایند - بنا بر آن عبدالله خان اوزبک (که در سلک جان سپاران بزرگ منشا انسلاک داشت - و پیشتر هم آنجا رفته بود - و بطرز آنجا آشنا شده) بتسخیر مالوه مامور شد - و بحکم عدالت پیرای قرار یافت که امور سیاست و دار و گیر برای او مقروض باشد - و خواجه معین الدین احمد فرخوردی را (که بر شد و کاردانی از وزرای دیوان بیوتات ممتاز بود) بخطاب خانی سرانراز نموده نیز همراه ساختند - که نسق و نظام آن ولایت و تشخیص جایگیر داران و تعیین محال خالصه شریفه نماید - و جمع کثیر همراه او ساخته باین خدمت والا رخصت فرمودند - و حکم عالی شد که بعد از آنکه (عساکر اقبال عرصه دلگشای آن ولایت را از خس و خاشاک اغیار پاک سازند) عبدالله خان همان جا بوده در ملک گشائی کمر بندد - و معین خان [رعایا و دهاقین و سایر ساکنان آن ملک را (از وضع و شریف) باستمال عافیت شاهنشاهی قوی دل ساخته - و بتلافی تفرقه (که از ممر مرور مواکب جهان نورد راه یافته باشد) پرداخته] بامرا و سایر ملازمان پادشاهی (که باین خدمت تعیین یافته اند) بآیینی (که صلاح دولت ابد قرین باشد) تقسیم جایگیر نماید - و بعد از فراغ این کار باستلاء عبته علیه متوجه شود - بموجب حکم معلی عبدالله خان با امرای عظام بسامان شایسته در اوائل این سل روی عزیمت بتسخیر مالوه نهاد - باز بهادر از نهضت عساکر اقبال آگاه شده پای ثبات از دست داد

زوائد اسباب لشکر را در قلعه مضبوط کرده تا هزار جوان کار طلب همراه گرفته ایلغار نمود - که ناگهانی باسیر و برهان پور رفته کار آنجماعه بانجام رساند - از آب نریده گذشته چهل کروه یکشب راند در دو کروهی آسیر قلعه بود - و در آنجا فیلی مستی بسته بودند - آن قلعه را در ساعت بدست آورد - و فیلی را از ضنائم غنائم گردانید - میران از قلعه آسیر جمع را بجهت محافظت قلعه فرستاده بود - در وقتیکه (پیر محمد خان قلعه را فتح کرده متوجه برهان پور بود) در خاندیس (که جای نشین حاکم است) ناگاه لشکر غنیم از دور سیاهی کرد - پیر محمد خان خسرو شاه و یار علی بلوچ را از خود جدا ساخته بدفع آن مردم فرستاد - نام بردها باندک فرصت آن جمعیت را پراکنده ساخته و بسیاری را از تیغ گذرانده مراجعت نمودند - صبح آن روز به برهان پور در آمده دران شهر عظیم نهیب و تاراج کردند - و نقد و جنس فراوان بدست هرکس افتاد میران در قلعه آسیر محکم بود - پیر محمد خان بموجب صلاح وقت معاودت اختیار کرد *

درین هنگام خبر رسید که باز بهادر با لشکر خاندیس نزدیک رسید - چه او لشکر را با خود همراه ساخته بقصد پیکار بیجاگده رفته بود - چون دران حدود رسید خبر یافت که پیر محمد خان با معدودے تیز دستی نموده بدسخر آسیر و برهان پور رفته است - در اندیشه دراز مانده متوجه آنصوب شد - و در چنین وقتی (که مردم غنائم مرفور بدست آورده معاودت نموده بودند - و جمع متفرق شده) خبر قرب باز بهادر شایع گشت - پیر محمد خان ارباب خبرت را طلب داشته مجلس آرای کنکاش شد - اکثر مردم متفق شده گفتند درینوقت جنگ صلاح نیست - چه قطره عظیم کرده ایم - و فتوحات روی داده - و همه کس گرانبار غنیمت شده است - مناسب دولت قاهره آنست که جنگ را طرح داده از آب نریده بگذریم - و بهندیه رفته نفسی راست کنیم - و مردم تازه زور فراهم آورده متوجه کار شویم - چون تقدیر رسیده بود پیر محمد خان سخنان صدق آئین ارباب خبرت را گوش نکرده دل در جنگ بخت - همراهان لوازم همراهی بجای نیاوردند - و باندک جنگی که واقع شد پای ثبات بجای نماند - یار علی بلوچ جلو پیر محمد خان را گرفته از جنگا بعنف بر آورد که دیگر چه جای توقف است - چون بکنار نریده رسید نزدیک شام شده بود - هر چند (همراهان گفتند که غنیم دور است - امشب اینجا باید بود) اما چون وقت ناگزیر رسیده بود مصرعان اجل بقرار ساخته او را بران داشتند که از آب نریده باسپ شنا کرده بگذرد - هم او را عنان تدبیر از دست رفت - و هم سخن حسابو خیر اندیشان بگوش هوش او جایگیر نشد - همچنان سواره بسراسیمگی خود را بعربده در آب نریده انداخت - اتفاقاً در میان آب قطار استقرے تیز میگذشت

اعتراف نمایند - و مصداق این معنی مجتهداً غرق شدن پیرمحمد خان و استیلا یافتن باز بهادر و منتظم ساختن صوبه مالوه است بار دیگر - و شرح این سانحه اقبال آنست که (چون ادهم خان بموجب اشاره شاهنشاهی روی توجه بدارالخلافه آگره آورد) مسرعان اقبال خبر آوردند که باز بهادر در حدرد^(۲) اواس آمده جمعیت سرانجام میدهد - پیرمحمد خان (که نشأ تهور داشت - و شجاعت بر عقل و تدبیر او غالب بود) فوج آراسته روی بعزیمت آنجا آورد - باز بهادر پیرمحمد خان را کم خیال کرده در برابر آمد - و پیکار در گرفت - باندک زد و گیر شکست یافت - و غنائم فراوان بدست لشکر منصور افتاد - و پیرمحمد خان از آنجا متوجه تسخیر قلعه بیجاگنده شد - در آنجا اعتماد خان نامی از ملازمان باز بهادر بود - همت در استحکام قلعه گماشت - چون (آن قلعه در حد ذات خود بر نعمت و منانت علم است) محاصره آن بامداد کشید - جوانان کار طلب (مثل^(۳) جی دیوانه و یار علی بلوچ و دایم کولکناش و مولانا محتشم و ملک محمد و میرزا آفاق تهورها می‌ورزیدند - و خود را بدروازه رسانده داد جلاوت میدادند - روزی^(۴) محمد میرکاتب هم چست و چابک تاخت - و موجب تحسین همگان گشت - تا آنکه سحره خسرو شاه (که سرآمد ملازمان پیرمحمد خان بود) کمندے چند تعبیه کرده بر قلعه^(۵) فراز شد - و در بیعت جوان دیگر بندریج تا طلوع صبح صادق برآمدند - متحصنان قلعه را چون (شام ادبار رسیده بود) مست خواب غفلت بودند - آغاز دمیدن صبح اقبال بود که مخالفان حاضر شده رو بجنب آوردند - و صحبت نبرد در میان آمد - و جوانان نبرد آزما آویزشهای پسندیده بتقدیم رسانیدند - چون کار بر اهل قلعه دشوار شد فریاد امان برداشته متفرق شدند - درین اثنا اعتماد خان مذکور بایک کس دیگر امان گویان می‌آمد که خود را به پیرمحمد خان رساند - تیرے باور رسید - و بعدم شناسمت همراه او چون حال اعتماد خان را چنین دید شمشیر کشیده تا توانست جان بازي کرد - و مردانه فرو رفت - و جمع کثیر علف تیغ شدند - و بقیة السیف امان یافته ازان ورطه جان‌گداز برآمدند و غنائم فراوان بدست اولیلی دولت درآمد - و پیرمحمد خان روزے چند بجهت سرانجام قلعه اقامت نموده بجانب سلطان پور روی عزیمت آورد - و باندک جنگ آنرا داخل ممالک محروسه ساخت - و از آنجا معاودت نموده باز بقلعه بیجاگنده آمد - و در آن قلعه خبر یافت که باز بهادر بوالع خاندیس میران مبارک شاه پناه برده است - و میران لشکر خود را باو همراه میسازد - پیرمحمد خان

(۲) در [بعضی نسخه] اواس - بلامه (۳) نسخه [ی] حسین دیوانه (۴) در [اکثر نسخه] الم کولکناش

(۵) نسخه [او] میرمحمد کاتب (۶) نسخه [ح] بر قلعه برآمد - و نسخه [ط] بر فراز قلعه شه

(۷) نسخه [ح] کارهای - و نسخه [ط] کوشهای •

و راجه بدبچند^(۲) - تا در هنگام استیلاي تشنگي راجه بهگونت داس آب خود را ببلانمت آورد
 قضا را در همان كوجه (كه حضرت شاهنشاهي متوجه فتح بودند) هندوئو شمشير كشيده انداخت
 صدمه آن بر حلقه آهن (كه دندان فيل را بجهت نمود و استحكام مي پوشانند) رسيد - و از اصطكاك
 شمشير بر آهن شراره جست - و فيل از روي خشمگيني شمشير انداز را درهم كشيده پايمال ساخت
 و درين اثنا از بلای بامه پهر پانزده ساله^(۳) از اضطراب خود را بر فيل پادشاهي انداخت - ججهار خان
 مذکور ميخواست كه از هم گذراند - حضرت بعظوفت ذاتي او را نگاهداشتند - چون نزديك بحولي
 رسيدند ديدند كه فوجداران خاصه دران حدود رسیده از بسياري كار متخیر ايستاده اند - از انجا
 نهضت فرموده بقصد ديواره فيل رانند - راجپوت تيراندازي ميكرد - هفت تير بر سپر خاصه
 شاهنشاهي رسيد - مي فرمودند كه پنج تير از سپر گذشت - پنج انگشت و سه انگشت - و دو تير
 در سپر بند شد - و گذشت - حراست ايزدي سپر ديگر بود كه نگاهباني ميكرد - علاول خان فوجدار
 حضرت را نشناخته از دور تعريف كنان فریاد ميزد كه تو كيستي كه مجرای تو پيش حضرت بكنم
 حضرت روي خود را از نقاب برآورده او را نمودند - و آن سعادت مند را شكرگذار آداب بندگي ساختند
 و مقارن اين حال تاتار خان فریاد بر كشيده كه پادشاهم درين تير باران كجا ميروند - ججهار خان
 با اعتراض كرد كه چه وقت فریاد كردن و نام بردن است - آخر حضرت شاهنشاهي همچنان
 فيل سوار ديوار را انداخته درون حولي در آمدند - و سه چهار فيل ديگر نيز باين خدمت پيوستند
 و جمع كثير ازان سر كشان بپاك بقتل رسيدند - و بسيار در خانه مضبوط شدند - بموجب حكم
 قضانفان سقف خانه را شگفته آتش زدند - و دود از دمار آن تيره بختان بر آوردند - و نزديك هزار كس
 بفرغ شععه آتش قهر الهي بدم خانه شتافتند - و يكپاس روز نمانده بود كه ازین عبادت كبری
 فراغ دست داد - و جمع كثير از ارباب بغي و فساد را دیده عبرت باز گشت *

تعین فرمودن عبداللہ خان اوزبک بانظام ولايت مالوه

دادار جهان آفرين چون خواهد [كه جمال عالم آرای^(۴) يکے از برگزيدهای خود را خاطر نشان
 جمهور عالميان ساخته هم اسباب دولت روز افزون او را ترتيب دهد - و هم مفیض رحمت عامه
 شده كافة خلایق را (كه نه عقل در اندیش دارند - و نه دیده دور بين) براه راست آورد]
 در بعضی از ناحيتهای ممالک محروسه تفرقه گونه پديد آرد - و آنرا بحسن تدبير و لطف سرانجام او
 انتظام بخشد - لاجرم جهانيان آنرا بر رسم و عادت و اتفاق معمول نساخته بر بدائع عقل در اندیش

(۲) نسخه [ج دی] بدبچند (۳) نسخه [د] يازده ساله (۴) نسخه [ب د] جهان آرای *

همراه موكبِ عالي در شكارها بيشتر از هزار كس نمي باشد - و امشب (كه حكم بر تعاقب گريختها شرفِ صدر يافته بود) بهادرانِ جان سپار هر طرفه رفته متفرق شده بودند - و قريبِ دوپست كس در ركابِ دولتِ سعادتِ حضور داشتند - و تا دوپست فيل هم متعاقب رسیده آمد - و جمعيتِ متمرّدان از چهار هزار كس بيشتر بود - حضرت شاهنشاهي اشارت فرمودند كه مبارزانِ دولت دادِ جان ستاني و جان فشاني داده كاميابِ صورت و معني كردند - معرکه زد و خورد گرم شد - ليكن (چون مخالفان بسيار بودند - و مخلصانِ حقيقي در ركابِ نصرت كمتري سعادتِ حضور داشتند) كار پيش نميزفت ناكاه بنظر اقدس در آمد كه از شدتِ هوا و آتش (كه در اطرافِ موضع افتاده بود) جمع از سپاهيان ركابِ اقبال پناه بدرختان برده طلبكار گوشه عانيت اند - قهر پادشاهي بجوش آمد - جائيكه (آن گروه را شدت بايستي نمود) بمقتضای عطوفتِ ذاتي اغماصِ نظر فرموده خود در آن وقت (كه بدولت و اقبال بر فيلِ دلسنگار نام سوارِ دولت بودند -) متوجه شدند - چون (پيشِ موضع آتش بسيار بود و در آمدنِ فيل دشوار) از عقبِ آن موضع فيل كوه شكوه راندند *

از زبانِ مقدس شاهنشاهي سامعه افروز گشتم كه نقلِ اين سرگذشت مي فرمودند - كه چون فيل در تنگناي ده رانده شد بنظر درآمد كه جيبه زردی بالای بام برآمد - چون رستم خان^(۳) هم همان طور جيبه داشت بخاطر اقدس چنان گذشت كه مگر او باشد - فيل را تيز تر راندم - و خود را نزديك بآن بام رسانيدم - درين اثنا از اطراف تير و چوب و سنگ مي باريد - و حمايت ايزدي (كه جوشنِ معارك شاهنشاهي ست - و همواره نگاهباني مي فرمايد)^(۴) بيشتر از بيشتر محافظت مي فرمود - چون نزديك رسيدم ظاهر شد كه آن جيبه پوش مقبل خان بود - كه بالا رفته بيك از گردن كشان كشتي مي گرفت - و مي خواست كه او را از بام بر زمين اندازد - و جمع از بے اعتدالن بمدد او دويدند بودند كه كار مقبل خان را تمام سازند - درين اثنا حضرت شاهنشاهي سرعت در راندنِ فيل فرمودند - و بمردم هم آواز دادند كه بالا بر شويد - بنده علي قور بيگي منعم خان برادرِ گلن سلطان علي خالدار بالا دويدند بر بام برآمد - و آن بے دولتان فرار نمودند - و بجستي كار غنيم را تمام كرد - و درين وقت دستِ فيلِ پادشاهي در چاه غله فرو رفت - چنانچه چهار خان فوجدار (كه عقبِ حضرت بر فيل سوار بود) آمده بر بالای حضرت افتاد - و آنحضرت بزورِ بازوی يداللهي فيل را ازان مگاك بر آورده سعي داشتند كه خود را بآن حويلي (كه متمرّدان مضبوط شده بودند) رسانند - درين زمان هيچ كس از ملازمان در ركابِ نصرت نبود - غير از راجه بهگونت داس

(۲) نسخه [ی] از شدت گرمی هوا و آتش كه در اطراف افتاده بود (۳) در [اكثر نسخه] دهتم خان

(۴) در [اكثر نسخه] بيشتر از همه - و نسخه [ب] بيشتر از بيشتر *

پست فطرنان کوتاه همت بوم صفت بوده در پرده کم بینی میگرداند - و کونیهی سخن سکنه قریات
 قصبه سکینه (که از دار الخلافه آگره قریب سی کوه باشد) در تمره و ناسپاسی عدیل ندارند
 علی الخصوص هشت موضع آن پرگنه (که مشهور با تهنیه اند) در سرکشی و دزدی و آدم کشی
 و بے باکی و بے اعتدالی چشم روزگار مثل ایشان ندیده - که هم خود قلب اند - و هم محال و مسکن
 قلب دارند - و بتهور گونه (که نادان آنرا مردانگی شمارد) زیست میکنند - همواره حکام و عمال
 آنحدود را از بیدادی در فریاد داشتند - تا آنکه درینولا ریات جهانگشای شاهنشاهی برسم شکار
 متوجه سمت آن قصبه شد - و در آن هنگام آن پرگنه در جایگیر خواجه ابراهیم بدخشی مقرر بود
 هابیه نام برهنه بوسیله قرارلان باریافتند شرح بیدادی آن متمران بعرض مقدس رسانید که بیگناه
 پسر مرا کشته - و اسباب و اموال بغارت برده اند - پادشاه صورت و معنی (که شکار را برای دریافت
 امثال این امور لازم وقت گردانیده) باستماع ناله مظلوم بقهرمان جلال در جوش آمده از فرط عدالت
 فرمودند که صباح بتادیب آن فرقه متمرده متوجه میشویم - سحرگاه بهین مردم معدود شکار
 توجه فرمودند - و جمع را پیشتر روانه ساختند - وقت دمیدن صبح اقبال موکب عالی بحوالی آن قریه
 رسید - جمع که پیشتر متوجه شده بودند آمده بعرض اقدس رسانیدند که متمران خبر آمدن
 موکب شاهنشاهی شنیده فرار نموده اند - آتش سطوت معدلت بر افروخته تر شد - و حکم مقدس
 بنفاز پیوست که جان سپاران تعاقب نموده بهر تنگنائی (که متمران پناه برند) دست باز نداشته
 از پی شتابان باشند - که ما نیز بتوفیق ایزدی رسیدیم - و آنحضرت نیز پی آنها گرفته رخس توجه
 بجولان در آوردند - در اثنای راه قرائق میرشکار رسید - که من از پی ایشان رسیدم - یکی (که به پیکار من
 ایستاد) به تیغ آبدار بر خاک فنا نشست - و دیگر را بفتراک دولت پادشاهی مقید ساخته
 آورده ام - چون مرا حکم عالی نبود که پیشتر روم برگشته بملازمت آمدم - حضرت از انجا گرم تر رخس
 سعادت راندند - یک و نیم پاس روز گذشته بود که بحوالی موضع دیگر (که پرونگه نام داشت) رسیدند
 قرارلان خبر آوردند که مردم آن موضع فرار نموده پناه باین موضع آورده اند - آنحضرت چون بآن قریه
 نزدیک رسیدند یکی از آن موضع آمده ملازمت نمود - و آمدن آن متمران را انکار کرد - حضرت
 شاهنشاهی بمقتضای بزرگی خود باز کس فرستادند که این گروه تبه را را برآه راست رهنمونی نماید
 چون (پیمانده عمر این بد مستان جام خودسری پر شده بود - و دور مکانات اعمال چندین ساله
 در رسیده) موضع خود را محکم ساخته بجنگ و عربده ایستادند - مقرر است که از پیاده و سوار

(۲) در [بعضی نسخه] سکیت - و در [بعضی] سکینه (۳) نسخه [ی] با تهنیه - و در [بعضی نسخه]

با تهنیه (۴) نسخه [ا ط ی] ها به - و در [بعضی نسخه] ها ما (۵) در [اکثر نسخه] یکی از آن مردم آمده •

(که در سپاه منصور بودند - و با اهل قلعه نزاع قدیم داشتند) بمیرزا شرف‌الدین حسین گفتند که این مردم نقض عهد نموده اسباب خود را سوخته اند - قرارداد آن بود که اسباب را گذاشته بدر روند و چون پیمان آنان ثابت نمانده این‌طور بد درونان تیره جان را سلامت گذاشتن در چنین وقتی که مغلوب شده باشند از دوراندیشی دور است - میرزا شرف‌الدین حسین را این رای پسندیده افتاد و صفها را آراسته کرد - در قول خود ایستاد - و جرافغار بشاه بداف خان و عبدالمطلب پسرش و محمد حسین شیخ مقرر شد - و برانغار بجیمیل و لونکر و سوجه و دیگر راجپوتان معین ساخته از عقب دیوداس در آمدند - دیوداس چون بر نهضت عساکر اقبال مطلع شد از کمال تهور عنان گردانیده خود را بر قول زد - و جنگ بهم پیوست که از داستان رستم نشانی بر روی کار آورد بلکه آن کهنه اوراق را در هم پیچیده بر طاقِ نسیان نهاد - و پایانی کار از اسب خطا شده بر زمین افتاد و گروهی انبوه بر سر او ریخته او را پاره پاره ساختند - و عساکر منصوره بفتح و فیروزی مراجعت نمودند - و بعضی گفتند که دیوداس ازین جنگا زخمی بدر رفت - و بعد از ده دوازده سال ازین واقعه شخصی بلباس جوگیان ظاهر شده این نام بر خود بست - بعضی او را قبول کردند - و برخی قلم رد کشیدند - و مدتی در حیات بوده در بعضی از حوادث کشته شد - القصه بانجام راجپوتان نیم‌جان ازان معرکه بیرون برده خود را بمالدیو رسانیدند - و قلعه میدرتهه با تمامی آن ولایت بتصرف اولیای دولت اهد پیوند در آمده داخل ممالک محروسه شد •

چشم فلک ندید و نه بیند بعمیر خویش • این فتحها که شاه جهان را میسر است
هر فتح کاسمان نهدش منتهای کار • چون بنگری مقدمه فتح دیگر است

جنگ پرونگه^(۲) که حضرت شاهنشاهی بنفوس نفیس خود فرمودند

دادار دادگر سزای هر بدکرداره را بمقتضای حکمت بالغه خود بوقت خاص و تقریب مخصوص موقوف ساخته جهان آراست - دانادل دور بین بسر این معنی قدری و رسیدن در افزایش دانایی می‌باشد - و نادان تیره خاطر در شورستان صحرائی ضلالت افتاده بخیالات باطل سرگردان گشته نادان تر میگردد - چنانچه حال روز جهان افروز است - که چشم صحیح المزاج را مورث مزید بینایی گشته اولاً بانواع نعم ایزدی شناسائی می‌بخشد - و ثانیاً بمواسم شکرگداری شیفته گردانیده پیونده‌تر و جوینده‌تر میگرداند - و بوم نهادان شوم را (که بیمار دیده اند)^(۴) باعرب مزید نابینائی گشته گمنام خمول نادانی و نابینائی میسازد - و شب (که نقیض روز است) معین دیده‌وری

(۲) در [چند نسخه] پرونگه (۳) در [چند نسخه] هر کرداره را (۴) در [اکثر نسخه] بیمار دیده اند •

افواج قاهره قریب بان قصبه رسیده همچنان (گرد راه برجبین - و بادپایان در آب و آتش غرق)^(۲) سلاح تردد پوشیده و علم تهور برافراخته بے محابا بپای قلعه رسیدند - اهل قلعه در حصار بیم خزیده مجال سربر آوردن نداشتند - درین میان از دلیران کار طلب چهار سوار یکہ تاز بجنبش همت پای جرأت پیش نہادہ تیرے چند بردروازہ قلعه زدند - ناگاہ راجپوتان از صدمہ تیر بیدار شدہ بر دیوار حصار برآمدند - و کنگرها را سپر خود ساخته سراسیمہ وار خشت و سنگ و تیر و تفنگ انداختند و روغن جوشان از بالا ریختند - ازان میان دو سوار سعادت شہادت در یافتند - و دو سوار دیگر زخمی باز گشتند - میرزا شرف الدین حسین و دیگر امرا صلاح در آہستگی دیدہ بشہر میرتہہ مقام کردند و جا بجا منازل گرفتند - و بتدبیر و تامل در مقام استعداد مواد قلعه گیری شدند - و از روی حزم و احتیاط حصار را محاصره کردند - و مورچلہا را بآئین شایستہ تقسیم نمودند - و از اطراف قلعه نقبازدند - قلعه نشینان در مقام مدافعہ بودہ ہر روز ہنگامہ پیکار را گرم داشتند - و گاہ گاہ در کمین فرصت پای جلالت از دروازہ بیرون می نہادند - و بقدر ہمت دستبرد نمودہ باز خود را بدرون می انداختند - تا آنکہ نقب (کہ تا تہ برج رفتہ بود) از داروی تفنگ پُرساختہ آتش در دادند برج چون بنبہ حلاج از ہم ریختہ شد - و رخنہ عظیم در حصار افتاد - بہادران عساکر اقبال راہ کارزار گشادہ یافتہ پیش دریدند - و راجپوتان ستیزہ خوی دست از جان شستہ گرم قتال گشتند - مصادمہ عظیم و مقاتلہ توی اتفاق افتاد - و تمام آن روز بازار جنگ گرم بود - و از دو جانب دلوران داد شجاعت میدادند - مجاہدان غازی جرعہ شہادت کشیدہ حیات ابد یافتند - و جمع کثیر از ارباب خلاف خورنابہ مات چشیدہ مست جام فنا گشتند - و چون پردہ شب در میان آمد ہر کس بمورچل خود بازگشت - و مخالفان شباشب آن رخنہ را محکم ساختند - اما حصارے را (کہ بہ نیروی دولت گشادہ باشند) بحیلہ مدبران نتوان بست - در اندک فرمتے کار براہل قلعه تنگ شد - و قلعه ہر ایشان زندان گشت - ہر چند (جمع پایان آمدہ از روی عجز زہار میخواستند - و راہ بیرون شدن می جستند) میرزا شرف الدین حسین راضی نمیشد - و بعد از آمد و رفت بسیار و صلاح دید امرای قرار دادند کہ اسباب و اشیای خود گذاشتہ تنها بدر روند - چون قبول عجز زہاریان از آداب ملک گیری ست بموجب قرار داد بہادران افواج قاهرہ از پیش راہ برخاستند - روز دیگر جکمال نیم جانے گرفته بدر رفت - و دیوداس از سیہ بختی و تیرہ رائی دل بمردن خود نہادہ از روی عناد صمیمی اسباب خود را سوخت - و چون مار در خود پیچیدہ و از آتش درون برافروختہ از قلعه برآمد - و متہررانہ با چہار صد پانصد سوار از پیش عساکر قاهرہ گذشت - جمعے از راجپوتان مثل جیمیل و لونکون

(۲) در [بعضی نسخہ] عرق (۳) در [بعضی نسخہ] ستیزہ جوی •

راجه بهگونت داس خلفِ راجه بهاریمیل درین مرتبه بهرتو نظرِ سعادت اثر سرفرازی یافته بشرفِ خدمتِ دایمی ممتاز شد - راجه بهاریمیل آرزوی آن داشت که حضرت شاهنشاهی منزلِ او را بمقدم اقدس سربلندی بخشند - تا سرمایه مزید افتخارِ خاندانِ او سرانجام یابد - چون (آنحضرت عزیمتِ وصولِ بدارالخلافة مصمم داشتند - و کمالِ سرعت پیش‌دیده خاطرِ اقدس بود) اناضه این سعادت را بوقتِ دیگر حواله فرموده و راجه را مشمولِ اصنافِ عنایت ساخته رخصت دادند و راجه بهگونت داس و مان‌سنگه و جمع کثیر از اعزّه و اقربای او را قرینِ رکابِ دولت اعتصام ساخته روی توجّه بمستقرّ خلافت آوردند - و بقایده اقبال آن راه دور و دراز را در کمتر از سه‌روز قطع فرموده منفرد در روزِ اسفندارمن پنجم اسفندارمن ماهِ الهی موافقِ روزِ جمعه هشتم جمادی‌الخری بدارالخلافة آگره نزلِ اجلال فرمودند - ساحتِ شهر بفرمقدمِ عالی ارتفاعِ آسمانی گرفت - و دیدهای نظارگیان از پرتو ناصیه اقبال فروغِ انجم یافت - و اردوی معلی باکین شایسته منزل بمنزل قطع نموده از پی رسید - و جمهورِ خواص و عوام تهنیتِ قدومِ مرکبِ عالی نموده سپاس‌گذاریِ الهی بجای آوردند و خدیو زمان بر مسندِ فرمانروایی نشسته دقائقِ ملک آرایی بظهور آوردن گرفت - عالم را فراخی دیگر پدید آمد - از انجا (که اقبال روز افزون رونق افزای سلطنتِ عظمی ست) هر روز (که نومیشود) دولتِ خاص روی میدهد - و نظامِ بدیع پدید می‌آید - چون نیتِ فرمان‌فرمای زمان نیک‌اندیشی ست نتایج آن عاید روزگار سعادت پذیرش میشود - هر طبقه در خورِ قابلیت رواج می‌یابد و مستعدان جهان کامیاب استعداد میگردند •

آغاز سال هفتم الهی از مبدأ جلوس شاهنشاهی - یعنی سال مهر از دور اول

درین اثنا (که آغاز بهارِ ملکِ معنی ست) ابتدای^(۲) ربیع شد - و صورت چون معنی بزم افزون شادمانی گشت - و تحویلِ نیرِ اعظم و منورِ عالم به بیت‌الشرف بهزاران میمنت و سعادت (بعد از گذشتن سه ساعت و چهل و نه دقیقه از روزِ چهارشنبه پنجمِ رجب سالِ (۹۹۹) نهد و شصت و نه) اتفاق افتاد - قوتِ نامیه در اهتزاز آمد - در فیضِ بروی عالم بتازگی باز شد - مرکبِ خسرو گل از گردِ راه رسیده بر تختگاهِ چمن جلوه نمود - مرغانِ باغ و راغِ نوای باریدی و سرودِ نکیسائی بلند ساختند - ابرِ بهاری نورسید گلِ عساکرِ ریاحین را شست و شوی تازه داد • شعر •

شکرِ عدلِ بهار پیشِ آله • دلِ گل‌دان بر زبانِ گیاه
 وز پیِ نقشهای جان آریز • اختران نقشبند و رنگ‌آمیز^(۳)
 شاخ مانند عقدِ پُر لولو • غنچه مانند نافه آهو

(۲) نسخه [ی] ابتدای ابداع ربیع شد (۳) در [اکثر نسخه] در پی •

گرفته آوردند - و حکم بریدن پای او نفاذ یافت - و این معنی باعنی عبرت جهانیان گشت و وحشت نهادان مکرری غفلت را سرمایه هوش بدست افتاد - و این معنی دران دیار شهرت گرفت و دیگر کسی را گریختن و آواره شدن بخاطر نرسید - و آسایش و آرامش دران مملکت پدید آمد - و چون قصبه سانبهر مقررات اقبال شد شرف الدین حسین میرزا دولت ملازمت دریافت - و پیشکشهای لایق گذرانید - حضرت شاهنشاهی جگنآته و راجسنگه و کنگار را (که میرزا بگرو نگاهداشته بود) طلبیدند که ببارگی خاطر راجه بهاریمیل از دغدغه برآید - میرزا قبول این معنی نمود - اما وقت را ببهانه میگذرانید - و حضرت آنرا راست پنداشته مترصد آمدن آنها بودند - و هم درین منزل ادهم خان از عقب آمده باردوی معلی ملحق شد - و از آنجا موکب عالی بحرعت هرچه تمامتر متوجه اجمیر گشت - و بساعت معمود دران شهر فیض بخشش نزول رحمت فرمود - و زیارت روضه منوره حضرت خواجه بنقدیم آمد - و منسوبان آن شهر مقدس کامیاب دولت گشتند - و ماهم انگه محل اقدس را بآئین لایق از راه میوات در اجمیر آورده بحسن خدمت کرامت توفیق یافت - و رای جهان آرا تقاضای آن فرمود که باستعجال معاودت واقع شود - شرف الدین حسین میرزا (که خدمت تسخیر میرتپه باو مفوض شده بود) برای انصرام مهم مذکور نادانانه استدعای آن نمود که حضرت بشکار آنحدود نهضت فرمایند - و چون ناسرگمی این اندیشه خاطر نشان او شد درین خیال افتاد که روزی چند عرصه اجمیر مخیم سردقات اجلال باشد - و چون خاطر قدسی میل رجوع بمستقر خلافت داشت جمع از امرا (که در آنحدود جایگیر داشتند) مثل ترسون محمد خان و شاه بداف خان و عبدالمطلب پسر او و خرم خان و محمد حسین شیخ و جمعی کثیر را بکمک او مقرر ساخته متوجه دارالخلافت آگوه شدند - و حکم عالی باهتمام تمام صادر شد که میرزا شرف الدین حسین گروگرفتهای مذکور را حاضر سازد - چون ایات اقبال بعرضه سانبهر نزول اجلال فرمود میرزا جگنآته و راج سنگه و کنگار را بملازمت اقدس آورد - و راجه بهاریمیل بصدق نیت که داشت سرانجام اسباب ازدواج را بخوبترین وجه سامان نموده آن صبیغه سعادت سرشت را محفوف سردقات محققه عفاف درین منزل گرامی بدولت سرای عالی بقصد افتخار روزگار خود بآئین بزرگانه رسانید و بجهت اتمام مراسم این جشن دلکش یکروز در سانبهر توقف موکب عالی اتفاق افتاد - و همانجا میرزا شرف الدین حسین را شرف رخصت ارزانی داشته خود بدولت و اقبال بر بادپای سبک خرام گران قدر سوار شده ایلغار فرمودند - و چون عبور موکب عالی نزدیک بسواد رتخبهور افتاد راجه بهاریمیل با جمیع فرزندان و خویشان بساعات زمینی بوس سر بلند شد - و مان سنگه پسر

(۲) نسخه [د] کنگار (۳) نسخه [د] تقضای آن (۴) نسخه [د] عبدالطلب خان پسر او .

حقیقت اساس آنکه بسا حرص مندانِ کوردل بحضرتِ تخیلی واهی^(۲) یا بمجرد افترای بداندیشی
 یابسبب طبعِ خالص قصدِ مواضع و محال^(۳) مردمِ اهل نموده دستِ تاراج میکشایند - و در هنگام
 باز پرس هزار سخن ساخته در مقامِ اهمال و تعطیل میشوند - پس هرگاه (حکم علی الاطلاق بر ترک
 این عمل نفاذ یابد) دیگر^(۴) ایله بگمانِ سرکشی پامالی ستم بدذاتان نشود - چون (نیتِ والی شاهنشاهی
 محض حقانیت و معدلت بود) بمیامن و برکاتِ آن جمیع وحشیان و متمدنانِ اقصای هندوستان
 حلقه آزادت در گوش انقیاد کشیده از جمله اسبابِ نظامِ عالم گشتند - هم کار دین منظم شد که خلاصه آن
 معدلت آرائی ست - و هم مهم دنیا نظام یافت - که عمده آن منقاد شدنِ جهانیان است •

و از شرائفِ سوانح فتحِ قلعه میرتهه است که به نیروی عساکرِ اقبال - لله الحمد که اورنگ نشین
 خلانت را ایزد جهان آرا نیتِ کرامت فرموده است که حسنِ آن در کالبدِ خیل ننگد - و در مقیاس
 قیاس نیاید - دولت‌مندی [که نسبتِ معنوی را (که عبارت از اخلاص درست است) تقویت بخشد]
 هر کاره (که پدش نهادِ همتِ عقیدت‌گزین خود سازد) بخوبترین وجه انجام یابد - و کاره
 (که فرماندهان روزگار را بدشواربی دست نهد) او را باسانی میسر گردد - نمی بینی که منسوبان
 ظاهری (که از دولت‌سرای اخلاص بهره ندارند) چون بکاره قدم بر میدارند ایزد ترانا (محافظت
 نسبتِ صوری این برگزیده خود فرموده) ایشان را کامروا میگرداند - و مصداقِ این حال قصه^(۵)
 فتح نمودنِ شرف‌الدین حسین میرزا ست قلعه میرتهه را که در آغاز این سلِ فرخ فل صورت بصت
 و صورتِ این واقعه دلگشا آنکه سابقاً رقمزده خامه وقایع نویس شده بود که حضرت شاهنشاهی
 در وقتِ مراجعت از بلده قدسیه اجمیر میرزا شرف‌الدین حسین را بفتحِ قلعه میرتهه و تسخیر
 آن ولایت فرستادند - و جمعی از امرای عظام را بکمک او همراه ساختند - و دران هنگام قلعه میرتهه
 در تصرفِ رای مالدیو بود - که از رایان و راجها باسم و رسم هندوستان بمزیت اعتبار و وفورِ اقتدار
 امتیاز داشت - و او این قلعه را بجگمل نامی (که از سردارانِ بزرگ او بود) سپرده دیو داس نام
 راجپوتی را (که در جرات و همت پیشدست این طبقه بود) با پانصد راجپوت چیده بکمکِ جگمل
 گذاشته بود که پامی این خدمت میداشت - چون (رایاتِ عالی از دارالبرکتِ اجمیر مراجعت نموده
 بر ساحلِ دارالخلافه آگره سابقاً نزول اجلا انداخت) میرزا شرف‌الدین حسین (که مجدداً
 فرانجیورد بشفرف رگاب بوس سعادت پذیر گشته بود - و پش همت او باقیل ابد پیوند شاهنشاهی
 گرم شده) بامرای دیگر بآن سمت لشکر کشید - و تسخیر آن ولایت پدش نهادِ همتِ خود ساخت

(۲) نسخه [ح] وهمی (۳) نسخه [ی] اهل هند (۴) نسخه [ی] احدی (۵) نسخه [ح] قنیه

(۶) نسخه [ب] پرتونزول اجلا •

و ازین تحویل بهجت افزا و نزول سعادت بخش عالم عنصر را چون ملک معنی فیض خاص رسید و ظاهر همرنگ باطن گشت - عنفوان دانش و آگاهی انتظام یافت - و سال مهر (که سال هفتم الهی ست) آغاز شد - و دست قدرت از چهره اقبال پرده برانداز گشت - امید راست بینان درست کردار کارخانه ایجاد آنست که ایزد متعال ذات قدسی سمات شاهنشاهی را زمان دراز کامروای صورت و معنی گردانیده سال بسال سرمایه افزونی عمر و دولت سرانجام دهد - تا عالم از تخالف و تفریح رئیسان متفرقه روزگار مصون مانده بعدل و داد این یگانه آفاق و شایسته خلعت کل انارت^(۲) و اضاءت یابد - و حقیقت انتظام اسباب سلسله کونی و الهی بظهور آید - و عبادت کبری (که کثرات ربع مسکون در رشته وحدت کشیدن است) بتقدیم رسد - هم ملک ببالد - و هم معرفت انزاید - بکجهت روی دهد - اخلاص رواج یابد - گرد آلودگان صحرای بتمیزی (که در اکذاف عالم در نقاب اختفا اند) بظهور عرصه تمیز بیرون خرامند - استعداد را روز بازار گرم شود - و مستعدان بمتاع بیغش اخلاص نقد مقصود بدست آرند *

و از جلائل عواطف حضرت شاهنشاهی (که درین سال سعادت پیوند لعمه ظهور داد) منع بند بود - عساکر اقبال (که در وسعت آباد هندوستان درآمد بودند) از روی تسلط و استیلا زنان و فرزندان و عیال و اقارب اهل هند را اسیر میکردند - و بفروخت و تصرف آن اشتغال مینمودند حضرت شاهنشاهی از کمال ایزد شناسی و یزدان پرستی و از فرط دور بینی و نیک اندیشی حکم فرمودند که در تمام ممالک محروسه هیچ یک از مبارزان عساکر فیروزی مند پیرامون این معنی نگرند و هر چند (جمع از وحشی مزاجان معامله ناهم محکمی جای خویش را ضمیمه نخوت خود ساخته بجنگ پیش آیند - و بمقتضای اقبال روز افزون شکست یابند) اهل و عیال این گروه از صدمات انواع گیتی گشا محفوظ باشد - و هیچ کدام از سپاهی از خرد و بزرگ بند نکنند - و بگذارند که آنها بفراغ خاطر بخانه خویشان و اقربای خود روند - و از اجله بواعث برین معدلت آنکه خرد پژوهی سربر آرای فرماندهی درین معامله امعان نظر فرمود - و نگاه ژرف انداخت - که هر چند (کشتی و بستن و زدن مستکبران نخوت مند و تادیب و تنبیه گردن کشان نا فرمان شنو از لوازم دارو گیر ملک تعلق است - و حکمای انصاف گزین و صاحبان نوآئین درین اتفاق دارند) لیکن تعذیب زنان و اطفال بیگناه را تادیب آن مستکبران اندیشیدن بیرون شدن از قانون معدلت است - اگر شوهران راه شقاوت گرفتند زنان را چه تقصیر - و اگر پدران طریق مخالفت گزیدند فرزندان را چه گناه علی الخصوص که طفلان معصوم و عورات این گروه از اسباب پیکار نیستند - و ضمیمه این اندیشه حق نهاد

(۲) نسخه [ح] طراوت و نصارت یابد *

علیای شاهنشاهی رخصت آوردن راجه داد - و چون مرکب اقبال بدیوسه نزل اجال فرمود از صیت مرکب جهانگشای شاهنشاهی اکثر مردم این قصبه فرار اختیار نموده بودند - آنحضرت فرمودند که ما را بجز عذیت و رافت نسبت بجمهور عالمیان امری دیگر متصور نیست - باعث ویرانی این گره چه تواند بود - همانا که این صحرا نشینان وادی توحش از آزارے (که از میزرا شرف الدین حسین کشیده بودند) بران قیاس نموده هراسان شده اند - آخرهای روز جیمل پسر روپسی برادر راجه بهارمیل (که کلانتر این سرزمین است) آمده بوسیله مقربان بارگاه اعلی دولت زمین بوس دریاقت - و بعرض اشرف رسید که پسر کلانتر^(۲) این قصبه سعادت ملازمت در می یابد حضرت فرمودند که آمدن او محسوب نیست - باید که روپسی مقدم گرامی ما را عطیة عظمای الهی دانسته خود احراز استلام عتبه علیه نماید - ناچار روپسی خود آمده خاک آستانه اقبال را تزیین چشم سعادت خود گردانید - و بنوازش پادشاهی سر بلندی یافت - و روز دیگر چون قصبه سانگلیر مضرب خیام اجال شد چغتی خان راجه بهارمیل را با اکثرے از خویشان و اعیان قوم بغیر راجه بهگونت داس پسر بزرگ راجه (که بر سر عیال گذاشته بود) آورده به بساط برس عالی سرافراز گردانید - و آنحضرت مراتب جوهر عقیدت و اخلاص از چهره احوال راجه و اقربای او بنظر باریک بین جوهر سنج مشاهده فرموده بلطائف الطاف صید خاطر او کرده پایه قدرش افزودند - و راجه از درست اندیشی خرد و سر بلندی بخت چنان اندیشید که خود را از زمره زمینداران بر آورده از مخصوصان این درگاه سازد - برای تمهید این معنی نسبت خاص بخاطر آورد که صبیحة بزرگ خود را (که نرفخ عفت و دانش از ناصیه او می درخشید) بوسیله محرمان عتبه خلافت داخل پرستاران سراق اجال سازد و از انجا (که غریب نوازی شیمه کریمه حضرت شاهنشاهی ست) ملتئم او بموقف قبول رسید و آنحضرت او را از همان منزل با چغتی خان رخصت فرمودند - که رفته سرانجام این نسبت (که سرمایه مباهات جاودانی خاندان اوست) نموده زود بملازمت آورد •

و یکی از سوانح دولت افزا و آثار معدلت روز افزون شاهنشاهی (که باعث آسودگی و آرمیدگی جمهور متوحشان آن دیار شد) سزا دادن چیته بان است - و شرح آن برس اجمال آنکه (چون حضرت شاهنشاهی شکار چیته را یکی از نقابهای جمال جهان آرای خود ساخته فرط میل ظاهر ساخته - و اکثر بنشاط شکار انبساط فرموده) یکی از چیته بانان از نادانی مغرور شده پای افزار بزور کشیده گرفته بود - و صاحب آن فریاد میکرد - اتفاقاً آواز او بگوش بندگان حضرت رسید و حقیقت حال ظهور یافت - آن دادگر بیدادگانه از استماع این ظلم در ساعت حکم فرمود که او را

(۲) نسطه [د] کلانتران این قصبه •

(که پیر امیر خسرو اند) دست ارادت بشیخ فرید داده اند - سخن کوتاه که بعبارے از صاحب کمالان از زیر دامن تربیت خواجه برخاسته اند - قدس الله اسرارهم *

و بالجمله (چون باطن قدسی مواطن شاهنشاهی جویای مراتب حق شناسان و طلبکار مدارج حقیقت اساسان است) در عین شکارگاه عزیمت صید معنوی مصمم شد - و هر چند (معتصمان رکاب اقبال در نافتن بعد راه و نا ایمنی آن حدود بعید و فراوانی ارباب تمدن مذکور ساختند) چون شوق قاید راه بود گوش قبول بران نینداخته بیشتر توجه عالی مرعی داشتند - روز شهر یور چهارم بهمن ماه الهی موافق چهارشنبه هشتم جمادی الاولی با معدودے از مقربان بساط حضور (که در شکار همعنان بودند) متوجه اجمیر شدند - و حکم مقدس نفاذ یافت که سران وقت عفت را از راه میوات ماهم آنکه سر کرده باجمیر آورد - بموجب فرمان معلی ماهم آنکه بطرز مامور بجانب اجمیر شناخت - چون موضع کلاری مخیم موکب اقبال شد چغتی خان (که در بساط قرب راه سخن داشت) حقیقت دولتخواهی راجه بهاریمیل [که در الوس کچواکه (که گروه عظیم از راجپوتان اند) ریاست داشت] بعرض اقدس رسانید - که راجه بهفور عقل و شجاعت ممتاز وقت است - و پیوسته در آداب دولتخواهی این دردمان عالی بوده خدمات شایسته بتقدیم رسانیده است - و در دهلی ادراک آستان بوس نموده خود را از پا بستگان فقراب علوی اعتصام میداند - و مدتی ست که از بدسلوکی شرف الدین حسین میرزا متوهم شده بشعاب جبال متحصن است - اگر (پرتو نیر التفات شاهنشاهی بر ساحت احوال او افتد - و او را از خاک برداشته از شدائد روزگار نجات بخشند) شاید خدمات او بنظر اقدس (که اوسیر سعادت است) پسندیده آید *

و مجملے از قصه ستمزدگی او آنکه (چون میوات و آنحدود بجایگیر میرزا شرف الدین حسین مقرر شد) میرزا قصبه انبیرا (که در ولایت ماتوار جای بودن بزرگان راجه بهاریمیل بود) خواست که بتصرف خود در آورد - درین اثنا سوچا پسر پورنمل برادر کلان راجه بهاریمیل از شرارت ذاتی و طلب ریاست خود میرزا را دیده مقدمات شور انگیز در میان آورد - میرزا بر سر ایشان لشکر کشید (چون وقت مقتضی نبود - و جمعیت چندانے نداشت) صلح گونه کرد - و مبلغ بر سر ایشان مقرر ساخته پسر راجه بهاریمیل جگناته و راج سنگه پسر اسکر و کنگار پسر جگمال برادر زادهای راجه را گرو گرفته (که بزبان هند اول گویند) از انجا متوجه اجمیر و ناگور شد - و درین سال عزم مصمم داشت که لشکرها فراهم آورده استیصال این جماعت نماید *

چون (حکایت دولتخواهی این گروه قدیم الاخلاص بموقف عرض مقدس رسید) عاطفت

نگارش یابد - پس همان بهتر که ازین عالم باز آمده بشرح احوال آن بزرگ وقت پردازم - شیخ
 مویب مقدس بقصد شکر از دارالخلافه آگره عزیمت فتحپور رویه داشت - نزدیک مندهاگر
 (که ده ست در میان راه آگره و فتحپور) عبور اشرف اتفاق افتاد - و جمع از نغمه پردازان هندی
 اشعار دلفریب را در مفاخر و مناقب خواجه بزرگ خواجه معین الدین قدس سره العزیز (که در
 حضرت اجمیر آسوده اند - و بارها ذکر جلائل کمالات و خوارق عادات ایشان مذکور مجلس مقدس
 شده بود) خواندن گرفتند - آنحضرت را (که جوایب حق و حقیقت اند - و از فرط طلب بمصافران
 ملک تقدس نیز توسل جست - و استمداد همت نموده) شوق زیارت مرقد خواجه در باطن مقدس
 جوش زد - و جاذبه توجه گردبان گیر شد •

ذکر مجمل از احوال خواجه معین الدین چشتی قدس سره

خواجه از سیستان است - و او را سنجری نویسند - که معرب سنگری ست - در پانزده سالگی
 پدر بزرگوارش (که خواجه حسن نام داشت - و بزرعات و قناعت مشغول بود) در گذشت
 شیخ ابراهیم مجذوب قندوزی را گذر برو افتاد - و از میامی نظر او در طلب دامن گیر همت خواجه شد
 قطع تعلقات صوری نموده بسمرقند و بخارا شناخت - و قدری بعلم کسبی اشتغال فرمود - و از آنجا
 بخراسان رفت - و نشو و نما در آنجا یافت - و در هارون (که از توابع نیشابور است) ادراک صحبت
 شیخ عثمان هارونی نمود - و دست ارادت باو زد - و بیست سال در صحبت شیخ ریاضات شاکه کشید
 و سفرها و غربتها پیش گرفت - و بسیاری از بزرگان وقت را (مثل شیخ نجم الدین کبری) دریافت
 و بالجمله از اکابر سلسله چشتیه است - بدو واسطه بخواجه مردود چشتی میرسد - و به هشت واسطه
 بابر اهیم ادهم می پیوندند - و پیشتر از آمدن سلطان معز الدین سام از غزنین به هندوستان برخصت پیر خود
 بهند آمد - و در اجمیر (که رای پنهورا فرمانروای هندوستان آنجا اقامت داشت) منزل گرفت
 الحق خواجه از ارباب ریاضت و مجاهده بودند - و با نفس ایشان را مجاهدات عظیم روی داده بود
 اگرچه خوارق عادات از ایشان بسیار منقول است - اما کدام خارق عادت روشن تر از مخالفت خواهش
 این نفس بوالفضل خواهد بود - و خواجه قطب الدین اوشی اندجانی [در بغداد در ماه رجب
 سال (۵۲۲) پانصد و بیست و در در مسجد امام ابواللیث سمرقندی بحضور شیخ شهاب الدین
 سهروردی و شیخ ارحمد الدین کرمانی و جمع از بزرگان] بارادت خواجه معین الدین استسعاد یافت
 و شیخ فرید شکر گنج (که در پتن آسوده اند) مرید خواجه قطب الدین مذکور اند - و شیخ نظام اولیا

(۲) در [بعضی نسخه] (که جوایب حق و حقیقت اند) از فرط طلب •

و بباطن با خدا بوده صیدِ قلوب فرمودے - و اساسهای عالی در هر کار نهاده - و آئینهای نیکو در ملک و دولت ترتیب داده - و با وجود عفتوانِ شباب (که بیشترے از بزرگان سابق درین سن پیروی طبیعت کرده فرصت محاسبه احوال نفس نیافته اند) آنحضرت خلاف همه زمانِ شباب را از اسبابِ خداشناسی گردانیده لحظه ازان ذاعل نبوده - و کامروائی و سرپر آرائی و دوست نوازی و دشمن گدازی (که هر یک در بزرگان گذشته ساغرِ هوش ربای بل جوعه بدمستی بوده) در ذات مقدس حضرت شاهنشاهی بآفت مزید دریافت و از دیانِ خردمندی و فزونی هوشیاری و فراوانیِ حاضر دلی میشود - و بجهت مصالحِ الهی و حکم نامتناهی ایزد بیچون بسا از فنونِ جمالِ جهان آرای آن بزرگ صورت و معنی را از نظرِ دور بینِ خودش پوشیده میدارد - چنانچه بارها این معنی در زمانِ خردی (که بدرسِ علوم اشتغال داشتیم) از پدرِ بزرگوارِ خود (که منبعِ برکات و جامعِ کمالات صوری و معنوی بوده زاربه انزوا اختیار فرموده بسر بردے) شنیده ام - و بدولتمندی که داشتم در زمانِ حصولِ دولتِ ملازمت (که اکسیرِ اهلیتِ اربابِ فطرت است) خون نیز دریافتیم - و بجهت این معنی (که حسنِ جهان افروزِ معنوی این خدیوِ زمانِ بر پوشیده بود) آنچه (از خودش بایسته جست - و بکارِ اهلِ عالم برده هدایتِ سراسیمه گردانِ بادیه ضلالت نمود) از دیگران طلب فرمودے و پیوسته دردِ طلبِ الهی (که صحتِ کامل همان تواند بود) پیرامونِ خاطرِ مقدس گشته باطنِ اقدس را بیقرار داشته - و شکار را (که پیرایه بندِ ساعدِ نشاط است) از اسبابِ دردِ طلب ساخته تنهارا شهر و صحرا گرفته - و از افزونی احتیاط [چنانچه حق را در گرد آلودگانِ صحرای بے تمیزی (که بیشترے از بزرگانِ معنوی درین لباس تماشائی اند) جست - و با هر ژنده پوشے (از جوگی و سنیاسی و قلندر - و سایرِ مفردانِ خاک نشین - و تجرد گزینانِ بے تعیین) صحبت داشته - و از پیشانیِ اطوار و ناصیه کلماتِ او مغزِ معامله حال او دریافتیم] همان طور از اصحابِ عمائم و اربابِ تقدّم (که پای بندانِ سلسله علم و جاه - و دکانچه آریانِ مدرسه و خانقاه اند) طلبکارِ حق بوندے و با آنکه (ناسرگی و قلبی مزورانِ این طبقات دانستے) آنرا بحوصله فراخِ خود سپردے - و تلبیسِ این ابلیسان را خاکِ پوش کرده آبروی این مغتسبانِ حق را نبردے - و با وجود این امور هرگز وهنے و فتورے در طلبِ آن شهریارِ جهان نرفتے - بلکه در تکاپوی افزوده در جست و جویِ طبیبانِ نفوس (که راه نمایانِ طریقِ یاقوتِ مقصد اند) بیقرار تر شدے *

• بیت •
 سالها دل طلبِ جامِ جم از ما میکرد • آنچه خود داشت ز بیگانه تمنا میکرد

اگر شرح همین باب کرده آید کتابِ عللِ باید نوشت - تا آنچه (من از ابتدای ملازمت دریافتیم)

و خاطرهای پریشان بتازگی جمع شد - و دل‌های برهمزده اطمینان یافت - بعضی کوتاه اندیشان کم‌بین بخاطر می‌رسانیدند که فرمانروای زمان و زمین را مگر نشانی در سراسر است - و این کار از نتایج آن تواند بود - در ساعت ازین خیال دور از کار باز آمده دریافتند که از فنون عقل بدائع نگار آنحضرت است - که نمونه از اعجوبه‌نمائیهای نگارخانه باطن بظهور آورده بپراهره‌وران تپه نادانی را بشاهراه دانائی میخواند - نابینایان را چشم می‌بخشد - و دیده‌وران را سرمه جواهر در چشم میگذرد - بارها در خلوت انس (که این راقم سعادت بار یافته بدولت خطاب استماع داشت) از زبان مقدس شاهنشاهی شنیده است که ایذمه (دیده و دانسته بر فیضان مست خون خوار سوار می‌شویم - با آنکه پیش ازان بساعتی فیلبان خود را به پایان آورده گشته - و باعث خرابی بسا بنای انسانی شده اند) وجه نیت و قبله همت آنست که (اگر در ناراضمندی ایزدی دانسته قدم نهاده باشیم - یا بدانستگی نفس در آنچه مرضی او نباشد بر آورده) آن فیل کار ما تمام سازد که در بر رضای الهی بار هستی نمی‌توانیم برداشت - سبحان الله این چه دید است - و چه محاسبه با خود می‌رود - بارے در جمیع اوقات (چه هنگام خلوات مقدسه - و چه در زمان مشاغل کثرات چه در وقت رزم - و چه در زمان بزم) پیوسته نگاهبان سررشته معنوی بوده بظاهر با خلق و بباطن با خالق در یک زمان ناظم اشتات صورت و معنی گشته پیشوائی این دو گزوه والا میفرمایند و عشرت‌گزین این دو نشأ گوارا شده از رنگ آرای عالم ظاهر و باطن میگردند •

و از سوانح رسیدن ادهم خان است بزمین بوس درگاه مقدس - درین هنگام (که دارالخلافه آگره بفروغ معدلت شاهنشاهی رونق و بها یافته بود) در آئینه رای جهان آرا چنین صورت بست که ریاست ممالک مالوه به پیرمحمد خان شروانی باستقلال باشد - و ادهم خان بخدمت حضور استماع یابد - منشور عاطفت باین مضمون شرف نفاذ یافت - ادهم خان امثال فرمان پادشاهی (که ترجمان حکم الهی ست) نموده و ممالک مالوه را به پیرمحمد خان سپرده روی عزیمت باستان بوس آورد - و در اندک زمان برسم استعجال رسیده استلام عتبه علیه نمود - و محفوف عواطف شاهنشاهی گشت - هم خاطر ماهم‌انگه (که از مفارقت فرزند گرامی خود تفرقه‌مند بود) فراهم آمده انبساط یافت - و هم پیرمحمد خان از ستم شریکی خلاص شده کامیاب امید گشت و هم جمهور رعایای صوبه مالوه از بیدادی نجات یافته کامروای امن و امان گشتند - و هم ادهم خان را از اسباب بخوردی باز داشته اولاً از چندین وبال نگاهبانی فرمودند - و ثانیاً عزم اصلاح حال او مرکوز خاطر مقدس گشت - و درینفولادیهو عالم بمقتضای شیمه کیمه خود پیوسته بظاهر بشکار پرداخته

تا جنگ انداختن چه رسد - آن شهسوار عرصه دلیری و شیرشکار بیشه دلاری روزی در میدان چوگان (که پیرون قلعه دارالخلافه آگره برای نشاء خاطر مقدس ساخته بودند) بران فیل مهیب پیکر در عین طغیان مستی و غلیان آشوب بی محابا به نیروی قدرت معنوی سوار شده کار پردازیهای (۲) حیرت بخش بظهور آوردند - و بعد از آن بفیل رن باگه (که آن هم در صفات نزدیک بآن فیل بود) جنگ انداختند - و بر مخلصان و معامله دانان حاضر حالتی گذشت که بر هیچ کس نگذرد (۳)

چون ناظران بارگاه حضور از امتداد این حالت جانکاه مضطرب شده مجال عرض نداشتند بیتابانه از روی حیرت زدگی خاطر چاره این کار دران دانستند که اتکه خان را (که صدر نشین بارگاه اقبال است) آورده بالتماس و استدعای او آنحضرت را ازین شغل هولناک (که از تصور آن زهره شیردلان آب میشد) بگذرانند - اتکه خان سراسیمه رسیده چون صورت حال را مشاهده کرد سر رشته صبر از دست داده سر خود را برهنه ساخت - و چون داد خواهان ستم رسیده زاری و الحاح میکرد و خرد و بزرگ از اطراف و جوانب دست دعا برداشته سلامتی ذات مقدس را (که سرمایه امن و امان عالیمان است) از جهان آفرین میخواستند - چون نظر مقدس شاهنشاهی بر اضطراب اتکه خان افتاد فرمودند که این همه تنک دلی نباید کرد - اگر ازین طرز باز نمی آئی همین زمان خود را از بالای فیل می اندازم - اتکه خان کمال توجه شاهنشاهی درین امر دیده در ساعت فرمان پذیرگشت - و از روی ملاحظه باطن شورش زده را با ظاهر آرمیده فراهم آورد - و شاهنشاه شیردل بتکمیل دولت بآن کار عبرت افزا اشتغال داشتند - تا آنکه بزور بازوی معنوی و نیروی اقبال الهی فیل هوائی بر غنیم خود غالب آمد - و رن باگه حبل المتین تماسک را از دست داده روی بگریز نهاد - هوائی پس و پیش را در نظر نیارده و نشیب و فراز را ملاحظه نکرده پی گریخته را گرفته باد آسا میرفت - و آن کوه وقار بر همان ثبات نشینی تماشاگر فنون مشیت ایزدی بود - آخر فیل مذکور راه دراز قطع نموده عبورش بکنار دریای جون افتاد - و بر سر آن دریای عظیم جسره بکشتی سرانجام یافته بود رن باگه از سراسیمگی بر سر آن جسره گذشت - و فیل هوائی (که آن شیر بیشه اقبال برو سوار بود) از پی او بران جسره برآمده دوید - و کشتیهای جسره از آن گران سنگی آن دو کوه پیکر گاه در آب فرو میرفت و گاه بالا میشد - و از دو جانب جسره ملازمان عقبه اقبال خود را در آب انداخته شذاری میکردند تا آنکه فیلان تمام آن جسره را گذشته آنروی آب رسیدند - درین زمان (که امر غریب را ظاهر بیفان تماشا کردند) در ساعت خدیو زمان فیل هوائی را (که با آتش هم خو - و با باد هم تگ بود) نگاه داشتند - و فیل رن باگه جان خود را بتک و دو بدر برد - و عالی را جان نوبتن در آمد

(۲) نسخه [ی] عبرت بخش (۳) در [اکثر نسخه] نگذرد •

نشود - و مجلس ازین ساعت دولت افزا آنست که چون پسر عدلی آواره بادیه ادبار شد قلعه چنانچه (که مسکن و ماوای او بود) بدست فتو نامی از خاصه خیلان او درآمد - و او آن حصار منبع را مامن خود دانسته در استحکام آن میکوشید - درینولا (که رایات اقبال از قصبه کز مراجعت فرموده بدار الخلافه نزول اجلال نمود) خواجه عبدالعزیز آصف خان بتسخیر آن نامزد شد - فتو (چون از سعادت بهره داشت - و قدرت بحساب و معامله میرسید) دانست که روز ادبار افغانان رسیده است ناگزیر جمع را فرستاده اظهار عجز و انکسار نمود - و از روی ضراعت و ابتها ل بدرگاه جهان پناه معروض داشت که (اگر شیخ محمد دست مرا گرفته بزمین بوس عنه اقبال رساند) هرائینه بدلجمعی قلعه را باولیای دولت سپرده خود را بسته فتراک قدسی اعتصام دولت شاهنشاهی میکردانم ملتمس او بموقف قبول پدوست - و بموجب حکم معلی شیخ رفته او را بدستیاری مراحم خسروانی بملازمت آورد - و پیشانی سعادت او را بسجده درگاه گیتی ملان روشنایی بخشید آنحضرت پایه او را بنفقذات گرامی افزوده مرتبه امارت کرامت فرمودند - و بحراست آن قلعه حسن علی خان ترکمان مقرر شد •

و از سوانح (که درینولا بظهور آمد) سواری حضرت شاهنشاهی ست بر فیل هوانی و جنگ انداختن او - دادار جان بخش جهان آرا روز بروز بروشه نو و طرز تازه ارتفاع مدارج علیای این دولت ابدقربن میفرماید - و مراتب کمال صوری و معنوی این یکانه بارگاه احدیت را خاطر نشان ظاهر بینان کوتاه نظر میسازد - و خدایو زمان بشکرانه معنوی اکتفا فرموده پرده آرائی صورت بکار می برد - چون بشیت ایزدی پرده از جمال جهان آرای برداشته میشود بفروغ تدبیر دوران دیش خود پرده چند لطیف ترو بدیع تر ترتیب میدهد - هم تماشای فنون تقدیر ایزدی میفرماید - و هم انتظام جهان بخوبتر آیند میدهد - بباطن عیار اخلاص و فراخی حوصله و معامله دانع جهانیان میگیرد - و در ظاهر بشکار و جنگ فیل (که نادان آنها از قسم بے توجهی بامور سلطنت انگارد - و دانا آنها زبده حکمت عمالی شناسد) متوجه میباشد - و در همان نشاط غلط انداز ظاهر بینان مصدر امر چند میشود که عادتیان صورت پرست را بے اختیار بشاهراه عقیدت آورده سالک ممالک دریافت حقائق معنوی میکرداند - از انجمله قضیه بدیعه مذکور است - و شرح این واقعه عبرت بخش گوش هوش گشا آنست که هوانی نام فیل والا شکوه (که در فیلان خاصه انتظام داشت) در تیز گردی و تند روی و بدمستی و بدخونی بروزگار هم بای برد - فیلانان زبردست تجربه کار (که در سواری امثال این فیلان عمر دراز گذرانیده اند) بدشواری سوار شدند

(۲) نسخه [ح] سوانح عبرت بخش حیرت افزای که (۳) در [اکثر نسخه] نشای •

لوازم استقبال بتقدیم رسانیدند - و هر کدام در خور استعداد خود کامیاب سعادت گشت - عدالت را روزبازار دیگر پیدا شد - جهان را بهار تازه روی داد - زمان و زمانیان را نشاط خاص در سرانگاه اولیای دولت را در اکفاف و اقطار مملکت سرخدمتگذاری پدید آمد - از هر طرف احرام حریم عزت بسته مترجمه استلام آستانه اقبال شدند *

و در اواخر آبان ماه الهی این سال موافق اوائل ربیع الاول سال (۹۶۹) نهصد و شصت و نهم هلالی شمس الدین محمد خان انکه (که بخطاب اعظم خانی شرف اختصاص یافته بود) از پنجاب آمده زمین بوس عبودیت بتقدیم رسانید - و عبادات قضا شده را در ضمن ملازمت خدانده صورت و معنی ادا کرد - و شرافت پیشکش باندازه اخلاص خود گذرانید - و بجلائل تفقدات شاهنشاهی رفعت امتیاز یافت - و تنظیم معاهد مالی و ملکی و انصراف مهم سپاهی و رعیت برای رزین خود گرفته محفل آرای عتبه اقبال شد - و منام انکه (که بحسن خدمات و فزونی خرد و فراوانی عقیدت خود را وکیل السلطنت باستقلال می پنداشت) ازین معنی آزرده خاطر گشت - و در منعم خان خان خاندان (که بظاهر وکیل بوده آرایش مسند و کالت می نمود) نیز برهمزدگی باطن راه یافت آن انصاف و فارغی خاطر و ناچسپانی مشاغل دنیوی کجاست - که وجود این چنین شخصی (که بار مشاغل گیتی^(۲) را برداشته بر سر خود نهاد - و متکفل اشغال مهمات گردد) از اعظم عطیات الهی دانسته شکر بجای آورد - تا درین هنگام (که خان اعظم بر شد و اخلاص خود خدمات شاهنشاهی از پیش گرفت) منعم خان و ماهم انکه این را از امدادات غیبی دانسته از صمیم دل آداب شکر بجای می آوردند - نه چنین افکار درون و آزرده دل می گشتند - چه در پیشگاه انصاف حقیقت کار آنست که خود را مقید کار صورت داشتن تا همان درجه پسندیده و گزیده دانشوران حق پرور است که دیگر (که ناظم این کار تواند شد) بظهور نیامده باشد - و رضای ولی نعمت در سر براهی مهمات بزبان حال نه بزبان قال مفروض باو باشد - و چون بلسان معنوی دریابد (که آن خدمت بدیگره مفروض شد و خدمت گزاره سرکن کارها بهم رسید) دیگر آزرده بودن بیراهه رفتن - و خود را مغلوب خواهش داشتن است - بلکه خویشترن را از پای انداختن - و بدست خود خراب ساختن *

و از سوانح ارتعاع اعلام دولت شاهنشاهی (که درین سال سمره در چشم ساده لوحان مستعد سعادت کشید) آنست که چنانچه (که حصه ست حصین) بتصرف اولیای دولت درآمد و الحق فرمان دهان گیتی آزادی را بزور لشکر و فزونی تدبیر کمتر بدست افتد - چه بیرونیان را از ارتفاع و استحکام دست بدان نرسد - و درونیان را از بسیاری مآکل و مشارب احتیاج به بیرون

(۲) در [اکثر نسخه] که را (۳) در [چند نسخه] ارتقای *

بدرود قبول رسانیده منزل اورا بانوار تلمیحه روشنائی سپهر برین بخشیدند - و او آداب عبودیت بتقدیم آورد
تمام آن روز آنحضرت در منازل او (که هر کنار دریای جون واقع شده بود) جشن آرای بوده بحریمی
و خوشدلی گذرانیدند - و از آنجا عیان توجه بصوب شهر کوه (که هر کنار آب گنگ واقع است)
منعطف ساختند - و چون ساحت بیرون آن شهر مخیم سادات عزت گشت بشکر آن نواحی
توجه فرمودند - و روزی چند دران گل زمین طرح اقامت اتفاق افتاد - خان زمان و برادرش بهادرخان
(چون هنوز زمان پرده درج ایشان نرسیده بود) از خراب غفلت بیدار شده متوجه اسلام عتبه
عرش ارتفاع شدند - و دران منزل بدولت آستان بوس سربلند گشته نفاس آنحدود را بطریق پیشکش
بنظر اقدس در آوردند - و فیلان محبت نامور مثل دلسنگار و پلته و دکیل و سبدلیا و جگ موهن
(که هر یک از آنها آسمانی بود در عالم خود) از ضامن پیشکش ساخته ندامت کشیده و خجالت زده
خاک آستانه اقبال را ثویلی دیده سعادت خود ساختند - و حضرت شاهنشاهی بمقتضای نیت
حق اسلس اعمال ناشایسته گذشته او را ناکرده انگاشته بمعنایات خاص تدارک فرمودند - و بر زبان
حقائق ترجمان گذشت که شجره بدیعه انسانی نهال برومند ایزدی ست - در بر انداختن اشجار نباتی
چه ناخوشیها که روی نمیدهد - پیدا ست که از پا انداختن چنین درختی چه ثمره خواهد داد
همان هراعت و خجالت نقد او را شفیع اعمال او دانسته همان بخشش خود را بجوش آوردند •
و هم درینولا عبدالمجید آصف خان را با بسیاری از مبارزان بصوب پته برسراج راه را میچند
فرستادند که [اگر او را سعادت یاری نماید - و غازی خان تنوری و جمعی از ادبایانها را (که بانحدود
رفته اند) گرفته بدرگاه والا فرستد - و خود نطاق اطاعت و نیکوبندگی بلند] او را مستمال ساخته
معادرت نمایند - چون موسم برسات در میان آمد راجه در مقام نخوت ایستاد - و مجاهدان اقبال برگشته
بجایگیریهای خود آمدند - و بعد از آنکه (بیست روز در کوه معدلت آرای بودند - و خاطر انتظام بخش
از مهمات آنحدود جمع شد) طنطنه رجوع بسرایگاه خلافت بلند ساختند - و این دو برادر تا سه منزل
در رکاب معلی سعادت افزای خود بوده مشمول مراسم باندازه مرخص شدند - و حضرت شاهنشاهی
بدولت و اقبال خود بسرعت ده روز قطع مسامت دور و دراز فرموده روز مهر شانزدهم شهریور
ماه الهی موافق جمعه هفدهم ذی الحجه (۹۶۸) نهد و شصت و هشت قمری بدارالخلافت آگره
نزول اجلال فرمودند - در یک ماه و چهارده روز این سفر خجسته اثر بانجام رسید - در رفتن چهارده روز
بودن بیست روز - و آمدن ده روز - و (چون سایه چتر والای حضرت شاهنشاهی بر عرش
دارالخلافت مبسوط گشت) عالی همتان عنایت طلب بعزم اظهار عقیدت و استفاده انوار اختصاص

(۲) نسخه [ز] دلسنگار (۳) نسخه [۵] دبل (۴) نسخه [د] پته - و نسخه [ز] پلته •

با ولي نعمت و صاحب خود (که خدای مجازي ست) طرز تکبر و ترفع پيش گرفته انديشهای نباه بخاطر ميگذراند - و سيوم با همراهان و همنشينان خود راه تعظيم بيش گرفته مستانه ميخرامد - و چهارم با جمهور انام از روی ستم و عنف سلوک ميکند - آن بيدولت بزعم باطل خود اسباب بزرگی خود را ترتيب ميدهد - و دانا داند که برای ادبار و هلاک خود معرکه مي آرايد - و مصداق اين معني مجدداً حال علي قلي خان است - که بخطاب خان زماني اشتهار دارد - چه شجاعت صوري (که هزاران دد بيخورد دران شريک غالب اند) آنرا سرمايه ترفع و استکبار خود گردانیده نخوت افزای شد و استیلاي خود را (که پرتوے از اقبال خديو زمان بود) بخود منسوب داشته از اسباب مزید غفلت ساخت - چنانچه سابقاً ایمائے از بد مستیهای او رفته است *

درینوا [که بصحر عدلي را (که جمعی کثیر از اوباش افغان برو گرد آمده بودند) جنگ کرده شکست داد] غرور آن بد گوهر افزود - و نزدیک شد که پرده از روی کار او یکبارگی برداشته آید عقل کامل و عظمت والای شاهنشاهی مقتضی آن شد که برسم شکار باآخورد توجه فرمایند - و بر زبان اقدس گذشت که (اگر بهرگز از سعادت دران بد سرشت مانده باشد - و از خواب غفلت بیدار شده بزمین بوس مرکب عالی مبادرت نماید) رقم عفو بر جرائم او کشیده مراجعت فرمائیم - که نهالست که ما کاشته ایم - و گزیده ترین صفات بزرگان عذر پذیرفتن و گناه بخشیدن است - که آدمی زاهد معجونی ست از مستی و هشیاری سرشته - و اگر سعادت رهنمون او نکند و احراز دولت ملازمت نماید پیش از آنکه (مرض مزمن شود - و معالجه او بدشواری کشد) کار او ساخته آید - و ساکنان آن مروز و بوم را از دست ستمگاری چند خلاص کرده شود - بنابراین اندیشه انتظام بخش روز شهر نور چهارم مرداد ماه الهی موافق پنجشنبه چهارم ذی القعدة (۹۶۸) نهد و شصت و هشت قمری بدرت جنود تائید الهی مرکب عالی متوجه بلاد شرقیه شد - حراست دارالخلافت آگره بمعین الدین احمد خان فرنخودی قرار یافت - و منعم خان خان خانان و خواجه جهان و اکثری از ملازمان عتبه اقبال در رکاب نصرت قباب نطاق خدمت بر میان همت بسته بودند - و آنحضرت بظاهر بشکار و بباطن با کردگار افاضه انوار معدلت فرموده بآئین شایسته منزل بمنزل نشاط افزا بودند *

چون حدود کالپی مضرب خیام معلی گشت عبدالله خان اوزبک برسيله مقربان بساط اقبال التماس نمود - که سرافرازان ملک مروت و معنی پرتو التفات بحال فرومایگان انداخته کلبغ لهن طایفه را بفر مقدم عالی عزت دایمی و فخر ابدی کرامت فرموده اند - اگر آنحضرت مراد لهن سرافرازی بخشند از ذره پروری آن نیر اقبال چه دور باشد - آن جهان مردمی ملتمس از را

(۲) نسخه [ز] املک - - - - -

برآمده بمحلّ مقدّس آمدند - و آن طنز را در حین نقل این حکایت نقل بالعدل فرمودند تعجب افزای شدند - و الحق چنین کاره شگرف بغایت بدیع بود .
 و از برکات خدیو معلی آنکه درین ایام در نواحی آگره بعشرت شکار مشغول بودند - ناگاه شغالی غزاله را قصد کرد - و نزدیک بود که قوی ضعیف را آسیب رساند - مآذیر آهوبه بر حقیقت کار آگاهی یگانه در شبکه اضطراب در آمد - و همت گماشته بجانب او دریدند - و بکرات حملهای شیرانه بر آوردند - شغال را رز ز تیره شد - و خود را در کولای انداخته آب را حصار نجات خود ساخت چون بر تو توجه مقدّس بران تافته بود غریب از حاضران بارگاه حضور بر آمدند - و درینوقت (که رایات اقبال حضرت شاهنشاهی بدار الخلافه آگره نزل اجال فرمود) اگرچه [بظاهر باقسام شکار (خصوصاً شکار چیته که از بدائع الهی است) میل فرمودند - و آنرا پرده جمال خود ساختند] اما پیوسته در سرانجام ملک و تسخیر ولایت و بر آوردن و بلند ساختن مستعدان اخلاص منش و بر انداختن بد گویان نفاق پیشه و عیار هر یک گرفتن و افزودن و کسین قدر مردم فراختر حال همت گماشته و دقیقه از دقائق کلیف معامله فرو گذاشت نشدند - تا آنکه خبر بد مستوی خان زمان رسیدن گرفت میان فریبت بشکار آن دیار منعطف داشته توجه با آنحدود صلح فرات نمودند .
 یورش موکب مقدّس شاهنشاهی بجانب ممالک شرقیه - و زمین بوس نمودن

خان زمان - و مراجعت بدار الخلافه آگره

هر دیند و ران دور بین (که بعضی زماغه دریافته و شناسای مزاج روزگار متلین شده تماشای این بوم دلکش می نمایند) پوشیده نیست که کامروائی و نصرت بزم مخالفان و فراهم آمدن معارف کاروان و جمع شدن اسباب دنیا در ذاتی (که باصالت معنوی اتصاف دارد) و به نیک ذاتی و خیر اندیشی موصوف بوده پیوسته روزنامه ای احوال خود مطالعه می نماید . باعث افزونی نیازمندی میشود - و سرمایه مزید آگاهی گشته در لوازم شکر و بی نعمت بوده حسن عقیدت و لطف خدمت را از منتهیات شکر دانسته در مراسم یکجته می افزاید - هم با خالق متضرع تر میگردد و هم با خلق متواضع تر میشود - هم با صاحب در بندگی و اخلاص می افزاید - و هم با نوکر از روی قدر دانی حسن سلوک بیشتر می نماید - اما شخص (که از آدمیت جز صورت بهره ندارد - و از اصالت جو اسم نصیبه او نیست) خلاف این همه نتیجه میدهد - و باندک اعتبار بر آمد کار پایه خود را بر طاق نیوان نهادن اول روش سلوک خود را با هستی بخش خوه فراموش میکند - و دوم

(۶۰) نسخه [۵۰] دن انتظم ملک (۳) نسخه [۵۱] بدکیره این ... (۶۱)

لز بزرگان معامله فهم نظر بمحض تجویز نیابت فرموده خود عیش دوست گشته کار و بار جهانیان را بدیگران گذاشته اند [حضرت شاهنشاهی از وفور دانایی و عموم عاطفت و شمول مهربانی زیاده از آنچه (در حوصله بشری گنجایش داشته باشد) خرسندی خویش را در آسایش عالمیان دانسته در اکثر معاملات خود بذات مقدس می‌رسند - و] چون یکی از عمده مهمات سلطنت خبرداری و آگاهی از احوال خلایق است - و حال آنکه از جمیع کارهای جهان درین کار فساد بیشتر ظهور دارد چه این شغل اکثر بارانل و اسافل و ادانی (که بیشتر بخیان و طمع و کذب سرشته اند) قرار یافته - و راستی و درستی و بی‌طمعی (که امروز در بزرگان زمانه کمتر بهم می‌رسد) درین خبر آوران دون همت کجا چشم داشته آید [آنحضرت درین کار بیشتر همت عالی مصروف داشته خود توجه می‌فرمایند - و با وجود آنکه سلطنت مقتضی آنست (که ذات اقدس فرمان‌روایان جهان آرای در هزار حصار آهنین بوده ناظم معاملات باشند) خدیو زمان ما (تکیه بر حفظ الهی کرده و همت از تجرد گزینان خدا پرست خواسته) بسا اوقات بطرز (که احدی نشناسد) و بلباس (که کس نداند) برآمده سیر می‌فرمایند - و بر خبایای احوال آگاهی یافته در انتظام مهمات عالمیان اهتمام دارند - و بتوجه خداشناسان صحرا نورد (که نشان حمایت الهی است) از خطرهای این راه چون سایر مواقع خوف محفوظ و مصون می‌باشند *

* شعر *

حفاظت و مصون می‌باشند *

حمایت را کهن دامن درویش * ز صد سد سکندر قوتش بیش ^(۴)

چون این مقدمه تمهید یافت اکنون بخاطر ناغبار آورد اعتراض گوش بمن دار که در قصبه بهرایج مرقد سالار مسعود غازی (که از شهدای عساکر غزنویه است) واقع شده - رسمه ست در هندوستان که خلایق از اطراف و اکناف علمهای گوناگون ساخته با نذر فراوان بآن موطن می‌برند - و همچنان خلق کثیر از دارالخلافه آگره دران موعده برآمده نزد آن شهر اعیان چند شب می‌کنند - و ازدحام عظیم میشود - و مردم از صالح و طالح فراهم می‌آیند - محرر این دفتر سعادت ابوالفضل روزی از زبان اقدس حضرت شاهنشاهی شنید که شیره (که در نواحی دارالخلافه آگره این هنگامه گرم بوده) بموجب شیمه کریمه بطرز خاص عبور بانجا اتفاق افتاد - و بر شیون احوال مردم خاطر تماشائی بود که نگاه یکی از اربابش مرا شناخته بدیگره گفت - چون من برین معنی مطلع شدم بے شایبه مکث و تائی چشم خود را گردانیده کاج نما ساختم - و تغیر روی بوضع غریب کردم - و بطور (که آنها نفهمند) تماشائی بوده نظارگی فزون تقادیر بودم - چون آن مردم نیک بمن نگاه کردند بجهت آن تغیر مرا شناخته با یکدیگر گفتند که این چنین چشم و رو پادشاه را نیست - و من با هستگی ازان معرکه

(۲) در [اکثر نسخه] درین صورت (۳) در [چند نسخه] خفایای (۴) نسخه [د] ز صد سد سکندر *

بدولت و اقبال بصمت مرکز سلطنت و مستقر خلافت مراجعت نمود - و گیتی خدیو کوچ بکوچ
 صیدکنان و شکار افکنان برسم ایلغار نهضت عالی فرمودند - چون (ماهیچه رایات عالیات پرتو جلال
 بر ساحت حوالی قلعه نوروز انداخت) در اثنای راه شیرے (۲) که پلنگ گردن از مهابت آن
 در هراس تواند بود) با پنج بچه از پیشه خود برآمده سر راه بر راه نوردان موکب والا گرفت
 حضرت شاهنشاهی (که قوت اسد اللمی در بازو - و دبع حرست ربانی در بر دارند) بے محابا
 تنها پیش شتافته بآن سبع آهنین موی آتشین خوی مقابل شدند - و از مشاهدۀ این حال موی از تن
 نظارگیان برخاسته بود - و عرق از مسام بینندگان روان شد - و آنحضرت بچابک پائی و سبک دستی
 بر سر او رفته بیک حمله شیر شکارانه بشمشیر آبدار کار او تمام ساختند •

کسه را که ایزد کند یاروی • که یارن که با او کند داروی

اگر حمله بر شیر و دد آورد • با سانش پوسست برتن درن

و سبع بآن شدت و مولت و درنده بآن عظمت و هیبت بقوت دل و نیروی بازو بخاک و خون افتاد
 و غریب از چهار طرف برخاست - و آن اول سباع بود (که آنحضرت بنفس نفیس بچنگ آن
 توجه فرمودند) و بچهای آن شیر را جمع از جوانان و دلاوران (که قرین رکاب عالی بودند)
 به تیغ و تیر از هم گذرانیدند •

و از جمله سوانح افضل پادشاهی (که دران راه بظهور رسید) آن بود که محمد اصغر میرمنشی را
 بخطاب اشرف خانی پایه قدر افزودند - القصه جهان آرای دادگر بعد از طی منازل و قطع مسالک
 روز دینادین بیست و سیوم خرداد ماه اللمی موافق سه شنبه نوزدهم ماه رمضان (۹۹۸) نهصد
 و شصت و هشت کامیاب دولت و اقبال دارالخلافت آگره را برورد موکب سعادت عشرت سرای مراد
 ساخته ابواب کام بخشی بر روی روزگار گشادند - و این یورش عالی در یک ماه و هفت روز
 بانجام رسید - شانزده روز در رفتن - و چهار روز در سارنگپور توقف فرمودن - و هفده روز در بازگشتن
 بتختگاه - درین یورش مقدس هم مراتب شجاعت بجای آمد - و هم مدارج عقل بظهور رسید
 هم لوازم مهربانی و مردمی فرمودند - و هم فراخ حوصلگی و بزرگ منشی ظاهر ساختند •

شرح قصه بدیع و سائحه منیع که بحضرت شاهنشاهی روی نمود^(۳)

چون خلافت کبری اقتضای آن میکند [که فرمان روایان دادگر هر قدر (که قدرت بشری وفا کند)
 بے مدخالت ریا و اغراض نفس خود متکفل مهمات شده بدیگری نگذارند - چه خرد خردۀ بین
 تجویز نایب و رکیل در مهمات خلائق جائز میفرماید که بآن کار خود نتوانند رسید - و بیشتر

(۲) در [بعضی نسخه] بیرے (۳) نسخه [ی] روی داد •

و چهار روز در سارنگپور توقف نموده روز خرداد ششم خرداد ماه الهی موافق شنبه دوم رمضان روی توجه بمراجعت آورده علم نهضت بجانب دارالخلافه آگره برافراختند - و در منزل اول (که ظاهر سارنگپور مخیم سادات اقبال شده بود - و به پتانچور موسوم بود)^(۲) ادهم خان اندیشه ناصواب بخود راه داده خجالت زده ازل و ابد گشت - و (چون خاطر ماهم آنکه پیش آن قدر دان خدمت و جوهر شناس عقیدت عزیز بود) اغماض عین فرموده چیزه بر زبان مقدس نگذرانند و تفصیل این اجمال آنست که از اینجا (که نادانی و کورباطنی ادهم خان مقرر بود) با جمع از خدمتگاران والده خود (که خدمت حرم سرای پادشاهی میکردند) در ساخته وقت کوچ دو جمیل نادره از حرمهای باز بهادر (که تازه بنظر اقدس گذرانیده بود) از سر پرده شاهنشاهی گریزانده چنین نقش بر آب زد که در چنین وقتی (که هر کس بر وار و کوچ سرگرم است) هیچ یکی بی سررشته این کار نخواهد برد - باین خیال بخردانه چنین خال بیخیائی بر ناصیه دولت خود پسندید - و داغدار لعنت ابدی بوده شرمندگی جاردانی گشت - چون این حرکت شنیع بسمع اقدس رسید حکم عالی شد که امروز کوچ موقوف داشته چابک روان بجست و جوی گمشدگان بشتابند - طرز دانان بساط اخلاص متوجه این خدمت شدند - و تیز روان خدمت دوست تکاپوی شایسته نموده هر دو را گرفته آوردند - ماهم آنکه بملاحظه آنکه (هرگاه آن دو عورت را بخدمت بندگان حضرت رسانند پرده از روی کار او برداشته خواهد شد - و نفاق پسرش از پرده بیرون خواهد افتاد) بفرمود که آن دو بیگناه را کشتند - که سر بریده آواز نکند - و خدیو زمان (که نقاب از روی جهان افروز خود هنوز بر نداشته بود) از آن طور جریمه عظیمه تغافل فرموده کرده را ناکرده انگاشت - بنام حوصله دریا آشام را که بموجب فراوانی عطرقت و بسیاری دانش چنین خطاهای فاحش را ناکرده انگارد *

از آن وقت (که نوید نزل موکب عالی بامرای ممالک مالوه رسیده بود) هر یکی از محل خود روی اخلاص باستان سلاطین مطاف آورد - و درین روز (که عرصه بیرون سارنگپور مضرب خیام اقبال بود) پیرمحمد خان و قیاخان و حبیب علی خان و دیگر امرا و سرداران رسیده بسعدت زمین بوس سر بلندی یافتند - و حضرت شاهنشاهی همه را بشرائف مراحم و جلال الطاف اختصاص بخشیده پایه سعادت آنها را بلندی دادند - و ادهم خان و پیرمحمد خان با سایر امرای مالوه بزمین بوس رخصت سرافراز گشته بجایگیرهای خود متوجه شدند - و موکب شاهنشاهی

(۲) در [بعضی نسخه] بیتانچور - و نسخه [ی] نیسانچور (۳) در [بعضی نسخه] خال خیانتی (۴) نسخه

[ح] بامرا که در ممالک مالوه چابجا متفرق بودند رسیده بود *

و احترام صاحب خود اهتمام لازم شمارد - و خواهش خود را در رضای ولی نعمت محروسازد
 من چه میگویم - اخلاص گوهر است بے بها - بهر سر نباشد - و بهر دل نسیباند - حساب دانی
 کجا رفت - و طرز سوداگری چه شد - در برابر چندین قربیت و عاطفت دکانچه تزویر و تلبیس
 آراستن کدام معامله گذرانست - هرکه (از تبه رائی فرد دغا در بساط پاکبازان باخت) هرائینه
 خاک ادبار در کاسه سر عرض و ناموس خود کرد - چون ادهم خان تملقات مرئیانه میکرد خاطر نکتهدان
 شاهنشاهی انبساط نمی یافت - و هرکاره که میکرد پسندیده باطن اقدس نمی آمد - از آنجمله
 لباسها حاضر ساخته بود - که آنحضرت چون از گرد راه رسیده اند لباس تازه بپوشند - و (چون اندک
 غبار بر بردامن ضمیر مقدس مصفی از رهگذر او نشسته بود) بر لباس تلبیس او پرتو توجه
 نمی افتاد - ادهم خان ازین مورد دام اضطراب و اضطراب می طپید - و از فرط بیقراری بهریک
 از منظوران بساط قرب توسل بسته تضرع و کبتل می نمود - آخر کار آنحضرت (که معدن مرد می
 و آرم اند) بر پریشانی حال او بخشوده و بزرگی خود را کار فرموده از روی بده نوازی لباسهای تازه
 (که آورده بود) پوشیدند - و اظهار شگفتگی فرمودند - و (چون دران روز بود گیان سراق عفت
 عقب مانده قرین موی اقدس فرسیده بودند) آنحضرت دران شب بر پشت بام خانه ادهم خان
 تکیه فرمودند - و آن بے سعادت بدنیت در کمین بوده منتظر فرصت می بود - که شاید آن قهسی نظرها
 نظری بر حرم خانه او افتد - و آن مذهب این معنی را بهانه ساخته قصد نماید - و خاطر
 مقدس حضرت (که گلشن سوای معنی ست) ازین خیال خالی چون راه دور قطع فرموده بودند
 بر بستر راحت استراحت ممتد فرمودند - و آن خرد پرور عفت سرشت را چیزے (که بخاطر
 راه نمی یافت) حرم خانه شوم او بود - و (چون حراست و حمایت ایزدی همواره نگاهبان آن قبله گاه
 صورت و معنی ست) آن برگشته بخت تیره رای قدرت و فرصت نیافت - و دور باش سلطنت صوری
 و معنوی دران تنهایی محاطت فرمود *

روز دیگر ماهم انگه محلّ قدسی را (که عقب مانده بود) آورده بشرف حضور استسعاد یافت
 و جشن بزرگانه ترتیب داد - و ادهم خان برهنه منوع آن کدبانوی کاردان از خواب غفلت بیدار شد
 و قصوم خدیو جهان را شرف روزگار دانسته در آداب پیشکش و لوازم ضیافت اهتمام نمود
 و مجموع آنچه (از سرکار باز بهادر بدست آورده بود - از صامت و ناطق) با تمام حرما و پاتران
 و لولیان بنظر اشرف گذرانید - و آنحضرت بموجب مرحمت عامه قبول نموده بعضی را بار عنایت فرمودند

(۲) نسخه [ح] معامله گذاری ست (۳) در [بعضی نسخه] در کاسه عرض و ناموس (۴) نسخه

[ی] رخت *

فوزلِ اجلال فرمودند - و چنین راه دور و دراز با چندین نشیب و فراز با لشکرِ اقبال در شازده روز قطع فرموده روز بهمن درمِ خرداد ماهِ الهی موافق سه شنبه بیست و هفتم شعبان همین سال ربابتِ اقبال ظلمتِ زدای سوادِ سارنگپور شد •

و از غرائب آنکه در همین روز ادهم خان بعزیمتِ تسخیرِ قلعهٔ کاکرون از سارنگپور برآمده دوسه کروه راه قطع کرده بود - و از نهضتِ مرکبِ شاهنشاهی اطلاعِ نداشت - هرچند ماهم آنکه قاصدانِ تیزرو فرستاده بود (که از نهضتِ اعلامِ ظفر ارتسامِ شاهنشاهی خبردار ساخته آمادهٔ خدماتِ شایسته گرداند) اما ایلغارِ آنحضرت آنچهان نبود که مسرعانِ خیال هم‌تکِ آن تواندگشت تا بقاصدانِ چابک رفتار چه رسد - ادهم خان فوجِ آراسته بخاطر جمعِ کاکرون رویه می‌آمد که از دور کوبهٔ جهان‌تابِ مرکبِ عالی نمایان شد - با آنکه (معدودے از عساکرِ اقبال آنشب در رکابِ ظفر اعتصام رسیده بودند) اما در تمامِ آن دشت و صحرا بقتضای جنودِ الطافِ ایزدی از لشکرِ عالمِ غیب و سوارانِ ملکِ تقدس چندان جمعیت و انبوهی رو داده بود که در نظرِ هدگمان از اندازه و شمار بیرون می‌نمود - و چنده از لشکرِ گزینِ ادهم خان (که پیش پیش او می‌آمدند) ناکاه بمرکبِ والا نزدیک رسیدند - چون نظرِ ایشان بجانبِ حضرت افتاد بے اختیار خود را از اسپ انداخته روی ادب بر زمینِ خاک بوس نهادند - ادهم خان (که مردمِ خود را چنان دست و پا گم کرده دید - که سراسیمه خود را از اسپ انداختند) حیران شد - که یارب چندین اعزاز و اکرام ملازمانِ او بکیست - و درین تعجب اسپ تیزتر راند - تا قدرے قریب شد - و نظرش در شعشعهٔ جمالِ عالمِ انروزِ حضرتِ شاهنشاهی خیره گشته و خود را ذرهٔ مثال مضطرب یافته از مرکبِ بزمینِ ادب فرود آمد - و زری بندگی بر خاکِ نیاز نهاده برکابِ بوسِ عالی سر بلند شد - و از آنجا (که آئینِ بنده‌نوازی و پرده‌پوشی مجبولِ عنصرِ اقدس است) او را بفرازشهای گرمی اختصاص بخشیده ساعتی همانجا بدولت و اقبال فرود آمدند - تا هم او استمالتِ تمام یابد - و هم دیگر مقربانِ بساطِ اقدس (که با او شریکِ خدمت بودند) سعادتِ زمین بوس دریابند - و از آنجا بر خنگِ اقبال سوار دولت شده روی توجه بسارنگپور آوردند - و دران مصرِ سرور منزلِ ادهم خان را بسعادتِ ورودِ اقدس غیرتِ پیشطاقِ سپهر ساختند - ادهم خان بر بساطِ بندگی ایستاده اجفاسِ نفائس و لطائف بنظرِ اقدس می‌درآورد - لیکن (چون قدرِ تربیت و عذیت نشناخته پا از اندازهٔ حال بیرون نهاده بود) باطنِ انور (که جامِ حقیقِ نمای الهی ست) با او نمی‌شگفت •

آئینِ اخلاص آنست که در زمانِ نبیتِ صوری حاضرِ معزوقِ روحانی پرده در اکرام

(۲) در [چند نسخه] گردانند (۳) در [چند نسخه] از اندازهٔ شمار •

(که هدیه الهی بود) بدرگاه معلیٰ نفرستاد - خاطر جهانگشای شاهنشاهی میخواست (که مرکب عالی بدیار شرقیه نهضت فرماید) تا مستوی او بدیوانگی نکشد - لیکن اصلاح احوال ادهم خان (که از فتح مالوه روی در نساد داشت) اهم دانسته یورش آن ممالک و انتظام آن دیار (که از مواهب جلیله ایزدی بود) بخاطر مقدس مصمم شد - و حسن تدبیر پادشاهانه (که در مبادی حال نظر بر خواتیم هرکار میدارد) و نظر دور بین (که در بدایت فکرت حسن خاتمت و نقش نهایت را می اندیشد) اقتضای آن فرمود که نخستین یکران عزیمت را بسمت مالوه جولان باید داد - تا کار آن تبارای از چاره نگذرد - لخته درین اندیشه صواب‌نمای بودند که صادق خان خود را بعتبه دولت پناه رسانیده از حقیقت کار آگاهی بخشید - و آن عزم مسعود مصمم ترکشت - و متکفلان اشغال سلطنت بهرانجام این یورش اقبال مامور شدند - و خاطر جهان‌آرای بمقتضای عطوفت ذاتی باصلاح احوال ادهم خان توجه فرمود - و تماشای آن ملک دلگشا و انتظام مهمات آنحدود دلنشین آن بخت بلند دور بین گشت - منعم خان خانان و خواجه جهان و جمع را در دارالخلافه آگه گذاشته بے آنکه (بأمرای کبار و اعیان خلافت خبر فرمایند) با جمع از خواص بساط اقبال در ساعت سعادت اساس روز سرورش هفدهم اردیبهشت ماه الهی موافق روز یکشنبه یازدهم شعبان (۹۹۸) نصد و شصت و هشت قمری از نشین اجلال و تختگاه خلافت پای اقبال در رکاب کشورگشائی نهاده این یورش دلکش را پیش نهاد همت علیا ساختند •

چون نزدیک بقلمه رننهبور (که رای سرچن حاکم آنجا بود) عبور مواکب گیتی نورد اتفاق افتاد نظر جهان‌گشای بتسخیر آن نینداخته پیشتر نهضت فرمودند - رای سرچن قرب مواکب نصرت‌قرین شنیده پیشکشهای لایق مصحوب مردم گردان فرستاده آداب بندگی بجای آورد - و چون ساحت حواشی قلمه کاکرون (که از قلاع حصینه ملک مالوه است) محلل ورود مواکب عالی شد بطهور پیوست که باز بهادر آنرا بیکم از معتمدان خود سپرده - و عساکر اقبال هنوز دست بتسخیر آن نکرده اند - و چنان بعرض اقدس رسید که ادهم خان خود قصد فتح آن دارد - روزی (که مواکب سعادت محیط آن قلمه شد - و بهادران ملک گشا فرمان‌پذیر گشته آن نگین متانت را حلقه شدند) چون حاکم قلمه دانست (که ریات شاهنشاهی باقبال روز افزون ظلال جلال بر تسخیر آن انداخته) از آنجا (که گردان و دوربین بود) بدستیاری سعادت کلید قلمه را دست‌آویز سلامت حال خود ساخته بزمین بوس عالی سربلند دولت شد - و بنوازش شاهنشاهی افتخار یافت و آنحضرت خالدین را بحراست آن حصن حصین گذاشته در آخر همان روز متوجه پیش شدند و همه شب قطره فرموده صبحگاه (که هنگام گشایش دلها و افزایش جانهاست) بنواحی سازنگهور

مد هوش باد غرور شده با فوجهای آراسته از آب گذشتند - شیرخان و فتح خان و جمعی کثیر بجانب مسجد سلطان حسین شرقی روان شدند - و بدست راست خود یعقوب خان و فتو و سید سلیمان و سلیم خان کپروار^(۲) و جوهرخان و جمعی کثیر را مقرر ساخته بجانب دروازه لعل فرستادند و حسن خان بچگوتی و آدم پسر فتح خان را با بسیاری از اوباشان زیاد سر بدست چپ جانب بند شیخ بهلول نامزد کرده روانه ساختند - خان زمان بتزک و یاسامش لشکر منصور پرداخته آماده پیکار شد و بائین شایسته هنگامه رزم آراسته کرد - جوانان دل برکف جان بناموس ده از هر طرف برآمده چپقلشهای مردانه بجای آوردن گرفتند - بهادران والا شکوه پیشدستی نموده بر سر حسن خان بچگوتی رسیدند - و او از صدمات تیراندازان موشکاف عار گریختن را بر خود پسندید - درین اثنا شیرخان با جمعی از دلیران جنگجوی در رسیده نبرد مردانه نمود - و این گریه نصرت یافته را برداشته تا بکوچههای شهر در آورد - و افغانان تیره رای آنها فتح شمرده روی گردان متوجه طرف دیگر شدند - که درین میان خان زمان جمعی از یکجهتان کارزار را پیش گرفته کار از دست شده را پیش برد - و از عقب غنیم تیرزده در آمد - و هنگامه بطالت افغانان را پریشان ساخت - و بتائید الهی (که مرید این دولت ابدترین است) در اندک فرصتی فتح بزرگ روی داد - و غنائم فراوان و فیلان نامی بدست اولیای دولت درآمد - هرگاه [منسوبان دولت ارجمند (که بپاک باطنی و درست نیتی مشرف نیستند) بمحض انتساب چنین لوای فیروزی مرتفع گردانند] اندازه فتوحات اخلاص نهادان عقیدت گزین که شناسد - که تا بچه درجه خواهد بود *

ایلغار نمودن موکب مقدس شاهنشاهی بولایت مالوه - وظل معدلت

گستردن بران ساحت نشاط - و رجوع بمستقر خلافت

ایزد جهان آرا (هرگاه قوائم دولت را بتائید آسمانی استحکام دهد) بدانندیشان او را بهر طریق از پای در آورد - نخستین گندم نمایان جو فروش را باعدای ظاهر و باطن در اندازد - تا قاعد (اللهم فالاهم) مرعی گردد - اول بے سعادتان صورت و معنی را پایمال خاک مذلت ساخته آوار و خراب آباد عدم گرداند و ثانیاً بیدولتان معنوی را (که از روپاه بازی در لباس دولتیان اخلاصمند درآمده کار دشمنی سرانجام دهند) در غبارستان مغاک خسران فرستاده عالم را صفا بخشد - و بالجمله چون ایزد جهان آرا چنین فتح روزی کرد عالی قلی خان را سرمایه بد مستی افزود - و غنائم این فتح آسمانی را

(۲) نسخه [ج] کروار (۳) نسخه [۱] آرایش (۴) نسخه [ز] تیرزده تیرزده (۵) نسخه [ج] باغل

(۶) نسخه [ج] جو فروش را که اعدای باطن اند باعدای ظاهر و باطن *

بے غرضی او بود (هر چند هر مقام نصیحت شد سونمند نیفتاد - و خود در پاداش اینچنین فتح بزرگ در مقام سپاسداری درآمد - و لوازم شکرگذاری باندازه قدرت بتقدیم آوردن گرفت - و بجهت نشاطِ خواطر اولیای دولت جشن دلکش ترتیب داد - و بمقتضای همت خود بجمیع ملازمان عتبه اقبال (که همراه بودند) بخششها کرد - آنگاه جمیع آن ولایت مفتوح شده قسمت یافت سارنگپور با چند پرگنه گزین بادهم خان (که سوادری صوری داشت) اختصاص یافت - و مندو و اجین به پیرمحمدخان (که سوادری معنوی او بود) مقرر شد - و هرکار هندیه بقیاخان مفوض گشت و مند سوری و آنحدرد بصادق خان نامزد کردند - و عبداللہ خان بکالپی (که جایگیر او بود) مراجعت نمود ادهم خان جمیع شرائف و نفائس اشیا و ذخائر و دفائن آن ولایت را (که گرد کرده روزگار او بود) و چندین پاتران و لولیان مشهور (که در نه گنبد گردان آرازه خروبی و صیت رقاصی آن لعبتان پری طلعت پیچیده بود) و چندین سازنده و نوازنده نادرکار را پیش خود نگاهداشته بعیش و عشرت مشغول گشت و چند زنجیر فیل از غنائم اقبال جدا کرده با عرائض فتح بدرگاه گیتی پناه فرستاد •

و از جلالت فتوحات (که درین سال شرف ظهور یافت) نصرت یافتن خان زمان و منہزم شدن افغانان است - اگرچه (علی قلی خان خان زمان از مشرب عذب اخلاص بے نصیب بود - بلکه از معامله دانای رسمی و فہمیدن سود و زیان ظاہری آگہی نداشت - و پیوسته از قدر عنایت و عاطفت شاهنشاهی غافل بوده از گورروان گریو بے راہی بود) لیکن (چون پودہ از کار او بر نداشتہ بودند و خود را از منسوبان این دولت ابدقرین ظاہر میساخت) بمیامن اقبال روز افزون بہر ناحیتے (که عزیمت مصمم میداشت) کامروا میشد - و درینولا (که بیرام خان از میان رفت) افغانان تیرہ رای کوتہ اندیش فرصت خیال کرده پسر مبارز خان را (که بعدلی اشتهار داشت) بسری و سروری برداشتہ شیرخان نام نهادند - و باہم اتفاق نموده قرار دادند کہ بر سر خان زمان رفتہ او را از میان بردارند - خان زمان ارادہ مخالفان و خیم العاقبت را دانستہ دو سرانجام استحکام قلعه جونپور شد و امرای آنحدرد را از حقیقت کار آگہی بخشیدہ غیر از سکندر خان اوزبک جمیع امرای آن ناحیت را (مثل بہادرخان و ابراہیم خان اوزبک و مجنون خان قاتشال و شاہم خان جلاہر و میر علی اکبر و کمال خان گکھر و دیگر جایگیر داران آنحدرد) فراہم آورد - چون (غنیم بسیار زور بود - و قریب بیست ہزار سوار و پنجاہ ہزار پیادہ و پانصد فیل همراه داشت) پیش رفتن و جنگ انداختن منصلحت وقت نمیدیدند - افغانان تیرہ بخت فرصت را غنیمت دانستہ بالشرکے کران و استعدادے تمام بر سر جونپور آمدہ بر کنار دریای گومٹی^(۱۲) (کہ شہر بر ساحل آن واقع شدہ) منزل گرفتند - و روز سیوم

پای ثبات انشردند - و افواج نصرت پی هم رسیده هنگامه مخالفان را برهم زدند - و میان قباخان و سلیم خان چپقلش شد - قباخان مظفر و منصور برگشت - و صادق خان و قباخان باهم ملحق گشته باز بهادر را (که فوج رو بروی خود را برداشته صف آرائی میکرد) برداشتند *

یکپاس و چیزه از روز گذشته بود که نسیم فتح از مهیب اقبال وزیدن گرفت - و غنچه نصرت از گلبن امید شگفتن آغاز نهاد - و باقبال شاهنشاهی و حسن نیت خدیو زمان چنین فتح شگرف (که طراز فتوحات گرامی تواند شد) بظهور آمد - و باز بهادر خمار آورد مذلت روی بجانب خاندیس آورده بطرف برهان پور شتافت - و جمیع اسباب و اموال و حرم خانه او با اکثر لولیی زنان و پاتران (که سرمایه نشاط و پیرایه حیات او بودند) بدست مردان کارزار افتاد - آن بیدولت در حین عزم مقابله عساکر نصرت (چنانچه رسم هندوستان است) چند کس اعتمادی خود را بر سر زنان و پاتران داشته بود - و قرار داده که اگر خبر شکست من شمارا تحقیق شود تمام زنان و پاتران مرا بتیغ بیدریغ گذرانید - تا بدست بیگانها اسیر نشوند - و (چون صورت هزیمت باز بهادر در آئینه مراد نمودار گشت) آن دیونزادان بموجب قرارداد نقش چنده از آن لعبتان پری پیکر بآب تیغ از صفحه هستی پاک شستند - و رقم وجود آن بیگناهان از ورق جهان بزرگ بیداد محو ساختند - و چنده زخمی شده رمق از حیات بردند - و جمعی را تربت نرسیده بود که افواج قاهره شتافته بشهر در رسید و آن تیره بختان را آن قدر فرصت نشد که بران بیگناهان دست توانند یافت - و سردنتر آن زنان روپ متی نام نازنینی بود که بحسن و دلالت انگشت نمای عالم نظر بود - و باز بهادر باو علاقه غریب داشت اشعار هندی پیوسته در عشق او گفته دل خالی کرده - و بیداد گریه (که بر روپ متی گذاشته بود) تیغ بیداد علم کرده بر سر آن جمیله آمد - و زخمی چند کاری بر وزد - در انوقت عساکر اقبال در آمد و آن طائوس نیم بسمل نیم جان بدر برد *

بعد از فرار نمودن باز بهادر ادهم خان بقصد دفائن و خزائن و حرم خانه و پاتران و لولیی زنان (که نغمه حسن و حسن نغمه ایشان در آفاق انتشار داشت - و داستانهای ناز و کرشمه این دلربایان را در کوچه و بازار بدستان میگفتند) خود را سراسیمه و شتابان بشهر سازنگپور رسانید - و بر تمامی اموال و اسباب باز بهادر و لولیی زنان و پاتران و کنیزان متصرف شد - و کسان بجست و جوی روپ متی فرستاد - چون این نغمه بگوش او رسید خون وفا بجوش آمد - و پیاله زهر هلاهل بدوستکامع باز بهادر مردانه در کشید - و ناموس او را بنهان خانه عدم همراه برد - و ادهم خان چون باقبال شاهنشاهی کامیاب فتح شد نشأ مستع ذاتی او افزود - و از باد غرور (که منشای آن نادانی و بخردی ست) کلاه نخوت او کج شد - و دماغ او روی بپیشانی آورد - پیر محمد خان (که واعظ

برانگار بمردانگی عبدالله خان و جمعی دیگر آراسته شد - و جرانفلر بشاهت قباخان کنگ و دیگر بهادران کار کرده رونق گرفت - و هراول بشاه محمد خان قندهاری و صادق خان استجکام پذیرفت ●

و لیں باز بهادر از بخردی ذاتی و بی جوهری فطری بهمتت ملکی نپرداخته - و بلده را (که حکمتها ساسان قدره معین و زمانه مشخص قرار داده بملاحظه ترتیب و ترکیب عنصری نسبی بهعضی طبایع و امزجه تجویز فرموده اند) آن مستغرق لذات بهیمی (از اسباب مزید غفلت ساخته و شب از روز و روز از شب نشناخته) پیوسته بآن اشتغال نموده - و بنغمه و اسباب طرب [که دانش پروران در بین در هنگام کلاست طبع و ملالت ضمیر (که از فرط مشغولی بکار و بار خلاق بهم رسد) بجهت کسب انتعاش طبیعت و انبساط حال توجه فرموده اند] این مفید مدبر آنرا از مقاصد عظمی اندیشیده همواره اوقات گرامی (که بدل ندارد) بآن گذرانده - و بخوت مصتی و تکبر مستانه اسباب بی سعادت را سرانجام داده - غفل ازینکه گفته اند ●

● بیت ●

درین مجلس چنان کن پرده ساری ● که ناید شکنه در شمشیر بازی

و چون مواکب اقبال در حوالی سارنگپور (که غفلت سرای این بدست بود) رسید آنزمان از خواب گران مدهوئی قدره بیدار گشته با خمار آلودگی و سیه رویی از سارنگپور برآمده سه کوره پیشتر منزل کرد - و لشکر فراهم آورده در مقام پیکار گشت - قلب را بمس ناسره و جود خود زرانمود ساخت سلیم خان خاصه خیل (که حاکم رای سین و چندیری بود) کارفرمایی دست راست باو مقرر کرد و آدم را سردار دست چپ گردانید - و تاج خان خاصه خیل و صوفی را (که دود تهور دروماغ داشتند) هراول کرد - و لشکرها از طرفین بمقامه دو سه کوره آمده برابر هم نشستند - و پیوسته دلاوران رزم آزموده از جانبین برآمده لوازم نبرد بجای می آوردند - و مراسم احتیاط بر ذمه خرد کاروان فرم ساخته آداب مبارزت بتقدیم میروسانیدند - هر روز جوق از بهادران کارشناس باهتنام یکی از طرز دانان اخلاصمند (که بغزونی عقل و فراوانی شجاعت امتیاز داشت) باطرف لشکر مخالف رفته راه آمد و شد مترددان علی الخصوص نقله فله (که بزبان هندوستان این طبقه را بنجاره گویند) بست - و کار بر لشکر مخالف تنگ ساخته - روزی نوبت شاه محمد خان قندهاری و صادق خان و پاینده محمد خان مغل و شاه فنائی و مهر علی سلدوز و سماجی خان و محمد خواجه کشتی گیر بود - پلای از شب شتبه مترجه این کار بودند که راه غلط کرده عبور این گروه نزدیک منازل مخالف افتاد - و بالضرورت جنگ در پیوست - و چپقلش عظیم دست داد - و چون خبر باروبی بزرگ رسید عبدالله خان و قباخان کنگ و جمعی کثیر چلریز رسیده شریک جنگ شدند - اگرچه (اول بار آدم برآمده جنگ رستمانه کرد و لشکر منصور را برداشت) اما صادق خان و جمعی بمقتضای کاردانی و فرائع حوصلگی جرعه را گرفته

و میرک بهادر و سماجی خان و پاینده محمدخان مغل و محمد خواجه کشتی گیر و مهرعلی سلدوز و میرم ارغون و شاه فزائی و دیگر بهادرانِ اخلاص اندیش و یکهای عقیدت گزین را بسرکردگی ادهم خان تعیین فرمودند - که بجانب جنوب پورش نموده افاضه داد و دهش نمایند - و مرهم جراحات ستم رسیدگان مالوه شوند - اگر (والی آنجا از خوابِ گرانِ بیخبری بیدار شده در مقام اطاعت و تدارک ایام بیهوشی شود) او را امیدوارِ مراسمِ خسروانی ساخته باستان بوسِ عالی سرولند سازند تا بدانچه (لایق حال او باشد) مخصوص گردند - و اگر پالغز باد بیخبری او را نکذارد (که بشاهراه اطاعت و خدمت شتابد) سزای او را در کنار او نهاده حال او را سرمایه عبرت سایر گردن کشان خودسر گردانند - عساکر منصوره نطاق همت باآداب خدمت تنگ بسته متوجه فتح و نصرت شدند و بائین شایسته قدم درین شاهراه نهادند - نه چنان تیز میرفتند که اردو بازار نتواند رسید - و چنان مکش هم نمیکردند که کمر را در حق این طایفه گمان خوبشترن داری بخاطر رسد • شعر •

رهرو آن نیست که گه نند و گه آهسته رود • رهرو آنست که آهسته و پدروسته رود

آغاز سال ششم از جلوس مقدس شاهنشاهی - یعنی سال شهرپور الهی از دراول

درین ایام دولت ابتمام کوبکه موکب نوروزی روشنی افزای صورت و معنی شد - و علم صبح نوبهاری آئینه نمای چهره دولت و اقبال گشت - و بعد از نه ساعت و پنججاه و نه دقیقه از شب سه شنبه عرفی و دوشنبه حقیقی بیست و چهارم جمادی الاخری سال (۹۶۸) نهمد و هشت قمری نیر اعظم و منور عالم پرتو شرف بدولت سرای حمل انداخته در مملکت افزائی شاهنشاهی درآمد - و سال ششم از جلوس اقدس (یعنی سال شهرپور الهی) آغاز شد عساکر ریاحین جلوه انبساط نمود - و شمائم بساتین در دماغ عشرت پیچید • شعر •

باد شبگیری نسیم آرد باز از جویدار • ابر نوروزی علم بفراخت باز از کوهسار

این چو پیکان بشارت برشتابان در هوا • وان چو پیلان جواهرکش خرامان در قطار

مرحبا بوی که عطارش نباشد در میان • حبذا نقشه که نقاشش نباشد آشکار

اجرام علوی کون و مکان را بامتداد ظلال سلطنت روز افزون بشارت امن وامان دادند - و ادوار سماوی زمین و زمان را بفتح ممالک جدید نوید اقبال آرائی رسانیدند - عساکر منصوره (که بتسخیر ممالک مالوه کمر اهتمام بسته بودند) چون [نزدیک بآن ولایت رسیدند - و مدهوشی و بدمستی باز بهادر (که بتغلب و تسلط هنگامه حکومت گرم کرده بود) بتحقیق پیوست] ترتیب صفوف نبود و تزیین افواج و غا برنمط لایق قرار یافت - ادهم خان و پیرمحمد خان هنگامه آرای قول شدند

(۲) در [اکثر نسخه] کفگیر (۳) در [بعضی نسخه] یکجهتان (۴) نسخه [ج] خود بین •

در اندیشه آسودگی رعایا بوده همگی همت خسروانی را صرف ترفیحه حال زیردستان و شکسته پایان سازند - و بار گران سایه ستمگران و فتنه سازان از سر این سوختگان بردارند - اولاً بتدبیرات لایقه تعیین منبیهان درست گفتار نیک اندیش نمودن - و اگر چنین گروه دیربهم رسند افراد مختلف را بے تعارف یکدیگر بنیروی خرد دوربین مقرر داشتن - و باین طریق انبغی احوال خرد و بزرگ جهانیان دانستن - و ثانیاً نظر تفرس را (که فروغ الهی دارد) بکار بردن - و در لطف و قهر ملاحظه درست فرمودن - و ثالثاً بهر روشی (که خرد والی شان فرماید) به نیروی نظر دوربین و حوصله فراخ بعمل آوردن و ارباب استعداد را (که از مشرب عذب اخلاص بهره مند باشند) قوت و قدرت دادن - و پایه اعتبار شان افزودن - و پاسبانی اعتبار خود کردن - و در هنگام بزرگی بچشم خردی ندیدن - و با گروه بے اخلاص در خور حالت هر کدام پیش آمدن - و ارباب فتنه و فساد را (که سر آشوب برداشته بمقتضای هوا و هوس خود افساد را اصلاح دانند) بعد از نصیحت تادیب مناسب وقت فرمودن و فرمان دهان والا (چنانچه این سچی عالی اساس دز معموری آلکی خود مصرف دارند) همان طور در ولایات دیگر همت معدلت پروژه گمارند - و بنای تمخیر ملک و جهان گشائی را برین بساط آگاهی اساس نهند - تا روز بروز از نتایج این ملکات والا قدر در عمر و دولت و نشاط و فراخی مملکت افزونی پدید آید - و (چون این صفات جهان آرایی در ذات مقدس شاهنشاهی فطری ست نه کسبی) درین ایام سعادت انوار (که صحت مزاج روی داد - و در ابتهاج بر عالمیان گشود) قدری روی توجه بانتظام کارگاه سلطنت آوردند - و بداد و دید عالم تیره را روشنی بخشیدن گرفتند •

و چون حقیقت ستم رسیدگان ممالک مالوه و بیداد گریهای باز بهادر (که حقیقت احوال او مجملی پیشتر گذارش یافت) بعرض مقدس رسید معدلت شاهنشاهی مقتضی آن شد که لشکر آراسته بر سر آن بدمست حق ناشناس فرستاده شود - و طبقات خلائق آن دیار را (که ودائع بدائع الهی اند) از آسیب حوادث روزگار استخلاص نموده آید - بمتکفلان اشغال سلطنت یرلیغ مطاع نفاذ یانت که لشکر گران از امرای ارادت کیش شجاعت پیوند باین خدمت علیا کبر همت بر بندند - و در اندک فرصت بمقتضای اندیشه مراب اساس کار پردازان سلطنت سرانجام این لشکر اقبال نمودند - و در اواخر سال پنجم الهی مبادی (۹۶۸) نهصد و شصت و هشت پیر محمد خان و عبدالله خان و قیباخان کنگ و شاه محمد خان قندهاری و عادل خان پهرش و صادق خان و حبیب علی خان و حیدر قلی خان و محمد قلی توبایی و قیباخان صاحب حسن

(۲) نسخه [ط] سایر (۳) در [چند نسخه] نساد را صلاح دانند (۴) نسخه [ب] شایسته - و نسخه

[ی] شایسته و آراسته •

منسوب گرداند. و بزم دلکش بجهت قدوم اشرف اقدس ترتیب دهد. برین داعیه از درگاه معلی رخصت حاصل کرده بانتظام این جشن مسرت آرای پرداخت. و چنانچه آئین بزرگ همنان والا فطرت باشد سامان این طوری داد. و هنرمندان چابک دست آستین خدمت بالا گرفته در ترتیب منازل و تزئین مجالس چابکدستی و هنرنمایی بجای آوردند. و بموجب التماس این دولت مند پسندیده خدمت حضرت شاهنشاهی از فرط سرور و انبساط بنور حضور خود آن نگارستان عشرت را ضیا و بها بخشیدند لوازم و مراسم این جشن دل افروز هر روز بطرز خاص مرتب میشد. و مواد بجهت و خرمنی بخا و عام مهیا میگشت *

و از سوانح غم انزا آنست که درین ایام نبره چند از جدی طاری بدن مقدس حضرت شاهنشاهی شد. و مخلصان حقیقی و معامله دانان مجازی آبله خاطر گشتند. بر بالغ نظران دوربین پوشیده نماند که حکیم قدیر (که تندرستی و بیماری مآثر مشیت اوست. و اندوه و شادی مظاهر عدل و سوبت او) بمقتضای مصالح و حکم بنده را (که خواهد بیایه والای بزرگی رسانده بگلشن سرای سرور جاودانی کامروای صورت و معنی گرداند) پیشتر از آن بجهت مزید آگاهی باجهت دفع چشم بد او را مورد امره منائی طبیعت سازد. تا بپاداش آن تصاعد بر مدارج آمال نموده بمسرت ابدی فایز گردد. بنا برین مقدمه خرد پسند درین ایام بدن اعتدال سرشت حضرت شاهنشاهی قدره گرم شد. و مزاج مقدس از مرکز اعتدال میل نمود. و اهل اخلاص را چه گویم که چون دلها خون شد. و جگرها گداخت. سرداگر طبیعتان معامله فهم را خاطر پریشان و باطن آزرده گشت. و بعد از چند روز آبله چند (که سفند گزند را ماند) بر سطح جلد برآمد و ایزد تعالی حراست آن بزرگ ساخته خود (چنانچه باید) فرمود. و در اندک فرسخ آن جویش فرو نشست. و آن نقاط گزند محو شد. و صحت کامل روی داد. عالم بیمار تندرستی یفت. خواطر امسرد نیک ذاتان جهان را طراوت پدید آمد. بجهت سپاسداری عطایای الهی لوازم بخشش و بخشایش بنقدیم رسید. احتیاج از ملک درویشان برخاست. آرزو از دلهای نیازمندان فرو نشست. اولیای دولت ابد پیوند بقدر حالت و عقیدت نثار و ایثار کرده نشاط بخش عالمیان شدند *

فتح ولایت مالوه بشمشیر همت عساکر اقبال

هر طبقه از افراد بنی نوع آدم را عبادی لازم و طاعتی واجب است. و عبادتی (که بر ذمه گرامی خانواده سلطنت لازم است) و شکر (که فرمانروایان دادگر بآن مامورند) آنست که پیوسته

(۲) در [بعضی نسخه] منافر طبیعت *

(۲) بیرام بطواف کعبه چون بست احرام • در راه شد از شهادتش کار تمام

در واقع هاتمه پی تاریخش • گفتا که شهید شد محمد بیرام

و بعد از آن بسعی حسین قلی خان خان جهان بمشهد مقدس مدفون گشت - و در آن حادثه غریب او باشان پتن و بے اعتدالین فتن دست تاراج باردوی بیرام خان دراز کرده در تطاول چیزه فرونگداشند و از هول این حادثه آشوبه عظیم در مردم آن مرحوم مظلوم روی داد - محمد امین دیوانه و بابای زنبور و خواجه ملک عبدالرحیم را (که خلف صدق بیرام خان است - و در آن هنگام چهارساله بود) با والده و بعضی خدمتکاران از آن حادثه گاه بر کنار برده باحمد آباد روان شدند - و جماعت افغانان بیدولت از دنبال شتافتند - و مصیبت زندگان تمام آن راه جنگ کنان باحمد آباد رسیدند - مدت چهار ماه در احمد آباد توقف نمودند - محمد امین دیوانه و بعضی خدمتکاران بموجب صلاح وقت عبدالرحیم را گرفته بدرگاه خلایق پناه روان شدند - و پیش از آنکه باستان بوس رسند خبر حادثه بیرام خان بعرض اقدس حضرت شاهنشاهی رسیده فرمان التفات بطلب عبدالرحیم از مکن اعزاز عززورد یافته بود - در هنگام بیفروانی و ماتمزدگی و بیکی در حدود جالور فرمان مرحمت غمگساری نموده گسسته امیدان را چاره گر آمد - و حاصل منشور عاطفت آنکه از روی امیدواری بدرگاه معلی بیاید که بتربیت شاهنشاهی شرف اختصاص خواهد یافت - و چندی از حقیقت کیشان (چون بابای زنبور - و یادگار حسین) آن نوباره اخلاص را در اواسط سال ششم الهی موانق اوائل (۹۶۹) نهصد و شصت و نه در دارالخلایف آگره بنظر کیمیا اثر آنحضرت آورده بزمین بوس والا سربلند ساختند - و حضرت شاهنشاهی آن طفل روشن پیشانی را (که آثار نجابت و حقیقت از سطور ناصیه او پیدا بود) با هجوم بدگویان و بداندیشان بنقض عاطفت ذاتی در سایه تربیت خود پروردن گرفتند - و باندک فرصت بخطاب میرزاخان اختیصاص بخشیدند - و روز بروز آداب ادب و وزی و بزرگ منشی از نشست و برخاست او بظهور آمدن گرفت - و بتدریج و ترتیب بمدارج عالی رسید - و بیایه اسنای خانخانانی اعتلا یافت - چنانچه در محل خود گذارش یابد •

و در اواخر این سال دولت آغاز عشرت انجام عصمت قباب ماهم آنکه (که کمال رابطه صوری و معنوی بحضرت شاهنشاهی داشت - و درین ایام ببرکات توجه عالی زمام حل و عقد جمیع مهمات ملکی و مالی بدانش و بینش او مفوض بود) عزیمت کدخدائی پسر کلان خود باقی محمدخان نمود چون (یک دختر باقی خان بقلانی را بادهم خان نسبت کرده بود) خواست که دختر دیگر را بیسر کلان

(۲) در [چند نسخه] (بیرام بطواف کعبه چون بست احرام) آمده - و هر دو صحیح است و موزون

(۳) در [بعضی نسخه] بقلانی - و نسخه [ح] بکلانی •

استسعاد یافت - و پادشاه جهان از راضی و خشنود گشت - و با عرض و ناموس و اهل و عیال و اسباب و اموال متوجه زیارت اماکن شریفه شد - و چون بشهر پتن (که نخستین شهر گجرات است و پیش ازین بنهراله موسوم بود) رسید چند روز در آن ساحه دلگشا بجهت آسایش محمل اقامت گشاد و در آن ایام حکومت شهر بموسی خان فولادی بطریق استقلال تعلق داشت - از طوائف افغان بر سر او فراهم آمده شورافزای آن دیار بودند - از آنجمله مبارک خان لوحانی (که پدر او در جنگ ماچھیوارة بسرکردگی بیرام خان بقتل رسیده بود) آن دیوانه افغان را در انوقت انتقام بخاطر رسید و قصد بیرام خان کرد - و نیز زین کشمیری سلیم خان پسر شیرخان با دختره (که از او بود) درین قافله همراه بیرام خان عزیمت سفر حجاز داشت - و قرار یافته بود که بیرام خان آن دختر را بیسر خود بگیرد - و ازین رهگذر نیز افغانان سرشورش داشتند *

بیرام خان درین ایام (که در پتن بار اقامت گشوده بود) همواره بسیر بستاین و منازل آن شهر میرفت - روزی بسیر کولاب بزرگ (که سیرگاه دلکش آن شهر است - و نشیمن در میان دارن - که بکشتی آنجا میروند) رفته بود - در هنگامی (که از کشتی برآمده سوار میشد) آن جاهل^(۲) حق ناشناس با سی چهل افغان بیدولت بقصد بیرام خان برکنار کولاب آمد - و چنان نمود که مگر بدیدن آمده - بیرام خان آن جماعت را طلبید - چون آن بے سعادت پیش رفت بے محابا خنجر از میان پر آورده آنچنان بر پشت بیرام خان زد که از سینه اش برآمد - و بیدولت دیگر شمشیر بے سرانداخته کار او تمام ساخت - درین حال کلمه الله اکبر بر زبان آن عاقبت بخیر رسیده ازین عالم درگذشت و بسعادت شهادت (که همیشه در آرزوی آن میبود - و بدعی سحری میخواست - و از اهل الله استدعا می نمود) فایز شد - روزی در عین ایام حکومت او یکی از سادات ساده لوح در مجلس او برخاسته گفته بود که به نیت شهادت نواب فاتحه بخوانیم - بیرام خان تبسم کرده گفت میر این چه اضطراب است و چه غمخواری است - ما شهادت میخوانیم - اما نه باین زودی *

القصة همراهان از وقوع این واقعه ناپسند متحیر و متوحش شده هر کدام بجانب شتافت و بیرام خان در خاک و خون افتاده بود - تا آنکه جمعی از فقرا و مساکین قالب خونین او را برداشته حواشی^(۳) مقبره شیخ حسام (که از مشائخ وقت خود بود) بخاک سپردند - و در روز باد بیست و نهم^(۴) ماه الهی موافق روز جمعه چهاردهم جمادی الاولی (۹۶۸) نهصد و شصت و هشت این قضیه روی داد - قاسم ارسلان در تاریخ این واقعه گفت *

(۲) در [بعضی نسخه] نالحق شناس - و در [بعضی] نالحق اساس (۳) نسخه [ط] در حوالی

مقبره شیخ حسام الدین *

درین هنگام اسباب فتح و فیروزی چنانچه باید فراهم نیامد - قرا بهادر لوازم اهتمام بجای آورده از روی اضطرار بقلعه دایره نزدیک راجوری درآمد - و کوچک بهادر را تیرے رسید - او را زخمی گرفته پیش غازی خان بردند - چون رستمی او مشاهده کشمیر بیان شده بود غازی خان او را مستمال گردانیده بارباب علاج سپرد - و علاج سودمند نیامده بے علاج راه نیستی پیش گرفت - و روز دیگر قرا بهادر از انجا برآمده بنوشهره رسید - و درین ایام دولت افزا حضرت شاهنشاهی بمقتضای صلاح وقت بدار الخلافه آگره در لباس بے توجّهی از شغل سلطنت مشغول سپاس جلال نعم الهی بودند که روز بروز مآثر اقبال و میامین دولت بظهور می آمد - چه بهر طرف گشایش ملک میشد - و نوید فتوحات میرسید - و از اطراف و جوانب ارباب اخلاص فوج فوج بهم میرسیدند - دولت در افزایش و بخت در آرایش - و عقل در در بینی - و مردم در عقیدت گزینی - استماع امثال این امور (که قرا بهادر را چنین روی نماید) دران بزم مقدّس چه پایه داشته باشد - و دران حریم معنی چه غبار گزند انگیزد *

و از سوانح آنست که خبر درگذشتن بیرام خان بمسامع اقبال رسید - چون ذات مقدّس منبع فتوت و مردمی ست با وجود آن سرگذشتها (که اندک از بسیار گذارش یافت) از ظهور این سانحه عبرت بخش ناسف فرمودند - نمیدانم که این واقعه پاداش اعمال گذشته اوست - یا هنوز باطن او غبار آلود اندیشه های تباہ بود - یا دعای او باجابت پذیرست - یا آنکه آن نیک مرد را عنایت ایزدی از بار گران خجالت خلاص ساخت - و الحق بیرام خان در اصل نیک ذات و خجسته صفات بود بواسطه بد مصاحبی (که بدترین آفت آدمی زاد است) اول حسنات او بنظرش افتاد و از فرزندی خوشامد مستی افزود - چه هرکه (نظر بر نیکبها و هنرهای خود دارد) در پیشگاه خاطر او بازار خوشامد گویان گرم گردد - و هر خوشامدیکه باو رسد آنرا بیان واقع اندیشیده خود پرست و خود آرای شود - و لهذا بیرام خان را چون این روز پیش آمد حسن معنوی خدیو زمان (که در پرده صغری سن و عدم اشتغال بمهمات ملکی بود) پوشیده ماند - و از جست و جوی عیب دیگران بمطالعه عیوب نفسانی خود نپرداخت - و از خوشامد گویان خانه او آن قدر خراب نشد که از راست کرداران معامله نفاهم که دوستان کوته عقل او بودند - بارے بعد از درازی سخن چون در اصل از گروه سعادت مندانی بخت بیدار بود بقلازوی دولت مندگی کارش در بغی و طغیان سپری نشد و در همین زندگانی او را پشیمانی حاصل گشت و بسعادتی ملازمت بدولت بخشش و بخشایش

(۲) نسخه [ب] دائره (۳) نسخه [د] و از هر طرف (۴) نسخه [ح] و از سوانح این ایام دولت افزا آنست (۵) نسخه [ح] که اندک از ان گذارش یافت *

و بیداد می غازی خان حاکم کشمیر بمسامع اقبال رسید (حکم معلی شرف نغان یافت که بسرکردگی میرزا قرا بهادر خویش میرزا حیدر (که عارف آنحدود است) لشکر آراسته متوجه تسخیر کشمیر کرده و جمعی کثیر بکمک او نامزد شدند - درین ایام غازی خان پسر کاجی^(۲) چک فرمان روی کشمیر بود که بعد از پدر ریاست کشمیر باو رسید - و تحقیق آنست که پسر حسن چک برادر کاجی چک است چون پیمانۀ عمر حسن چک پُرشد کاجی چک (از طغیان آرزو فرط هوا و هوس^(۳) یا از جهت انتظام دنیا) زن حامله او را بعقد خود درآورد - و بعد از دو سه ماه از انعقاد غازی خان متولد شد *

القصد قرا بهادر چون کاروان و کارطلب نبود پس از مکث طویل متوجه این خدمت شد و در شدت گرما بر اجوری رسید - و نصرت خان و فتح چک برادرزاده دولت چک و لوهروانگری و نجی^(۴) ریفا برادر عیدی ریفا و یوسف چک پسر رمکی^(۵) چک و خواجه حاجی آمده ملحق شدند و چون حال این لشکرها منتظم ندیدند نصرت خان و فتح چک و لوهروانگری بصوب کشمیر گریختند و سه ماه بجهت آمدن کمک در موضع لالی^(۶) کهوکهو نزدیک بهنبر توقف افتاد - و چون سران این لشکر کهنه عیله بودند دیرتر رسیدند - در آمدن بکشمیر ازین قسم نیست که باین آهستگی و گران پائی میسر شود - چه مسالک آن ملک ازان قبیل است که (اگر چند روز پوشتر از آمدن بیگانه والی آنجا واقف شده تذکیهای راه بگیرد) اگرچه لشکر از هزاران رستم آراسته باشد گرفتن آن مشکل بلکه محال خواهد بود - غازی خان (که آمدن لشکر شنید - و چند ماه برین گذشت) آنچنان طرق و مضائق را استحکام داد که مزید بران متصور نباشد - و پیادهای خود را از گریوهای مستحکم پیشتر فرستاد - و میرزا قرا بهادر در نزدیک راجوری بعد از مقابله و محاربه چند روزه شکست یافته برگشت - تنها استیلا و استحکام کشمیر باین کار نکرد - موسم تب لرزه و آغاز باران و نارسیدن کمک عمده اسباب این شکست شد - و درین روز جنگ غریب در پیوست - از یک طرف بند و قچیان و از دیگر طرف تیر اندازان دستبرد می نمودند - و مردم پادشاهی اگرچه کم بودند اما بجنود تائید آسمانی بیشی کرده داد مردانگی دادند - کوچک بهادر نام رستم دل ازین جانب ترددهای نمایان (که کارنامه دلوری تواند بود) بتقدیم رسانید - آخر (چون امری مقدر نبود و کارفرمایان کارگاه اقبال فتح این ملک دلگشا موقوف بزمان دیگر داشته بودند - که شهنشاہ جهان پرور پرده از جمال جهان آرای خود برداشته انتظام مهمات را بے شرکت ارباب تعذت و عناد نماید)

(۲) در [چند نسخه] کاجی (۳) نسخه [۵] حسین (۴) نسخه [۵] یا از مرکز اعتدال بیرون نهاده

جهت انتظام دنیا زن حامله او را (۵) در [بعضی نسخه] نجی زیبا برادر عیدی زیبا (۶) در [بعضی نسخه] ریگی

(۷) در [چند نسخه] لالی گوکهر *

در صفِ ضلّمان درآید - و به تبه برائی او هر آرکان سلطنت قصور و فتور بود - همان طور (که رسم کاروانان باستانی است - که از هر کس خواهند پرده شکاف بر دل کردند جمله عقل را در کام خوشی او ریخته مسمت گردانند - تا آن تنگ حوصله از مستی هر چه از مکنونات خاطر خود دارند بیرون اندازد) • مصرع • سردان بیباده تجریه کردند مرد را •

و چون اندیشهٔ حقانی باشد چنین یاده دامن بقتلوی دانش انقضای درین محض ثواب - و چنین عقلی سزور را از پای انداخته عینار او گرفتن (قرم دهن جهان آرائی است) همان طور دیدن و آنگین لهن شاهنشاه جهان آرا آست (که چون میخواهد مدارج احوال و اخلاق یک بدنند) بلکه فنیای مرد افکی سرشار داده او را دیوانهٔ دنیای مستکاره میسازد - و بدیده بصیرت مطالعهٔ صحائف احوال او می نماید - کونه نظران (که نظرشان بر مقصود نیفتاده هم کول آباد غفلت سرگردان شده اند) زبلن طعن دراز میسازند - که سه تجریه بچندی اعتبار دادن برای چیست - و آنها (که شناسای مراتب تکمیل اند) این معنی را سوآت احوال دانسته نفاکری این عیار گرفتن افد - از جمله سیریز شرف الدین حسین را (که بنسب سوزی از اشراف کبار بود) آنحضرت بنظر ترقی بخش دیده بلند مرتبه ساخته بودند - تا اعتضاد سلطنت گردد - از آنجا (که فرط تقرب و اعتبار میرزا شاه عالمیان بود) بعضی از لولهای دولت قاهره (که نظرشان جز بر تعلو مراتب ظاهر نیفتند) از درون و بیرون صلاح دانسته عفت قباب دولت پرده نشین عصمت نمره قدسیه سلطنت بخشی بانو بیگم را (که هوشیارهٔ قدسیه حضرت شاهنشاهی بود) بآئین بزرگان در عباله ازدواج میرزا در آورده - و باین تسبی علیا پلای اعتبار میرزا را زیاده از اندازه افزایند - و دران نزدیکی او را بتخصی سرکار خلگور و آنحدود (که بجایگزیر او نامزد شده بود) فرمودند •

و از وقایع (که درین سال سمت ظهور یافت) فرستادن میرزا قرا بهادر خان است (که برادر میرزا حیدر کورگان بود) بتسخیر کشمیر - چون [در آئین معدلت گستری و تقانون کشورگشایی امر است لازم که هرگاه (والی مملکت و حاکم فاحیته بعیش و عشرت خود مشغول گرداند - و بکامروالتی نفس و هوا رقت گرامی مصروف سازد - و بر عیبت پیروی و غمخواری ستم رسیدگان و بر انداختن جور پیشگان نپردازد) خود هر زمان را (که ایزد توانا قدرت تصرف داده کار قهرمانی جهان و جهانیان گردانیده است) لازم است که بجهت سپاسداری اینهمی در استیصال آن متسلط متغلب کوشیده ساکنان آن سوز و بهوم را بداد منشلی خرید پیور سپارد - و آنرا بدیبا عیادت کرده تقصیر نماید]

بغا برین مقدمه حق اساسی درین مثال خر خنده (چون شور و شغب کشمیریان شوز انگیز آشوب پیشه

(۲) نسخه [د] جهان آرای است که (۳) در [چند نسخه] متسلط و متغلب •

معذرت‌پذیر گشته آمده‌ها را به‌عظمت پرسیده در برآمد کار میرزا مرحمتها فرمودند - و سخنان بلند
بظهور آمد - و تمام آنروز بهجت‌انروز بنشاطِ صوری و معنوی گذشت *

و درین سالِ خجسته صیت داد و دهشِ خدیو زمان را شنیده جمع کثیر از مستعدان
ترکِ ارطان نموده روی توجّه باسلامِ عقبه اقبال نهادند - و بمقاصدِ خود کامروا گشته ثنای حضرت
شاهنشاهی را حرز دین و دنیای خود ساختند - از آنجمله قدومِ برکت لزومِ معارف ایاد حقائق نصاب
خواجه عبدالشّهد است پسرِ خواجه عبدالله که بخواجگان خواجه اشتهار دارن - و ایشان
پسرِ خواجه ناصرالدین عبیدالله اند که بخواجه احرار مشهور اند - خواجه عبدالشّهد را با آراستگی ظاهر
آرایشِ باطن دامنگیرِ همتِ حق‌شناس بود - شرفِ وصول بمجلسِ اشرفِ اعلی (که اکسیر
سعادتِ صوری و معنوی ست) دریافتند - و حضرت شاهنشاهی (که باطنِ اقدس آنحضرت
درس آموزِ مکتب‌خانه الهی ست) باحترام پیش آمده تعظیمات فرمودند - و افادات مآب
مولانا سعید ترکستانی سردنترِ موالع ماوراءالنّهر (که عمره در صحبتِ مولانا احمد جنید استفاده
نموده از اکابرِ علمای آن دیار بود) نیز بادرایِ صحبتِ علیای حضرت شاهنشاهی مشرف شد
مولانا از علمِ باطن نیز بهره‌مند بود - اگرچه در دقائقِ حکمتِ الهی و اسرارِ طبیعی و ریاضی
چندان خرض ننموده بود اما علوم (که در ماوراءالنّهر متعارف است) بپایه عالی آن رسیده علم را
وسیله شور و شغب نگردانیده بود - و درین ایامِ خجسته (که زمامِ حلّ و عقدِ امورِ ملکی و عنانِ
قبض و بسطِ مهمام سلطنت بپرتوِ انفاتِ حضرت شاهنشاهی اضاء یافته در قبضه اقتدار و شوکتِ
آنحضرت باسقلال درآمده بود) اقسام طبقاتِ انام و هنر پیشهای هر دیار آمده کامروای صورت و معنی
گشتند - و بیامین توجّهاتِ ظلّ‌اللّهی کاروبارِ سلطنتِ علیا بالا گرفت - و کار پردازان را
ببازار رایج گشت - دین را اسسِ بلند نهاده آمد - و بهارِ دنیا آراسته‌تر شد - اربابِ ملل را اعتقاد
بمیرسید - و اصحابِ نحل را کساد برخاست - خلیق پرستان را چشم بینا بدست افتاد - و خداپرستان را
صبح سعادت دمید - عالم معنی ظهور یافت - و ملک صورت رونق گرفت *

و از سوانحِ این ایام قضیه از دواجِ میرزا شرف‌الدین حسین است - شاهنشاه خجسته نیت
(که از نقوشِ ظاهر سرائرِ باطن می‌دریابد) پیوسته گروهی را (که بمزید خدمت و ازدیاد عقیدت بنظر
اقدس می‌درآیند - و بزرگی نسبِ ظاهری ضمیمه علو حسب معنوی میشوند) بفنونِ مراحمِ خسروانی
امتیاز بخشیده پایه اعتبار بلند میسازند - و بدوام حضور مشرف گردانیده مطالعه مستبصرانه
احوال میفرمایند - چه نیتِ حق اسسِ شاهنشاهی آنست که مبادا مزورے لبسِ راستان پوشیده

(۲) در [بعضی نسخه] چند - و چند شهره ست نزد میمون *

کوراک کشت یافته‌اند - و کوراک نام جلادے بود - و میرزا سلیمان کو نخل امید پدر تاریخ یافته بود
و پیشتر ازین قضیه بدوروز میرزا ابراهیم قصیده گفته بود که مطلعش اینست • بیت •

رفتم بخاک حسرت چون لاله داغ بردل • آرم بخشربیرن باداغ دل سراز گل
و از غرائب آنکه پیش ازین سفر میرزا ابراهیم بواسطه خوابی (که دیده بود) پیوسته مترصد
گزنده بوده در امید و بیم می بود - و صورت این واقعه آنست که میرزا ابراهیم میگفت که شب
بملازمت حضرت جهانبانی جنت آشیانی رسیدم - و آن حسن منظر را مطالعه کردم - در حیرت شده
مستغرق آن فریزدی شدم - گاه گاه آرزوی آنصورت بخاطر می رسید - شب در عالم مثال (که تابع عالم^(۲)
خیال است) دیدم خود را بآن صورت یافته شگفتگی میکنم - چون دست بر روی محاسن خود^(۳)
میبردم همه را بوسیده می یافتم که از هم میریخت - تا آنکه در اندک فرصت همه محاسن و ابرو
و مژه ریخت - درین غم بیدار شدم - و اندوه آن از خاطر نمیرد - همانا که گزنده بمن خواهد رسید
و میرزا سلیمان چون ازان جرها میگذرد برآه و خشم و بیابان محمود متوجه بدخشان میشود^(۴)
و بیانه اشام هزارجات با معدودے افتاده تردهای نمایان میکند - و داد شجاعت داده
کشته کشته می تازد - چنانکه سی و دو مرتبه بر میرزا راه گرفته اند - و خود تاخته نجات خود را^(۵)
جسته است - و چون به بدخشان رسید خبر مصیبت میرزا شنید - و ابواب اندوه بر روی روزگار او
گشوده گشت - علی الخصوص حرم بیگم (که دختر سلطان ریس قباچاق - و مادر میرزا بود)
در ماتم دراز افتاده جامهای کبود پوشید - و تابود بآن لباس گذرانید - و یک از فضلا این رباعی^(۶)
گفته بود •

ای لعل بدخشان ز بدخشان رفتی • از سایه خورشید درخشان رفتی
در دهر چو خاتم سلیمان بودی • افسوس که از دست سلیمان رفتی
آرے هرکه (قدر صاحب زمان نشناسد - و از باده ناگوار دنیا چنین بدمست شود) او را
چنین روز پیش آید - این اولین نزل است که پیش آورده اند - گوش بمن دار که در مواضع^(۷)
وقایع ادبار میرزا سلیمان را خواهم نگاشت - تا سرمایه عبرت از باب هوش شود - خلاصه سخن آنکه
دران روز (که منعم خان خانانان بزم نشاط آراسته بود) ایلچیان را از نظر گذرانید - و چون الحاح
و زاری و عذر تقصیرات گذشته میرزا معلوم شد خاطر مقدس شاهنشاهی (که دریای کرم است)

(۲) نسخه [د] عالم ناموست است (۳) نسخه [د ه ی] روی و محاسن (۴) در [بعضی نسخه]

محمود - و در [بعضی] مجبور (۵) نسخه [د] نجات خود ساخته است (۶) نسخه [ی] گفته اند

(۷) نسخه [ی] روز بد •

و اکنون (که کمک رسید) چنین بپرايه رفتند ^(۲) و چون میرزایان این خبر می شنوند کنگاش در میان می آید - مردم گردیده میگویند که مناسب آنست که آریب شده بایلغار بر براط میررزه دار فرود آئیم - اوزبک عقب میماند - اگر جنگ شود هم خوب است و رو برو رفتن مناسب نمی نماید - میرزایان قبول این رای ^(۳) نکرده رو برو آمدند - اوزبک باستعداد تمام کلاه چشمه گزران (که مارپیچ افتاده است) فرود آمده پیش خود را خندقیها برده و دیوار ^(۴) کرده به بند توچی و تیرانداز مسلح کرده آماده جنگ میشوند - میرزایان بسرعت فوج راست کرده غافل از بی استحکام (میرزا سلیمان از پایان رویه این آب - و میرزا ابراهیم از بالا رویه) نزدیک بسرچشمه میرسند - میرزا سلیمان بغنیم رسیده کاره نمیسازد - و چون جای کار نمیداند برمیگردد ^(۵) و ملاحظه میکند که پیش ولایت خراسان و آنحدود رفتن باین نمط جز گرفتاری چه نتیجه دهد باز برگشته باهتمام تمام از جرها پیش برآمده از ارقه غنیم گذشته بجانب دشت چول (که بدخشان رویه است) روانه میشود - و مردم بسیار ضایع میشوند - و میرزا ابراهیم نزدیک بسرچشمه رسیده می تازد - اما کار نمیتواند ساخت - عذاب گرفته می ایستد - و به تیر و تفنگ بسیار از مردم او هم ضایع میشوند - محمد قلی شغالی ناخفته میرسد - که چه وقت ایستادن است - بدر شما برآمده رفت - میرزا از مردم خود میپرسد که اکنون مصلحت چیست - جمع از بهادران میگویند که بر آمدن بس دشوار است - مناسب آنست که همین جا جنگ بکنیم - تا هر چه پیش آید محمد قلی در شقی میکند - و میگوید که مقرر سپاهیان است که هر که سپاهی ^(۷) از غنیم بقدر کمان جدا شود دیگر بدست آمدن او دشوار است - برای چه بے تقریب میرزا را در هلاکت می اندازید بعد از گفتگوی بسیار میرزا از آنجا برآمده مراجعت می نماید - و در ولایت غنیم می افتد مردم را از خود جدا میسازد - و سروریش تراشیده با معدودے رله پیش میگیرد - که شاید باین طریق تواند بدر رفت - چون قدرے راه میروند لسان ^(۸) از راه میمانند - پیاده شده دو روز دیگر قطع مسافت می نمایند - و بار یابو بهم رساننده بموضع میرسند که فکر خوردنی کنند - درین اثنا برادر کل کافر میرزا را می شناسد - و باتفاق مردم ده مقید سلخته پیش پیر محمد خان میبرد و چند روز مقید میدارد - و سخن آنکه خلاص میسازم - خبائث ماوراءالنهر بمناسبت طبیعت پیش میرزا بسیار می آید - پیر محمد خان متوهم شده در کشتن استعجال می نماید - تاریخ این قضیه

(۲) نسخه [ب] گرفت (۳) نسخه [ز] این معنی (۴) نسخه [ه] و دیوارها کرده (۵) نسخه [د] چون بزگار برمیگردد (۶) نسخه [بعضی نسخه] بدرآمده (۷) نسخه [ط] از غنیم بقدر کمان (۸) نسخه [د] در راه *

و میرزایان آمدن کمک را قریباً دانسته از حصر مراجعت نموده ببدخشان آمدند { در سال پنجم الهی موافق (۹۶۷) نهصد و شصت و هفت قمری میرزایان لشکر از نوکر و ایماقات فراهم آورده متوجه بلخ شدند - کار آگاهی دور بین بلخ لشکر راهی نبودند - که رفتن بر سر بلخ از حساب بیرون است - چه لشکر بلخ از لشکر بدخشان زیاده - و سرداران ایشان بیش از سرداران ما مجازاتی کار شناس - لشکر آنک را با لشکر پسر پسر مورچه تجویز کرده اند که سردار در لشکر کم بسوزد باشد و هرگاه (در بدخشان از دو کس بیش نیست - یک میرزا سلیمان - و دیگری میرزا ابراهیم - و در لشکر غنیم پیرمحمد خان و چندین سلاطین فرزندان دیگر) مناسب نیست که یورش این لشکر شود هر چند حساب دانان سخنان موجه گفتند - چون مدعوش بانک پندار بودند بگوش هوش در نرفت بلکه مزید رعونت گشته در رفتن اهتمام بیشتر کردند - و حقیقت معامله آنست که کار پسران ابداع میخواستند که سزای اعمال ناشایسته آنها (که به نسبت حضرت شاهنشاهی بظهور آورده بودند) بدهند - تا آنکه بدمست غفلت گشته بدست خود خود را در گرفتار انداختند .

و چون خبر عزیمت میرزایان به پیرمحمد خان رسید در ساعت هم کس بطلب کمک خود روانی گری - و هم ایلیچ معاملاتی پیش میرزایان فرستاده هم مصالحت زد - و مقرر ساخت که خلم و ایلیک را پیرمحمد خان به میرزایان گذارد - میرزایان میرزا بیگ برلاس را (که از معتبرترین قدیم بود) برسالت فرستادند - که (اگر خلم و ایلیک پیرمحمد خان بدهد - و اساس صلح بر اصل نهد) قطع خصومت نموده آید - و بخود (چون از ولایت بدخشان برآمدند) قرار دادند که بر سر بلخ رفتن بهتر جهت مناسب نیست - یک آنکه ایلیچی فرستاده ایم - دیگر آنکه ایلیاتی بلخ را (که بالا رویه او بجانب خراسان است) رفته بخود همراه سازیم - و بدست خود در آوریم - آن زمان کار بلخ با آسانی صورت خواهد گرفت - و اگر چنین نشود پیرمحمد خان قلعه را محصور ساخته لشکرها از اطراف فراهم خواهند آورد - آخر بلخ نیست (خاص کرده گرفته بلخ را پس گذاشته و بجهت چنین ظاهر خراسان رویه راه رفته) ایلیاتی مهرا نشین آنجا بود را بدست آوردند .

هرین اثنا خبر رسید که میرزا بیگ کشته شد - و پیرمحمد خان لشکر فراهم آورده آماده نبرد است - و شرح این قضیه آنست که میرزایان خراسانی رویه قریب بچلی زدگ (که بصلی چاریک موسوم است) از چشمه گلزاران گذشته پیش رفته بودند - و هنوز عزیمت پیشتر داشتند که خبر رسید که میرزا بیگ از منزل پیرمحمد خان مهم سازی گونه کرده برآمده بود که باشارت پیرمحمد خان خصم شمشیر کشیده گردن او میزند - که ما چه زبونی داریم که ولایت خود میدادند باقیم و همگی مقصود پیرمحمد خان از حرب مصالحت روز گذاراندن و جمعیت خود فراهم آوردن بود

از مقریان بارگاه سلطنت و منظوران عقبه خلافت و سایر ملازمان درگاه برکنار آب چون دو طرفه عمارت خاطرگشا اساس نهاده زینت آرای شهر شدند - و در خلال این حال منعم خان خان خاندان جشن پادشاهانه ترتیب داده التماس قدم برکات ورود آنحضرت نمود - و ملتمم منعم خان درجه قبول یافته وثاق او از برتو مقدم حضرت شاهنشاهی پایه آسمانی یافت - خان خاندان در مقام خدمت نقد جان برکف ایستاده شرافت و نفائس پیشکش از روی اخلاص بنظر اقدس در آورده مجلس آرای شد *

و از سوانح عبرت افزا (که درین ایام سمت ظهور یافته سعادت منشان بختاور را سرمه دیده وری کشید) کشته شدن میرزا ابراهیم پسر میرزا سلیمان و التجا آوردن او بدرگاه جهان پناه است از آنجا (که نیت حق اساس شاهنشاهی پیشطاق ذروه اقبال است) پیوسته هر که دم مخالفت و منازعت زند (با آنکه آنحضرت بمدارا گذرانده بظاهر در فکر آن نشوند) کار فرمایان ابداع سزای او را در کنارش نهاده او را محتاج این درگاه سازند - که تنبیه سر بشورش برداشتن و علم تکبر افراختن آنست که او را سزای لایق داده در مذلت آباد احتیاج آورند - تا از خواب غفلت بیدار شده تکاپوی خدمت نماید - و مصداق این مقال حال میرزا سلیمان است - چون در مبادی سلطنت آن طور حرکتی ناملازم بظهور آورد (که پیشتر گذارش یافت) ایزد جهان آرا جزای آنرا در کنار نهاده اینچنین شکسته عظیم پیش او آورد - و آرزومند این درگاه ساخت - و عرضداشتی مصحوب یکم از معتمدان خود (که بمزید کار دانی امتیاز داشت) فرستاد - درین ایام ایلیچی مذکور بدارالخلافت آگوه رسیده منتظر کورنش بود - بعد از نزول اجلال در منزل منعم خان بالتماس او رخصت بار یافته بشرف زمین بوس سربلند شد - و عرضداشت میرزا سلیمان با پیشکشهای لایق بنظر اقدس در آورد - خلاصه مضمون عرضداشت (شرح خجالت و ندامت از تقصیرات سابق - و سرگذشت کشته شدن میرزا ابراهیم - و التماس امداد و اعانت در انتقام اعدای) بود - و کیفیت این ماجرا برسم اجمال آنست که میرزا سلیمان و میرزا ابراهیم در عنفوان این دولت ابدقربین بیراه رفته تخم ادبار خود کاشتند { اگرچه ایشانرا در محاربات اوزبکیه چند مرتبه غلبه روی داد که باعث مزید غرور ایشان شد - از آنجمله بدست افتادن پسر عباس سلطان [که پیوسته از حصار از جانب تمرخان حاکم آنجا (که ابن عم او بود) آمده تاخت نمود] تا آنکه پیش ازین سانحه (که شرح داده آمد) لشکر بر سر حصار برده قلعه بیرونی را متصرف شدند - و تمرخان در ارک متحصن شده روزگار بجیل میگذرانید - و انتظار کمک اوزبکیه (که از اطراف و جوانب طلب داشته بود) میبرد

(۲) - در [بعضی نسخه] بجنگ *

جمع آمده بود اما آنکه (چینه را بحضور اقدس صید فرمودند) درین مرتبه بود - و روز یازدهم آذر ماه الهی موافق شنبه چهارم ربیع الاول (۹۹۸) نهصد و شصت و هشت هلالی دارالملک دهلی مستقر ریات دولت گشت - و اردوی بزرگ پیشتر بآن ساحت دلگشا نزول سعادت فرموده سرمایه آسایش جهانیان شده بود *

و از سوانحی که درینولا بظهور پیوست فرستادن جمع ست بصرکردگی ابوالفتح برادر زاده منعم خان بصوب کابل - و شرح آن بوسم اجمال آنست که دران هنگام (که بمقتضای فرمان شاهنشاهی منعم خان متوجه پایه سریر اعلی شد) کابل را بغنی خان پسر خود سپرده او را بجای خود نصب کرد - و در تقویت و تمشیت مهمات او حیدر محمد آخته بیگی را آنجا گذاشت - که مساعد و معاون او بوده مهمات آنقدر انتظام دهد - و از کوه حوصلگی طرفین و طفل مشربی^(۲) جانبدین ناسازگاری پدید آمد - درینولا (که مرکب عالی بدلهلی نزول اجلال فرمود) عرضداشت غنی خان بدرگاه گیتی پناه آمده ناراضندی حیدر محمد آخته بیگی بظهور پیوست - بنابراین باستصواب منعم خان حیدر محمد را مغشور طلب صادر شد - و بجبهت کمک غنی خان و اعانت او شگون پسر قراچه و دوزیش محمد و خواجه دوست و خواجه محمد حسین برادر محمد قاسم خان و جمعی کثیر را بصرکردگی ابوالفتح برادر زاده منعم خان بکابل روان ساختند - فرستاده ها رفته روزی چند در معارفت و موافقت کامیاب امن و امان شدند *

القصة حضرت شاهنشاهی چند روز در خطه دلگشای دهلی افاضه عدل فرموده روز آذر نهم دی ماه الهی موافق روز جمعه دوم ربیع الثاني تصمیم عزیمت بدار الخلافه آگره نمودند و از راه دریای جون بر کشتی سوار دولت شده توجه فرمودند - اعیان سلطنت و ارکان دولت بمقدار گنجایش کشتیها و زورقها سامان و آرایش داده متوجه گشتند - و اردوی بزرگ از راه خشکی متوجه آن سمت گشت - و روز فروردین نوزدهم دی ماه الهی موافق دوشنبه دوازدهم ربیع الثاني دارالخلافه آگره مستقر ریات جلال شد - و ریاض آمال ارباب اخلاص نصارت یافت - و جراحات یافتگان روزگارا مرهم شایسته پدید آمد - روز بازار عدالت گرم شد - راستان را بخت در کنار گرفت مستعدان را وقت خوش شد - نهال دولت در بالیدن آمد - غنچه اقبال شگفتی آغاز کرد - و رای عالم آرای شاهنشاهی در تربیت ماک صوری و معنوی در نقاب بے توجهی توجه فرمود - درون قلعه (که بهترین منازل آن شهر است) اقامت واقع شد - و بنازگی طرح منازل دلکش صورت بسته عمارت عالی اساس یافت - و خانهای بیرام خان بمنعم خان خانان عنایت شد - و هر یک

و سلطان او درآمده شمشیر رساند - و آنحضرت خطابِ خانی عنایت فرمودند - مخادیم علوفه او را یک کرور پروانه برآوردند - و آنرا هم تن نمودند - و بنده را (که بخطابِ خان اعظمی سرافراز ساختند) یک کرور جلوه عنایت کردند - مخادیم از انجمله ^(۲) چهل لک فیروزپور دادند - عالم پناها همه مردم این دولتخواه عمره ست بابرادران و فرزندان بامیدواری خدمت میکنند - و الحال بدولت آنحضرت هر یک بخطابِ خانی و سلطانی سرافراز شده اند - چون (علم و تقاره و تمن توفع بیرام خان را باین کمینه عنایت فرمودند - و بعد از فتح بیرام خان جامه داتو و خلعت فتاحی و اسبابِ حشمت را عنایت کرده مرتبه دادند) امیدوار است که منصب او نیز تعلق باین کمینه داشته باشد •

فہمت موکب اقبال شاہنشاهی از حدود پنجاب بدارالخلافه آگرہ

و ظل اقبال بدہلی انداختن - و از انجا براہ دریا بمستقر خلافت

نزول اجلال فرمودن

چون (حضرت شاہنشاهی بہ نیروی بخت بلند از فروغِ رای ممالک آرای یک پرده از روی کار خود برداشته انتظامِ مہماتِ ملکی و مالی پیش نهادِ ہمتِ والی خود ساختند و کوتہ اندیشانِ تیرہ روزگار را دکانِ بہم زده آمد - و ہر یک شرمندہ و سرانگندہ بگوشہ رفتند و بتائیداتِ آسانی خاطرِ مقدس ازین مہم فارغ شد) بدولت و اقبال عنانِ موکبِ عالی بدارالخلافه آگرہ منعطف فرمودند - کہ در مراسمِ معدلت توجہ افزودہ عالم انصردہ را طرارے تازه بخشیدہ آید و قوانینِ چغہ قرار دہدہ شود کہ دستورالعملِ نظامِ حال و آیندہ تواند شد - و (چون رایاتِ اقبال بہمزدنِ نزولِ اجلال فرمود) حکمِ اشرفِ بِنغازِ پیوست کہ اردوی معلی را از ریلہ راست بسمتِ دہلی روان سازند - و موکبِ عالی بعزیمتِ شکر متوجہ حصارِ فیروزہ شد - و چون حصارِ فیروزہ مستقرِ رایاتِ فیروزی مآثر گشت چابکِ رولنِ عرصہ شکار بعرضِ اقدس رسانیدند کہ درین نواحی پیشہلی یوز است - کہ آنرا بزبانِ ہندی چیتہ میگویند - و طریقِ صید کردنِ آن جانور دہندہ بدیج تپینِ غروبِ شکار است - بنابرین ضمیرِ اقدس (کہ نگارینِ سرایِ لعلتانِ صوری و معنوی ست) صقچہ نماشگرچہ این بساطِ نشاط شد - و حکمِ گیتی مطاع از نشاطِ گلہ باطن بہ ترتیبِ این ^(۵) کمرِ شرفِ امدارِ یانمت - فرمانِ برانِ خدمت در اندک فرصتِ آلات و لذاتِ آن سرانجام دادہ کوے چند (کہ آنرا بزبانِ ہندی آردی گویند) بطرزِ خاصہ گذراندند - و چند قلابہ چیتہ آنجا شکار کردہ موکبِ اقبال بجاتبِ دہلی منصورف ساختند - اگرچہ در سرکارِ اعلیٰ پیش ازین چیتہ ہمیار

(۲) نسخہ [ج] چهل لک از فیروزپور (۳) در [اکثر نسخہ] تیرہ خاطر (۴) نسخہ [۱] می نامند .

(۵) در [بعضی نسخہ] این کار شگرف امدار یافت •

ظاهر نشد - چون کیفیت را بمخادیم عرضداشت نمود از جمله هزارکس کمک بانزدهکس فرستادند چون اکثری از کهنه سواران درمیان بودند از آنجا که خیالات سپاهیگریست هریک را اندیشه نیز بخاطر میرسید - چون آب و لای موسم باران نیز درمیان بود چندروز در رفتن توقف شد - و مردم والده را واسطه ساخته صد هزار حکایت بعرض رسانیدند - که اتکه هر روز دو گروه کوچ کرده از ترس پیش نمیرود و از دست او کار نمی آید - جایگیر و علوفه او را تغییر باید داد - والده بسخن مردم عمل نموده ملاحظه خاطر و حق خدمت بیست ساله منظور نداشته هرچه میگفتند بعرض رسانیدند - چنانچه بحضرت واضح است - فرزند عزیز محمد کنایه و سخن مردم را تاب نیلورده باین دولتخواه نوشت - که ای دادا سخنان مردم ما را هلاک کرد - هرچه نصیب شما بوده همان خواهد شد - بهرحال بتعجیل متوجه مهم دنع بیرام خان شوید - این دولتخواه دانست که غرض چیست - توکل بعون عنایت الهی و تکیه بر دولت پادشاهی کرده متوجه دنع بیرام خان شد - اکنون مهم بیرام خان بدولت آنحضرت ساخته جمعی از ملازمان و سلطانان را (که همراه او بودند) بقتل رسانیده و اقربای او را بتمام دستگیر کرده بدرگاه آورد - و عیاداً بالله اگر مهمات برعکس میشد معلوم بود که کار بکجا می انجامید - و حقیقت آن مهم بیرام خان خود نیز بعرض رسانیده باشد - و بعد از فتح بیرام خان هریک از دولتخواهان (که دران معارک نبودند - و خدمت هریک معلوم آنحضرت شده باشد) ده چند آن بعنایت و التفات پادشاهی سرافرازی یافتند - هنوز دولتخواهان (که در جنگ بودند) یک کس را پرسیده نشد که جان محمد سلطان بهمدی را (که دوز در قلعه جالندهر بود) سفارش نموده خطاب خانی گرفتند - و بغیر او همه ده چند از تودد خود سرافرازی یافته بمزید عنایت و علوفه سرافراز شدند - چون [بعد از همه نوبت باین دولتخواه و فرزند یوسف محمد (که در چنین معرکه کلان شمشیر زده) رسید] مهربانی (که کرده اند) آن بود که روز اول^(۳) حکم کردند که نام اتکه را در فرمان بنویسند - عالم پناها این دولتخواه از بیکه چشم داشت مادری دارد و غیبت نمیکند - خدا روا دارد - که این دولتخواه بر دولتخواهی آنحضرت جان برکف دست نهاده فرزند دوازده ساله خود را همراه داشته در برابر بیرام خان و ده بیست از اقربای او و ملازمان و سلطانان او در آمده شمشیر زند - و هیچ یک از امرای عظام از پرگنه خود بکمک نیایند - و مردم که همراه بودند آن نوع حرکات کنند که کار هریک را بیرام خان عرض کرده باشد - اینچنین سلوک باین پیروان کنند و جماعه قورچیان بیرام خان (که بجاسوسی بملازمت حضرت گذاشته بود) بدولت آنحضرت خطاب یافته دو کرور و سه کرور علوفه بیاوند - و یوسف محمد خان در برابر بیرام خان و هیبت خان

(۲) نسخه [ب] خان محمد (۳) در [اکثر نسخه] روز اول جنگ کردند که نام اتکه را •

لله الحمد که جوهر بزرگ نهادی و عاطفت ذاتی حضرت شاهنشاهی خاطر نشان جمهری
عالمیان گشت - و این ساده مرد مغرور شجاعت و کاردانی از خواب غفلت بیدار گشته از گرداب بغی برآمد
هم کار اصحاب اخلاص اعلا یامت - و هم بازار فتنه اندوزان کساد گرفت - هم زمان را رونق پدیده آمد
و هم زمانیان را مسرت روی داد - و عریضه^(۳) از خان اعظم اتکدخان بنظر در آمد - چون خبر
از بعضی سوانح میداد بجنس آنرا درین اقبالنامه درآورد - تا سرمایه عبرت اهل هوش شود •

عرض داشت کمترین بندگان دولتخواه شمس الدین محمد اتکه - بعد از دعا و بندگی
بذروه عرض میرساند که چون (این دولتخواه در دهلی بشرف آستان بوس رسید - و بندگان حضرت
عنایت و التفات بیدریغ پادشاهی را دربار این دولتخواه مبدول داشته بعلم و نقاره و تمن توغ بیرام خان
سرافرازی داده حکومت و حراست سرکار پنجاب را عنایت فرمودند) واجب نمود که این دولتخواه
نیز فراخور آن عنایت و سرافرازی خدمت بتقدیم رساند - که هیچ یک از دولتخواهان را در رعایت بنده
سخنی نباشد - چون خبر رسید (که حرام خوران و فتنه جوین بخت و خبر بیرام خان را در نواحی فیروز پور
آورده اند) حکم شد که ارکان دولت جمع شده در آنچه صلاح دولت باشد مصلحت را قرار داده
بعرض رسانند - در آن مجلس کتابت بیرام خان (که بدریش محمد خان فرستاده بود) رسید
در کتابت مذکور بود که من غلام و بنده آنحضرتم - اما میخواهم که انتقام خود را از ولای آنحضرت
بگیرم - هر یک از دولتخواهان را در مجلس آنچه بخاطر میرسید جهت دفع بیرام خان میگفتند
چون (در آن دو روز اسباب حشمت خان مذکور باین دولتخواه عنایت شده بود) بخود قرارداد
که مصدر خدمت لایق گردد - در مجلس بحضور ارکان دولت (که خورد و گلان حاضر بودند)
دراز نفسی و فضولی کرده دار طلبید^(۴) - که مهم بیرام خان بعون عنایت الهی و بتوجه نامتناه
پادشاهی بفقیر رسید - که هر جا در خورد یا روبرو شود اگر پای کم آرد از کنیزان و فواحش کمتر باشد
ارکان دولت فرمودند که دفع بیرام خان مهم کلانست - مادام (که بندگان حضرت خود بدولت
متوجه نشوند) صورت گرفتن آن محال است - چون ارکان دولت چنین مصلحت دیدند بنده زیاده بران
دراز نفسی نکرد - و بمخادیم عرض نمود که محمد قاسم خان و مهدی قاسم خان رخصت یافته
بجانب ملتان و لاهور متوجه اند - میتواند بود که بنده هم در ملازمت مخادیم بطریق قراولی پیشتر رود
و هر چیز که ظهور یابد روز بروز عرض داشت نماید - واجب العرض بنده دولتخواه درجه قبول یافت
حکم شد که باتفاق امرای عظام متوجه دفع بیرام خان شود - و نیز حکم شد که هزار کس کمک نویسند
از ملازمت رخصت یافته چهار پنج روز در نواحی رهنک و پرگنده مهم توقف نمود - از کمک اثری

(۲) نسخه [ی] ارتکاب (۳) در نسخه [ی] این عریضه را نیاورده (۴) در [چند نسخه] داد طلبید •

ملازمت خواهید شد) این هراسندها (بیرامخان را گذاشته - و از همراهی تخلف نموده) ماندند و بیرامخان متوجه عتبه اقبال شد - لشکر پادشاهی در حدود آن کوه مستعد بوده انتظار میبرد و واقعه طلبان حرفها میگفتند که این اعزه پیدا شدند - و غریبوز لشکر پادشاهی برخاست - و خوشحالی روی نمود - و نطفه اندوزان را روز ادبار آمده روی سیاه گشت - و از آنجا روی بدرگاه معلی آورد و در آبان ماه الهی موافق محرم (۹۶۸) نهصد و شصت و هشت رویاک در گردن انداخته سجده ندامت و خجالت بجای آورد - و سرخاکساری در پای فلک پیمای حضرت شاهنشاهی نهاده (چه از درد و چه از شرم گناه - و چه از شوق عفو) به های های بگریست - حضرت شاهنشاهی عذر او پذیرفته بدست اقدس سر بیرامخان را از زمین عجز برداشته در آغوش مکرمت گرفتند - و فوطه از گردن او برداشته اشک ندامت و گرد خجالت از چهره او پاک ساختند - و بزبان عذر پذیر پرسش احوال فرموده بقانونی (که در ایام وکالت جلی بیرامخان بردست راست معین بود) بهمان قانون در نشستن بجانب راست اشارت فرمودند - و منعم خان را در پهلوی بیرامخان حکم فرمودند و دیگر امرا و ارکان سلطنت و اعیان مملکت باندازه قدر و منزلت مقام گرفتند - و بزبان مرحمت و مکرمت چندان انبساط و التفات فرمودند که گرد حجاب و غبار خجالت از صفحه پیشانی او بکلی زایل گشت - اما همان سخن است که • • • • • مصراع • • • • • اگر گناه ببخشند شرمساری هس • • • • • آنگاه از بازگه مقدس برخاسته خلعت فاخره (که در بر کرامت پرور داشتند) به بیرامخان التفات فرمودند - و از روی خشنودی باطن اقدس او را رخصت سفر حجاز دادند - و بمقتضای پاس قواعد حزم و دوراندیشی (که اسامی هرکار - خاصه مدار دارالملک سلطنت برانست) ترسون محمد خان و حاجی محمد خان سیستانی را همراه دادند که تا اقصای ممالک محروسه بدرقه شده از مسالک مخرفه سلامت گذرانند - ترسون محمد خان و حاجی محمد خان سیستانی از حدود ناگور مراجعت نمودند - در یکی از روزها بیرامخان زبان طعن گشوده بحاجی محمد خان سیستانی گفته باشد که مرا از مخالفت و بیوفائی هیچ کس آنقدر کوفت نکرد که از تو - این همه حقوق قدیم را فراموش کردی - حاجی محمد خان در جواب گفت شما با وجود آن همه دعوی اخلاص و فروزی تربیت حضرت جهانبدانی جنت آشیانی و آن همه مراسم و اشفاق حضرت شاهنشاهی بغی نموده شمشیر کشیدید - و روی داد آنچه روی داد - من اگر ترک صحبت شما کرده باشم چه دور باشد - و چه کرده باشم - بیرامخان شرمزده شد - و هیچ سخن نگفت - و از نقات شنیدم که بیرامخان پیوسته درین راه ازین سخن نفس الامری اظهار درد مندی کرده •

(۲) در [بعضی نسخه] چه از سر درد - و در [بعضی] چه از سرور •

اگر بدامان اقبال طراز عفو پاک فرمایند و این افتاده راه عجز را از خاک بردارند تارک نیاز منست و خاک آن آستان - جمال خان ببارگاه شاهنشاهی رسیده عریضه او را گذرانید - و بزبانی نیز خلاصه مقصد را معروض داشت - حضرت شاهنشاهی به مقتضای رات عام و عطوفت خاص و شکرانه چنین موهبتی عظمی عذر نامسموع او را اصفا فرمودند - و از آنجا (که فطرت عالی از عفو التذاز می یابد) گشاده پیشانی و شگفته خاطر بر تمامی جرائم او رقم عفو کشیدند - و برای تسلی خاطر او مولانا عبدالله سلطان پوری را باچند از مقربان بساط اقبال مصحوب جمال خان فرستادند - که خاطر بیرام خان را بنویسد عفو و مرزده التفات مطمئن ساخته بمتبهبوسی آورند - فرستادهها شرایط مرعظت بجای آوردند - لیکن تسلی بیرام خان نشد - و گفت که من از کرده خود خجالت زده و سرافکنده ام و مستوجب هرگونه سیاست گشتم ام - مرا از مکارم اخلاق و جلال الطاف خدیو زمان خاطر جمع است اما از بزرگان چغتایی و سایر اولیای دولت قاهره هراسانم - اگر (منعم خان آمده تسلی من نماید - و پیمان درست و عهد موکد در میان آرد) بوسیله او میتوانم که از عصیان بغی برآمده سجد آستان اقبال نمایم - و رخصت حاصل کرده بقیه عمر را در امکان شریفه گذرانم و بدست آویز تضرع و تخشع در تدارک و تلافی جرائم و آثام خود بکوشم - چون بحر احسان در جوش بود این ملتمس او نیز بقبول موصل شد - ریاست اقبال در حدود قصبه حاجی پور (که نزدیک دامن کوه مذکور در میان آب سنج و بیاه است) نازل اجلال داشت که منعم خان و خواجه جهان و اشرف خان و حاجی محمد خان سیستانی را فرستادند که خاطر بیرام خان را بمواعید عنایت و موثیق التفات مطمئن ساخته بملازمت عالی آورند - فرستادهها باچند دران تنگنای وحشت (که پناه برده بود) رفتند - هجوم زمینداران شده بود - و بحمیت (که در میان زمینداران ممالک هندوستان مقرر است) کشته شدن را قرارداده ایستاده بودند - فرستادهها مضائق را طی کرده در قلعه (که بیرام خان بود) رفتند - چون نظر بیرام خان بر منعم خان افتاد دلش بحال آمد - و دانست که آنچه (از زبان حضرت شاهنشاهی میرسایند) بیان واقع بوده است - از روی امیدواری بیشتر آمده دریانت و از فرط خجالت رقت نمود - منعم خان بموئتیق و ایمان استمالت نموده بیرام خان را متوجه عتبه عالی ساخت - بابای زنبور و شاه قلی محرم دست در دامن بیرام خان آویخته بنیاد گریه و زاری کردند - که غدر است - زهار شما فرود - منعم خان و سایر فرستادهها هر چند دلاسا نمودند سودمند شان نیامد - و همانا که ایشان را اندیشه از خود بود - و لهذا چون منعم خان گفت (که شما امشب در همین جا بوده منتظر خبر باشید - و بعد از آنکه خاطر شما جمع گردد متوجه

(۲) نسخه [ی] که من اگر چه از کرده خود •

بمقتضای عواطفِ خسروانی پایهٔ قدر و اعتبارِ او را افزوده بمزیدِ تقرب و عنایت سرفراز گردانیدند و خلاصهٔ پنجاب باو و برادرانِ او مرحمت شد - و درین ایام (که عرصهٔ لاهور مخیم اقبال بود) خان اعظم را عارضهٔ روی داد - عاطفتِ شاهنشاهی او را در لاهور گذاشت - و گیتی خدیو بقاید اقبال متوجه لشکر (که بسرکردگی منعم خان گذاشته بودند) شدند *

نهضت موکب مقدس شاهنشاهی بصوب کوه سوالک - و اتمل کار بیرام خان

چون بیقین پیوست [که بیرام خان پیش راجه کنیش^(۲) در تلواره^(۳) (که در میان کوه سوالک جائے مستحکم است) پناه جسته دران جبال متحصن است] بنابراین خدیو صورت و معنی هیزدهم مهر ماهِ الهی موافق سه شنبه دهم محرم سال (۹۶۸) نهصد و شصت و هشت هلالی بقاید توفیق ایزدی متوجه آنصوب شدند - که بے مداخلهٔ مکر و تزویر اربابِ غرض آن مهم بانجام رسد و جهان بمیامن دولت ابد پیوند آسودگی ببند - آردی معلی در ماچپیواره انتظار موکب عالی میبرد که گیتی خدیو با عزمِ حق اساس کوچ بکوچ سایهٔ عاطفت بران حدره انداخت - منعم خان و سایر بزرگان لشکر اقبال مراسم استقبال بجای آورده بدولت کورنش سر بلند گشتند - و از انجا بقاید توفیق ایزدی متوجه انجام مقصود شدند - و در اثنای راه میرمنشی^(۴) و خواجه سلطان علی (که در قضیهٔ تردی بیگ خان فرار نموده سفر حجاز اختیار کرده بودند) بشرف آستان بوس استسعاد یافتند - و چون حوالی سوالک مقرّرات فیروزی گردید فوج از دلوران عساکر نصرت قرین چون اقبال پیشدستی نموده بے تحاشا به تنگنای کوهستان در آمده داد دستبرد دادند و بسیاری از جنود هنود و رؤسای ایشان (از رایان و راجهای کوهی) علم مدافعه برافراختند میان این مردم و عساکر ظفراعتماد هنگامهٔ نبرد گرم شد - و از جانبین حملهای عظیم بظهور رسید سلطان حسین خان جلایر از لشکر منصور سعادت شهادت دریافت - و بتائید الهی شکست بر اجها افتاده بقدم ادبار راه فرار پیش گرفتند - و بسیاری ازین سیه بختان کوه نشین علف تیغ عساکر اقبال گشتند *

و (چون طنطنهٔ ورودِ رایاتِ ظفر آیات بنواحی کوهستان به بیرام خان رسید) عاقبت اندیشی نموده سرانصاف در گریبان خجالت و ندامت برد - و جمال خان نام غلام معتمد خود را بالتماس عفو تقصیرات و صفح جرائم خود فرستاده بزبان عذر خواهی در آمد - که از وقوع بعضی امور (که بطریق اضطرار نه بر سبیل اختیار بوقوع آمد) عرق انفعال بر جبین و روی ندامت بر زمین دارم

(۲) نسخه [۱] کشن - و نسخه [۵] کیس - و نسخه [ح] کنیش (۳) نسخه [ط] بلواره (۴) نسخه

[ط] میر اشرف خان منشی *

دیگر را (که پیشتر از خبر طغیان بیرام خان رخصت ملتان کرده بودند - و ملتان از محمد قلی خان برلاس تغییر یافته بجایگزین این مردم مقرر شده بود) درین هنگام (که شمس الدین محمد خان اتکه متوجه استلام عتبه عالی شد) بموجب قرار داد آن جماعت را بملتان روانه ساخت - و از گرفتاران روز هیجا ولی بیگ (که زخمهای کاری داشت) در زندان فوت کرد - سر او را بجهت عبرت خلایق بجانب ممالک شرقیه فرستادند - و دیگران همچنان در بند بودند تا هنگامیکه بوسائل مقریان بساط عزت نجات یافته دیگر باره بتقدیم مآثر عبودیت و اخلاص بدرجات ترقی تصاعد نمودند چنانچه خصوصیات احوال هر یک بجای خود گزارش خواهد یافت *

سبحان الله هرکه (بدخواه تر بود - و فتنه انگیز تر) همان را دست قدرت چیده چیده بسیاست رسانید علی الخصوص ولی بیگ (که سرمایه فتنه و فساد بود) چنین سزا یافت که باعث افزونی عقیده راست بینان درست کردار شد - بهادر خان را از بخت برگشتگی آنچه سرمایه هدایت و سعادت باشد موجب مزید غوایت و گمراهی او شد - چون سر بیمغز ولی بیگ را تواجی به پرگنه آتاه (که جایگزین او بود) رساند فساد درونی و بیدولتی باطنی آن کافر نعمت بظاهر آمده آن تواجی را بشهادت رسانید - و از آن بیدولت چنین حرکتی ناشایسته بظهور آمد - روزی چند همراهان مهرگزین او را بدیوانگی رهنمون شدند - حاشا حاشا دیوانگی اصلی آن بود که مصدر آن عمل شنیع گشت پس همانا او را از دیوانگی بهشیاری آورده چاره کار او ساختند - و اولیای دولت (که بے شایسته مداهنه و مساهله نبودند) اینچنین معامله ناحق شناسانه را پوشانیدند - اگر چه بعضی از تیره خاطران امثال این امور را از قسم دولتخواهی می اندیشند اما در دیده تحقیق این قسم اعمال از نا دولتخواهی عظیم است - چنانچه باندک تامل معامله فهمانه مخلصانه سر این کار بظهور می پیوندد *

ورود موکب مقدس شاهنشاهی بلاهور - و دیگر سوانح اقبال^(۲)

چون (موهبت عظیم روی داد - و استیصال بیرام خان متیقن شد - و اتکه خان بشرف بساط بوس عزت استسعاد یافت) رای جهان آرای چنان اقتضا فرمود که لشکر را گذاشته برسم نشاط شکار متوجه لاهور شوند - که هم شکار دلخواه صورت می یابد - و هم شهر لاهور مجدداً بمقدم گرامی آنحضرت رونق و بهامی بندیرد - بنابراین اندیشه صوابانتما عساکر فیروزی مآثر را بسرکردگی منعم خان در آن حدود گذاشته نهضت عالی فرمودند - و بتاريخ چهارم مهر ماه الهی موافق سه شنبه بیست و ششم ذی الحجه (۹۹۷) نهد و شصت و هفت در دارالملک لاهور نزول اجلال اتفاق افتاد و اتکه خان بشرائف ضیافت و جلالت جشن پرداخته بزم آرای سلطنت گشت - و حضرت شاهنشاهی

دور انداخت (دیدی ای دل که چسان شد حال بزرگان جهان - و پایه بزرگی در چه مرتبه رسید ازین قیاس باید کرد که) اگر پرده چند لطیف تر ازین از چهره مقصود بردارد - و جلو چند خاص نماید (چه کارها که نشود - و چه اسرار که بظهور نیاید - اما همانا که رخصت اظهار ندارد - یا نظارگئی در نظر دور بین او در نمی آید - عمرها بدولت و اقبال بماناد - که جهان را چنین خدیو بس کمتر بدست افتاده است - محرز این دیباجه اقبال ابوالفضل نفثه مصدر برآورده معروض میدارد که اگر تعلقی نبودم و لباس نوکری نداشتم حرفی چند از دریافت خود گفتم - لیکن چون در رسمیان^(۲) مخلوطم (ازین که کور باطنان ناتوان بین این حرف را از قسم خوشامد دانند) بیشتر ازین حرف سرائی نمیکنم - و این اندیشه در فطرت خانه من نیست - چه آنجا رسمیان آلوده راه نمی یابند از طبیعت میگویم نه از فطرت •

کمی گذارد آنکه رشک روشنی ست • تا بگویم آنچه فرض گفتنی ست

چون عرصه سهرند مخیم سرانقات اقبال شد منعم خان (که بموجب منشور دولت از کابل متوجه آستان بوس بود) با دیگر امرا (مثل مقیم خان خویش تندی بیگ خان - و قاسم خان میربر^(۳) و خواجه محمد حسین برادر او - و خواجه عبدالمنعم مشهور بخواجه پادشاه مریض - و مولانا عبدالباقی صدر - و ملا خرد زرگر - و پاینده محمد - و شگون محمد - و فریدون تغائی میرزا محمد حکیم و ابوالفتح پسر فضیل بیگ - و میر محمد نیشاپوری) با جمعیت فراوان و سپاهی بسیار بتاریخ بیست و هفتم شهریور ماه الهی موافق در شنبه هیزدهم ذی الحجه بشرف بساط بوس سرافراز شد - و مشمول تربیت شاهنشاهی گردید - و بمنصب عالی و کالت و شرف خطاب خانانانی خلعت افتخار در بر کرد و باقی امرا و سرداران هر یک فراخور مرتبه و مقدار خود بمراحم بیدریغ سر بلند گشتند - و در همین منزل دلگشا شمس الدین محمد خان اتکه و سایر مخلصان نیکو خدمت (که بفتح و ظفر مراجعت نموده بودند) بزمین بوس اخلاص سرافراز گشته بتفقدات شاهنشاهی شرف امتیاز یافتند - و جامعه داقو و جامعه نقاحی بیرام خان را به اتکه خان مرحمت فرموده بخطاب اعظم خانی شرف امتیاز بخشیدند - و بیدولته چند (که در عرصه نبرد دستگیر قهرمان اقبال شده بودند) چون ولی بیگ و پسرش اسمعیل قلی و حسین^(۴) خان و احمد بیگ ترکمان و دیگران را زنجیر در پای و غل در گردن با غنائم فراوان بنظر اشرف در آوردند - و علم (که برای روضه رضویة مشهد اقدس مکمل بجواهر ترتیب داده توفیق بر فرستادن نیافته بود) از بنجمله بود - و در آن علم سعادت از فواتح اغاوات شاهنشاهی شمرند - و محمد قاسم خان نیشاپوری و ابوالقاسم برادر مولانا عبدالقادر آخوند و جمع

(۲) نسخه [د] رسمیات (۳) نسخه [ا ح ط] میربحر (۴) نسخه [ه] حسن خان •

اما اقبال روز افزون شاهنشاهی بجایب ماست - و نیز ما را رای گریز نیست - امروز روز جان فشانی است یا جان ستانی - و یوسف محمد خان را با جمع از بهادران یکتادل پیش ساخته خود با دیگر دلوران یکجهت آماده نبرد شد - در زمانیکه بیرام خان منحرف شده بود (که آن خواهش مذکور را بعمل درآرد) این ناموس طلبان نبرد دوست تیغ انتقام از نیام همت آخته برفوج بیرام خان تاختند - مردمی (که همراه بیرام خان بودند) این انحراف را فرار اندیشیده برهم خوردند بیرام خان ناچار برگشت - و خجالت زده ادبار شد - و بتأیید ایزدی باوجود عدم اتناق و کارشکنی مردم و دل بای دادن چنان چنین نصرتی^(۲) (که طراز فتوحات تواند شد) روی داد - و هرکدام از مخالفان تیره بخت (چه آنکه بتعاقب گریختها شتافته بودند - و چه جمع که همراه بیرام خان دل به پیکار بسته) بجانب پراکنده شد - و عساکر نصرت اعتصام تعاقب لشکر ادبار نموده بسیاری را طعمه تیغ خون آشام ساخت - و گروه را زخمی و نیم کشته بخاک و خون یکسان کرد - تا در کوره مجاهدان اقبال تعاقب این گروه مخدول نمودند - و اسمعیل قلی خان را زنده گرفته آوردند - و مقارن آن خبر رسید که ولی بیگ زخمی در نیشکرزاره^(۳) مختلفیست - او را نیز تیزدستان هوشمند گرفتار ساختند و حسین خان بزخم تیر کور شد - و یعقوب همدانی و احمد بیگ و بسه از اعیان مخالف گرفتار گمند مکانات شدند - و غنیمت فراوان بدست اولیای دولت قاهره افتاد - و آنکه خان فرط دوراندیشی بکار برده از پس گریختها بسیار نشناخت - و بمحض تأییدات غیبی این چنین فتحی (که عنوان فتوحات تواند بود) از ممکن اقبال بظهور رسید *

حضرت شاهنشاهی (بعزم درست - و رای راسخ - و خاطر خرسند - متوسل بدرگاه ایزدی بوده بباطن با خدا - و بظاهر صید کنان و شکار افکنان) نهضت میفرمودند - در نواحی سهند مذهبیان اقبال بشارت ظفر و فیروزی و نوید دولت و بهروزی بمسامع عالیّه رسانیدند - و جهان برهم خورده بتازگی آرام یافت - لوازم شکر و سپاس بوقوع رسید - و مراسم نشاط و شادمانی بتقدیم پیوست مهام سلطنت انتظام تازه یافت - کوه حوصلها را فراخی مشرب پدید آمد - سده دلان هیچمدان را سرشته دانش بدست افتاد - دولت از دست مغروران خلاص شد - پادشاه وقت از ستم شریکی ناحق شناسان نجات یافت - خردمندان را افزایش دریافت نصیب گشت - دولت روی نمود اقبال چهره گشاد - عالم طراوت تازه یافت - زمین و زمان نصارت نو گرفت - کور باطدان حسد پیدیه در مغاک خاکساری فرورفته خاک ادبار برفوق ایشان ریخته آمد - جهان پیر جوان شد انصاف پیدا^(۳) و معدلت آشکارا گشت - یک پرده (که از جمال جهان آرای خود خدیو زمان

(۲) در [بعضی نسخه] فتحی (۳) در [چند نسخه] انصاف بزاد - معدلت آشکارا گشت *

اقبال روز افزون شاهنشاهی صفوی نبود را بمردان کار و بهادران کارزار بیاراست - و دلوران جنگ جو و پُردلان پرخاش خورا دلداري داده روان شد - قول باخلاص و اهتمام او رونق یافت - و برانغار بشجاعت محمد قاسم خان نیشاپوری استحکام گرفت - و جرانغار بشهامت مهدی قاسم خان انتظام پذیرفت - و علی قلی خان اندرابی و قباخان صاحب^(۲) حسن و بعضی از کارطلبان عقیدت کیش هراول بوده صف آزایی این معرکه شگرف گشتند - و فرخ خان با برخی از دلوران در التمش آماده نبرد گشت - و یوسف محمد خان کولکناش با جوق از مبارزان میان قول و التمش ایستاد چون آنکه خان از مردم همراه خاطر جمع نداشت سوگند و پیمان در میان آورده پیشتر از شروع پیکار نحوه دل جمعی بهم رساند - با بیرام خان اگرچه مردم بسیار همراه نبود اما از روی کیفیت افزونی داشت - و نیز اعتماد بیشتر برین لشکر پادشاهی بود - که اکثری از بدنهادی و بددلی و دوزبانی نوشتها میفرستادند •

و چون (این دولشکر در موضع گوناچور مذکور در اواسط شهر پیور ماه الهی موافق اوائل ذی الحجّه بهم نزدیک رسیدند) کوششهای دلیرانه از جانبین بتقدیم پیوست - اگرچه (در اول کارزار فوج پیش از غنیم چنان روی تهور بجنگ آورد که اکثر فوجهای لشکر اقبال راه فرار پیش گرفت) آنکه خان با بسیاری از فوج خود و یوسف محمدخان با معدودی در میدان نبرد ایستاده از نفاق و بیدلی مردم حیرت افزا بوده استمداد همت از باطن اقدس شاهنشاهی مینمودند - درین هنگام (که مردم بیرام خان اکثر مردم را برداشته تعاقب نموده اند - و بیرام خان با فوج خود بخیال نصرت تبختر گزان می آید) فوج آنکه خان (که در پناه پشتنه ایستاده بود) پیدا میشود - بیرام خان بمدافعت پیش می آید اول فیلان را که (سرکرده آن فیل تخت روان بود) میراند - و خود از عقب آن روان میشود - ناگاه اقبال پادشاهی و تائید آسمانی نقاب حجاب از چهره مراد گشود - میان این در فوج شالی پایه بود فیلان مذکور در آن جمجمه می درآیند - و بخود درمی مانند - و مبارزان لشکر نصرت قرین به تیر زدن فیلبانان متوجه میشوند - و بمحض امدادات غیبی تیرے بر فیلبان آن سرکرده فیلان میرسد و او از گردن فیل آویزان میشود - بیرام خان چون می بیند [که حال فیلان (که اعتضاد او بودند) چنین شد] اراده میکند که از عقب فیلان برآمده شالی پایه را دست راست داده از جانب خشکی بیاید - و بتازد - آنکه خان از دور بینی و پُردلی داعیه بیرام خان دانسته در مقام آن شد که پیشتر از ظهور عزیمت او خود بتازد - یوسف محمدخان گفت که اکثر مردم خاک بے ناموسی بر فرق روزگار خود بلخته رفته اند - چه وقت تاختن است - آنکه خان جواب داد که اگرچه مردم کم اند

(۲) در [چند نسخه] صاحب جیش •

چون از کمالِ دور بینی داعیهٔ پرورشِ نصرت پیوند (که مکنونِ ضمیرِ الهام اندیش بود) وجهِ همتِ علیا شد بجهتِ انتظامِ مهماتِ ممالکِ خواجه عبدالمجید را (که بشرفِ دیوانی سرکارِ اعلیٰ سر بلند بود) پایهٔ اعتبارِ افزوده بخطابِ آصف خانی سرافراز ساختند - و حکومتِ دارالملکِ دهلی را ضمیمهٔ منصبِ گرامی وزارت فرموده گوشِ هوشِ خواجه را بنصائحِ پادشاهانه (که مشتمل بر مصالحِ حال و مصالحِ ملک تواند بود) باز کردند - و فرمودند که مغرورِ خرد و جاهِ خود نشوی - و پاسِ نعمتِ رسیدگی را پیوسته داشته سر بلندی خود را در فروتنی خود منحصر دانی و مزدِ خدمت را عنایت و تربیتِ ما دانسته چشم و دل و دست و زبان را از مالِ مردم کوتاه داری خواجه پذیرایِ نصائحِ ارجمند شده پیشانیِ سعادتِ خود را بسجدهٔ آستانِ عالی نوزانی ساخت و دل در خدمت بست - و بآئینِ اخلاص و عقیدت سرگرم کار شد *

(۲) و چون شورشِ بغیِ بیرام خان در میان آمد بنابر مصلحت و احتیاط حکمِ قضا امضا بگرفتنِ حسین قلی بیگ صادر شده چند روزی او را بادهم خان سپردند - و از کمالِ مرحمتِ باطنی (که بحالِ او مخصوص بود) بادهم خان فرمودند - که اگر گزند به حسین قلی بیگ خواهد رسید بازخواست از تو خواهد بود - و بتاریخِ سی و یکمِ اسرداد ماهِ الهی موافق سه شنبه بیستم ذی القعدة خاطرِ مقدس را از مهماتِ ضروری جمع فرموده از دارالملکِ دهلی متوجهِ دفعِ این فتنه شدند و [چون بمقتضای نیتِ حق طریقتِ بمجردِ توجهِ کارهای شگرف (که در اندیشهٔ روزگار نگردد) تمشیت می یابد] هرگاه خود بنفسِ نفیس متوجه شوند پیدا ست که حال چون خواهد بود و مصداقِ این مقال بتاریکی آنکه فرستادهایِ اخلاصمند (که رخصت یافته متوجه خدمت شده بودند) بهیچ امر دیگر (که لوازمِ واقعه طلبانِ کهنه عمله باشد) نپرداختند - و تا برگشته دکن از فواجحِ برگشته جالندهر (که میان دریای ستلج و بیاه است) پای همت در رکاب داشته عنانِ سرعت باز نکشیدند و در ظاهرِ گوناچور (که از متعلقاتِ دکن است) سر راهِ بیرام خان بستند - بیرام خان در گرفتنِ جالندهر اهتمام داشت که خبرِ آمدنِ اتکه خان با عساکرِ اقبال شنید - از غرور که داشت اتکه خان را در نظر نیارده گرم پیکار شد - و از روی پندار و نخوت مردمِ خود را دو فوج ساخته ولی بیگ و شاه قلی خان محرم و برادرانِ ولی بیگ و اسمعیل قلی خان و حسین خان و یعقوب سلطان و سبزه تلج و گروهی از مقهوران را مقدمه ساخت - و فوجی دیگر را بسرکردگیِ خویش ترتیب داده قریب پنجاه فیلِ نامی در پیش خود داشت - و ازین جانب شمس الدین محمد خان به پشت گرمی

(۲) نسخه [ز] القصة چون (۳) نسخه [ه] نیت حق شناس - و در [اکثر نسخه] نیت حق

(۴) در [بعضی نسخه] کوناچور *

فرستاد - و خورد نیز کمر همت بدولتخواهی نفس الامری بست - و بمیامین توفیق صاحب حقیق خود را فهمیده از ولی نعمت مجازی سر باز زد - و چون نزدیک تهازه رسید میرزا عبدالله مغل تهازه را مضبوط کرده آماده جنگ شد - ولی بیگ به تهازه آمده شکست یافت - آری شمع افروخته الهی را هر کس خواهد که فرو نشاند خرمن دولت و کامران خود را آتش در زند - و چون هنگام ادبار پیرام خان بود در هر چه سرد خود می اندیشید زبان میدید - و چون غرض پرده دیده مصلحت بین است صلاح کار خود ندانسته اسباب آگاهی را ابواب غفلت شمرده بجانب برگشته جالندهر روان شد •

• شعر •

چون غرض آمد هنر پوشیده شد • صد حجاب از دل بسوی دیده شد

فرستادن خان اعظم شمس الدین محمد خان اتکه با عساکر دولت بدفع فتنه

بیرام خان - و نهضت موکب مقدس شاهنشاهی بهمان سمت - و اشتعال

نایره محاربه میان لشکر اقبال و بیرام خان - و فتح اولیای دولت

دران هنگام سعادت انتظام (که دارالملک دهلی نشین موکب دولت و معمر جنود اقبال بود) خبر عزیمت بیرام خان از بیگانیر بجانب پنجاب معروض ایستادگان بساط جلال گشت عزائم پادشاهانه (که توأم آثار قضا و احکام قدر است) بران قرار گرفت که لشکر شایسته فرستاده سر راه بیرام خان را بگیرند - تا در نواحی لاهور غبار فتنه نتواند انگیخت - جمعی از کوه اندیشان برین بودند که حضرت خود بدولت و اقبال متوجه شده آماده جنگ او شوند - و جمعی میگفتند که لشکر اقبال تعیین باید کرد - حضرت شاهنشاهی بمقتضای وقت قبول هر دو رای فرموده قرار بران دادند که افواج قاهره پیشتر رود - و بعد از آن حضرت نیز متوجه شوند - بعد از درازی سخن ماهم اتکه شفقت مادری منظور داشته ادهم خان را نگاهداشت - و شمس الدین محمد خان اتکه و پسرش یوسف محمد خان کولکناش و مهدی قاسم خان و محمد قاسم خان نیشاپوری و علی قلی خان و میرلطیف و حسن خان خویش شهاب الدین احمد خان و جمعی کثیر را بجانب پنجاب نامزد فرمودند - تا خانان را مانع آمده نگذارند که به پنجاب درآید - و شمس الدین محمد خان با این امرای عظام تکیه بر اقبال روز افزون حضرت شاهنشاهی نموده بصوب پنجاب روان شد و بعد از روان ساختن امرای مملکت گشا خود بنفس نفیس بجهت مزید احتیاط سامان یورش پنجاب فرمودند •

(۲) نسخه [ط] جاه و جلال (۳) در [بعضی نسخه] میرلطیف (۴) در [چند نسخه] شهاب خان •

جرائم و تقصیرات او را بالکلیه عفو فرمائیم - و هر وقت (که میل^(۲) ملازمت داشته باشد وقت اقتضا نماید) بملازمت اشرف طلبیم - که رفع حجاب او شود - و چون هنوز خدمات او ملحوظ و منظور است (با آنکه هزار برابر آن خدمات رعایت یافته) میخواهیم که نام او (که سالها باخلاص و ارادت و انقیاد و اعتقاد در جمیع امصار و بلاد منتشر شده) ببغی و عناد و انصاف مشهور نشود و در آخر عمر در زمره قراچه قراخت محشور نگردد - بنا بر حقوق عبودیت او را آگاه ساختیم - زنهار که خیال دیگرے نکند - و یقین خود داند که (اگر از روی جهل و کوته اندیشی از راه رود - و نخوت و پندار دماغ او را پریشان ساخته در سلک اهل ادبار درآرد) بدولت و اقبال با عساکر نصرت اعتصام بعزیمت رفع و دفع او متوجه شده بعنایت بیغایت الهی دمار از روزگار او بیرون خواهیم آورد امید است که درین حالت (که عنفوان اقبال خلانت ما - و آغاز ادبار اوست) فتح عظیم روی دهد و او مغلوب عساکر اقبال گشته شرمسار و گرفتار گردد - بیدولتی را ازین معنی استدلال نمی نماید که او درین پنج سال مردم خود را چگونه رعایتها کرد که بروز واقعه بکار آید - و از کوته اندیشی و نادانی نمیدانست که دولت وابسته بعنایت الهی است - هرگاه آن عنایت نباشد نوکر بیدولت بکار نمی آید چنانچه برای العین دیده میشود که آنها را (که فرزند و برادر میگفت - و هرگز با ایشان گمان جدائی نداشت) برهنمونوع سعادت اکثرے ازو جدا شدند - و آنانکه مانده اند یکیک جدا شده بدرگاه معلی می آیند - و رفته رفته او را تنها خواهند گذاشت - درین مقام غیر از تسلیم و رضاجوئی چیزی فایده ندان *

سر نیاز بپاید نهاد و گردن طوع * که هرچه حاکم عادل کند همه داد است

خان خانان (که روز ادبار او نزدیک رسیده بود - بلکه در شب تاریک ادبار بسر میبرد) ازین کلمات موعظت (که دستور العمل سعادت تواند بود) پند پذیر نشد - چون گویم که باعث مزید شورش او گشت - لیکن دانا داند که بسعی خود در مهلکه ناموسی شتافت - و با جمله از برگنه پیکانیر متوجه پنجاب گردید - چون در حدود قلعه تبرهنده^(۳) (که بجایگیر شیر محمد دیوانه بود) رسید عبدالرحیم پسر خود را با اهل و عیال و احمال و ائقال دران قلعه نزد شیر محمد (که از مخصوصان او بود) گذاشته ازانجا بگذشت - و شیر محمد حق ولی نعمت اصلی را بهتر دانسته ازو فرار نمود - و تمام اسباب و اشیا را (که در تبرهنده گذاشته بود) متصرف شد - و اهل و عیال را بملازمت آورد - و درویش محمد اوزبک مظفرعلی را (که بطلب او آمده بود) مقید ساخته بدرگاه معلی

(۲) نسخه [د] ارادت ملازمت (۳) نسخه [ب] متار و پند پذیر (۴) نسخه [د] تبرهنده -

و در [بعضی نسخه] تبرهنده *

اگرچه از آزار بسیار یافته‌ایم اما او را هنوز بهمان دستور خان‌خانان می‌دانیم - و می‌گوئیم - و بجهت تسلوع خاطر او سوگندهای مغلظ یاد کردیم - که قصد جان و مل و ناموس او نداریم - و چون (به تمشیت مهمات جهانبانی بنفس نفیس خود متوجه شده ایم) او بحال خود بوده مدعیای که داشته باشد عرضداشت نماید - بنوعیکه لایق دانیم حکم فرمائیم - چون در بعضی اوقات عرض می‌نمود که وقت شده است (که بدولت و سعادت بههمات سلطنت پردازند) تصور چنان بود که بشنودن این خبر خیر اثر مسرور گشته در مقام تسلیم و رضا راسخ دم و ثابت قدم باشد - و چنان بموقف عرض رسید که از کمال میل و توجه (که بدین امور داشته و دارد) حقوق نعمت و تربیت خاندان والای ما (که چهل سال است که در ذمه او ست - و من المهد الی العهد پرورش یافته) بالکلیه فراموش کرده گوش بسخین این جماعت مفسد مفتن^(۲) دارد - که بواسطه اغراض نفسانی می‌خواهند که او را در جریده اهل بغی در آرند - و درین آخر عمر از سعادت اخروی محروم گردانند و بشقاوت ابدی مبتلا سازند - چنانچه از کمال شیطنت و خساست^(۳) و خود پسندی که دارند معقول او ساخته او را از راه برده‌اند - و بولد اسکندر پیغام کرده که بمخالفت و منازعت بیش آید و بتتارخان پنج بیه نیز کس فرستاده که او در دامن کوه آمده آهنگ خرابی و دست اندازی کرده از آنحدود در آید - و خود خیال لامور کرده - که دران حدرد رفته بنیاد فتنه و فساد نموده طریق مخالفت سپرد - و در اطراف ممالک محروسه خلل انداخته چراغ دولت این خاندان را (که برافروخته فروغ ازلی و برافراخته دست قدرت است) بدم سرد منطقی سازد - و همانا که پرده غرور و پندار دیده اعتبار او را کور ساخته نمیداند ●

چراغی را که ایزد بر فرزند ● هر آنکس پُف کند ریشش بسوزد

چون [نظر بآن همه اخلاص و اعتقادے (که از چهره احوال و جبهه اعمال او واضح و لایح بود) این امور مبنی بر شرور ازو دور می‌نمود و مینماید - و باور نمی‌آید - چراکه پرورده نعمت و تربیت کرده این دردمان عظیم‌الشان است - و اطاعت حکم ما بهر واجب و لازم] بر سبیل حجت فرمودیم که خود را ازین افعال و اعمال قبیحه گذرانیده این جماعت مخدول العاقبت را (که باعث نقص دولت و عزت او شده بجهت اغراض خود در پی بغی و عدوان اویند) مقید ساخته بدرگاه معلی فرستد - و چون [ما درین پنج سال ملاحظه خاطر او کرده بهیچ چیز مناقشه ننموده‌ایم - و بهر چه عرض کرده (خواه معقول - خواه نامعقول) از صواب‌دید او بدر نرفته ایم] او هم این حکم مارا سمعاً و طاعهً انقیاد نموده تخلف نوزد - که هرگاه باین حکم عمل نماید خاطر اشرف برو صاف ساخته

(۲) نسخه [۴] مفتن (۳) نسخه [۵] خبانت ●

جهانبانی جنت آشیانی را (که اصالت و حالت و استحقاق ایشان بهمہ کس روشن است)
 از کمال بے اعتباری بنان^(۲) تہی محتاج ساخته بود - چہ قصد خون و ناموس ہمہ آنها داشت
 و از ملازمان و خدمتگاران بابر (کہ سالہا بامیدواری خدمت کردہ مستعد رعایت و عنایت
 شدہ بودند) تجویز نمی کرد کہ اقل مرتبہ وجہ معیشتہ داشته باشند - و بجمع (کہ در شکارها و سوارہا
 در ملازمت میگذشتند - و خود را بہزار محنت و مشقت قرار بخدمت دادہ بودند) در ہر چند روز
 سقیفہا ساختہ بخون آنها تشنہ بود - و انواع بے اعتدالی و بے اندامی مینمود - و اگر از نوکران او
 صدگونہ گناہ (مثل خون و زدہی و رازنی و تاراج و انواع فسق و فجور) بظہور می آمد بواسطہ
 میل و مہاندہ ہمہ را در میگذرانید - و اگر از ملازمان درگاہ والا اندک چیزے واقع میشد یا کس بہتان
 میکرد در قتل و حبس و تاراج ایشان تاخیر نمی نمود - و تاخبر شدن انواع جفا و بے آبرویی
 میسرانید - و بعضے از کمال دنائت و لیامت خود را بخدمت او قرار دادہ بودند - و خوشامد می گفتند
 مثل شاہ قلی نارنجی و محمد طاهر و لنگ ساربان - و او از سادگی آن طایفہ را راست گو دانستہ
 تربیت مینمود - و تقریب ایشان میکرد - چنانچہ شاہ قلی بے اندامیہا کردہ فرمان نشنید
 و محمد طاهر آن نوع جواب درشت داد کہ مستوجب زبان بردن بلکہ کشتن شدہ بود - و او شنیدہ
 تغافل نمود - و لنگ ساربان در پیش جمع بحضور او آنچنان لفظ درشت^(۳) گفتہ کہ او نیز مستحق سیاست بود
 و لی بیگ را خود میداند کہ در میان قزلباش چہ مقدار حالت و اعتبار داشتہ - بے شایبہ خدمت
 و اصالت و حالتہ ہمین نسبت (کہ داماد اوست) آوردہ بر امرای عظام گذرانید - حتی برسید قلی میرزا
 (کہ بعلو سیادت و انتساب سلطنت ممتاز بود) تقدیم داد - و حسین قلی را (کہ تا غایت
 بمرغہ پنجمہ نزدہ) در برابر اسکندر خان و عبداللہ خان و بہادر خان رعایت نمود - و جایگیرہای
 آبادان داد - و خوانین عظام را بجایگیرہای ویران خرسند ساخت - و درین اوقات در اکثر مجالس
 از چندین امور سر بر میزد کہ باعث رنجش و آزار خاطر فیض مآثر ما میشد - چون (خاطر او
 پیش ما عزیز بود - و او را دولتخواہ بیغش این دودمان میدانستیم - و بر قول و فعل او اعتماد تمام
 داشتیم) این ہمہ اعمال و کردار ناہموار او را عین خیرخواہی و محض نیک اندیشی تصور نمودہ
 دیدہ و دانستہ بکرم عمیم در میگذرانیدیم - تا درین اوقات بعرض رسید کہ او بسخن ہمین جماعت باغیہ
 قصد دارد کہ معدودے چند (کہ بما ہمراہ بودند) جدا ساختہ مارا تنہا گذارد - بملاحظہ ذہن
 این شرارت از دارالخلافہ آگرہ متوجہ دارالملک دہلی شدیم - و با نوشتیم کہ بعضے امور بظہور آمدہ
 و سخنان بعرض اقدس رسیدہ کہ بخاطر اشرف قرار نمی یابد کہ او درین اوقات ملازمت تواند نمود

(۲) در [اکثر نسخہ] بتہان (۳) نسخہ [د] زشتہ (۴) نسخہ [دی] اورا بر امرای •

که اورا بامیدواری تمام آورد - چون این اخبار بمسامع اقبال رسید از عطوفتِ والا که داشتند نصیحت‌نامه نوشته پیش بیرام‌خان فرستادند - که اگر بختور و دولت‌مند خواهد بود پذیرای این نصائح ارجمند گشته در حصول سعادت خود خواهد کوشید - بجهت مزید آگاهی و بند پذیرایی هوشمندان حال و آینده نقل آن منشور دولت را بجنس می‌نویسد •

فرمان جلال‌الدین والدنیا اکر پادشاه غازی^(۲)

خان‌خانان بدانند که [چون او پرورده نعمت و تربیت کرده عذایب و عاطفت این وودمان عالیشان است - و حقوق خدمات شایسته او درین درگاه ثابت - و حضرت پادشاه جنت دستگاه (طیب‌الله‌نراه) بواسطه صدق نیت و اخلاص (که از مشاهده نموده بودند) او را بمنتهای رعایت و تربیت رسانیده امر عظیم‌القدر اتالیقی ما را باو تفویض فرموده بودند] بعد از آنکه (آنحضرت از تنگنای جهان فانی بقضای عالم جاودانی رحلت فرمودند - و او از روی اخلاص و دولتخواهی کمر صدق و جان‌سپاری بر میان بسته متعهد مهمات و کالت شد) مانیز بملاحظه سبقت آن خدمات و نیک اندیشیهائی (که بظهور میرسانید) زمام حل و عقد و رتق و فتق امور را چنان بقبضه اختیار او گذاشته بودیم که مزید بر آن متصور نتواند بود - چنانچه از نیک و بد هرچه خواست و اراده کرد بعمل آورد - تا آنکه درین پنج سال چندین امور ناشایسته از بظهور آمد که سبب نفور خاطر جمهور بود مثل تربیت شیخ گدائی که باوجود دعوی آن همه زیرکی و دانائی از میان این همه مردم فاضل و قابل با حسب و نسب او را بمصاحبت و آشنائی خود انتخاب نمود - و با آنکه (متعهد منصب مدارت شده بود - و در ظهیر مناشیر مهر میکرد) او را از تسلیم معاف داشته بود - و بکمال جهل و نادانی در محافل جنت مماثل او را بر جمیع سادات صحیح‌النسب و علمای جلیل‌الحسب (که بنابر ملاحظه عظمت شان و حالت مراسم احترام و تعظیم بجای می‌آوردیم) تقدیم داده باوجود لاف محبت و دوستداری (که بخاندان طیبین و طاهرین^(۳) می‌زنند) مذلت و خواری این فرقه شریفه را عمداً تجویز مینمود - و تربیت کرده خود را (که مردود دلها - و مطرود نظرهاست) برین طایفه (که تربیت الهی دارند) ترجیح داده از ارواح مقدسه این همه بزرگان هیچگونه شرم و آزر نداشت - و او را بمرتبه رسانیده بود که سواره پیش آمده بما مصافحه مینمود - و نوکران فرود خود را (که حالت و لیاقت ایشان معلوم بود) بخطاب سلطانی و خانی و علم و تقاره و جایگیرهای معمور و ولایتهای پر حاصل امتیاز داده^(۴) خوانین و سلاطین و امرا و معتمدان حضرت

(۲) نسخه [ح] فرمان حضرت شاهنشاهی بنام بیرام‌خان خانخانان (۳) در [چند نسخه] می‌نویسد

(۴) نسخه [د] میرحاصل •

تصدیق بخود میدهد - من خود از دنیا و کار و بار آن دل سرد شده‌ام - و اسباب ریاست را بدرگاه معلی فرستاده‌ام - امرا فریب خورده بازگشتند - و حسین قلی در دهلی بسعدت زمین بوس مشرف شد و برجهانیان کمال ظهور یافت که بیرام خان بسفر حجاز روانه گشت - و در همین زمان شیخ گدائی فتنه اندرز خایب و خاسر برگشته بدرگاه عالم پناه آمد - هر چند مستوجب سیاست بود بعنایت پیش آمدند - و دور بینان بساط عزت گوش بر آوازه داشتند که مبادا فریب باشد - و از یک ناحیه سر باز کشد - که تدارک آن مشکل باشد - درین میان ناگاه آوازه انصراف او بصوب پنجاب در انوازه افتاد و گرد شورش برخواست - و واقعه طلبان بدنیت قدرے خوشوقت شدند - یارب هرگز این گمراهان بمقصد خود نرسند *

بغی صریح ورزیدن بیرام خان - و پرده از روی کار خود

پرداشته روی به پنجاب آوردن

خان خانان بواسطه رسیدن افواج منصوره از ممالک محروسه برآمد - و به بیگانیر رفت رای کابیان مل (که کلانتر آن سرزمین بود) و پسر او رای رایسنگ (که امروز در سلک فدائیان درگاه انتظام دارد - و در جرگه امرای کلان است) آمده بیرام خان را دیدند - بیرام خان (که جای توقف نداشت) مقام دلبذیر یافته چند روز در آن گل زمین گذرانید - و در کمین فرصت بود که شاید از جائے فتنه سرکند - و چون باقبال پادشاهی هرتدبیرے (که اندوخته بود) برخلاف آن ظاهر شد بایستی که آبله پای مراحل سعادت شده بعنایت قدسیه و اماکن شریفه رفته روی خجالت بر زمین عذر می نهاد - لیکن چون در نفس امر ساده مرد بود فریب خورد؛ بعضی بیدولتان شد - و مغلوب غم و غصه گشت - و باد غرور و پندار در سر افزوده باتفاق شوربخشان تیره درون بسمت پنجاب متوجه شد - و دست از جمیع تدبیرات کشیده و پرده از روی کار خود برداشته اظهار بغی نمود و بامرای سرحد نوشته فرستاد که متوجه سفر حجاز بوم - لیکن چون معلوم شد (که در تغیر مزاج اشرف جمع سخنان گفته مرا آواره کرده اند - علی الخصوص ماهم انکه که دم استقلال میزند - و برآوردن مرا بخود منسوب میگرداند) اکنون همگی همت آنست که یکدفعه آمده سزای بدکرداران داده بتازگی رخصت گرفته باین سفر مبارک متوجه شوم - امثال این مقدمات وهمی فوشته مردم را طلبداشت و خواجه مظفر علی را (که بعاطفت والای شاهنشاهی بقطاب مظفرخانی اختصاص یافت) پیش درویش بیگ اوزبک (که از امرای عظام پنجاب بود - و تربیت کرده او) فرستاد

(۲) در [بعضی نسخه] پسر او رایسنگ - و در [بعضی] راو رایسنگ (۳) نسخه [ط] انداخته بود -

و نسخه [ی] اندیشیده بود (۴) نسخه [ی] مرد ساده بود *

مراجعت موكب مقدس شاهنشاهي از قصبه جهجهر

و فرستادن عساکر اقبال بر سر راه بیرام خان

چون (از رهگذر بیرام خان خاطر اولیای دولت انتظام نداشت - و بجهت این کار نهضت موكب عالی مناسب علو شان شاهنشاهي نبود) رای جهان آرای اقتضای آن کرد که ادهم خان و شرف الدین حسین میرزا و پیر محمد خان و شاه بداغ خان و مجنون خان و جمعی کثیر را بسمت ناگور فرستادند - که اگر واقع چنین باشد [که او قصد سفر حجاز ندارد - و میخواهد که با آرازه این سفر غفلت داده خود را به پنجاب (که معدن مواد اسباب است) رسانده سرمایه شورش گردد] هرائینه این مبارزان اخلاص پیشه نطق همت بسته سزای او را در کنار او نهند - و اگر نه اهتمام نموده از ممالک محروسه بیرون کنند - و ناگور و آنحدود بجایگیر میرزا شرف الدین حسین مقرر شد امرای عظام بآئین شایسته متوجه این خدمت سعادت انجام شدند - و محمد صادق خان را بجهت دفع فتنه پسر سکندر و غازی خان تغوری (که بیرام خان در بر آمدن از خود جدا کرده فرستاده بود و این بیدولتان باتفاق مترسین در صوبه سنبل فتنه انگیز شدند) فرستادند - و او بخدمت اهتمام شتافته با عزم تادیب این گروه گشت - و عساکر فیروزیه مآثر را بجهت آرایش ممالک و آرامش فتن رخصت دادند - و موكب عالی بدولت و اقبال مراجعت فرموده بیست و هشتم اردی بهشت ماه الهی موافق چهارشنبه یازدهم شهر شعبان عرصه دهلی را بفروغ مهجده آیات آسمانی ارتفاع نورانی ساختند - و ابواب معدلت و مكرمت بر روی روزگار گشاده اورنگ آرای سعادت و اقبال گشتند - بیرام خان در سرکار میوات بود که خبر آمدن افواج قاهره در لشکر او انتشار یافت - یکبارگی رونق هنگامه او فرونشسته مردم از او جدا شدند - بغیر از ولی بیگ با دو پسر او حسین قلی بیگ (۳) و اسمعیل قلی بیگ (که خربشی به بیرام خان داشتند) و شاه قلی خان محرم و حسین خان و چندے دیگر کسی نه ایستاد - و جمیع سپاه جدا شده فوج فوج رو بدرگاه گیتی پناه آوردند *

چون لشکر اقبال پیوند کوچ کوچک متوجه آنصوب شد بیرام خان را بییقین پیوست که دیگر مجال توقف صورت ندارد - دل را از ریاست و اپرداخته عرضه داشتی مشتمل بر فغون نیازمندی و اقسام عذرخواهی فرستاد - و دردمندی جدائی را ظاهر ساخته طلب رخصت زیارت حرمین شریفین نمود - و چند نیل و تم توغ و علم و نقاره و سایر ادوات امارت را مصحوب حسین قلی بیگ (که بعد ازین بالتفات شاهنشاهي بخطاب خان جهانی ممتاز شد) فرستاد - تا شاید از راه نیازمندی کاره تواند ساخت - و بامرا (که بکار سازی او نامزد شده بودند) نوشته فرستاد که برای چه

(۲) نسخه [ب] و صادق محمد خان (۳) نسخه [ب ج] حسن قلی *

که شهر من شاه ابوالمعالي را در خانه خود پنهان دارد - و داعیه کشتن تو دارند - بهادر خان در ساعت سوار شده بمنزل او آمد - و آن خانه را محاصره کرده ابوالمعالي را بدست آورد - و تولک را همانجا بقتل رسانید - و شاه ابوالمعالي را مقید ساخته پیش بیرام خان فرستاد - بیرام خان او را به ولي بیگ سپرد - که از راه بکر بگجرات فرستد - ولي بیگ او را از آن راه بگجرات فرستاد که از آنجا بسفر حجاز رود شاه ابوالمعالي چون بگجرات رسید - از نا هموارى (که داشت) و دیوانگى (که در سرش بود) حرکت ناشایسته را مصدر شد - و خونه کرد - تا آنکه از آنجا گریخته بدیار شرقیه گذر کرد - و به علي قلی خان پیوست که شاید برسيله آن بد درون فتنه اندرز کاره تواند ساخت - چون (آن کافر نعمت در خود گمان سري و سروري میبرد) شاه ابوالمعالي را جای نداد - و او را پیش بیرام خان فرستاد - و در زمان تذبذب حال بیرام خان رسید - بیرام خان برای اظهار دولتخواهی خود او را مقید ساخته به بیان فرستاد تا آنکه درینولا (که بطالع واژگونه بجانب الور میرفت) او را از قلعه بیان به بند گسل کرده سربصحر داد چنانچه گزارش یافت - و رایت فتح آیت شاهنشاهی بجهنم رسیده بود که آن بد مست بے ادب از بیدولتی سواره آمده کورنش کرد - آنحضرت آن دیوانه خیز را زنجیر فرموده بشهاب الدین احمد خان سپردند - تا او را بسفر حجاز روانه سازد - و آنچنان فتنه اندوزی را درین مرتبه نیز آن خدیو صورت و معنی به کنکاشهای کهنه عمل روزگار برای مراعات وقت خلاص فرمودند - بایسته که جان معطل او را از زندان عنصری خلاصی میدادند - حاشا حاشا آن بدگوهر نکوهیده ذات را از بار کردن نجات می بخشیدند - برای آنکه هر چند نفس خبیث را علاقه جسمانی بامداد کشد از اعمال ناشایسته بسیار بظهور آید - و موجب عقوبت ابدی بیشتر گردد - دیگر ازین گفتگو بار آمده بسر مقصود میروند *

بر هوشمندان عبرت گزین مخفی^(۲) نماند که (چون بیرام خان را روز به پیش آمده دولت از روی گردانیده بود) مرعظت و نصیحت آنچه بظاهر قبول میکرد اما بیاطن نعل واژگونه میزد و درین روز (که عرصه جهنم سرادات اقبال شد) ناصرالملک پیر محمد خان شروانی آمده خاک آستان اقبال را توتیای چشم عبرت بین خود ساخت - مشارالیه هنوز بگجرات فرسیده بود که برهمزدگی دولت بیرام خان شنود - چون هواخواه این درگاه بود برسم استعجال روان شده احراز زمین بوس نمود - آنحضرت بنوازش خسروانی امتیاز فرموده بخطاب خانی و تشریف علم و نقاره پایه عزت او را ارتفاع بخشیدند - و بمقتضای حسن نیت (که مجبول او بود) کامیاب صورت و معنی گردید *

(۲) نسخه [د] پوشیده نماند (۳) در [اکثر نسخه] ماخذ *

برنگ و ریو و مکر و تزویر خود و بے پروائی یا بدبینی و گرسنه چشمو نگاهبانان در سل اول الهی از لاهور گریخت (برسپیله تدبیر یوسف کشمیری (که خدمت او میکرد) خود را بولایت گهران رسانید کمال خان زمیندار آنجا او را مقید ساخت - از حیلہ ساز^(۲) که داشت گریخته بنوشهر^(۳) (که نصبه ایست در میان بهنبر و راجوری) رفت - و کشمیریان (که از غازی خان حاکم کشمیر توریده بودند)^(۳) آنجا آمدن گرفتند - و بعضی از مغالان ارباش پیشه^(۴) بے حقیقت (که دایم کارشان واقع طلبی و کافر نعمتی ست) تا سه صد کس جمع شده و کشمیریان هم تا هفتصد هشتصد نفر گرد او فراهم آمده سرمایه نصرت و پندار او شدند - شمسی ملک چاردره^(۴) و خواجه حاجی (که پیشتر در ملازمت حضرت جهانبانی جنت آشیانی نیز بود) رسیده هنگامه این بداندیش را گرم ساختند و دولت چک حاکم کشمیر (که غازی خان مذکور او را کور ساخته بود) با جمع از سرداران کشمیر مثل فتح چک و هسرت و موسرت برادر زادهای دولت چک مذکور و لوهروانکر خواهر زاده^(۵) دولت چک و یوسف چک (که غازی خان مسطور او را نیز کور ساخته بود - لیکن بتزویر کشمیریان سلامت مانده) و محمد خان ماکری پدر علی شیر (که الحال در ملازمت است) گرد او مجتمع شدند - و از راه پنج براه کهاره بدرهای مخفی (که آنرا بزبان کشمیری اکودیو گویند)^(۷) به بارهموله رفت - و از آنجا بسوی نورپور^(۸) شتامت - و از پیش گذشته در بلندی موضع پتن بغازی خان مذکور جنگ شد - و چون از قبله اقبال پشت داده آمده بود ادبلا باوری آورد و کارنا ساخته بحال تباہ از راه (که آمده بود) برگشته بهندوستان آمد - و نزدیک بود که بدست کشمیریان در آید - که یکم از بهادران چغتایی (که همراه او بود) از اسپ فرود آمده سر تنگے را گرفت - و تیراندازی میکرد - تا زمانیکه (تیر ترکش لو خالی شد) کشمیریان رسیده از هم گذرانیدند و ابوالمعالی فرصت یافته خلاص شد - و دامی کوه گرفته بسیار کوهت رسید - و آشفته و پریشان تغییر وضع کرده قریه بقریه میگشت - و شورش را طلبکار میبود - تا آنکه بدیپالپور (که در آنوقت بجایگیر بهادر خان برادر علی قلی خان مقرر بود) رفت - و بتولک نام از نوکران بهادر خان (که سابقه آشنائی با او داشت) پناه برد - و مدتی بخانه او پنهان بود - و اسباب فتنه گری را سرانجام میداد تا آنکه زن تولک از دل پری^(۹) (که از شوهر خود داشت) پیش بهادر خان رفت - و گفت

(۲) نسخه [۵] پردازی (۳) در [بعضی نسخه] شوریده بودند (۴) در [چند نسخه] جاروره - و در [بعضی جا] چادروره - و در [ترک جهانگیری] چهاردره (۵) نسخه [۱] هویت و مونویت - و نسخه [ی] هنر بتو و موسویتو (۶) نسخه [۵] لوهیر دکنر - و نسخه [۵] لوهیر ژانکون (۷) نسخه [ب] اکتو دیو (۸) در [بعضی نسخه] دیوپور (۹) نسخه [و] دل بری •

(که بجهت دنع فتنه و فساد در قلعه بیانه مقید بودند) بند از آنها برداشته رهائی داد - اگرچه بظاهر گفت که شما بدرگاه معلی بروید اما مقصود از رهائی دادن امثال این شور انگیزان آزموده جز سردادن فتنه امری نبود - و چون (خبر بیرون رفتن بیرام خان از دارالخلافه آگره بسمع اقبال رسید و چنان نمودند که او اراده آن دارد که از آن راه غلط انداز متوجه پنجاب شود) رای عالم آرای چنان اقتضا فرمود که رایات جهان نورد از دارالملک دهلی نهضت نصرت فرموده عرصه حدود ناگور و آن نواحی را مخیم بازگاہ اقبال گرداند - تا بیرام خان پای ثبات در آن حدود نتواند فشرده - و اگر داعیه آمدن ممالک پنجاب داشته باشد سر راه برو گرفته نگذارند که این خیال باطل او صورت بندد لاجرم بتاریخ روز آخر نهم اردی بهشت ماه الهی موافق جمعه بیست و دوم رجب موکب جهانگشای از دارالملک دهلی نهضت اقبال فرمود - و از آنجا (که حزم و احتیاط مسلک مستقیم شاهنشاه والا شکوه است) با چنان نصائح بخت آور (که سابقاً ایراد یافت) اکتفا نفرموده در منزل اول^(۲) میر عبداللطیف قزوینی را (که بدانش و عقیدت ممتاز بود) فرستادند - تا بیرام خان را بحقائق مواعظ هدایت نماید - خلاصه سخن آنکه حقوق خدمت و حقائق عقیدت تو درین دودمان عالی قدر معلوم عالمیان است - چون (بمقتضای حدائت سن توجیه اقدس بسیر و شکار بود) پرتو التفات بمهمات ملکی و مالی نمی انداختیم - و جمیع مهمات سلطنت بحسن کفایت و درایت تو تفویض فرموده بودیم درینولا (که بنفس اقدس خود بکار و بار جهانبانی و معدلت گستری متوجه شده ایم) لایق آنکه آن خردمند هواخواه (که پیوسته لاف عقیدت و اخلاص میزد) این معنی را از عطیات الهی دانسته شکر بی اندازه بجای آورد - و چند وقت دامن از شغل مهمات فراهم چیده بسعدت حج (که همیشه ادراک آن دولت را طالب بود - و همواره در خلا و ملا اظهار کمال شوق احراز این سعادت می نمود) متوجه گردد - و از ولایت هندوستان هر جا و هر قدر که خواهد باو مقرر میفرمائیم که کسان او حاصل آنرا فصل بفصل و مال بسال بسرکار او رسانند - و بتاریخ سیزدهم اردی بهشت ماه الهی سنه مذکور موافق سه شنبه بیست و ششم رجب رایات عالیات بقصبه ججهرنزول اقبال فرمود *

درین اثنا شاه ابوالمعالی (که سرمایه فتنه و فساد بود) باندیشهای تباه خود را بدرگاه معلی رسانید - که (چون بیرون کاره نتوانست ساخت) در لباس خدمت و ملازمت کاره بهسازد - لیکن هر که (با برگزیده خدا اندیشه تباه کند) خود را بد خواه باشد - و کارش روز بروز خرابتر شود - و برای سیرابی سخن از ابتدای گریختن شاه ابوالمعالی از بند پهلوان کلکز کوتوال لاهور (چنانچه پیشتر مذکور شد) تا حال برسم اجمال نوشته میشود - که (چون شاه ابوالمعالی

(۲) در [اکثر نسخه] امیر *

و حوصله فراخ و کد فراوان درکار است - و با این صفات کمال آزادیگی باید - که از سود و زیان خود گذشته همگی همت در برآمد کار صاحب خود مصرف دارد - و کشنده پدر خود را (که بکار ولی نعمت می آمده باشد) بد اندیش نبوده در رواج کار او کوشد - و با این همه حالت (که عطیه ایست عظمی) با جهانیان صلح کل داشته باشد - چه پادشاه زمان (که ایزد جهان آرا او را از میان هزاران هزار آدمی برآورده چندین عالمیان را بار میسپارد - و ترتیب چندین طوائف متلونه و طبقات ملل و نحل برای رزین او مقروض میگرداند) اگر وکیل آن خدیو عالم را نشان چنین نه باشد نظام عالم چگونه صورت یابد - و مذاهب مختلفه و ادیان متنوعه را (که حکمت بالغه الهی در اختلاف و افتراق آنها رفته) کجا رفاهیت حال دست دهد [لیکن در نفس امر سخن این مردم از ناهمیدگی بود - چه این امر بود مستعار برای مصلحت ظاهر بینان و قطع نظر از آن دفع شورش مقصود بود که جمع از ترکان ساده لوح (مثل قیاخان کنگ و سلطان حسین جلایر و محمد امین دیوانه) با او اتفاق نموده در قصد شهاب الدین احمد خان و خواجه جهان و امثال این مردم شده بودند - رای جهان آرای برای اطفای نایره آشوب این فتنه اندوزان او را بمنصب وکالت سرافرازی بخشید - و قیاخان را بواسطه خدمات مستحسن قدیم او بهرایج و آنحدود داده رخصت فرمودند - و سلطان حسین خان و جمع دیگر را روزی چند مقید ساخته و سزای اعمال شان داده گذاشتند - و محمد امین دیوانه فرار نموده سر بصرای آوارگی نهاد - و چون سنگ تفرقه در هنگامه این بداندیشان افتاد بهادرخان را آثاره جایگیر کرده رخصت فرمودند - و درین ایام هم (که اسم وکالت بر بهادر خان اطلاق یافته بود) در معنی خدمت وکالت ماهم انگه میکرد آی صورت پرست بر ظاهر چه می بینی - درین کار شگرف خرد باید و حوصله - و الحق این درصفت ماهم انگه را بوجه کمال بود • مصراع • ای بسا زن که نهد گام خرد مردانه •

نهضت موکب اقبال شاهنشاهی از دهلی بدفع فتنه بیروم خان

و دیگر سوانح دولت افزای

دادار جهان آرای چون میخواست (کلم خدیو زمان را از نقاب اختفا و احتجاب برآورده جمال)^(۴) جهان آرای او را ظاهر فرماید) هرائینه عقلای زمانه را در مسالک مخالف اینچنین والا شکوه رای تیره و بخت خیره گردد - و لهدا بیروم خان با هجوم خرد پیشها هرکار بکه اندیشید صورت نیست بناچار بتاریخ روز انیران سیام فروردین ماه الهی موافق سه شنبه دوازدهم رجب از دارالخلافه آگره برآمده متوجه الور شد - و چون بشهر بیانه منزل کرد شاه ابوالمعالی و محمد امین دیوانه

(۲) در [بعضی نسخه] تربیت (۳) نسخه [ب] پای خرد (۴) در [اکثر نسخه] جمال آرائی فرموده •

و عنایت - و رسیدن بمنتهای عزت و دولت (نامه را (که بواسطه اکرام و احسان این دودمان عالیشان در اکثر معموره عالم بکمال صدق و اخلاص انتشار و اشتهار یافته) درین آخر عمر به بغی بر آورده و از خدای خود درین معامله شرم ندارید - چون (ما با وجود این رنجش و آزار و امور نامناسب و ناهموار هنوز خاطر شما را عزیز میدانیم - و خیریت شما را میخواستیم) مناسب چنان می بینیم که (چون حالا ملاقات ما و شما در عقدۀ تاخیر و توقف است) اگر بشما درین حدود سرحدی و ولایتی ارزانی داریم (که آنجا روید) ارباب اغراض باز بما سخنان خواهند رسانید که سبب زیادتی آزار خاطر اقدس خواهد شد - بذوع (که عرضه داشت فرستاده التماس رخصت طواف حرمین شریفین نموده اید) بدین نیت عازم جازم گشته متوجه شوید - و کسان فرستید که وجوه نذر (که در سهرند و لاهور گذاشته اید) بار کرده بایشان رسانند - بعد از آنکه (بهدایت و توفیق ربّانی این سعادت دریافته باشید و باحرام ملازمت متوجه شوید) در آن صورت بر وجه احسن ملاقات نموده بدانچه (خاطر شما خواهد - و اراده نماید) مضایقه نخواهیم فرمود - و سوابق خدمات شما را ملاحظه نموده بیشتر از پیشتر خاطر جوئی خواهیم نمود - و چون [بشامت آن جماعت کار^(۲) باینجا رسید (که نام نیک شما در میان خلق ببدی کشید) و ما باین معنی راضی نیستیم که شما بدنام شوید] زینهار قدم در راه نهاده از طریق صواب بسخن ارباب غرض منحرف نشوید - و چون بدولت ما به نهایت مقاصد دنیوی رسیده اید بدلالیت ما از سعادت اخروی نیز بهره ور گردید - بیرام خان (که باساده لوحی و ناداری عقل معاش بخود اعتقاد از حد بیش داشت - و از بادۀ کامروائی هوش ربا فریب خوردۀ خوشامد گویان بود) باین منشور بزرگانه (که تعویذ بازوی هوشمندان - و تمیمنۀ گردن دولت منشان تواند شد) راه نیافت - چون گویم که در بیراهه روی تیزتر گشت - و ماهم انگه بافروزی اخلاص و فراوانی عقل انتظام مهمات را از پیش گرفته شهاب الدین احمد خان و خواجه جهان را دست افزار خود گردانیده در دلاسی آیندها و دل دهی جمهور خلایق اهتمام می نمود - و روز بروز از اطراف مملکت امرا و یکه جوانان ضمیمۀ موکب معلی میشدند *

و از جمله سوانح آنست که ماهم انگه بجهت مصلحت ملکی و انتظام ظاهر پرستان معامله نانهم بهادرخان برادر علی قلی خان را منصب بزرگ وکالت اندیشیده از درگاه پادشاهی التماس نمود - آنحضرت مقتضای وقت را پاس داشته این خلعت فاخره را (که بر هر قد راست نیاید) بعاریتی پوشاندند - اگرچه فهم پیشهای معامله دان برکنه کار نارسیده سخن دراز کردند و بظاهر حق بجانب آنها بود [که برای این مهم خطیر و امر عظیم وقوف کامل و تجربه تام و دیانت وافر

بخود انتساب کرده میگفت که همان وقت داعیه ترک و تجرید گریبان گیر من بود - که بقیه عمر در اماکن شریفه و عتبات علیّه بسر برم - درینولا (که بندگان حضرت خود بدولت و اقبال متوجه انتظام ممالک شده باشند) کدام توفیق ازین بالاتر که نیت صمیمی قدیمی خود را از قوت بفعل آورم و از درگاه عالی استدعای رخصت نمایم ، و همگی مقصود آنکه شاید درینصورت بر حال من بخشیده مرا برگردانند - آخر مصلحت خود را بر همین مزیت قرار داده بهادرخان را (که متوجه مالوه شده بود) برگردانید - و او را نیز رخصت زمین بوس درگاه والا داد - و در رخصت مردم این هم اندیشه میکرد که اگر مخلص و یکجبهت من خواهند بود پس امثال این مردم در لشکر پادشاهی بودن مناسب است - و اگر سر جدا شدن دارند (قطع نظر از آنکه همراه داشتن این قسم مردم بکار نمی آید) در رخصت اینها شرط نیکنامی سرانجام کردن - و آهنگ تجرد خود را خاطر نشان همگنان نمودن است - بارے بعد از درازی سخن و کوتاهی آن بظاهر نیت حج را گفته و بباطن اندیشه های کج بخود راه داده اول پسر اسکندر افغان را با غازی خان تتر رخصت داد - که رفته در ممالک محروسه شورش کنند - و باطراف مکاتبات پنهانی فرستاده بحدود الور شدتات که از انجا اهل و عیال را گرفته بجانب پنجاب رون - و اگر کار از تدبیر بگذرد ناگزیر بجبهت ریاست سامانے شایسته وقت منازعت ترتیب نماید •

چون این اندیشه نادرست بعرض اقدس رسید از انجا (که شیمه کریمه این بزرگ آفاق را منت عظمی و مرتت کبری ست) رسوائی بیرام خان را نه پسندیده فرمان مشتمل بر فنون مردمی و اقسام مهربانی روانه ساختند - و در آن پندنامه هوش افزا (که بجنس در نظر آمده) از جمله عبارات این بود - شما بجمع (که سبب این رنجش و آزار شده اند) مشورت نموده بمآل و حال ملاحظه ناکرده باغوا و اضلال آنها بیرون آمده باعث برهم خوردگی ولایتها شده اید - و ولد اسکندر و غازی خان را رخصت کرده اید که رفته در ناحیه شورش نمایند - و بسهدی قاسم خان مکتوب نوشته مصحوب مبارک دیوان او فرستاده اید که متوجه لاهور میسریم - قلعه را نگاهداشته بکس دیگر ندهی و بتاتار خان پنج بهیه^(۲) پیغام نموده اید - و باطراف و جوانب خبرها فرستاده اید که از هوظرف خلل اندازند - و خود متوجه الور شده اید که از انجا بلاهور روید - اگرچه یقین ماست [که از انجا (که کمال اخلاص شما ست) بخود^(۳) خود مطلقاً بهیچ یک ازین امور راضی نبوده بادی نشده اید و جمع باعث غوایت و ضلالت شده مهمات را باینجا رسانیده اند] اما شما خود گوئید که این چه صورت دارد - که بعد از چهل سال خدمت (با آن همه اخلاص و ازادت - و دریافت انواع رعایت

(۲) در [بعضی نسخه] پنج بویه (۳) نسخه [د] بخوش خود •

خود را برسانم - و علاج واقعه نمایم - باز چون تأمل میکرد ملاحظه حرف اخلاص و عقیدت (که بارها بر زبان رانده بود) پیش راه او میگرفت - و نقش رفتن بلباس دولتخواهی نیکو نمی نشست که دیگر امثال این امور را گنجایش نمانده بود - عاقبت همین معنی قرار داد که طیلسان هواخواهی بردوش افکنده گریبان و نالان باسوز و گداز خود را بصف نعال بارگاه عزت جای دهد •

چون (حقیقت حال را مسرعان هوشمند بمسامع اقبال رساندند) جمعی رای چنان دادند که بیرام خان بهر وضعی که بیاید خدشه و فروبه دران ضمن منظومی ست - پیشتر از آنکه بیاید بجانب لاهور نهضت باید فرمود - و قرار ملاقات نباید داد - چه جنگ ظاهری را اسباب فراهم نماید و بعد ازین ملاقات خود چه صورت دارد - و اگر بیرام خان بلاهور آید بکابل باید رفت - و جمع آماده جنگ بوده رفتن حضرت شاهنشاهی را بجائے صلاح نمیدیدند - و بعد از سرگذشت بسیار آن شیربیشه دولت و اقبال و آن خدیو عالم صورت و معنی پای وقار را استحکام داده قرار بر نبرد و کارزار دادند و ترسون محمد خان و میر حبیب الله را فرستادند که بیرام خان را از آمدن ممانعت نمایند - و نگذارند که بلباس دوستی پیش ما آید - که درین مرتبه او را نخواهیم دید - بیرام خان چون این راه (که پیش گرفته بود) مسدود یافت در اندیشه دراز فرو رفت - که بطرز پیکار رفتن مغایر و مخالف و اگرچه [ولی بیگ و شیخ گدائی (که سر بیدولتان بودند) کوشش درین کار تباہ مینمودند - و برین میداشتند که زودتر باید رفت - و پیش از آنکه هجوم عام شود کار را دلخواه خود باید ساخت] لیکن بهمان ملاحظه بموجب سعادت که داشت بجنگ قرار نداد - و در معنی همه از دور باش اقبال روز افزون حضرت شاهنشاهی بود - و نیز بخاطر مغرور او راه نمی یافت که در انتظام ممالک هندوستان بکار او از پیش رود - پس همان بهتر که در لباس دوستی کار دشمنی کرده آید - تا یکبارگی رقم بدنامی جاودانی بر صیغه احوال خود نکشد - جمال جهان آرای معنوی حضرت را نمیدید - و حاشیه گردان بساط عزت را رونق افزای سواد هندوستان نمیدانست بنابراین پرده از کار خود بر نمیداشت - بلکه از چهره مردم رفتن در یافته در مقام رخصت میشد و دامی رنگین خیال کرده بود - و گاه بخاطر خود این رسانده که (چون بهادر خان را بتسخیر ولایت مالوه فرستاده ام - و هنوز بآن ولایت در نیامده) من باجمع از ملازمان خود را به بهادر خان رسانیده و آن ولایت فتح کرده و آنجا آرام گرفته فرصت کار طلبم (۳) - و بعضی اوقات اندیشه را چنان جولان میداد که دارالخلافه آگره را گذاشته از راه سفید علی قلی خان را بخود متفق سازد و بولایت افغانان درآمده روزی چند دران حدود اسباب جمعیت سرانجام دهد - و گاه اسم تجرد

(۲) در [بعضی نسخه] واگونه (۳) نسخه [ی] فرصت را طلبکار باشم •

شهاب‌الدین احمدخان مهمات را بعرض اقدس رسانده متکفل وکالت بود - و هرکس (که روی اخلاص بعقبه سعادت اختصاص می‌آورد) باستصواب اینها بمناسب و القاب و جایگیرهای لایق و رعایت‌های مناسب سر بلند میشد *

بیدار شدن بیروم خان از خواب غفلت - و چاره کار خود

اندیشیدن - و راه صلاح کم کردن^(۲)

ازان هنگام سعادت پیوند (که ریاست عالی از دارالخلافه آگره بشکرا اقبال ارتفاع نمود) قانزول اجلال بدارالملک دهلی بیروم خان بآن همه دانش و فطانت (غافل ازین که قرعه اش برعکس هراد گشته - و منصوبه روزگار بطور دیگر برآمده) همچنان با دل فارغ و خاطر آزاد کوس استقلال میزد - و از کمال نشای غرور اگر سخنی ازین قسم بگوش او میرسید آنرا باور نمی‌کرد - و اگر صدق این معنی در خاطرش پرتو می‌انداخت چون باد پندار در سر داشت آنرا رقیع نمی‌نهاد - تا آنزمان (که مناشیر استمالت از درگاه معلی بامرا رسیدن گرفت - و غلغله تغییر مزاج اقدس بکاخ صماخ نزدیک و دور بلندی یافت - و یقین او شد که شکار حضرت شاهنشاهی این بار بطرز دیگر است و دریافت که او را از نظر انداخته خود بسعادت متوجه انتظام کارخانه سلطنت شده الی سر رشته تدبیر از دست داده سراسیمه شد - و خبر از هیروزا ابوالقاسم گرفت - و امری بغیر از حسرت و ندامت بدست نیامد - ناگزیر دست درخیله زده ترسون محمد خان و حاجی محمد خان سیستانی و خواجه امین‌الدین محمود را (که بحسن خدمت از درگاه شاهنشاهی بخطاب خواجه جهانی سر بلندی یافته بود) بعقبه اقبال فرستاده لوازم فروتنی و نیاز منهدی بانواع تقصیر و معذرت پیغام داد - که بانسوز چوب زبانی گارے تواند ساخت - و نمیدانست که کار فرمای ابداع در اظهار این خدیو زمان است - تا از بوده برآمده جمال آرائی خود را در لباس نظام عالم و عالیان بظهور آورد - و منتظران ملا اعلی تماشائی قدرت بوده در افزایش پرستش اهتمام نمایند - و زمینیان آتیدوار گامزوائی صورت و معنی کردند - و هرگاه معامله چندی باشد انسون و افسانه چه نتیجه دهد و جز خسران دین و دنیا چه بار آرد *

سخن کوتاه چون فرستادهها بدرگاه معلی رسیدند از شنیدن سخنان هوش افزا شرمنده و سرفکنده گشتند - چنانچه مصلحت خود را از جواب بیرون میدانستند - و رخصت هم از درگاه عالی نیافتند - حقیقت احوال از نوشته اینها و از متفرق شدن متعلقان خود دریافته سراسیمه شد و سر رشته تدبیر از دست او گسیخته گشت - گاه بران میشد که هنوز هجوم عام نشده - بصرعت

(۲) نسخه [ی] حوله (۳) در [اکثر نسخه] حیرت (۴) نسخه [ی] گسته *

بیست و هشتم جمادی الاخری عرصه دارالملک دهلی بقدم شاهنشاهی فرآسمانی یانت و جهانیان کامیاب دولت شده غلغل شادی بعالم بلا رسانیدند - آنحضرت بنروغ خرد خدا داد رهنمونی مخلصان درگاه نموده برگارهای شایسته داشتند - وبمخصوصان عتبه اقبال و قدیمان این دودمان عالی مناشیر مطاع شرف صدور یافت که (چون بیرام خان از هجوم مشاغل دنیوی از راه سدا انحراف مینمود) او را از نظر انداخته بدهلی نزول اقبال فرمودیم - هرکه (بحضرت ما روی اخلاص دارد - یا معامله فهم است و نجات خود میخواهد - و وصول بمقصد اراده دارد) برسیدن یرلیغ گیتی مطاع متوجه درگاه خلائق پناه گردد - که هر کدام را بمراتب والا و مناصب گرمی سرفراز فرمائیم - که آغاز زمان ظهور دولت ابد قرین ماست - خوشا بخت بلند که خود را باین دولت روز افزون اتصال بخشد - از آنجمله به شمس الدین محمد خان انکه (که در بهیره بود) منشور عاطفت شرف صدور یافت که چون بمضمون فرمان اطلاع یابد شهر لاهور را آمده متصرف شود و شهر را بمیر محمد خان کلان سپرده بزودی متوجه بازگه حضور گردد - و مهدی قاسم خان را بملازمت آورد - که صورت حال نصرت قرین برین مغول است - او برهنمونی اخلاص کامل آنچه حکم شده بود بجای آورده بملازمت شنافت - و همچنین فرمان عنایت عنوان در باب طلب منعم خان بدارالعیش کابل نفاذ یافت - اولیای دولت از اطراف و اکناف احرام این کعبه اقبال بستند *

چون شمس الدین محمد خان انکه بشرف ملازمت مشرف شد بنوازش خسروانی پایه رفعت او از مدارج امید گذشت - و در خور اخلاص والا بمراتب علیّه (که در ساحت وهم ننگد) رسید - و علم و نقاره و تمن توفیر بیرام خان را باو عنایت فرمودند - و حکومت و حراست پنجاب برای رزین او مفوض گشت - نوئیاران درست نیت و کهن سالان راست عقیدت و تجربه کاران معامله دان از اطراف ممالک جوق جوق روی بدرگاه معلی آورده کامیاب دولت میشدند - شهاب الدین احمد خان بجهت رعایت حزم و احتیاط شروع در استحکام قلعه دهلی و مرمت برج و باره نموده تدبیر مهمات ملکی و مالی از پیش خود گرفت - و در اندک زمانه آوازه تغیر مزاج اشرف اقدس از بیرام خان بگوش نزدیک و دور رسید - و در هنگامه او فتور راه یافت - و مردم از جدا شدن گرفتند و اول کسی (که از خان خانان جدا شده روی توجه باونگ خلافت آورد - و از پیش قدمان شاه راه استقامت گردید) قباخان کنگ بود - که در امرای کاردان و جان سپاران قدیم انتظام داشت و بعد از مردم یک یک و دو دو سرکرده متواتر و متوالی به آستان معلی میرسیدند - ماعم انکه باتفاق

(۲) نسخه [ط] برگارهای شایسته دلالت فرمودند (۳) در [بعضی نسخه] بمیرزا محمدخان (۴) در

[بعضی نسخه] یکی دو دو سرکرده متواتر و متوالی *

عبور فرموده بودند) اتفاق افتاد - ملازمانِ عبثهٔ اقبال [چه از روی ضیقِ معیشتِ ظاهر (که از ستمِ شریکی بیرامخان کار این پادشاهِ قلیان چون حالِ پادشاهِ زمانِ بعسرت میگذشت) و چه بفروغِ اندکِ اخلاصِ که هنگامِ طرفانِ بادِ سمومِ بیِ اخلاصی اندکِ آن بسیار می نمود] در اندیشهٔ صواب پیوند ^(۲) اهتمام نمودند - و ماهمِ آنکه این رازِ سر بسته را بشهاب الدین احمد خان (که حاکمِ دهلی بود و برای و تدبیر و حق شناسی و حقیقت ورزی ممتاز) در میان آورد - تا آنکه بتاريخِ هشتمِ فروردین ماهِ الهی موافقِ دوشنبه بیستمِ ماهِ جمادی الاخری (۹۹۷) نهصد و شصت و هفت بعزمِ این شغل (که مستلزمِ نظامِ جهان - و مستوجبِ امن و امان است) از دارالخلافهٔ آگره نهضت فرمودند و شکارِ کول و آنحدودِ ظاهر ساخته از آبِ جون عبورِ مرکبِ مقدس اتفاق افتاد - و در آن شب چون بیگانه شده بود در منزلِ حکیم زنبیل مسرت آرای خاطرِ اقدس بودند - و (چون پیوسته بیرامخان اظهارِ تعلقِ خاطر و توجهِ باطنی بمیرزا ابوالقاسم پسر میرزا کامران مینمود - و همواره بد اندیشانِ آن مجلس او را در پیشِ نظر داشتند) بموجبِ استشارهٔ عقلِ دور بینِ میرزا را ازان روی آب طلب داشته درین شکار (که صیدِ مقصود بدست آمد) همواره گرفتند - تا عاصی کور باطنانِ مرحلهٔ خدوان و عناد و دست آویزِ راه کویانِ بادیهٔ فتنه و فساد نشود - و الحق تدبیرے شایسته بود همان طور (که بخاطرِ الهام پذیر القا نموده بودند) بعمل در آمد - و صباحِ آن بیدرتهٔ اقبال روز افزون بقصبهٔ جلیسر نزولِ اجلال فرمودند - و از آنجا بقصبهٔ سکندهٔ نهضت واقع شد - محمد باقی ^(۳) بقلانی ^(۴) نخرادهم خان آنجا بود - ماهمِ آنکه او را طلب داشته محرمِ راز گردانید - آن فرورماینهٔ بی سعادت از دولتِ اتفاقِ حرمانِ جمعت - و باین هم اکتفا نکرده این خبر را به بیرامخان فرستاد - و (چون وقتِ سپری شدنِ استیلائی بیرامخان نزدیک بود - و مدبرانِ کارگاهِ اقبال شاهنشاهی نقشبندِ این منصوبهٔ الهی بودند) بیرامخان این سخن را مثلِ سخنانِ دایمِ بی عمق دانسته اندیشه را بآن راه نداد - رایاتِ عالی از آنجا شکار گنان و نخچیر افکنان بر ساحتِ کول ظلِّ اقبال انداخت و (چون حضرتِ مریم مگانی در دارالملکِ دهلی تشریف داشتند) از آنجا پرسیدنِ ایشان را (که بقدر کسری طاری مزاجِ اقدسِ ایشان بود) تقریب ساخته متوجه پیش شدند - و در میانِ قصبهٔ خُرجه شده بسرایی ^(۵) بهنکیل ورودِ سعادت از زانی داشتند - درین منزل شهاب الدین احمد خان با سایر برادران و خویشان آمده دولتِ استقبال در یافت - و موردِ التفاتِ شاهنشاهی شد - و از آنجا بقایدِ دولتِ ابد پیوند در ساعتِ مسعودِ بتاريخِ هازدهمِ فروردین ماهِ الهی موافقِ سه شنبه

(۲) نسخه [ح] اهتمام تمام نمودند (۳) در [اکثر نسخه] مستوجب زمان امن و امان است (۴) نسخه

[ح] بقلانی (۵) نسخه [ا] بهکیل - و نسخه [ح] مهیل - و نسخه [ی] بنکیل •

ندانست که بر مست چه گرفت - خصوصاً بر حیوان بد مست - و آنگاه بر چنین حیوان عظیم که بیشتر در حالت بد مستی سر از فرمان پیچد - حضرت شاهنشاهی (که معدن مردمی و آگاهی اند) امثال این امور ناشایسته (که اندک از بسیار نوشته آمد) بهمان دستور خود در نقاب بے پروائی بسر برده بخاطر اقدس نمی آوردند - و همگی همت والا متوجه آنکه شاید این مردم عنان انصاف بدست گرفته (اگر بره اخلاص نتوانند قدم نهاد) سالك راه معامله دانی شوند و این گروه مست سرب و سروری شده توفیق اندیشه درست نیافته روز بروز بدتر میشدند و تا زمانه (که بدنیتی این ستم اندیشان طغیان نداشت) از تنگی معیشت صوری (که ملک خدیو زمان را ازو باز داشته بخوشامدگوییان خود بخش کرده بودند) و امثال آن بخاطر اقدس نمی رسید [چون حضرت جهانبانی جنّت آشیانی بیرام خان را اسم اتالیقی برده بودند - و بارها بر زبان مبارک آنحضرت (چنانچه رسم است که کهن سالان را جوانان دولت مند بابا گویند) خان بابا میگذشت] آن جهان بزرگی پلس این معنی داشته امور ناشایسته او را میگذرانیدند - و بسیر و شکار سرگرم بوده و سر تسلیم بر زمین رضا داشته ایزد بیچون خود را می پرستیدند - تا آنکه کار از اندازه بیرون برده (باتفاق شور بختان خوشامدگویی معامله نامهم - مثل ولی بیگ ذوالقدر - و شیخ گدائی کنبو) اندیشه های تباہ بخاطر آورده خیالات خام بختن گرفت - و (چون باطن نورانی حضرت شاهنشاهی بر خدای این گروه کافر نعمت آگاهی یافت) پیش از آنکه (این گروه گمراه بدکردار خیال فاسد خود ظاهر سازند) راز سر بسته خود را در میان اخلاص پیشهای بکجهت (مثل ماهم آنکه که بعقل و تدبیر و اخلاص آیته بود - و ادهم خان - و میرزا شرف الدین حسین - و جمیع دیگر از آستان نشینان بازگاہ قرب) در میان آورده بخاطر خرد دان رسانیدند که نقایه چند از جمال جهان آرا برداشته فکر اورنگ آرائی فرمائیم - و بیرام خان و خوشامد گویان مجلس او را سزای لایق در کنار نهم تا از خواب غفلت بیدار شده زمانه دراز در حسرت کار خود باشند *

سبحان الله بآن استیلائی بیرام خان و افزونی لشکر او و تغلب و تسلط ارباب خلاف کجا بخاطر بشره امثال این اندیشه راه می یافت - اما چون ایزد جهان آرا میخواست (که از صد هزاران پرده جمال این برگزیده خود یک^(۲) دورے را برداشته پرده تازه بر روی جهان افروز او کشد - و او را بر سر بر فرمان دهی و فرمان روائی و اورنگ کشورستانی و عالم آرائی استقلال بر کمال حکومت فرماید) ناگزیر در چنین هنگام امثال این خواطر قدسیه و واردات الهامیه بردای حق گزین آن حق پرست حقیقت آئین راه یابد - دفعه این کنکاش دولت افزا در بیان (که برسم شکار تشریف^(۳)

(۲) در [چند نسخه] یک دورے را (۳) نسخه [۵] تشریف فرموده بودند *

از هـ هزاران کامروا یکے میداشد که بفراخ حوصلگی پایه هوش برجا دارن - چنانچه این عطیة عظمی و مایده ازلی نصیبه خدیو خدا پرورد زمان مسعود ماست - که هر چند (کامروائی بیشتر و جهانگیری افزون تر) پایه آگهی برتر - و رکاب تمکین گران تر - و خوشامد گویان اگرچه درین درگاه والا بکم خردش میسرند اما شهریار دانش پژوه سررشته تمیز را محکم گرفته بهشیار دلی میگذرانند - تا هم پرده ناموس این گروه دریده نمیشود - و هم خوشامد گوئی را اثرے پدیده نمی آید - هیچ میدانی که در باستانی زمانه از بے توجهی فرمان رزایان خوشامد گویان چه خانها و چه خاندانها که خراب نساخندند - و خراب نشدند - آری بموجب حکمت ازلی در کارخانه انظام از خوشامد ناگزیر است - لیکن همان قدر که پیش خرد مستحسن باشد - و آن منحصر در آنست که در اصل معاملات فرو گذاشته نرود - و عقل گره گشای را (که سلطان ملک ابدان و فرمان روی عالم اشباح است) یکبارگی از دست ندهد - تا خواهش و غضب (که فرمان بران اربند) از بے پروائی فرمان روا نشوند •

چاه ست و راه و دیده بیفا و آفتاب • تا آدمی نگاه کند پیش پای خردش
چندین چراغ دارد و بے راه می رود • بگذار تا بیفتد و ببندد سزای خردش
دشمن بدشمن آن نپسندد که بیخورد • با نفس خود کند بمراد هوای خردش
و از امور نالایق (که بمآثر بد مصاحبی از بیرام خان بظهور آمد) کشتن فیلبان خاصه شاهنشاهی بود
و مجملے ازین قضیة عبرت بخش آنکه فیل پادشاهی در مستیهای خود نامرمانی فیلبان کرده
بیکے از فیلبان بیرام خان متوجه شد - و آنچه از زد که رونهای فیل بیرام خان برآمد - بیرام خان
مغلوب غضب شده آن فیلبان را بیاسا رسانید - و در چنین کار (که بیرون از حساب و ادب و اخلاص بود)
خود را مورد نفرین ارباب خبرت ساخت - و ازین بدیع تر آنکه روزے یکے از فیلبان خاصه شاهنشاهی
بدمستی کرده خود را در دریای جون انداخت - بیرام خان بر کشتی سوار بوده سیر میکرد
و این فیل (که از اطاعت فیلبان بدر آمده بود) روی بجانب کشتی بیرام خان آورد - و حالتے غریب
بر خان خانان گذشت - عاقبت فیلبان بر فیل غالب آمد - و بیرام خان از آسیب آن حیوان
بے اعتدال مصون ماند - چون این معنی بعرض اقدس حضرت شاهنشاهی رسید باوجود بیگناهی
فیلبان برای دلجوئی و دلدهی فیلبان را بسته پیش بیرام خان فرستادند - خان (که ایام ادبارش
نزدیک رسیده بود) او را بیاسا رسانید - و هیچ ملاحظه نکرد که این فیلبان از قبله دین و دولت است
و باز آنحضرت از روی مردمی بسته پیش او فرستاده اند - و قطع نظر ازین اندیشه سعادت افزای

(۲) نسخه [ا و ح] مصاحبتی - و نسخه [ب] صحبتی (۳) نسخه [ا ی] دلدهی •

بساط از گل و سبزه گلشن شده * چراغِ گل از باد روشن شده
بنفشه سر زلف را خم زده * گره در دلِ غنچه محکم زده
گشاده گل^(۳) و لاله جلیباب نور * نظاره کنان چشم نرگس زدور
ز آوازِ درّاج و رقصِ تدرّو * سبک گشته درخاستن پای سرو
شده فرشِ گل مفرش بوستان * بصحرا برون آمده درستان

فهضت موكب مقدس حضرت شاهنشاهي بشكار

و پوده از روی کار بیرام خان برداشتن

درین سال فرخنده (که عنوانِ جمال آرائی و عنفوانِ پرده براندازی آن مجموعه نقشبندان
ازل و ابد بود) باغِ عقل گل کرد - و غنچه تدبیر شگفت - جهان منتظر را امسال آغاز برآمد کام
شد - و آسمان گردنده امروز مرزده نتایج تکاپوی خود یافته آرام پیش گرفت - آسمانیان را
مراد در کنار نهادن شروع شد - زمینیان را گل مقصود از جیب امید برآمدن بنیاد کرد - از انجمله
بیرام خان (که خود را در مردانگی و معامله دانی و عقیدت و اخلاص یگانه روزگار میدانست
و از هجوم خوشامد گویان او را باخود این عقیده بود که بی وجود او انتظام مهتات هندوستان
صورت ندارد) از تیره رائی هم صحبتان کوتاه بین بیراهه رفت - و خجالت زده اعمال (که از او
نبایسته سرزد) گشت *

رسمت باستانی که [هرگاه دادار بدائع آرا بحکمتهاے (که او داند) یا بمصلحتهاے
(که اندکے بآن دانا نیز پی برد) یکی را در اندوه دراز اندازد] نخستین او را مصدر امرے چند
گرداند که فروغ رضامندی الهی نداشته باشد - پس آدمی (که در عالم اسباب جمال خود جلوه
میدهد) خرد را (که مهین ترین عطیة ازلی است) بهره نداشتنه پیروی آنرا سرمایه استرضای
الهی داند - و اول چیزے (که مردم فراوان مشغله را اهتمام باید نمود) آنست که در صحبت خود
خوشامد گویان را راه کمتر دهند - و اگر (احتراز کَلّی بوضع روزگار دشوار باشد) ناگزیر از روی
بصیرت و بصارت یکدوئے را از ملازمان و آشنایان برگزینند - تا در خلوات کلمة حق را (که بس تلخ
میباشد - و در امزجه و طبائع اکثرے ناگوار می آید) میرسانده باشند - که خوشامد گویان زیاده
از حد - و افزون مشغله را فرصت تمیز حق از باطل و صواب از خطا کمتر - و باده کامروائی هوش ربا

(۲) در [اکثر نسخه] گل لعل (۳) در [اکثر نسخه] ندانسته (۴) نسخه [۱] یک دوتنه را (۵)

نسخه [۱ پ و] خلوت *

خود را بمالوه کشید - و سلیم خان با لشکر گران آنجا رفت که سجادول خان را بدست آورد - او پناه
براجه دونکر پور برد - و سلیم خان از مالوه کسان باستمالت او فرستاده بعهد و پیمان پیش خود آورد
و تمام سرکار مالوه را بمردم اعتمادی خود سپرده و جایگیر کرده سجادول خان را همراه آورده چند پرگنه
ازین ولایت باو داده بود - بعد از آنکه (نوبت حکومت به محمد خان عدلی رسید) او بتازگی
حکومت مالوه به سجادول خان داد - و تا آخر عمر خود حاکم مالوه بود - و بعد از پسرش باز بهادر بجای
پدر حاکم شد - درینولا (که خاطر جهانگشای در فراهم آوردن پراگندگیهای روزگار بود) بانتظام ممالک
مالوه پرداخت - و در باطن مقدس قرار گرفت که باز بهادر اگر سعادت داشته باشد احراز دولت
آستان بوس (که اکسیر حصول مقاصد است) خواهد نمود - والا استخلاص چنین ملکی از دست
هوس پرستان بیدادگر لزم دین پروری ست - باین اندیشه جهان آرا بهادر خان را با جمع
از سرداران ناصور و دلاران ملک گشای فرستادند - که این امنیّت سعادت پیوند از قوت بفعل آید
و غمخواری و غمگساری زبردستان ستم دیده (که بر ذمت همت سلطنت واجب است) بتقدیم رسد
بهادر خان روی تسخیر بآن ولایت نهاد - و چون قصبه سیری^(۴) مورد لشکر فیروزی گشت
برهم خوردگی کار بیبرام خان (که بتفصیل رقم پذیر خواهد شد) روی داد - و او بجهت مصالح
احوال خود کسان فرستاده بهادر خان و آن لشکر را باز گردانید - و تسخیر این ولایت نیز بوقت دیگر
آفتاد - چنانچه در محلّ خود رقم پذیر گردد *

آغاز سال پنجم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال امرداد از دور اول

باز بهادر دلگشای با هزاران جهان آرائی آمد - و سال پنجم الهی از جلوس سعادت پیوند
شاهنشاهی (که سال امرداد است) بمجد و جلال آغاز شد - و آفتاب عالمتاب در شب دوشنبه
عرفی بعد از چهار ساعت و نه دقیقه سیزدهم جمادی الاخری (۹۹۷) نهصد و شصت و هفت
پرتو محاذات ببرج حمل انداخته برای راتبه خواران سماط عنصری^(۵) صلی نوروزی در داد - گلهای
اقبال تازه بتازه شگفتن گرفت - و از هر برگی منشور دولت تازه بچشم نظارگیان حدائق سلطنت در آمد
نورسان سراپستان جوانی را روز بازار افزایش پیدا شد - و سودائی مزاجان وادی جنون را
جوهر دماغ روی بشورش نهاد *

* شعر *

(۲) در [بعضی نسخه] مبارزخان (۳) در [چند نسخه] دین سروری ست (۴) نسخه [ح] میلو پوری -

و نسخه [ی] بیروی (۵) نسخه [د] صلی روز نو روزی نو - و نسخه [ی] روز نوروزی *

• شعر •
 • بزیر دلّی ملّیح کمندھا دارند • دراز دستی این کوته آستینان بین •
 سبحان الله این مرد ساده خود آرای دران پایه - و قدر دانی و مرّت و مردمی حضرت شاهنشاهی
 درین مرتبه - که باوجود آنکه مکرراً از عوام الناس بمسامح علیه رسید (که آن شیخ در هنگام
 عوام از عمل ناشایسته خود پشیمان نشده باین روشی مباحثات میکند) گوش نفرموده در تذکر آن
 توجه نمودند - و این شیخ برادر خرد شیخ بهلول است که سابقاً مذکور شد که میرزا هندال او را
 بقتل رسانید - و این دو برادر اگرچه از فضائل و کمالات علمی عاری بودند اما بعضی اوقات در زوایای
 جبال نشسته بدعوات اسماء اشتغال مینمودند - و آنرا دست آویز جاه و اعتبار خود می ساختند
 و بصحبت سلاطین و امرا بوسیله ساده لوحان زود فریب رسیده متاع ولایت می فروختند
 و بلطائف الحیل مواضع و قریات می گرفتند - و برادر کلانش (که ملازم رکاب نصرت قباب حضرت
 جهانبانی جنت آشدانی می بود) چون آنحضرت را توجه ضمیر بدعوات بود شیخ را بادعای
 ادعیه عزّت میداشتند - و شیخ نیز در خلوت خود با ساده لوحی چند نسبت بحضرت جهانبانی
 گاه واسطه عقیدت و گاه رابطه ارادت انتساب داده تفاخر نموده - و در هنگام فتنه شیرخان (چون
 برادر کلان او در دولتخواهی حضرت جهانبانی عمر خود را سپری کرده بود - و اهل روزگار این خاندان را
 از منسوبان این دولت ابدقرین میدانستند) شیخ محمد از توهم آسیب افغانان به گجرات
 رفته بود - و (چون سواد اعظم هندوستان از شعشعته نیر اقبال شاهنشاهی روشنائی گرفته دایره
 امن و امان شد) شیخ با اولاد و احفاد خود در دارالخلافه آگره بمجلس اقدس مشرف شد - و اعزاز
 و رعایت یافت - شیخ گدائی (که باو عداوت قدیمی داشت) بتارگی کمر دشمنی بر بست - و رساله
 او را (که در گجرات نوشته بود - و برای خود معراجی نسبت داده بدعویهای غریب جذب
 خواطر ساده لوحان را سرانجام میداد) بخان خانان رسانده خاطر او را برو متغیر گردانید - و ابوسیله
 بعضی مردم از آسیب خان خانان نجات یافتند بگوالیار منزوی شد - تا آنکه در سیوم اردی بهشت ماه
 الهی سال هشتم موافق دوشنبه هفدهم رمضان (۹۷۰) نهصد و هفتاد مسافر ملک نیستی شد •
 و از قضایائیکه (درین سال بظهور آمد) فرستادن بهادرخان است برادر علی قلی خان
 با عساکر فراوان بتسخیر مالوه - پوشیده نماند که مالوه (که ولایتی ست خوش هوا و بسیار چشمه
 و پر حاصل) بحکومت شجاعتخان (که بزبان عوام اهل هند بسجاول خان مشهور است)
 استحکام داشت - و بعد ازو پسر او باز بهادر آن ملک را متصرف بود - در ایام تسلط سلیم خان
 نوبت سجاول خان بدرخانه سلیم خان رفت - بعد از چند ماه توهم بخاطر خود راه داد - و بے وداع

(۲) در [چند نسخه] ساده لوحان طلب را (۳) نسخه [ب و ط] بسجاول خان •

و بهادران جنگجوی فرستادند - این لشکر اقبال رفته کمربت به تسخیر آن بست - و به آئین شایسته محاصره کرد - همواره آتش پیکار در ارتفاع بود - و زهره مخالفان از بیم سطوت اقبال آب میشد چون ایزد تعالی (فتح این قلعه بمیامن توجه اقدس شاهنشاهی بوقت دیگر باز بسته بود) در قرب این حال تفرقه بیرام خان بظهور آمد - و کارآگاهان دولت مهمات ضروری بهتر از آن دانسته بآن نپرداختند *

و از سوانح این ایام آنست که شهریار پرده آرای بسیر گوالیار تشریف برد - از اجا (که همت والای حضرت شاهنشاهی مجبول بر صید ممالک و شکار قلوب است) در خلال این احوال پیوسته خاطر مسرت پیرای بشکار چیته میل فرموده - و آنرا نقاب جمال جهان آرای خود گردانیده - درین ایام عنان عزیمت جنوب رویه بقصد شکار منعطف داشته عرصه گوالیار را از قدیم موکب خاص سعادت اجلال دادند - در آنغای شکار بعضی آهوبانان و مقریان بساط شکار بعرض اقدس رسانیدند که سوادگران همراه شیخ محمد (که از شیخان مشهور هند بود) از گجرات گاوین بے بدل (که لایق کارگاه شکار پادشاهی باشد) آورده اند - بنابراین حکم مقدس بنفاز پیوست که سوادگران را بهای دلخواه داده گاوین مذکور را باید گرفت - درین اثنا معروض بساط عشرت گشت که شیخ محمد و خودشان او بهتر ازین گاوین دارند - اگر در وقت مراجعت از منزل او عبور فرمایند هر آئینه شیخ برای افتخار روزگار خود گاوین را پیشکش خواهد کرد - بنابراین (بظاهر باندیشه این حیوان - و بباطن برای عیار گرفتن جوهر انسانیت شیخ) بصوب منزل او عبور فرمودند - شیخ گرد موکب عالی را سرمه دیده افتخار خود ساخته قدم اقدس را حرز آفت بیرام خان دانست و جمیع گاوین را (که ببردیم شیخ مذسوب بود) با سایر تحف و هدایا و نوادیر گجرات پیشکش کرد و اقسام حلویات و عطریات حاضر ساخت - و در آخر مجلس از حضرت شاهنشاهی پرسید که حضرت دست ارادت بکمی داده اند یا نه - حضرت (که دست وثوق بیدالله داده گنجور گنجینه اسرار صوری و معنوی بوده در اخفای حالات و ارادات خود کوشیده دست همت را از تهی دستان باز داشته تماشائی زنگ آمیزی عالم بودند) برسم ظاهر در جواب فرمودند که نی - شیخ دست خود دراز کرده دست مقدس آن حیا پرورد الهی گرفت - و گفت ما دست شما را گرفتیم حضرت شاهنشاهی از فرط مرورت و هیای چیزه بهای آن نداده تبسم کنان برخاستند - بندگان حضرت شاهنشاهی مکرراً در محافل عالیه میفرمودند که همان شب بمخیم اقبال آمده بزم جام و باده ترتیب داده سرگرم نشاط بردیم - و بر طریق گرفتن گاوین و طرز دراز دستی شیخ خندها داشتیم *

(۲) در [بعضی نسخه] مراجعت از شکار از منزل او (۳) در [بعضی نسخه] بیرام خانی *

که هر جا که رسیده باشند توقف نمایند - و انتظارِ ساختهٔ غیبی برند - مشارالیه از آنجا معادرت نموده بنواحی رننجهور بدره^(۲) جهایی آمده اقامت گزید - و آن تنگی را مضبوط ساخت - چون این معنی معلوم بیرام خان شد شاه قلی خان محرم و خرم خان و جمع را فرستاد که او را دستگیر گردانند - چون این فوج نزدیک رسید در میان بهادران طرفین بقدر جنگی در پیوست - و چون شب درآمد مولانا پیر محمد خان با معدودے بدر رفت - و اسباب و اشیای او بدست این فرستاده‌ها درآمد *

القصة بیرام خان بواسطهٔ بے پروائی خود باغواهی حسد پیشهای کورته اندیش اینچنین مخلص کاردانی را از میان برکنار ساخت - و بدست خود تیشه بر پای اقبال خود زد - و حضرت شاهنشاهی (چون کار و بار و دار و گیر کارخانهٔ سلطنت به بیرام خان سپرده در خلوت سرای خاطر مقدس عیار جهانیان میگرفتند) سزوح این قضیه (که مبنی بر اغراض فاسده بود) ناپسندیده مکافات آنرا بایزد کار ساز گذاشتند - و به انزونی خورد و فراوانی حوصله هیچ ظاهر نفرموده نظارگی تماشاگاه عالم بودند - و بعد از پیر محمد خان منصب و کالت بیرام خان بحاجی محمد خان سیستانی (که از نوکران قدیم او بود) تفویض یافت - اگرچه این اسم برو اطلاق شد اما شیخ گدائی (که بصدارت امتیاز داشت) وکیل معنوی بود - جمیع مهمات مالی و ملکی را بیرام خان بے استصواب او نمیکرد - او هم از بادهٔ مرد افکن دنیا از جای رفته به احوال مساکین و ضعفا نمی پرداخت - و تکبر (که بنیاد افکن قدیم دولتان است - تا بنو دولتان چه رسد) پیش گرفته اسباب نکل خود و مرتب خود سرانجام می نمود - و باندک فرصتی آثار آن بظهور رسید چنانچه نکاشتهٔ قلم و قرائع رقم خواهد شد *

و از سوانح این سال^(۳) خجستهٔ فال فرستادن حبیب علی خان است به تسخیر قلعهٔ رننجهور که از قلهای نامی ممالک هندوستان در رفعت و رصانت ممتاز است - در ایام تغلب و استیلائی افغانان سلیم خان این قلعه را بحکومت چهارخان نام غلامی اختصاص داده بود - چون کوس اقبال شاهنشاهی بجهانگیری بلند آوازه شد این غلام سیه بخت بید دولت نگاهداشت قلعه را از اندازهٔ قوت خود دور دیده باین اندیشهٔ فادرست (که بدست اولیای دولت قاهره نیفتد) بدست رای سرچن^(۴) (که از ملازمان رانا اردیسنگ بود - و دران نواحی تمکن و توطن داشت) فروخت - و سرچن دران قلعه خانها اساس نهاده پای ثبات محکم کرد - و مواضع و قربات اطراف را به تسلط و تحکم از مردم گرفت - درینولا خاطر اقدس بتسخیر آن توجه فرمود - و حبیب علی خان را با دیگر سرداران کاردان

(۲) نسخه [و] رتن پور (۳) نسخه [ط] فرخندهٔ فال (۴) نسخه [ب] منانت - و نسخه

[ی] حصانت (۵) در [چند نسخه] سورجن *

نورديک بود ؛ سر رشته تدبير (که مير حسين آدمي همان تواند بود) از دست داد - و خود را به سوي اهل حصد مهرده از کارهای بلند عالي همتانه او در توهم شد - و بے امرت (که مستوجب جزا باشد) بافواي عرصه پيشهائی ناتوان بين و بحرف و حکايات نادريستان غرض مگر مخلص اعتبار داد خود را از پاي انداخت *

و تقريباً اقدام برين امر مجدداً آنکه دران هنگام ناصرالملک روزه چند بيمار شد و نخل خانان بعيادت او رفت - غلام ترک (که دريان بود) از روي نادانستگي گفت خبرکنم خان خانان از اين معني متغير شد - و ملا پير محمد ازين واقعه واقف شده از خانه بيرون آمد و بهزراين توافح و خجالت در مقام عذر خواهي ايستاد - و با وجود آن خان خانان (که بدروين خانه درآمد) همراهان باوي کمتر توانستند رفت - خان خانان زمانه بوده چين درابرو بيرون آمد و در فکر ناصرالملک شد - و فرض گويان ناتوان بيمی واقعه طلب فرصت یافته سخنان گفتند بوعده آنها شيخ گدائي بود - و بعد از دو سه روز خواجه امين الدين محمود و مير عبدالله بخشي بوحولجه محمد حسين بخشي را با چندتاي از ملازمان نزد ناصرالملک فرستاده پيغام داد که تو کموت طالب العلمي و فقر داشته که در قندهار رسيدی - و چون (در آداب اخلاص خود را صادق ظاهر ميساختی - و همواره خدمات پسندیده بظهور مي آوردی) ترا بمراقبت و مناصب بزرگ مهربان گردانیده از پايه ملائي بمعارج سپه آرائي آوردیم - چون تنگ حوصله بودی از تفک شرايي بيک ساغر از دست رفتی - و ما خطر داريم که از تو مفاسد عظيمه سرزند که علاج اين بدشوازي توان نمود - بهتر آنست که چنده گاه پای در گلیم نامرادی کشیده در گوشه بنشينی - و علم و تقاره و ديگر اسباب جاه و جلال و مراد تکبر و ترقي خود را بهپاري - و باصلاح مزاج خود (که هم صلاح دولت است - و هم مصلحت روزگار) بپردازی - تا بعد ازين بر هرچه رای مصلحت اقتضای ما دربارت تو قرار يابد بران عمل نموده شود *

پير محمدخان بمجرد شنيدن اين بشارت^(۲) (چون آزاد مرد بود) بگشاده پيشاني اسباب امارت سپرد و بشگفتگي خاطر انزوا اختيار نمود - و بعد از چند روز بسعي بداندیشان رای بپيرام خان بران قرار گرفت که او را مقيد ساخته بقلعه فرستد - و برين اندیشه جمع را همراه ساخته ملا را بقلعه بيهانه فرستاد - و از انجا بوسيله مردم متوسط الاحوال در شرارت و خيريت رخصت سفر حجاز حاصل کرده متوجه کجرات شد - چون بمشرف اليه برادرس پور آمد فتح خان بلوچ او را چنده گاه نگاه ميدارد - و در احترام او ميکوشد - درين اثنا نوشته ميرزا شرف الدين حسين و ادهم خان ميرسد

سعادت جوی شود - چنانچه از احوال سعادت اشتمال این خدیو جهان بظهور می‌شتابد - و در جای خود اندک از بسیار گفته می‌آید *

و از سوانح بهجت انما (که درین حال سمت ظهور یافت) کدخدا ساختن ادهم خان بود و شرح این برسم اجمال آنست که عاطفت شاهنشاهی (که شامل حال عفت قباب ماهم انکه و فرزندان او بود) متوجه کدخدائی ادهم خان (که پسر خرد ماهم انکه است) شد - و بتفحص و تأمل دختر باقی خان بقلانی^(۲) (که از قدیم پروانچی میرزا هندال بود) نامزد او ساختند و در اندک فرصت لوازم این جشن را در خور عاطفت خود بظهور آورده بآئین خجسته این انعقاد والا دست بهم داد - و همت علیای شاهنشاهی (که در اظهار مکرمت و ابراز مرحمت تقریب طلب است) اینچنین جشن دلکش را واسطه هزاران مکارم گردانید *

مقید ساختن بیرام خان ناصرالملک پیرمحمد خان را

چون (سرای دنیا عبرت بخش دیده‌وران دور بین است) هرچه بظهور آید هزاران حکمت و معدلت دران ودیعت نهاده دست قدرت است - دیده باید که ببند - و در دارالعدالت داور حقیقی در چارسوی پرشور و شر هیچ دولتی سپری نمیشود و هیچکس را از آسمان عزت بزمین مذلت نمی‌آرند مادام که او خوی نیک خود را گذاشته سالک راه انحراف نمیگردد - و لهدا درین هنگام (که بیرام خان را پیمانۀ دولت نزدیک^(۱) پر شدن رسیده بود) فتورے در خوی او رفت تا آنکه بوسیله فتنه اندوزان ناتوان بین و حسد پیشهای سعادت (که در معنی با قضا دلتنگ و با خدا در جنگ اند - و از کوه خردی بشادی دیگران اندر هگین میشوند - و به غمگینی و اندوه مردم دیگر شادمانی میکنند) خاطر بیرام خان از ملا پیرمحمد^(۳) متغیر شد - او از فرط عقیدت و اخلاص (در مراسم دولتخواهی و کارگشایی بوده) سرانجام مهمات مالی و ملکی نموده و اعتضاد بر درستی و راستی خود داشته بچین پیشانی دل و بے گره^(۴) ابروی عنصر خدمت گذارده و (چون ناگزیر اینچنین کسی پیوسته مرجع خواص و عوام و محلل از دحام طوائف عالمیان میباشد - و ازین معنی دل بے حوصلهای حسد آلود خون میگردد - و از تیره رائی مصدر افترا و بهتان گشته کارشکنی می‌نمایند - و خاطر بزرگان بواسطه افزونی مشغله و عدم فرصت تشخیص بگفتگوی مگس طینتان^(۵) برهم میخورند) پیرمحمد خان نیز ملان و معان جهانیان شد - و حسد پیشها را خون در جوش آمده در سخن سازی و فتنه اندوزی کمر اتمام بستند - و بیرام خان (که روز انحطاط او

(۲) نسخه [ا ج ح] بقلانی (۳) در [بعضی نسخه] متنفر (۴) در [چند نسخه] عنصری (۵)

در [بعضی نسخه] طبیعتان *

خواهش خود را در میان آورد - علی قلی خان بے حیثیت آن زن نکاح خود را بار بخشید و شاهم بیگ مدتی شهوت رانی نموده دل سرد گشته از روی مستی و بیخردی این فاحشه طبع بے آزر را (که بزنی برداشته بود) بر نهجیکه خود گرفته بود به عبدالرحمن بیگ بخشید و او آنرا زن خود ساخته در پرده ستر و احتجاب میداشت - درینولا (که شاهم بیگ مهمان او شد) در عین مستی و بیهوشی یاد آرام جان نموده اظهار بے آرامی نمود - و قیاس حال عبدالرحمن را بر حال علی قلی خان نموده توقع آن داشت که آرام جان را باو باز دهد - عبدالرحمن بیگ بواسطه حیثیت که داشت از قبول این معنی سرباز زده در مقام امتناع آمد - شاهم بیگ (که باده بد رگی او را آشفته دماغ داشت - و بتحکم و سرکشی معتاد بود) در غضب آمد - و حقوق آشنائی و دوستی یکبارگی فراموش کرد - آری رابطه (که بنای آن بر هوا و هوس باشد) همین قدر ثبات دارد •

القصة شاهم بیگ در شورش درآمده عبدالرحمن بیگ را بر بست - و لولی را از خانه او بر آورده در باغ (که نزدیک بخانه او بود) برده مجلس بشراب و نغمه گرم کرد - درین اثنا مرید بیگ برادر عبدالرحمن بیگ ازین سرگذشت آگاهی یافت - و مسلح شده بر در باغ (که آن سفله بد مست بود) رسید - مردم او در مقام مدافعه شدند - و باهم جنگ در پیوسته نگاه دران زد و گیر و رد و بدل تیرے بآن سفله خون گرفته رسید - و مرغ روحش از قفس تنگ جسمانی خلاص شد - عبدالرحمن بیگ از بند فجات یافته رو برگریز نهاد - و باستعجال تمام خود را بدرگاه گیتی پناه رسانید - و این کار شایسته را (که کیف ما اتفاق ازو بظهور آمد) بعنوان خدمت لایق بفروخت داد - و بهمین قدر (که او سبب این معنی شده است) نوازش یافته میان امثال و اقربا ممتاز گشت - و علی قلی خان از شنیدن این واقعه گریبان شکیبائی چاک زده خاک حسرت بر فرق سوگواری ریخت - و بے اختیار تعاقب عبدالرحمن بیگ نموده تا کنار دریای کنگ آمد - چون ظاهر شد که او نیز تر گذشته است ناامید برگشت - و لاشه آن ساریل پسر را بجونپور برده در کنار کولاب دفن کرد - و بر سر مزار او عمارت عالی اساس نهاد - و بے سعی فرمان پذیران اخلاص مند فتنة چنین فرو نشست - آری هر که [بابزرگ کرده الهی و آنکه چنین فرمان روانی (که عالمیان جهان صورت و معنی در فرمان پذیر می او تکلیبی دارند) آهنگ سرکشی نماید - و دم مخالفت زند] بدست خود دشنة هلاک بر سینة خود زده باشد و همان کردار ناهنجار او برای دفع او کافی است - تا وقوع این سرمایه مزید آگاهی بخت بیداران

(۲) نسخه [۵] نکاح کرده خود را (۳) نسخه [۱۰] مجلس شراب (۴) نسخه [۱۱] پدر عبدالرحمن •

و از سوانح هدایت انتما (که راهنمای سرگردانانِ بادیه انکار تواند بود - و درین سال بظهور آمد) کشته شدن ساربان پسر مذکور است - چون ایزد جهان آفرین متکفل نظام سلطنت این خدیو آفاق است (هرچند که مسند آرای خلانت خود در پرده بے توجهی بسر میبرد) کار فرمایان ابداع در کار خود بوده مخالفان دولت ابد قرین را بیک بمغاکِ هلاک برده هرکس را برنگ خاص سزا میدهند - گاه اولیای دولت را قوت و اقبال می بخشند - و این گروه عالی شکوه را از اسباب آن میگردانند - چنانچه از فتح هیمو و تسخیر قلعه مانکوت و غیر آن معلوم میشود و گاه اعدارا خجلت زده بصحرای آوارگی میسرانند - چنانچه از خایب گشتن میرزا سلیمان معلوم میشود - و گاه در مخالفان تیره رای مخالفت و منازعت می اندازند - تا یکدیگر را قصد کرده به فناخانه ادهار میسرانند - چنانچه قضیه این ساربان پسر است - و تفصیل فرورفتن او بخاک نیستی (که مهین منصوبه بساط اقبال تواند بود) آنست که (چون علی قلی خان صورت اطاعت نموده به تلبیس او را از پیش خود روزی چند دور داشت) آن سفله تهمی میان پریشان مغز پیوسته دران نواحی به بدمستی گذراند - تا آنکه روزی بقصده سرهرپور رفت که در جایگیر عبدالرحمن بیگ پسر مرید بیگ دولدی بود که در سلک مقربان حضرت جهانبانی جنت آشیانی انتظام داشت - و این ساربان پسر از آغاز بدمستی با عبدالرحمن مذکور علاقه معشوقی داشت - و بروش خبائت ماوراءالنهر (که نه سوز و نه گداز - و نه مهر و نه محبت) راه بے حیائی و بے آزر می سپرده باهم نرد دوستی باخته - باین نسبت بخانه او آمد و یاد آرام جان کرد - و خواست که آرام جان را باز گردانیده بگیرد *

و قصه آرام جان آنست که او از لولیان بود - علی قلی خان بشوق تمام (که سرچشمه اش طغیان شهوت است) آن کوچه گرد را (که هم آغوش هزارکس بود) (دل هرزه گرد بیمعنی را باو پیوسته) عقد بست - و در سلک زنان خود انتظام داد - و از بے باکی و بے آزر می در مجلس خاص خود (که با شاهم بیگ داشته) در بزم شراب آن زنک را نیز حاضر ساخت - تا گوبندگی و نغمه سرائی کرد - و سرمایه فساد و افساد گشته - تا آنکه رفته رفته شاهم بیگ را باو تعلق خاطر (حاشا رابطه نفسانی شهوانی) بهم رسید - و (چون علی قلی خان مغلوب هوا و هوس بود) نوکرانه باو سلوک کرد - تا آنکه ولایت وسیع خود را سه بخش کرده یک حصه در بایست خود صرف کرد - و دو حصه بآن روستا پسر را گذاشته خدمت نمود - شب آن سفله بدمست

(۲) نسخه [۱] والا شکوه (۳) نسخه [ب] از خود (۴) در [بعضی نسخه] و بروش که خبائت ماوراءالنهر

باشد (۵) در [چند نسخه] سه حصه بخش کرده *

غزل خوانی ببلبل صبح خیز • تنلی می خوارکن کرد تیز

شهنشه در آرایش روزگار • فزوده بهار دگر بر بهار

درین سال خجسته حل (که عنوان صحیفه اقبال است) همت جهانگشا اقتضای آن فرمود که لشکر شایسته ببلاد شرقیه تعیین فرموده لکهنو و محال متعلقه علی قلی خان را از گرفته او را از خواب غفلت آگاه ساخته شود - [اگر بروش سعادت پیشهای اخلاص مند سلوک پیش گیرد و محمل عقیدت بمقصد روانه سازد - و آن ساریان پسر را (که سرمایه نخوت و غفلت اوست) بدرگاه فرستد - یا از پیش خود آواره سازد - و مطارعت و متابعت صاحب عالم و عالمیان را سرمایه دولت خود گرداند] هر آئینه مشمول عواطف شاهنشاهی شود - و بجنود اقبال این دردمان عالی جونپور و آنحدود رفته تادیب افغانان (که هنوز باد مخالفت در دماغ فاسد خود دارند) نماید و برای خود جا پیدا کند - درینصورت هم خدمات شایسته سابق او منظور شود - و هم دیوانه خیزهای او را درین مرتبه هم گذرانده مدد و کمک داده شود - و حکم عالی نفاذ یافت که افواج قاهره بر جایگیرهای خود متصرف شده سرانجام و سامان خود نمایند - و هم مدد و معاری علی قلی خان باشند و اگر آن بدمست شورشخت قدر این عنایت نداند سزای او دامن و دفع او نمودن سرمایه اسباب نظام جهان و پیرایه عبادت جهان آفرین دانسته شود - بنا برین اندیشه قیاحان کنگ و سلطان حسین خان جلایر و محمدخان جلایر و شاهم خان جلایر و حاجی محمدخان سیستانی و چلمه خان و کمال خان گنهر و جمعی کثیر از بهادران اخلاص اندیش را رخصت فرمودند - و فرمان مطاع صادر شد که لکهنو و سایر محال را به ملازمان عتبه اقبال سپرده متوجه پیش شود - و عبداللہ خان اوزبک (که سرکار کالپی باو مقرر بود) بمنشور عاطفت سرانراز گشت - که در امر مذکور شریک بوده لوازم دولخواهی بتقدیم رساند - چون (هنوز پرده بے آرمی علی قلی خان یکبارگی دریده نشده بود - و روزی چند دیگر بایستی که پرده از کار او برداشته شود) سخن شنیده لکهنو و آنحدود را بجلایران و سایر لشکر فیروزی اثر سپرد - و خود کمر همت به تسخیر جونپور و ولایت پیش بست و ابراهیم (که ایمان ازو رفته) درین هنگام (که مبارز خان فرورفت - و هیمو نابود شد) حرکت مذبوحی نموده در جونپور میبود - مشارالیه بے جنگ ازو جونپور گرفت - و ملک وسیع بمیامن اقبال شاهنشاهی بدست او درآمد - و او را در آنحدود مبارزات و محاربات روی داد - و کار (که بصورت شایستگی ازو بظهور آمد) آنکه شاهم را از پیش خود راند - اگر این کار از صمیم خاطرش میبود بایستی بدرگاه معلی می فرستاد - بارے بهرنحو که بود آن سرمایه فساد را از خود جدا ساخت - و اظهار دولخواهی نموده عرائض و پیشکش بدرگاه معلی فرستاد •

و باستان دلهای جهانیان رنگارنگ شگفته^(۲) خرمی و شادمانی گشته در افزایش بود *

آغاز سال چهارم الهی از جلوس اقدس شاهنشاهی

یعنی سال تیر از دور اول

شکر فیاض بے همال و مفضل بے اهمال که سال سیوم از تاریخ الهی بفرخی و خجستگی سپری شد و نوبت با آغاز سال چهارم رسید - روز یکشنبه دوم جمادی الاخری (۹۶۶) نهصد و شصت و شش نور اکبر و نیر اعظم به بیت الشرف پرتو سعادت انداخت - عالم صورت را چون ملک معنی نصارت بخشید - ابواب نشاط بر روی اهل روزگار گشاده شد - اسباب انبساط در چشم جهانیان جلوه داده آمد - کوبه سلطان بهار جهانتاب و عالم گیر شد - طفطنه مرکب خسرو گل گوش زمین و زمان باز کرد - فیض نوروزی روح نباتی با جساد و قوالب خاکیان در دمید - فصل ربیعی روائج و فوائد مغز پرور با فلاکیان تحفه فرستاد - نسیم بهاری نو نهال چمن را جلوه کبک و خرام تدری آموخت - هوای عالم افسردگان خاک را انتهای آتش و اهتزاز آب بخشید - نطح بسیط غربا بفرش اطلس و اکسون بے تار و پود سبزه و گل بدل شد - گلی مرغان چمن بر نی آتشین^(۴) نفس خنده گرفت - منقار عنادل گوشمال موسیقار داد - لاله بر منقار طوطی و سبزه بر دم طاؤس خنده ریخت - بنفشه سرمه بینش در چشم نظارگیان کشید - نرگس در تماشای قدرت دیده باز ماند - شگوه و سنبل پرده^(۵) گشای اسرار سفیدی و سیاهی شدند - شقائق و ریاحین نکته گذار حقائق کونی و الهی گشتند *

* شعر *

به لاله ز فردوس جام آمده * ز رضوان به گلشن سلام آمده
شده جلوه گر نازنینان باغ * رخ آراسته هر یک چون چراغ
شده مشکبو عنجه در زیر پوست * چو تعویذ مشکین بدازی دوست
برون کرده سوسن زبان خموش * همی کرد هر دم تقاضای نپش
هوا بر سر سبزه میریخت سیم * مراغه همی کرد هر گل نسیم
بهر چشمه منقار بط آبگیر * چو مقرض زرین بقطع حریر
بهر شاخ مرغ ارغنون ساخته * بهر نغمه گلبن سر انداخته

(۲) نسخه [ب] شگفته و خرم و شادمان گشته (۳) نسخه [ج] دوشنبه (۴) نسخه [ه ح ی]

آتش نفس (۵) نسخه [۴] پرده دار *

مندهاكو (كه در شش كرهى دارالخلافه آگره است) بفشاطِ شكار مشغول بودند كه چيته قصد آهوبره كرد - و اورا بدهن گرفته روان شد - مادر آن آهوبره از مهر و محبتِ فطري بيتابانه خود را بران دشمن قوي زد - چيته كه غرور ميد انكني در سر داشته ميخراميد (بصدمة آن ماده آهو بظاهر - و در معني بتوجه عاطفت سرشت شاهنشاهي) بحال تباہ بخاك مذلت افتاد - و آن غزله از جنگل هلاكت نجات يافته بهمراهى مادر صحرا نورد گشت - اگر چه خاطر اقدس پرده آرائي مشخو است اما حكمت الهي در اظهار جمال جهان آراى حضرت بود - و درين ايام دولت افزا حضرت شاهنشاهي در دارالخلافه آگره همواره در لباس بے توجهي بوده عيار اهل روزگار ميگرفتند و پيوسته بشكار چيته و آهو و جنگ فيل و ساير اشغال صوري (كه مرد ظاهر بين آنرا از اسباب بے پروائي داند - و هوشمند دور بين آنرا نقاب جمال جهان آراى شناسد) اشتغال ميغرموندند و ايزد بچون روز بروز بتدریج شايسته نير اقبال آن برگزیده خود را بر آسمان ظهور لامع تر مي ساخت و آنچه آنحضرت آنرا نقاب جمال خود انديشيده بودند جمال آراى ابداع آنرا از اسباب ظهور جمال ساخته روز بروز عظمت آن خديو زمان روى در افزايش داشت - و همواره شكوه و سطوت پادشاهي بے دور باش صوري پرده گشا بود - و شرح خصوصيات و جزئيات اين امور را دفاتر و اسفار متقبل نتواند شد - و ذره خاك نشين ابوالفضل (كه براه استعجال افتاده مجملات وقائع اين خديو زمان را قطعه قطعه و رقعہ رقعہ از كار آگهان پرسیده فراهم مي آرد) شطره در تعجب سخن طرازان كاردان اين دولت ابد قرين فرو ميرود - كه (اگر خداوند جهان در نقاب بوده براى تعليم جمهور انام شرح جلائل احوال و غرائب سوانح خود را نمي نويسانند) اين كار دانان قدر شناس را چه غفلت روى داده بود كه سوانح قدسيه اين دولت خدا داد را باهتمام لايق فراهم نياورده اند - و معهنه من شوریده خاطر را (كه سر و برگ نشأه ظاهر ندارم - و مامور انواع احكام پادشاهي بوده خدمت گذاري را بے وضع منته عبادت شايسته خود دانسته در مهمات مختلف الارضاع بسر ميبرم) كجا فرصت آنكه بتفصيل آن پردازم - آره اگر ايزد عمره شايسته در ملازمت آنحضرت كرامت فرمايد شرح بدائع احوال گرامى پادشاه صورت و معني خود را به تفصيل ادا كرده درين لباس پرستار ايزد خود باشم - و بالجمله (با آنكه فرمان رواى زمان در نقاب بے توجهي بسر مي برد) روز بروز از اقطار عالم اهل فطرت و ارباب استعداد (از مبارزان اخلاص گزين - و بهادران عقيدت كيش - و دانايان والا دانش و ساير صنعت گران هنر آفرين) گروه گروه آمده بمقامد خود مي رسيدند - و درگاه پادشاهي ظل درگاه الهي شده هر طايفه بيش از آرزوى خود كامياب صورت و معني گشته ضميمه لشكر اقبال ميشدند

(۲) و ايضاً دور پاش (۳) نسخه [ز] كجا فرصت - و كورقت كه بتفصيل آن *

شاه محمد به پشت گرمی اقبال شاهنشاهی در لوزم قلعه‌داری اهتمام نمود - و محاصره قلعه بامداد کشید - تا آنکه شب از دروازه نو چنده از مبان رستم آئین برآمده بر مورچل ولی خلیفه شاملو ریختند - و او را زخمی ساخته جمع کثیر را کشتند - بعد از درازی سخن سلطان حسین میرزا کار ناساخته از پای قلعه برخاست - حاکم ایران بر آشفته میرزای مذکور و علی قلی سلطان حاکم شیراز و ولی خلیفه شاملو را با جمع کثیر فرستاد - تا هر نوعیکه باشد قلعه قندهار را در تصرف درآرند - علی قلی سلطان (که لاف این کار زده بود) آمده کوششهای سخت در گرفتن قلعه کرد - و به تیر و بندوق مسافر ملک عدم گشت - و تفرقه در لشکر ایران افتاد - هر چند کمک ظاهری از خدیو زمان نمیرسید اما زمان تائید ایزدی دستگیری میکرد - و چنین لشکرها را برهم میزد - سلطان حسین میرزا (که نه روی باز گشتن و نه رای بودن داشت) بهر حال سراسیمه در گرد قلعه نشسته روزگار میگذرانید - درین میان شاه محمد قلاتی عرضه داشتند بدرگاه معلی فرستاده ایستادگان پایه سرپر والا را بر حقیقت کار آگاه ساخت - برلیغ مطاع در جواب او صادر شد که حضرت جهانبانی جدت آشیانی میفرمودند که چون فتح هندوستان بفرمائیم قندهار را بشاه میدهیم - خوب واقع نشده است که او باین مردم جنگ کرده - و کار تا باین حد رسانیده - مناسب آنست که قلعه را بکسان شاه سپرده و عذر خواسته متوجه ملازمت گردد - بنام مرورت و مردمی را که سلوک از آن جانب در چه پایه - و پاداش حق و نگاهداشت نسبت ازین جانب در چه مرتبه بنا بر حکم عالی مشارالیه قندهار را به سلطان حسین میرزا سپرده متوجه درگاه عالم پناه شد و درین سال استسعاد ملازمت یافت - و مشمول عواطف شاهنشاهی آمد *

و از بدائع سوانح تجرد گردیدن و جوگی شدن شاه قلی خان محرم است - چه قبول خان نام پسر (که فنون رقص دانسته) با وی می بود - و او علاقه خاطر بی بار داشت - حضرت شاهنشاهی [چون این طرز را از امرا و ملازمان خود و از هیچکس نمی پسندند - هر چند پاکبازی باشد (چون متضمن ناخوشی چند است که اهل هوش بهتر دانند) رای جهان آرای مطلقاً تجویز امثال این امور نمیفرماید و آن مغلوب طبیعت ازین کار باز نمی ماند] آن پسر را ازو جدا فرموده بیاسبانان سپردند شاه قلی خان از غواشی بشریت تذکی بحوصله خود راه داده بخان و مان آتش در زد - و لباس جوگیان پوشیده گوشه گرفت - بیبرام خان در دلاسی او غزل گفت - و در تدارک و تلافی سعی کرد - باز بتوجه شاهنشاهی بحال خود آمده از کرده خود خجالتمند گشت - و ملحوظ الطاف بیکران شد *

و از عجائب میامین ذات قدسی درین زمان عشرت افزا آنست که خدیو مقدس بحدود

نخواهد بود - و وحشیان بیابانِ ناچشمیت را پشت قوی شده راهبری به نزهت سرای موانست کرد که این درگاهست جنس و غیرجنس را در برکشیدن و برگزیدن منظور نمیدارند - هرکه (به پیمان درست با دلِ اخلاص‌گزین و خاطرے نمک شناس و باطنے معامله دان قدر تربیت داند) از گذارش قهرمان سیاست نجات یافته بنوازش خسروانی امتیاز می‌یابد •

و از مآثر اقبال روز افزون (که درین سال فرخنده‌فال سانح شد) کارزار نمودن کمال‌خان گهر و ظفر یافتن اوست - و شرح این داستان بهجت مشحون آنکه درین هنگام (که دارالخلافه آگره مخیم شادروان سلطنت شد) بمسامع علیّه رسید که قومے از افغانان (که آنرا میانه گویند) در حدرد سرورج (که در صوبه مالوه داخل است) سر بفساد و فتنه برداشته آهنگ آشوب و شورش دارند - آنحضرت کمال‌خان گهر را (که آثار جرأت و شجاعت از پیشانی احوال او پیدا بود - و لیاقت این خدمت داشت) باین کار فرستاده عیار سعادت او را گرفتند - او بجمعیت لایق رفته نبرد مرد آرما نمود - و مظفر و منصور باسلام عتبه علیّه مشرف شد - و باصناف عاطفت خسروانی خلعت امتیاز یافت و قصبه کره و فتحپور و هندسوه و بعضی محال دیگر بجایگیر او مکرمت شد •

و از سوانح^(۲) آنست که ادهم‌خان و جمعه را بر سر هتکانت^(۳) فرستادند - و شرح این اجمال آنست که هتکانت (که در نزدیکی دارالخلافه آگره از مستحکمتر جائے نیست - و زمینداران آنجا از طایفه بهدوریه و غیر آن به هشیاری و مردانگی امتیاز دارند - و همواره با سلاطین هند سرکشی کردند) بیرام‌خان (چون همیشه از ادهم‌خان متوهم بود) اندیشید که آن محال بجایگیر او مقرر شود - تا باین وسیله از درخانه دور گرد - و هم متمردان آن خواهی سزا یابند - و به یک‌خیال دو کار شگرف بتقدیم آید بنا برین اندیشه آنرا بجایگیر او مقرر داشته رخصت دادند - و بهادرخان و خان‌جهان و سید محمود باره و شاه‌قلی‌خان محرم و صادق‌خان و اسمعیل‌قلی‌خان و خرم‌خان و امیرخان و جمعه از بهادران را درین لشکر نوشتند - و بتائید الهی آن ملک بعمل درآمد - و ارباب تمر سزای لایق یافتند •

و از وقائع این سال آنکه شاه محمد قلاتی (که حکومت قندهار از جانب بیرام‌خان باو مفوض بود) آمده بصعادت آستان بوس سربلندی یافت - سابقاً بقلم وقائع‌گذار گذارش یافت که چون (بهادرخان برادر خان‌زمان را شاه محمد قلاتی به پیمان بستن بوالی ایران و لشکر آوردن منکوب ساخت) بر پیمان خود نه ایستاد - بنابراین خاکم ایران برادرزاده خود سلطان حسین میرزا پسر بهرام میرزا و حسین بیگ^(۴) اچک آغلی استجلو لله میرزا و ولی‌خلیفه شاملورا بگرفتند قندهار تعیین کرد

(۲) در [بعضی نسخه] و از سوانح این سال اقبال افزا آنست (۳) نسخه [ی] هتکانت (۴) نسخه [ج]

به بسیاری مردانگی (۵) نسخه [ب] وقائع نگار (۶) نسخه [ی] اچک •

ترتیب دادند که بقالب گفت در نیاید - و از کمال شرافت و جلالت بتازگی دارالخلافه و مرکز السلطنه شد *

و (چون کواکب سعود بنظرات سعادت بطالع مسعود حضرت شاهنشاهی ناظر است - و ظهور تاثیرات بموجب اقتضای آن لازم) هر آینه فتوحات مقدره غیبی و پرده گشائی مخدرات مقصود بتدریج و ترتیب هر کدام از آنها بهر وقت (که تعلق یافته) لامحاله بهمان وقت صورت گرفتنی ست و هر امید (که بوساطت سعی و کد یا بواسطه جد و جهد موعده وجود گشته) باسلوب مقرر بحصول پیوستنی - و ازین قبیل است ساحت دولت انما که بعد از آمدن رایات جلال بدارالخلافه آگره پرتو ظهور یافت - و فتح قلعه گوالیار باسانی روی داد - و شرح این بوسم اجمال آنکه پیشتر ازین گذارش یافته که این قلعه را قباخان و فوج از بهادران نصرت قرین رفته محاصره کرده بودند - لیکن (چون آن قلعه متین در استواری و محکمی کارنامه ایست از فرزانهای زمان پیش - و اثره ست بدیع از کار آگهان قدیم که گرفتن آن به نیروی بازوی صورت صورت نه بندد - و جز بقوت اقبال روز افزون چنین خدیو صاحب اقبال کار بسنه آن نکشاید) باوجود سعی مبارزان جهان گشای کاره از پیش نرفته بود درینولا (که دارالخلافه آگره مستقر رایات فتح آیت گشت) حبیب علی خان و مقصود علی سلطان و جمع کثیر را بکمک قباخان تعیین فرمودند - بهبل خان در آداب قلعه داری دقیقه نامرعی نمیکداشت جمع از راه نمایان دولت مندی (که باو نسبت خیر خواهی داشتند) نصائح ارجمند در میان آوردند که هر چند (قلعه محکم و اسباب قلعه داری مهیاست) اما بتائید الهی و اقبال آسمانی چه کار کرده آید خصوصاً وقتی که پناه نمانده باشد - که به پشت گرمی آن کاره توان کرد - و دست و پای توان زد - و چون (سخن بغایت درست بود - و پایه راستی بلند داشت) نصیحت پذیر گشت و در بهمن ماه الهی موافق ربیع الآخر حاجی محمد خان سیستانی بموجب التماس قلعه نشینان رفته خاطر تفرقه یافته او را مستمال ساخته بملازمت حضرت شاهنشاهی آورد - و آن سعادت منش کلید قلعه را باولبای دولت سپردن مفتاح ابراب مقاصد خود دانست - و آن حصن حصین در تصرف مجاهدان اقبال درآمد - آنحضرت او را بتفقدات گرامی امتیاز بخشیده بانعام و خلعت و جایگیر سرفراز گردانیدند - و الحق بیفای وعده الطاف چذدین کار بزرگ را سامان پدید آمد - و بر راستی و درستی آن معدن بزرگی عموم خلایق را عقیده دیگر پیدا شد - و سرگردانان بادیه حیرت را اعتضاده تازه بهم رسید - و بر همگان متیقن شد که هر چه درین درگاه عالم پناه قرار یابد بے شایبه فتور و غایله تغیر سمت ظهور خواهد یافت - و هیچ تنگ حوصله کوتاه اندیشه را راه بدکرداری

(۲) در [اکثر نسخه] فرمان دهان *

نهضت موکب مقدس حضرت شاهنشاهی بدار الخلفه

آگره و دیگر سوانح اقبال

چون [عرصة دلگشای دارالملکِ دهلی بیامینِ نزولِ اجلالِ حضرتِ شاهنشاهی تا مدتِ شش ماه مامینِ عدل و رافت بود - و مهماتِ آنحدود بروجه (که ملهمِ دولت تلقین فرمود) انتظام یافت] رای عالم آرای (که پرتوے ست از شعشعہ فروغِ مہرِ عالم افروز - و نورے ست مقتبس از سرچشمہ انوارِ الہی) چنان اقتضا نمود کہ رایاتِ عالیِ بعزیمتِ دارالخلفه آگره (کہ از رشکِ آب و هوای آن بغداد از دجله و مصر از نیل در عرقِ خجلت است) نهضت فرماید و خاطرِ دریا نثار به نشستینِ کشتی و سیرِ دریای جون توجه فرمود - صاحبِ اهتمامِ مهماتِ دریا چندین کشتی و زورق را زیب و رونق دادند - و نشیمنهای چوبین را بقماشهای فاخر بیرون و درون گرفتند - روزِ اشتاد بیست و ششمِ مہرِ ماہِ الہی موافقِ روزِ یکشنبہ بیست و ششمِ ذیحجہ آن شہنشاہِ دریادل و دریای بے ساحل بکشتی نشست - و مختصر آے را قدرِ دریای محیطِ بخشید و دیگر امرای عالی قدر و مقربانِ سریرِ والا و سایرِ بزرگانِ دولت (کہ سامانِ سفرِ دریا کرده بودند) باآئینہ (کہ کارنامهٔ ادوارِ اجرامِ تواندبون) بکشتی نشستند - گویا دریا را آئین بسته بودند - یا لاله و نسرین از آب سربرآورده بود - بہزاران عیش و عشرت روی عزیمتِ بدارالخلفه آگره آورده کشتیها را دریائی ساختند - و دران راہِ دلگشا روی انبساطِ بشکارِ ماهی و مرغابی داشتند - و مجلسِ عالی (کہ جدا دریائے ست از جواهرِ معالی^(۲) لبالب) بجنبشِ کشتی بادہ موجِ خیزِ بذل و عطا بود تا آنکہ ہفدہمِ آبان ماہِ الہی موافقِ یکشنبہ ہفدہمِ محرمِ سالِ (۹۶۶) نہصد و شصت و شش مہجہ رایاتِ صبحِ تباشیرِ شاهنشاهی از مطلعِ آفاقِ شہرِ آگره طلوع نمود - و آن مصرِ جامعِ دولت و سعادت را مرکزِ دایرۂ تخت و مطلعِ نیرِ بخت ساخت - و حضرتِ شاهنشاهی ازکِ شہر را (کہ ببادلِ گدھے اشتہار داشته) بہ نزولِ خاصِ پایۂ آسمانی بخشیدند - و بزرگانِ دولت و سایرِ ارکانِ سعادت را جا بجا منازلِ تقسیم یافت - اقبال دران ساحتِ راحتِ منزل گرفت - و سعادت دران گل زمین طرحِ اقامتِ انداخت - دراندک فرصتے ببرکاتِ توجہِ عالی این شہرِ دولت اساسِ گلگونۂ رخسارِ ہفت اقلیم شد - شہرے در گرمی و سردی معتدل - آب و هوایش با طبیعت سازگار زمینش باشجار و فواکہ بخراسان و عراق موافق - و دریای جون (کہ آبش در سبکی و گوارائی کم نظیر است) از میانۂ شہرِ روان - از دو جانبِ ملازمانِ عقبۂ اقبال منازلِ دلگشای و بستینِ دلکش

(۲) در [بعضے نسخہ] معنی - و در [بعضے] معانی •

جنت آشیانی التفات فرموده بودند - روزی (که حضرت جهانبانی جنت آشیانی از ماچھیواره بسپرنند نزول اجلال میفرمودند) حضرت شاهنشاهی بران فیل والا شکوه تا بسپرنند سوار بودند و اول فیل مستی (که حضرت شاهنشاهی بران سوار شده اند) دمور نام داشت - که حضرت به بیدرام خان بخشیده بودند - چون [بندگان حضرت شاهنشاهی از ساحت دلگشای دهلی بسیر قلعه سلیم گده (که بر کنار دریای جون واقع شده) میرفتند] آن فیل را در میانه راه در سایه درخت بسته بودند - از بس (که جوهر اصالت داشت) در عین مستی فیلبان دانه پخته او را بدست گرفته بدهن او می نهاد - بندگان حضرت را خوشخوئی آن فیل خوش آمده بار توجه فرمودند و بر ماده فیل (که پهلوی او بسته بودند) سوار شده برگردن او سوار شدند - و اول فیل مستی (که حضرت شاهنشاهی برو سوار شده با فیل مستی دیگر جنگ انداخته اند) چله نام داشته و آن در ایام محاصره قلعه مانکوت بوده - بعد از آنکه جنگ در میان آن دو عفریت پیکر بامداد کشیده بود بمنصوب شطرنج هر دو را قایم داشته از یکدیگر جدا ساخته اند - و در آن هنگام سعادت انتظام عمر گرامی آنحضرت بچهارده سال رسیده بود - و بعد این زبردستی آنحضرت در سواری فیلبان مست بجائے رسید که بر فیل بدست (که فیلبانان کار کرده در سواری آن پشت دست بر زمین عجز می نهادند) آن مویذ مظفر بے تحاشا سوار میشد - و بجنگ فیلبان مست میگذاشت و بے تکلف از صد مرتبه زیاده بر فیلبان مست فیلبان کش مردم ریای (که بکوب شهره و آشوب لشکره بسند باشد) سوار شده جنگ انداخته باشند - ایزد تعالی این تائید یافتن ازلی را در قرون و دهور بر اورنگ کامرانی کام بخش جهانیان دارد *

و از سوانح دولت افزا (که درین ایام بظهور آمد) آنست که خواجه عبدالله پسر خواجه محمد زکریا پسر خواجه دوست خواند (که جوهر رشد و رشاد از ناصیه او پیدا بود) با سایر خواجهای بزرگ منش (که در قصبه تلوندی جایگیر داشتند) و میرزا حسن ترمذی و قرا بهادر کاشغری بر سر راجه کپور چند (که در قلعه جمو متحصن شده بود) تعیین شدند - و این گروه نیکو خدمت بآئین شایسته رفته از فرط عقیدت و اخلاص اهتمام تمام نمودند - و باعدای دولت قاهره جنگ عظیم کردند - و بیایمردی سعادت سرنوشت و همت خداداد فتح بزرگ روی نمود - و غذائهم فراوان بدست افتاد - و جوهر نیکو خدمتی و حق گذاری را عیار گرفته آمد *

(۲) نسخه [ی] جهانبانی (۳) در [چند نسخه] تلونده *

رحمانی آن بود) ریسمان را مضبوط گرفتند - و اعتصام بحبلِ متینِ حفظِ الهی و عروة و ثقیلی عنایتِ ازلی واثق داشته قوی دل و مطمئن خاطر بودند - و در آن جوش و خروش (که زلزله در زمین و غلغله در زمان انداخته بود - و فیل از غایتِ قوت و صلابت پای خود را از آن مغاک می کشید - و کوششهای غریب نموده از هر طرف پهلو بزمین میرسانید) از یک طرف غریب عالمیان و از یک جانب کوششهای فیل در بر آمدنِ شخصِ قدسی نژادِ آنحضرت - در چنین وقت (که خاطر روزگار آشفته است) جمع از فراخ حوصله های درست اخلاص نیزهوش بر جای آمده آنحضرت را از فیل جدا کردند - و دل برهم زده عالم آسون - و جان از جا رفته دوران قرار گرفت - نمیدانم که این جمال آرائی در صورتِ قهر بیواسطه ارادتِ این گزیده خود بظهور می آرد - تا دراز اندیشه های تباہ کار را بدید چنین نگاهبانی کوتاه دست سازد - یا آن خدیو ظاهر و باطن پادشاه صورت و معنی بتائید غیبی و الهام ربّانی دیده و دانسته چنین جلوه میکند - تا کوری ناتوان بینانِ خلاف آئین و نور افزایی مخلصانِ ارادت گزین از یک کار شگرف از ممکن بطون بمامن ظهور شتابد و باندک فرصتی (که آنحضرت خود را فراهم آوردند) فیل باهتنام خود از مغاک پا بر آورده شروع در بدمستی نمود - و آنحضرت بهمان گشادگی پیشانی و شکفتگی خاطر باز بر همان فیل سوار دولت شده محفوف حفظ و حمایتِ حضرتِ عزّت متوجه مستقرّ سریرِ خلافت شدند بپیرام خان خانان از شنیدن صورتِ این حال (که جانهای آرمیده عاکفانِ عالمِ قدس را در کشاکش بی آرامی اندازد) باستلام پایه سریرِ والا رسیده بشکر سلامتی ذاتِ اقدس و دفع عین الکمال نثارهای گرمی بر فرقِ روزگار افشاند - کز بپیان ملاّ اعلمی و مجلسیان انجمنِ قدس دستِ دعا برداشته خلود دولت تازه و ظهور تکمیل جهانیان بوسیله تربیتِ این بزرگ آفاق از ایند بسیار بخش مسئلت نمودند *

بر مستبصران آگاه پوشیده نماند اول فیل (که حضرت شاهنشاهی بدولت و اقبال بران سوار شده سر بلندی تحت سعادت داده اند) دلکنگر نام داشته - که پیرام خان خانان آنرا با دیگر فیلان از جمله غنائم ماچپیواره بدرگاه گیتی پناه حضرت جهانبانی جنّت آشیانی ارسال داشته بود و حضرت جنّت آشیانی آن فیل سعادت مند را در لاهور بحضرت شاهنشاهی شفقت فرموده بودند و چون فیل سواری آنحضرت بآن سرحد نبود (که تنها بر فیلان والا شکوه توانند سوار شد) بران فیل (که کمال اعتدال داشت) سوار میشدند - و فیل (که در مرتبه اول بی دستیاری فیلبان تنها بران سوار شده اند) فوج بدار نام داشت - و آن فیل بود که آنرا نیز حضرت جهانبانی

(۲) نسخه [ا ج ۵] ماچپیواره - و در [بعضی نسخه] ماچپیواره (۳) در [بعضی نسخه] فوج بدار *

فیلانِ مست (که فیلبانِ فیلِ دیگر را طاق شده در نظر می درآید) آن شیرِ الهی ازان فیل برجسته بران فیلِ دیگر سوار میشود - و این گروهِ حق پرست را سرْمهٔ روشنی افزای از دید این حالات بدست می افتد - چه رسیدنِ نزدیکِ این عفریت پیکر جز بحمایتِ ایزدی میسر نشود - فکیف سوار شدن بران - و باز آنرا به تندخوئی داشتن - و با فیلِ دیگر که مثل او باشد جنگ انداختن - از ظهور این عجائب اصحابِ ظاهر چون اهلِ معنی در مقامِ حلقهٔ بگوشی در آمدن گرفتند - بخاطرِ کسی نرسد که فیل را زین میکنند - وآلات و اسبابِ چند تعبیه می نمایند تا سواری میشود - ریسمان در گردن او حلقه طور (که باعثِ زیب و زینت او باشد) می بندند و نزدیک بگردن نشسته پا را بآن ریسمان اعتماد می بخشند - من چه گویم - سخن همانست که اول گفتم - بیانِ حالات از من نمی آید - اگرچه در واقع نویسی ظاهرین داند (که از درازی شاه راه مقصود یکسوسه شده به پهنای میروم) اما کارشناسِ معنی گزین دیابد که یک قدم از راه بیرون نهاده از کم فرصتی تاخته می شتابم *

از جملهٔ حمایاتِ ایزدی (که اربابِ صورت و معنی را از خوابِ غفلت بیدار ساخته شطری را در تعجب و لختی را در حسرتِ زیانِ ایام گذشته آورد - و طبقهٔ را در آفرین گری دانش خود بوده هوش افزای گشت) آنست - که درین هنگام (که در دارالملکِ دهلی مسرت پدرا می خاطر اقدس بوده فیل سواری فرموده بجنگ انداختن آن اشتغال داشتند) روزی بر فیل لکنه نام (که مظهرِ قهرمانِ جلالی بود) در عینِ بدمستی و بدخوئی و آدم کشی او بدولت و اقبال سوار شده بفیلِ همتای او جنگ انداختند که کارآگهانرا حیرت افزد - فیلِ لکنه (که آنحضرت برو سوار بودند) غالب آمده حریف را شکست داده مدهوشانه از پی او میدوید که ناگهان پای او (که ستونی عظیم را ماند) در گوی تنگ و مغاک عمیق فرورفت و دران عریضهٔ بدمستی (که دخانِ خشم در دماغ او پیچیده بود) حملهای عظیم و حرکتهای عنیف بنیاد کرد - و درین اثنا پهلوانی (که بر کفلِ فیل سوار بود - چه قاعده است که بردی این گوی پیکران یکی از شیردلانِ کاردان سوار می شود - و او را بزبانِ هندی بهوئی گویند)^(۳) تابِ جنبشهای آسمانی او نیاروده بر زمین افتاد - درین وقت (که غریب از کون و مکان برخاسته بود - و دلهای اربابِ اخلاص بگداز میرفت) ذاتِ مقدس نیز از جای خود جدا شده پای آسمان فرسای حضرت بر ریسمانِ گردنِ فیل (که بزبانِ هندی کلاوه خوانند) محکم شد و آنحضرت بدستی (که کمندِ همت بر فلک می انداخت) و پنجهٔ (که تائیدِ ید الله در اصابع

(۲) در [بعضی نسخه] لکنه (۳) نسخه [ه] بهولی - و نسخه [ی] بهوئی *

شناختی بخشم [کارے نساخته باشم - آن حسن صورت کو - و آن رفتار کجا - و اگر (سرعت و تند روی اورا بباد نسبت دهم) آن خوشگینی در وقت برهم زدن ثابت قدمان عرصه نبرد چون گفته آید و در درز بینی و دریانت و فراست اگر باسپ مانند گردانم بیان واقع نشده باشد - شرح بدمستی و کینه کشی و کارهای شگرف فیل را کتابے علیحدہ باید - کہ مرد دانا بے تکلفات انشا فراهم آرد و فصاحت و بلاغت تنها درین کار غریب (کہ از قرار واقع گفته آید) کفایت نمیکند - با خرد راست رو عمرے دراز (صحبت با تجربه کاران ادب آموز این بدیع منظر عظیم شکل بلند دریانت کوه افکن سوار ریای فوج برهم زن داشته) پذیرای شناخت بدائع این خلقت غریب عبرت افزای تحیر بخش شده باشد - و با ایفهمه خود از شنید بدید آمده برآی العین لطف و قهر اورا به بیند و کار نامهای او را از راه چشم بدل فرستد - شاید که اندک از بسیار او را تواند نوشت - کہ حسرتے در دل او از کوتاهی بیان نماند - مرا (کہ این شرائط بواقعی دست نداده) بعبارت آرائی سخن را چرا دراز کنم - و از مقصود (کہ درین شگرفنامه دارم) چون باز مانم - همان بهتر کہ بهمین قدر ازین عجائب مخلوقات اکتفا نموده رونق افزای کار خود باشم *

چون (نظر مقدس حضرت شاهنشاهی برین مهیب پیکر بدیع هیکل افتاد) سواران توجه دانسته پرده تازه برای خود سرانجام فرمودند - و در معنی ایزد جهان آرا آغاز جمال آرائی این یگانه عتبه کبریای خود فرمود - و بنقد از اسباب ترس و بیم ظاهر بینان خلق پرست گردانید - تا باین خدیو صورت و معنی گسسته عنان و پریشان اندیشه نبوده پا از اندازه خود بیرون نهند - چه مافران این فن و استادان این صنعت اینچنین زبردستی را رام خود نتوانند ساخت - و این پهلوان الهی باین دلیری و دلادری زبون خود سازد - همانا که ازو ملاحظه باید کرد - و ارباب معنی خداپرست را نیز عنفوان دیده وری و دریانت عجائب این برگزیده ایزدی شد - چه کارهائے (کہ در کالبد گفت در نیاید - و تراوی قیاس بر نسجد) ازین اورنگ آرای سلطنت بظهور آمد و سوار یهای فیلان مست آدم گش فیلبان ریای بدخو (کہ آهنین جگران این فن را از تصور آن زهره میگدازد) از ذات مقدس بظهور آمدن گرفت - دران هنگام (کہ فیل بدمست بدخو فیلبان خود را کشته چندین خون کرده آشوب شهر گشته باشد) این تائید یافته الهی در حمایت ایزدی در آمده (چنانچه در میان چمن و صحن خانه خرامد) پای عظمت آرای بر دندان فیل نهاده خندان خندان سوار گشته او را بجنگ فیلان مست عربده جوی می آرد - و در عین جنگ انداختن

(۲) در [بعضی نسخه] حسرت بسیار (۳) نسخه [ی] شکل (۴) نسخه [د] حقیقت (۵) در

[چند نسخه] قیاس ظاهر (۶) در [اکثر نسخه] تراویدن گرفت *

اورا فرصت یافته در حمام نما بدست آورده ازواع اهانمت رسانید هو مغلوب غضب گشته ملاحظه حضرت جهانبانی نکرده [امروز (که حال باینجا رسیده باشد - و خدیو زمان در نقاب بے توجهی) چگونه پیش آید - و ستم پیشهای تیره درون چه سعایتها که نمایند - و شدت منعم خان (که برآی العین ملحوظ او میگشت) بودن کابل و دیدن او را بخود قرار نمیداد - و بیوفائی نکوهیده ترین عارها پیش او بود - بخاطرش راه نیافتی که ازین دولت ابدترین روتافته بنحایتی دیگر رود - منعم خان جمع را بتسلخ او فرستاد - و بعد و پیمان او را آورده مقید ساخت - و بعد از ان باشارت او نشترے چند در چشم او زدند - چون تقدیر نرفته بود روشنائی چشم اخلاص بین او تباہ نشد - و پس از چندگاه (که او را کور دانسته دست از او باز داشته بودند) بنگش رویه بسرکردگی یکی از بنگشیان راه هندوستان پیش گرفت - تا بهر وضعی که باشد خود را باستانه دولت رساند - و هر امر ناگزیر (که از دشمنان رودهد) بارے در پای قدم صاحب باشد - منعم خان آگاه شده چندے از تیز روان عرصه تفحص را فرستاد - و او را با برادر خرد او جلال الدین مسعود بدست آورده گرفتار بند و زندان ساخت - و در فکر و اندیشه این بود که چگونه دفع کند - آخر شب جمع را بر سر آنها فرستاد و خون آن دولتخواه را برای غرض شوم خود ریخت - و بپیرام خان نیز فرمانے درست کرده بکشتن او فرستاده بود - حضرت شاهنشاهی (که برای عیار ارباب ثروت و چندین مصلحت دیگر در نقاب بے توجهی بودند) از استماع این قضیه خروش باطنی فرموده مکافات آنرا چون سایر امور بایزد هستی بخش جهان آرا تفویض فرموده بحوصله که داشتند بر زبان نیارزدند - اللہ تعالی این مظهر بردباری را برای نظام صورت و معنی دیرداراد *

توجه حضرت شاهنشاهی بغیل و جنگ انداختن فیلان^(۳) مست

خاطر دوربین پرده گزین حضرت شاهنشاهی (که پیوسته در لباس بے توجهی بوده مهمات مالی و ملکی بعاشقان آن را گذاشته هر روز پرده تازه بر روی احوال دولت ابدترین خود انداخته و دنیا دوستان خود آرای را باین طرز بدیع عیار گرفته) دران هنگام (که در کابل نقاب آرائی میفرمودند) بسواری شتر و جنگ آن متوجه بودندے - که دران حدره جاندارے کلانتر ازو نبود - و گاه برای تشجید خاطر جهان آرای بسواری اسپ و شکارسگ اشتغال داشتندے - درینولا (که ممالک هندوستان بقدم میمنت بخش آنحضرت رونق گرفت) بغیل بیشتر توجه فرمودند - که در صورت و سیرت از جانوران بدیع است - اگر [از روی کلانی بکوه تشبیه کرده گروهی را (که ندیده باشند)

(۲) نسخه [۱] در قدم صاحب (۳) در [بعضی نسخه] بجنگ انداختن *

آکنده نفاق بود - و سرشت او به خبیث و خبائث آماده - چه در زمان حضرت جهانبانی
جنت آشیانی و چه در هنگام طلوع نیر جهان آرای حضرت شاهنشاهی حرکات ناپسندیده از او
بظهور آمد - حضرت جنت آشیانی او را مصاحب مناقق میفرمودند - چنانچه سابقاً
گزارش یافته - و درینولا شطری از اوقات پریشان خود را در صحبت شاه ابوالعالی گذرانده
در تبه رانی می بود - و لحنی از اوقات بحدود شرقیه بسر برده از مصاحبان مجلس خبائث
علی قلی خان گمش - و پسر خود را مهردار او ساخت - و چون (پیمانۀ عمر او به پُردن نزدیک
رسیده بود) باندیشۀ تباہ از آنجا بدهلی آمد - درین اثنا بیروم خان او را مقید ساخته مصحوب
معتمدان روانۀ سفر حجاز ساخت - و از قدم گاه برآمده متوجّه پیش بود که کار او ساخته شد
و قدمش بعدم فرورفت - و باعث برین امر ناصر الملک بود - باهتمام تمام بیروم خان را بران داشت
که دو قطعۀ قرطاس بر یک اسم قتل و بر دیگری نقش نجات نوشته انداخته شود - تا هر نقشی
(که از پرده غیب بظهور آید - و برود افتد) آنرا فرموده الهی دانسته کار بندیم - و همچنانکه
اندیشیده بود تقدیر موافق تدبیر آمد - و در ساعت کمان فرستاده او را بسزا رسانیدند *

و از وقایع ناشایسته (که درین سال بظهور آمد) کشته شدن خواجه جلال الدین محمود بچوق است
و مجملے ازین سرگذشت آنست که او پادشاه قلی بود - و تواضع بے تقریب بمردم نمیکرد
و بزرگان دنیا نظر بر راج کار خود داشته همه را چاپلوس درگاه خود میخواستند - بنابراین اکثر
برکشیدهای این دولت علیا او را دوست نمیداشتند - و با این حالت عیب هزل و مزاح
(که بدترین عیب بزرگان تواند بود) داشت - و با سران زمانه مطایبه میکرد - و بحرهای
دور از کار در لباس طرفگی و ظرافت (که نادانان آنرا خوش طبعی نام نهاده اند) بسر می برد
و هیچ کس نبود که خلش از خارستان ظرافت او در پهلونداشت - درین هنگام (که غزنین باستصواب
محمد قلی خان برلاس بلو مقروض شد) ارباب فرض فرصت دانسته هم خاطر منعم خان را شوراندند
و اندیشۀ انتقام دیرینه او را تازه ساختند - و هم در هندوستان باعرب مزید برهمزدگی خاطر
بیروم خان شده او را در کشتن بجد ساختند - آن دور بینی و نیک ذاتی کجاست که صلاح دولت
صاحب را منظور داشته بندهای کار آمدنی را بجهت اغراض نفسانے خود هدف تیر انتقام نسانند
و سود و زیان خود را از ملاحظه انداخته در برآمد کار ارباب استعداد شوند - خواجه چون (فصح
عزیمت هندوستان نمودن منعم خان و در مقام کینه کشی در آمدن او شنود) در اندیشۀ دراز فرورفت
نه روی آمدن هندوستان که خدیو زمان در نقاب بے پروائی - و بیروم خان در نهایت استیلا - هرگاه
[در زمان حضرت جهانبانی جنت آشیانی بجهت حرف نامایم (که ازورسائده بودند)

لشکر بسیار بر سر او آورد - و سلطان حسین خان بهمین مردم خود بمداغه آنها برآمد - و چون (از منسوبان این دولت جاوید اقبال بود) با وجود کثرت مخالف فیروزمندی یافت - و جمعی کثیر به بدترین مردن^(۲)ها (که در حرام نمکی جان دادن است) بخاک نیستی برابر شدند - و شاه بداغ بلانی^(۳) (که از خویشان نزدیک علی قلی خان - و از شجاعان نامی زمانه بود) بهاریه عدم شتافت علی قلی خان بمقتضای شرارت ذاتی و بدنهادی خود میخواست (که آمده بسطان حسین خان رو برو شود - و یکبارگی از پرده آرم برآمده روسیاه ازل و ابد گردد) جمعی از خرد پوزان دور بین او را اندیشه نادرست باز داشته در تدارک و تلافی حرکات ناشایسته^(۴) او اهتمام نمودند و او نیز نصیحت پذیر گشته در چاره کار خود کوشش نمود - لیکن (چون دولت مندی ذاتی نداشت) آن ساریان پسر را از خود جدا نمیکرد - و از سایر امور بیدولتی دست باز نمیداشت - بباطن در اندیشه تباہ - و بظاهر شروع در ملامت نمود - و ناصر الملک پیوسته نکوهش احوال خسران مآل او کرده - و در فرستادن لشکر بر سر او و تنبیه کردن او اهتمام نمود - و بیرام خان خاطر علی قلی خان نگاهداشته از بزرگ منشی خود کارهای ناهنجار او را فاکره می انگاشت - درستان درخانه او را نصیحتهای گرانمایه کردند - و آن نکوهیده اعمال (چون از کردار خود باز نتوانست آمد) خود را بحیل و مکر زد - و برج علی نام نوکر از معتمدان خود را بدرخانه فرستاد که شاید کاره تواند ساخت - و شورش درخانه را علاج تواند انگیخت - دران ایام ناصر الملک صاحب اختیار کل بود - و مهمات مالی و ملکی برای زرین او مقوض بود - و از صمیم قلب لوازم دولتخواهی بجای آورده ملاحظه خاطر بیرام خان نکرده - روزی برج علی (که از مدهوشان مجلس علی قلی خان بود) پیش ناصر الملک رفته سخنانی (که از اندازه بیرون باشد) در میان آورد - چنانچه دل حق شناس ناصر الملک بغضب در آمد - بفرمود که برج علی را خوابانده چوب زدند - و از برج قلعه دهلی او را بزیر انداخته در خندق نیستی فرستادند - میگفت که این مردک اکنون مظهر اسم خویش گشت - و بیرام خان ازین معنی بغایت آزرده شد - و کینه در دل داشته انتقام او را بوقت دیگر انداخت *

و از سوانح دولت افزای (که در دارالملک دهلی درین ایام روی نمود) بیاسا رسیدن مصاحب بیگ پسر خواجه کلان بیگ است - که بسعی اخلاص سرشت ناصر الملک بوقوع آمد و جهانیان از شرارت او آسوده شدند - و حقیقت این حال برسم اجمال آنست که پیوسته دل باطل او

(۲) نسخه [ی] مردنیا (۳) نسخه [ج د] بدایمی - و نسخه [ی] براقی (۴) در [بعضی نسخه]

شجاعان (۵) نسخه [ی] ناپسندیده؛ او (۶) در [چند نسخه] قلعه فیروز آباد دهلی *

پیش خان زمان رسانید - و بازار حسن فروشی گرم ساخت - و این کافر نعمت را (که بدمستی دلاوری و دنیا داری ضمیمه بدنهادی او شده بود) از شورش طبیعت کار برسوائی کشید و چنانچه (خبائث ماوراء النهر از تیرگی دل عظمت و شکوه دولت را منظور نداشته بر ناپاک رگان آلوده دامن اسم بزرگی رانده پادشاهم پادشاهم میگویند) آن بیدولت نیز گفته - و کورنش و تسلیم بجای آورد - و از غزنی مستیهای گوناگون (که اندک گفته آید) راه سعادت گذاشته براهه ادبار رفت - و بلای عظیم تر فراهم آمدن خوش آمد گویان نزد او بود - که نظریک شان جز بر منفعت خود نیفتاده - و پیوسته بدین جهت جمیع بدیهای او را ترجیه نیک کرده در افزایش کار خود می بردند - و هرگاه (بدذاتے در پایه بلند باشد - و بدمستی چنین روی دهد و ارباب صحبت از گروه خوش آمد گوی خانم برانداز باشند) ظاهر است که دین و دنیای آن شخص خراب گردد - و حال و مآل او بخسرا نجامد - چنانکه مصداق این مقال احوال و خامت مآل علی قلی خان است - و چون (بے آزرمی و بے حیائی این بخت برگشتها بمسامع اقبال رسید) پرلیغ موعظت و منشور حکمت فرستاده بنصائح والا لوازم بزرگی بجای آوردند - و حکم عالی شد که درگاه ما دریای عفو و احسان است - آدمی زاد از فرمان برداری آز و صحبت بدذاتان^(۱۲) خوش آمدگویی مغلوب سلطان شهوت و غضب بوده مورد انواع ذمائم میشود - اکنون از مردمی و حقیقت و نمک شناسی و عقیدت و اخلاص حرف گفته نمیشود - سر رشته حساب را (که سرمایه نجات عموم مردم است) بدست داشته از کرده بشیمان شده به نیکو خدمتی تدارک کردار ناشایسته خود نمای - و آن ساربان پسر را بدرگاه فرست - تا کرده ترا ناکرده انگاشته بعواطف شاهنشاهی سربلند گردانیم - و اگر از بیخوردی و بیشرمی پذیرای احکام پادشاهی نشوی سزای تو در کنار تو نهاده آید - که باعث عبرت سایر کونه اندیشان^(۱۳) زرمست گردد - درین اثنا (که بدمستی و بدگوهری علی قلی خان بیشتر از پیشتر بظهور آمدن گرفت) رای جهان آرای اقتضا کرد که جمیع از بهادران نصرت قرین را در نزدیک او جایگیر کرده شود - تا از انفراد و استقلال برآمده پردۀ ناموس او دریغ نگردد - از انجبت قصبه سندبله را بسطان حسین خان جلایر جایگیر فرمودند - آن بدگوهر این قصبه را از پیش خود با اسمعیل خان پسر ابراهیم خان ازربک (که با او قرابت نزدیک داشت) داده بود هرگاه (سرجماعه به بدعملی و حرام نمکی موعوف باشد) پیروان او ناگزیر از سعادت بے بهره میگردند - و لهذا اسمعیل خان برگنه مذکور را نداده بمنازعت برخاست - سلطان حسین خان مذکور به پشت گرمی چنین خدیو اقبال ازو بزور گرفت - و او پناه به علی قلی خان برده

(۲) نسخه [ب] نفس (۳) نسخه [ی] حقیقت نمک شناسی (۴) نسخه [د] زرمستان کونه اندیش •

نہضت موکب گیتی گشای شاهنشاهی بدارالملک دہلی

ووصول بآن شهر کرامت پیوند

چون (خاطر جهانگشای از مهمات این حدود فراغ یافت) موکب عالی از راه سامانه متوجہ صوب دہلی شد - و منزل بمنزل داد دہان و عشرت کنان را سپردند - و بتاریخ پنجم اردی بہشت ماہ الہی موافق جمعہ بیست و پنجم جمادی الاخری لوی گیتی آرای سایہ وصول و پرتو نزل بر ساحت دارالملک دہلی انداخت - بزرگان شهر بآداب استقبال مبادرت نموده غبار موکب جهان نورد را پیرایہ آبروی سعادت خود ساختند - انوارِ نصف و عدالت و لمعاتِ رافت و عاطفتِ شاهنشاهی بر ساحتِ احوالِ خواص و عوام تانت - و بدستگیری مُدبّر اقبال کار سپاهی و رعیت بتازگی انتظام گرفت - و درانوا خان خانان باجمیع امرا و ارکان دولت در ہفتہ دوروز در دیوانخانہ شاهنشاهی دیوان بزرگ میداشت - و مهمات و معاملات مالی و ملکی (کہ دران بارگاہ دولت قرار می یافت) بعرض اقدس شاهنشاهی میرسید - و بدانچہ فرمان گیتی مطاع میشد بطغرای نفاذ می پیوست *

و از بدائعِ وقائع (کہ سپہر خیال باز از پردہ بوالعجبی برآورد) داستانِ عشق و عاشقی علی قلی خان زمان بساربان پسرے بود - و برسیلہ آن جوہر بدگوهری او روشن گشته نفرینِ جهانیان را مورد آمد - و تفصیلش بطرزِ اجمال آنست کہ در عہد دولتِ حضرتِ جهانبانی جنت آشیانی شام بیگ نام پسر ساربان (کہ بحسنِ صوری و جمالِ ظاہری انگشت نما بود) در سلکِ قورچیانِ خاص انتظام داشت - و خان زمان بآن ساربان پسر بمقتضای خبائتِ ذاتی و خیانتِ فطری نظرِ شہوانی بردوخته و این طُغیانِ طبیعتِ شہوانی و غلیانِ نفسِ بہیمی را عشق نام کدہ روزگار بسر می برد - بعد از واقعہ ناگزیر حضرتِ جهانبانی شام بیگ باتفاقِ خوشحال بیگ (کہ او نیز داخلِ قورچیان بود) در جالندھر بآستان بوسِ حضرتِ شاهنشاهی سرافراز گشته در جمعِ قورچیان می بود - درین حال خان زمان از بیدولتی و تبہرائی کسان فرستادہ اغوی او نمود آن بے جوہر معنی (کہ مغرورِ حسنِ بے مدارِ صورت بود) این را نقشِ مراد و منصوبہ بخت دانستہ گریخت - چہ درین درگاہ (کہ بازارِ حسنِ معنوی گرم است - و بہ برکتِ حسنِ معنوی لطفِ صورت را جای میدہند) امثالِ این مردمِ بیمعنی ظاہر آرا را کہ می پرسد - و کجا بنظرِ التفاتِ شاهنشاهی میرسند - و بالجملہ آن بیدولت بخیالِ فاسد از دولت خانہ اقبال گریختہ خود را

(۲) نسخہ [د] سپہر خیال از پردہ (۳) نسخہ [د] نمیدہند *

پس از فراغِ نشاطِ نوروزی و انبساطِ فتح و فیروزِ اشجارِ سعادتِ اثمارِ حدائقِ الهی یعنی رباتِ نصرتِ آیاتِ شاهنشاهی بزمِ سایه‌گستری دارالملکِ دهلی از قصبهٔ جالندهر در جلوهٔ اقبال آمده شکرگان و نخچیر افکنان نهضت فرمود *

چون [از دریای سنج (که قصبهٔ لودهیانه بر ساحلِ آن واقع شده) عبورِ مرکبِ عالی اتفاق افتاد] مسرعان کارآگاه خبر آوردند که حاجی خان (که اندک از احوال او سابقاً گذارش یافت) بانواجِ قاهره (که بدفع او نامزد شده‌اند) دمِ مساوات و مساهمت میزند - بنابراین توجهِ جهانگشای بران قرار یافت که مرکبِ اقبال تا حصار رفته نظامِ کارِ نبرد رفتهای مذکور نماید و اگر جمعِ دیگر را برای استظهارِ آن جماعت باید فرستاد فرستاده خاطرِ عالم آرای را از انحدود بالکل جمع نموده آید - بنا برین اندیشهٔ صواب انتما جمیعِ اردوی معلی بسرکردگی ناصرالملک حصار رویه روانه شد - و حضرت شاهنشاهی بجهتِ احیای آدابِ مستحسنه و ارتقای مدارجِ سعادت جریده بسپرد متوجه شدند - که زیارتِ حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی (انارالله برهانه) فرموده بر مرکبِ دولت سایه‌گستر شوند - چه در هنگام شکستِ امرا و استیلاهی هیمو خنجر بیگ و جمع از ملازمان درگاه نعلش مقدس آنحضرت را برداشته بسپرد آورده بودند - و تاحال آن هندوقِ قدسی را محفوفِ استارِ خفا ساخته درانجا بودیعت گذاشته بودند - و در اندک زمانه بعد از احرازِ این امنیّت بحصار رفته روشنی‌افزای اردوی معلی گشتند - و بیرام خان خانان نیز بموجب التماس درین عزیمت همراه بود - و درینفلا (که رباتِ اقبال در حصار بود) میان ناصرالملک و شیخِ گدائی نزاع و نقارے^(۴) بهم رسید - و چون بیرام خان رعایتِ احوالِ شیخ بسیار مینمود جانب او گرفت - ناصرالملک روزی چند خاطر غبارآلود ساخته بدرخانه نیامد - و در اندک زمانه جمع از نیک‌ذاتان در میان آمده صلح دادند - و چون (طنطنهٔ عساکرِ نصرت بحاجی خان و آنمردم رسید) بے جنگ از هم متفرق گشته هرکدام بجائے رفت - و حاجی خان بگجرات شتافت و از لشکرِ منصور محمد قاسم خان نیشاپوری باجمیر رفته متکفلِ انتظامِ آنحدود شد - و سید محمود بارهه و شاهِ قلی خان محرم و جمع را به تسخیرِ جیناران^(۵) فرستادند - بهادرانِ نصرت قرین بزورِ شمشیر و نیروی شجاعت جمع کثیر از راجپوتانِ گردن کش را به تیهٔ عدم راهبری نموده آن قلعه را متصرف شدند - و عرصهٔ آنحدود از خص و خاشاکِ اربابِ بنی و ترمذ پاک شد *

(۲) نسخه [ز] لودیانه (۳) نسخه [و] مستحبه (۴) در [بعضی نسخه] نقاضے (۵) نسخه [ز]

اختصاص داشتند - پشه بیگم دختر علی شکر بیگ جد سیوم بیرام خان (که در عقد سلطان محمود میرزا بود) دختر او را (که از میرزا شده بود) بخواجه زاده عقد بستند - حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی بملاحظه نسبتهای مذکور میرزا نورالدین محمد را (که آثار اخلاص و حسن عقیدت از پیشانی او دریافته بودند) مکرمت فرموده گلبرگ بیگم را (که صبیغه قدسیه آنحضرت اند) انتساب فرمودند - و سلیمه سلطان بیگم (که به نیک سیرتی و پاکدامنی و فطرت عالی امتیاز دارند) ازان قدسیه بظهور آمده - و حضرت جهانبانی جنت آشیانی باین مناسبت آن نسبت خیال فرموده بودند - سبحان الله چه عالم تقلید است - ازینکه سلطان محمود را در باب خواجه زاده چغانیان سهوی رفته باشد (که با غیر کفو نسبت کرده باشند) برای چه حضرت فردوس مکانی پیروی آن نموده نسبت بمیرزا نورالدین محمد کنند - و بچه سبب اکنون به تبهیبت گذشتها این نسبت صورت بندد *

آغاز سال سیوم الهی از تاریخ جلوس حضرت شاهنشاهی

یعنی سال خورداد از دور اول

المنه لله که هیکل سال دوم از تاریخ الهی مرصع بجواهر خرمی و خوشدلی آویزه گوش روزگار و آرایش گردن ماه و سال گردید - و کوبه بهار سال سیوم الهی بسواطع دولت و اقبال بلندی گرفت و بعد از چهار ساعت و بیست و هشت دقیقه از روز جمعه بیستم جمادی الاولی سال (۹۴۵) نهصد و شصت و پنج اورنگ نشین فلک چهارم ظلمت زدای هفت طارم ببرج حمل تحویل نمود عالم صورت را چون جهان معنی طراوتی تازه داد - و زمین پرموده را چون آسمان سال خورده نظارتی باندازه بخشید - دل بستگان عشرت بظهور شعشعه سعادت این سال آیدن نشاط از سر گرفتند و آرزو مندان شوق از نسیم نوروزی روح تازه در قالب امانی و آمال در دمیدند * شعر *

دماغ عالم از بوی بهاری * هوا را ساخته عود قماری
 زمشک افشانی باد طرب ناک * عبیر آمیز گشته نافه خاک
 زمین را مشک پیمودن بخروار * هوا را غالیه سودن صدف وار
 نیارده ز نرمی تاب مهتاب * ز لاله خون چکیده وز سمن آب
 بنفشه بهر چشم بد بتعجیل * کشیده در بناگوش چمن نیل

(۲) نسخه [ح] بخشی بیگم - و نسخه [ی] ویشه بیگم (۳) نسخه [ی] شکر علی بیگ

(۴) در [بعضی نسخه] گوش روز و روزگار (۵) در [چند نسخه] سوخته *

آنست که خود آیندها (اگرچه از روی اضطرار آمده باشند) از صدماتِ قهر محفوظ میباشند و فطرتِ بلند (که بهزاران مروت و فتوت سرشته است) تجویزِ آزارِ این طبقه نمی فرماید [ظهورِ این قضیه ملایم طبع اشرفِ اقدس نیامد - اما چون (نقاب از جمالِ جهان آرا برنداشته بودند) بظاهر چندان توجه نفرمودند - و چون (خاطرِ جهانگشای از مهماتِ پنجاب فارغ شد) چهار ماه و چهارده روز (که دارالسلطنه لاهور از فرِ نزولِ سپاهِ منصور غیرت افزای سپهرِ والا بود) شرافتِ اوقاتِ بفاغِ بالی و نشاطِ رانیِ مصروف بوده (بظاهر در لباسِ بی پروائی بکارِ اشتغال داشته - و در معنی در غایتِ پروا بوده) عیارِ اربابِ اخلاص گرفته می شد - چون (کار پردازانِ کارگاهِ خلافت از انتظامِ مهماتِ فارغ شدند) حکومتِ لاهور بحسین خان خواهرزاده مهدی قاسم خان تفویض نموده در ساعتِ میمنت بخش بیست و پنجمِ آذر ماهِ الهی موافق سه شنبه پانزدهم شهرِ صفر (۹۴۵) نهمصد و شصت و پنج نهضتِ اعلامِ نصرتِ اعتصامِ بجانبِ دارالملکِ دهلی اتفاق افتاد •

و از جمله سوانح [که در عرصه قصبه جالندهر (که مخیمِ سرادقاتِ عالی بود) بوقوع پیوست] قضیه انعقادِ خان خانان بیرام خان بود بعصمتِ تباب سلیمه سلطان بیگم - و تفصیلِ این سانحه آنکه حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی در عهدِ جهان آرائی خود آن عفتِ نقاب را (که خواهرزاده آنحضرت و صبیغه میرزا نورالدین محمد بود) نامزدِ بیرام خان کرده بودند که بعد از فتحِ هندوستان آن در دانه یکنای فطرت را (که باصالتِ نسب و جلالتِ حسب از مخدراتِ سرادقِ عصمت و مکنوناتِ معادنِ عفت ممتاز بود) به بیرام خان بسپارند - و مرهونِ وقت مانده بود - درین هنگام (که عرصه جالندهر از ورودِ موکبِ عالی مهبطِ انوار شد) خان خانان خاطر بر سرانجامِ این داعیه گماشته از بندگانِ حضرتِ شاهنشاهی استدعا و استمراجِ این شغل نمود - حضرتِ شاهنشاهی (چون در لباسِ بی پروائی درآمده راهِ خدا را میسپردند) بامضای آن التماسِ اشارت فرمودند - و بآن خدیرِ معلی ازدواجِ روی داد - تمامِ مستوراتِ سرادقِ سلطنتِ خصرماً ماهم^(۳) انگه درین انعقادِ سعیِ صوفورِ بظهورِ رسانید - چنانچه عقد و زفاف در یک هفته صورت گرفت - میرزا نورالدین محمد پسرِ میرزا علاء الدین محمد است - و او پسرِ خواجه حسن^(۴) که بخواجهزاده چغانیان شهرت دارد - و خواجهزاده نبیره خواجه حسن عطاراند و ایشان بیواسطه پسرِ خواجه علاء الدین اند که خلیفه اولِ خواجه نقشبند اند - و پوشیده نماند که خواجهزاده چغانیان به نسبتِ دامادی سلطان محمود میرزا بن سلطان ابوسعید میرزا

(۲) نسخه [د] چهار روز (۳) در [اکثر نسخه] بیکه ماهم انگه - و در [بعضی نسخه] بیگم ماهم انگه

(۴) نسخه [ج ه ی] حسین •

و آنکه در عنفوانِ شباب که موسمِ طغیانِ طبیعت و مبدایِ غلیانِ قوایِ غضبیست - آری بزرگی را (که جهان آفرین در کذبِ حمایتِ خود به پرورد) اینها از و چه بدیع باشد *^(۲)

و درین هنگام (که عرصهٔ لاهور بفروغِ قدومِ عدالت آرای حضرت شاهنشاهی رونق داشت) سلطان آدم گهر بزمین بوس رسیده بنوازش پادشاهی اختصاص یافت - و چون (در عنفوانِ درآمدنِ رایاتِ حضرت جهانبانی جنت آشیانی بفتحِ هندوستان شرفِ ملازمت در نیافته بود) توهمِ بخاطر داشت - لیکن چون خدمتِ شایسته کرده بود [که مثلِ میرزا کامران را (که سرمایهٔ چندین شورش و آشوب بود) گرفته سپرده] چشمِ مرحمت فراران داشت - و پیوسته عرائضِ او بدرگاهِ معلی می آمد - درینولا (که عالمِ بفرار رنگِ حضرت شاهنشاهی فروغِ آسمانی یافت و اقبالِ بکارِ خود در آمد - که هر جا سر و سردارے باشد موی کشان بسجودِ آستانِ عالی آورده سر بلندِ سعادتِ جاودانی سازد) آن دولتمند را نیز داعیهٔ آستان بوس گریبان گیر شد - و از وحشیِ طبعی خود التماس نمود که چون بملازمت سرافراز شوم همراهِ موکبِ والا بهندوستان نبرند - و بمآثرِ الطافِ خلاق نواز از جا و مقامِ خود جلای وطن نشوم - و یکی از معتمدانِ پایهٔ سریرِ والا مرا گرفته بدرگاهِ معلی برد - عواطفِ شاهنشاهی پاداشِ خدمتِ شایسته فرموده جمیع ملتمساتِ او را بذروهٔ قبول ارتفاع داد - و تیمور خان جلایر باین خدمت اختصاص یافت - تا او را مقرونِ استمالت آورده بسجدهٔ درگاهِ گیتی بنه سربلند ساخت - و زیاده از آنچه (در حوصلهٔ خواهش او بود) بمراحم شاهنشاهی ممتاز شد *

و از سوانحه (که در ایامِ توقّفِ عالی در لاهور عبرت بخشِ اربابِ تمرد شد) بیاسا رسیدنِ نختل زمیندار مؤ است - و مجمل ازین قضیه آنکه این زمیندار از شوربختی که^(۳) داشت بسطان سکندر همراه شده موجبِ ضلالتِ او گشت - و از آنجا (که رسمِ بیشتر از زمیندارانِ هندوستان آنست که راهِ یکجهتی گذاشته همه طرف را نگاهبانی میکنند - و هر که غالب و شور افزا باشد بار همراهی می نمایند) در هنگامِ شورشِ روزگار (که قضیهٔ ناگزیرِ حضرت جهانبانی جنت آشیانی زبان زدِ اقطار و اکنافِ هندوستان گشت - و سکندر سور سر بفساد برداشت) آن گمراه همراه گشته در پی آرایشِ هنگامه او شد - و درین هنگام (که رایاتِ نصرت محاصرهٔ مانکوت نمود - و کاروبار بر متحصنانِ قلعه باضطرار کشید) بوسیلهٔ حیل‌های زمیندارانه آمده ضمیمهٔ لشکر گشت - بیرام خان (چون بر حقیقتِ افسادِ او آگاهی داشت) او را بسیاست رساند - و بجای او برادرِ او بختل را (که بهوشیاری و دولتخواهی در پیش بود) مقرر ساخت - از آنجا [که آئینِ همتِ والای شاهنشاهی

(۲) نسخه [۵] بعید (۳) در [بعضی نسخه] که در سر داشت *

پیشتر از رسیدن اردوی ظفرقرین جریده بلاهور نزل اقبال فرموده سلطنت آرای گشتند - و پیوسته بانبساط شکار اشتغال میفرمودند - و بعد از چند روز اردوی معلی بنام و کمال رسید - خان خانان از فنون فرمان برداری سلطان واهمه (باز بر سر حکایت رفته و به نسبت شمس الدین محمد خان آنکه کلمنه شده) اظهار نمود که همچنان (که چهره اخلاص و عبودیت من درین دردمان عالی از غبار ربو و ریا مصفاست) نظر مرحمت و التفات آنحضرت را نسبت بخود بر وجه اکل و اتم دانسته گمان فتور در ارکان آن نمی برم - اما چون (گله گله حضرت را بے التفات می یابم) از نتیجه غیبت و سعی سعایت شما میدانم - از من چه واقع شد که کمر بعد اوت من بسته اید - و تشنه خون من شده مزاج اقدس را بر سر انحراف می آرید - و کار بجائے میرسانید که قصد جان من میکنند شمس الدین محمد خان ازین صدمات مضطرب شده جمع را بخود متفق ساخته با خویش و پیوند خود پیش خان خانان رفت - و عهد و موثیق در میان آورده سوگندهای غلاظ و شداد یاد کرد که هرگز زبان بغیبت شما نگشاده ام - و نخواهم گشود - تا آنکه خان خانان را دل بجای آمده شورش او قدرے فرو نشست *

و از سوانح این ایام آنکه بهادر خان را به ملتان رخصت فرمودند که جایگیر خود را (که نویافته بود - چنانچه سابقاً ایمان بدان رفته) سرانجام دهد - و هم بلوچان آنکدود را (که سر نمرد بر داشته بودند) تنبیه نماید - بهادر خان دران ولایت دلگشا رسیده لوازم مردانگی بجای آورد جمع انبوه از سوار و پیاده در برابر او آمده زیاده از اندازه تاب و توان خود کوشش مینمودند و تا مدت یک ماه آداب پیکار از جانبین بتقدیم میرسید - و چون (سایه اقبال این خدیو جهان پرتو توجه بر حصول امنیت او انداخته بود) بیامن توفیقات ایزدی فیروز مند گشت *

و چون ایزد جهان آرا در مقام اظهار سطوت شاهنشاهی بود (که از نقاب استغنا برآمده خود ناظم پراگندگیهای عالم شوند) بیرام خان (که پیوسته لاف عقیدت زدے) پرده از روی کار او برداشتن گرفت - و او را سالک بیراهه ساخت - و آنکه بیراهه رفتن او اکثرے از مردم هوشمند دریافتند آن بود که فیلان پادشاهی را خواهی نخواهی بامرای اعتبار کرده خود تقسیم نمود - تا آنکه خیل از فیلان خاصه پادشاهی را (که پرده عظمت و جلال جهان آرای آنحضرت بودند) گرفته به بهانه آنکه بمردم میسپارد از آنحضرت جدا ساخت - آن خدیو جهان نمیخواست که این تکم را قبول نماید - لیکن چون (کارها بوقت خود باز بسته است - و هنوز آنزمان نرسیده بود) اغماض نظر فرموده رضا بقضا داد - سبحان الله این چه وسعت حوصله - و این چه اندازه مداراست

و آن جهان پهلوانِ الهی بمقتضای قوت و عظمتِ فطری پیوسته بر سواری گشته (درین تنهاری بران رخسِ سعادت پیوند سواری بودند - از کثرتِ صوری یکسو شده در نورِ حضورِ ایزدی روشنی افزای بوده گرم رفتار شدند - چون بارهٔ راه طی شد ناگهانی بحالِ آن رخسِ اقبال متوجه نشده بکاره فرود آمدند و بوضع خاص با خدای خود همراز گشتند - آن تکرارِ آتش خوی باد پیما برسمِ عادتِ خود تندپا کرده گرم دریدن شد - تا آنکه از نظرِ دوربینِ آنحضرت پنهان گشت - چون باز خاطرِ مقدس میلِ سواری فرمود نه در ملازمت کسی - و نه در خدمت اسپه - لختی در اندیشهٔ این کار شدند ناگاه دیدند که همان اسپ از دور دریده می آید - تا آنکه دویده دویده بآرامش سنجیده در ملازمتِ آنحضرت رسیده ایستاد - و آنحضرت در شگفتِ غریب مانده بران وحشی نژاد سواری دولت شدند اسپه (که عادتِ او باشد که به آسانی سواری ندهد - و دروا شدن آن باشد که بدشواری بدست افتد و آنگاه^(۳) در چنین صحرائی رها شده باشد - و از نظرِ غایب گردد - و بمحضِ توجهِ شاهنشاهی خود آمده بآرامش تمام سواری دهد که هرگز به آسانی میسر نمی شد) از عجائبِ تصرفاتِ این سریر آرای دولت تواند بود *

این سریر آرای دولت تواند بود *

آری کسی را (که ایزد بیچون در نوازش باشد - و متکفلِ این کارها شود) در وسعتِ آبادِ خاطرِ او از تنهائی چه اندیشه باشد - و اگر ذاتِ مقدس او چنین نتایج بخشد چه دور - اگرچه بظاهر چنان می نماید (که دادارِ خرد آفرین جمالِ عالم آرای آن پادشاهِ صورت و معنی را بر خودش روشن میسازد) لیکن از روی معنی برای رهنمونی ظاهر پرستانِ مختصر بین چراغی چند در شاهراه هدایت می نهد - تا چنانکه (او را خداوند صورت و پادشاهِ ظاهر میدانند) بهتر و بیشتر از آن فرمان فرمای معنی دانسته رضامندی او را رضاجویی حق پنداشته بگلشنِ سرای سعادتِ جاوید رسند - خوشا بزرگی که حالش چنین باشد - و زهی دولتمنده که او را چنین آگاه سازند - و چه کور باطنی حق ناشناس که با چندین انوارِ حقانیت در حجابِ بیگانگی مانده در خلابِ نادانی فرورود - و چه باطل بیدولت که با وجودِ یافتِ این پایهٔ ارجمند براههٔ نفاق و خلاف رفته با خدای جهان آفرین ستیزه نماید - سخن کوتاه که این گفتارِ شگرف را نهایت نیست - و گیتی خدیو ظهورِ این عارفهٔ غیبی را الهامِ ربّانی دانسته نسخِ عزیمتِ تنهاری فرموده باز بدل گرمی و نوازشِ نوکیشانِ اخلاص پیوند (که در اردوی معلی بودند) توجه فرموده سایهٔ التفاتِ بران حدرد انداختند - و جهانیان را فروغی و فراغی حاصل آمد - و مرکبِ معلی بتاریخِ بیست و پنجمِ مرداد ماهِ الهی موافقِ یازدهمِ شهرِ شوال

(۲) نسخهٔ [ج] دیده می آید (۳) در [اکثر نسخه] و آنگاه چنین صحرائی شده باشد (۴) نسخهٔ

[۵] گردیده - و در [بعضی نسخه] گردد (بمحضِ توجه *)

نهضت فرمود - تا ممالک پنجاب را سرانجام شایسته فرموده بدارالخلافت آگره نزل اجلال فرمایند - در انهای راه از نا فهمیدگی و بقدر نعمت نارسیدگی خاطر بیرام خان برهم خورد و شرح این ماجرا آنست که در اواخر ایام محاصره قلعه مانکوت فی الجمله عارضه در طبیعت خان خانان راه یافت بود - و درمی چند پیدا شده که سواری اسپ نتوانسته کرد - و دران ایام حضرت شاهنشاهی (بجهت انبساط خاطر فیض مظاهر - و انشراح باطن قدسی موطن) توجه عالی بجنک فیل میباشند - و اکثر اوقات باین نشاط (که صد حکمت شگرف را متضمن است) روی التفات می آوردند - روزی در میان دو فیل پادشاهی (که فتوحا و لکنه نام داشتند) جنگ بامتداد کشید - اتفاقاً آن دو فیل جنگ کنان قریب بخیمه خان خانان رسیدند - و هجوم خلایق و ازدحام تماشاگران و غوغای عوام باعث توهم و توحش خان خانان شد - و راهمه اش بران داشت که مگر باشارت عالی بوده باشد - و تصدیق بعضی مردم فتنه انگیز نیز ضمیمه پریشانی خاطرش شد خان خانان یکی از محرمان خود را نزد ماهم انکه فرستاده پیغام داد که درین آستان سپهر مطاف بخود گمان تقصیر ندارد - و بغیر از آداب دولتخواهی امری بظهور نمی آید - فتنه سازان چگونگی گناه بمن اسناد کرده باشند که موجب این همه عتابی شده باشد که فیلان محبت را بچادر من سردهند ماهم انکه بمقدمت تسلی بخش تسکین خاطر شورش یافته او نمود - درینول ازین خدیو جهان (که خود را در لباس بیگانگی داشته در اخفای احوال توجه میفرمود - چنانچه سر این را در خور دریافت خود پیشتر ازین از دل بکاغذ سپرده) امری بدیع بظهور آمد که موجب حق شناسی طایفه از نیک نهادان گشت •

و تفصیل این سانحه هدایت بخش آنست که روزی شاهنشاه جهان آرا از دید کوتاه بینان بنگ آمد در جوش شد - و قوت غضبی (که از طینت ذاتی باعتماد آورده و دیعت نهادی دست قدرت است) رخصت خشم نمودن یافت - و از ملازمان عتبه اقبال (که پیوسته در رکاب سعادت اعتصام می بودند) دل گران فرموده جدا شدند - و حکم مقتس شد که هیچ احدی در رکاب نصرت قباب نباشد - تا آنکه جلودار و امثال این مردم را (که وحدت کلمه خلوت از کثرت اقسام این مردم غبار آلود نمیگردد) باز داشته یگانه و تنها (بباطن باخدای خود به نیاز - و بظاهر از مردم خشم آلود) از معسکر اقبال بیرون آمدند - از اسپان خاصه حضرت شاهنشاهی طرف اسپه عراقی حیران نام (که خضر خواجه خان پیشکش کرده بود - و در تیزی و تندمی مثل نداشت - و در بدخونی نیز نظیرش پدید نبود - هرگاه او شده کس پیرامون آن نتوانسته گشت - و بدشواری بدست آمده

و معتمدان بارگاه قبول را به قلعه روانه سازند - که خاطر بیقرار مرا تسلی پذیر عذابت ساخته ضمیمه لشکر فیروزی گرداند - و آنحضرت (که معدن مروت و مردمی اند) از روی مراحم بیدریغ اتکه خان را (که بوفور کاردانی و اعتماد از پیش قدمان بود) باین کار فرستادند - سکندر از روی خجالت اظهار آن نمود که عقل عاقبت اندیش نداشته ام - و طریق کوتاه بینی سپرده ام - دیگر مرا آن حالت نمانده که بسجده آن درگاه روی خود سفید توأم کرد - اگر درین مرتبه بمیامن الطاف شاهنشاهی چندگاه از ملازمت حضور معاف باشم لایق حال منست - اکنون پسر خود را به بندگی میفرستم و امیدوارم که مرا جائی نامزد شود - که روزی چند آنجا بوده خود را آماده سعادت آستان بوس گردانم - و بخدای جهان آفرین عهد کردم که تا زنده باشم گردن عبودیت از خط اطاعت برندانم و طوق این احسان در گردن جان انداخته زبور سعادت خود سازم - و خاطر فرستاده را بفریب ملازمت و مرسوم خدمت رضامند ساخته بناصرالملک نیز (که وکالت خان خانان داشت - بلکه وکیل السلطنت بود) از نقد و جنس ارسال داشت - و مشارالیه از روی دولتخواهی در انجام مرام سکندر شده خلاصه التماس او را بوساطت خان خانان معروف بساط اقدس شاهنشاهی ساخت و آنحضرت (که لذت عفو بیشتر از انتقام میدانند) ملتمس خان خانان را بعز قبول مقرر داشته بموجب قرار داد خرید و بهار و آنحدود بجایگیر او مقرر ساختند - و او پسر خود عبدالرحمن نام را مصحوب غازی خان تنویری (که از امرای معتمد او بود) بدرگاه سلاطین پناه فرستاد - که خدمت شایسته اینها باعث مزید توجه شاهنشاهی نسبت باو شود - و بموجب عزائم پادشاهانه قرار داد از قوت بفعل آمد - و پیشکشهای گرمی باچند فیل گزین (که شایسته بارگاه عالی تواند بود) ارسال داشته بتاريخ یازدهم مرداد ماه الهی^(۳) موافق شنبه بیست و هفتم ماه رمضان کلید قلعه را باولیاى دولت قاهره سپرد - و حضرت شاهنشاهی رقم عفو بر جرائد جرائم او کشیدند و از سواد صحائف اعمال او اغماض عین فرموده او را راه دادند - که از زندان حصار بیرون رفت و بهزار بیم و ترس خود را بخريد و بهار رساند - و بعد از دو سال بعدمخانه شتافت *

و چون (فتح قلعه مانکوت بخوبترین وجه صورت گرفت - و سلطان سکندر از زنهاریان قهرمان سلطنت شده سرے سلامت برد) حراست آن به ابوالقاسم برادر محمد قاسم خان موجی^(۵) قرار گرفت - و باستصواب مشیر اقبال موکب عالی به فتح و نصرت بتاريخ شانزدهم مرداد ماه الهی موافق دوم شوال بعد از انقضای شش ماه و کسرے از دامن کوه سواک بعرضه دلگشای لاهور

(۲) نسخه [۱] تنور - و در [اکثر نسخه] تنور (۳) در [اکثر نسخه] امرداد (۴) در [بعضی نسخه]

بر بسلامت (۵) نسخه [ج] موجی *

فتح قلعه مانکوت و مراجعت موكب مقدس شاهنشاهي

بلاهور و ديگر سوانح اقبال

از جلاؤل نائيدات ازلي و ميامن ترجهات شاهنشاهي (که کلید جميع مغلقات صوري و معنوي ست) گشايش کار روی داه - و هرگاه (ایزد جهان آرا بمقتضای نیت علیا متکفل مهمات منسوبان این خدیو صورت و معنی ست) در کارے (که بنفس مقدس متوجه باشند) خیال باید کرد که کارفرمایان ابداع چگونه در اتمام آن اهتمام داشته باشند - و مصداق این مقال فتح چنین قلعه ایست که بسد سکندری پهلوی میزد - و صورت گشايش آن در اندیشه دانایان نمیگذشت - و القصة لوازم محاصره (که بخيال کس نمیرسد) بوجه احسن سرانجام یافت - و مورچلها از هرجا پیش رفتند در چندجا سرکوبهای قلعه فرسا برآوردند - ازان میان مورچلے (که باهتمام کاروانی ناصر الملک بود) از همه مورچلها پیشتر رفت - و راه درآمد و برآمد زندانیان قلعه بسته شد - سکندر (هرچند بر استحکام قلعه تکیه داشت) از صورت حال پراکنده دل گشت - و باوجود پراکنده دلی چون واقع طلبان فرصت فتنه و شور مبارز خان عدلی (که مجملے از حالات او بقلم اختصار گذارش یافته است) میطلبیدند (که شاید سربرداشته از ممالک شرقیه هندوستان دهلی رویه متوجه شود و کار قلعه ناتمام ماند - و او را فرصت شورش مملکت آسوده پدید آید) دل از قلعه داری برنمیداشت - لیکن چون (مخالفان دولت خداداد را کارے از پیش نمیرود) مبارز خان را پیمانته زندگانی پُر شد - و نمونه ازین سرگذشت آنکه چون (پسر محمد خان حاکم بنگاله صدر خان نام لقب جلال الدین بر خود بسته دعوی بزرگی نمود) بقصد انتقام پدر خود (که مبارز خان در جنگ او را بر خاک نیستی انداخته بود) متوجه شد - و جنگ عظیم کرده نصرت یافت و مبارز خان عدلی در آن جنگ کله کشته شد - و چهار سال و چیزه ایام حکومت او بود - بنام چه دولت سست عظمی و عنایت سست کهوری که اولیای دولت یک طرف از اسباب برهم زدن مخالفان می شونند - و مخالفان در یکدیگر آرنخته قصد یکدیگر میکنند - و معاهدت این دولت جاوید می نمایند *

چون این خبر به ملخصان قلعه رسید یکبارگی پریشان خاطر و پراکنده باطن گشتند - سکندر اعتلای اعلام دولت روز افزون و شکست بر شکست خود را چون محتبصرانه و کار آگاهانه دید نا امیدي برنا آمیدی بر روز آورد - بے اختیار در سلک زهاریان درآمد - و بدست عجز و اضطراب جمعے از معتمدان کاروان را فرستاده التماس نمود - که حضرت شاهنشاهي یکے از بندگوار بساط قرب

سردار آنها نوشته آمد (بمحض میامن انتساب این دولت ابد قرین ظفر یافته کامروا شد - و غنیمت از اندازه بیرون از هر جنس بدست او افتاد - و فیل بسیار ضمیمه غذای گشت - و از فیلان نامی (که بدست افتاده بودند) سبدلیا و دلسنکار بود - که با صورت و سیرت سرآمد - هم در صف شکنی بیعیدیل بودند - و هم در گرم روی صفت یکتائی داشتند - و منظر نظر مشکل پسند گشته در حلقه فیلان خاصه شاهنشاهی داخل شدند - چون (سرانجام کار خان زمان بوبال و نکال کشید و جوهر بد ذاتی او بظهور پیوست - و از سران گروه بے اخلاص گشت) کارهای او را خاطر اخلاص گرای رخصت نمیدهد که بتفصیل نوشته آید - عنان جوان قلم ازین عرصه منعطف داشتن اولی *

و از سوانح اقبال (که در هنگام محاصره قلعه مانکوت از اولیای دولت بظهور آمد) فتح قیباخان است - و مجمل ازین داستان مسرت انجام آنکه قلعه گوالیار (که از قلاع مشهوره هندوستان است - و در استحکام نظیر خود کمتر دارد) در تصرف مبارز خان عدلی بود - و از جانب او بهیل خان نام از غلامان سلیم خان پسر شیر خان بحکومت آن قلعه کله کچ می نهاد - و راجه رام ساه (که در زمان سابق اجداد او حاکم این قلعه بودند) با راجپوت بسیار بگرد آن آمده از محاصره به تنگ آورده بود * قیباخان از آگه متوجه گوالیار شد - و رام ساه قلعه را گذاشته روی به پیکار آورد - و دلور بها بتقدیم رسانید - قیباخان داد ثبات پائی داده چپقلشهای مرد آزما نمود و نصرت از همت جهانگشای شاهنشاهی جسته غنیم را برداشت - و بسیاری را روانه عدم آباد کرد و بمحاصره قلعه گوالیار اهتمام نمود *

و از سوانح بهجت انما (که در اثنای محاصره مانکوت بظهور پیوست) آنکه دختر نیک اختر میرزا عبدالله مغل (که باصالت موصوف بود) بجهان عقد آن گوهر یکتای خلافت در آمد - بیرام خان درین نسبت راضی نمیشد - چون (خواهر او در خانه میرزا کامران بود) او را از کامرانیه میدانست - و درین کار توقف میکرد - تا آنکه ناصر الملک او را آگه ساخت که توقف در امثال این امور بغایت ناخوش است - و بغرور خرد خود اهتمام نموده این کار خیر بانجام رسانید - و فرمان بران کارشناس در آراستن مجلس آنس و بزم عشرت کوشش نموده جشن پادشاهانه ترتیب دادند - این داستان را باینجا گذاشته بسر مقصود می شتابد - و تنم سرگذشت محصوران قلعه مانکوت می نویسد *

(۲) نسخه [۱] سبدلیا و دلسنکار (۳) در [بعضی نسخه] مشهور (۴) نسخه [ب ۵] بهیل خان

(۵) در [اکثر نسخه] محاصره به تنگ *

و مراسم خرمی و خوشدلی از طرفین بوقوع پیوست - و صباح آنروز بهزاران کامیابی و کام بخشی حضرت مریم مکانی و حضرت حاجی بیگم و حضرت گلبدن بیگم و گلچهره بیگم و سلیمه سلطان بیگم و جمعی کثیر (از اقربا و منسوبان این دودمان عالی - و متعلقان عساکر نصرت قرین) بمعسکر اقبال نزول سعادت فرمودند - و اردوی مقدس شاهنشاهی را (که از امتداد محاصره دلتنگ بود) از ورود قدس حضرات و آمدن بسیاری از سپاهیان اخلاص مند انبساط عظیم روی داد - و مقدم گرامی را وسیله فتح و فتوح دانسته بتازگی در اهتمام افزودند *

و از سوانحه (که در محاصره از اسباب افزونی دولت گشت) آن بود که خان زمان را (که بحدود سنبل رفته بود) بوسیله اعتضاد این دولت ابدقرین و انتساب او باین درگاه سعادت قران فتوحات عظیمه روی داد با وجود آنکه معنی حقیقت و اخلاص در نیافته بود - حاشا حاشا از تا اخلاص هزاران فرسخ راه است - او مضمون نوکری و آقایی ندانسته - بلکه رسوم و عادات سوداگرمنشان کارخانه دنیوی (که هر نادانی را ازان گزیر نیست) ادراک نکرده بود - چنانچه مجله درین شکرنامه احوال و خیم العاقبت او در جای خود رقمزده قلم^(۴) وقایع نگار خواهد شد - و آنچه (درینولا ببردگت انتساب صوری او را مورد خدمات لایقه گردانید) یک جنگ رکن خان نوحانی^(۵) ست (که از امرای بزرگ مبارزخان مذکور است) که نبرد مرد آزمای نموده او را شکست داد - و اکثر متمردان حدود سنبل و گردن کشان آن نواحی را تا لکهنو ایل گردانید - و همچنین از کارهای شگرف (که دران ایام از بوجود آمدن) مدافعه حسن خان بچکوئی^(۶) ست *

و مجله ازین سرگذشت بدیع آنکه حسن خان مذکور از زمینداران مشهور هندوستان^(۷) بود هم از روی خویشان و برادران و نوکران امتیاز داشت - و هم از راه اعتبار فرمان رویان هند در جاهای مستحکم بوده پیوسته اندیشه های تباہ بخود راه میداد - درین هنگام (که رایات اقبال شاهنشاهی بمحاصره قلعه مانکوت مشغول بود) این کوتاه اندیش مغرور وقت فرصت کار دانسته لشکر گران فراهم آورده متوجه نهب و غارت سرکار سنبل شد - و جلال خان سوررا (که یک از سرداران کلان افغانان بود) باخود همراه ساخت - چون اندیشه تباہ او معلوم خان زمان شد با امرای پادشاهی (که دران حدود نامزد بودند) اتفاق نموده در ظاهر لکهنو بمکاربه پیش آمد - و بهادران لشکر فیروزی اثر کارنامها بظهور آورده مظفر و منصور شدند - لشکر مخالف از بیست هزار سوار جنگی بیشتر بود و سپاه اقبال از چهار هزار کس زیاده نبود - بتائید دولت خدا داد باوجود آن حال (که اندک از اطوار

(۲) نسخه [۱] خرمندی (۳) در [اکثر نسخه] دینی (۴) در [بعضی نسخه] کلک (۵) در [بعضی نسخه]

لوحانی (۶) نسخه [۵] بچکوئی (۷) در [اکثر نسخه] هندوستان است *

بتقدیم رسانیده رونق افزای کار خود گردد - و کابل را بکاردانی و سربراهی محمد قلی خان برلاس (که بطریق کمک از درگاه معلی آمده بود) سپرد - و میرزا محمد حکیم با والده ماجده و همشیره‌های اعیانی خود بموجب حکم حضرت شاهنشاهی در دارالنشاط کابل ماند - و بخواجه جلال‌الدین محمود بجزوق حکومت غزنین قرار یافت - چون قافله اقبال بعرضه جلال آباد رسید بجهت سامان بعضی از اسباب سفر روزی چند توقف اتفاق افتاد - درین اثنا منتهیان درگاه قضیه استیلائی بیرام خان و کشتن تردی بیگ خان بتفصیل رسانیدند - بنابراین منعم خان فسح عزیمت هندوستان لایق حال خود دید - و حضرات را بدرقه شده از کتل ستاره گذراند - و از آنجا رخصت گرفته بکابل آمد شمس‌الدین محمدخان اتکه و برادران گرامی او و خواجه عنبر ناظر و ملا مقصود بنگالی و جمع کثیر از ملازمان اقبال در ملازمت حضرات بودند - و چون منعم خان بکابل رفت محمد قلی خان را رخصت هندوستان داد - و بعد از آن امرای و سایر جان سپاران درگاه در خدمت هودج اقبال حضرت مریم مکانی زمام راحله عزم و عنان قافله توجه بمسئله خلافت منعطف گردانیدند *

و از سوانحی (که در آن راه بموجب تقدیر ازلی روی نمود) آنست که دو همشیره اعیانی حضرت شاهنشاهی (یکی در حوالی جلال آباد - و دیگری در نواحی نیلاب در کتل ستاره) این جهان گذران را پدرو کردند - و حضرت مریم مکانی و سایر حضرات بیگمان از رحلت این جگرگوشهای دولت روزی چند بسوگواری پرداخته رضا بقضای الهی دادند - و شوق دیدار مقدس شاهنشاهی جابر جمیع غموم و احزان شد - و بعد از اتمام آداب این واقعه ناکزیر متوجه مخیم اقبال شدند و چون (مرده قدم حضرات سرادقات عصمت در حواشی حصار مانکوت بمسامع والا رسید) حضرت شاهنشاهی ازین نوید دلکش و بشارت جان فزا سلسله جنبان عشرت و انبساط گشته عصمت قباب ماهم انکه مادر ادهم خان را (که بفرزونی عقل و درستی اخلاص نسبت قوی بحضرت شاهنشاهی داشت - و از زمان آسایش گهواره تا آرایش تخت در ملازمت اقدس بوده طریق نیکوخدمتی بفرق منت می سپرد) باستقبال محققه مقدسه حضرت مریم مکانی و دیگر عفاف سرادق عصمت فرستادند - و آن عصمت قباب در دارالملک لاهور بسعدت ملازمت حضرات قدسیه مشرف شده کمال اشتیاق حضرت شاهنشاهی بدریافت حضرات عفاف اظهار نموده در ملازمت متوجه مخیم اقبال شد - و چون (ساحت نواحی مانکوت مورد خیام دولت گشت) حضرت شاهنشاهی بدولت و اقبال توجه عالی باستقبال فرموده خان خانان را بخدمت محاصره گذاشتند - و در یک منزلی حصار سعادت قران سعدین میسر شد - و حضرت مریم مکانی را چشم آرزو بجمال جهان آرای حضرت شاهنشاهی (که نورافزای بصر و بصیرت ارباب دانش و بینش است) روشنی پذیر شد

عالي ارکان لزو بظهور آمد - القصة (هر چند متحصّنان قلعه در نگاهباني اهتمام بيختر ميکردند) بهادران نصرت قرين در اسباب گرفتن قلعه کوشش نموده روز بروز بجدرتر ميشدند - و در بر آوردن سرکوبها و سابطها و ساير اسباب قلعه گشائي اهتمام عظيم مينمودند - درين هنگام نويد قدوم برکات انتظام حضرات عفاف قدس و شرافت سرادق جلال از خطه دلگشای دارالاقبال کابل ببارگاه عرض رسيد که با توافل شوق و رواحل شغف بفواحي لاهور رسیده انتظار اشارت عالي ميبرند •

ورود مهد مقدس حضرت مريم مکاني و ديگر حضرات قدسيات از کابل و توجه حضرت شاهنشاهي بر رسم استقبال

پيش از آنکه (خبر شورش ميرزا سليمان و رسيدن او بخيال کابل بموقف عرض رسد) بمقتضای فرط شوق پرتو اشارت حضرت شاهنشاهي بران نافته بود که مهد معلی و ستر مژگنی حضرت مريم مکاني و ديگر پرده نشينان حرم مقدس بپرستان سرای هندوستان ورود سعادت فرمايند - چنانچه پيشتر ايمائے بدان رفته بود - ليکن بواسطه آشوب ميرزا سليمان آمدن حضرات عفاف روی در پرده توقف داشت - و باهتمام تمام منشور اقبال بنام منعم خان سعادت نغان یافته بود که بعد از تمکين فتنه ميرزا سليمان پردگيان حریم احترام را محفوف ظلال محفّه مقدسه حضرت مريم مکاني بمستقر خلافت روان سازد - و بعد از آنکه (گرد ستيزه و غبار آشوب ميرزا سليمان بحساب تايد ايزدي فرونشست - و ضمائر اولیای دولت ابد پيوند ازین ممر مطمئن شد - چنانچه سمت گذارش يافت) حضرات سرادق عفت [چه بمقتضای ايفای نذر (که از حضرات شرف ظهور یافته بود) و چه بموجب اشارت حضرت شاهنشاهي] توجه والا نموده سامان سفر هندوستان فرمودند خانه کوچهای اکثراً سپاهيان جان سپار (که در مرکب ظفراعتماد بودند) در سایه محفّه محفوف الكرامت آنحضرت فراهم آمده مهیای اين سفر برکات اثر بودند - و چون فتنه هيموی سیه بخت دران حدود زبان زد واقع طلبان بود (اين سفر قدسي از قوت بفعل نمي آمد - تا آنکه خبير فتح داغ بر پيشانی ظلمانی فتنه اندوزان نهاد - و سر هيمورا آورده از دروازه آهنين دارالملک کابل آويخته نثار شادي بلند آوازه کردند - و بعد از ادای شرائط شکر و لوازم نشاط بساعت مسعود متوجه اين صوب با صواب شدند - و منعم خان (که مالک کابل بنصفت او انتظام داشت) نيز بر افزونی دولت و فراوانی سامان هندوستان نظر داشته در ملازمت حضرات قدسي سبات روانه هندوستان شد - تا هم در راه بدرقه اين قافله معلی شود - و هم در هندوستان خدمات شايسته

این راز را با فرخ حسین^{(۲)س} پسر خواجه قاسم هزاره (که مصاحب او بود) در میان نهاد - و بتدریج چندی از دیوانه سران تهی مغز را با یراق در خانه او پنهان ساخت - و بروز معهود قرار یافت که این کمین کردها برآمده کار نگاهبانان دروازه بانجام رسانند - و بهادرخان نیز از دروازه^(۳) ماشور درآید - و باهم اتفاق نموده کار شاه محمد ساخته بر قندهار متصرف شود - در روز موعود (که این پنهان شدها بر سر پوشیدن سلاح بودند) بعضی از آگاه خاطران جاسوس مشرب ازین عذر خبردار شده بحارسان قلعه رسانیدند - در ساعت مردم بگرفتن ایشان نامزد شدند - پیشتر از آنکه بر سر این گروه بداندیش رسند خبردار شده سراسیمه بدروازه^(۴) ماشور شتافتند - دروازه مقفل بود چون دلها بای داده بودند اقتدار بر شکستن قفل نیافتند - چندی حرکت مذبوحی کرده بخندق نیستی فرو رفتند - و برخ خود را از دیوار انداخته بهای خود بر سر درآمدند - و جمع گریخته در خانهای شهر به پناه بدذاتان دوری مخفی شدند - و باندک فرصتی شاه محمد تکپوی نموده همه را بیاسا رسانید - و بهادر خان تیره رای (چون درین حیل اندوزی کاره ساخت) درین مرتبه بزمین داور آمده سرانجام لشکر نمود - و اوباش واقعه طلب باخود همراه ساخته بار دیگر بخیمال خام قصد قندهار کرده آماده جنگ و جدال گشت *

شاه محمد (چون کمک هندوستان را در خیال می کرد) استحکام قلعه داده ملتجی بفرمانروای ایران شد - و نوشت که حضرت جهانبانی چنان قرار داده بودند که بعد از فتح هندوستان قندهار بملازمان ایشان متعلق باشد - اکنون مناسب آنست که جمع را فرستند - که هم تدارک طغیان این کافر نعمت شود - و هم قندهار بایشان سپرده آید - انتظام بخش ایران سه هزار ترکمان از جایگیر داران سیستان و فرة و گرمسیر بسرداری علی یار بیگ افشار فرستادند - بهادر خان ازین لشکر خبری نداشت - ناگهانی بر سر او ریختند - و جنگ سخت در پیوست - در بار اسپ این بخت برگشته از پا افتاد - آخر کاره نساخته رو بگریز نهاد - و نتوانست که بزمین داور و آنحدود بسر برد - و شاه محمد کمک خود را تواضع نموده عذرها در نادان قندهار در میان آورد و خالی باز فرستاد - بهادر خان خایب و خاسر شده ناگزیر شرمگین بدرگاه گیتی پناه آمد و چون (این درگاهست ظلّ عتبه کبریا اندک پذیر بسیار بخش - و لذت عفو را درین درگاه روز بازاره ست بس گرم) گناه چنین بزرگ بخشیده ملتان بجایگیر او مقرر شد - و جایگیر دار سابق ملتان (که محمد قلی خان برلاس بود) ناگور و آنحدود یافت - و بهادر خان را از روی مراجع خسروانی سردار یک از مورچلها فرمودند - و کارهای گرامی به پشت گرمی این دودمان

(۲) در [چند نسخه] فرخ حسین (۳) در [بعضی نسخه] ماشوره (۴) نسخه [ج] اطلاع یافته *

روز اول در پای قلعه رفته دست بردے شگرف بر روی کار آورد - که کارنامه شجاعت تواند شد و تفصیل این اجمال آنکه و قتیکه (عساکرِ نصرت قرین بهای قلعه رسیدند) گروه انبوه از دلاورانِ نامی افغان (که سنجقِ شجاعت بر کاخِ بهرامی می افراختند) کمانِ دعوی بر پیشطاقِ استکبارِ نهاده از حصار برآمدند - و شمشیرهای خون چکان علم کرده بر ساحتِ دروازه جولانِ غرور نمودند - ادهم خان یکه تازی نموده شیرمردانه تنها میان آن گروه درآمد - و بقوتِ دستِ همت و زورِ بازوی شجاعت چند مردِ نبردِ ایشان را فرود آورده بخاک و خون غلطانید - و همچنان ببادپائی و چابک روی بازگشت - و بصدای آفرین و احسانت سربلندی یافت - و همچنین هر روز سرانِ جنگ دوست و زبردستانِ کارطلب از مورچلهای خود پیشدستی کرده دست بردهای نمایان میکردند - و لشکرِ مخالف پاسِ قلعه و آئینِ احتیاطِ مرعی داشته بضرِبِ توپ و تفنگ هیچ متنفس را پیرامونِ قلعه گشتن نمیکذاشتند - و دران تنگنای ادبار آنچه از دست و بازوی این مشتے تیره روزگار می آمد بجای می آوردند - اما بصاحبانِ اقبال^(۲) مؤید ستیزه چه حاصل - و بوالیانِ والا طالع عربده را چه نایده ●

● بیت ●

ما تیغ برهنه ایم در دستِ قضا ● شد کشته کسی که خویش را بر ما زد

و از جمله سوانحی (که در مبادی ایامِ محاصره روی داد) آنست که بهادر خان برادرِ خان زمان (که در زمینِ داور گردِ فننه و فساد انگیزته بود - و غبارِ شورش و آشوب بر سرِ خود بیخته) شرمزده و سرافکنده از زمینِ داور آمده بزمینِ بوس سرافراز گشت - و بوسیله سپارشِ بیرام خان خانان سزای اعمالِ ناشایسته او در کنار او نه نهادند - خان خانان اگرچه مهربانی در حق او اندیشید اما در معنی برای او اسبابِ نخوت و بدکاری سرانجام داد - عطفیتِ اصلی آنست که آدمی را به بدکرداری سزا داده نوعی قریبیت نمایند که دیگر پیرامونِ بدی نگردد ●

و مجملے ازین قضیه آنکه (چون رایاتِ نصرت پیرای حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی به تسخیرِ هندوستان نهضت فرمود) قندهار (که بجایگیرِ بیرام خان مقرر بود) باهتمامِ شاهِ محمد قندهاری (که از عقل و اخلاص موردِ اعتماد بود) آرایش داشت - و زمینِ داور بداورقِ بهادر خان تفویض یافته بود - چون هندوستان مهبطِ امن و امان شده مستقرِ اورنگِ خلافت گشت بهادر خان را بدنهادهای ذاتی بجوش آمد - و خیالِ گرفتنِ قندهار در سرش افتاد - ازلِ خواست که از راهِ مکر و فریب کافر نعمتی کرده قندهار را بتصرف در آورد - و از انجا (که حرام نمکی خُسرانِ دین و دنیا بار می آرد) ازین اندیشه تباہ کارے نشود - و شرحِ این سرگذشت آنکه بهادر خان

ازین تعاقب خبردار شده خود را از راه اضطراب و اضطراب بقلعه مانکوت (که سابقاً برای روز بد خود آماده داشت) انداخت - پیش دستان سپاه منصور شتافته اردوی او را غارت نموده از تحصن این مدبر معروض بارگاه اقبال داشتند *

و قلعه مانکوت قلعه ایست متضمن بر چهار قلعه استوار - که سلیم خان در هنگامه (که بقصد استیصال گروه گنهران رسیده خایب و خاسر برگشته بود) این قلعه را بطرز غریب بر فراز کوهچها (که مقارن هم بوده اند) بر سر هر کوهچها قلعه بسنگ و ساروج ساخته بود - و تمامی آن قلاع بنظر بیننده یک حصن زیاده در نمی آید - اصل آن جای (که اساس این حصن حصینه نهاده اند) در حد ذات خود جائے ست بغایت محکم - لشکرها را بآن وصل مشکل - و بر تقدیر وصل دست بر ساکنان آن یافتن بس دشوار - آبهای گوارا فراوان دارد - و آذوق چندانکه خواهند - فکیف که در چنین مکانے (که قلعه خدا آفریده وصف حال او باشد) قلاع حصینه بران اساس یابد - و او را مقصود اصلی از ساختن این قلاع عظیمه آن بود که (چون نهضت ریات حضرت جهانبانی جنت آشیانی بصوب هندوستان شود) برای لشکر پنجاب مقرے و مامنے باشد - و بخراب آباد باطن او میگذشت که لاهور را ویران ساخته آنجا آبادان سازد - و لشکرے انبوه را آنجا گذارد تا دران مامن بسر برده محافظت این حدود نمایند - و باعث بر خرابی لاهور آنکه چون آن شهرے ست بغایت بزرگ - و مسکن اقسام تجار و اصناف مردم (که باندک توجه لشکرهای عظیم را از آنجا توان سرانجام داد - و یراق فوجها در ساعتی ازان مهیا توان کرد) مبادا عساکر اقبال این دودمان ابد قرین آنجا رسیده استعداد فراوان بهم رساند - و کار از علاج بگذرد - پیش از آنکه (این اندیشه بعمل آید) بهمان نیت ناپایدار از تنگنای هستی برآمد *

و بالجمله چون (فرار نمودن سکندر و متحصن شدن او بمسامع اقبال رسید) از آنجا (که عزیمت سلطانی تلو احکام یزدانی ست) حضرت شاهنشاهی (با عزم درست و رائے روشن و نیت حق پسند) رنج خویش را منظور نداشته آسایش جمهور عالمیان را وجه همت جهان گشای گردانیده متوجه محاصره آن قلعه شدند - تا شر آن فتنه انگیز را از سر کافه انام دور ساخته دولت آرای باشند و یرلیغ مطاع از مکن سطوت ارتفاع یافت که بخشیدان لشکر آرای بآئین شایسته مورچلها بر عساکر اقبال تقسیم نمایند - و افواج قاهره قلعه را از روی تمکین مرکز وار در میان گرفته دایره محاصره بر دور آن کشیدند - و همواره بآداب قلعه گیری و مراسم تردد و شجاعت گسقری پرداخته داد جانسپاری میدادند - آدهم خان (که در بساط قرب حصر شاهنشاهی اختر بخت بلند داشت)

(۲) در [اکثر نسخه] خدا آفرین (۳) در [بعضی نسخه مقررے (۴) نسخه [ح] نوأم (۵) در [اکثر نسخه] نمودند *

بتازگی می بخشد - و الا پایه آن شرف بخش اجرام علوی و اجسام سفلی برتر از آنست که مکان را خطاب بیت الشرفی آن روشنائی بخش انجمن هستی داده آید - و بالجمله این نیر گیتی آرای در شب پنجشنبه متعارف بعد از ده ساعت و چهل دقیقه شب چهارشنبه نجومی بیست و هفتم ربیع الثانی سال (۹۶۴) نهصد و شصت و چهار قمری از چشمه حوت به نزهتگاه حمل آمد - و نوروز جهان افروز عالم آرای گشت - و آغاز سال دوم از تاریخ الهی شد • نظم •

شکر انصاف بر زبان بهار • گفت ببلبل چو مردم هشیار
عذیرین گشته از نسیم صبا • از مسام زمین مشام هوا
دشتها پر لُحاف بے بالین • باغها پر عروس بے کابین
راغ پُرتختهای سقلاطون • باغ پُرفرشهای بوتلمون
مرغ نالان فراز کلبین و گل • مسمت بے مَظربان و ساغرومئل

همانا که وقوع چنین نشاطی در پیشگاه مقصد عالی دلیلیست واضح بر حصول مقصد و موده ایست بغایت روشن - که کار پیش گرفته سعادت انجام و انجام سعادت یابد - چنانچه بنقد وقوع این یورش و ادبار سکندر درین معامله از باب بصیرت را آگاهی بخشید - که باندک فرصتی فرار اختیار نموده بقلعه مانکوت درآمد - و حضرت شاهنشاهی با مواکیب عالی محاصره نموده بدولت و اقبال تسخیر آن قلعه فرمودند - تفصیل این اجمال آنکه دران هنگام (که اسکندر از هولی موکیب نصرت قرین راه فرار پیش گرفته بکوهستان سوالک درآمد بود - و قصیده دهمری مخیم^(۲) سرادات اقبال گشته) پیوسته خبر می آمد که مطلب آن مدبر بدسگال آنست که عساکر اقبال را کشیده در جاهای تنگ در آورد - و دران تنگناهای قلب کم اهتمام بستیزه به بندد حضرت شاهنشاهی گوش برین سخنان نه نهاده به آئین شایسته پیشتر توجه فرمودند و ناصرالملک را با جمع کثیر از بهادران کارطلب بتاخت و تاراج زمینداران آن کوه فرستادند - مبارزان نصرت قرین در اندک فرصتی به نیروی تائید الهی بسیاری از جاهای آن کوه را تادیب و تنبیه لایق نموده تمامی اسباب و اموال را از غنیمت‌های وقت شمردند - و کوهستانیان بدگوهر^(۳) که باند یشهای نادرست باسکندر جمع شده بودند (جدا شدند - و سنگ تفرقه در جمعیت آن بدنیت افتاد - و بے جنگ فرار اختیار کرد - حکم معلی از پیشگاه قهرمان اصدار یافت که دلاوران چابک دست بتعاقب این گم گشتگان بادیه ادبار بشتابند - و به نیروی بازوی اقبال سر این مدبران را بدست آورند - جمع از دلبران لشکر ایلغار کرده به بعضی از اردوی او رسیدند - و اسکندر

(۲) در [جمیع نسخ] دهمری نوشته (۳) نسخه [د] کوهیان •

متوجه دفع هیمو شد (خان خانان مردم خود را بلاهور فرستاده بود - درین هنگام (که همت علیا متوجه فتوحات باندازه است) این نوید رسید - و شگون گرفته عشرت افزای گشتند - بیرام خان جشن بزرگانه ترتیب داده لوازم آن بجای آورد - اخترشناسان بزرگی و شایستگی او را از دلائل زاینچه طالع استفاده نموده ابلاغ نمودند که عنقریب به تربیت حضرت شاهنشاهی سربلند شده به پشت گرمی اخلاص خود خدمات عالی بتقدیم رساند - و بکارسازی طالع مسعود بمراتب والا رسد - و سواد خوانان صحائف پیشانی سطر عقیده از خطوط ناصیه حال او خوانده بمزدهای گرامی مسرت^(۲) بخش دلهای اخلاص سرشت شدند - و الحق بتوجه حضرت شاهنشاهی (که اکسیر اهلیت و کیمیای جوهر سعادت است) همانطور بظهور آمد - چنانچه روز بروز انوار فراوانی رشد و آثار افزونی اخلاص از پیشانی او خوانده میشد^(۳) - و حقیقت آن مجملاً در هر جا در محل خود نگاشته قلم تفصیل خواهد شد *

چون (حدود جالندهر مخیم اردوی معلی گردید) اسکندر افغان (که دران ولایت رایت فتنه و فساد افراخته بود) خود را بطرف کوهستان سوالک (که مفر معهود و مستقر مقرر او بود) کشید - که روزی چند دران جبال مستحکم بسر برده منتظر وقت باشد - و مرکب ظفر نشان بداعیه صواب انما (که یکبارگی فساد او را از میان برداشته شود) دفع او را پیش نهاد همت جهانگشای ساخت - و دشواری راه و صعوبت جا در پیشگاه فطرت عالی ننموده بعزم درست و قصد جزم از دنبال اسکندر بجانب کوهستان سوالک (که عالم ست دیگر - و گریزگاه خود سران و گردن کشان ممالک هندوستان) توجه نموده بعرضه^(۴) قصبه دیسوهه نزول اجلال فرمود و از آنجا فضای دلگشای قصبه دهمری برورد مرکب معلی گلستان دولت و بهارستان اقبال شد *

آغاز سال دوم الهی از تاریخ جلوس سعادت پیوند حضرت شاهنشاهی

یعنی سال اردی بهشت از دور اول

دران منزل فیض محمل^(۵) سرمایه رونق هستی جهان و جهانیان و پیرایه آرایش زمان و زمانیان نیر اعظم عطیه بخش عالم در بیت الشرف خویش بمركز اعتدال رسیده زمین و زمان و کون و مکان را به نفحات ربیعی طراوت نو و نضارت تازه رسانید - و همانا که حمل را بیت الشرف برای آن میگویند که درین هنگام خاکیان خاکسار را بتربیت خاص شرف سعادت داده^(۶) حیات

(۲) در [بعضی نسخه] مسرت پیرای (۳) در [چند نسخه] میشود (۴) نسخه [ه] دیسویه - و نسخه

[ز] دیسوهه (۵) نسخه [ب ه] محل - و نسخه [ح] محفل (۶) نسخه [ب] جان *

دل معنی دوستِ مخلصانِ دربرین را اعتضاده تازه روی داد - و خاطر ظاهر آریان را ازین بشارت ثبات پای بهمرسید - آری چون (ایزد جهان آرا اقبال افزای این دولت ابدقرین است) دوزبیشانِ انجمن معنی را نظر بر فروغِ جلال و جمالِ آن برگزیده ایزدی انداخته از جمیع اندیشهای رسمی روزگار فارغ بال میگرداند - و گروه را (که از دولت بالغ نظری نصیبه نیست) در چنین اوقات (که خواطر باضطراب میگرداند) بامثالِ این تفاولات مسرت بخش دلهای پریشان را اطمینان میبخشد - لاجرم فرمانِ جهان مُطاع شرفِ نفاذ یافت که امرای کبار و نوئیانِ عظام و سایرِ بهادرانِ اخلاص‌گزین و دلیرانِ عقیدت‌اندیش سامان و سرانجامِ یورشِ عالی نموده ملازمِ رکابِ آسمان قباب باشند •

و چون (سامان این یورشِ عالی بوجه دلخواه سرانجام یافت) خاطرِ نکته‌دان از جمیع مهماتِ ملکی جمع فرموده (با آنکه لشکرِ سرما کمالِ طغیان داشت) بتاریخِ بیست و ششمِ آذر ماهِ الهی موافقِ دوشنبه چهارمِ شهرِ صفرِ مهدی قاسم خان را بحراستِ دهلی گذاشته برهنمونِ طلیعه اقبال بجانب پنجاب نهضت فرمودند - منزل بمنزل شکارکنان آهسته آهسته این یورشِ انتظام‌بخش میفرمودند - هم مراسم داد و دهش بتقدیم میرسید - و هم لوازمِ مسرت و شادمانی (که ناگزیر نشأه تعلق است) سرانجام می‌یافت - و عالمیان از اقطارِ عالم بصیئت آثارِ مکرمت و انوارِ معدلت از ترک و تاجیک فوج فوج آمده خود را پای‌بندِ اقبال میساختند - علی‌الخصوص از کابل و بدخشان و قندهار روزی نبود که جمعی کثیر از هواخواهانِ قدیم و جدید آمده پیشانی نیازِ مسجدِ درگاهِ سلاطین پناه نورانی نمی‌ساختند - و در اثنای راه از لاهور خبر آمد که در خانه بیروم خان خانانان از کوچِ سعادت سرشت (که از نژادِ خانان میوات بود) بتاریخِ ششمِ دی ماهِ الهی موافقِ پنجشنبه چهاردهمِ صفرِ فرزندِ متولد شد نام او عبدالرحیم نهادند •

و مجله از مقدمه احوال آنکه دران ایام (که حضرت جهانبانی عرصه دهلی را بقدمِ معدلت آرا زیب و زینت بخشیدند) برای تسلیم زمینداران اولیای دولت بفرزندانِ این طبقه نسبت میگردند - از انجمله جمال خان عمزاده حسن خان میواتی (که از زمینداران معتبر هندوستان بود) بشرفِ زمین بوس سر بلند گشت - او را دو صبیغه^(۲) جمیله بود - عاطفتِ خسروانی دختر کلان او را در حباله عقدِ خود در آورده او را بمفاخرت و مباهات عز امتیاز بخشید و همشیره خرد او را در عقد بیروم خان خانانان در آوردند - و درینولا (که ریاست شاهنشاهی

(۲) در [اکثر نسخه] دو صبیغه بود •

و شاه‌قلی نارنجی و خالق برده‌ی بیگ و جمعی کثیر را همراه او ساخته بودند - امرای عظام رفته در لاهور توقف داشتند - در چنین وقت (که غوغای هیمو سرمایه آشوب روزگار شد - و بر امرای چنین شکسته در حدود دهلی روی نمود) ملا عبد الله سلطان پوری [که از گربزت و روباه بازی از افغانان خطاب شیخ الاسلامی - و از حضرت جهانبانی جنّت‌آشینی خطاب مخدوم الملکی برای خود گرفته بود - و از فتنه اندوزی (که در سر داشت) و آب در روئی (که در نهاد او بود) بظاهر خود را از اولیای دولت ابدقرین و نامورده در باطن بافغانان سرے داشت] بسکندر مقدمات نوشت - و او را اغوای برآمدن^(۲) از کوه کرد - سکندر جمع از اوباشان افغان و بعضی از زمینداران کوهستان پنجاب را با خود فراهم آورده از کوه برآمد - و در پنجاب توجیه مال کرد خضر خواجه خان شهر لاهور را بحراست حاجی محمد خان سیستانی گذاشته بدفع او برآمد و چون حاجی محمد خان سیستانی را اعمال ناشایسته ملا عبد الله یقین شد (او را بقین و شکنجه پاداش نمود - و نیمه تن او را در زمین کرده بعضی از زره‌های او (که گور کرده دست بخل او بود) از زمین برآورد - و چون خضر خواجه خان نزدیک بقصبه چمپاری رسید - و فاصله قریب ده کوه ماند) دو هزار کس گزیده خود را از لشکر جدا ساخته پیش فرستاد - و سکندر فرصت از دست نداده بجمعیت فراوان روبرو شد - و جنگ عظیم در گرفت - و آنمردم را برداشت خضر خواجه خان ایستادن را صلاح وقت ندانسته پای عزیمت بضبط لاهور آورد - و سکندر اندک تعاقب نموده تحصیل ولایت مفت وقت دانست - و چون (این خبر بمسامع قدسیه رسید) عجاله الوقت سکندر خان را (که بخان عالمی امتیاز بخشیده بودند) سیالکوٹ و آنحدود را جایگیر کرده پیشتر باسعجال تمام روانه ساختند که اعتضاد خضر خواجه خان باشد *

توجه موکب مقدس حضرت شاهنشاهی از دارالملك دهلی بسمت پنجاب بدفع

فتنه سکندر و تعاقب او و محاصره قلعه مانکوٹ

چون از صادر و وارد چنین مسموع شد [که با سکندر لشکره فراهم آمده - تا آنکه (موکب اقبال شاهنشاهی عنان عزیمت بآن صوب منعطف نفرماید) عقده این کار مشکل بآسانی گشوده نخواهد شد] لاجرم عزیمت ممالک شرقیه هندوستان را موقوف داشته اراده یورش پنجاب مصمم همت عالی شد - و از تفارقات بدیعه آنکه جمعی از ملازمان بساط عزت از دیوان لسان الغیب تفارقت نمودند - اتفاقاً این بیت برآمد

* بیت *

سکندر را نمی بخشند آبی * بزور و زرمیسر نیست این کار

(۲) نسخه [۵] بدر آمدن (۳) نسخه [۱] جماری - و نسخه [۲] جماری - و نسخه [۳] جماری *

از صدمات افواج قاهره هراسیده پیشتر از وصول عساکر راه فرار پیش گرفت - و الور و تمامی سرکار میوات بتصرف اولیای دولت قاهره درآمد - و از اجا بحدود قصبه دیوتی ماچاری (۲) که بنه و بار هیمو آنجا بود (روان شدند - جای مستحکم بود - تردد و کارزار بسیار شد و پدر هیمو را دستگیر ساخته زنده پیش ناصرالملک آوردند - مشارالیه او را بسوی دین خود راهبری نمود - آن پیر کهن سال جواب داد که هشتاد سال است که درین کیش ایزد خود را پرستارم - درین وقت ترک دین خود چگونه کنیم - و به مجرد بیم جان ناهمیده چگونه در طریق شما درآیم - مولانا پیر محمد سخن او را ناشنیده انگاشته بزبان شمشیر جواب داد و از آنجا فتح نموده با غنائم فراوان و پنجاه فیل آمده استلام عقبه اقبال نمود - و مورد نوازش خسروانی گشت - و حاجی خان از قصبه الور برآمده بجانب اجمیر و آنحدود روان شد - که مامنی برای عیال خود خیال کرده و سپاهیان گذاشته آماده جنگ و ستیزه گردد - رانا [که زمیندار بزرگ بود - و پسر آن رانا بود که با حضرت گیتی ستانی فردوس مکنی آنطور (که مذکور شد) پیکار نموده شکست یافته بود] ازو چیزها طلبید - و تکلیفهای مالایطاق نمود - ناگزیر میان او و رانا در نواحی اجمیر محاربه عظیم روی داد - از حاجی خان مذکور و مظفر خان شروانی (که وکیل او بود) درین جنگ کارهای نمایان بظهور آمد - عاقبت کار (چون رانا مغرور کثرت لشکر بود) شکست یافت - و حاجی خان آمده اجمیر و ناگور و آنحدود را بتصرف خود درآورد * چون استیلای حاجی خان بمسامع علیّه رسید محمد قاسم خان نیشاپوری و سید محمود بارهه و شاه قلی خان محرم و طاهر خان و خرم سلطان و جمعی دیگر را بجهت دفع او تعیین فرمودند و چون (ساحت ولایت دهلی و میان دو آب از خس و خاشاک معاند و مخالف رفت و روپ یافت) رای جهان گشای چنان تقاضا فرمود که پرتو التفات بر ممالک شرقیه هندوستان انداخته آید تا آن ملک وسیع (که مرغزار دولت و اقبال است) از غبار ارباب فتنه و فساد شست و شو یابد درین اثنا بموقف عرض رسید که خضر خواجه خان را با سکندر سور در نواحی لاهور جنگ واقع شده و خضر خواجه خان تاب ایستادن نیاورده بلاهور درآمد است *

و تفصیل این اجمل آنکه در سوانف احوال مرقوم صائف اجمل شده بود که (چون موکب اجلال از عرصه جالندهر بجهت استیصال هیمو دهلی رویه نهضت فرمود) بمذافعه اسکندر خضر خواجه خان مقرر شده بود - و اسمعیل بیگ دولدی و علی قلی خان و میرلطیف

(۲) نسخه [۱] دیوتی ما چاری - و در [بعضی نسخه] دیوتی ما چاری - و در آئین اکبری دیوتی ساچاری

نوشته (۳) نسخه [۵ ی] و تکلیفات (۴) نسخه [۵ ح] محمد (۵) در [بعضی نسخه] میرلطیف *

زبان شکر بمبارک باد گشادند - و مچنون خان قاتشال حسنِ اخلاصِ راجه بهاریمل را (که در محاصره مشاهده نموده بود) بعرضِ مقدس رسانید - و بمقتضای رانیتِ ذاتی فرمان طلب شرف صدور یافت - و راجه فرمان پذیرگشته احراز زمین بوسِ عبودیت نمود - روزی (که راجه و فرزندان و اقربای او را خلعتهای فاخره بخشیده برای رخصت ببارگاه سلطنت آورده بودند) آنحضرت برفیلِ مست سوار دولت بودند - و فیل از شورشِ مستی بهر طرف میدوید - و مردم یکسو میشدند - نوبتی این فیلِ مست بطرفِ راجپوتان دوید - این طبقه را چون (اعتصام کامل بر اخلاص خود بود) ایستاده ماندند - و این ایستادن بنظر بلند بین حضرت شاهنشاهی پسندیده درآمد - و استکشاف از احوالِ راجه فرموده بر زبان غیب ترجمان گذشت که ترا نهال خواهیم کرد - و همچنان شد - چنانچه نگاشته آید *

شکر ایزد جهان آرای که هندوستانیان را بلکه جهانیان را سرے پدید آمد - که بزرگی او را دفترها بسند نیاید - و دانش او را کتابها کفایت نکند - بمیامن عدالتش باغ همیشه بهار هندوستان طراوتی خاص یافت - و حق پرستان دادار بنده را اعتضاده قوی بدست افتاد و بشکرانگی این موهبت کبری جشنهای بزرگ ترتیب یافت - و گنجهای انعام در دامن روزگار انشاندند - عاطفت شاهنشاهی گروهی را (که در پیشگاه جان سپاری جولان همت نموده بودند) باصناف نوازش سرفراز گردانید - شریف و وضع و خرد و بزرگ بجزائل عطایا کامیاب گشتند - از انجمله علی قلی خان شیبانی را بخطاب خان زمانی سرفراز کردند و سرکار سنبل را با سایر پرگنهای میان دو آب بجایگیر او مقرر ساخته بجهت انتظام مهمات آنحدود رخصت فرمودند - و عبدالله خان اوزبک را بشجاعت خانی مخاطب ساخته بسرکار کالپی اختصاص بخشیدند - و اسکندر خان را خان عالم خطاب دادند - و مولانا پیر محمد شروانی را بلقب ناصرالملکی ملقب ساخته در رقاب نصرت اعتصام داشتند - و قیباخان بانتظام ممالک دارالخلافه آگره و آنحدود نامزد شد - وای ممالک آرای شاهنشاهی کارسازان بارگاه سلطنت را بهر ناحیتی فرستاده نظام بخش و آرامده عرصه دلگشای هندوستان شد *

درین اثنا بمسامع علیّه رسید که حاجی خان غلام شیرخان افغان (که بمزید شجاعت و هوشمندی و لشکر گرد کردن امتیاز تمام داشت) در الور و آنحدود دم خود سری میزند و نیز پدر و زن هیموی سیه بخت و سایر اسباب و اموال او دران سرکار است - ناصرالملک را با جمعی از جان سپاران درگاه و معتمدان کارآگاه باین خدمت تعیین فرمودند - حاجی خان

(۲) در [اکثر نسخه] هندوستان را *

سراجم نماید او را زبید که با چنین مردم در پرده درآمدہ جمال معنوی خود را ننماید و در کار خود بصورت بے پروائی باشد - و بے شایبہ تکلف درین مراتب (که والا نژادان عالی ہمت عزیمت تسخیر ہندوستان کردہ کارزار فرمودہ اند) هرگز چنین کارنامہ بظہور نیامدہ چنانچہ بردانندہ داستانہای باستانی بانذک تاملے ظاہر میشود - چہ در ہیچ مرتبہ ازین مراتب سابقہ (کہ فرمان رویان دادگر قصد ہندوستان کردند) ہیچ یکے از والیان ہند باین شجاعت و داعیہ و تدبیر نبود - بلکہ در سراجم ملک خود درماندہ بودند - بخلاف این مرد مردانہ کہ پیوستہ تسخیر اقالیم دور دست را اندیشمند بودہ سراجم پورشہای عظیم مکنون خاطر میداشت - و الحق آنچه ہیمر را بخت مساعدت کردہ بود فرمان فرمایان ہندوستان را دران اوقات میسر نبود [از هجوم سپاہیان کارطلب - و فراوانی مبارزان کارزار - و افزونی اسباب توپخانہ (کہ جز در ممالک روم ازان نشان نتوان یافت) و بسیاری فیلان زبردست کہ یکے برای برہم زدن لشکرے کفایت کند] مولانا شرف الدین علی یزدی در ظفرنامہ در مبارزت حضرت صاحبقرانی (کہ در ہند بظہور آمد) شرح ملاحظات بہادران لشکر و عظمت والی ہندوستان چگونہ بیان میکند - و بتفاخر مرقوم میسازد کہ صد و بیست فیل جنگی دران جنگ عظیم بتصرف اولیای دولت درآمد - و بر تاریخ دانان ہشیار مغز حال والی آن زمان روشن است کہ بہ نسبت ہیمو کدام پایہ را داشت - و درین کارنامہ عبرت افزا (کہ اندکے از بسیار گزارش یافت) ہزار و پانصد فیل بدست فرمان پذیران بارگاہ والا در آمد - سایر معاملات را ازین قیاس میتوان کرد - و کمیت خزائن و سایر اسباب و آلات فرمان روائی خود کجا بشمار در آید - و این میدان فتح و نصرت همان جای میمنت گستر است کہ حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی بسطان ابراہیم نبود فرمودہ رایات فتح برافراشتہ بودند چنانچہ مجملے ازان در جای خود رقم پذیر شد - و در ہمین روز بہجت افزای (کہ بتائید الہی چنین فتح بزرگ روی داد) سکندر خان آرزہک را با جمع بتعاقب ہزیمت یافتگان و حراست دار الملک دہلی از آسیب او باش تعین فرمودند - و او مسارعت نمودہ خیلے از نفوس شریوہ و اشخاص معطلہ را از زندان زندگانی خلاص ساخت - و ناظم پراگندگیہای ممالک شد - و غنائم فراوان بدست او افتاد - روز دیگر موکب اقبال از انجا نہضت فرمودہ بساعتے (کہ اخترشناسان کاردان گزیدہ بودند) پرتو وصل بر ساحت قدس مساحت دار الملک دہلی انداخت - و بنور معدلت و زیور نصفت آن دیار سعادت پرتو روشنی افزای نظارگیان گشت - و اکابر اشراف و ہنرمندان ہرفن و نادہ برداران ہر صنف طایفہ طایفہ و طبقہ طبقہ شرف استقبال دریافتہ

(۲) در [چند نسخہ] سالفہ (۳) در [اکثر نسخہ] مبارزت نامہ *

اقدس خود بشمشیر بگذرانند) بر زبان مقدّس گذشت که من کار این مغرور را درانروز ساخته ام و بند از بند جدا کرده ام - و اشارت بهنگام این تصویر فرمودند - سبحان الله دران سن در چه وقت و بچه طرز بزبان فعل و لسان قول خبر این واقعه دولت افزا داده بودند - آری امروز فردا و دی و حاضر و غایب پیش آخشیجیان ظاهر باشد - اما پیش نور پروردان ایزدی (که گوهر پاک این شاگردان حق و استادان عقل مظهر نور الهی و مطلع خورشید حقیقی ست) آیدنه^(۲) چون گذشته در خدمت حال است - و غایب چون حاضر در شرف حضور - کسی که خدا را حاضر داند دانستن غایب چه کار - حاشا حاشا آنجا غایب نباشد - سالی شاه راه ارادت ابوالفضل (که راقم این دیباجه افضال است) روزی صورت این واقعه کرامت بنیان را از آنحضرت پرسید - فرمودند که ملهم غیب خبری بر زبان ما داده بود - سر این کار او بهتر داند - درخشیدن نیر حقیقت آنچنان و پرده گزیدن اینچنین - قوی حوصله عالی فطرته [که با چندین خمخانهای اقسام باده هوش ربا (که پهلوانان راه را نه ازان بید مستی میرساند - یکی می آغاز جوانی - دوم باده دولت صوری سیوم شراب سطوت معنوی - چهارم باده حسن ظاهری - پنجم مدام لطف باطنی) بهوش والا بوده خود را ندیده دید بانی الهی نماید] مقصود او را عاشق او گردانند - و دولت را ملازم آستان امید او سازند - من (که معتکف شبانه روزی این عقبه اقبالم) بیاد ندارم که بر کس نگاه لطف انداخته باشند یا از روی آنس مخاطب ساخته حرفی فرموده که بدمست نشود - و در نشست و خاست و گفت و شنید با بر کشیده های او تغییر روشن نماید - بالغ نظران خرد پرور نیکو دانند که اندازه حوصله کسی (که چندین باده مرد افکن بکار برد - و هوشمندی او روز بروز افزون گردد) که تواند شناخت لیکن سعادت پیوند آگاه دل این قدر داند که نگاهبان او تربیت حق باشد - و چنین فتوحات عظمی او را با سهل وجوه دست دهد - و چنین موهبتی بزرگ و کاره شگرف و مهمه بدیع در روزگاران کمتر روی نماید *

و یکی از غرائب کرامات آنکه درین اثنا (که از قصبه جالندهر بجهت تسخیر هندوستان و استیصال هیمو نهضت عالی واقع شد) روزی بمیر آتش حکم معلی سعادت نفاذ یافت که بجهت مسرت خاطر و تماشای مردم اقسام آتشبازی سر انجام نماید - و در انمیان صورت هیمو ساخته بداند و پر کرده در آتش اندازند - کار پردازان کارگاه اقبال در اندک فرصت گلزار آتش سر انجام دادند و درین اثنا صورت هیمو را نیز آورده سوختند - در ظاهر هنگامه بزم بازی گرم ساختن بود و در معنی خرمن هستی بد خواه سوختن - آری کسیکه در لباس نشاط و بازی چنین کارهای والا

(۲) نسخه [۵] گذشته و آیدنه (۳) نسخه [۶] و دارو پر کرده *

رسیده باشد - و داند که خلاف رضای او گزیدن خود را بر تیغ زدن است - چه بے سعی بشری
 قهرمانِ مُبدعِ کُل او را بخاکِ مذلت و مغایرِ هلاکت می اندازد - چنانچه امروز بر مطالعه کنندگان
 روزنامه‌چشمه احوال این پادشاهِ سعادت اساس ظاهر میشود (او را کجا فرصت آنست که بتوجه
 معنوی باطنی در خاکساری و فناء اربابِ خلاف پردازد - و بر تقدیر فرصتِ زمان و رخصتِ خرد
 همتِ والای او کجا تجویز آن میکند که دامانِ اقدسِ باطن او بچنین غبارِ آلوده شود
 و هرکه معامله چنین باشد تیغ آلودن بخونِ آنچنان خون‌گرفته ناپاک کجا - و آن شخصِ مقدس کجا
 و ملتسماتِ اهلِ روزگار در چه پایه - آخر بپیرام خان خانانان چون دانست (که آنحضرت متوجه
 این معنی نمیشوند) خود را ازان باز داشته بمقتضای عقیدتِ موروثی (که از راه تقلید پدران
 و استادان در آدمی جا کرده سرشتی^(۲) میکند) خود در تحصیل این ثوابِ موهوم شد
 و بشمشیرِ آبدار عالم را از لوٹ هستی او پاک ساخت - کاشکے آنحضرت از پرده برآمده توجه
 فرموده - یا صاحبِ حوصله دوربینِ دران درگاه بودی - تا او را در بندخانه داشته مستعدِ ملازمت
 عتبه اقبال ساخته - الحق بس نوکرے شایسته بود - و همت بلند داشت - و هرگاه تربیت این چنین
 بزرگ یافته چه کارها که ازو بظهور نیامده - و برای ظهورِ سطوتِ شاهنشاهی و آکلهی ظاهر بینان
 سر او را بکبل فرستادند - و تنه او را بدارالملکِ دهلی برده بردارِ عبرت کردند - عالم از شور و شغب
 آرمید - و جهانیان را آسودگی و خرسندی پدید آمد •

و از بدائع کرامات و غرائب خارقِ عاداتِ حضرت شاهنشاهی (که درین سانحه
 از مکنِ بطون بر منصفه ظهور جلوه‌گویی فرموده) آنست که در دارالسلطنه دهلی در هنگامی (که
 حضرت جهانبانی جنت آشیانی بعد از فتح اسکندر بانجا شریف آورده بودند) در تصویرخانه
 بموجب اشارتِ عالی مشقِ تصویر میفرمودند - و نادره کاران باریک بین (چون میر سید علی
 مصور و خواجه عبدالصمد شیرین قلم که از بے بدلان این فن اند) در ملازمت بوده
 راه و روش این کار بدیع مذکور میساختند - روزی در کتابخانه حضرت جهانبانی آن نسخه
 جامع الهی^(۳) بجهت تشحید خاطر بتصویر توجه نموده صورتِ آدمی نگاشته قلم الهامی رقم ساختند
 بطریقی که عضو آن تمثال از هم جدا افتاده بود - یکی از دولت یانتهای حضور آن نقش
 بدیع دیده استفسار نمود - بر زبان غیب ترجمان آنحضرت گذشت که این صورت هیموست
 و حال آنکه دران وقت نام و نشانی از هیمو نبود - مستمعان حقیقت کار در نیافته از استکشاف آن
 باز ماندند - و در آنروز (که بپیرام خان التماس می نمود - و کوشش میکرد که هیمو را بدست

(۲) نسخه [ی] مرکشی (۳) در [چند نسخه] جامعه •

چون بادِ صرصر می رانند - جائیکه سطوتِ اقبالِ روز افزون صف آرای هنگامه نبرد باشد شیرمردانِ صفدر را از گریز چاره نیست - آنچه از حیوانات بیخرد را کجا شکوه همت می ماند امرای نصرت قرین از چنین فتحی (که تا انقراضِ عالم طغرای فتح نامهای شهریاران والا شکوه و دیباچه مفاخر جهانداران عالیقدر خواهد بود) در تقدیم مراسم شکر پرورگار شدند - و سایر عساکر فیروزیه مآثر در کشتن گریختها و جمع غنائم اهتمام داشته از کشتها پشتها و از غنائم خزائن آماده و مهیا ساختند - تا پنج هزار کس در میدان افتاده بودند که بحساب درآمد - و از آنها (که در گریختن در راهها پایمال شدند) که شمار تواند کرد - و تا هزار و پانصد فیل نامی در تصرف اولیای دولت قاهره درآمد - و طایفه از بهادران نصرت قران گریختها را تکمیلی کرده بسیاری از مخالفان را به تیغ انتقام گذرانیده کامیاب نصرت بپایه سر بر اعلی معاودت نمودند - فرمان فرمای زمان ازین عطیه کبری آداب سپاسداری بجای آورده هر کدام از مبارزان عساکر منصوره را بعواطف بیکران شاهنشاهی اختصاص بخشید - و در اثنای آنکه (هر یک از بهادران نیکو خدمت بدولت حضور رسیده کامیاب دین و دولت میگشت) شاه قلی خان محرم هیمورا بسته بدرگاه خلایق پناه آورد - هر چند از پرسیدند از جهالت بسخن نیامد - یا توانائی سخن سرائی نداشت - یا مغلوب خجالت بوده سخن را بر خود نه پسندید - بیرام خان خان خانان از حضرت شاهنشاهی التماس نمود که این سرمایه فساد را بدست مقدس خود بگذرانند - و بوسیله غزا احراز مدارج ثواب و جزا فرمایند آن خدیو خرد مندی و خدارند خرد مندان (که صغیر سن را نقاب دانش خداداد دانسته در پرده بیگانگی بوده از شورش انکار منکران و اعتقاد مخلصان فراغت داشتند) برای هدایت ارباب استعداد بر زبان حقائق ترجمان گذرانیدند که بکشتن گرفتار اسیر همت علیا رخصت نمیدهد - و همانا که در بارگاه معدلت حضرت احدیت نیز بر چنین کارها ثواب مترتب نباشد - هر چند دولتخواهان ساده لوح اهتمام و الحاح بیشتر نمودند توجه شاهنشاهی کمتر بظهور آمد

بنام این دریانت بلند را که در بطون اوراق و اذهان آفاق ازان اثر نیست - اما دانش نژادان بارگاه کبریا نیکو دانند که این جز در نورآباد خاطر مقدس ذات پاک (که بی وساطت بشری و وسائل ملکی از حضرت دادار دانش آفرین دانانواز نور پذیر معرفت حقیقی شده باشد) پدید نیاید - چنانچه از صفحه پیشانی این تخت نشین صورت و معنی روشن است - و نیز بر معامله فهمان ظاهرین پیداست که (هرگاه بزرگ نهاده خدا شناس در پایه محبوبی ایزدی

(۲) نسخه [۵] از گریز گزیر و چاره نیست (۳) نسخه [۵] قرین (۴) در [چند نسخه] میرے

(۵) نسخه [۵] محدث

بادپایان آتش کردار کار تمام میساختند - و گروه گروه فدائیان تیرانداز از اطراف و جوانب برآمده داد کارزار میدادند - علی قلی خان شیبدانی (که لشکر قول بحسن اهتمام او رونق داشت) در جائی واقع شده بود که جرّے کلان در پیش داشت - که فیلان در برابر آن عبور نمیتوانستند کرد دلوران پرخاش جو مردان شیرحملة قول برجای خود پای ثابت افشردند قابوی تاختن می جستند و چندان تحمّل کردند که فیلان از اطراف و جوانب قول برگزشتند - بعد ازان از عقب مخالفان درآمده داد تیراندازی و تیغ زنی میدادند - و هیمری تیره بخت بدروز خود بر فیل هوایی نام (که از فیلان سرآمد او بود) مغرور نفس و هواسواره نظر بر دهان بردان تیغ زن و کهاکش غازیان صف شکن داشت - چپقلشهای مبارزان عساکر اقبال بدیده عبرت دیده جوتی از فیلان مست همراه خورد ساخته هر تردّے (که در حوصله طاقت داشت) و هر تهرّے (که مکنون باطن فتنه سرشت او بود) ظاهر ساخته حملهای قوی و جرأتهای عظیم کرده بسیاری از زهر دستان عساکر گردون شکوه را از پای در آورد - و بهگونداس (که از برکشیدههای او بود - و در کار نبود از تیزدستان امتیاز داشت) پیش او پاره پاره شد - و شادی خان جنگ کرده پایمال بادپایان موکب اقبال گشت - ناگاه در اثنای گیسو دار تیره از کمانخانه غضب الهی بچشم هیمر رسید - و کاسه چشمش شکافته از پنس سر او گذرا شد - همانا که باک پندار و دود غرور آن سیه بخت تیره درون همان بود که ازان روز برآمد جمع (که در حواشی او تک و تاز داشتند) چون دیدند که تیر اقبال بهدف رسید بازی همت سست کرده دل از دست دادند - و بیدست و پا شده دیگر کم طاقت نه بستند - و شکست بر لشکر او افتاد - هر کدام خاک ادبار بر فرق بیخته و آبروی جلالت بر خاک ریخته رو بگریز نهادند - درین هنگام شاه قلی خان محرم با چندے از شیر مردان کارزار بغیلر (که هیمر بران سوار بود) رسید - و نمیدانست که هیمر بران فیل سوار است - قصد کشتن فیلبان کرد - تا آن فیل را بطریق ^۱ الجا از جمله غنائم خورد سازد - فیلبان بیچاره (که نه مغرور حقیقت داشت - و نه جوشن شجاعت) از بیم جان صاحب خود را نشان داد - شاه قلی خان از نوید این عطیة عشرت افزا ممنون طالع خود گشته کلاه شادمانی بر آسمان انداخت - و آن فیلبان را امان داده بانعام پادشاهی امیدوار ساخت - و آن فیل را با چند فیل دیگر جدا کرده از معرکه یکسو شد •

و چون از مهیب عزیمت ازلی نسیم فتح و فیروزی بر رایت فتح آیت حضرت شاهنشاهی وزید مخالفان سیئه روز تبه کار بیکبارگی پشت دانه نجات خود را در فرار دیدند - شیران بیشه شجاعت فیلبانان را از قلّه آن کرهها بضرر تیر و قوت گرز تگوسار میساختند - و پیلان کوه منش را

(۲) نسخه [ی] عبرت بین (۳) در [بعضی نسخه] لجه •

و استمالتِ دلها فرمان‌فرمای جهان بآئین کشورگشائی و قانون جهان‌آرایی تکاور بادپای جهان‌پیمارا برانگیخته نهضت فرمودند - و چون مهجرتِ لوی جهانگشای پرتو و صلوات نزدیک بقصبه پانزی بت انداخت - طلیعه فتح و ظفر از برابر ظاهر شدن گرفت - و یگه جوانان و بهادران پدیم رسیده مرده فتح می‌رسانیدند - و شاه قلی محرم هیموی مذکور را دستگیر ساخته بحضور اقدس آورد - و بنوازشهای خسروانه سربلندی یافت *

و شرح دیباجه این نصرتِ علیا و موهبتِ عظمی (که کارنامه اقبال تواند بود) برسم اجمال آنست که چون هیمو را معلوم شد (که ریاتِ اجلال دور است - و چنده از امرای پدش آمده‌اند) عنان از دست داده باستعجال خود را بایشان رسانید باین خیال که چون آن مردم را (که خلاصه و چیده‌اند) بر دارد دیگر کار دشوار بر و آسان گردد - و برافزونی لشکر کار کرده و بر فراوانی فیلان مست اعتماد نموده بفرورس از اندازه بیش قدم در پیکار نهاده - و از نشاء بد مستی غرور نترانست دریانت که آنرا (که بغیلان اعتضاد باشد) برانکه بر فیل اعتماد دارد هر آئینه غلبه رود پس آنکه با مبدع فیل^(۲) راز نهانی دارد استیلا او را که تواند انکار نمود - و استظهار فیلان با او چه سودمند آید - بهر حال آن خون گرفته شوریده بخت سرگرم جنگ و ستیزه گشت - و دلیران از جانبین کوششهای شگرف نموده مانند رعد در نیسان و شیر در نیستان خروشیده بر یکدیگر می‌ناختند - و داد دلوری و جان فشانی و نیکوخدمتی داده آبروی تازه بهم می‌رسانیدند

* شعر *

در لشکر چنان برهم آمیختند * که از آب آتش برانگیختند

تو گوئی هوا لاله کارد همی * ز پولاد بیجاده بارد همی

اگرچه بهادران لشکر منصور در ثبات پائی و جان نثاری تقصیر نمی‌کردند لیکن از صدماتِ فیلان مردم میمنه و میسر را پای از جای لغزید - چنده از شیران بیشه پیکار یعنی لشکریان شیرشکار (که غبارِ معرکه نبرد را گلگون عروس فتح و غازه چهره اقبال میدانستند - و آب زندگانی از چشمه سار تیغ خون آشام جسته شاداب مقصود بودند - مثل محمد قاسم خان نیشاپوری و حسین قلی خان و شاه قلی محرم و لعل خان بدخشی) چون در یانانند که اسپان و بروی فیلان نمی‌توانند آمد کندلان^(۳) شده با تیغهای خون چکان مانند شیران گرسنه در جست و جوی شکار خود را بحریف رسانیده دست برد می‌نمودند - و سواران گران‌رکاب را از خانه زمین انداخته بخنجر نعل

(۲) نسخه [ی] فیلبان (۳) این لفظ در کتب لغت یافته نشد اما اغلب معنیش پیاده باشد چنانچه در

[سوانح اکبری] در بیان کیفیت جنگ هیمو بجای کندلان شده پیاده شده نوشته *

وقت از هزاران لشکر کارگذار ظفرانگیرتر است) افزونع ظاهر مخالف و فراوانع صورت غنیم بنظر در نیارده (چنانچه رسم سعادت کیشان بخت بلند است که کار امروز بفرده نگذارند)
 بی شایبۀ توقف و اهمال فوجهای منصور را ترتیب شایسته داده جو یای پیگار نصرت سرانجام شدند
 میمنه بشکره شهامت سکندر خان و جمع دیگر از نبرد آزمايان نامور آراسته گشت - و میسره
 بمهابت عبدالله خان و طایفه از فدویان جان بناموس باز رونق گرفت - و قول بشجاعت
 علي قلي خان شیبانی نائید یامت - و حسین قلی خان و شاه قلی محرم و جمع از جوانان
 کاردان بآرایش هنگامه هر اولی معین گشتند *

چون سخن باینجا رسید مناسب آنست که ایستادنی در درازا و رفتنی در پهنا واقع شود
 تا سخن شاداب گردد - ای جو یای اخبار عبرت بخش سر رشته سخن را نگاه داشته ساعتی
 گوش بسن دار که ازان زمان (که حضرت شاهنشاهی بمقتضای رای جهان گشای آمرای نامدار را برسم
 منقلا از پیش روانه فرمودند) خود با عساکر فتح و جفود اقبال (سوم فرمان روائی و لشکر آرائی را
 دقیقه نامرعی نگذاشته کوچ بکوچ متوجه فتح و نصرت بودند - درین روز بهجت انما (که نوروز
 فرخی و فیروزی ست) رایات اقبال از قصبه کرنال (که تا قصبه پانی پت ده کوره باشد)
 نهضت فرموده به پنج کروهی پانی پت نزل اجلال فرمودند - و از نزدیک رسیدن غنیم بمنقلا
 در آردوی معلی خبری نبود - و هنوز لشکر نصرت پیوند گرد راه از خود نیفشانده و نفس راست
 نکرده بود که خبر رسیدن مخالف بلشکر پیش با سایر اخبار ناخوش باهم رسید - و چنان ظاهر شد
 که جمع را مگر پای از جای لغزیده باشد - اما هنوز بازار کشش و کوشش گرم است - مرکب عالم آرا
 در همان زمان آهنگ رزم فرموده آماده نهضت پیش شد - و در ساعت بهادران عقیدت مند
 و دلوران اخلاص گزینی را یرلیغ والا صادر شد که سلاح در بر و تائید ایزدی در دل گرفته ملازم رکاب
 نصرت اعتصام باشند - در اندک فرمتی بساز و پیرایه (که در خور آفرین صاحب اقبالان باشد)
 فراهم آمده جو یای پیگار شدند - آنحضرت چهره وقار پادشاهانه بخرسندی افروخته (مغفر اقبال
 ایزدی بر سر - و جوشن حراست الهی در بر) مسلح و مکمل گشته پای دولت در رکاب عزیمت
 نهادند - بیرام خان خانان در پیش صفها و گرد قشونات^(۵) و تومنات می گردید - و در حفظ
 قوانین نبرد و نگاهداشت مراتب جنگ و محافظت جای خود اهتمام میکرد - و از جانب حضرت
 شاهنشاهی مواعید لطف و قهر رسانده بزم رزم را ترتیب می بخشید - و بعد از ترتیب لشکرها

(۲) نسخه [۱] آماده (۳) نسخه [ح] حسن قلی خان (م) نسخه [ی] درازی (۵) در

[بعضی نسخه] قسومات *

جائے و مقامے مقرر گردانید - فیل غالب جنگ نام (که از فیلان سرآمد نامی بود)
 بحسن خان فوجدار مقرر گردانید - و فیل گچ بهونر^(۲) (که در هزار یکے مثل او کم بهمرسد)
 بسواری میکئل خان معین ساخت - و فیل جور بنیان^(۳) (که از فیلان زبردست بود) باختیار خان داد
 و فیل فوج مدار را بسنگرام خان نامزد کرد - و فیل کلي بیگ^(۴) (که در اکثر جنگها آن سیه بخت
 تیورهای خود بران سواری میکرد) درین روز برای سواری^(۵) چاین نام فیلبان داد - و باین فوجداران
 (که هزبران بیشه و غابوندند - و از معتمدان شیرخان و سلیم خان) و بسایر برکشیدهای خود
 استمالتها داده سرگرم کارزار ساخت - اما اسباب آرائی پیکار با سبب پیدشهای ظاهرین بکار آید
 باخدا پرست سبب برانداز (که او را برای انتظام و تکمیل عالم صورت و معنی آورده باشند) چه نفع
 رساند - بلکه آنهمه اسباب و آلات از ضمائ بیوتات^(۶) قدسی آن جمال آرای عالم سلطنت کرده - و بنقد
 مصداق این معنی همین قضیه بدیع است *

و شرح این اقبال بدیع نما آنکه بتاریخ روز دبیادین بیست و سیوم آبان ماه الهی موافق
 روز پنجشنبه دوم محرم (۹۹۴) نهد و شصت و چهار عساکر فیروزی نهاد را (که برسم منقلا بیشتر
 می آمدند) چون بحدود قصبه پانی بت اتفاق نزول افتاد قراران دوربین رسیده خبر رسیدن غنیم
 و شرح کمیت لشکر و استعداد آن تبه کار بعرض پیش قدمان مرکب عالی رسانیدند - و بیقین پیوست
 که آن سیه کار آشفته روزگار خود بسرانجامی که دارد دلیرانه قدم می نهد - و پیش از رسیدن
 بقصبه مذکور چنان برالسنه روزگار افتاده بود که هیمو لشکرے گران را بسرکردگی شادی خان کاکر
 پیشتر فرستاده است - آمرای نصرت پیوند از چندان حساب نمی گرفتند - و دل بر اقبال روز افزون
 بسته متوجه پیش بودند - چون آمدن هیمو بآن استعداد بیقین پیوست از انجا (که بر اعتضد معنوی
 خود نظر نینداخته بودند) بوسیله حرف سرایان تپی مغز (که پیوسته لشکرها ازان مردم خالی نباشد
 بلکه ازانها لشکرها شود) تذبذبے در خواطر اولیای دولت راه یافت - دلاوران لشکر اقبال حقیقت
 کار عرضه داشت نموده بدرگه نصرت پناه فرستادند - و خودها آماده جان نثاری شدند - درین گروه
 والاشکوه سپاهی ده هزار کس بود - اما پنج هزار مرد نبرد شاید که باشد - بهادران فیروزمند
 و دلاوران اخلاص منش آمدن غنیم نزدیک دانسته از روی خرد دوربین و حوصله فراخ (که در چنین

(۲) نسخه [د] بهونر (۳) نسخه [ب] مشکل خان - و نسخه [ح ی] منگلی خان (۴) نسخه
 [و] حورینال - و نسخه [ز] جور بنیان - و نسخه [ح] چورن بهال - و نسخه [ی] چورینال (۵) در
 بعضی نسخه [فوج بدار (۶) نسخه [ز] به شکران خان (۷) نسخه [ح] چامن - و نسخه [ی]
 چاین (۸) نسخه [ح ط] فتوحات *

خود در استعداد پیکار شد - و بخاطرش راه نیافته بود که عساکر نصرت نژاد باستعجال خواهند آمد شیردلان هنگامه منقلا آمدن توپخانه را بآن قصبه شنیده فوج آراسته از تیز دستان نبرد دوست را (چون لعل خان بدخشی و میرزا قلی اوزبک و سماجی خان) پیشتر فرستادند که دست بر دی نمایند - و چون این فوج حقیقت جمعیت غنیم را نوشته فرستاد علی قلی خان شیبانی نیز خود را ملحق ساخت - و غازیان چابک دست به نیروی اقبال شاهنشاهی (که به پشت گرمی این دولت عظمی گربه کار شیوان بتقدیم رساند - خیال باید کرد که شیوان باعث ضایع چنین استوار چه کارهای شگرف که بجای آرند) خلاصه توپخانه را بتصرف در آوردند - و پیش آمدها از سطوت اقبال لشکر منصور بے جنگ راه گریز پیش گرفتند - و هیومی خون گرفته از استماع این خبر لشکر خود را سه فوج ترتیب داد - دست راست بغرور شادی خان کاکر شور افزای گشت - و دست چپ را باهتام خواهرزاده خود رمیه نام (که از دلیران بیباک بود) سپرد و خود به نخوت تمام و استعجال غریب روان شد - و فیلان کوه نمود اژدها دم را (که اندوخته چندین فرمان روایان هندوستان بود - و برای عبرت ظاهر بیخان کوتاه اندیش بسر نوشت آسانی پیش این بے بهره صورت و معنی گرد آمده) همراه گرفت - از انجمله پانصد فیل سره که هر کدام در تیز پائی و چرب دستی علم بود - و در مستی و دلیری کار نامه دیدن این قوی هیکلان سبک روح را دیدن نتوان گفت - که اسپ عراقی دهنده هر چند گرم روی کند از پیش این فیلان بدر نتواند رفت - و الحق هر فیل از این فیلان نامی برای برهم زدن فوج گران بسند بود - بتخصیص برهم زدن هجوم سواران که اسپان شان هرگز چنین صورتی مهیب و پیکر بدیع ندیده باشند و صفت این جبال دهنده کجا بر رشته باریک عبارت درآید - عمارات عالی را بجنبش ویران سازند و درختان قوی را ببازن از بیخ برآرند - و در هنگام نبرد و کارزار بخراطوم ثعبانی اسپ را با سوار از زمین بردارند - و بهوا اندازند

● بیت ●

بپویه نرم روند و گهر که حمله برند ● چو سرمه سوده شود زیر پای شان سندان
و شرح سپاهی لشکر او را چه رقم نماید - خلاصه سخن آنکه با سی هزار سوار کارطلب از راجپوت (۴) و افغان (که بارها کار کرده سرمایه مزید نخوت و استکبار او می شدند) با کینه غریب متوجه شد و فیلان را بکجیم و سلاح آراسته رعد اندازان و تخش افکنان را بر پشت آن مهیب پیکران بدیع منظر جا داده آماده نبرد شد - و همه فیلان را بروش (که در روز هیجا آرایند - و بر خرطومها دشنها و حربها تعبیه کنند) آراسته فیلان تجربه دیده را به مردان نبرد و فیلبانان قوی دل سپرده هر کدام را

(۲) نسخه [ج] او را (۳) نسخه [ز] رسیده (۴) نسخه [د] راجپوتان و افغانان ●

همتِ علیای حضرت شاهنشاهی با معدودے حراستِ آن حدود نموده رایتِ اخلاص بر افراشت (معلوم هوشمندان آگاه دل میشود که هرگاه میامن برکاتِ قدسیهٔ این خدیو صورت و معنی در دور دست آن کرد حالِ نزدیکانِ ناخجسته عاقبت (که از سیه بختی با نفسِ مقدسِ آنحضرت اندیشهٔ ستیزه و پیکار نمایند) قیاس باید کرد که چگونه خواهد بود - و خودسرانِ مغرور را تازیانهٔ آگاهی ست سرگذشتِ هیمو - که در مطلعِ احوال ظهور یافت - و درین ایام در بلاد و امصارِ هندوستان گرانتهٔ عظیم پدید آمد - و در اکثرِ ممالک خصوصاً در دیارِ دهلی قحطِ بوالعجب شد اگر از زر نشانی می یافتند از غلهٔ اثری نمی دیدند - آدمیان در مقامِ خوردنِ یکدیگر شدند چندی باهم پیوسته آدم تنها را می ربودند - و غذای خود می ساختند - اگرچه این پاداشِ اعمالِ جمهورِ مردم تا دو سال کشید اما یک سال صعوبتِ تمام داشت - و همانا که دردی (۳) ایام گذشته بود که بعالمِ ظهور آمد - تا بدیامینِ جلوسِ مقدس بر اورنگِ خلافت ناهمواریهای زمانه و ناهنجاریهای روزگار یکبارگی دور شود *

فتح موبک اقبال حضرت شاهنشاهی در محاربه با هیمو

و دستگیر شدن و بیاسار سیدن او

سبحان الله زه تلون احکام تقدیر - و تنوعِ آثارِ قضا - هیچ گنایه از زمین بر نخیزد که چندین حکمت در آن تعبیه نباشد - و هیچ برگی از درخت نجند که چندین مصلحت در مطاوعی آن مندرج نبود - پس وفایع و سوانحی (که متضمن بر جنبشِ عالی باشد) اندازهٔ مصالح و اسرارِ آنرا (که در طی آن مکنون است) که تواند گرفت - و از انجمله است این بزمِ رزم نما که هم نظامِ ظاهر را از اسبابِ والا ست - و هم بهترینِ وسائلِ هدایتِ گمراهانِ بادیهٔ غوایت و ضلالت - تفصیل این موهبتِ کبری آنکه هیمو سیه بخت از فراهم آمدنِ اسبابِ بدمستی (چنانچه اندک ازان گزارش یافت) پیوسته در نخوت و پندار بوده اندیشه‌های تباه بخود راه میداد - علی الخصوص چون قضیهٔ تردی خان واقع شد لشکرِ هندوستان را دل بس قوی گشته در جنگِ مبارزانِ عساکرِ اقبال دلیر شده بودند - و شورشِ غرور در شریف و وضعِ افتادهٔ خیالاتِ فاسد بخود راه میدادند *

چون خبرِ نهضتِ رایتِ اقبال در لشکرِ مخالف انتشار یافت هیمو توپخانهٔ گران خود را (که در کیفیت و کمیت بسیار بود) بسرکردگی مبارک خان و بهادر خان (که از امرای کلان او بودند) پیشتر از خود بقصبهٔ پانی پت (که قریب سی کرههٔ دهلی باشد) فرستاده

(۲) نسخهٔ [ی] خواهد شد (۳) نسخهٔ [ی] درده از *

ایزد جان بخش برآرنده مقصود نگارنده^(۲) اسباب بسته (با خاطر آرمیده - و پیشانی کشاده و دل نیازگزمین - و عزم درست - و رائے راست - و حوصله فراخ - و دست قوی - و پائے استوار و همت والا - و فطرت عالی - و تدبیر صایب - و چهره برافروخته - و لب خندان) پای دولت در رکاب اقبال نهاده نهضت فرمودند - و در چنین موسم (که عنقوان شباب و عنوان طغیان طبیعت است) آن خدیو والا پیوسته بدور بینی و فرمان پذیری خرد خرده دان ملک آرای بوده خود را در نقاب بے التفاتی و پرده صغیر سن داشته نگاهبان جمال جهان آرای سلطنت خویش کرده بے مداخله قاصد و پیغام و سخن ساختگی حرف سرایان غرض آلود عیار راستان درست بین و مخلصان حق پسند میگرداند - و دار و مدار اشغال پادشاهی را بعاشقانش سپرده برآمد مقاصد صوری و معنوی را از ایزد بیچون دانسته نیازمند درگاه هستی بخش خرد آفرین میبودند - و دانشوران رسمی اسباب پرست مسبب شناس پی بفرزونی خرد والای این اورنگ نشین خلافت و بزرگی حالت کبرای این برگزیده کونین نبرده خود را از اسباب عظیمه (چون گویم فاعل حقیقی نظام کارخانه سلطنت) میدانستند - و لهذا روز بروز کار آن یگانه معبود حقیقی در ظهور روشنائی بخشید^(۵) - و حال آن ساده دلان حق ناشناس در گوی ظلمت رفته عیار محهای زر اندود گرفته آمد - چنانچه ازین روز نامچہ احوال سعادت قرین بر سخن سنجان نکته رس روشن خواهد شد • و خلاصه حقیقت کار آنکه نور پرورده (که از ظلمت پرستاری خلق نجات یافته دل را در روشنائی پرستش ایزدی نورانی سازد) نور افروز کارگاه ابداع تعهد مهمات کلی و جزوی او را بمکرمات علیای خرد تفویض فرموده در اشغال صوری دلتنگ ندارد - و آرزوی او را ضمیمه آنچه (در حاشیة خاطر فیض گزین او نگذشته باشد - و بحوصله روزگار در ننگد) ساخته در گذار دولت او نهد - و او را اورنگ نشین ملک صورت و معنی گردانیده پیشوای صغیر ظاهر و باطن گرداند - و هر خاکسارے و مدبرے (که نکبای نکبت و ادبار آتش دولت او را فرو نشاند) پرده پندار پیش دیده بصورت او فرود آید - و در تاریکی انکار و ظلمت خلاف درآمد بتکاپوی خود در خلاب هلاکت فرو رود - چنانچه از حال شگرف حضرت شاهنشاهی خاطر نشان منکران بادیه گمراهی و دلنشین مخالفان تیره رای (که باین دولت ابد پیوند انتحاب داشتند) گشته هزاران هزار مصداق بظهور آمد که در محل خود گذارش یابد - و اندک از خمران زدگی میرزا سلیمان (که اراده مخالفت فرموده با ده هزار کس بتسخیر کابل آمد - و منعم خان خانان باستمداد

(۲) نسخه [۵ و] نگاه دارنده (۳) نسخه [ی] حرف میزان (۴) نسخه [۱] بتعلقانش (۵)

نسخه [ی] می بخشید (۶) نسخه [ب ج] در کوی ظلمت •

این تقصیرات تغافل و زبیده شود مهمات کلتی (که پیش نهاد همت جهانگشای حضرت است) متمشی نمی شود - و آنکه گستاخی نموده رخصت نگرفته ام بغایت شرمزده ام - و سبب این جرأت آن بود که ذات اقدس معدن لطف و منبع عطوفت اند - هر آئینه بکشتن او راضی نمیشدند و درین صورت (که منبع این کار متهم ازان خدیو جهان بظهور می آمد) خلاف آن نمودن گستاخی را از اندازه بیرون بردن بود - و امثال امر موجب خلل ملک و فساد لشکر میشد امید که بنظر عفو منظور گردد - تا موجب عبرت سایر بد درونان دلیر در تقصیر گردد - آن خدیو جهان و جهان معنی فرستاده بیرام خان را نوازش فرموده معذرت خان خانان بمحض عواطف کارآگاهانه پذیرفتند - و باطن او را بمآثر رضا استمالت و اطمینان بخشیدند - و همت والا بر استیصال فتنه گماشتند *

انتهاض افواج قاهره از موکب جهانگشای حضرت شاهنشاهی برسم منقلا

چون مهیجه رایت گیتی آرای پرتو فتح بر حوالی ساحت سرای گزنده^(۲) انداخت حکم جهانگشای شد که لشکر آراسته از بهادران جان بناموس ده برسم منقلا از پیش موکب معلی روانه سازند - لاجرم اسکندر خان اوزبک و عبدالله خان اوزبک و علی قلی خان اندرابی و حیدر محمد آخته بیگی و محمد خان جلابو و میرزا قلی چولی و لعل خان بدخشی و مجنون خان قاتشال و بسیاری از مجاهدان و مبارزان را بسرکردگی علی قلی خان شیبانی پیشتر روان ساختند و بیرام خان از ملازمان خود حسین قلی بیگ پسر ولی بیگ و شاه قلی محرم و میر محمد قاسم نیشاپوری و سید محمود بارهه^(۳) و اوزان بهادر را با دیگر بهادران معرکه دیدگ کارطلب همراه ساخت - که هر اول منقلا بوده هنگامه دلوری و جانفشانی گرم سازند - و عیار مردانگی و کارگذاری از یکدیگر گیرند - و این دولتمندان در آرایش صفوف عساکر اهتمام فرموده برانغار و جرانغار و قول و هر اول و چنداول و طرح و تولقمه و اوقچی و التمش را بآئین جهانگیری و آداب صف آرائی ترتیب داده هر جا را بفروغ خرد عقیدت گزینان اخلاص پرست روشنائی بخشیدند - و افواج قاهره را بلمعان سیوف نبرد آزمایان جنگ دوست کارشناس اعتضاد کرامت فرمودند *

و گیتی خدیو بعد از سرانجام کارگاه اسباب (که بهین طلیعه ایست ظفرانتما ارباب ریاست عظمی را - و سنجیده خصلت ست توکل اساسان اقبالمنده را) دل در نیازمندی

(۲) نسخه [ح ی] کهورنده - و در [بعضی نسخه] گزنده (۳) در [چند نسخه] محیه *

سراوقات اقبال شد - و امرای انہزام یافته و علی قلی خان شیبانی پیش از رسیدن منشور دولت محدود سہرزد آمدہ بودند - بعد از سعادت بساط بوس مورد استمالت گشتند *
 و از سوانح این وقت کشتن بیرام خان است تردی بیگ خان را - و تفصیل این سرگذشت آنکہ بیرام خان تردی بیگ خان را ہمسرخود دانستہ پیوستہ از جانب او در اندیشہ می بود او نیز خود را سپہ آرای لشکر اقبال قرار دادہ تدبیر بر انداختن بیرام خان از مختصات خود داشتہ در کمین فرصت مقام داشت - و تعصب مذہب دین بر انداز را ہر کدام از متممات دین دانستہ ضمیمہ بر انداختن یکدیگر ساختہ فرصت می جست - و با وجود چندین مخالفت (کہ منشی آن فامہودگی ست - و سرچشمہ آن ناتوان بینی و حسد) با یکدیگر از راہ مکر و تزویر توقان بودند و توقان بہ ترکی ہمزاد را گویند - بیرام خان این وقت را (کہ تردی بیگ خان از وقوع شکست خجالت زدہ و ادبار یافته بود) غنیمت دانستہ طرح دوستی و ہفکامہ محبت تازہ ساختہ بسعید مولانا پیر محمد خان شروانی بخانہ خود طلبید - و او را در خرگاہ گذاشتہ خود ببہانہ طہارت بیرون رفت - و فرمان بران از پس او کارش تمام ساختند - و خواجہ سلطان علی و میر منشی را (کہ گمان نفاق و راز داری داشتند) با خنجر بیگ (کہ قرابت قریب بہ تردی بیگ خان داشت) گرفتہ مقید ساختند - و حضرت شاہنشاهی بجهت مصالح و حکم (کہ خرد در برین ہاں پی برد) خود را بظاہر از سرانجام مہام ملکی بے پروا و نمودہ بشکار مشغول بودند - یا برای آنکہ (از بداندیشی کوتاہ اندیشان زمانہ ایمن بودہ در یافت مراتب نیکو خدمتی و مدارج اخلاص عالمیان بر وجہ احسن در پیشگاہ دل دقیقہ شناس صورت بندد - و فنون بداندیشیہای نادرستان روزگار بر خاطر نور پذیر بے مدت دیگران روشن شود) آنروز (کہ این واقعہ بظہور آمد) آنحضرت برسوم عادت بصرای ولگشای سہرزد بشکار باشہ عشرت پیرای خاطر مقدس بودند *
 چون صورت حال بمسامع علیہ رسید از فزونئی خرد کار شناس دقیقہ دان تغییر بے صفحہ ظاہر آنحضرت صورت پذیر نشد - و مکافات آنرا بر ایزد توانا حوالہ فرمودہ بے چنین شکایت فنون تقادیر ایزدی را تماشائی گشتند - و شامگاہان (کہ بدولت و اقبال از شکارگاہ مراجعت فرمودہ بسراقد عزت رسیدند) خان خانان مولانا پیر محمد شروانی را بخدمت فرستادہ معروض داشت کہ باعث این دلیری از منی غیر از دولتخواہی درگاہ عالی امرے دیگر نیست - تردی بیگ درین جنگ دیدہ و دانستہ از روی فریب و بددینئی عار گریختن بر خود پسندیدہ است - و بے اخلاصی و نفاق او معلوم ہنگام است - کہ از اول تا آخر چگونہ مصدر حرکات ناپسندیدہ بود - اگر در امثال

بلکه کارگرانِ قضا و قدر برای ظهورِ سطوتِ شاهنشاهیِ غرور و بدمستیِ هیمورا افزایش دادند تا آن بدمستِ پندار پرست در نظرِ کونه‌نظرانِ جهان (که عالم ازین طبقه مالمال است) بزرگ نماید - آنگاه او را گرفتار گردانیده بخاکِ نکونساری افکنند - تا خواری او سرمه چشمِ کونه‌نظران گردد - و بجلالتِ حالتِ این خدیو زمان اندک و رسیده در امتثالِ احکامِ او (که وسیلهٔ انتظامِ صوری و معنوی ست) بیشتر اهتمام نمایند^(۲) - و بالجمله هیمو (که لشکرِ انبوه خود را برهم زده و گریخته می دید) ظهورِ این واقعهٔ بدیع را از خداعِ غنیم دانسته تعاقبِ تردی بیگ خان نمود و در همان جنگ گاه غرور افزائی نموده میدانِ آرائی کرد - و بهادرانِ صفدر (که از پس گریختها شتافته بودند) چون مراجعت می نمودند حیرت زده براهِ تردی بیگ خان می شتافتند - و هیمو بعد ازین بدارالملکِ دهلی آمده شور افزای گشت - و بدمستی را با دیوانگی فراهم آورد *

چون این قضیهٔ نامطبوع معروضِ بارگاهِ معلی شد حضرت شاهنشاهی به نیروی خرد دور بین این را در نظر نیارده طرز دهانانِ بساطِ عزت و معرکه آریانِ صفوفِ اقبال را یرلیغِ گیتی مطاع اصدار فرمودند - که سرانجامِ یورشِ عالی نمایند - که بساعتِ مسعود نهضت فرموده سزای آن مغرور تبه رای را در کنار او نهاده آید - و چهرهٔ وقارِ بادشاهانه بگلگونهٔ رضا و تسلیم بر افروخته سایهٔ التفات بر اتمامِ اشغالِ جهانبانی انداختند - و چون خاطرِ جهان گشای از رهگذرِ سکندر جمع نبود لشکره از بهادرانِ اخلاص گزین را بباشلیقی خضر خواجه خان (که از نسلِ فرمان روایانِ مغلستان بسعدت مصاهرتِ این خاندانِ عالی اختصاص یافته در امرای رفیع قدر شان عظیم داشت) برای نظام پراگندگیهای پنجاب و دفعِ فتنهٔ سکندر گذاشته قلع و قمعِ هیموری بد اندیش پیش نهادِ همت جهانگشای ساختند *

و چون عیدِ قربان نزدیک بود برای انتظامِ جهانیان مراسم عید بتقدیم رسانیده بساعتِ سعد روزِ بهمن درمِ اَبانِ ماهِ الهی موافقِ روزِ پنجشنبه دهمِ ذی الحجه (که عیدِ قربان بود) عیدگاهِ مخیمِ سراداتِ اقبال گشت - و اتمامِ لوازمِ جشنِ عیدی کرده در همانجا مقام فرمودند - و فرمانِ قضا جریان باسِ تردی بیگ خان و امرا در بابِ دلدهی و ثباتِ پائی شرفِ اصدار یافت - حاصلش آنکه در چنین وقایع (که بموجبِ سرنوشتِ ایزدی از ممکنِ بطون بظهور می آید) دل از دست نباید داد - که کار فرمای ابداعِ رنگ آمیزی میکند - از فرطِ احتیاط و استعداد در ساحتِ قصبهٔ تهنیسر فراهم آمده مترصدِ وصولِ رایاتِ اقبال باشند - و روزِ دیگر بقایدِ دولتِ ازلی از انجا نهضت فرموده روزِ اَبانِ دهمِ اَبانِ ماهِ الهی موافقِ روزِ جمعهٔ هیزدهمِ اَبانِ ماهِ عرصهٔ سهرند مخیم

(۲) نسخهٔ [د] رود (۳) نسخهٔ [زی] تمام (۴) نسخهٔ [ا ح] سعید *

درین هنگام (که عساکر منصور فتح چین نموده در پی گریختن شتاب داشتند - و گروهی در غارت مال و نهب اسباب کوشش مینمودند) تردی بیگ خان (که بساط آرای این معرکه دلاوری بود) با جمع معدود ایستاده تماشا میکرد - هیومی فتنه ساز وقت را غنیمت دانسته برین فوج میدان آرای تاخت - همراهان خواجه سلطان علی (که بانضال خانی رسیده بود) و میر منشی (که باشرف خانی امتیاز داشت) و جمع دیگر (که همه کس کم داشتند) همت شان یاری نکرد و مولانا پیر محمد شروانی نیز برای شکست هنگام سپهسالاری تردی بیگ خان مسلک فرار اختیار نمود تردی بیگ خان را (که ایام مکافات بے اخلاصی زمان سالف^(۲) نزدیک رسیده بود) زندگانی را عزیز شمرده عار گریختن بر خود پسندید - و کارے چین پیش رفته و فتح چین روی داده بر صورت عکس ظاهر شد *

[هر که از تبه رانی چین بے راه رود - و اخلاص و عقیدت یکسو - معامله سوداگرانه از دست دهد - و پاس اعتبار خود (که در معنی نگاهبانی اسباب سلطنت صاحب خود است) ننماید] هر آئینه در همین هنگام^(۳) جهان صورت چرا گویم که خورش ریخته شود - که آبرویش ریخته گردد چنانچه صورت حال این زندگانی درست عبرت بخش ارباب هوش شد - مرا درین گفتگو فطرت بلند مخاطب نیست - آن گوهر بے بهای کمیاب را چون در خاکدانها طلبکار باشم - این قدر معامله ناتم نیستم - لیکن میگویم که بنواتر^(۴) گفت دانشوران خرد پرور بتجربہ شریف و وضع پیوسته است - که گریزنده بیشتر زخم میخورند از آن شیردل که تلاش پیکار دارد - و دوست داران زندگی و گریزندگان مردگی زودتر پایمال مرکب هلاکت میگردند از حریصان مرگ و بے باکان جنگ آدمی (اگر اندک حسا بے نگاه دارند - و در هنگام غم بدخماري و در موسم شادی بدمستی ننماید) هر آئینه روز بد نه بیند - جمع از محاسبان روزنامه اعمال رسیدن تردی بیگ خان به عار چین از قسم مکافات بے اخلاصی او (که با حضرت جهانبانی جنت آشیانی در مبادی پورش ایران بظهور آورده) خیال مینمایند - حاشا که مکافات بے اخلاصی چین باشد - و عمل قبیح را همین قدر عار در میزان عدالت کجا گنجایش تواند بود - چون خدیو زمان را (که برای تکمیل صورت و معنی آورده اند) در لباس خردی دیده در نظر نمی آرد و میخواست که خود آرای بوده بزرگی نماید ایزد جهان آرا آن خود پسند را چین سزا در کنار نهاد - های های این چه کوتاه بینی ست

(۲) در [بعضی نسخه] سابق (۳) نسخه [۴] در چین هنگامه - و نسخه [۵] درین هنگامه (۴)

نسخه [۴] بنواتر دانشوران (۵) در [بعضی نسخه] کجا گنجد *

نزدیک بدھلی رسیده در حوالی تغلق آباد فرود آمد - آمرا و خوانین باهم جمع شده صحبت کنکاش و بزم مشورت آراستند - جمع از شیر مردان از روی احتیاط و طایفه از شتر دلان از راه بے دلی بجنگ راضی نمیشدند - سخن ایشان آن بود که لایق دولت آنست که تا آن زمان (که موکب اقبال شاهنشاهی بیاید) بهر وضع که باشد قلعه را استحکام داده جویای فرست شبخون باشیم - و گروه جنگ را تا آمدن علی قلی خان و آمرا آنحدود موقوف میداشتند - طبقه از بهادران جان بناموس ده (که معرکه رزم در نظر اخلص گزین شان از عشرت گاه بزم خوشتر بود) میگفتند که فرست را غنیمت دانسته کارزار نمائیم - که گفته اند

• بیت •

زمانه ازان کس تبراً کند • که او کار امروز فردا کند

آخر مصلحتها برین رای قرار یافت - و همه دل نهاده جنگ شده کمر همت بستند - و روز آراد بیست و پنجم مهر ماه الهی موافق روز چهارشنبه دوم ذی حجه از هر دو طرف فوجها آراسته شد غول بشهامت تردی بیگ خان انتظام یافت - افضل خان و اشرف خان و مولانا پیر محمد شروانی [که برسوم وکالت از جانب بیرام خان (بجهت انتظام مهمام ملازمان عتبه اقبال - یا باراده شرارت و برهم زدن هنگامه آراسته تردی بیگ خان) آمده بود] همدرین جا قرار یافته بودند - و حیدر محمد خان و قاسم مخلص و حیدر بخشی و علی دوست خان باریگی و جمع دیگر برانگار را استحکام نمودند و اسکندر خان و جمع دیگر جرانگار را زینت داده جویای جدال بودند - و عبد الله اوزبک و قباخان و لعل خان و جمع دیگر هراول بوده معرکه آرائی میکردند - و از جانب مخالف نیز بروش (که سزاوار نبرد باشد) فوجها آراسته در برابر آمده کوششهای مردانه بجای می آوردند مبارزان از دو جانب دل از جان برداشته کارزار می نمودند - جان نثاران نیز دست هراول و جرانگار عساکر اقبال شرائط مردانگی بتقدیم رسانیده هراول و برانگار غنیم را از پیش برداشته بتعاقب شتافتند - چنانچه بر کوششهای مردانه و نبردهای صاحب همتانۀ این گروه جان نثار روان رستم و اسفندیار ثناخوان بود - و زبان زمانه و زمانیان صدای هزاران آفرین داشت - غنائم فراوان بدست اولیای دولت افتاد - و تا چهار صد فیل نامی از ضمام غنائم گشت - و رای حسین جلوانی (که از عظامی رؤسای مخالف بود) غرقه بحر فنا شد - و زیاده از سه هزار کس درین نبرد مرد آزماهی از مخالفان تیره بخت بخاک نیستی فرورفتند •

همیوی مغرور (که تهور را با خدیعت جمع ساخته همواره راه گربزت میرفت) سه صد فیل گزیده با جمع از فدائیان جان برزده از لشکر خود جدا شده فرصت گریختن یا وقت تاختن را منتظر بود

(۲) در [بعضی نسخه] جوانگار •

شاه‌ی‌خان روان شد - همان روز (که قرار یافته بود که صباح آن از آب رهب عبور کنند) نوشته تردی بیگ خان رسید - که هیمو باستعداد تمام می‌آید - مناسب وقت آنست که دفع آشوب این قیره بخت سیمروزگار را اهم مهمات دانسته در ساعت متوجه این حدرد شوند - علی‌قلی خان ازان کار دست باز داشته روی بدھلی آورد - و پیشتر از آنکه بدھلی رسد [بموجب سرنوشت (که حکمت آن جز ایزد بیچون نداند) یا بمداخله اندیشهای تباہ مولانا پیر محمد شرانوی حاشا حاشا بلکه بمحض آنکه امرای خودنورش خودستا را منته بر خدیو جهان نباشد - بلکه برای ظهور آثار قدرت کامله این خدیو اورنگ اقبال - تا فتح هندوستان از سرنو بتائید بازوی دولت این موبد تائیدات مساوی گردد] امرای عظام جنگ عظیم کرده پای ثبات از دست دادند و دھلی (که پای تخت هندوستان بود) بتصرف هیمو در آمد - و سرمایہ بدمستی و نخوت افزائی او گردید *

و مجله ازین سانحه عبرت بخش آنست که پیشتر ازین غلبه آن سیه بخت بر مخالفان مبارز خان (که سرگشتگان مرحله ادبار بودند) او را در اندیشهای تباہ انداخته بود درین هنگام (که واقعه ناگزیر حضرت جهانبانی جنت آشیانی در اقطار ممالک انتشار یافت) از کوتاه بینی زمان هرج و مرج خیال کرده آن دلیر بیباک بران شد که با مرکب اقبال حضرت شاهنشاهی (که تائید ایزدی متکفل انتظام کارگاه سلطنت این خدیو زمان است) پای دلیری از بساط ادب بیرون نهاده پیکار نماید - آن ظاهر بین نادرست صغیرین این بزرگ عالمیان را (که پرده نورانی بر بزرگی این فرمانده روزگار انداخته بود) سرمایہ مزید دلیری خود ساخت - و رفور خزانه و کثرت لشکر و سایر اسباب جنگ (که گذاشته چندین فرمان روایان هندوستان بود) موجب مزید جرأت و جسارت او گشت - و برآمدن امرای نصرت پیشه از شهرها و قصبات ممالک محروسه سبب زیادتی غرور آن تبه رای شد - تا آنکه با پنجاه هزار سوار و هزار فیل و پنجاه و یک کمان و پانصد فرسوزن متوجه این داعیه ناصواب گشت *

تردی بیگ خان در دھلی لوازم ثبات پائی و مراسم حقیقت اندیشی بجای آورده تدبیرات مستحسن پیش نهاد خود ساخت - و اکثر امرا (که از اقطاع خود برخاسته آمده بودند) فراهم نموده سرانجام این معرکه اقبال نمود - هم دل خود را در شجاعت فروغ افزایش داد - و هم در ماندهای دل داده را دل بخشید - تا آنکه بیست و چهارم مهر ماه الهی سال اول موافق روز سه شنبه غره شهر ذی حجه (۹۶۳) نصد و شصت و سه هیموی سیه بخت باچنان استعداد

جنگها روی داد - و همه جا غالب آمد - و سلطان محمد^(۲) را (که در بنگاله اسم سروری بر خود بسته بود) شکست داده مرحله پیمای ملک نیستی گردانید - و با تاج کرانی^(۳) و رکن خان نوحانی جنگها کرده هزیمت داد - و در بیعت و در معرکه با مخالفان مبارزخان نبرد کرده غالب آمد - از غلبهائی (که او را روی نموده بود) اندیشههای تباہ بخود راه داد - و در نیانت که (اگر باطله بر باطلتره از خود بیشی جوید و کامروا گردی) باعث دلیری آن نمیشود که خود را بر کوه آهنین اساس حق بزند - و درینولا (که حضرت جهانبانی بتائید جنود الهی فتح همدوستان فرمودند) او را مشاغل دیگر مشغول داشت - و اندیشه باطل او بظهور نیامد - و اکنون (که مسند خلافت بوجوه جهان آرای حضرت شاهنشاهی رونق گرفت) خاطر از مخالفان خود پرداخته باستعداد فراوان (از لشکرگران و فیلان جنگی) از حدود شرق مبارزخان را (که اندک از احوال او سابقاً ایراد یافت) در چنانده گذشته متوجه دهلی شد - و امرای نصرت قرین (که بسرکارها و صوبها نامزد بودند) صلاح وقت دیده بدلهلی مجتمع شدند - تردی بیگ خان ناظم اشتات گشته استعداد پیگار مینمود - و هرکدام را بزبان (که تسلی بخش برهمزده خاطران روزگار تواند شد) فراهم آورده سامان کارزار میکرد - اکثر جانفشانان تیز دست از اقطار مملکت گرد آمدند - مگر علی قلی خان شیبانی^(۴) (که بحدود سنبل بدفع بعضی از افغانان مخدول العاقبت اشتغال داشت) نتوانست خود را بارلیای دولت ملحق ساخت •

و مجمل احوال او آنکه شادی خان (که از امرای بزرگ مبارزخان بود - و اکثر برگذهای سرکار سنبل در حوزه تصرف خود داشت) علی قلی خان درین سال (که مبدای تاریخ الهی ست - و امید که بسعادت نامتناهی مقررین باشد) بمداغه او توجه نمود - و بعضی از اعیان ملازمان خود مثل محبت خان^(۵) و لطیف خان و غیاث الدین را پیشتر از خود فرستاد - که از آب رهب گذشته منتظر آمدن او باشند - و این جماعت را باده مردانگی از تدبیر و احتیاط (که نخستین پایه هوشمندی ست) باز داشت - شادی خان ناگهانی بر سر ایشان ریخت - و این نامعامله فهمان بے توذک جنگ کرده عنان ایستاد از دست دادند - و لطیف خان با جمع در آب فرورفت علی قلی خان از استماع این سانحه با جمع از ملازمان عقبه اقبال (که کمک او بودند - مثل مهدی قاسم خان و بابا سعید قبیچاق و محمد امین دیوانه) مشورت کرده بآئین شایسته بقصد

(۲) نسخه [ب] محمود (۳) نسخه [ا ح] کرانی (۴) در [بعضی نسخه] جناده - و در [بعضی] چنارگده (۵) نسخه [ح] نبرد درست (۶) نسخه [ح] سیستانی (۷) نسخه [ب] سنبل (۸) نسخه [ا] محب خان •

میرزا بجهت محانظت ولایت مذکور مقدم بیگ را بآب باران گذاشته به بدخشان مراجعت نمود برگشتن میرزا همان بود - و برخیزانیدن مقدم بیگ همان - و بمیامن اخلاص بندگان درست پیمان کابل از چنگال چنین مردم ناحق شناس خلاص شده بحسن معدلت منعم خان نظام دیگر یامت و میرزای ناحق شناس برای اذبار خود خمیرمایه سرانجام داده به بدخشان رفت •

سبحان الله اولیای دولت قاهره (که متکفل اشغال شاهنشاهی بودند) (چه بواسطه وفور ناز و نعمت هندوستان - و چه بجهت سایر عزیمت‌های ناقص فکر) تنبیه میرزا سلیمان نکردند - اما اقبال ابدقرین^(۲) (که ملازم رکاب حضرت شاهنشاهی بود) همچنان در اهتمام پاداش بآدبی او بود - چنانچه شکستها و نکبتها مرتبه بمرتبه بمیرزا روی داد - و ایزد منتقم میرزا را (که سر از اطاعت درگاه ولی نعمت پیچیده بود) سرانگنده باستان بوس درگاه خلایق پناه آورد اگرچه منتظمان صوری کارخانه سلطنت در سزادادین میرزا اهتمام نه نمودند اما کارفرمایان معنوی در کار خود بوده سزای او را در کنار او نهادند - چنانچه در جای خود گذارش یابد - آخر کار (چون کابلیان در حمایت ایزدی بوده از حوادث ارباب طغیان نجات یافتند) قرار گرفت که هودج عزت حضرت مریم مکنی و گلبدن بیگم و سایر مخدرات بارگاه عصمت بموجب توجه قدسی متوجه هندوستان شوند - و بخیر و سعادت همه ادراک صحبت فیض منقبت حضرت شاهنشاهی نموده بر نعمای صوری و معنوی سجده شکر ایزدی بجا آورند - چنانچه تنم^(۳) حالات و واقعات برسم انجاز و اجمال نقش زده قلم و قانع رقم خواهد شد •

رسیدن خبر فتنه انگیزی^(۴) هیمو بمسامع جلال و نهضت موکب اقبال بدفع^(۵)

فتنه آن سیه روزگار نکبت مآل

هنوز خاطر انتظام بخش از مهمات اسکندر چنانچه باید جمع نشده بود و باطن جهان آرای از برهم زدگی کابل همچنان نگرانی داشت که خبر رسیدن هیموی سیه بخت (که سردای سلطنت در دماغ فاسد او پیچیده بود - و اندک از احوال او گذارش یامت) و جنگ نمودن او با امرای عظام و پای ثبات از جای رفتن ایشان و به تصرف در آوردن دارالملک دهلی بتاریخ روز سی و یکم مهر ماه الهی موافق هشتم ذی حجه در قصبه جالندهر (که مخیم سردقات اقبال بود) رسید و مجمل ازین سرگذشت آنکه هیموی تیره روزگار را با ابراهیم (که مدعی سلطنت بود)

(۲) نسخه [۱] عدد مال (۳) در [اکثر نسخه] شدند (۴) در [اکثر نسخه] آورده (۵) در [اکثر نسخه] استماع (۶) نسخه [ا ب و ح] هیمون •

و عقل امتیاز داشت - و از سعادت ذاتی و بخت مندی آخرهای عمر بملازمت و تربیت حضرت شاهنشاهی امتیاز یافته از عاکفانِ عبثهٔ اقبال شد - چنانچه مجملے ازان در جای خود ایراد یابد (برسم رسالت فرستاده فنون تزویر در میان آورد - مشارالیه کاردانی خود را بتقدیم رسانیده کارے نساخت - منعم خان برای رزین خود نگاهداشتن رسول را صلاح دولت دانسته^(۲) رخصت نداد - و او را مشمول احسان خود ساخته آنچنان سلوک نمود که فزوانی آذوق و فزونی عقیدت اهل حصار خاطر نشان او شد - و آنچنان تدبیر شایسته بظهور آورد که باوجود کمال بی سامانی و تنگی بر چنین ایلچی دوربین خلاف واقع خاطر نشان گشته کمال استعداد و فراخی احوال یقین گشت - و الحق بهمین تدبیر دوراندیشانه کار شگرف باتمام رساند - بعد از چندگاه منعم خان فرستاده را رخصت داده پیغام داد - که الحمد لله که من با چنین خدیو زمان اعتضاد دارم - و درون حصار آنقدر مردم باخلاص مردانه هستند که بیرون شده جنگ میتوانم کرد - لیکن مراسم احتیاط از دست نمیدهم - و صد شکر که آذوق و سامان قلعه داری سائها سرانجام یافته است - و با این همه لشکر هندوستان (که از مور و ملخ افزون است) با استعداد تمام پیهم خواهد رسید ازین اندیشه^(۳) ناصواب برگرد - و خود را بکافر نعمتی انگشت نمایی خاص^(۴) و عام مساز - و نیل بدناهی بر رخساره دولت مکش - ارباب شجاعت را بوعده نتوان فریفت - چه جای آنکه این گروه والا شکوه بدستگیری دولت از حسیض این مرتبه فرا ترک شده باآسمان اخلاص سربلندی یافته باشند - این طایفه قدسیه را چگونه باقسون و افسانه از جای توان برد *

میرزا (که بامید بیوفائی ساکنان آن مرز و بوم و کم آذوقی اهل قلعه طمع خام در سرداشت) یکبارگی ناامید شد - نه رای بودن و نه روی برگشتن داشت - از همه راه گسسته و ناامید گشته دل بر صلح نهاد - و قاضی خان را باز به قلعه فرستاد - مشارالیه (چون شامت احوال رعایا از امتداد محاصره دریافته بود) بشرائط عظیمه در صلح زد - منعم خان (که دل بر کشته شدن نهاده بود) رحم بر حال خود و تنگدلی متحصنان نموده بصلح راضی شد فرستاده چون کاروان بود اول شرط صلح آنرا ساخت که خطبه بنام آن گمنام کوتاه حوصله بی ادب معامله ناقص خوانده شود - منعم خان در اینجا مسلک حق را به تدبیر منافقان مخلص نما گذاشته قرار بر چنین سوئے ادب داد - و شرط دیگر آنکه آن روی آب باران به بدخشان متعلق بوده بمیرزا مغضوب باشد - منعم خان بظاهر نه بیاطن قبول این معنی نموده رخصت داد که در مسجدی از مساجد بحضور چندی از مردم خطبه را بروی (که قرار یافته بود) خواندند

(۲) نسخه [ح] وقت (۳) نسخه [ا] اراده (۴) نسخه [د] خواص و عوام *

گرفتن آن را بخود قرارداد - و در نظر میرزا سلیمان صورت گرفتن این ولایت را بسهولت
چهره‌گشا کرد - لیکن از شکوه حضرت جهانبانی این تیره باطنان ظاهر بین را مجال آن نمی‌شد
چون حادثه ناگزیر ظهور یافت این ولی نعمت کافر نعمت در بی‌راهی راهبر سالک مسالک وبال
و نکل گشت - منعم خان چون بر حقیقت کار اطلاع یافت بمقتضای عقل دوران پیش خود
جنگ صف قرار نداده بمر انجام امباب قلعه‌داری اشتغال نموده دل بر تحصن نهاد - و به تعبیر
شکست و ریخت قلعه کابل و مرمت برج و باره پرداخت - و پیش از آنکه میرزای فتنه سگال
در حوالی کابل غبار تفرقه انگیزد حقیقت شورش انگیزی و حسد اندوزی را عرضه داشت کرده
بدرگاه گیتی پناه فرستاد - میرزا کثرت خود را و قلت اولیای دولت را در نظر کوتاه بین آورده
کوچ بکوچ اوایل سال اول الهی (که اواسط بهار بود) آمده کابل را محاصره نمود - و در صدمه
اول آثار تسلط و افساد ظاهر ساخته بجنگ و جدال قدم پیش نهاد - و میان کابلیان حقیقت گذار
و بدخشیان جرأت نشان هنگامه کارزار گرم شد - و آتش گیر و دار زبانه زدن گرفت - هر روز
جوانان کارطلب از جانب میرزا سلیمان بپای قلعه رفته داد دلیری و دلوری میدادند - و پا از اندازه
بیرون نهاده بدروازه می‌تاختند - و اخلاص منشان کابل در محافظت قلعه کمال اهتمام بجای
آورده از بالای حصار بضرپ توپ و تفنگ چاره کار این بی‌اعتدالان می نمودند - و بهادران شیردل
چابک پای از قلعه برآمده داد جلالت و شهامت میدادند - چون این نبرد آزمایان اخلاص پیشه
اعتماد بر اقبال ابد پیوند حضرت شاهنشاهی داشتند با وجود افزونی مخالف مظفر و منصور
میگشتند - و هیچ اندیشه بخاطر حق‌گزین این طبقه^(۲) راه نمی‌یافت *

چون حقیقت حال بوسیله عرائض منعم خان مکشوف ضمیر جهانتاب شد توجه بفرستادن^(۳)
لشکر فرمودند - جمع بعرض رسانیدند که همان مردم (که بجهت آوردن حضرات سرادق عصمت
رفته‌اند) برای این کار کفایت می‌کنند - و هنوز رای جهان‌آرای بجهت اتمام^(۴) بعضی مهمات
ضروری ممالک هندوستان قرار بفرستادن کمک^(۵) نداده بود که بتائید الهی کار کابل و کابلیان از فتنه
میرزا نجات یافت - و گروه (که بجهت آوردن حضرات مقدسات بیگمان رفته بودند) اگرچه
شریک معامله نشدند اما چون نزدیک نیلاب رسیدند و خبر آمدن لشکر هندوستان در کابل
مشهور شد باعث دلنوازی متحصنان و برهم زدگی خاطر مخالفان گشت - میرزا دست
در تدبیرات زده بحیله و مکر پیش آمد - و قاضی خان بدخشی را (که از مخصوصان او بعلم

(۲) نسخه [۱] طایفه (۳) نسخه [ح] انور (۴) در [بعضی نسخه] اهتمام - و در [بعضی] انتظام

(۵) نسخه [د] کمک دیگر *

نیفتند) و تحریضِ حرم بیگم کوچ میرزا که مدارِ مهماتِ مالی و ملکی میرزا بے اتفاقِ او صورت نه بستے - و میرزا از کوچک دلی او را بر خود مسلط ساخته بود [بمحضِ کونہ اندیشی (غافل از آنکه سرپرِ خلافت بجلوسِ اقدس ارتفاعِ آسمانی گرفته) از فرمان برداری و بندگی موروثی حضرت شاهنشاهی (که خدمتش سرمایه بزرگی - و اطاعتش طاعتِ ایزدی ست) بیرون آمده سرطغیان برداشتند - و میرزا سلیمان نظر بر هرچ و مرج زمانه و صغرس ظاهری این خدیو جهان (که پرده جمالِ جهان آرا بود) انداخته مدعی سلطنت شد - و در زمانه که موسمِ حق گذاری و پاداشِ نعمت رسیدگی بود (که حقوق تربیت و رعایتِ حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی و حضرت جهانبانی جنتِ آشیانی بوسیله خدماتِ پسندیده بظهور آورده موردِ آفرینِ جهانیان گردد - و به نیتِ درست و عزمِ واثق جوهرِ اخلاصِ خود را بر محک امتحانِ ناقدانِ بصیر رسانده کامیابِ صورت و معنی شون) از فرطِ تبه رانی و ناشایستگی از بے حقیقتانِ ناحق شناس گشته دفاترِ جلائلِ احسان را بآبِ عصیان شسته برخاکِ طغیان انداخت - و حقوق را بعقوق مبدل ساخته راه بے آزر می پیش گرفت - و از کوهستانِ بدخشان لشکرهای پراکنده بهم رسانده دست اندازیِ کابل پیش نهادِ خاطرِ حق ناشناسِ خود ساخت •

حرم بیگم دخترِ میر و بیگ (که کوچِ میرزا بود - و مادرِ میرزا ابراهیم - و بولی نعمت مشهور) در مبادی ایام (که حضرت جهانبانی متوجه تسخیرِ هندوستان شدند) بواسطه مراسمِ تعزیتِ میرزا هندال آمده بود - که حضراتِ تنقِ عصمت گلچهره بیگم و گلبدن بیگم همشیره های گرمی حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی را ملازمت نموده پرسش نماید - و لوازمِ سوگواری و سایرِ آدابِ خدمت بتقدیم رساند - اگرچه بیگم آمدنِ خود را از روی تدبیرِ چنین داناند اما حقیقت کار آن بود که بیگم از میرزا سلیمان و میرزا ابراهیم (که پسرش بود) رنجیده برآمده بود باین اندیشه که سفرِ حجاز در پیش دارم - و باعثِ رنجیدنِ آنکه (چون بیگم بفرزنی رای و تدبیرِ مهماتِ مالی و ملکی بدخشان را از پیش خود گرفت - و در فواختنِ گروه و برانداختنِ گروه دیگر استقلالِ تمام یافت) حسدِ پیشهای تنگ حوصله سخن ساز از بدذاتی سخنانِ ناشایسته باو نسبت کرده خاطرِ میرزا ابراهیم را آزرده ساختند - تا آنکه آن ترکِ ساده لوح از جای رفته حیدر بیگ برادرِ خود بیگم را (که مردم او را متهم میداشتند) ببهانه گرفته کشت - بیگم رنجیده به کابل آمد - چندگاه در خدمتِ حضراتِ سرداقاتِ عفت بود - بعد از آن میرزایان از کارِ خود پشیمان شده مردم فرستاده بیگم را باز گردانیده بردند - و او از کوتاهی عقل و تیرگیِ باطن بر ظاهرِ احوالِ کابل اطلاع یافته

چه عدالت را مکانه ست دیگر - و تفضل را پایگاه دیگر - (اگرچه در امثال این امور ازین خدیو صورت و معنی اعتبار افزودن عیار گرفتن است - و بپایه نامردانگی مردساز دنیا حالت او را دانستن) اصالت صوری صد خدشه در راه باخود دارد - و بر تقدیر رفیع آن خدشها نسبت صوری و مناسبت ظاهری در حصول مقصود بکار نیاید - رابطه معنوی و پاک نهادگی باطنی میباید تا در محک اخلاص کامل عیار تواند نمود - و لهذا چه عالی نسبان خاندان دنیا در درگاه معلی آمده دعوی ارادت و اخلاص کردند - و چون خاک این آستانه دولت پناه عیار جوهر جهانیان است در اندک فرصت نیک ذاتی و بدنهادی بظهور آمد - و بجزایز آن رسیدند - آنان (که پاک درون بودند - و از اصالت معنوی بهره مند) روز بروز پایه ایشان افزود - و آنان (که طراز صفای ظاهر را روپوش خبیث باطن ساخته گندم نمائی و جوهر ریشی میکردند) عاقبت کار بانواع خسران و نکال گرفتار گشته شرمنده ازل و ابد شدند - چنانچه حال میرزا شرف الدین حسین و صد مثل او عبرت بخش هوشمندان حساب نگاه دار شده است - و اندک از بسیار هر کدام در محل خود یاد کرده راه سعادت مندی بر جمهر خلایق گشاده خواهد کرد - و درین هنگام (که جالندهر مخیم سردقات عزت بود) کمال خان گنهر پسر سلطان سارنگ (که برادر خرد سلطان آدم گنهر است) به پشت گرمی دولتخواهی قدیم آمده دولت زمین بوس دریافت - و مشمول مراسم خسروانی گشته در جرگه آمران انسلاک یافت - و در جنگ هیمو و مانکوت و غیر آن خدمات شایسته کرده مورد توجه خاص حضرت شاهنشاهی گشت *

ذکر ناهق شناسی میرزا سلیمان و محاصره نمودن او حصار کابل را و برگشتن او

بصلح و غلبه نمودن اولیای دولت

درین هنگام سعادت پیرای (که موکب معلی در جالندهر نظام بخش جهانیان بود) خبر بغی و طغیان میرزا سلیمان بمسامح اقبال رسید - و اهتمام در فرستادن کمک شد - و تفصیل این سرگذشت آنکه (چون خبر وحشت اثر شفقار شدن حضرت جهانیانی جنت آشیانی بکابل و بدخشان رسید) میرزا سلیمان و پسرش میرزا ابراهیم [چه بمقتضای آنکه دران مرز و بوم از حقیقت و اخلاص کم نشان میدهند - و چه از معامله ناهمی و نادانی آنها که از پایه سوداگری فرود آمده خسران خود طلب نمایند - و چه از بد ذاتی و بد درونی که سود خود را در زیان دیگران اندیشند - و چه باغرای تیره باطنان کورته اندیش (که جز بسودنمائی نقد نظر کم شان

(۲) نسخه [۵] جمال (۳) نسخه [۴] وز [جلد ۱] - و در [بعضی نسخه] جالندهر (۴) نسخه [ج ۵] بر نشوونمای *

بدست بیرام خان بود (بپاداش آن پایه شیخ روی در افزایش نهاده - و بمنصب صدارت سر بلند شد و در میان اقران بتعظیم و ترفع زندگانی کرد - و چون ایام باران نزدیک رسیده بود بجهت اطمینان خلأقی و رفاهیت جمهور انام بدولت و سعادت مراجعت فرموده ساحت قصبه جالندهر مخیم سرادقات اقبال شد - و از داد و دهش گلزار جهان طراوت تازه یافت - و تا قریب پنج ماه مرکب مقدس دران عرصه دلگشا نشاط پیرای بود - ایلچیان^(۳) عبد الرشید خان والی کاشغر رسیده استسعاد زمین بوس نمودند - و شرائف تکف و هدایا بنظر اقدس در آورده مشمول عواطف ظل الهی شدند •

و مجمله ازین قضیه آنکه عبد الرشید خان پیوسته سلسله قرب و قرابت صوری و معنوی را بحسن وسائل تحریک می نمود - و تاسیس مبانی یکجہتی باین دودمان عالی نموده پناہ برای خود می اندیشید - و حضرت جهانبانی جنت آشیانی نیز آداب صروت و فتوت بتقدیم میرسانیدند ازاجمله دران هنگام (که یورش هندوستان پیش نهاد همت والا شده بود) خواجه عبدالباری را (که از خواجهای سلسله عالیة نقشبندیہ بود) بکاشغر فرستاده بودند - درینولا مشارالیه باسلام عقبه اقبال معزز گشت - و میرزا شرف الدین حسین را حاکم کاشغر از جانب خود فرستاد - که هم مراسم تعزیت بجای آورد - و هم لوازم تهنیت بتقدیم رساند - خواجه عبدالباری پسر خواجه عبدالکافی ست - و او پسر خواجه عبدالهادی - و او پسر خواجه حسین است - و او بواسطه فرزند خواجه احرار است (قدس سره) و میرزا شرف الدین مذکور پسر خواجه معین است و خواجه معین پسر خواجه خاوند محمود - و خواجه برادر خرد خواجه عبدالهادی پسر خواجه حسین است - و میرزا شرف الدین حسین باین مناسبت بهراهی خواجه عبدالباری آمده دریافت ملازمت علیا نمود - میرزا از جانب مادر نیز اصالت تمام دارد - چه والده میرزا کیچک بیگم دختر میر علاء الملک ترمذی ست - و آن عقیقه دختر فخر جهان بیگم صبیحة قدسیة حضرت خاقان سعید سلطان ابوسعید میرزا ست - و رتبه میرزا در اندک فرصت بلند شد - و بمرتبه امیرالامرائی رسید - چه با نسب صوری خدمت شایسته ضمیمه آن گردانیده ظاهر را ترجمان باطن خود ساخته مدعی پایه بلند اخلاص شد •

این درگاه ست که اینجا یکره اخلاص را بجهان برابر می سازند - اندیشه تباہ سنگ راه تو نشود - و نکوئی (که زیاده از پایه او مکرمت فرمودن از قانون عدالت بیرون آمدن است)

(۲) نسخه [۸] عالی (۳) نسخه [ط] عبدالرسول (۴) در [چند نسخه] خواجه (۵) در [چند نسخه] خواجه •

و غازیان صف شکن (که بسرکردگی پیر محمد خان برسم منقلا پیش می‌رفتند) در حوالی کوهستان سواک بغنیم رسیده بدستیاری ثبات‌پائی تدبیرات صایبه بتقدیم رسانیدند - لیکن (چون اعتماد این گروه والا شکوه بر اقبال الهی بود و اعتضاد سکندر بر محض تهور) بے جنگِ مشخص شکست یافته خود را بشعابِ جبال انداخت - و سپاه ظفر رباب همعنان فتح و فیروز بی بدرگاه معلی آمده مورد نوازش شد - و رایاتِ عالیات بجهت تشییدِ مبانی احتیاط شکار را از اسباب نشاط ساخته قریب سه ماه دران حدود جهان آرا بود - و اکثر زمینداران باستان بوس والا سعادت‌پذیر گشته سرانجام شرف روزگار خود نمودند - از انجمله دهرمچند راجه نگرکوت (که بوفور اعتبار و مزیت جمعیت کلاه تفوق بر اقران کج می‌نهاد) بسرنوشت دولت ازلی سعادت زمین بوس عتبه عالی دریافت - و در اقدام این خدمت خود را سابق مضار عبودیت گردانید و بشرائف توجهات شاهنشاهی شرف اختصاص یافت *

و از سوانح نصرت انما (که دران زمان بظهور آمد) واقعه محاصره نمودن حاجی خان نازنول راست - و شرح این قصه آنست که چون قضیه ناگزیر شنقار شدن حضرت جهانبانی بظهور آمد حاجی خان (که از غلامان رشید شیر خان بود) با جمعیت فراوان محاصره نازنول نمود راجه بهاریمل کچراوه (که بنظر عاطفت شاهنشاهی از اعیان سلطنت شد - و پایه قدر او از جمیع راجها و رایان هندوستان گذشت - و فرزندان و نبائر و قوم او بمراتب و مناصب ارجمند رسیدند چنانچه مجملی در هرجا گذارش خواهد یافت) دران ایام همراه حاجی خان بود - مجنون خان قاتشال جاگیردار آنجا متحصن شد - و کار بر اهل قلعه روی بدشواری نهاد - راجه مذکور بمقتضای نیک‌طینتی و عاقبت‌اندیشی در میان آمده بصلح قلعه را گرفت - و مجنون خان را بدرگاه عالم پناه روان ساخت - درینولا (که حضرت شاهنشاهی زینت بخش اورنگ فرمانروائی شدند و مهمات دارالملک دهلی برای صواب‌انتمای تردی بیگ خان قرار گرفت) خان باکین شایسته بر سر حاجی خان رفته نازنول را ازو مستخلص ساخت - و بتعاقب آن فاعاقبت‌اندیش بیوات رفت - و آنجا بسیاره از ارباب تمرد و عصیان را تادیب و تنبیه نموده بدارالملک دهلی مراجعت کرد و بشجاعت دانش اسس انتظام آرای گشت - و در همین ایام شیخ گدائی کنبو پسر شیخ جمالی دهلوی از گجرات آمده ادراک ملازمت نمود - و چون در زمان غربت در گجرات به بیرام خان حسن سلوک نموده لوازم مردمی بجای آورده بود درین وقت (که عنان اختیار

(۲) نسخه [ط] را می‌چند (۳) نسخه [ا ب د] باجمعه (۴) در [بعضی نسخه] بهارهمل - و در [بعضی]

بهارهمل (۵) نسخه [ا] و سایر اقوام او (۶) نسخه [ز] کنهوه *

و از اعظم بخششهای حضرت شاهنشاهی (که در مفتح این سال مقدس بظهور آمد) بخشش باج و تمغا ست - مقدار آن که تواند دریافت - بے تکلف از حاصل اقلیم افزون است گیتی خدیو به شکرانه عطیات الهی این چنین موهبت کبری فرمودند - و قوافل دلهای سوداگران (که فیض رسانان بارگاه تعلق اند) و خواطر جمهور مردم (که مظاهر فنون قدرت الهی اند) بوسیله این عطیه والا خوش وقت شد - و این سانحه خیر مستجلب هزاران دولت و اقبال گشت آنچه بواسطه نقاب اندوزی فرمان روی زمان و حرص افزائی کارپردازان سلطنت روزی چند اختلاله درین اسلخ خیر راه یانت چون نیت مقدس شاهنشاهی بر دوام این عاطفت علیا بود (با وجود آنکه چندگاه این عنایت علیه درپردۀ تعطیل و تاخیر مانده) برکات و میرات (که فتایح این کردار شایسته بود) از کارگران قضا و قدر بر یک منوال پرتو ظهور داشت - لله الحمد امروز (که جهان آرای خلافت خود بجزء و کل مهمات سلطنت میرسند - و عیار جهانیان گرفته هر کدام را در خور استعداد کامروا میسازند) این بهین عطیه در کل ممالک محروسه رواج دارد و هر چند از بندهای زبان آور فوائد و منافع عظیمه این باب را بعبارات فریبنده بعرض اقدس رسانیدند (چون خاطر حق کزین حضرت شاهنشاهی از روی وابستگی بواسطه محض تحصیل رضامندی ایزدی حکم برین عطیه دولت اساس فرموده بود) مسموع نشد - و طبقات عالم از عهده شکر این یک عاطفت از هزاران عواطف نمی توانند برآمد - ایزد تعالی باندازه برکات ثمرات این موهبت و مسرات چندین قلوب و نفوس (که بوسیله این عنایت مورد رفاهیت اند) در سنین عمر و مراتب دولت و مدارج بهجت حضرت شاهنشاهی افزایش بخشاد *

و از سوانح این ایام سعادت قرین آنست که نقاره اکابر عراق معدن مکارم اخلاق میر عبداللطیف از قزوین رسیده ادراک محفل عالی نمود - و مشمول انواع اعزاز و اکرام شد - و ولد اعزاز شد او میر غیاث الدین علی (که بعاطفت خسروانی بخطاب نقیب خانی سربلندی یافته از خاصان بساط قرب شاهنشاهی ست) همراه بود - میر بفنون علوم و فضائل و طلاقت لسان و اطمینان قلب و دیگر شرائف صفات امتیاز تمام داشت - و از عدم تعصب و وسعت صدر در هند به تشیخ و در عرق به تصنن زبان زد روزگار بود - همانا که رفتار میر بصوب دارالامین صاج کل بود که غالبان هر طایفه او را مطعون میداشتند *

چون رایات جهان آرا ظلال نصرت بر حوالی قصبه دهمری انداخت بهادران نصرت پیوند

(۲) در [چند نسخه] میرسد (۳) در [چند نسخه] میسازد (۴) نسخه [۱۰] مهین (۵) در

[بعضی نسخه] دانستگی *

فرموده بآئین شایسته بجانب کوهستان سواک (که آنرا هماغل نیز گویند) نهضت عالی فرمودند *

آغاز سال اول الهی از جلوس مقدس حضرت شاهنشاهی

یعنی سال فروردین از دور اول

(چون روزگار بسلطنت معدلت افزیز این نورپرورد الهی رونق گرفت - و عالم و عالمیان بزبان حال و لسان قال تهنیت گویان و شکرگذاران انبساط ربیعی کردند - و ملک صوری و معنوی رونق و صفای دیگریافت) بهار جان و تن بمبارکبادی آمد - و بعد از بیست و پنج روز از زمان سعادت جلوس بتاریخ چهارشنبه بیست و هشتم ربیع الثانی (۹۶۳) نهد و شصت و سه هلالی نوروز جهان افزوز شد - و سلطان خاور با رایات عالم آرای بمجازات حمل آمد *

جهان شد تازه از باد بهاران * زمین را آبرو افزود باران
خور خرم نهاد خرمی دوست * به گله بردید از خرمی پوست
گل از گل تخت کاوسی برآورد * بنفشه پر طاوسی برآورد
ز هر شاخه شگفته نوبهاره * گرفت هر گله بر کف نثاره

فیتر اعظم چنانچه افسردگیهای روزگار را طراوت تازه بخشید همچنان تهنیت جلوس مقدس شاهنشاهی رسانده مستبصران آگاه دل و مستعدان رموز شناس را هزاران نوید جان پرور آورد ملک صورت ابتهاج یافت - عالم معنی رونق گرفت - ظاهر هم رنگ باطن گشته روشنائی بر روشنائی افزود *

کسی را که پرورش یافتهای این نورافزای انجمن صورت و معنی تهنیت گویند دانا داند که چه میمنتها (از درازی عمر و کامیابی ظاهر و باطن و اعتدال صوری و معنوی) نتیجه بخشد چنانچه در باستانی نامها آثار آن مذکور است - پس اندازه سعادت حقیقی و مجازی نور پرورده [که تهنیت او را ب واسطه بشری بذات انور بزبان فعلی (که بهار جهان آرای عبارت از انست) فرماید] که تواند دانست - و مقدار برکات این عطیه علیا که یار شناخت - و چون قرارداد دانش منشان حال و گذشته آنست (که هرگاه امری جلیل القدر رفیع الشان را مبدع تاریخ گردانند آغاز آن از نوروزی که قریب باشد اعتبار نموده کم و بیش را منظور ندارند) بنابراین چند روز پیش از نوروز را داخل نوروز اعتبار کرده مبدع تاریخ الهی ازین نوروز سعادت افزا قرار دادند - چنانچه در منشور سابق بتفصیل گذارش یافت - و هر جا تاریخ الهی مذکور شود ابتدای آن ازین بهار دلگشای معتبر است *

اما آدمی (که حقیقت بدگوهری و بد درونی و شور انگیزی و فتنه اندوزی او بارها بامتحان رسیده باشد) بندخانه زندان را بوجود او آوردن سزاوار کار آگاهان نیست - لیکن ایزد جهان آرا (چون پیکر قدسی نژاد حضرت شاهنشاهی را مظهر کامله رحمت و اسعه خود فرموده است) سر رشته تدبیر از دست چنین خیراندیشان گسسته اسباب ابقای این جوان معامله نافهم را سرانجام داده بزندان فرستادند - تا در مبادی سلطنت عالم آرا آنچه صورت قهری داشته باشد بظهور نیاید اگرچه در نیحتی اشرار کوشیدن با جمهور انام لطف نمودن است لیکن چون لطفی ست بصورت قهر در چنین موسم نوروز اقبال بظهور نیامد - و این دیوانه فتنه انگیز را زنجیر کرده بلاهور فرستادند و متصدیان این خدمت او را به پهلوان کلکز عس^(۳) لاهور سپردند - و آن معامله نافهم از بی پروائی یا بداندیشی در نگاه داشت آن بدمست فتنه اندوز احتیاط نکرد - تا آنکه از بندبخانه فرار نمود و میرزا شاه و جمعی (که در لاهور بودند) پهلوان کلکز را مقید ساختند - پهلوان از بیم بی ناموسی زهر خورده خود را از زندان جسمانی خلاص کرد - و منعم خان (که فرمانروایی کابلستان برای رزین او مفوض بود) باستماع این خبر خوشحال شده میرهاشم برادر ابوالمعالی را (که کهمرد و غور بند و ضحاک و غیر آن بجایگیر او مقرر بود) بلطائف الحیل طلب داشته مقید ساخت و آن نیز عین صلاح دولت بود - و از سوانح عشرت افزای این وقت ارسال منشور اقبال است

بدارالامین کابل *

چون خواطر قدسیه اولیای دولت از مهمات ضروری این حدود فراغ یافت استیصال اسکندر (که در کوهستان سواک بسر میبرد - و این یورش دولت انقما در اصل از دارالملک دهلی بجبهت آن بود) بر پیشگاه همت شاهنشاهی استقرار گرفت - لیکن از آنجا [که خاطر اقدس یاد حضرات بیگمان میفرمود - و نیز اولیای دولت برای دل نهاد بهادران چان سپار (که بتازگی در هند درآمده بودند) قرار دادند که جمعی از امرای قدیمی و معتمدان درگاه را به کابل باید فرستاد - تا اول حضرات بیگمان را و ثانیاً اهل و عیال سایر ملازمان عقبه اقبال را بزودی در ممالک وسیع دلگشای هندوستان آورند - تا ثبات قدم ورزیده مردم از اندیشه رفتن ولایت (که خو کرده اند) بقدری بازمانند] بنابراین اندیشه انتظام بخش محمد قلی خان برلاس و شمس الدین محمد خان آنکه و میرزا حسن خان و میرزا خضر خان هزاره و بابوس و خواجه جلال الدین محمود بخش^(۴) و جمعی دیگر را با اسباب و هدایای گرمی بجبهت تقدیم این خدمت ارجمنده روان ساختند - و روز پنجم از جلوس ابد قرین لشکرها را در سایه راهت ظفرآبت (که مطلع صبح فیروزی ست) مستمال عنایت

(۲) نسخه [د] کلکز (۳) نسخه [ب] و خضر خان (۴) نسخه [ا] بدخشی *

دود سودا در سر پیچید - و کله گوشه شعورش از بادِ غرور کج شد (آثار خیالاتِ فاسد ظاهر شدن گرفت - و احتمالاتِ فتنه از پرده روی نمودن پدید آمد - روز سیوم از نوروزِ جلوسِ اشرف در همان ساحتِ دلگشا^(۲) مجلسِ عالی ترتیب دادند - حضرت شاهنشاهی بدولت و اقبال بر اورنگِ سلطنت نشستند - و سران و سرورانِ جهانگشای با آدابِ خدمت جا بجا ایستادند - و این بدمست را (پیش از آنکه این محفلِ هوشمندان منظم شود) پیغام فرستادند که جشنِ عالی انعقاد یافته - و مهماتِ ملکی و مالی در میان است - و آمدنِ ایشان ضرور - آن بدمستِ خودپرست عذری چند بدتر از گناه بجهتِ نا آمدنِ خود تمهید نمود - از آنجمله آنکه من هنوز از تعزیت بر نیامده ام - و بر تقدیرِ آمدنِ سلوکِ حضرت شاهنشاهی بمن چگونه خواهد بود و در مجلس کجا خواهم نشست - و آرا چون پیش خواهند آمد - چون مبالغه عظیم در طلبِ او رفت سخن از پرده بیرون انداخت - و شرح نسبتِ قرب به بساطِ اقدسِ حضرت جهانبانی جنت آشیانی و مزید توجه آنحضرت بیان نمود - و آمدنِ خود را بشرطی چند دور از کار (که چون سودای خام او ناپخته بود) مشروط ساخته حاضر شد - و بجانب دستِ راستِ حضرت شاهنشاهی نشست - و وقتِ آن شد که مایده نعمت و بساطِ افضال گسترده شود - چون شاه ابوالمعالي دست بستمی دراز کرد تولک خان قوچین (که از چابک دستان قوی بازو بود) بدستیارش اقبال نیز دستي کرد - و از پس در آمده هر دو دست او گرفته دستگیر ساخت - و دیگر ایستادگان پایه سر بر والا نیز درین خدمت با او همدستی کرده کار از پیش بردند - شاه ابوالمعالي از فرط حیرت بے دست و پا شده سر رشته طاق از دست داد - و مردمی که همراه او بودند (چون اکثری از قدیم در سلک دولتخواهان این دودمان عالی انتظام داشتند - و پیش او بمصلحتی فراهم آمده بودند) همانروز به تازگی در عدادِ بندگان بے واسطه در آمده مستمالِ عنایتِ پادشاهی گشتند - و اول نخچیرے (که در دام اقبال افتاد) او بود *

در آئین سلطنت و قانونِ نصفیت بند و زندان را ازان جهت مستحسن داشته اند که عیارِ شوربختانِ فتنه انگیز گرفته شود - چه آدمی (که طلسم ست بدیع نما - و معنائی ست بس مشکل گشا) بیک ناخوشی (که ازو بظهور آید) بعدمخانه نباید فرستاد - که این بنای عالی نهاد جز بدستِ قدرتِ ایزدی تعمیر نیابد - بذابران دانش پیدهای انتظام بخش در انهدام و انعدام این کاخِ والا اساس سرعت مستحسن نداشته اند * مصرع * که نقوان سر کشته پیوند کرد *

(۲) نسخه [۱] مجلس - و نسخه [ب] جشن (۳) نسخه [ب ج د ه ی] اعداد *

مصالح دیگر که بالغ نظران دور بین بسر وقت^(۲) آن توانند رسید [این پادشاه صورت و معنی تمام مهمات مالی و ملکی به بیرام خان سپرده خود باصره چند (که پرده کمال آنحضرت تواند شد و ظاهر بیدان زمانه پی بد قائق آن نتوانند برد) اشتغال داشتند •

گرفتن شاه ابوالمعالی و بزندان تادیب بند کردن^(۳)

چون مشیت جهان آرای ایزدی (که انتظام بخش سلسله صوری و معنوی ست) خلعت سلطنت را خواهد (که بدامن بقا بیوندد - و بطراز ثبات مطرز سازد) رخنه گران ملک و فتنه سازان روزگار را بے شاخ و برگ ساخته از بیخ و بُن براندازد - و ازین شورش انگیزان آشوب پیشه امره چند بوجود آید که باعث^(۴) وبال و موجب زوال ایشان گردد - و مصداق اینمعنی ست (که در آغاز صبح دولت ازلی شعاع - و فروغ خلافت ابدی ارتفاع - اتفاق افتاد) که (چون افسر اقبال از شکوه دولت حضرت شاهنشاهی سر بلندی یافت - و اورنگ سلطنت بفر عظمت آنحضرت پرتو سعادت مندی گرفت) مدهوش بادۀ وهمی و خیالی شاه ابوالمعالی (که از خود پرستی حسن و بدمستی دنیا جوهر دماغ او پریشان شده بود - و پای اعتدال او از مسلک ثبات رفته چنانچه ماجرای او از آغاز ملازمت او بحضرت جهانبانی تا سپری شدن آن بدر روزگار جا بجا گذارش یافته کلب تفصیل شده) درین هنگام (که فرمان روای زمان بشاه راه عالم بقا شدت است - و گیتی خدیو دوران با چندین جلباب خفا و حجاب استتار از شورش و آشوب دلهای ارباب تجرد و اصحاب تعلق نجات یافت) خون این خمار آلود بادۀ دیرین و رقم خولان تقویم پارین را اندیشه های تباہ پریشان تر ساخت - و سودای سری و مالیکولیای سروری بیشتر موجب فساد دماغ و تهییج^(۵) مواد جنون او شد - مست بود سگ دیوانه گزید - دیوانه بود نیش عقرب خورد - و نیز بعضی از کهنه عملۀ دنیا (که از بدنهادی جز صلاح خود نه بینند - حاشا حاشا بلکه جز فساد خود در اندیشه تباہ نگذرانند) از تیره رائی و کور باطنی حق از باطل نشناخته از اسباب مزید بدمستی او بودند - و همیشه داری بیهوشی در بادۀ غرور او می ریختند •

درین میان بیرام خان خان خانان (که زمام مهم کارگاه سلطنت را بدست گردانی خود گرفته ناظم اشقات امور بود) اول خدمت (که بعد از جلوس ابد بیوند حضرت شاهنشاهی بوقوع آورد) زنجیر کردن این بدمست دیوانه بود - و شرح این سرگذشت آنکه (چون آن شعلۀ خس را

(۲) نسخه [۱] دقت (۳) در [بعضی نسخه] بزندان تادیب کردن (۴) در [چند نسخه] که وبال

ایشان موجب زوال ایشان گردد (۵) نسخه [۱ ب] مهیج (۶) نسخه [۵] این •

ذکر اعظم انتظام بخشان ممالک محروسه در هنگام جلوس

ابدقترین حضرت شاهنشاهی

درین هنگام خجسته (که روز ولادت دولت و سعادت - و زمان ظهور عیار نقد عقیدت و ارادت بود) میرزا سلیمان بن خان میرزا بن سلطان محمود بن سلطان ابوسعید بآرامش و آسایش ملک بدخشان مقرر بود - و ولایت کابل و غزنین و سایر آنحدود از هندو کوه تا آب سند (که به نیلاب شهرت دارد) بهوشمندی و کاردانی منعم خان (که در زمره سرکرده های این دولت ابدقترین بداد و عدل ممتاز بود) انتظام داشت - و محمد حکیم میرزا و مخدرات سرادق عفت بحسن خدمت او دران دیار آسوده حال بودند - و قندهار با توابع و لواحق (که بجایگیر بیرام خان طراز اختصاص داشت) باهتمام شاه محمد قلاتی (که علم شجاعت و تهور می افراخت) از حوادث و فتن بر کران بوده مورد امن و رفاهیت بود - و داد دهان دار الملک دهلی سابقاً بقلم تفصیل گذارش یافتند - و دارالخلافه آگره و آن نواحی بحکومت اسکندر خان اوزبک رونق داشت و نظام سرکار سنبل^(۲) به تدبیر علی قلی خان شیبانی بود - و سرکار کالپی بسر داری عبد الله خان اوزبک انتظام می یافت - و امنیت بخش میوات ملازمان تردی بیگ خان بودند - و قباخان در کول جلالی و آنحدود بوده لوازم خدمت بجای می آورد - و حیدر محمد خان در بیانه بوده اجرای احکام پادشاهی می نمود - و بنازگی مناشیر عاطفت بهریک از ملازمان درگاه معلی شرف صدر یافت که هر کدام را بغوازش خسروانه عز امتیاز بخشیده مجال جایگیر برقرار گذاشتیم - تا عیار اخلاص و نیکوخدمتی هر کدام بظهور آید - آن زمان درخور همت والای شاهنشاهی بمراتب و مدارج کمال خواهیم برآورد - و هنوز [چون رای جهان آرای حضرت شاهنشاهی تقاضای آن میکرد که روزی چند در نقاب احتجاب باشند - تا جمال عالم افروز آنحضرت را جز آنحضرت نظارگئی نباشد - چه وجه نیت دورانیش حق گزین آن بود که در لباس بے توجهی دنیا عیار مردم گرفته اندازد حال هرکس به بهترین وجه در پیشگاه خاطر مقدس قرار یابد - یا حوصله کوتاه آن مردم تاب در یافت کمال قدسی نداشت - ناگزیر بجهت آسودگی جهانیان چنین بسر میبردند یا برای آنکه دشمنان تیره رای حیل اندوز خاطر غبار آلود خود را از بداندیشی گوهر والی عنصر قدسی فارغ ساخته در تبه کاری خود مشغول باشند - یا برای آنکه (چون نظری دوربین آن نگین خاتم خلافت بملک بے منتهای معنوی افتاده بود) نظر بر خاکدان دنیا نمی انداختند - یا بجهت

(۲) در [بعضی نسخه] سنبل •

تأطیفه (که در معاملات کار برایشان مشکل باشد) باین وسیله ازان صعوبت برآیند و در تقاویم ممالک اسلام (از عرب و روم و ماوراء النهر و خراسان و عراق و غیرها) ساری و جاریست و تمسک متشرعان روزگار و متدینان هر زمان بآن تقاویم رایج - بنا بر تکرار التماس این جماعه و مراعات خواطر ملتمس ایشان را بموقف قبول رسانیده شد - و حکم مقدس نفاذ یافت که نوروز (که قریب سال جلوس بود) آنرا مبداء تاریخ الهی اعتبار نموده ابواب آسانی و شادمانی گشایند - و از معدن دانش فرمان واجب الاتباع صادر شد که ارباب استخراج در تقاویم متعارفه دیار اسلام (چنانچه تواریخ عربی و رومی و فارسی و جلالی مرقوم میسازند) این تاریخ جدید را ضمیمه آنها ساخته ابواب یسر گشایند - و در تقویمهای هند بجای تواریخ مختلفه آنها خصوصاً تواریخ بکرماجیت (که اساس آن بر تلبیس بود) این تاریخ مجده قلمی نمایند - و تواریخ متنوعه آنها برطرف سازند - و چون در تقاویم متعارفه هند سالها شمسی و ماهها قمری بود حکم فرمودیم که ماههای این تاریخ مجده نیز شمسی باشد *

و [چون دانشوران ملل و نحل بجهت شکرگذاری و سپاسداری از شهر و سنین روزی چند را بمناسبات فلکی و مرابطات روحانی بجهت سرور جمهور خلایق و خوشحالی طوائف انام (که باعث چندین خیرات و مبررات است) اختیار فرموده اعیاد نام نهاده اند - و دران ایام مسرت پدرا اساس سپاس را محکم ساخته در ادای مراسم خضوع و خشوع بجناب کبریای الهی (که خلاصه عبادات و زبده طاعات است) مساعی جمیله بتقدیم رسانیده غنی و فقیر و صغیر و کبیر بقدر قدرت مایده تفضل و احسان گشاده ابواب عشرت و کامرانی را بر خواطر مکروبه و بواطن محزوننه اخوان زمان و ابغای روزگار گشوده انواع بر احسان نموده اند] بنابراین بعضی جشنهای عالی (که تفصیل آن از ذیل این منشور فیاض انور بموضوع خواهد پیوست - و از چندین هزار سال در بلاد مشهور و معروف است - سیما درین هزار سال معمول سلاطین عدالت گستر و حکمای حقائق آئین بوده است - و درین دیار بواسطه بعضی امور از شیوع افتاده بود) بجهت ابتغای مرضیات الهی و افتقار آثار قداما آن ایام مسرت فرجام رایج ساختیم - باید که در جمیع ممالک محروسه (از امصار و بلاد فرقی) بوجه اتم و طریق احسن رایج گردانند - و درین معنی کمال اهتمام مبذول داشته دقیقه نامرعی نگذارند تفصیل اعیاد ایام نوروز - نوزدهم فروردین ماه الهی - سیوم اردی بهشت ماه الهی - ششم خرداد ماه الهی - سیزدهم تیر ماه الهی - هفتم مرداد ماه الهی - چهارم شهریور ماه الهی - شانزدهم مهر ماه الهی - دهم آبان ماه الهی - نهم آذر ماه الهی - هشتم و پانزدهم و بیست و سیوم دی ماه الهی - درم بهمن ماه الهی - پنجم اسفندارمذ ماه الهی *

روزگار را از مضائق حیرت نجات می بخشیده اند - و الحال [چون تاریخ هجری (که آغاز آن از روز شمات اعدا و کلفت احب است) نزدیک بهزار رسیده - و تاریخ هند از هزار و پانصد منجوز گشته - و همچنین تواریخ اسکندری و یزدجردی که از الوف و مات تجاوز نموده - چنانچه در تقویم مسطور و مزبور است - و نوشتن و گفتن آن در مطارحات و معاملات بر اهل عالم خصوصاً بر عوام الناس (که مدار معامله بر ایشانست) بسیار مشکل شده - و ایضاً در ممالک محروسه ارباب هند تواریخ مختلفه دارند - مثل آنکه در ولایت بنگ تاریخ از ابتدای حکومت لچهن سین است - و ازان باز تا حال چهار صد و شصت و پنج سال شده است - و در ملک گجرات و دکن تاریخ سالباهن است - که الحال یک هزار و پانصد و شش سال است - و در مالوه و دهلی و غیر آن تاریخ بکرماجیت متعارف است - که الحال یک هزار و ششصد و چهل و یک سال شده و در نگرکوت هر که حکومت آن قلعه داشته باشد ازو ابتدا می کنند - و حالت و رتبت هر کدام معلوم دانایان وقائع و دانشوران آثار است - و مشخص است که ابتدای هیچ کدام از تواریخ هندیّه از امور عظیمه حق اساس نیست] اگر بمقتضای عموم رافت و شمول عظمت خود وضع تاریخچه مجدد شود (که هم آسانی خلایق دران باشد - و هم اختلاف تواریخ هندیّه مرتفع گردد) هر آئینه مبررات و حسنات این راجع حال و مآل آن رفیع الدرجات خواهد بود - و در کتب معتبره زنجات متداوله مثل زیج ایلخانی و زیج جدید گرانوی مصرّح است که مبدع تاریخ ظهور امری عظیم گردانند - مثل ظهور ملّی قویم یا حصول سلطنت عظیم - و المنة لله تبارک و تعالی که درین سلطنت کبری از عظام امور و جلائل وقائع (از تسخیر بلاد عظیمه و تفتیح قلاع حصینه و دیگر فتوحات و تأییدات) آن قدر در عالم ظهور آمده که هر کدام لیاقت این امر جلیل الشان دارد - اما اگر آن حضرت مبدع تاریخ جدید را از روز جلوس بر سریر سلطنت خود (که از اکبر نعم الهی و اعظم آلامی نامنهای است - که ازان هنگام معادات آثار امروز بخت و نهم سال شمسی و سی ام قمری میشود) فرمایند هر آئینه بوسیله این امر خیر هم مراسم شکرگذاری بتقدیم رسانیده باشند - و هم انجاح مقاصد طوائف عالمان بحصول انجامیده باشد - و ایضاً در ضمن این عمل خیر کسری بشان رفیع المکان تاریخ هجری (که از روز هجرت حضرت خیر الانام است از مکه معظمه بمدینه محترمه بواسطه استیلا اهل عدوان - که محل شایبه توهم ناقصان علیل الفطره قلیل الکیاسه است) لازم نمی آید - چنانچه در زمان ملک شاه (با آنکه تاریخ هجری این مقدار امتداد نیافته بود - و کار باین درجه مشکل نشده) بجهت آسانی تاریخ جلالی وضع نمودند

کلیه و جزئیّه بے بدرفته دلیل قدم نهند - و در مشارع مقاصد خود نقیراً و قضمیراً بے اضاوت حجّت شروع نه نمایند [و ضمیر اصابت پذیر ما استکمالاً و تکمیلأ همواره در حقائق علمی و دقائق حکمی نظر می اندازد - و بعنایت و هدایت غیبی از مبادی عالیّه بوسیله الهامات و واردات مستفیض و مستفید است - و از آثار سلف و خلف نیز بمقتضای حسن سریرت و صفای عقیدت محظوظ و بهره مند { درینولا [چون عبور بر تقاریم متعارف^(۲) اهل هند (که بزبان این طایفه پتره گویند بفتح بای موحده فارسی - و سکون تایی مثنّاة فوقانی - و فتح رای غیر منقوطة - و های مخفی) افتاد - و درین اوراق کل پتره مشاهده نمود که مبداء شهر قمری را بعد از استقبال گرفته اند که زمان افزایش ظلمت است - و آنرا بزبان هندی کُش پُچّه گویند - و این سیه باطنان بمحض تقلید و جهالت و غایت غوایت و ضلالت ابتدای ماه را بر ظلمت نهاده اند - و با آنکه (بطلان این عمل بے ما حصل و عدم استناد آن بدلیل روشن تر از آنست که باستدلال احتیاج افتد) از مهر متدبّین این طایفه چنان بمسامع عزّ و جلال رسید و مطابق آن کذب معتبره قدیمه خود را بنظر صواب بین درآوردند که مبداء شهر قمری پیش قدمّا از ابتدای روشن شدن این جانب ماه (که بجانب ماست) بوده - که آنرا بلسان ایشان شکل پُچّه نامند - و از زمان بکرماجیت بواسطه شیوع نامتدبّنان و وقوع هرج و مرج این روش روشن منروک و مهجور شده است - و معقولیت آنکه اول ماه را از ابتدای ظهور نور کنند از اجلی بدیهیات است [بنابراین حکم مقدّس سعادت نفاذ یافت که ارباب تنجیم و اصحاب تقویم و مستخرجان کل ممالک محروسه مدار تقویمهای خود را بر طریقه انیقّه شکل پُچّه نهند - و بواسطه احتیاط و اهتمام و تسهیل و تیسیر یک تقویم را بمهر اشرف اقدس مزین فرموده فرستادیم که برین نمط جاری گردانند *

درین اثنا اکابر و اعظم بساط قدس بموقف عرض رسانیدند که بر خاطر الهام^(۳) مآثر پوشیده نیست که مقصود از وضع تاریخ آنست که اوقات مهمّات و معاملات باسانی معلوم شود بنوعیکه احدی را مجال منازعت نباشد - مثلاً آنکه شخصی مبیعت نمود یا اجاره کرد یا قرض گرفت و در ادای آن مدّت چهار سال و چهار ماه متلاً قرار داد - تا مبداء معین نباشد تعیین این مدّت متعسر بل متعذر خواهد بود - و پیدا است که هرگاه از ابتدای تاریخ عهد بعید گذشته باشد وضع تاریخ تازه نمودن ابواب یسر و سهولت بر جمهر اهل عالم گشودن ست - و بر واقفان مواقف اخبار ظاهر است که از مبادی احوال تا غایت حال داب سلاطین عظام و اساطین حکمت آن بوده است که همواره بوسیله اهتمام خود اساس این بنای سعادت اقتباس را مجدّد می ساخته اند - و معامله گذاران

(۲) نسخه [۴ ز] منفارقه (۳) در [چند نسخه] الهامی مآثر *

اسفندارمذ • خرداد • مرداد • دیبازر • آذر • آبان • رش • ماه • تیر • کوش • خور (دی بمهر) • مهرگان (مهر) • سروش • رشن • فروردین • بهرام • رام • باد • دیبادین • دین • آراد • اشتاد • آسمان • زمیاد • ماراسفند (مهراسفند) • انیران • و چون در بعضی ماهها دوروز از سی زیاده بود آنرا بروز و شب نامزد کردند - و بمیامی توجه شاهنشاهی ایام مستتره بر افتاد و ماه چون سال شمعی شد - و نیز ضمیر انور حضرت شاهنشاهی اقتضای آن فرمود که در سنوات این تاریخ مقدس نیز دوازده باشد - لجرم هر سال مسمی باسم ماهی از ماههای الهی ساختند چنانچه سال اول سال فروردین الهی - و سال دوم سال اردی بهشت الهی - و عمده مؤسسان این تاریخ قدسی علامه الزمانی افلاطون الیرانی امیر فتح الله شیرازی المخاطب بعهد الدوله بود که در ساعت مسعود این اساس فلک ارتفاع نهاد - و اگرچه اساس این تاریخ در سال (۹۹۲) نهصد و نود و دو اتفاق افتاد اما چون از ابتدای جلوس اقدس مدار موارد و وقایع و واردات بر تاریخ الهی خواهد بود ثبت این واقعه شریفه در سال جلوس لایق نمود - امید که (چون دولت و اقبال این سلحله ابد پیوند از شععه الهی ست) فروغ این دودمان عالی هزاران هزار سال جهانتاب و جهانگیر باشد - و امتداد سنین و شهر سال و ماه از تاریخ و حساب محاسبان ادوار افلاک بگذرد و نقل فرمان جهان مطاع (که از تحریرات راقم این دیباجه سعادت ابوالفضل است - و بعد از تاسیس این تاریخ سعادت اساس بممالک محروسه شرف اجرا یافته بود) این است •

فرمان جلال الدین محمد اکبر پادشاه غازی

درین زمان دولت آرای و هنگام سعادت پیرای (که یک قرن از جلوس نصرت قرین بر سر بر سلطنت گذشته - و آغاز ایتسام حدیقه اقبال است) فرمان گیتی مطاع پرتو ارتفاع یافت که حکام ممالک محروسه و سایر متصدیان مهمات ملکی و مالی بتفاوت درجات و تناسب طبقات بتواتر و تکثیر مکارم شاهنشاهی مفتخر و مستظهر بوده بدانند که [چون تمامی همت والا مصروف آنست] که کافه انام از خواص و عوام (که بدائع و دائع غیبی اند) در ظلال امانی و آمل منشرح البال و مرفه الحال بوده اوقات گرامی را (که مفقود البدل و معدوم العوض است) در مرضیات الهی مصروف دارند - و رقبه عقیدت خود را از قلاده تقلید (که ارباب ملل کلم و اصحاب نحل باجمعهم دست رد بران زده اند - و در جمیع ادیان مآثر قباحت و وقاحت آن بابلغ وجوه ادا می نمایند) باز داشته در تحصیل اسباب تحقیق معطوف گردانند - و در مسالک مطالب

(۲) نسخه [د] ماههای الهی (۳) نسخه [ا] افلاطون الیرانی •

ابدی در ضمن آن منظوم است (۲) معلوم که چند گذشته باشد - و یکی از منتسبان سلسله نظم در تاریخ جلوس اشرف گفته

* شعر *

از خطبه شاه رفعت منبر شد * وز سکه عدل کارها چون زر شد

بنشست بتخت سلطنت اکبرشاه * تاریخ جلوس نصرت اکبر شد

و مصراع * جلوس خداوند عالم پناه *

نیز مَشعر برین سال سعادت انقظام است - و عبارت کام بخش نیز تاریخ این زمان

سعادت توامان است که مولانا نورالدین ترخان نگاشته خامه ضراعت نموده بود *

ذکر وضع تاریخ جدید الهی از مبداء جلوس حضرت شاهنشاهی

بر ضامن صافی درونان انصاف پذیر پوشیده نماند که قلم مشیت بردفاتر اکوان برین رفته که نظام سلسله عالم به حفظ وقت و تعیین تاریخ صورت نه بنده - و تعیین وقائع و تبیین سوانح بتواریخ سنین و شهر تخصیص و تشخیص یابد - و سنت ازلی چنان جریان یافته که بعد از چندگاه امر عظیم را مبداء تاریخ سازند - و احکام و معاملات دینی و دنیوی را بران مبتنی گردانند - و چون جلوس اشرف از فرارانی فرخندگی و افزونی خجستگی سزاوار آن بود (که غرّه جبهه مرادات بیغایت و مقدمه ظهور سعادت نامتناهی گردد) به الهام ربّانی (که در ضمیر قدسی حضرت شاهنشاهی پرتو انداخته بود) بموافقت آرای اصابت پیرای حکمت پروران بالغ نظر (که فروغ قبول حضرت شاهنشاهی یافته بودند) این سردفاتر سنین و شهر را مبداء تاریخ جدید ساخته نورافزای آسانی و آسودگی گشتند - و (چون نوروز جهان افروز مقارن و مقارب جلوس اشرف بود - و جلوس اشرف از جلائل نظرات تربیت نیر اعظم) این کسر را (که هزاران فتح در ضمن آن چهره گشا ست) عنوان ایام نوروزی و دیباجه فرخی و فیروزی دانسته مبداء تاریخ گرامی را از نوروز آینده اعتبار نمودند - و مدار حساب بر ماه و سال شمسی حقیقی نهادند - و حضرت شاهنشاهی خود بدولت و اقبال بالقای ربّانی این تاریخ گرامی را تاریخ الهی موسوم ساختند - و دبیران سعادت ارقام در مناشیر و دفاتر مُتَبَّت و مرقوم گردانیدند - و اسامی ماههای این تاریخ را همان اسامی شهر مشهوره فارسی معتبر داشتند - و بقلب الهی مزین گردانیدند - چون فروردین ماه الهی - و اردی بهشت ماه الهی - و نامهای ایام نیز همان سی نام متعارف فارسی گذاشتند بدین ترتیب * آرمز (آرمزد) * بهمن * اردی بهشت * شهریور *

(۲) نسخه [ز] مطوی (۳) نسخه [ب] فرمودند (۴) در [بعضی نسخه] مذیل *

دلایلیست برین که سعادتِ موروئی قرینِ حالِ کمالاتِ ذاتی باشد - خانۀ نهم دلو - بعلم و دین و سفر منسوب است - و عطارد (که صاحبِ طالع است) آنجاست - و بنظرِ تثلیثِ ناظرِ طالع آمده انافئ انوارِ دانش میکند - و مخبر است از صدقِ تفکر در امورِ دین و دولت - و اصابتِ تدبیر در بابِ سفر - و موافقتِ آن بتقویتِ دولت

• شعر •

شاه که بعقل ذوفنون خوانیمش • در راهِ خدای رهنمون خوانیمش

هرچند که سایۀ خدایند شهان • او نورِ خداست سایه چون خوانیمش

خانۀ دهم حوت (که آنرا و تدِ عاشر خوانند) خانۀ سلطنت و امهات است - نیّر اعظم و زهره و مریخ آنجاست - همیشه ایامِ سلطنت بعیش بگذرد - و اسبابِ ابهت و شوکتِ صاحبِ طالع روز افزون باشد - و امهاتِ عالی درجات بدولت او بمراد رسند - خانۀ یازدهم حمل منتسب برجا و اصدقا است - بیت الشرفِ نیّر اعظم افتاده - و قمرِ سریع السیر زاید التور آنجاست - هر امید (که بخاطرِ اقدس رسد) بزودی و بهبودی برآید - و دوستان بوسیله این دولتِ عظمی کامروا شوند - خانۀ دوازدهم ثور است - و آن خانۀ اعداست - از کواکب خالی افتاده - و مریخ از دهم ناظر - دشمنان دین و دولت بضمّامِ بهرامی خون آشام شوند - نیّر اصغر در حمل (که خانۀ شرفِ نیّر اعظم است افتاده - و اکبر این فن تصریح کرده اند که در زائجه جلوس اختیارِ قمر) که واسطه انافئ انوار است از اجرامِ علوی بر اجسامِ سفلی (در حمل باید - و این بس معتبر داشته اند و نیّر اعظم بمشتری اتصال دارد - و خداوندِ عاشر در هفتم وقوع یافته - و خانۀ طالع هواییست و اینها دلالت بر آرامگی عساکرِ نصرت قرین و بر مزیدِ عظمت و شوکتِ پادشاهی میکنند و سهم السعاده قوی حال است - چه در اسد (که خانۀ نیّر اعظم است) تحقق دارد - و صاحبِ او در عاشر آمده - و مشتری (که دلیل صدق بیعت است) در هفتم بخانۀ خود کمال سعادت دارد و خداوندِ عاشر صاعد است - روز بروز امورِ ملکی و مهماتِ سلطنت در ترقی و تزايد باشد و بعضی از بیت الطالع خانۀ قمر مستقیم الطلوع آمده - و عطارد با قمر نظر دوستی دارد - و این همه دلائل ساطعه است بر گشایشِ کار بطریقِ بهبود - و افزایشِ دولت به نیلِ مقصود - و شرحِ لطائفِ این زائجه و بدائعِ آن از حیطة تحریر و احاطه تقریر بیرونست - دقائق شناسانِ جدولِ آسمانی و درجاتِ دنانِ صفائحِ سطرلاب دانی بزیمِ فکرت و تقویمِ فطنت میدانند که از زمان [که ابتدای جنبشِ افلاک و کواکب شده - و انتظامِ عالمِ ناسوت (که لبّ لبابِ آفرینش است) باهتمامِ اجرامِ تعلق گرفته] اینچنین ساعتی بزرگِ بزرگی بخش (که چندین سعادت

ذکر تصویر طالع جلوس حضرت شاهنشاهی

در اختیار این طالع سعادت مطالع بدایع لطایف ملحوظ شده - اول آنکه در وتدِ عاشر (که بیت السلطنت است) نیرِ اعظم افاضه نور می نماید - و اصل در اختیار ساعتِ جلوسِ سریرِ سلطنت صلاحِ خانه عاشر است - و آنکه چنین صلاحی که بقدرم آن نگارنده گیتی شده باشد و امام ابروالمحامد غزنوی (که از اکابر اربابِ تنجیم است) فرموده که رواست برای این کار طالعِ عقرب اختیار کنند - تا وتدِ عاشر اسد افتد که خانه نیرِ اعظم است - و المنة لله که اینجا نیرِ اعظم خود در بیتِ عاشر ناشر انوار سعادت و اقبال آمده * شعر *

شاه که مراد بخش امید بود * رخشنده دلش به نورِ جاوید بود

چون پرتو او جهان نسازد روشن * آنرا که مرید چو خورشید بود

خانه دوم (که خانه مال است) سرطان اتفاق افتاده - و نیرِ اصغر (که صاحبِ خانه است) در خانه یازدهم (که خانه امید است) فوق الارض وقوع یافته - دلالت کند بر آنکه مقالید خزاین و کُنوزِ عالم بے سابقه مشقت بدست گنجورِ اقبالِ او در آید - خانه سیوم (که تعلق بخویش و پیوند دارد) اسد است - و صاحبِ او نیرِ اعظم در وتدِ عاشر - جمیع اقربا مامورِ احکام سلطانی و محکومِ او امر شاهنشاهی باشند - خانه چهارم سنبله (که آنرا وتد الارض خوانند - و منسوب است بعواقبِ امور و املاک) و صاحبِ او در نهم (که بیت السفر است) دلیل شده بر رحمنِ عاقبت و ثباتِ ممالکِ محروسه - خانه پنجم میزان است (که خانه فرزند و عشرت و هدیه است) و صاحبِ او زهوه در حوت (که برج شرفِ ارست) دلالت کرده بر آنکه فرزندان سعادت پیوند بعطوفت و شفقتِ پادشاهی قرین باشند - و در سایه دولت و کفِ عنایت تربیت یابند و اقداحِ انراجِ انجمنِ سرور بزالِ انضال لبالب باشند - و قوافلِ هدایا از چهار رکنِ عالم بر آستان دولتِ او بار گشایند - خانه ششم عقرب (که خانه عبید و خدم و امراض است) و صاحبِ او مریم در خانه سلطنت واقع شده - علامت است بر اعتدالِ مزاجِ سعادت امتزاج - و بر بسیاری غلامان وفادار - و خدمتگارانِ جان سپار - مشقری اگرچه در قوس است اما بحسبِ تسویه البیوت بخانه ششم نثار سعادتِ جاوید میکند - خانه هفتم قوس و تدِ غاریست نظیر طالع - و آن خانه اعداست - چون بحسبِ تسویه البیوت از کوكبِ سعد خالیست بر مقهوری اعدای دولتِ ابد قرین دلیلست قوی - خانه هشتم جدی است متعلق بمواریث - و صاحبِ خانه در یازدهم

تصویر زائچہ طالع جلوس سعادت پیوند حضرت شاہنشاہی

صورت زائچہ طالع جلوس اقدس نقش پذیر پرکار صدق و رقم آرای خامه سداد ساختن از
 لوازم وقت است - تا بینادلان را مستوجب مزید روشنائی گردد - و کوتاه بینان را چشم دور بین
 بدست افتد - بلکه مرده درونان را جان بخشد - و جان دازان را جان جهان بین کرامت فرماید

• شعر •

زائچہ طالع شاہی ست این • جدیل اسرار الہی ست این
 لایعہ دولت و لوح مراد • فذلکہ دانش و فہوست داد
 کرکبہ کوکبہ عز و علاست • کون و مکان را بسعادت صلاست
 دیدہ برین لوح ازل باز کن • برد و جهان تا بہ ابد ناز کن

<p>خانہ دوم سرطان</p> <p>خانہ سوم اسد</p>	<p>خانہ اول ارس</p> <p>جوزا</p>	<p>خانہ دوازدهم ثور</p> <p>خانہ یازدهم حمل زحل قمر</p>
<p>خانہ چهارم سنبلہ</p>		<p>خانہ دہم شمس زہرہ مریخ حوت</p>
<p>خانہ پنجم میزان</p> <p>خانہ ششم عقرب</p>	<p>خانہ ہفتم مشتری ذنب قوس</p>	<p>خانہ نہم عطارد دلو</p> <p>خانہ ہشتم چندی</p>

(۲) نسخہ [ج] چشم •

جهان (که آهوی دامجسته شیرشکاران این بیدشه است) صید دولت او شده نفس افتخار برآورد که

* شعر *

طالع مرا چوبسته بفتراک دولتش • کس چون گمان برد که شکار محقرم
 اقبال (که سپهسالارِ قهرمان سلطنت است) شکرگویان تعدادِ نعمت نمود • شعر *
 کز خاک برگرفته خاقانِ اعظم • بر آسمان کشیده دارای اکبرم
 در حضرتش بظاهر و باطن مکرم • وز دولتش بصورت و معنی تونگرم
 از فیضِ اوست این همه سیراب گلشنم • و ز بزمِ اوست این همه لب‌ریز ساغرم
 دولت (که رنگ‌آمیزِ صورتخانه گیتی ست) بر سرِ بکرنگی آمده زبان برگشاد که • شعر *
 رخسارِ من ز خالی دورنگی منزّه است • الماسِ ابیض من و یاقوتِ احمرم
 باغِ فریبِ چشمِ ملکِ نقشِ مفرشم • عطرِ دماغِ روحِ قدسِ دودِ مجمرم
 تاهمت گهرِ سخنم گوشوارِ عرش • مدحتِ سرایِ تخت و دعاگویِ انصرم
 آسمانِ منطقهٔ مرصعِ نجومِ بر میان بسته رقص‌کنان آواز برداشت که • شعر *
 دارم نطقِ چاکری و طوقِ بندگی • در حضرتش مباد جزاین زیب و زیورم
 فتح است بر جنودِ مخالفِ صفِ مرا • کز خیلِ بندگانِ خدیوِ مظفرم
 سعادت (که هواخواه دولتخانهٔ سلطانی ست) عرضِ حال کرد که • شعر *
 هر بامداد قبلهٔ من آستانِ اوست • کز شوقِ آفتابِ شرفِ روبه خاورم
 آید مگر کلیدِ عنایتِ بجیبِ من • بر آستانه سلسله بر پای چون درم
 جمیعِ سران و سرداران و سپه‌کشان و سپهسالاران و سایرِ ارکانِ سلطنت و اعیانِ دولت از صمیمِ
 دل و صدقِ ضمیرِ بآن والادردمان بیعت کردند - و پیمانِ هواخواهیِ موکدّ بایمانِ الهی ساختند
 اعتضادِ دولتِ قاهرهٔ بیرام خان خانانان به التفاتِ اشرف و کیلِ السلطنت شد - و حلّ و عقدِ
 امورِ خلافت و رتق و فتقِ جنودِ نصرت برای وافی درایت و کفِ کافی کفایتِ او تفریضِ یانمت
 و دیگرِ امرای مملکتِ آرائی و سایرِ بزرگانِ سلسلهٔ چغتایی (چه ازان جماعت که بشرفِ بساطِ بوسِ
 حضورِ استسعاد داشتند - و چه ازان سپه‌کشان که در اطراف و اکنافِ بضبطِ ولایت و فتحِ ممالک
 تعین بودند) هر یک بیش از فراخورِ حالت و استعدادِ بعنایتِ پادشاهیِ خاص^(۲) شده به تربیتِ
 خاصِ اختصاصِ یانمت •

(۲) نسخه [۱] مباهمی •

اقبال سربلندی گرفت - و درجاتِ رفعت بمحامد و معالی ارجمندهی یافت * شعر *

ایزد کنون بفرقِ خدیو جهان نهاد * بارے که پیش ازین بسر آسمان نهاد
 آنرا که در نهاد بود قوتے چنین * بارِ دو کون بر سر او می توان نهاد
 شاه جهان که بار جهان بر سرش رسید * بنهاد بار بر سر و منت بجان نهاد

هر چند خطیب بصورت پایه پایه فرود می آمد اما در معنی مرتبه مرتبه بلند میشد - چون
 زبانِ خطیب بالقابِ اقدس سامعه افروز شد و بنام اشرفِ اعلی گوهر ریز گشت گلبانگِ دعا
 از چپ و راست برخاست - و نوای تسلیم و رضا بے کم و کاست برآمد - پدیرایه بندانِ کارخانه
 سلطنت خلعتِ زرین بر دوشِ خطیب انداخته خطیب را در زر گرفتند - و گنجینه داران
 بازاره خلافت از بمین و یسار گوهر افشانی و زر پاشی کردند * شعر *

ز یکطرف زر و از یکطرف گهر میربخت * گهر طبق طبق و زر سپر سپر میربخت

همان روز طغرای فرمان روائی بالقابِ حضرت شاهنشاهی رفعت یافت - و منشور کشورگشائی
 بخاتمِ دولتِ آن خدیو جهان زینت گرفت - و تمام آنروز جهان افروز (که فی الحقیقت
 نوروز بهار دین و دولت بود) سکه سلطنت در دارالضربِ اقبال بنام اشرف مسکوک شد
 و اقسامِ نقود بمعیار عدل او کمال یافت * رباعی *

چون سکه بنام شاه پیراسته شد * در چشم ستاره قدر مه کاسته شد

دینار بسرخ روئی انروخته گشت * درهم بسفید روئی آراسته شد

زمان زمان خوانهای زر و سیم در دامن امید روزگار ریختند - و نفس نفس گنجینه های انعام در کنار
 آرزوی عالم افشاندند - صدای نفیر شوق و سرور تازه شد - و کوس عیش و شادی بلند آوازه
 گشت - سلطنت طرح اقامت انداخت - خلافت بقرارگاه سلامت رسید - تخت مربع نشین
 انجمن رفعت شد - تاج بسر بلندی جاوید سرافرازی یافت - نگین بطغرای جلال رسید
 چتر سایه دولت بر آفاق گسترده - لوا طراز نور علی نور یافت - کوبه را گوی مراد در خم چو گل
 آمد - تیغ در خلوت گاه نیام آرام گرفت - خنجر از تردد آسود - کمان از کشاکش روزگار نجات دید
 تیر از جگردوزی اعدا فارغ نشست - عقل بلند مقام (که بسر بلندی از آسمان گذشته) به خطیب
 منبر سلطنت گفت * شعر *

دارم خطابِ خطبه سرائی مدحتش * پست و بلند ساخته اندیشه منبرم

شایسته بے بها گهرم گنج شاه را * لیکن نه گوهرتے که بگیرند در زرم

و حدایقِ ازهارِ خلافتِ الهی بتازگی شگفتن گرفت - ماهِ جبههٔ نیاز بسجدهٔ شکر می برد
 و بکفِ الخضیب نور می چید - قطب دودیدهٔ فرقدان را بمیلِ زرینِ شعاعِ سرمهٔ سفید میکشید
 مهندسانِ رصد بند و مجسطی گشایانِ فلک پیوند (که باصطرابِ دانشِ راصدِ کواکبِ دولت
 بودند) اختراعِ زبجهٔ جهانبازی از صحایفِ زیجِ آسمانی نمودند - لاجرم بتأییدِ الطافِ ذوالجلال
 و اتّفاقِ جنودِ دولت و اقبال * مصرعه * بساعتی که برو آسمان سجد کند *
 در عیدگاهِ خطّهٔ دلگشای کلانور * مصرعه * که باد قبلهٔ اقبالِ دهر در هر دور *
 جشنی عالی و مجلسی والا (که غیرت افزای انجمنِ افلاک تواند بود) ترتیب دادند * مثنوی *

دل افروز جشنی شد آراسته * درون و بیرون هر دو پیراسته
 نمودند در پیشِ این سبز کاخ * بساطی چو میدانِ همت فراخ
 سراپرده‌های مکرل کلاه * کشیدند بر درهٔ جشن‌گاه
 کران تا کران فرشِ آن سرزمین * پزند خطا بود و دیبای چین
 زبس سایبانهای زرینه‌تار * هوا بود چون پردهٔ زرنگار
 فلک را گرفتند در زرّ ناب * که خوش نیست در جشن نیلی نقاب
 زبس نکهٔ بزم میرفت دور * فلک نافهٔ مشک بود از بخور
 بزرگانِ درگاه برخاستند * عروسانه تختی بر آراستند
 که در شیزهٔ سلطنت را به نقد * بشاهِ جوان بخت بگدند عقد
 دو عالم بیکجا فراهم کنند * به پیوندِ جارید محکم کنند
 زمان میدهد در پردهٔ ساز * که ای تخت با بختِ دولت بنواز
 شهر میکند بر سرِ تخت جای * که خواهد شدن تخت ازو دیر پای
 کس می نشیند بر اورنگِ جاه * که خواهد بار بخت بردن پناه^(۲)

آنکه در ساعتِ فیض اشاعت (یعنی قریبِ نصفِ النهارِ جمعه - برویت دوم و بامرواوسط سیومِ
 ربیع‌التانی سالِ (۹۶۳) نهصد و شصت و سیومِ قمری - دهمِ اسفندارمن ماهِ جلالی سالِ (۱۴۷۷)
 چهارصد و هفتاد و هفتم - پانزدهمِ تیر ماهِ قدیمی یزدجردی سالِ (۹۲۵) نهصد و بیست و پنجم
 چهاردهمِ شباط ماهِ رومی سالِ (۱۸۹۷) یکهزار و هشتصد و شصت و هفتم) آن والادودمان
 عالی خاندان خلعتِ زرین دربر و تاجِ مشکین بر سر بدولت و سعادت بر تختِ سلطنت
 و اورنگِ خلافت نشست - و آوازِ مبارکبادی از شش جهت برخاست - منبرِ آسمان منظر بخُطبهٔ

و صنوف جماد (که ثابت قدمان مقام ایستاد اند) هم از مآثر عدالت او فیض وافی گیرند - و از مکارم عنایت او نصیب وافر بردارند * نظم *

همین نه جانور از دین و داد تاجوران * با من و عیش گراید بزیب و فرگردد
بنو بهار عدالت دمد ز سنگ گیاه * گیاه نخل شود نخل بارور گردد
فروغ عدل دهد آن اثر بروی زمین * که خاک سنگ شود سنگ سیم و زر گردد

[چون ذات مقدس این فونهای چمن اقبال مصداق این مفاخر و معالی بود - و استحقاق این منصب عالی داشت - و تباشیر دولت و سعادت از آغاز طلوع صبح ولادت او می یافت - و رابع مشکبار جهان آرائی از عنفوان صغیر او بمشام ادراک عارفان انفس و آفاق میرسید - و شکوه جهانبانی از لوح پیشانی او می درخشید - و فروغ جهانگیری از نظر دوربین او به بلندی می شنافت و آثار تخت نشینی از طرز نشست او پیدا بود - و رقوم خاتم فرمان روائی از خطوط دست او خوانده می شد - و زمانه (که افلاک در چندین ادوار انتظار آن می بردند) رسید - و دوره (که انجم در چندین قرانات فرصت آن می جستند) ظهور یافت] انتظام بخشان سلسله کون و مکن فدای بشارت در دادند - و نوید رسانان سکنه زمین و آسمان به پیام امن و امان زبان حال برگشادند * نظم *

کای کهر بخت بختم ترا * دور شهنشاهی عالم ترا
گوش فلک باز پی کوس تست * تخت هواخواه قدم بوس تست
بر سر دل تاج شرافت تراست * خطبه خود خوان که خلافت تراست

در هنگامیکه سلطان چهاربالش گردون به برج سعادت حوت رسیده نظر عالی به بیت الشرف انداخته بود [که تخت چهار پایه حمل را به جلوس سعادت منور سازد - و غبار آلودگان خطه خاک را بفیض عام تازه و ثر گرداند - بر تختگاه چمن سایبانهای اشجار سایه انگن شوند - و خصم و گل با تاج مد برگی مرصع به لعل و یاقوت بر سر بر زمین جلوس فرماید - و مرغان خوش آواز چون خطیبان جلوس پادشاهی (طیلسان شهر بر دوش - و پوستین قائم در آغوش) بر منبر مد پایه چوبین خطبه شوق بلند کنند - سر و صنوبر (که ایستادگان پشگاه ادب اند) سر بتعظیم فرود آورند - و شمشاد و عرعر (که کهن پیران آرزومند اند) به برگ و نوای جوانی رسند - بزرگان شایق و ریاحین خلعتهای رنگارنگ در بر بپوشند - و خردان لاله و نسرین از شگفتگی در پیراهن نلغزند - آواز کوس رعد بر تارک نیلان ابر غلغله در هفت اقلیم اندازد - و صیحت گوهر افشانی نو بهار صلامی عام بچهار رکن عالم در دهد] نسایم فیوضات ازلی از مهبت عنایت آغاز وزیدن نهاد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سلسلهٔ انتظامِ کارگاهِ آفرینش (که مظاهرِ حقیقتِ نمایِ شهود - و شواهدِ قدرتِ واجب‌الوجود است) وابسته بفرمان‌روائیِ بزرگ‌نهادی باید که بارِ عالم و عالمیان را ببازوی تأییدِ الهی برسرِ تواند‌گرفت - و کارِ جهان و جهانیان را بذیروی کمالِ آگاهی سامان و سرانجام تواند‌نمود - شعشعهٔ عظمت از ناصیهٔ اقبالِ او تابد - و بارقهٔ ابهت از لوحهٔ احوالِ او فروغ دهد - شاهینِ ترازوی عدالت ببازوی ریاستِ او استقامت یابد - و آئینِ چارسوی سلطنت بدستیاریِ فکر و رویتِ او رونق و بها پذیرد - زرهای ناب (که نقدِ خزانهٔ آسمان است) بسکهٔ عدلِ او کامل‌عیار برآید - و گوهرهای شب‌چراغ (که صیقل‌زدهٔ مهرهٔ انجم است) بتاجِ دولتِ او سربلندی بیابد - چهارچمنِ خلانت از جویبارِ شمشیرِ او آب خورد - و شش‌جهتِ مملکت از ماهچهٔ لوامی او تاب گیرد - طنطنهٔ کوسِ نهیبش غریبِ حوادثِ روزگارِ ستیزه‌انگیز را به پستی برد و کویکتهٔ سپاهِ شکوهش عرصهٔ گردآلودِ جهانِ تاریک را مشعله بخشد - گردِ فتنه را بآبِ تیغِ جهانگشای بنشاند - و برقِ حادثه را بسحابِ چترِ گردون‌سای منظمی سازد - پیش‌طاقِ درگاهش قطب‌نمای بادیه‌گردانِ آرزو گردد - و بارگاهِ آستانش قبله‌گاهِ زمین‌بوسِ گردن‌کشانِ پیشگاهِ نخوت شود - همتش برآبادیِ خراب‌آبادِ دلها مقصور بود - و طبیعتش برجمعیتِ شهرستانِ جانها مجبول و مفظور باشد - محبتش در نهانخانهٔ ضمیرِ خواص و عوام وطن سازد و دعایش بر خلوتگاهِ زبانِ صغار و کبار آرام کند - بلکه صفوفِ نبات (که جلوهٔ نمایانِ مقامِ نبات اند) از چشمهٔ سارِ افصالِ او سرسبز و سیراب گردند - و از نسیمِ بهارستانِ افاضهٔ او نشو و نما یابند

(۳) نسخهٔ [۱] درایت *

(۲) نسخهٔ [ز] یابد

THE

AKBARNÁMAH

BY

ABUL-FAZL I MUBA'RAK I 'ALLA'MI.

VOL. II.

EDITED FOR THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

BY

MAULAWÍ 'ABD-UR-RAHÍM,

ARABIC PROFESSOR, CALCUTTA MADRASAH.

CALCUTTA :

PRINTED BY G. H. ROUSE, BAPTIST MISSION PRESS, AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, NO. 57, PARK STREET.

1879.